JIDIR

วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์
หลักสูตรบัณฑิตศึกษา ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อาคารพระราชรัตนโมลี (นคร เขมปาลี)
ชั้น 4 เลขที่ 79 หมู่ 1 ตำบลลำไทร อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 13170
โทร.0936359515 E-mail:Journal.idir@mcu.ac.th.

https://so04.tci-thaijo.org/index.php/jidir

วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์ ปีที่ 9 ฉบับที่ 5 กันยายน - ตุลาคม 2569 Vol. 9 No. 5 September - October 2026

JIDIR
Vol.9
No.5

JIDIR
วารสาร
สหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์
JOURNAL OF INTERDISCIPLINARY INNOVATION REVIEW
ปีที่ 9 ฉบับที่ 5 กันยายน - ตุลาคม 2569 Vol. 9 No. 5 September - October 2026
ISSN 2985 - 1378 (Print) ISSN 2774-0846 (Online)

วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์
หลักสูตรบัณฑิตศึกษา ภาควิชารัฐศาสตร์
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เกี่ยวกับวารสาร

กำหนดการเผยแพร่ ปีละ 6 ฉบับ

ฉบับที่ 1 มกราคม-กุมภาพันธ์
ฉบับที่ 2 มีนาคม-เมษายน
ฉบับที่ 3 พฤษภาคม-มิถุนายน
ฉบับที่ 4 กรกฎาคม-สิงหาคม
ฉบับที่ 5 กันยายน-ตุลาคม
ฉบับที่ 6 พฤศจิกายน-ธันวาคม

วัตถุประสงค์และขอบเขตของวารสาร:

วารสารฯ มีนโยบายสนับสนุนให้มีการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการและผลงานวิจัยทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ประกอบด้วย พระพุทธศาสนา รัฐศาสตร์ รัฐประศาสนศาสตร์ นิติศาสตร์ บริหารธุรกิจ การจัดการ และสหวิทยาการอื่น ๆ ที่นำเสนอองค์ความรู้เชิงนวัตกรรม

บรรณาธิการ:

พระครูสังฆวิริยกิจ raphind@yahoo.com — คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย

.....

ผู้ช่วยบรรณาธิการ:

นิกร ศรีราช srirajnigorn@gmail.com — คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย

.....

กองบรรณาธิการ:

พระเมธาวินัยรส psbud@hotmail.com — บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ประเทศไทย

ธีรโชติ เกิดแก้ว tongin2000@gmail.com — คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ, ประเทศไทย

บุษกร วัฒนบุตร busaaiey2516@gmail.com — คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยนอร์ทกรุงเทพ, ประเทศไทย

ปุริมปรัชญ์ คณิณพศุตย์ jpkhaninphasut@gmail.com — สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ประเทศไทย

วันชัย สุขตาม wanchai2526@srru.ac.th — คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์, ประเทศไทย

วันทนา เนาว์วัน wanthana_nt@hotmail.com — คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา, ประเทศไทย

สายชล ปัญญชิต — คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ประเทศไทย
saicholpa@g.swu.ac.th
อนันต์ อุปสอด — คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง, ประเทศไทย
ananupsod9541@gmail.com
.....

กองจัดการวารสาร:

หัวหน้ากองจัดการ:

พระมหาสมชาย ขนฺติสรโณ — คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย
.....

กองจัดการ:

พระมหาสมัคร อติภทฺโท — คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย
สุภัทรชัย สีสะใบ — คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย
.....

ฝ่ายศิลปกรรม:

กรกต ชาบัณฑิต — คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย
พระพลวัฒน์ สพโล — คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย
.....

ฝ่ายการเงิน:

กชพรรณ บุญเทียน — คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย
.....

ฝ่ายพิสูจน์อักษร:

พระปลัดสมนึก ธีรปญฺโญ — คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย
พระมหาสุพัฒน์ นนฺทปญฺโญ — คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย
.....

ฝ่ายกฎหมาย:

ธัชชนันท์ อิศรเดช — คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย
.....

สำนักงานวารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์
บัณฑิตศึกษา ภาควิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
อาคารพระราชรัตนโมลี (นคร เขมปาลี) ชั้น 4 เลขที่ 79 หมู่ 1 ตำบลลำไทร อำเภอวังน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 13170

จัดพิมพ์โดย:
โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เลขที่ 79 หมู่ 1 ตำบลลำไทร อำเภอวังน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
13170 โทร. 035-248-000 ต่อ 8555-56 โทรสารต่อ 8545 www.chong0053@gmail.com

About The Journal

Publication Schedule: 6 issues per year.

Issue 1 January - February
Issue 2 March – April
Issue 3 May – June
Issue 4 July – August
Issue 5 September – October
Issue 6 November – December

Aims and Scope:

The Journal aims to provide a platform for the publication and dissemination of high-quality academic and research articles in the fields of social sciences and humanities. The Journal welcomes contributions in Buddhism, Political Science, Public Administration, Law, Business Administration, Management, and related interdisciplinary fields that advance innovative knowledge, theories, and practices for academic and societal development.

Editor-in-chief:

Phrakrusangkaviriyakit
raphind@yahoo.com
Faculty of Social Sciences,
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

.....

Associate Editor:

Nigorn Srirat
.....
Faculty of Social Sciences,
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

Editorial Board Members:

Phramedhavinaiyaros
psbud@hotmail.com
Graduate School, Mahamakut Buddhist University, Thailand

Teerachoot Kerdkaew
tongin2000@gmail.com
Faculty of Liberal Arts, Huachiew Chalermprakiet University, Thailand

Busakorn Watthanabut
busaaiey2516@gmail.com
Faculty of Liberal Arts, North Bangkok University, Thailand

Purimpratch Khaninphasut
jpkhaninphasut@gmail.com
School of Educational Studies,
Sukhothai Thammathirat Open University, Thailand

Wanchai Suktam
wanchai2526@srru.ac.th
Faculty of Humanities and Social Sciences
Surindra Rajabhat University, Thailand

Wanthana Nowwan
wanthana_nt@hotmail.com
Faculty of Management Science
Phranakhon Si Ayutthaya Rajabhat University, Thailand

Saichol Panyachit — Faculty of Social Sciences Srinakharinwirot University, Thailand
saicholpa@g.swu.ac.th
Anan Upsod — Faculty of Humanities and Social Sciences Lampang Rajabhat University, Thailand
ananupsod9541@gmail.com

.....

Journal Manager Team:

Managing Editor:

Phramaha Somchai Khantisarano — Faculty of Social Sciences, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand
.....

Editorial Team:

Phramaha Samak Atibhaddho — Faculty of Social Sciences, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

Suphattharachai Sisabai — Faculty of Social Sciences, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand
.....

Fine Arts Department:

Korakoth Chabandit — Faculty of Social Sciences, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

Phra Phonlawat Sapalo — Faculty of Social Sciences, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand
.....

Finance Department:

Kotchaphan Bunthian — Faculty of Social Sciences, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand
.....

Proofreading Department:

Phrapalad Somnuek Dhirapañño — Faculty of Social Sciences, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

Phramaha Supat Nantapanno — Faculty of Social Sciences, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand
.....

Legal Team:

Tatchanan Isaradej — Faculty of Social Sciences, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand
.....

The Office Journal of Interdisciplinary Innovation.

Graduate School of Political Science Faculty of Social Sciences Mahachulalongkornrajavidyalaya University Phra Rajrattanamoli Building (Nakhon Khemapali), 4th Floor, 79 Moo 1, Lam Sai, Wang Noi, Ayutthaya 13170.

Published by:

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Printing House 79Moo 1, Lam Sai, Wang Noi, Ayutthaya. 13170. Call. 035-248 - 000, ext. 8555-56 Fax.8545 www.chong0053@gmail.com

บทบรรณาธิการ

วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์นี้เป็นปีที่ 9 ฉบับที่ 5 ประจำเดือนกันยายน – ตุลาคม พ.ศ. 2569 กองบรรณาธิการได้พิจารณาบทความโดยเสนอบทความต่อคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิกลั่นกรอง (Peer Review) พิจารณาตรวจแก้ไขเพื่อความสมบูรณ์ของบทความก่อนการลงตีพิมพ์โดยคัดเลือกและกลั่นกรองบทความให้เกิดความความสมบูรณ์และมีคุณภาพมากที่สุด ควรค่าแก่การตีพิมพ์เผยแพร่ อีกทั้งเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดทางวิชาการและเป็นการพัฒนาศักยภาพทางด้านการสร้างสรรค์ผลงานทางวิชาการ

กองบรรณาธิการขอบพระคุณคณะกรรมการกลั่นกรองบทความทุกท่านที่ได้ใช้ความเพียรพยายามชี้แนะให้มีการปรับปรุงแก้ไขงานของแต่ละท่านให้ออกมาได้อย่างถูกต้องน่าอ่านเป็นประโยชน์ต่อแวดวงวิชาการ และท้ายสุดขอขอบคุณเจ้าของผลงานทางวิชาการและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกท่านที่ได้ทำให้มีวารสารฉบับนี้มีคุณค่าทางวิชาการที่นำไปสู่การปฏิบัติและเผยแพร่ในวงกว้างและโปรดติดตามฉบับต่อไป

ด้วยความปรารถนาดียิ่ง

พระครูสังฆวิริยกิจ

พระครูสังฆวิริยกิจ, รศ.ดร.
บรรณาธิการวารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์

สารบัญ

เกี่ยวกับวารสาร (1)
About The Journal (3)
บทบรรณาธิการ (5)
สารบัญ (6)

บทความวิจัย:

การมีส่วนร่วมทางการเมืองของนักการเมืองท้องถิ่นในการพัฒนาอุทยานการศึกษาภายในวัดเทศบาลเมืองเลย จังหวัดเลย 1-12
- พระมหาธนวัฒน์ โยธาจันทร์, พระครูปริยัติมงคลบัณฑิต (ประพันธ์ ไทยใหญ่), พระครูปริยัติจันทบัณฑิต (สมศักดิ์ สินนา)

การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุของเทศบาลนครนนทบุรี 13-25
- อุมาภรณ์ เมธเมาลี, เกียรติศักดิ์ สุขเหลือง, สุรพล สุยะพรหม

พุทธวิธีการสื่อสารเพื่อสร้างความนิยมทางการเมืองของพรรคประชาธิปัตย์ในจังหวัดระยอง 26-38
- ดนัย วิริยะสหกิจ, วัชรินทร์ ชาญศิลป์, อภิญญา ฉัตรช่อฟ้า

การเสริมสร้างเครือข่ายสุขภาวะเพื่อลดปัจจัยเสี่ยงด้านเหล้าและบุหรี่ด้วยพุทธบูรณาการ : กรณีศึกษาอำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี 39-49
- พระครูโสภณธรรมวิสิฐ (ภูริวิศิษฐ์ ชูประดิษฐ์), พระครูปลัดคำรณ แก้วเกลี้ยง

การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตการปฏิบัติงานของบุคลากรการรถไฟแห่งประเทศไทย 50-63
- เสาวคนธ์ ศักดิ์ชัยศรี, เกียรติศักดิ์ สุขเหลือง, สุรพล สุยะพรหม

พุทธวิธีส่งเสริมการพัฒนาการฝึกวิชาชีพผู้ต้องขังของเจ้าหน้าที่เรือนจำจังหวัดจันทบุรี 64-73
- วิทูรย์ แสวงผล, ธิติวุฒิ หมั่นมี, ธวัชชัย สมอเนื้อ

การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติงานของบุคลากรในธุรกิจบริหารเร่งรัดหนี้สินและงานกฎหมายในจังหวัดนนทบุรี 74-87
- วนิดา ตรงดี, พิเชฐ ทั่งโต, วัชรินทร์ ชาญศิลป์

ประสิทธิภาพการปฏิบัติงานตามหลักอิทธิบาทธรรมของบุคลากรเทศบาลตำบลบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา 88-97
- เพชรรัตน์ สุวัสดิ์สถาพร, หัฏฐกรณ์ แก่นท้าว, รัฐพล เย็นใจมา

การพัฒนาระบบตุลาการผู้แถลงคดีในการพิจารณาคดีของศาลปกครอง 98-106
- อัญลิลล์ จิตร์มงคลชัย, โกเมศ ขวัญเมือง, ภูริวัจน์ ปุณยวุฒิปรีดา

การพัฒนากฎหมายอาชีวศึกษาเพื่อการรับรองสิทธิการเทียบโอนความรู้ของแรงงานไทยในต่างประเทศ 107-117
- อรรถการ ตฤษณารังสี, พระครูสุตรัตนบัณฑิต (ประยูร คำมา), ธัชชนันท์ อิศรเดช

ปัญหาการหักค่าใช้จ่ายเป็นการเหมาสำหรับภาษีเงินได้บุคคลธรรมดาตามประมวลรัษฎากร มาตรา 40(8) 118-131
- ชัชพงศ์ ภาคเดช, ผกาทิพย์ สุวรรณโชติ

มาตรการทางกฎหมายเกี่ยวกับสภานายจ้าง เอส เอ็ม อี ในการส่งเสริมคุณภาพชีวิตแรงงานไทยโดยการประยุกต์ตามหลักพุทธธรรม 132-141
- รัตนา ตฤษณารังสี, พระครูสุตรัตนบัณฑิต (ประยูร คำมา), ธัชชนันท์ อิศรเดช

แนวทางการสร้างความตระหนักรู้ด้านภัยคุกคามทางไซเบอร์ระหว่างกลุ่มประชากรรุ่นเอกซ์และ กลุ่มประชากรรุ่นวาย ของบุคลากรภายในเทคโนธานี 142-150
- หัสดิน ศรีทนุ, วงศ์วิศว์ หมื่นเทพ, บุษกร วัฒนบุตร

แนวทางแก้ไขปรับปรุงกฎหมายกรณีบำบัดรักษาและฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติดตามประมวลกฎหมายยาเสพติด พ.ศ. 2564 151-162
- ธนาวัฒน์ อุทุมพร

การพัฒนากฎหมายภาษีสิ่งแวดล้อมสำหรับอุตสาหกรรมการผลิตสุราในประเทศไทย : การประยุกต์โมเดล IEET-v2 163-177
- จักกฤษ กระต่ายวงษ์พระจันทร์, โกเมศ ขวัญเมือง, สำเรียง เมฆเกรียงไกร, สุมาลี วงษ์วิทิต

บทความวิชาการ:

นโยบายภาครัฐกับอนาคตอุตสาหกรรมอะลูมิเนียมไทย 178-188
- ถกล ธนเลิศลาภ

การประยุกต์ใช้หลักสติปัฏฐาน 4 เพื่อส่งเสริมการกำกับอารมณ์และพฤติกรรมของเด็กปฐมวัยในยุคดิจิทัล 189-203
- อรุณรักษ์ ธนเลิศลาภ

วาทกรรมประชานิยมในการหาเสียงเลือกตั้งไทย 204-214
- ดลนภัส จันมณี, เชาวลิต จันมณี

แนวความคิดเกี่ยวกับผู้ทรงอำนาจอธิปไตยในโลกร่วมสมัย 215-223
- โกเมศ ขวัญเมือง, ประจำ สุขชุม, ฐิติกัญญ์ นิธิไชยวัฒน์ เว็นต์เซล

การพัฒนานโยบายกีฬาตามหลักอิทธิบาท 4 224-234
- รัฐพล ไผ่งาม

ปัญญาประดิษฐ์กับการสร้างเนื้อหาทางวิชาการ: จริยธรรม ความโปร่งใสและมาตรฐานสากลในมุมมองพระพุทธศาสนา 235-245
- รัตนา ชินบุตรานนท์

การจัดการนโยบายสาธารณะเพื่อยกระดับสุขภาวะการพักผ่อนในยุคดิจิทัล 246-259
- ณณัฏฐ์ เกียรติทยากร

เกษียณสำราญ: นโยบายสร้างความพร้อมก่อนวัยเก๋า 260-273
- นิชนันท์ บุญโข

ดุลยภาพเชิงรุกในนโยบายการต่างประเทศไทยท่ามกลางการแข่งขันระหว่างสหรัฐอเมริกากับจีน 274-288
- อภิญญา ฉัตรช่อฟ้า, อนุภูมิ โชวเกษม, วัชรินทร์ ชาญศิลป์

ธรรมาภิบาลเชิงพุทธกับการบริหารงานของนายอำเภอในสังคมยุคใหม่ 289-299
- เดชฤทธิ์ ถิตย์ฉาย

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์สีเขียวในยุคเศรษฐกิจคาร์บอนต่ำ 300-311
- เบญญาภา เบญจกุล

ความเหลื่อมล้ำทางปัญญาประดิษฐ์: ความฉลาดที่เกินจ่ายไหว 312-323
- พิชัย งามบุญอนันต์, ธนวุฒิ สุนทรเดชา, ชุมพล สิมธรรมนิมิต

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในยุคปัญญาประดิษฐ์ของไทย 324-334
- เบญจวรรณ เขียวเขิน

กลไกการบริหารจัดการโรงเรียนผู้สูงอายุขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อรองรับการเป็นสังคมสูงวัยระดับสมบูรณ์ในประเทศไทย 335-346
- ศรันย์ดิษฐ์ เบญจพงศ์, อารีย์ รุ่งแสง, ศิวพร โพธิวิทย์

แนวทางการส่งเสริมการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมของคณะสงฆ์ไทย 347-355
- พระชญาเชษฐกาญจน์ กุลเพชรจารุภักดี

ภาคผนวก **356**

กระบวนการพิจารณาบทความ **357**

คำแนะนำสำหรับผู้เขียน รูปแบบเอกสารอ้างอิงวารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์ **359**

ตัวอย่างการเตรียมต้นฉบับบทความวิจัย **365**

Sample of Original Research Article Preparation **374**

ตัวอย่างการเตรียมต้นฉบับบทความวิชาการ **382**

Sample of Original Academic Article Preparation **388**

JIDIR
วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์
JOURNAL OF INTERDISCIPLINARY INNOVATION REVIEW
ปีที่ 9 ฉบับที่ 5 กันยายน – ตุลาคม 2569 Vol. 9 No. 5 September – October 2026

บทความวิจัย

การมีส่วนร่วมทางการเมืองของนักการเมืองท้องถิ่นในการพัฒนาอุทยานการศึกษาภายในวัด เทศบาลเมืองเลย จังหวัดเลย

THE INVOLVEMENT OF LOCAL POLITICIANS IN THE DEVELOPMENT OF AN EDUCATIONAL PARK WITHIN A TEMPLE IN LOEI MUNICIPALITY, LOEI PROVINCE

พระมหาธนวัฒน์ โยธาจันทร์*, พระครูปริยัติมงคลบัณฑิต (ประพันธ์ ไทยใหญ่),
พระครูปริยัติจันทบัณฑิต (สมศักดิ์ สินนา)
Phramaha Thanawat Yothachan*, Phrakhrupariyattimongkhonbandit (Praphan Thaiyai),
Phrakhrupariyatchanbandit (Somsak Sinna)
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Faculty of Social Sciences, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
*Corresponding Author E-mail: yotajan150638@gmail.com
Received July 11, 2026; Revised September 1, 2026; Accepted September 7, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1. ศึกษาการมีส่วนร่วมทางการเมืองของนักการเมืองท้องถิ่น 2. ปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมทางการเมืองของนักการเมืองท้องถิ่น และ 3. นำเสนอแนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองของนักการเมืองท้องถิ่นในการพัฒนาอุทยานการศึกษาภายในวัด เทศบาลเมืองเลย จังหวัดเลย โดยประยุกต์ใช้หลักอปริหานิยธรรม 7 เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 25 รูปหรือคน ประกอบด้วย นักวิชาการหรือผู้ปฏิบัติงานด้านพระพุทธศาสนา 5 รูป นักวิชาการหรือผู้ปฏิบัติงานด้านรัฐศาสตร์ 4 คน นักการเมืองท้องถิ่น 10 และผู้นำชุมชน 6 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบมีโครงสร้าง และวิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า 1. การมีส่วนร่วมทางการเมืองของนักการเมืองท้องถิ่น พบว่า การบริหารจัดการพื้นที่แบบมีส่วนร่วมยังมีลักษณะผิวเผินและขาดความยั่งยืน เนื่องจากเผชิญข้อจำกัดด้านความทับซ้อนของอำนาจหน้าที่และระเบียบงบประมาณของรัฐ โครงการส่วนใหญ่ตกอยู่ในสภาวะพึ่งพิงทรัพยากรจากท้องถิ่นเป็นหลัก และระบบการประเมินผลยังมุ่งเน้นเพียงผลสัมฤทธิ์เชิงกายภาพระยะสั้น โดยละเลยมิติผลกระทบทางสังคม 2. ปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมทางการเมือง พบว่า การสื่อสารนโยบายมีลักษณะสั่งการจากบนลงล่าง เวทีรับฟังความคิดเห็นเป็นเพียงกระบวนการทางพิธีกรรมเพื่อสร้างความชอบธรรมทางกฎหมาย และไม่ครอบคลุมกลุ่มเยาวชนหรือกลุ่มเปราะบาง นอกจากนี้ อำนาจการตัดสินใจยังคงรวมศูนย์อยู่ที่ผู้บริหารระดับสูง และมีความเสี่ยงต่อการถูกแทรกแซงจากระบบอุปถัมภ์ และ 3. แนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมโดยประยุกต์ใช้หลักอปริหานิยธรรม 7 พบว่า ควรยกระดับหลักธรรมให้กลายเป็นสถาบันทางสังคมในรูปแบบธรรมนูญชุมชนหรือข้อบัญญัติท้องถิ่นที่มีตัวชี้วัดเป็นรูปธรรม ควบคู่กับการทำบันทึกข้อตกลงร่วม เพื่อกระจายอำนาจสู่คณะกรรมการระดับพื้นที่ พร้อมทั้งประยุกต์ใช้แพลตฟอร์มดิจิทัลสื่อสารสองทาง และจัดตั้งกลไกเฝ้าระวังภาคประชาชนเพื่อลดความเหลื่อมล้ำ สร้างความโปร่งใส และเปิดโอกาสให้พลเมืองทุกกลุ่มเข้ามามีส่วนร่วมอย่างเท่าเทียม

คำสำคัญ: การมีส่วนร่วมทางการเมือง, นักการเมืองท้องถิ่น, อุทยานการศึกษาภายในวัด

Abstract

This research article aimed to: 1. examine the political participation of local politicians, 2. identify factors affecting their participation, and 3. propose guidelines for promoting such participation in developing the Temple-Based Education Park in Loei Municipality, Loei Province, by applying the Seven Principles of Aparihaniyadhamma. This qualitative research collected data from 25 key informants, including 5 Buddhist scholars or practitioners, 4 political science scholars or practitioners, 10 local politicians, and 6 community leaders. The research instrument was a structured in-depth interview guide, and data were analyzed using descriptive content analysis.

The research findings revealed that: 1. The political participation of local politicians in participatory area management remained superficial and lacked sustainability, primarily due to overlapping authority and government budgetary constraints, with evaluations focusing on short-term physical outcomes rather than social impacts. 2. Factors affecting political participation included a top-down policy communication approach, ritualistic public hearing forums that failed to include youth or vulnerable groups, and centralized decision-making power susceptible to patronage systems; and 3. To promote political participation through the Seven Principles of Aparihaniyadhamma, it is recommended that these principles be elevated into a social institution, such as a Community Charter or local ordinances with concrete indicators. This should be supported by Memorandums of Understanding (MOU) to decentralize power to local committees, alongside the implementation of two-way digital communication platforms and civic monitoring mechanisms to ensure transparency and equal participation for all citizen groups.

Keywords: Political Participation, Local Politicians, Temple-Based Education Park

บทนำ

การกระจายอำนาจทางการปกครองและการศึกษาสู่ท้องถิ่นเป็นแนวนโยบายสำคัญที่ประเทศไทยดำเนินการมาอย่างต่อเนื่อง โดยมุ่งให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชนมีบทบาทในการกำหนดทิศทางการพัฒนาที่สอดคล้องกับความต้องการของพื้นที่ ภายใต้แนวคิดการมีส่วนร่วมทางการเมืองที่มิได้หมายถึงเพียงการออกไปใช้สิทธิเลือกตั้งเท่านั้น แต่ครอบคลุมถึงการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร การแสดงความคิดเห็น การร่วมคิดและตัดสินใจ การร่วมดำเนินกิจกรรมสาธารณะ ตลอดจนการติดตามและตรวจสอบการดำเนินงานของหน่วยงานและผู้มีอำนาจทางการเมือง การมีส่วนร่วมในลักษณะดังกล่าวจึงเป็นกระบวนการที่ทำให้ประชาชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องสามารถเข้ามามีบทบาทต่อการกำหนดนโยบายและการจัดสรรทรัพยากรของท้องถิ่นได้อย่างแท้จริง โดยเฉพาะนักการเมืองท้องถิ่น ซึ่งมีทั้งบทบาทในการกำหนดนโยบาย ประสานความร่วมมือและผลักดันทรัพยากรเพื่อการพัฒนาพื้นที่ อย่างไรก็ตาม สถานการณ์การเมืองท้องถิ่นของไทยยังเผชิญอุปสรรคจากระบบอุปถัมภ์ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ และค่านิยมทางการเมืองบางประการ เช่น เงินไม่มา กาไม่เป็น ส่งผลให้การมีส่วนร่วมจำนวนหนึ่งยังจำกัดอยู่เพียงการเลือกตั้ง ขณะที่การแสดงความคิดเห็น การตรวจสอบและการร่วมขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะยังเกิดขึ้นไม่เต็มศักยภาพ (สุจิตติกา แก้วนาเหนือ และคณะ, 2567)

สำหรับบริบทของเทศบาลเมืองเลย จังหวัดเลย การมีส่วนร่วมทางการเมืองมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับการพัฒนาพื้นที่และการสร้างความร่วมมือระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น วัด ชุมชน และประชาชน เนื่องจากพื้นที่ศึกษาเป็นพื้นที่ที่มีวัดทำหน้าที่มากกว่าศาสนสถาน โดยสามารถพัฒนาเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้และกิจกรรมสาธารณะของชุมชนได้ การพัฒนาอุทยานการศึกษาภายในวัด จึงเป็นรูปแบบหนึ่งของการพัฒนาเชิงพื้นที่ที่ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมจากหลายภาคส่วน ทั้งการกำหนดทิศทาง การสนับสนุนทรัพยากร การจัดกิจกรรม และการดูแลพื้นที่ร่วมกัน อุทยานการศึกษาภายในวัดยังเป็นกลไกที่ช่วยยกระดับคุณภาพชีวิตของชุมชน โดยนำสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ศิลปวัฒนธรรม และพื้นที่ของวัดมาประยุกต์เป็นแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับเด็ก เยาวชน และประชาชนทั่วไป ส่งเสริมการอ่าน การแสวงหาความรู้ และทักษะชีวิตในบรรยากาศที่เหมาะสมต่อการเรียนรู้ (พระมหาอำพล ธนปญฺโญ (ชัยสารี) และคณะ, 2567) ด้วยเหตุนี้ การพัฒนาอุทยานการศึกษาภายในวัดในเขตเทศบาลเมืองเลยจึงมิใช่ภารกิจของวัดหรือหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งเท่านั้น แต่จำเป็นต้องอาศัยบทบาทของนักการเมืองท้องถิ่นในฐานะผู้กำหนดนโยบาย ผู้ประสานความร่วมมือ และผู้สนับสนุนงบประมาณ เพื่อเชื่อมโยงความต้องการของประชาชนกับการพัฒนาพื้นที่ให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวมอย่างต่อเนื่อง

แม้จะมีความพยายามผลักดันอุทยานการศึกษาให้เป็นแหล่งเรียนรู้สาธารณะ แต่จากสภาพการณ์ของการมีส่วนร่วมของนักการเมืองท้องถิ่นในการพัฒนาอุทยานการศึกษาภายในวัด เทศบาลเมืองเลย ยังสะท้อนปัญหาและข้อจำกัดหลายประการ กล่าวคือ การมีส่วนร่วมส่วนใหญ่ยังอยู่ในลักษณะของการให้การสนับสนุนตามคำร้องขอหรือการดำเนินกิจกรรมเฉพาะหน้า มากกว่าการมีส่วนร่วมเชิงรุกในการกำหนดทิศทางและวางแผนระยะยาว ความต่อเนื่องของนโยบายยังขึ้นอยู่กับวาระและแนวทางของผู้บริหารท้องถิ่น ขณะที่กระบวนการตัดสินใจบางส่วนยังรวมศูนย์อยู่ในกลุ่มผู้นำและถูกจำกัดด้วยระเบียบราชการและกรอบงบประมาณ ส่งผลให้การปรึกษาหารือและการสื่อสารกับชุมชนเกิดขึ้นไม่ต่อเนื่อง นอกจากนี้ การเปิดพื้นที่ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมยังไม่ครอบคลุมกลุ่มเยาวชน สตรี และกลุ่มเปราะบางอย่างเพียงพอ ทำให้เสียงของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียบางกลุ่มไม่สามารถเชื่อมโยงไปสู่การกำหนดนโยบายหรือการจัดสรรทรัพยากรได้อย่างเป็นรูปธรรม ปัญหาดังกล่าวจึงมิได้ส่งผลเฉพาะต่อประสิทธิภาพการพัฒนาอุทยานการศึกษาเท่านั้น แต่ยังสะท้อนถึงข้อจำกัดของกระบวนการมีส่วนร่วมทางการเมืองในระดับพื้นที่ที่ยังไม่สามารถพัฒนาไปสู่การร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมรับผิดชอบ และร่วมตรวจสอบอย่างเต็มรูปแบบ

จากสภาพปัญหาดังกล่าว ผู้วิจัยจึงนำหลักอปริหานิยธรรม 7 ซึ่งเป็นหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงเป็นเงื่อนไขแห่งความไม่เสื่อมและความเจริญของหมู่คณะ มาใช้เป็นกรอบในการศึกษาเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม โดยประกอบด้วย 7 ประการ ได้แก่ 1. หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ เพื่อเปิดโอกาสให้สมาชิกได้พบปะและปรึกษาหารือร่วมกัน 2. พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม และพร้อมเพรียงกันทำกิจที่พึงกระทำ เพื่อสร้างความร่วมมือและความรับผิดชอบร่วมกัน 3. ไม่บัญญัติสิ่งที่มิได้บัญญัติไว้ และไม่ล้มล้างสิ่งที่บัญญัติไว้แล้ว แต่ถือปฏิบัติตามหลักการและกติกาที่กำหนดร่วมกัน 4. ให้ความเคารพนับถือผู้ใหญ่และรับฟังคำแนะนำของผู้มีประสบการณ์ 5. ไม่ข่มเหงหรือบังคับสตรี และให้ความสำคัญกับสิทธิและศักดิ์ศรีของบุคคล 6. ให้ความเคารพสักการะเจดีย์หรือสถานที่สำคัญของชุมชนและรักษาจารีตอันดีงาม และ 7. ให้การคุ้มครองและสนับสนุนผู้มีคุณธรรมให้สามารถดำรงอยู่และทำประโยชน์แก่ส่วนรวมได้ (ที.ม. 10/75/237-238) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) สำหรับการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยนำหลักทั้ง 7 ประการ มาใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์และเสนอแนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมือง โดยเฉพาะมิติการประชุมปรึกษาหารือ ความพร้อมเพรียงในการดำเนินกิจกรรม การยึดถือกติกา การเคารพความคิดเห็นและประสบการณ์ การเปิดพื้นที่แก่สตรีและกลุ่มเปราะบาง การรักษาคุณค่าของพื้นที่วัด และการสนับสนุนบุคคลที่มีคุณธรรมให้เข้ามามีบทบาท

ในการพัฒนา ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมในชุมชนท้องถิ่น (จินณะ โสตะจินดา, 2566) และสามารถช่วยลดข้อจำกัดจากผลประโยชน์ทับซ้อนและส่งเสริมการมีส่วนร่วมของนักการเมืองท้องถิ่นและประชาชนให้มุ่งประโยชน์ส่วนรวมมากขึ้น (พระมหาฬี เป็ญ และคณะ, 2566) การศึกษาครั้งนี้จึงมุ่งนำหลักดังกล่าวมาเชื่อมโยงกับสภาพการมีส่วนร่วม ปัจจัยที่เกี่ยวข้อง และแนวทางการพัฒนาอุทยานการศึกษาภายในวัด เทศบาลเมืองเลย เพื่อสร้างข้อเสนอที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาความร่วมมือของพื้นที่ได้อย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมทางการเมืองของนักการเมืองท้องถิ่นในการพัฒนาอุทยานการศึกษาภายในวัด เทศบาลเมืองเลย จังหวัดเลย
2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมทางการเมืองของนักการเมืองท้องถิ่นในการพัฒนาอุทยานการศึกษาภายในวัด เทศบาลเมืองเลย จังหวัดเลย
3. เพื่อนำเสนอแนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองของนักการเมืองท้องถิ่นในการพัฒนาอุทยานการศึกษาภายในวัด เทศบาลเมืองเลย จังหวัดเลย โดยประยุกต์ใช้หลักอปริหานิยธรรม 7

วิธีดำเนินการวิจัย

1. รูปแบบของการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ที่มุ่งเน้นการศึกษาโดยการสัมภาษณ์และประสบการณ์เชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

2. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ คณะผู้วิจัยเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จำนวน 25 รูปหรือคน ประกอบด้วย ประกอบด้วย นักวิชาการหรือผู้ปฏิบัติงานด้านพระพุทธศาสนา 5 รูป นักวิชาการหรือผู้ปฏิบัติงานด้านรัฐศาสตร์ 4 คน นักการเมืองท้องถิ่น 10 และผู้นำชุมชน 6 คน

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

คณะผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก หรือ In-depth Interview เป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ซึ่งเป็นแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงโดยคณะผู้วิจัยสร้างตามวัตถุประสงค์การวิจัย

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

คณะผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 25 รูปหรือคน ด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

คณะผู้วิจัยดำเนิการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหาเชิงพรรณนา (Descriptive Content Analysis) เพื่อประมวลและสรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัย

1. การมีส่วนร่วมทางการเมืองของนักการเมืองท้องถิ่นในการพัฒนาอุทยานการศึกษาภายในวัด เทศบาลเมืองเลย จังหวัดเลย พบว่า การมีส่วนร่วมทางการเมืองของนักการเมืองท้องถิ่นในการบริหารจัดการอุทยานการศึกษาภายในวัดแบบบูรณาการเครือข่าย ยังคงเผชิญอุปสรรคเชิงโครงสร้างอย่างเด่นชัด โดยเฉพาะความทับซ้อนด้านอำนาจหน้าที่และข้อจำกัดทางระเบียบงบประมาณรัฐในพื้นที่ศาสนสถาน ในขณะเดียวกัน

การมีส่วนร่วมของภาคประชาชนยังคงอยู่ในระดับผิวเผิน การจัดการพื้นที่ การสื่อสาร และการดูแลรักษาสภาพแวดล้อมยังต้องพึ่งพาทรัพยากรจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นหลัก ส่งผลให้การดำเนินงานขาดความต่อเนื่องเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง นอกจากนี้ ระบบประเมินผลยังคงให้ความสำคัญกับผลผลิตทางกายภาพระยะสั้นมากกว่าการวัดผลกระทบทางสังคมเชิงพฤติกรรม ดังนั้น การสร้างความยั่งยืนให้กับอุทยานการศึกษาจึงจำเป็นต้องจัดทำบันทึกข้อตกลงความร่วมมือ (MOU) เพื่อแบ่งปันความรับผิดชอบอย่างชัดเจน พร้อมทั้งกระจายอำนาจสู่คณะกรรมการบริหารระดับพื้นที่ และพัฒนานวัตกรรมการจัดการความรู้สู่ระบบดิจิทัล เพื่อลดการรวมศูนย์และสร้างความเป็นเจ้าของร่วมกันอย่างแท้จริง สำหรับปัจจัยที่ส่งผลต่อกระบวนการมีส่วนร่วม พบว่า รูปแบบการสื่อสารนโยบายสาธารณะยังคงมีลักษณะสั่งการจากบนลงล่าง และจำกัดอยู่เพียงกลุ่มผู้นำหรือเครือข่ายส่วนบุคคล ทำให้เยาวชน สตรี และกลุ่มเปราะบางขาดโอกาสในการร่วมกำหนดทิศทางการพัฒนา อีกทั้ง การจัดเวทีประชาพิจารณ์ของท้องถิ่นมักถูกบีบรัดด้วยกรอบเวลางบประมาณ จึงมีลักษณะเป็นเพียงพิธีกรรมเพื่อสร้างความชอบธรรมทางกฎหมาย มากกว่าจะสร้างกระบวนการประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือ ยิ่งไปกว่านั้น อำนาจการตัดสินใจเชิงนโยบายยังคงรวมศูนย์อยู่ที่ผู้บริหารระดับสูง และมีความเสี่ยงสูงที่จะถูกแทรกแซงจากระบบอุปถัมภ์และกลุ่มผลประโยชน์ ข้อจำกัดเหล่านี้ไม่เพียงขัดขวางความเป็นธรรมในการจัดสรรทรัพยากร แต่ยังบั่นทอนความเชื่อมั่นของประชาชน และทำให้เสียงสะท้อนจากภาคประชาสังคมไม่สามารถแปรเปลี่ยนเป็นนโยบายสาธารณะที่เป็นรูปธรรมได้

2. ปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมทางการเมืองของนักการเมืองท้องถิ่นในการพัฒนาอุทยานการศึกษาภายในวัด เทศบาลเมืองเลย จังหวัดเลย พบว่า กระบวนการดำเนินงานยังมีลักษณะการสื่อสารและสั่งการจากบนลงล่าง ภายใต้ข้อจำกัดของกรอบเวลางบประมาณและระเบียบราชการ ทำให้การกระจายข้อมูลและการปรึกษาหารือขาดความต่อเนื่องและเข้าไม่ถึงกลุ่มเป้าหมาย โดยเฉพาะเยาวชนและกลุ่มเปราะบาง ในขณะเดียวกัน การจัดเวทีรับฟังความคิดเห็นส่วนใหญ่มักเป็นเพียงพิธีกรรมเพื่อสร้างความชอบธรรมทางกฎหมาย มากกว่าการเปิดพื้นที่ประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารืออย่างแท้จริง นอกจากนี้ การตัดสินใจเชิงนโยบายยังคงรวมศูนย์อยู่ที่ผู้บริหารและกลุ่มผู้นำ ทำให้เสียงสะท้อนจากประชาชนไม่ถูกนำไปแปรสภาพเป็นนโยบายหรือการจัดสรรงบประมาณอย่างเป็นรูปธรรม ทั้งยังมีความเสี่ยงต่อการถูกแทรกแซงจากกลุ่มผลประโยชน์และระบบอุปถัมภ์ ซึ่งบั่นทอนความไว้วางใจของภาคประชาสังคม โดยจะต้องกระจายอำนาจการตัดสินใจสู่คณะกรรมการร่วมระดับพื้นที่แบบบูรณาการ พร้อมประยุกต์ใช้แพลตฟอร์มดิจิทัลเพื่อสร้างการสื่อสารแบบสองทาง ควบคู่ไปกับการจัดตั้งกลไกตรวจสอบและเฝ้าระวังโดยภาคประชาชน เพื่อลดความเหลื่อมล้ำเชิงอำนาจ กลไกเหล่านี้จะเป็นหลักประกันสำคัญที่ช่วยให้การขับเคลื่อนนโยบายพัฒนาอุทยานการศึกษา สามารถตอบสนองความต้องการของพลเมืองได้อย่างโปร่งใส มีประสิทธิภาพ และเกิดความยั่งยืนบนฐานรากของการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง

3. แนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองของนักการเมืองท้องถิ่นในการพัฒนาอุทยานการศึกษาภายในวัด เทศบาลเมืองเลย จังหวัดเลย โดยประยุกต์ใช้หลักอปริหานิยธรรม 7 พบว่า แม้จะมีความพยายามประยุกต์ใช้หลักอปริหานิยธรรมเพื่อสร้างความสามัคคี แต่ในทางปฏิบัติยังเผชิญอุปสรรคเชิงโครงสร้างและค่านิยมที่ฝังรากลึก โดยเฉพาะความตึงเครียดระหว่างระเบียบราชการที่ตายตัวกับจารีตประเพณีของวัด ตลอดจนการขาดกลไกเชิงสถาบันที่รองรับการปรึกษาหารืออย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ การส่งเสริมความเสมอภาคยังถูกท้าทายจากช่องว่างระหว่างวัย คติความเชื่อที่ลดทอนบทบาทของสตรี และความเสี่ยงจากการถูกแทรกแซงโดยระบบอุปถัมภ์ ปัจจัยเหล่านี้บั่นทอนกระบวนการสนับสนุนคนดีให้เข้ามาบริหารพื้นที่ ทำให้การบูรณาการความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคศาสนา และภาคประชาชนไม่สามารถบรรลุเป้าหมายได้อย่างสมบูรณ์จึงจำเป็นต้องยกระดับหลักอปริหานิยธรรมจากการเป็นเพียงคำสอนทางศาสนา ให้กลายเป็นธรรมนูญ

ชุมชน หรือข้อบัญญัติท้องถิ่นที่มีข้อตกลงและตัวชี้วัดความสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรม การขับเคลื่อนนี้ต้องทำควบคู่กับการสร้างสภาวะแวดล้อมที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วมอย่างโปร่งใส โดยเปิดโอกาสให้สตรี เยาวชน และพลเมืองทุกกลุ่มเข้ามาร่วมตัดสินใจอย่างเท่าเทียม พร้อมทั้งสร้างกลไกตรวจสอบโดยภาคประชาสังคมเพื่อสกัดกั้นการแทรกแซง แนวทางนี้จะช่วยผสานความศักดิ์สิทธิ์และจารีตประเพณีของสถานที่เข้ากับวิถีประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมได้อย่างกลมกลืน และผลักดันให้อุทยานการศึกษาเป็นพื้นที่สาธารณะที่ตอบสนองประโยชน์ส่วนรวมได้อย่างยั่งยืน

อภิปรายผลการวิจัย

1. การมีส่วนร่วมทางการเมืองของนักการเมืองท้องถิ่นในการพัฒนาอุทยานการศึกษาภายในวัดเทศบาลเมืองเลย จังหวัดเลย อภิปรายได้ว่า การมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้นยังไม่พัฒนาไปสู่การร่วมคิด ร่วมตัดสินใจและร่วมรับผิดชอบอย่างแท้จริง แม้จะมีการดำเนินกิจกรรม การจัดเวทีรับฟังความคิดเห็น และการประสานความร่วมมือระหว่างวัด องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และชุมชน แต่กระบวนการส่วนใหญ่ยังถูกกำหนดโดยผู้บริหารและข้อจำกัดของระบบราชการ ส่งผลให้ประชาชนมีบทบาทในลักษณะผู้เข้าร่วมกิจกรรมหรือผู้รับประโยชน์ มากกว่าการเป็นหุ้นส่วนในการกำหนดนโยบาย การบริหารทรัพยากร และการประเมินผล อีกทั้งความทับซ้อนของอำนาจหน้าที่ ระเบียบการใช้จ่ายงบประมาณในพื้นที่ศาสนสถาน การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง และอิทธิพลของระบบอุปถัมภ์ ยังทำให้การดำเนินงานขาดความต่อเนื่องและไม่สามารถสร้างความเป็นเจ้าของร่วมกันได้อย่างเต็มที่ ผลการศึกษานี้สอดคล้องกับงานของพัชรีพร เทพทอง และอภิชาติ พานสุวรรณ (2567) ที่ได้ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่นขององค์การบริหารส่วนตำบลโคกช้าง อำเภอบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พบว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง โดยประชาชนมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์มากที่สุด แต่มีส่วนร่วมในการประเมินผลน้อยที่สุด พร้อมเสนอว่าควรเพิ่มช่องทางประชาสัมพันธ์และเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่น ซึ่งสะท้อนว่า การมีส่วนร่วมจะเกิดผลอย่างแท้จริงเมื่อประชาชนได้รับอำนาจและมีบทบาทในโครงสร้างการตัดสินใจ ไม่ใช่เพียงเข้าร่วมกิจกรรมตามที่หน่วยงานกำหนดไว้ อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษานี้ไม่สอดคล้องกับงานของเลิศชาย หอมหวล และพิชัยรัฐ หมื่นด้วง (2564) ที่ได้ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่นขององค์การบริหารส่วนตำบลนาอาน อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย พบว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนโดยรวมอยู่ในระดับมาก และด้านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจมีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะการศึกษาดังกล่าวมุ่งศึกษาการพัฒนาท้องถิ่นในภาพรวม ซึ่งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีอำนาจหน้าที่และกลไกการบริหารจัดการโดยตรง ขณะที่การพัฒนาอุทยานการศึกษาภายในวัดมีความซับซ้อนมากกว่า เนื่องจากเกี่ยวข้องกับทั้งกฎหมายและระเบียบของภาครัฐ การบริหารกิจการของวัด การใช้พื้นที่ศาสนสถาน ตลอดจนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลายกลุ่ม จึงทำให้อำนาจการตัดสินใจถูกแบ่งแยกและขาดเจ้าภาพหลักที่ชัดเจน ดังนั้น การจัดทำบันทึกข้อตกลงความร่วมมือ การจัดตั้งคณะกรรมการบริหารพื้นที่ที่มีตัวแทนจากทุกภาคส่วน การเปิดพื้นที่ให้เยาวชน สตรี และกลุ่มเปราะบางเข้าร่วมอย่างเท่าเทียม รวมถึงการพัฒนาระบบติดตามประเมินผลที่ให้ความสำคัญกับผลกระทบทางสังคมและพฤติกรรม จึงเป็นเงื่อนไขสำคัญในการยกระดับการมีส่วนร่วมจากเชิงพิธีกรรมไปสู่การเป็นหุ้นส่วนทางการเมืองและการพัฒนาที่ยั่งยืน นอกจากนี้ ผลการศึกษายังสอดคล้องกับงานของ Michels & De Graaf (2017) ที่บอกว่า แม้กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนจะถูกนำมาใช้อย่างแพร่หลายในระดับท้องถิ่น แต่ประสิทธิผลของการมีส่วนร่วมขึ้นอยู่กับการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าร่วมอย่างครอบคลุม และการเชื่อมโยงข้อเสนอของประชาชนเข้าสู่กระบวนการตัดสินใจอย่างเป็นทางการ

2. ปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมทางการเมืองของนักการเมืองท้องถิ่นในการพัฒนาอุทยานการศึกษาภายในวัด เทศบาลเมืองเลย จังหวัดเลย อภิปรายได้ว่า ประสิทธิผลของการมีส่วนร่วมมิได้ขึ้นอยู่กับความสนใจหรือความพร้อมของประชาชนเพียงอย่างเดียว แต่สัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับโครงสร้างการสื่อสาร การกระจายอำนาจตัดสินใจ ระเบียบราชการ และความโปร่งใสของกระบวนการนโยบาย โดยการสื่อสารแบบสั่งการจากบนลงล่างภายใต้กรอบเวลางบประมาณที่จำกัด ทำให้ข้อมูลถูกส่งผ่านเฉพาะกลุ่มผู้นำหรือเครือข่ายที่มีความใกล้ชิดกับผู้มีอำนาจ ขณะที่เยาวชน กลุ่มเปราะบาง และประชาชนที่อยู่นอกเครือข่ายไม่สามารถเข้าถึงข้อมูลหรือเสนอความคิดเห็นได้อย่างเท่าเทียม ส่งผลให้เวทีรับฟังความคิดเห็นมีลักษณะเป็นเพียงการปฏิบัติตามขั้นตอนของกฎหมายมากกว่าการร่วมกำหนดนโยบายอย่างแท้จริง อีกทั้งการรวมศูนย์อำนาจไว้ที่ผู้บริหารและความเสี่ยงจากระบบอุปถัมภ์ยังทำให้ข้อเสนอของประชาชนไม่สามารถเชื่อมโยงไปสู่การจัดทำโครงการและการจัดสรรงบประมาณได้อย่างเป็นรูปธรรม ผลการศึกษานี้สอดคล้องกับงานของทนากร ศรีก๊อ และคณะ (2566) ที่ได้ศึกษาเรื่อง การสื่อสารเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนขององค์การบริหารส่วนตำบลในจังหวัดเชียงราย พบว่า ปัญหาสำคัญของการสื่อสาร ได้แก่ การประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารไม่ทั่วถึง ระยะเวลารับฟังความคิดเห็นมีข้อจำกัด การขาดการเผยแพร่ข้อมูล ผู้มีอำนาจตัดสินใจไม่อธิบายเหตุผลในการตัดสินใจ และข้อจำกัดจากกฎระเบียบ พร้อมเสนอให้ใช้การสื่อสารแบบสองทางจากประชาชนสู่ผู้บริหาร เปิดโอกาสให้ประชาชนร่วมพัฒนานโยบาย ตลอดจนร่วมตรวจสอบและประเมินผลการบริหาร ซึ่งสนับสนุนข้อค้นพบว่าการมีส่วนร่วมที่แท้จริงต้องมีระบบรับฟังและตอบสนองความคิดเห็น มิใช่เพียงการแจ้งข้อมูลจากหน่วยงานฝ่ายเดียว และจากผลการศึกษาดังกล่าวนี้ไม่สอดคล้องในด้านระดับและทิศทางของการมีส่วนร่วมกับงานของพระครูสุตสารบัณฑิต สิริวณฺโณ (จำนงค์ ผมไผ่) และอริธัช เลิศรวมโชค (2568) ที่ได้ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่นของเทศบาลตำบลวัดธาตุ อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย พบว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น โดยเทศบาลส่งเสริมให้ประชาชนร่วมคิดร่วมดำเนินงาน และร่วมตรวจสอบผ่านกิจกรรมชุมชน ผู้นำท้องถิ่นมีบทบาทในการสร้างความไว้วางใจ เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างเท่าเทียม และใช้ช่องทางการสื่อสารที่หลากหลาย รวมถึงสื่อออนไลน์ ความแตกต่างดังกล่าวอาจเป็นเพราะเทศบาลตำบลวัดธาตุมีการขับเคลื่อนบนฐานความสัมพันธ์แนวราบ ทุนทางสังคมและวัฒนธรรม ตลอดจนบทบาทของผู้นำชุมชนที่เชื่อมโยงประชาชนกับหน่วยงานท้องถิ่นโดยตรง ขณะที่การพัฒนาอุทยานการศึกษาภายในวัด เทศบาลเมืองเลย เกี่ยวข้องกับหลายองค์กร ทั้งวัด หน่วยงานราชการ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคประชาชน จึงเผชิญความทับซ้อนของอำนาจหน้าที่และข้อจำกัดด้านงบประมาณมากกว่า ดังนั้น การยกระดับการมีส่วนร่วมจึงควรกระจายอำนาจไปสู่คณะกรรมการร่วมระดับพื้นที่ จัดให้มีแพลตฟอร์มดิจิทัลสำหรับสื่อสารและติดตามข้อเสนอของประชาชน พร้อมกำหนดให้หน่วยงานชี้แจงอย่างชัดเจนว่าข้อเสนอใดได้รับหรือไม่ได้รับการบรรจุในนโยบาย เพราะเหตุใด รวมถึงเปิดให้ภาคประชาชนร่วมตรวจสอบโครงการและงบประมาณ อันจะช่วยลดความเหลื่อมล้ำเชิงอำนาจ สกัดการแทรกแซงของกลุ่มผลประโยชน์ และสร้างความไว้วางใจต่อกระบวนการพัฒนาในระยะยาว ผลการศึกษายังสอดคล้องกับงานของ Holum (2023) ที่ศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างความพยายามขององค์กรปกครองท้องถิ่นในการส่งเสริมการมีส่วนร่วม การเข้ามามีส่วนร่วมจริงของประชาชน และความไว้วางใจต่อผู้แทนทางการเมืองในเทศบาลของประเทศนอร์เวย์ โดยสะท้อนให้เห็นว่า การสร้างช่องทางการมีส่วนร่วมเพียงอย่างเดียวยังไม่เพียงพอ แต่กระบวนการดังกล่าวต้องทำให้ประชาชนรับรู้ว่าตนสามารถเข้าถึงและมีอิทธิพลต่อการดำเนินงานของท้องถิ่นได้จริง ซึ่งสัมพันธ์กับระดับความไว้วางใจต่อการเมืองท้องถิ่น

3. แนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองของนักการเมืองท้องถิ่นในการพัฒนาอุทยานการศึกษาภายในวัด เทศบาลเมืองเลย จังหวัดเลย โดยประยุกต์ใช้หลักอปริหานิยธรรม 7 อภิปรายได้ว่า

การนำหลักธรรมมาใช้ส่งเสริมการมีส่วนร่วมจะเกิดผลอย่างเป็นรูปธรรมได้ ไม่ใช่แค่การกล่าวถึงหลักความสามัคคี การประชุมปรึกษาหารือ การเคารพกติกา การให้เกียรติสตรี และการสนับสนุนคนดีในเชิงคุณค่าเท่านั้น แต่ต้องแปลงหลักธรรมดังกล่าวให้เป็นโครงสร้างและกลไกทางการบริหารที่ทุกฝ่ายสามารถนำไปปฏิบัติและตรวจสอบได้ เนื่องจากการดำเนินงานในพื้นที่วัดเกี่ยวข้องกับทั้งระเบียบราชการ จารีตประเพณีของศาสนสถาน อำนาจขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชน เมื่อขาดกลไกการประชุมอย่างต่อเนื่องและไม่มีข้อตกลงแบ่งอำนาจหน้าที่อย่างชัดเจน การมีส่วนร่วมจึงอาจถูกจำกัดอยู่ในกลุ่มผู้บริหาร ผู้นำชุมชน หรือเครือข่ายอุปถัมภ์ ขณะที่สตรี เยาวชน และประชาชนบางกลุ่มยังไม่สามารถเข้าสู่พื้นที่ตัดสินใจได้อย่างเท่าเทียม ผลการศึกษานี้สอดคล้องกับงานของบวร ขมชุณศรี (2566) ที่ได้ศึกษาเรื่อง การประยุกต์หลักพุทธธรรมกับการมีส่วนร่วมทางการเมืองระดับท้องถิ่นของประชาชนในจังหวัดนครสวรรค์ พบว่า การมีส่วนร่วมทางการเมืองระดับท้องถิ่นของประชาชนโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง และเสนอแนวทางประยุกต์หลักอปริหานิยธรรม 7 ด้วยการกระตุ้นให้ประชาชนเข้าร่วมกิจกรรม สร้างความรับผิดชอบต่อส่วนรวม ยึดถือกฎข้อบังคับ ให้ความสำคัญกับผู้นำที่เป็นแบบอย่าง ส่งเสริมสิทธิและเสรีภาพอย่างเสมอภาค เคารพเสียงส่วนใหญ่ และสนับสนุนบุคคลที่มีคุณธรรมให้เข้ามามีบทบาททางการเมือง ซึ่งสนับสนุนข้อค้นพบว่า หลักอปริหานิยธรรมควรถูกเชื่อมโยงกับกติกา สิทธิ ความเสมอภาค และโครงสร้างการตัดสินใจของชุมชนอย่างชัดเจน มิฉะนั้นหลักธรรมอาจคงอยู่เพียงในระดับแนวคิดและไม่สามารถเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์เชิงอำนาจได้จริง อีกทั้ง ผลการศึกษานี้ไม่สอดคล้องในด้านระดับความสำเร็จของการประยุกต์ใช้หลักธรรมกับงานของศุภสิทธิ์ ศิริสภาภรณ์ และคณะ (2566) ที่ได้ศึกษาเรื่อง การประยุกต์ใช้หลักอปริหานิยธรรมต่อการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่นอย่างมีประสิทธิภาพขององค์การบริหารส่วนตำบลในเขตอำเภอจุฬาภรณ์ จังหวัดนครศรีธรรมราช พบว่า การประยุกต์ใช้หลักอปริหานิยธรรมโดยรวมและรายด้านอยู่ในระดับมากที่สุด โดยมีกระบวนการรับฟังความคิดเห็นจากทุกภาคส่วน การยึดถือกฎเกณฑ์ การให้เกียรติซึ่งกันและกัน การเคารพสถานที่ที่เป็นศูนย์รวมจิตใจ และการส่งเสริมบุคลากรที่มีคุณธรรมและภาวะผู้นำ ความแตกต่างดังกล่าวอาจเป็นเพราะการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่นเป็นภารกิจที่องค์การบริหารส่วนตำบลมีอำนาจหน้าที่ กระบวนการและระเบียบรองรับโดยตรง ขณะที่การพัฒนาอุทยานการศึกษาภายในวัด เทศบาลเมืองเลย เป็นภารกิจเชิงบูรณาการที่เกี่ยวข้องกับหลายองค์กรและอยู่ภายใต้ทั้งกฎหมายของรัฐกับจารีตทางศาสนา จึงเกิดความทับซ้อนของอำนาจและความตึงเครียดระหว่างกฎระเบียบกับวิถีปฏิบัติของวัดได้มากกว่า ดังนั้น การยกระดับหลักอปริหานิยธรรมให้เป็นธรรมนูญชุมชน บันทึกข้อตกลงความร่วมมือ หรือข้อบัญญัติท้องถิ่นที่กำหนดองค์ประกอบคณะกรรมการ สิทธิในการออกเสียง ตัวชี้วัดความสำเร็จ และระบบตรวจสอบโดยภาคประชาชนอย่างชัดเจน จะช่วยเปลี่ยนหลักธรรมจากคำสอนเชิงนามธรรมไปสู่กลไกประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม ลดการครอบงำของระบบอุปถัมภ์ และทำให้อุทยานการศึกษาเป็นพื้นที่สาธารณะที่ทุกกลุ่มมีความเป็นเจ้าของร่วมกันอย่างยั่งยืน นอกจากนี้ ผลการศึกษายังสอดคล้องกับงานของ Tran & Le (2024) ที่ศึกษาเกี่ยวกับการประยุกต์แนวคิดทางพระพุทธศาสนากับการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาชนบทในประเทศศรีลังกา สปป.ลาว และประเทศไทย ผลการศึกษาพบว่า การนำหลักพุทธธรรมมาใช้ในการพัฒนาชุมชนสามารถเสริมสร้างการมีส่วนร่วมได้เมื่อเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมท้องถิ่น เปิดพื้นที่ให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และอาศัยบทบาทของพระสงฆ์หรือผู้นำทางศาสนาเป็นกลไกเชื่อมประสานชุมชน ทั้งนี้ รูปแบบการดำเนินงานจำเป็นต้องปรับให้เหมาะสมกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของแต่ละพื้นที่

องค์ความรู้ใหม่

ภาพที่ 1 กลไกขับเคลื่อนการพัฒนาอุทยานการศึกษาอย่างยั่งยืน

จากภาพที่ 1 อธิบายได้ดังนี้

1. กลไกเชิงนโยบายและสถาบัน เป็นการสร้างโครงสร้างรองรับการมีส่วนร่วมให้มีความต่อเนื่องและไม่ขึ้นอยู่กับบุคคลหรือวาระของผู้บริหารเพียงอย่างเดียว โดยใช้การจัดทำธรรมนูญชุมชน บันทึกข้อตกลงความร่วมมือ (MOU) และการจัดตั้งคณะกรรมการร่วมระดับพื้นที่ เพื่อกำหนดบทบาท อำนาจหน้าที่ และความรับผิดชอบของแต่ละฝ่ายให้ชัดเจน องค์ประกอบนี้ประยุกต์หลักอปริหานิยธรรมข้อที่ 1 คือ หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ ข้อที่ 2 คือ พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม และพร้อมเพรียงกันทำกิจที่พึงกระทำ และข้อที่ 3 คือ ไม่บัญญัติสิ่งที่มิได้บัญญัติไว้ และไม่ล้มล้างสิ่งที่บัญญัติไว้แล้ว มาเป็นฐานในการสร้างกติกาและระบบการทำงานร่วมกันอย่างต่อเนื่อง

2. ความเสมอภาคและเครือข่ายทางสังคม เป็นการเปิดพื้นที่ให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกกลุ่มสามารถเข้าร่วมในการกำหนดทิศทางการพัฒนา โดยเฉพาะเยาวชน สตรี กลุ่มเปราะบาง ผู้นำชุมชน และประชาชนที่อยู่นอกเครือข่ายอำนาจ ผ่านเวทีเสวนาข้ามรุ่น แพลตฟอร์มดิจิทัล และช่องทางสื่อสารสองทาง เพื่อให้เสียงของกลุ่มต่าง ๆ สามารถเข้าสู่กระบวนการตัดสินใจได้จริง องค์ประกอบนี้ประยุกต์หลักอปริหานิยธรรมข้อที่ 5

คือ ไม่ข่มเหงหรือบังคับสตรี และให้ความเคารพต่อสิทธิและศักดิ์ศรีของบุคคล ควบคู่กับข้อที่ 1 และข้อที่ 2 เพื่อส่งเสริมการประชุมปรึกษาหารือและการตัดสินใจร่วมกันอย่างเท่าเทียม

3. การเสริมสร้างอำนาจการมีส่วนร่วมและคุณธรรม เป็นการเปลี่ยนบทบาทของประชาชนจากผู้รับประโยชน์หรือผู้เข้าร่วมกิจกรรม ไปสู่การเป็นหุ้นส่วนในการคิด ตัดสินใจ ดำเนินงาน และตรวจสอบ โดยเปิดโอกาสให้บุคคลที่มีคุณธรรม ความรู้ และประสบการณ์เข้ามามีบทบาทในการบริหารจัดการพื้นที่ ควบคู่กับการสร้างกลไกตรวจสอบจากภาคประชาชนเพื่อลดอิทธิพลของระบบอุปถัมภ์ องค์ประกอบนี้ประยุกต์หลักอปริหานิยธรรมข้อที่ 4 คือ ให้ความเคารพนับถือผู้ใหญ่และรับฟังคำแนะนำของผู้มีประสบการณ์ และข้อที่ 7 คือ ให้การคุ้มครองและสนับสนุนผู้มีคุณธรรมให้สามารถดำรงอยู่และทำประโยชน์แก่ส่วนรวมได้ เพื่อทำให้การมีส่วนร่วมตั้งอยู่บนความรับผิดชอบและประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าความสัมพันธ์ส่วนบุคคล

4. การจัดการพื้นที่บนฐานคุณค่าของวัดและชุมชน เป็นการพัฒนาอุทยานการศึกษาภายในวัดโดยไม่แยกการพัฒนาสมัยใหม่ออกจากคุณค่าทางศาสนาและวัฒนธรรมของพื้นที่ แต่ใช้วัดเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้และเชื่อมโยงจารีตของชุมชนเข้ากับแนวทางประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม การออกแบบพื้นที่ควรเอื้อต่อการเข้าถึงของคนทุกกลุ่ม มีพื้นที่สำหรับเรียนรู้ พบปะ ปรึกษาหารือ และทำกิจกรรมร่วมกัน องค์ประกอบนี้ประยุกต์หลักอปริหานิยธรรมข้อที่ 6 คือ ให้ความเคารพสักการะเจดีย์หรือสถานที่สำคัญของชุมชน และรักษาจารีตอันดีงาม เพื่อให้การพัฒนาพื้นที่ไม่ทำลายอัตลักษณ์และคุณค่าดั้งเดิมของวัด แต่สามารถปรับให้สอดคล้องกับบริบทสังคมร่วมสมัยได้

เมื่อพิจารณาองค์ประกอบทั้ง 4 ร่วมกัน จะเห็นได้ว่า หลักอปริหานิยธรรม 7 ถูกนำมาใช้ครบทุกข้อ แต่ทำหน้าที่ต่างกันตามลักษณะของกลไก กล่าวคือ ข้อที่ 1–3 สนับสนุนระบบการประชุม การทำงานร่วมกัน และการยึดถือกติกา ข้อที่ 4 และข้อที่ 7 สนับสนุนการเคารพประสบการณ์และการส่งเสริมบุคคลที่มีคุณธรรม ข้อที่ 5 สนับสนุนความเสมอภาคและการเปิดพื้นที่แก่กลุ่มที่อาจถูกจำกัดโอกาส และ ข้อที่ 6 สนับสนุนการรักษาคุณค่าของวัดและจารีตชุมชน การเชื่อมโยงดังกล่าวทำให้หลักอปริหานิยธรรมไม่ได้ถูกใช้เพียงเพื่ออธิบายความสามัคคีในเชิงนามธรรม แต่ถูกแปลงเป็นกลไกเชิงปฏิบัติสำหรับการจัดการพื้นที่จริง

สรุปและข้อเสนอแนะ

สรุป การมีส่วนร่วมทางการเมืองของนักการเมืองท้องถิ่นในการพัฒนาอุทยานการศึกษาภายในวัดเทศบาลเมืองเลย ยังคงเผชิญอุปสรรคเชิงโครงสร้างจากการบริหารจัดการแบบรวมศูนย์ การสื่อสารที่ขาดประสิทธิภาพ และการขาดกลไกที่ยั่งยืน ทำให้การมีส่วนร่วมของภาคประชาชนอยู่ในระดับผิวเผินและเสี่ยงต่อการถูกแทรกแซงจากระบบอุปถัมภ์ ดังนั้น การยกระดับการมีส่วนร่วมอย่างยั่งยืนจึงต้องอาศัยพุทธนวัตกรรมผ่านการบูรณาการหลักอปริหานิยธรรมมาเป็นฐานรากในการขับเคลื่อนเชิงนโยบาย การจัดทำธรรมนูญชุมชนและบันทึกข้อตกลงความร่วมมือ (MOU) เพื่อลดการพึ่งพิงงบประมาณรัฐ กระจายอำนาจการตัดสินใจสู่คณะกรรมการระดับพื้นที่ รวมถึงการเปิดโอกาสให้เยาวชน สตรี และกลุ่มเปราะบางได้มีส่วนร่วมผ่านแพลตฟอร์มดิจิทัลและกระบวนการประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือ ซึ่งจะช่วยสร้างความเป็นหุ้นส่วนร่วมกัน เปลี่ยนผ่านสู่การบริหารจัดการที่โปร่งใสและตรวจสอบได้ อันเป็นการผสานจารีตประเพณีเข้ากับวิถีประชาธิปไตยสมัยใหม่อย่างกลมกลืน

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. เทศบาลเมืองเลยควรที่จะต้องทำธรรมนูญชุมชนและข้อบัญญัติท้องถิ่น เพื่อกำหนดบทบาทและสัดส่วนการมีส่วนร่วมของเยาวชน สตรี และภาคประชาชนให้เป็นลายลักษณ์อักษรและมีผลผูกพันทางกฎหมาย

2. เทศบาลเมืองเลยควรที่จะต้องออกนโยบายส่งเสริมแหล่งทุนอิสระและการระดมทรัพยากร เพื่อลดการพึ่งพิงงบประมาณรัฐและสร้างความยั่งยืนทางการเงิน

3. เทศบาลเมืองเลยควรที่จะต้องปรับเกณฑ์ประเมินผลเชิงพฤติกรรม โดยเปลี่ยนตัวชี้วัดความสำเร็จจากเชิงกายภาพไปสู่การวัดผลกระทบทางสังคมที่สะท้อนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของคนในชุมชน

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

1. เทศบาลเมืองเลยควรที่จะต้องพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้เชิงรุก โดยทำ MOU กับสถาบันการศึกษาเพื่อนำองค์ความรู้มาแปลงเป็นสื่อที่ทันสมัย และฝึกอบรมเยาวชนให้เป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่น เพื่อแก้ปัญหาการจัดการความรู้ที่ไม่ดึงดูดใจ

2. เทศบาลเมืองเลยควรที่จะต้องปรับกระบวนการมีส่วนร่วมผ่านเวทีเสวนาข้ามรุ่นโดย ยกเลิกการทำประชาพิจารณ์เชิงพิธีกรรม และเปลี่ยนเป็นเวทีเสวนาข้ามรุ่นที่ใช้แพลตฟอร์มดิจิทัลสื่อสารสองทางควบคู่กับเวทีจริง

3. เทศบาลเมืองเลยควรที่จะต้องจัดตั้งกลไกเฝ้าระวังภาคประชาชน โดยแต่งตั้งตัวแทนทุกภาคส่วนร่วมเป็นคณะทำงานตรวจสอบ เพื่อป้องกันอิทธิพลของระบบอุปถัมภ์และสร้างความโปร่งใส

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับ “การทดลองใช้แนวทางพุทธนวัตกรรมเพื่อการมีส่วนร่วมทางการเมือง” ในพื้นที่ที่มีบริบททางสังคมที่แตกต่างกัน เพื่อประเมินผลกระทบเชิงประจักษ์และเปรียบเทียบความสำเร็จของการนำหลักอปริหานิยธรรมไปปฏิบัติจริง

2. ควรทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับ “การพัฒนาตัวชี้วัดผลกระทบทางสังคมสำหรับโครงการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในวัด” เพื่อสร้างมาตรฐานการวัดผลที่สะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและการตื่นรู้ทางสังคมของพลเมืองอย่างเป็นรูปธรรม

3. ควรทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับ “การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลและแพลตฟอร์มการสื่อสารอัจฉริยะ” เพื่อส่งเสริมกระบวนการประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือในพื้นที่ท้องถิ่น

เอกสารอ้างอิง

จินณะ โสตะจินดา. (2566). การประยุกต์หลักอปริหานิยธรรมเพื่อการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมในชุมชนไทย. วารสารบัณฑิตศึกษาชัยภูมิปริทรรศน์, 1(2), 35-45.

ทนากร ศรีก๊อ และคณะ. (2566). การสื่อสารเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนขององค์การบริหารส่วนตำบลในจังหวัดเชียงราย. วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร, 11(6), 2467–2479.

บวร ขมชุณศรี. (2566). การประยุกต์หลักพุทธธรรมกับการมีส่วนร่วมทางการเมืองระดับท้องถิ่นของประชาชนในจังหวัดนครสวรรค์. วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์, 6(5), 1–13.

พระครูสุตสารบัณฑิต สิริวณฺโณ (จำนงค์ ผมไผ) และอริย์ธัช เลิศรวมโชค. (2568). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่นของเทศบาลตำบลวัดธาตุ อำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย. วารสารรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, 5(3), 64–84.

พระมหาฬี เป็ญ และคณะ. (2566). การประยุกต์หลักอปริหานิยธรรมเพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน จังหวัดลพบุรี. วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์, 6(6), 226–239.

พระมหาอำพล ธนปณฺโญ (ชัยสารี) และคณะ. (2567). บทบาทของวัดทางพระพุทธศาสนาในมิติการเป็นอุทยานการศึกษา. วารสารปัญญาปณิธาน, 9(2), 1-14.

พัชรีพร เทพทอง และอภิชาติ พานสุวรรณ. (2567). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่นขององค์การบริหารส่วนตำบลโคกช้าง อำเภอบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา, 12(1), 79–94.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

เลิศชาย หอมหวล และพิชัยรัฐ หมื่นด้วง. (2564). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่นขององค์การบริหารส่วนตำบลนาอาน อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย. Journal of Roi Kaensarn Academi, 6(11), 210–222.

ศุภสิทธิ์ ศิริสภาภรณ์ และคณะ. (2566). การประยุกต์ใช้หลักอปริหานิยธรรมต่อการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่นอย่างมีประสิทธิภาพขององค์การบริหารส่วนตำบลในเขตอำเภอจุฬาภรณ์ จังหวัดนครศรีธรรมราช. วารสารวิชาการ การจัดการภาครัฐและเอกชน, 5(3), 131–146.

สุจิตติกา แก้วนาเหนือ และคณะ. (2567). การกระจายอำนาจและการปกครองท้องถิ่น : แนวคิด ประเด็นสำคัญและอนาคตการเลือกตั้งผู้ว่าราชการจังหวัดในประเทศไทย. วารสารวิชาการรัตนบุศย์, 6(3), 643–655.

Holum, M. (2023). Citizen participation: Linking government efforts, actual participation, and trust in local politicians. International Journal of Public Administration, 46(13), 915–925.

Michels, A. & De Graaf, L. (2017). Examining citizen participation: Local participatory policymaking and democracy revisited. Local Government Studies, 43(6), 875–881.

Tran, N. M. & Le, N. M. (2024). Buddhist participatory communication for rural development: a comparative analysis of case studies in Sri Lanka, Lao PDR, Thailand and lessons learned for Vietnam. Journal of International Communication, 30(2), 324-346.

JIDIR
วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์
JOURNAL OF INTERDISCIPLINARY INNOVATION REVIEW
ปีที่ 9 ฉบับที่ 5 กันยายน – ตุลาคม 2569 Vol. 9 No. 5 September – October 2026

บทความวิจัย

การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุของเทศบาลนครนนทบุรี

BUDDHADHAMMA INTEGRATION FOR PROMOTING THE ELDERLY LIFE QUALITY OF NONTHABURI MUNICIPALITY

อุมาภรณ์ เมธเมาลี*, เกียรติศักดิ์ สุขเหลือง, สุรพล สุยะพรหม
Umaporn Methmaolee*, Kiettisak Suklueang, Surapon Suyaprom
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Faculty of Social Sciences, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
*Corresponding Author E-mail: umethmaolee24@gmail.com
Received June 25, 2026; Revised August 6, 2026; Accepted August 26, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1. ศึกษาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุของเทศบาลนครนนทบุรี 2. ศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุของเทศบาลนครนนทบุรี และ 3. นำเสนอการบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุของเทศบาลนครนนทบุรี ดำเนินการวิจัยแบบผสานวิธี โดยการวิจัยเชิงปริมาณเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 398 คน ใช้แบบสอบถามที่มีค่าความเชื่อมั่นทั้งฉบับเท่ากับ 0.933 วิเคราะห์ข้อมูลด้วยค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณแบบเป็นขั้นตอน การวิจัยเชิงคุณภาพเป็นการศึกษาภาคสนามด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 18 รูปหรือคน โดยการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงพรรณนา และจัดสนทนากลุ่มเฉพาะจำนวน 10 รูปหรือคน เพื่อยืนยันองค์ความรู้หลังการสังเคราะห์ข้อมูล

ผลการวิจัยพบว่า 1. คุณภาพชีวิตผู้สูงอายุของเทศบาลนครนนทบุรีโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายด้านพบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน โดยด้านร่างกายมีค่าเฉลี่ยสูงสุด รองลงมาคือ ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านจิตใจ และด้านความสัมพันธ์ทางสังคม 2. ปัจจัยที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุของเทศบาลนครนนทบุรี พบว่า การพัฒนาคนตลอดช่วงชีวิตกลุ่มผู้สูงอายุส่งผลต่อคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 จำนวน 2 ด้าน ได้แก่ ด้านความมั่นคงปลอดภัย และด้านการมีส่วนร่วมในสังคม โดยสามารถร่วมกันทำนายได้ร้อยละ 16.0 ส่วนหลักภาวนา 4 ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 จำนวน 2 ด้าน ได้แก่ ปัญญาภาวนา และศีลภาวนา โดยสามารถร่วมกันทำนายได้ร้อยละ 13.3 และ 3. การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุของเทศบาลนครนนทบุรี ประกอบด้วยการเชื่อมโยงคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ 4 ด้าน หลักภาวนา 4 และการพัฒนาคนตลอดช่วงชีวิตกลุ่มผู้สูงอายุ เพื่อให้เกิดแนวทางการส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุที่ครอบคลุมทั้งด้านร่างกาย จิตใจ ความสัมพันธ์ทางสังคม สิ่งแวดล้อม พฤติกรรม ปัญญา ความมั่นคงปลอดภัย และการดำรงชีวิตในสังคมสูงวัยอย่างเหมาะสม

คำสำคัญ: คุณภาพชีวิต, ผู้สูงอายุ, ภาวนา 4, เทศบาลนครนนทบุรี

Abstract

This research article aimed to: 1. study the quality of life of older persons in Nonthaburi City Municipality; 2. examine the factors affecting their quality of life; and 3. propose the integration of Buddhist principles to promote the quality of life of older persons in Nonthaburi City Municipality. This study employed a mixed-methods research design. For the quantitative research, data were collected from a sample of 398 respondents using a questionnaire with an overall reliability coefficient of 0.933. Data were analyzed using frequency, percentage, mean, standard deviation, and stepwise multiple regression analysis. For the qualitative research, field data were collected through in-depth interviews with 18 key informants and analyzed using descriptive content analysis. In addition, a focus group discussion was conducted with 10 participants to validate the knowledge synthesized from the findings.

The findings revealed that 1. The overall quality of life of older persons in Nonthaburi City Municipality was at a high level. All individual dimensions were also at a high level, with physical health having the highest mean, followed by environment, psychological well-being, and social relationships, respectively. 2. Regarding the factors affecting the quality of life of older persons, two dimensions of life-course development for older persons security and social participation had statistically significant effects at the 0.01 level and jointly explained 16.0 percent of the variance in quality of life. In addition, two dimensions of the Bhavana 4 principles Paññabhavana (wisdom development) and Silabhavana (behavioral development) had statistically significant effects at the 0.01 level and jointly explained 13.3 percent of the variance; and 3. The integration of Buddhist principles to promote the quality of life of older persons in Nonthaburi City Municipality involved connecting the four dimensions of quality of life, the Bhavana 4 principles, and life-course development for older persons. This integration provides a comprehensive approach to enhancing older persons' quality of life in terms of physical health, psychological well-being, social relationships, environment, behavior, wisdom, security, and appropriate living in an ageing society.

Keywords: Quality of Life, Elderly, Bhavana 4, Nonthaburi Municipality

บทนำ

ปัจจุบันหลายประเทศทั่วโลกกำลังเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรเข้าสู่สังคมสูงวัย อันเป็นผลจากอัตราการเกิดที่ลดลงและประชากรมีอายุยืนยาวขึ้น ในปี พ.ศ. 2567 โลกมีประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไป ประมาณ 1.18 พันล้านคน และคาดว่าในปี พ.ศ. 2593 จะเพิ่มขึ้นเป็นประมาณ 2.1 พันล้านคน สำหรับประเทศไทย ในปี พ.ศ. 2567 มีสัดส่วนผู้สูงอายุมากที่สุดในอาเซียน คิดเป็นร้อยละ 20.83 หรือประมาณ 13.7 ล้านคน อีกทั้งยังมีจำนวนผู้สูงอายุมากกว่าประชากรวัยเด็กถึง 3.75 ล้านคน ประกอบกับจำนวนเด็กเกิดใหม่ลดลงและจำนวนผู้เสียชีวิตสูงกว่าจำนวนเกิดอย่างต่อเนื่อง แสดงให้เห็นถึงความไม่สมดุลของโครงสร้างประชากรไทยและความท้าทายจากการเข้าสู่สังคมสูงวัยอย่างสมบูรณ์ การส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุจึงเป็นภารกิจสำคัญของหน่วยงานภาครัฐ โดยเฉพาะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นซึ่งใกล้ชิดกับประชาชนและมีบทบาทในการจัดบริการสาธารณะให้สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ (กรมกิจการผู้สูงอายุ, 2568)

การพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุต้องอาศัยการบริหารจัดการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม และประชาชน โดยมีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นแกนกลางในการเชื่อมโยงภารกิจ กิจกรรม และโครงการให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้สูงอายุในพื้นที่ (ศุทธิดา ชวนวัน และคณะ, 2567) จังหวัดนนทบุรีมีเป้าหมายในการพัฒนาเป็นเมืองน่าอยู่ มีสุขภาวะดี มีสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการดำรงชีวิต และพร้อมรองรับสังคมสูงวัย (สำนักงานจังหวัดนนทบุรี, 2567) ข้อมูล ณ เดือนมีนาคม พ.ศ. 2567 พบว่า จังหวัดนนทบุรีมีประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไป จำนวน 286,976 คน คิดเป็นร้อยละ 22 และมีประชากรอายุ 65 ปีขึ้นไป จำนวน 204,721 คน คิดเป็นร้อยละ 15.53 จึงถือว่าเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุโดยสมบูรณ์ตามเกณฑ์ขององค์การสหประชาชาติ ส่งผลให้จังหวัดต้องเตรียมความพร้อมด้านสุขภาพ รายได้ อาชีพ การดูแลตนเอง และการมีส่วนร่วมในสังคมของผู้สูงอายุ (สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดนนทบุรี, 2568) สำหรับเทศบาลนครนนทบุรีเป็นเทศบาลประเภทพิเศษ มีพื้นที่ 38.9 ตารางกิโลเมตร ครอบคลุม 5 ตำบล ได้แก่ ตำบลสวนใหญ่ ตำบลตลาดขวัญ ตำบลบางเขน ตำบลบางกระสอ และตำบลท่าทราย (เทศบาลนครนนทบุรี, ม.ป.ป.) และมีผู้สูงอายุจำนวน 70,470 คน จึงมีความจำเป็นต้องพัฒนาระบบส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุให้สอดคล้องกับบริบทและความต้องการของประชาชนในพื้นที่ (นิพนธ์ สกุลวีรวรรณ, 2568)

การวิจัยครั้งนี้ใช้แนวคิดการพัฒนาคนตลอดช่วงชีวิต กลุ่มผู้สูงอายุ หรือ 4S ซึ่งเกิดจากการบูรณาการความร่วมมือของ 7 กระทรวง ตั้งแต่ระดับนโยบายจนถึงระดับปฏิบัติ ประกอบด้วย การส่งเสริมการมีส่วนร่วมในสังคม การส่งเสริมความมั่นคงปลอดภัย การส่งเสริมสุขภาพให้แข็งแรง และการส่งเสริมเทคโนโลยีดิจิทัลและนวัตกรรมอย่างชาญฉลาด โดยมีการกำหนดบทบาทของหน่วยงาน มาตรการ ตัวชี้วัด และกลไกการดำเนินงาน เพื่อสนับสนุนให้ผู้สูงอายุเข้าถึงกิจกรรมทางสังคม หลักประกันทางรายได้และสวัสดิการ บริการสุขภาพ สภาพแวดล้อมที่เหมาะสม ตลอดจนข้อมูลและเทคโนโลยีที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต (สำนักอนามัยผู้สูงอายุ, 2566) นอกจากนี้ ยังนำหลักภาวนา 4 ได้แก่ กายภาวนา ศีลภาวนา จิตภาวนา และปัญญาภาวนา ซึ่งเป็นหลักพุทธธรรมที่มุ่งพัฒนาผู้สูงอายุอย่างรอบด้าน ทั้งด้านร่างกาย พฤติกรรม จิตใจ และปัญญามาใช้ร่วมในการศึกษา (อง.ปญจก. 22/79/144) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) แนวคิดทั้งสองจึงเป็นปัจจัยสำคัญในการศึกษาการส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ โดยใช้กรอบคุณภาพชีวิตขององค์การอนามัยโลก ซึ่งครอบคลุม 4 ด้าน ได้แก่ ด้านร่างกาย ด้านจิตใจ ด้านความสัมพันธ์ทางสังคม และด้านสิ่งแวดล้อม (The WHOQOL Group, 1995)

ด้วยเหตุนี้ การส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุของเทศบาลนครนนทบุรีจึงควรเชื่อมโยงแนวคิดการพัฒนาคนตลอดช่วงชีวิต กลุ่มผู้สูงอายุ เข้ากับหลักภาวนา 4 เพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างเป็นองค์รวม การวิจัยครั้งนี้จึงมุ่งศึกษาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ ปัจจัยที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ และเสนอแนวทางการบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุของเทศบาลนครนนทบุรี เพื่อนำผลการศึกษาไปใช้เป็นแนวทางในการกำหนดนโยบาย วางแผนกิจกรรม และพัฒนาระบบส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุให้สอดคล้องกับบริบทพื้นที่และความต้องการของผู้สูงอายุอย่างเหมาะสม

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุของเทศบาลนครนนทบุรี
2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุของเทศบาลนครนนทบุรี
3. เพื่อนำเสนอการบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุของเทศบาลนครนนทบุรี

วิธีดำเนินการวิจัย

1. รูปแบบของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Methods Research) โดยบูรณาการการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครอบคลุมทั้งในเชิงปริมาณและเชิงลึก อันจะนำไปสู่การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุของเทศบาลนครนนทบุรีได้อย่างสมบูรณ์

2. ประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

2.1 ประชากร (Population) ที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ผู้สูงอายุในเขตเทศบาลนครนนทบุรี จำนวน 70,470 คน (นิพนธ์ สกุลวีรวรรณ, 2568)

2.2 กลุ่มตัวอย่าง ได้คำนวณขนาดกลุ่มตัวอย่างโดยใช้สูตรทาโร่ ยามาเน่ (Yamane, 1973) ได้กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 398 คน โดยทำการสุ่มแบบชั้นภูมิ (Stratified Random Sampling)

2.3 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 18 รูปหรือคน ได้มาจากการคัดเลือกแบบเจาะจง โดยพิจารณาจากคุณสมบัติ เป็นผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงกับการส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุของเทศบาลนครนนทบุรี และมีประสบการณ์หรือบทบาทเกี่ยวข้องกับการดำเนินงานด้านผู้สูงอายุ การพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ หรือการบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ โดยผู้ให้ข้อมูลสำคัญประกอบด้วย ผู้บริหารท้องถิ่นหรือหัวหน้าส่วนราชการ จำนวน 2 คน เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานด้านการดูแลผู้สูงอายุ จำนวน 6 คน ผู้แทนภาคประชาชนและกลุ่มผู้สูงอายุ จำนวน 6 คน นักวิชาการด้านรัฐประศาสนศาสตร์ จำนวน 2 คน และนักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา จำนวน 2 รูปหรือคน นอกจากนี้ ยังมีการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) จำนวน 10 รูปหรือคน ซึ่งเป็นคนละกลุ่มกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

3.1 การวิจัยเชิงปริมาณ เป็นแบบสอบถามโดยแบ่งเป็น 4 ตอน คือ ตอนที่ 1 สอบถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ เพศ ช่วงอายุ สถานภาพ ระดับการศึกษา รายได้เฉลี่ยต่อเดือน และแหล่งที่มาของรายได้หลัก ซึ่งเป็นแบบสอบถามแบบเลือกตอบ (Check List) ตอนที่ 2 สอบถามเกี่ยวกับการพัฒนาคนตลอดช่วงชีวิต (กลุ่มผู้สูงอายุ) จำนวน 4 ด้าน ตอนที่ 3 สอบถามเกี่ยวกับหลักภาวนา 4 จำนวน 4 ด้าน และตอนที่ 4 สอบถามเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุของเทศบาลนครนนทบุรี ซึ่งตอนที่ 2 ถึงตอนที่ 4 มีลักษณะเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า Rating Scale 5 ระดับ โดยนำมาหาคุณภาพของเครื่องมือจากผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 5 คน (Index of Item-Objective Congruence: IOC) และทำการทดสอบหาค่าความเชื่อมั่น (Reliability) โดยการหาค่าสัมประสิทธิ์แอลฟา (α–Coefficient) ได้ค่าความเชื่อมั่นในภาพรวมทั้งฉบับเท่ากับ 0.933

3.2 การวิจัยเชิงคุณภาพ เป็นแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง โดยกำหนดประเด็นคำถามตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ครอบคลุม 3 ประเด็นสำคัญ ได้แก่ 1. การพัฒนาคนตลอดช่วงชีวิตกลุ่มผู้สูงอายุ ประกอบด้วย ด้านส่งเสริมการมีส่วนร่วมในสังคม ด้านส่งเสริมความมั่นคงปลอดภัย ด้านส่งเสริมสุขภาพแข็งแรง และด้านส่งเสริมเทคโนโลยีดิจิทัลและนวัตกรรมอย่างชาญฉลาด 2. การประยุกต์หลักภาวนา 4 ได้แก่ กายภาวนา การพัฒนาด้านร่างกาย ศีลภาวนา การพัฒนาด้านพฤติกรรม จิตภาวนา การพัฒนาด้านจิตใจและปัญญาภาวนา การพัฒนาด้านปัญญา เพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ และ 3. คุณภาพชีวิตผู้สูงอายุของเทศบาลนครนนทบุรี ประกอบด้วย ด้านร่างกาย ด้านจิตใจ ด้านความสัมพันธ์ทางสังคม และด้านสิ่งแวดล้อม เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์และสังเคราะห์แนวทางการบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุของเทศบาลนครนนทบุรี

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

4.1 การวิจัยเชิงปริมาณ เก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณด้วยแบบสอบถามจากกลุ่มตัวอย่างผู้สูงอายุในเขตเทศบาลนครนนทบุรี จำนวน 398 คน

4.2 การวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 18 รูปหรือคน และการสนทนากลุ่มเฉพาะ จำนวน 10 รูปหรือ เพื่อยืนยันองค์ความรู้หลังการสังเคราะห์ข้อมูล

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

5.1 การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ ผู้วิจัยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติ ซึ่งสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน มาใช้ประกอบกับการวิเคราะห์เชิงอนุมานผ่านเทคนิคการถดถอยพหุคูณ

5.2 การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยใช้วิธีวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) โดยจัดหมวดหมู่ข้อมูลตามประเด็นสำคัญที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการศึกษา และตีความสาระสำคัญจากข้อมูลสัมภาษณ์อย่างเป็นระบบ

ผลการวิจัย

1. คุณภาพชีวิตผู้สูงอายุของเทศบาลนครนนทบุรี พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง คิดเป็นร้อยละ 63.57 มีอายุระหว่าง 60–69 ปี คิดเป็นร้อยละ 56.53 มีสถานภาพสมรสมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 36.43 มีการศึกษาระดับปริญญาตรีขึ้นไปมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 36.43 มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือนต่ำกว่า 5,000 บาทมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 39.45 และมีรายได้หลักจากการประกอบอาชีพส่วนตัวมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 39.21 สำหรับระดับคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุของเทศบาลนครนนทบุรีโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ดังแสดงในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุของเทศบาลนครนนทบุรีในภาพรวม

ด้านที่	คุณภาพชีวิตผู้สูงอายุของเทศบาลนครนนทบุรี	ระดับการปฏิบัติ		
		$\bar{X}$	S.D.	แปลผล
1.	ด้านร่างกาย	3.80	0.54	มาก
2.	ด้านจิตใจ	3.75	0.61	มาก
3.	ด้านความสัมพันธ์ทางสังคม	3.67	0.67	มาก
4.	ด้านสิ่งแวดล้อม	3.77	0.51	มาก
ภาพรวม		**3.75**	**0.38**	**มาก**

จากตารางที่ 1 พบว่า คุณภาพชีวิตผู้สูงอายุของเทศบาลนครนนทบุรี โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ = 3.75, S.D. = 0.38) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน โดยด้านร่างกาย มีค่าเฉลี่ยสูงสุด รองลงมา คือ ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านจิตใจ และด้านความสัมพันธ์ทางสังคม ตามลำดับ สอดคล้องกับการสัมภาษณ์ พบว่า เทศบาลนครนนทบุรีส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุครอบคลุม 4 ด้าน ได้แก่ 1. ด้านร่างกาย ส่งเสริมสุขภาพผ่านกิจกรรมออกกำลังกาย การให้ความรู้สุขภาพ การคัดกรองโรค และการฟื้นฟูสมรรถภาพ ทำให้ผู้สูงอายุแข็งแรงและพึ่งพาตนเองได้มากขึ้น 2. ด้านจิตใจ ส่งเสริมผ่านกิจกรรมธรรมะ สมาธิ

ศิลปะ ดนตรี และนันทนาการ ช่วยลดความเหงาและสร้างคุณค่าในตนเอง 3. ด้านความสัมพันธ์ทางสังคม ส่งเสริมผ่านชมรมผู้สูงอายุ กิจกรรมชุมชน กิจกรรมระหว่างวัย และจิตอาสา ทำให้ผู้สูงอายุมีเครือข่ายทางสังคมและรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน และ 4. ด้านสิ่งแวดล้อม จัดสภาพแวดล้อมและสิ่งอำนวยความสะดวกที่ปลอดภัย สะอาด และเหมาะสม ส่งผลให้ผู้สูงอายุเข้าถึงบริการและใช้ชีวิตในชุมชนได้อย่างมั่นใจ

2. ปัจจัยที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุของเทศบาลนครนนทบุรี พบผลการศึกษาดังนี้

2.1 สมมติฐานที่ 1 การพัฒนาคนตลอดช่วงชีวิต (กลุ่มผู้สูงอายุ) ประกอบด้วย ด้านการมีส่วนร่วมในสังคม ด้านความมั่นคงปลอดภัย ด้านสุขภาพแข็งแรง และด้านเทคโนโลยีดิจิทัลและนวัตกรรมอย่างชาญฉลาด อย่างน้อย 1 ด้าน ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุของเทศบาลนครนนทบุรี ดังแสดงในตารางที่ 2

ตารางที่ 2 การพัฒนาคนตลอดช่วงชีวิต (กลุ่มผู้สูงอายุ) ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุของเทศบาลนครนนทบุรี

ตัวแปรการพัฒนาคนตลอดช่วงชีวิต (กลุ่มผู้สูงอายุ)	B	Std. Error	Beta	t	Sig.
ค่าคงที่ (Constant)	3.304		.133	24.875**	.000
ด้านความมั่นคงปลอดภัย (S2)	.214	.309	.043	5.020**	.000
ด้านการมีส่วนร่วมในสังคม (S1)	-0.098	-0.192	.031	-3.124**	.002

Multiple R = .245[b], R^2= .160, Adjusted R^2 = .155, Std. Error = .373, F = 9.762, Sig. = 0.002
**มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01

จากตารางที่ 2 พบว่า การพัฒนาคนตลอดช่วงชีวิต (กลุ่มผู้สูงอายุ) ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุของเทศบาลนครนนทบุรี อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 โดยเรียงลำดับตามสมการดังนี้ คือ ด้านความมั่นคงปลอดภัย และด้านการมีส่วนร่วมในสังคม ส่วนด้านที่ไม่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุของเทศบาลนครนนทบุรี ได้แก่ ด้านส่งเสริมสุขภาพแข็งแรง และด้านส่งเสริมเทคโนโลยีดิจิทัลและนวัตกรรมอย่างชาญฉลาด โดยผลการวิเคราะห์มีค่าสัมประสิทธิ์การพยากรณ์ (R^2) เท่ากับ .160 แสดงว่า การพัฒนาคนตลอดช่วงชีวิต (กลุ่มผู้สูงอายุ) สามารถร่วมกันทำนายคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุของเทศบาลนครนนทบุรี ได้ร้อยละ 16.0 ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานข้อที่ 1 และสามารถเขียนสมการได้ดังนี้

$$\hat{Y} = 3.304 + 0.214(S2) - 0.098(S1)$$

$$Z_y = 0.309Z_{S2} - 0.192Z_{S1}$$

สมมติฐานที่ 2 หลักภาวนา 4 ประกอบด้วย กายภาวนา การพัฒนาด้านร่างกาย ศีลภาวนา การพัฒนาด้านพฤติกรรม จิตภาวนา การพัฒนาด้านจิตใจ ปัญญาภาวนา การพัฒนาด้านปัญญา อย่างน้อย 1 ด้าน ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุของเทศบาลนครนนทบุรี ดังแสดงในตารางที่ 3

ตารางที่ 3 หลักภาวนา 4 ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุของเทศบาลนครนนทบุรี

ตัวแปรหลักภาวนา 4	B	Std. Error	Beta	t	Sig.
ค่าคงที่ (Constant)	2.805		.123	22.862**	.000
ปัญญาภาวนา การพัฒนาด้านปัญญา (B4)	.146	.249	.033	4.380**	.000
ศีลภาวนา การพัฒนาด้านพฤติกรรม (B2)	.090	.161	.032	2.830**	.005

Multiple R = .365[b], R^2 = .133, Adjusted R^2= .129, Std. Error = .358, F = 8.010, Sig. = 0.005
**มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01

จากตารางที่ 3 พบว่า หลักภาวนา 4 ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุของเทศบาลนครนนทบุรี อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 โดยเรียงลำดับตามสมการดังนี้ คือ ปัญญาภาวนา การพัฒนาด้านปัญญา และศีลภาวนา การพัฒนาด้านพฤติกรรม ส่วนด้านที่ไม่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุของเทศบาลนครนนทบุรี ได้แก่ กายภาวนา การพัฒนาด้านร่างกาย และจิตภาวนา การพัฒนาด้านจิตใจ โดยผลการวิเคราะห์มีค่าสัมประสิทธิ์การพยากรณ์ (R^2) เท่ากับ .133 แสดงว่า หลักภาวนา 4 สามารถร่วมกันทำนายคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุของเทศบาลนครนนทบุรี ได้ร้อยละ 13.3 ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานข้อที่ 2 และสามารถเขียนสมการได้ดังนี้

$$\hat{Y} = 2.805 + 0.146(B4) + 0.090(B2)$$

$$Z_y = 0.249Z_{(B4)} + 0.161Z_{(B2)}$$

3. การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุของเทศบาลนครนนทบุรี พบว่า มีองค์ประกอบสำคัญ 3 ส่วน ได้แก่ คุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ 4 ด้าน หลักภาวนา 4 และการพัฒนาคนตลอดช่วงชีวิต กลุ่มผู้สูงอายุ โดยองค์ประกอบที่ 1 คุณภาพชีวิตผู้สูงอายุของเทศบาลนครนนทบุรี ประกอบด้วย 4 ด้าน ได้แก่ ด้านร่างกาย มุ่งส่งเสริมให้ผู้สูงอายุมีสุขภาพแข็งแรง สามารถเข้าถึงบริการสุขภาพ การตรวจคัดกรอง การฟื้นฟูสมรรถภาพ ตลอดจนมีพื้นที่และสิ่งอำนวยความสะดวกที่เหมาะสม ด้านจิตใจ มุ่งส่งเสริมความสุขทางใจ การเห็นคุณค่าในตนเอง การได้รับความรักและความเข้าใจ รวมถึงการเข้าร่วมกิจกรรมธรรมะและสมาธิ ด้านความสัมพันธ์ทางสังคม มุ่งส่งเสริมความสัมพันธ์ที่ดีกับครอบครัว ชุมชน และกลุ่มผู้สูงอายุ รวมถึงการเข้าร่วมเครือข่ายจิตอาสาและการมีบทบาทในชุมชน และด้านสิ่งแวดล้อม มุ่งพัฒนาที่อยู่อาศัย ชุมชน และพื้นที่สาธารณะให้มีความปลอดภัย เข้าถึงได้สะดวก มีพื้นที่สีเขียว และเป็นมิตรกับผู้สูงอายุตามหลักอารยสถาปัตย์ องค์ประกอบที่ 2 หลักภาวนา 4 เป็นหลักในการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ ประกอบด้วย กายภาวนา การพัฒนาด้านร่างกาย โดยส่งเสริมการพักผ่อนอย่างเพียงพอ การรับประทานอาหารที่เหมาะสม การออกกำลังกายตามวัย และการพึ่งพาตนเอง ศีลภาวนา การพัฒนาด้านพฤติกรรม โดยส่งเสริมการควบคุมอารมณ์ การแสดงออกอย่างสุภาพ การมีวินัย การเคารพกติกา และการอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างเกื้อกูล จิตภาวนา การพัฒนาด้านจิตใจ โดยส่งเสริมความเมตตา ความเอื้อเฟื้อ ทัศนคติเชิงบวก สมาธิ และภูมิคุ้มกันทางใจ และปัญญาภาวนา การพัฒนาด้านปัญญา โดยส่งเสริมการนำความรู้และประสบการณ์มาใช้ในการดำเนินชีวิต การเรียนรู้ตลอดชีวิต การคิดวิเคราะห์ การรู้เท่าทัน และการตัดสินใจอย่างรอบคอบ องค์ประกอบที่ 3 การพัฒนาคนตลอดช่วงชีวิต กลุ่มผู้สูงอายุ เป็นฐานสนับสนุนการพัฒนาผู้สูงอายุอย่างเป็นระบบ ประกอบด้วย ด้านส่งเสริมการมีส่วนร่วมในสังคม โดยสนับสนุนให้ผู้สูงอายุรวมกลุ่ม เข้าร่วมชมรม แสดงความคิดเห็น ใช้เวลาว่างอย่างสร้างสรรค์ และมีบทบาทด้านจิตอาสา ด้านส่งเสริมความมั่นคงปลอดภัย โดยส่งเสริมความรู้ด้านความปลอดภัย พัฒนาสภาพแวดล้อมเพื่อลดความเสี่ยง จัดให้มีระบบเฝ้าระวังและเครือข่ายดูแลผู้สูงอายุ ด้านส่งเสริมสุขภาพแข็งแรง โดยสนับสนุนการเข้าถึงบริการสุขภาพ การออกกำลังกาย และการติดตามดูแลสุขภาพอย่างต่อเนื่อง และด้านส่งเสริมเทคโนโลยีดิจิทัลและนวัตกรรมอย่างชาญฉลาด โดยส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีเพื่อการดูแลสุขภาพ การสื่อสาร การเข้าถึงบริการ และการพัฒนาทักษะดิจิทัลพื้นฐาน ทั้งนี้จากองค์ประกอบทั้ง 3 ส่วน สามารถสังเคราะห์ได้ว่า การพัฒนาคนตลอดช่วงชีวิต กลุ่มผู้สูงอายุ เป็นฐานสนับสนุนการพัฒนาผู้สูงอายุในระดับระบบ เมื่อนำมาบูรณาการกับหลักภาวนา 4 ซึ่งเป็นหลักในการพัฒนาผู้สูงอายุทั้งด้านร่างกาย พฤติกรรม จิตใจ และปัญญา จะนำไปสู่การส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุของเทศบาล

นครนนทบุรีอย่างครอบคลุมทั้งด้านร่างกาย จิตใจ ความสัมพันธ์ทางสังคม และสิ่งแวดล้อม อันเป็นแนวทางการบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุอย่างเป็นรูปธรรม

อภิปรายผลการวิจัย

1. คุณภาพชีวิตผู้สูงอายุของเทศบาลนครนนทบุรี โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก และด้านร่างกายมีค่าเฉลี่ยสูงสุด ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะเทศบาลนครนนทบุรีให้ความสำคัญกับการดูแลสุขภาพผู้สูงอายุอย่างต่อเนื่อง ทั้งการตรวจสุขภาพ คัดกรองโรค ส่งเสริมการออกกำลังกาย และกิจกรรมฟื้นฟูสุขภาพ ประกอบกับการสนับสนุนจากหน่วยงานท้องถิ่น เครือข่ายสุขภาพ ครอบครัว และชุมชน จึงเอื้อต่อการดูแลสุขภาพและการดำเนินชีวิตประจำวัน ส่วนด้านจิตใจ ความสัมพันธ์ทางสังคม และสิ่งแวดล้อมที่อยู่ในระดับมากเช่นกัน อาจเนื่องมาจากการจัดกิจกรรมครอบคลุมทั้งด้านศาสนา นันทนาการ ชมรมผู้สูงอายุ การมีส่วนร่วมในชุมชน ตลอดจนการจัดสภาพแวดล้อมและสิ่งอำนวยความสะดวกที่เหมาะสม สอดคล้องกับงานวิจัยของนนทชา ชัยทวิชธานันท์ และพึงรัก ริยะขัน (2567) ได้ศึกษาเรื่อง การพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุอย่างมีส่วนร่วมในเขตชุมชนเมืองเทศบาลเมืองอรัญญิก จังหวัดพิษณุโลก ผลการศึกษาพบว่า การพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุควรครอบคลุม 4 ด้าน ได้แก่ ร่างกาย จิตใจ ความสัมพันธ์ทางสังคม และสภาพแวดล้อม โดยส่งเสริมการดูแลสุขภาพ ความมั่นคงทางจิตใจ การเข้าร่วมกิจกรรมในชุมชน และสภาพแวดล้อมที่ปลอดภัย ทั้งยังสอดคล้องกับงานวิจัยของสุมณฑา สุภาวิมล และคณะ (2567) ได้ศึกษาเรื่อง การบูรณาการหลักไตรสิกขาเพื่อส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดปทุมธานี ผลการศึกษาพบว่า คุณภาพชีวิตผู้สูงอายุโดยภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับมาก และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีบทบาทในการส่งเสริมและพัฒนาผู้สูงอายุ การเตรียมความพร้อมเข้าสู่วัยสูงอายุ และการคุ้มครองทางสังคม อภิปรายได้ว่า การส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุควรครอบคลุมทั้งด้านร่างกาย จิตใจ ความสัมพันธ์ทางสังคม และสิ่งแวดล้อม โดยอาศัยบทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการจัดบริการและกิจกรรมที่เหมาะสมกับความต้องการของผู้สูงอายุ

2. ปัจจัยที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุของเทศบาลนครนนทบุรี ผลการวิจัยพบว่า การพัฒนาคนตลอดช่วงชีวิตกลุ่มผู้สูงอายุด้านความมั่นคงปลอดภัยและการมีส่วนร่วมในสังคมเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ โดยด้านความมั่นคงปลอดภัยมีผลในทิศทางบวก ขณะที่ด้านการมีส่วนร่วมในสังคมมีผลในทิศทางลบ ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะความมั่นคงด้านรายได้ ที่อยู่อาศัย สุขภาพ สวัสดิการ และความปลอดภัยเป็นพื้นฐานสำคัญในการดำรงชีวิตของผู้สูงอายุ ส่วนการมีส่วนร่วมในสังคมที่พบผลในทิศทางลบ อาจเกี่ยวข้องกับลักษณะและความเหมาะสมของกิจกรรมกับสภาพร่างกาย ความพร้อม และความต้องการของแต่ละบุคคล จึงอาจแสดงให้เห็นว่า การส่งเสริมการมีส่วนร่วมควรคำนึงถึงความเหมาะสมและความสมัครใจของผู้สูงอายุ ส่วนหลักภาวนา 4 พบว่า ปัญญาภาวนาและศีลภาวนาเป็นปัจจัยสำคัญต่อคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ เนื่องจากปัญญาภาวนาช่วยให้ผู้สูงอายุรู้เท่าทันและปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง ตลอดจนตัดสินใจในการดำเนินชีวิตได้อย่างเหมาะสม ขณะที่ศีลภาวนาช่วยกำกับการประพฤติปฏิบัติและส่งเสริมความสัมพันธ์ที่ดีกับครอบครัวและชุมชน แสดงให้เห็นว่าคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุสัมพันธ์ทั้งกับการสนับสนุนจากภายนอกและการพัฒนาตนเอง สอดคล้องกับงานวิจัยของวิไลลักษณ์ พรมเสน และอัจฉริยา ครุธาโรจน์ (2560) ได้ศึกษาเรื่อง บทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดลำปางต่อการส่งเสริมการมีงานทำและการสร้างรายได้แก่ผู้สูงอายุ ผลการศึกษาพบว่า องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีบทบาทในการส่งเสริมอาชีพและรายได้แก่ผู้สูงอายุ รวมทั้งควรจัดทำฐานข้อมูลศักยภาพและประสานความร่วมมือกับภาคีเครือข่าย ซึ่งสนับสนุนความสำคัญของความมั่นคงในการดำรงชีวิตและการจัดโอกาสให้ผู้สูงอายุมีส่วนร่วมตามศักยภาพและความพร้อม นอกจากนี้

ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของวรสิทธิสิน หงษ์ทอง และคณะ (2566) ได้ศึกษาเรื่อง การประยุกต์ใช้หลักภาวนา 4 ในการพัฒนาศักยภาพของผู้สูงอายุภายในเขตเทศบาลเมืองพิชัย ตำบลพิชัย อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ผลการศึกษาพบว่า หลักภาวนา 4 มีความสัมพันธ์ทางบวกกับการพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุ โดยสีลภาวนาสัมพันธ์กับการวางแผน และปัญญาภาวนาสัมพันธ์กับการปรับปรุงตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยที่พบว่าปัญญาภาวนาและศีลภาวนาเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ อภิปรายได้ว่า คุณภาพชีวิตผู้สูงอายุสัมพันธ์กับความมั่นคงปลอดภัยและการมีส่วนร่วมในสังคมที่สอดคล้องกับสภาพและความต้องการของแต่ละบุคคล ควบคู่กับการพัฒนาปัญญาและการประพฤติปฏิบัติที่เกื้อกูลต่อการดำเนินชีวิต

3. การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุของเทศบาลนครนนทบุรี ผลการวิจัยพบว่า การส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุครอบคลุมด้านร่างกาย จิตใจ ความสัมพันธ์ทางสังคม และสิ่งแวดล้อม โดยบูรณาการหลักภาวนา 4 ได้แก่ กายภาวนา ศีลภาวนา จิตภาวนา และปัญญาภาวนา เพื่อพัฒนาด้านร่างกาย พฤติกรรม จิตใจ และปัญญา ควบคู่กับการพัฒนาคนตลอดช่วงชีวิต กลุ่มผู้สูงอายุ ที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมในสังคม ความมั่นคงปลอดภัย สุขภาพ และการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลและนวัตกรรมอย่างชาญฉลาด จึงเป็นการพัฒนาผู้สูงอายุทั้งจากภายในตามหลักพุทธธรรมและการสนับสนุนจากเทศบาลอย่างครอบคลุม สอดคล้องกับงานวิจัยของสุพล ศิริ และคณะ (2567) ได้ศึกษาเรื่อง ประสิทธิผลการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดเพชรบูรณ์ ผลการศึกษาพบว่า การเพิ่มประสิทธิผลการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุเป็นการนำปัจจัยการบริหารมาบูรณาการกับหลักภาวนา 4 ได้แก่ กายภาวนาเพื่อพัฒนาด้านร่างกาย สีลภาวนาเพื่อพัฒนาด้านพฤติกรรม จิตตภาวนาเพื่อพัฒนาด้านจิตใจ และปัญญาภาวนาเพื่อพัฒนาด้านปัญญา ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยครั้งนี้ที่นำหลักภาวนา 4 มาใช้เป็นหลักในการพัฒนาผู้สูงอายุ ควบคู่กับการสนับสนุนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น นอกจากนี้ ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของสนธยา วงษ์เอี่ยม และเกียรติศักดิ์ สุขเหลือง (2568) ได้ศึกษาเรื่อง การประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุของเทศบาลในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ผลการศึกษาพบว่า การบูรณาการการบริหารจัดการกับหลักภาวนา 4 โดยให้ความสำคัญกับการวางแผนแบบมีส่วนร่วม การจัดองค์การที่ชัดเจน และการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศควบคู่กับการพัฒนาผู้สูงอายุด้านกาย จิต สังคม และปัญญา ผ่านการออกกำลังกาย การสร้างความสัมพันธ์ การพัฒนาจิตใจตามหลักพุทธศาสนา และการแลกเปลี่ยนภูมิปัญญา ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยครั้งนี้ที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาผู้สูงอายุตามหลักพุทธธรรมควบคู่กับการสนับสนุนจากเทศบาล อภิปรายได้ว่า การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุของเทศบาลนครนนทบุรี เป็นแนวทางที่เชื่อมโยงคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ 4 ด้านในฐานะเป้าหมายของการพัฒนา หลักภาวนา 4 ในฐานะหลักพัฒนาผู้สูงอายุจากภายใน และการพัฒนาคนตลอดช่วงชีวิตในฐานะการสนับสนุนการดำรงชีวิตและการมีส่วนร่วมในสังคม โดยมีเทศบาลสนับสนุนและประสานการดำเนินงาน เพื่อให้การพัฒนาผู้สูงอายุเป็นไปอย่างครอบคลุมทั้งการพัฒนาศักยภาพภายในและการจัดปัจจัยสนับสนุนที่เหมาะสม อันนำไปสู่การมีคุณภาพชีวิตที่ดีอย่างเป็นองค์รวม

องค์ความรู้ใหม่

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้สังเคราะห์จากการวิจัย
ที่มา: สังเคราะห์โดยผู้วิจัย อุมาภรณ์ เมธเมาลี และคณะ

จากแผนภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้สังเคราะห์จากการวิจัย “การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุของเทศบาลนครนนทบุรี” แสดงให้เห็นการบูรณาการ 3 ฐานสำคัญ ได้แก่ การพัฒนาคนตลอดช่วงชีวิตกลุ่มผู้สูงอายุ หลักภาวนา 4 และคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ 4 ด้าน โดยการพัฒนาคนตลอดช่วงชีวิต

เป็นฐานสนับสนุนการพัฒนาและการดำรงชีวิตของผู้สูงอายุ หลักภาวนา 4 เป็นหลักพัฒนาผู้สูงอายุจากภายในและคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ 4 ด้านเป็นเป้าหมายของการพัฒนา

การพัฒนาคนตลอดช่วงชีวิตกลุ่มผู้สูงอายุ ประกอบด้วย การส่งเสริมการมีส่วนร่วมในสังคม ความมั่นคงปลอดภัย การมีสุขภาพแข็งแรง และการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลและนวัตกรรมอย่างชาญฉลาด บูรณาการเข้ากับหลักภาวนา 4 ประกอบด้วย กายภาวนา เพื่อพัฒนาการดูแลสุขภาพและการพึ่งพาตนเอง ศีลภาวนา เพื่อพัฒนาพฤติกรรมและการอยู่ร่วมกับผู้อื่น จิตภาวนา เพื่อพัฒนาจิตใจให้มีความสุขและเข้มแข็ง และปัญญาภาวนา เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ การคิดวิเคราะห์ รู้เท่าทัน และตัดสินใจอย่างรอบคอบ นำไปสู่คุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ 4 ด้าน ได้แก่ ด้านร่างกาย จิตใจ ความสัมพันธ์ทางสังคม และสิ่งแวดล้อม ก่อให้เกิดแนวทางการส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุเชิงพุทธบูรณาการบนฐานการพัฒนาคนตลอดช่วงชีวิต โดยใช้หลักภาวนา 4 เป็นแนวทางในการพัฒนาผู้สูงอายุ และมีเทศบาลนครนนทบุรีเป็นหน่วยงานสนับสนุนและขับเคลื่อนการดำเนินงาน เพื่อให้ครอบคลุมทั้งการพัฒนาตนเองและการดำรงชีวิตในสังคม

สรุปและข้อเสนอแนะ

คุณภาพชีวิตผู้สูงอายุของเทศบาลนครนนทบุรีโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก โดยด้านร่างกายมีค่าเฉลี่ยสูงสุด การพัฒนาคนตลอดช่วงชีวิตกลุ่มผู้สูงอายุด้านความมั่นคงปลอดภัยและการมีส่วนร่วมในสังคม รวมทั้งหลักภาวนา 4 ด้านปัญญาภาวนาและศีลภาวนา ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 การส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุจึงควรบูรณาการการพัฒนาคนตลอดช่วงชีวิต หลักภาวนา 4 และคุณภาพชีวิต 4 ด้านเข้าด้วยกัน โดยมีเทศบาลนครนนทบุรีเป็นหน่วยงานสนับสนุนและขับเคลื่อนการดำเนินงาน เพื่อส่งเสริมให้ผู้สูงอายุสามารถดูแลตนเอง มีส่วนร่วมในสังคม และดำรงชีวิตได้อย่างมีคุณค่าและศักดิ์ศรี ทั้งนี้ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะสำหรับการนำผลการวิจัยไปใช้และการวิจัยครั้งต่อไป ดังต่อไปนี้

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. เทศบาลนครนนทบุรีควรกำหนดนโยบายพัฒนาสภาพแวดล้อมที่ปลอดภัยและเป็นมิตรต่อผู้สูงอายุ โดยเน้นคุณภาพอากาศ ความสะอาด การจัดการขยะ ฝุ่นละออง พื้นที่สาธารณะ และสิ่งอำนวยความสะดวกที่เหมาะสม

2. เทศบาลนครนนทบุรีควรกำหนดนโยบายส่งเสริมการบูรณาการหลักภาวนา 4 เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ โดยเชื่อมโยงกายภาวนากับสุขภาพกาย ศีลภาวนากับการอยู่ร่วมกัน จิตภาวนากับสุขภาวะทางใจ และปัญญาภาวนากับการเรียนรู้ ทักษะดิจิทัล และการรู้เท่าทันสื่อ

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

1. เทศบาลนครนนทบุรีควรจัดกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพกาย สุขภาพจิต และความสัมพันธ์ทางสังคมอย่างต่อเนื่อง เช่น การออกกำลังกาย ความรู้ด้านโภชนาการ การป้องกันโรค กิจกรรมธรรมะ สมาธิ ระบบเพื่อนช่วยเพื่อน และการถ่ายทอดภูมิปัญญา

2. เทศบาลนครนนทบุรีควรจัดกิจกรรมบูรณาการหลักภาวนา 4 ให้สอดคล้องกับชีวิตประจำวันของผู้สูงอายุ โดยเน้นการดูแลสุขภาพ วินัย จิตอาสา การผ่อนคลายจิตใจ การคิดวิเคราะห์ การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลและการรู้เท่าทันภัยออนไลน์

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุแยกตามรายด้าน ได้แก่ ด้านร่างกาย ด้านจิตใจ ด้านความสัมพันธ์ทางสังคม และด้านสิ่งแวดล้อม เพื่อให้เห็นปัจจัยเฉพาะในแต่ละมิติอย่างชัดเจน

2. ควรศึกษารูปแบบการบูรณาการหลักภาวนา 4 เพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ โดยเฉพาะการเชื่อมโยงปัญญาภาวนากับการเรียนรู้ ทักษะดิจิทัล การรู้เท่าทันสื่อ และการใช้เทคโนโลยีอย่างปลอดภัย ให้เหมาะสมกับบริบทสังคมสูงวัยยุคดิจิทัล

เอกสารอ้างอิง

กรมกิจการผู้สูงอายุ. (2568). สถานการณ์ผู้สูงอายุไทย พ.ศ. 2567. กรุงเทพฯ: กรมกิจการผู้สูงอายุ.

เทศบาลนครนนทบุรี. (ม.ป.ป.). ประวัติเทศบาลนครนนทบุรี. สืบค้นเมื่อ 22 มิถุนายน 2569 จาก https://www.nakornnont.go.th/content/history.

นนทชา ชัยทวิชธานันท์ และพึงรัก ริยะขัน. (2567). การพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุอย่างมีส่วนร่วมในเขตชุมชนเมืองเทศบาลเมืองอรัญญิก จังหวัดพิษณุโลก. วารสารสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม. 8(1), 80-90.

นิพนธ์ สกุลวีรวรรณ. (2568, 17 พฤศจิกายน). รองนายกเทศมนตรีนครนนทบุรี จังหวัดนนทบุรี [บทสัมภาษณ์].

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

วรสิทธิสิน หงษ์ทอง และคณะ. (2566). การประยุกต์ใช้หลักภาวนา 4 ในการพัฒนาศักยภาพของผู้สูงอายุภายในเขตเทศบาลเมืองพิชัย ตำบลพิชัย อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง. วารสารวิจยวิชาการ, 6(2), 155–168.

วิไลลักษณ์ พรมเสน และอัจฉริยา ครุธาโรจน์. (2560). บทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดลำปางต่อการส่งเสริมการมีงานทำและการสร้างรายได้แก่ผู้สูงอายุ. วารสารการบริหารท้องถิ่น, 10(2), 70–91.

ศุทธิดา ชวนวัน และคณะ. (2567). การพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุอย่างรอบด้านโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ต้นแบบ. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.

สนธยา วงษ์เอี่ยม และเกียรติศักดิ์ สุขเหลือง. (2568). การประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุของเทศบาลในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. วารสารพุทธนวัตกรรมและการจัดการ, 8(5), 154–167.

สำนักงานจังหวัดนนทบุรี. (2567). แผนพัฒนาจังหวัดนนทบุรี 5 ปี (พ.ศ. 2566 - 2570) ฉบับทบทวนประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2567. สืบค้นเมื่อ 22 มิถุนายน 2569 จาก https://ww2.nonthaburi.go.th/ita67/showList?cid=15.

สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดนนทบุรี. (2568). รายงานสถานการณ์ทางสังคมจังหวัดนนทบุรี ปี พ.ศ. 2568. นนทบุรี: สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดนนทบุรี.

สำนักอนามัยผู้สูงอายุ. (2566). การบูรณาการความร่วมมือ 7 กระทรวงการพัฒนาคนตลอดช่วงชีวิต (กลุ่มผู้สูงอายุ) พ.ศ. 2565-2569. กรุงเทพฯ: กระทรวงสาธารณสุข.

สุพล ศิริ และคณะ. (2567). ประสิทธิผลการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดเพชรบูรณ์. วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์, 7(2), 70–82.

สุมณฑา สุภาวิมล และคณะ. (2567). การบูรณาการหลักไตรสิกขาเพื่อส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดปทุมธานี. วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์, 7(1), 93–107.

The WHOQOL Group. (1995). The World Health Organization quality of life assessment (WHOQOL): Position paper from the World Health Organization. Social Science & Medicine, 41(10), 1403-1409.

Yamane, T. (1973). Statistics: An introductory analysis (3rd ed.). New York: Harper & Row.

JIDIR
วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์
JOURNAL OF INTERDISCIPLINARY INNOVATION REVIEW
ปีที่ 9 ฉบับที่ 5 กันยายน – ตุลาคม 2569 Vol. 9 No. 5 September – October 2026

บทความวิจัย

พุทธวิธีการสื่อสารเพื่อสร้างความนิยมทางการเมืองของพรรคประชาธิปัตย์ในจังหวัดระยอง

BUDDHIST COMMUNICATION FOR CREATING POLITICAL POPULARITY OF THE DEMOCRAT PARTY IN RAYONG PROVINCE

ดนัย วิริยะสหกิจ*, วัชรินทร์ ชาญศิลป์, อภิญญา ฉัตรช่อฟ้า
Danai Viriyasahakij*, Vacharin Chansilp, Apinya Chatchofa
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Faculty of Social Sciences, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
*Corresponding Author E-mail: dnaywiriyashkic@gmail.com
Received July 31, 2026; Revised September 1, 2026; Accepted September 7, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1. ศึกษาความนิยมทางการเมืองของพรรคประชาธิปัตย์ในจังหวัดระยอง 2. ปัจจัยที่ส่งผลต่อความนิยมทางการเมืองของพรรคประชาธิปัตย์ในจังหวัดระยอง และ 3. นำเสนอพุทธวิธีการสื่อสารเพื่อสร้างความนิยมทางการเมืองของพรรคประชาธิปัตย์ในจังหวัดระยอง เป็นการวิจัยแบบผสานวิธี การวิจัยเชิงปริมาณ ประชากร คือ ประชาชนผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งในจังหวัด เก็บข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม และวิเคราะห์ข้อมูลโดยหาค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการวิเคราะห์สมการถดถอยพหุคูณแบบขั้นตอน ส่วนการวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 18 รูปหรือคน ด้วยแบบสัมภาษณ์เชิงลึกที่มีโครงสร้าง วิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงพรรณนา และการสนทนากลุ่มเฉพาะ จำนวน 9 รูปหรือคน เพื่อยืนยันองค์ความรู้ที่ได้หลังจากการสังเคราะห์ข้อมูล

ผลการวิจัยพบว่า 1. ความนิยมทางการเมืองของพรรคประชาธิปัตย์ในจังหวัดระยองอยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.94 เนื่องจากประชาชนเชื่อมั่นในอุดมการณ์และจุดยืนที่มั่นคงของพรรค ทำให้เกิดการสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง ประกอบกับผลงานและนโยบายในอดีตที่ชัดเจนช่วยสร้างความไว้วางใจ 2. ปัจจัยที่ส่งผลต่อความนิยม พบว่า มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 โดยปัจจัยหลักที่ส่งผล ได้แก่ หลักการสื่อสาร ซึ่งทำนายความนิยมได้ร้อยละ 25.0 และหลักสัปปุริสธรรม ซึ่งทำนายได้สูงถึงร้อยละ 50.9 ทั้งนี้เพราะการประยุกต์ใช้คุณธรรมตามหลักสัปปุริสธรรม อันได้แก่ การรู้เหตุ รู้ผล รู้เวลา และความเข้าใจบริบทของชุมชนและบุคคล ทำให้พรรคเข้าถึงรากเหง้าของปัญหาและครองใจประชาชนได้ลึกซึ้งกว่ากระบวนการสื่อสารพื้นฐานทั่วไป และ 3. พุทธวิธีการสื่อสารเพื่อสร้างความนิยมทางการเมืองของพรรคประชาธิปัตย์ในจังหวัดระยอง พบว่า พรรคการเมืองมรการประยุกต์ใช้หลักสัปปุริสอย่างครอบคลุม ทั้งการสื่อสารข้อเท็จจริงตรงไปตรงมา การเปิดพื้นที่ให้มีส่วนร่วม การตอบสนองต่อปัญหาอย่างทันท่วงที และการปรับรูปแบบการสื่อสารให้เหมาะกับกลุ่มเป้าหมายแต่ละกลุ่ม การผสานหลักธรรมเข้ากับกลยุทธ์การเมืองเช่นนี้ทำให้พรรคเข้าถึงและครองใจประชาชนได้อย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: พุทธวิธีการสื่อสาร, ความนิยมทางการเมือง, พรรคประชาธิปัตย์, จังหวัดระยอง

Abstract

This research article aimed to 1. study the political popularity of the Democrat Party in Rayong Province, 2. examine the factors affecting the political popularity of the Democrat Party in Rayong Province, and 3. present Buddhist communication methods for building political popularity for the Democrat Party in Rayong Province. This study employed a mixed-methods design. For the quantitative research, the population consisted of eligible voters in the province. Data were collected using questionnaires and analyzed through frequency, percentage, mean, standard deviation, and stepwise multiple regression analysis. For the qualitative research, data were collected from 18 key informants through structured in-depth interviews and analyzed using descriptive content analysis, while a focus group discussion involving 9 participants was conducted to confirm the body of knowledge derived from the data synthesis.

The findings revealed that: 1. The political popularity of the Democrat Party in Rayong Province was at a high level, with a mean score of 3.94. This was because the public trusted the party's ideology and steadfast stance, which fostered continuous support, and the party's clear past performance and policies helped build public confidence. 2. The factors affecting popularity were found to be statistically significant at the 0.01 level. The key contributing factors were the communication principle, which predicted popularity at 25.0 percent, and the Sappurisadhamma principle, which predicted popularity at as high as 50.9 percent. This was because the application of virtues under the Sappurisadhamma principle namely, knowing the cause, knowing the effect, knowing the appropriate time, and understanding the context of the community and individuals enabled the party to reach the roots of problems and win the hearts of the people more deeply than a general basic communication process could. and 3. The Buddhist communication methods for building political popularity of the Democrat Party in Rayong Province were found to comprehensively apply the principles of Sappurisadhamma, including straightforward and truthful communication, providing opportunities for public participation, responding promptly to issues, and adapting communication styles to suit each target group. This integration of Buddhist principles with political strategy enabled the party to reach and win the hearts of the people in a sustainable manner.

Keywords: Buddhist Communication Methods, Political Popularity, Democrat Party, Rayong Province

บทนำ

พรรคการเมืองเป็นสถาบันทางการเมืองที่มีบทบาทสำคัญในระบอบประชาธิปไตย โดยทำหน้าที่เชื่อมโยงระหว่างประชาชนกับรัฐผ่านการรวบรวมความต้องการของประชาชนมาสู่การกำหนดเป็นนโยบายสาธารณะ ทั้งนี้ ความนิยมที่ประชาชนมีต่อพรรคการเมืองมิได้เกิดขึ้นจากการหาเสียงเพียงลำพัง หากแต่เกิดจากความสามารถของพรรคในการสื่อสารนโยบาย ผลงาน และจุดยืนทางการเมืองให้ประชาชนรับรู้และ

ยอมรับอย่างต่อเนื่อง พัฒนาการของการสื่อสารทางการเมืองไทยได้เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย จากรูปแบบการพบปะประชาชนโดยตรงและการใช้สื่อดั้งเดิม สู่การสื่อสารผ่านสื่อสังคมออนไลน์ที่เปิดโอกาสให้นักการเมืองเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้กว้างขวางและรวดเร็วยิ่งขึ้น ขณะเดียวกันก็ทำให้การสร้างภาพลักษณ์ การเลือกเนื้อหา และการตอบสนองต่อประชาชนมีความซับซ้อนมากขึ้น (พระครูใบฎีกาวิชาญ วิสุทโธ, 2565) สำหรับพรรคประชาธิปัตย์ซึ่งเป็นพรรคการเมืองเก่าแก่ที่มีบทบาทในการเมืองไทยมาอย่างยาวนาน เคยมีฐานคะแนนเสียงที่เข้มแข็งในหลายพื้นที่ผ่านเครือข่ายทางการเมืองท้องถิ่น แต่ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมากลับเผชิญความท้าทายจากการเปลี่ยนแปลงผู้นำพรรค ความขัดแย้งภายใน ตลอดจนการแข่งขันจากพรรคการเมืองใหม่ที่สามารถสื่อสารกับผู้มีสิทธิเลือกตั้งรุ่นใหม่ได้อย่างตรงเป้าหมายมากขึ้น ส่งผลให้ฐานเสียงของพรรคหดตัวลงอย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่การเลือกตั้งทั่วไป พ.ศ. 2562 เป็นต้นมา (ไทยพับลิก้า, 2569)

ปัญหาดังกล่าวปรากฏชัดเจนในบริบทของจังหวัดระยอง ซึ่งเป็นพื้นที่เศรษฐกิจสำคัญของภาคตะวันออกและเป็นเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก (EEC) ที่มีประชากรหลากหลายทั้งประชาชนดั้งเดิมและแรงงานอุตสาหกรรม ทำให้พฤติกรรมการเลือกตั้งและการรับรู้ข่าวสารทางการเมืองเปลี่ยนแปลงตามบริบททางเศรษฐกิจและสังคมอย่างรวดเร็ว ผลการเลือกตั้งทั่วไป พ.ศ. 2566 สะท้อนการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวอย่างเป็นรูปธรรม เมื่อที่นั่งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทั้ง 5 เขตของจังหวัดระยองตกเป็นของพรรคก้าวไกลทั้งหมด แสดงให้เห็นว่าฐานคะแนนเสียงเดิมของพรรคประชาธิปัตย์ในพื้นที่ถูกสั่นคลอนอย่างมีนัยสำคัญ (ไทยพีบีเอส, 2569) งานศึกษาที่ผ่านมาอธิบายว่าการตลาดทางการเมือง การสื่อสารทางการเมือง และความภักดีต่อพรรคเป็นปัจจัยสำคัญที่กำหนดทิศทางคะแนนนิยมของพรรค (อธิพัฒน์ วรนิธิภาคย์ และคณะ, 2568) ขณะที่อีกส่วนหนึ่งให้ความสำคัญกับคุณลักษณะของนักการเมือง เช่น ความซื่อสัตย์ วิสัยทัศน์ และการสื่อสารที่จริงใจ ซึ่งมีผลต่อการตัดสินใจของผู้มีสิทธิเลือกตั้งรุ่นใหม่ (นันทพงศ์ ตันติยวุฒิ และคณะ, 2567) อย่างไรก็ตาม งานเหล่านี้ส่วนใหญ่ยังมุ่งอธิบายปัจจัยด้านการสื่อสาร การตลาด หรือคุณลักษณะของนักการเมืองในลักษณะแยกส่วน และยังไม่ได้อธิบายอย่างชัดเจนว่า ในพื้นที่ที่โครงสร้างผู้มีสิทธิเลือกตั้งเปลี่ยนแปลงรวดเร็วอย่างจังหวัดระยอง พรรคการเมืองควรพัฒนาคุณภาพของการสื่อสารอย่างไรให้สามารถเข้าใจเหตุของปัญหา ผลที่ประชาชนคาดหวัง จังหวะเวลา บริบทชุมชน และความแตกต่างของกลุ่มผู้รับสารได้อย่างเหมาะสม ช่องว่างดังกล่าวจึงเป็นประเด็นสำคัญที่ทำให้การศึกษาการสื่อสารของพรรคประชาธิปัตย์ในจังหวัดระยองจำเป็นต้องก้าวพ้นจากการพิจารณาเพียงเทคนิคหรือช่องทางการสื่อสาร ไปสู่การพิจารณาคุณภาพและความเหมาะสมของกระบวนการสื่อสารด้วย

ในการทบทวนแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง งานวิจัยนี้อาศัยกรอบแนวคิดการสื่อสารทางการเมืองที่มองว่าการสื่อสารเป็นกระบวนการนำรัฐบาล นโยบาย และสารทางการเมืองเข้าไปอยู่ในการรับรู้ของประชาชน โดยการสื่อสารระหว่างบุคคลมีความสำคัญเป็นลำดับแรก ส่วนการสื่อสารผ่านสื่อมวลชนมีบทบาทสำคัญในการขยายการเข้าถึงประชาชนในวงกว้าง (พระสังวาน เขมปญโญ (สายเนตร) และคณะ, 2565) ควบคู่กับการประยุกต์ใช้หลักสัปปุริสธรรม 7 ได้แก่ ธัมมัญญุตา รู้จักเหตุ อัตถัญญุตา รู้จักผล อัตตัญญุตา รู้จักตน มัตตัญญุตา รู้จักประมาณ กาลัญญุตา รู้จักกาลเวลา ปริสัญญุตา รู้จักชุมชน และปุคคลัญญุตา รู้จักบุคคล (ที.ปา. 11/331/264) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) เพื่อใช้เป็นกรอบกำกับคุณภาพของการสื่อสารทางการเมืองให้เหมาะสมกับทั้งเนื้อหา ผู้ส่งสาร ผู้รับสาร และบริบทของพื้นที่ แม้งานก่อนหน้าจะชี้ให้เห็นว่าการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์กับการสื่อสารสามารถช่วยลดความขัดแย้งและสร้างความเข้าใจระหว่างฝ่ายต่าง ๆ ได้ (พระครูธรรมธรบุญเที่ยง พุทฺธสาวโก (ลักษณ์พลวงค์), 2565) แต่ยังขาดการศึกษาที่เชื่อมหลักสัปปุริสธรรม 7 เข้ากับองค์ประกอบการสื่อสารทางการเมืองเพื่ออธิบายการสร้างความนิยมของพรรคการเมืองในบริบทเฉพาะของจังหวัดระยองโดยตรง ดังนั้น ช่องว่างของงานวิจัยจึงอยู่ที่การอธิบายว่า หลักสัปปุริสธรรม

มิได้เป็นเพียงหลักคุณธรรมประกอบการสื่อสาร แต่สามารถทำหน้าที่เป็นกลไกเชื่อมระหว่างการสื่อสาร ทางการเมืองกับความนิยมทางการเมืองผ่านการรู้เหตุ รู้ผล รู้ตน รู้ประมาณ รู้เวลา รู้ชุมชน และรู้บุคคล ทำให้การสื่อสารมีความเหมาะสมกับปัญหาและกลุ่มเป้าหมายมากกว่าการใช้เทคนิคการสื่อสารทั่วไปเพียงอย่างเดียว

จากความเป็นมา สภาพปัญหา และช่องว่างทางวิชาการดังกล่าว ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาความนิยมทางการเมืองของพรรคประชาธิปัตย์ในจังหวัดระยอง โดยมิได้มุ่งพิจารณาเพียงระดับความนิยมและองค์ประกอบของการสื่อสารเท่านั้น แต่ต้องการอธิบายว่าการสื่อสารที่มีคุณภาพภายใต้หลักสัปปุริสธรรม 7 สามารถช่วยให้พรรคเข้าใจปัญหาและเหตุของความเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ สื่อสารผลลัพธ์ของนโยบายอย่างชัดเจน รู้ข้อจำกัดและศักยภาพของตน เลือกระดับและจังหวะการสื่อสารที่เหมาะสม ตลอดจนปรับสารและช่องทางให้สอดคล้องกับบริบทของชุมชนและประชาชนแต่ละกลุ่มได้อย่างไร การศึกษาครั้งนี้จึงเข้ามาเติมเต็มช่องว่างจากงานเดิมด้วยการเชื่อมองค์ประกอบการสื่อสารทางการเมืองกับหลักสัปปุริสธรรม 7 ให้เป็นกรอบเดียวกัน เพื่ออธิบายกลไกการสร้างความไว้วางใจและความนิยมทางการเมืองในบริบทจังหวัดระยอง อันนำไปสู่วัตถุประสงค์ของการวิจัยที่มุ่งศึกษาความนิยมทางการเมือง ปัจจัยที่ส่งผลต่อความนิยม และนำเสนอพุทธวิธีการสื่อสารเพื่อสร้างความนิยมทางการเมืองของพรรคประชาธิปัตย์ในจังหวัดระยองต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาความนิยมทางการเมืองของพรรคประชาธิปัตย์ในจังหวัดระยอง
2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อความนิยมทางการเมืองของพรรคประชาธิปัตย์ในจังหวัดระยอง
3. เพื่อนำเสนอพุทธวิธีการสื่อสารเพื่อสร้างความนิยมทางการเมืองของพรรคประชาธิปัตย์ในจังหวัดระยอง

วิธีดำเนินการวิจัย

1. รูปแบบของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้รูปแบบการวิจัยแบบผสานวิธี (Mixed Methods Research) ซึ่งเป็นการบูรณาการและเชื่อมโยงระหว่างกระบวนการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) และกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ

2. ประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

2.1 ประชากร ได้แก่ ประชาชนที่มีอายุ 18 ปีขึ้นไป ที่มีสิทธิเลือกตั้งในจังหวัดระยอง จำนวน 368,466 คน (สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้งประจำจังหวัดระยอง, 2566)

2.2 กลุ่มตัวอย่าง ผู้วิจัยกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างโดยการสุ่มอย่างง่าย ตามสูตรของ Yamane (1973) ที่ระดับ 0.05 ได้กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 400 คน

2.3 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ คณะผู้วิจัยเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จำนวน 18 รูปหรือคน ประกอบด้วย นักวิชาการหรือผู้ปฏิบัติงานด้านพระพุทธศาสนา จำนวน 3 รูป นักวิชาการหรือผู้ปฏิบัติงานด้านรัฐศาสตร์ จำนวน 4 คน นักการเมืองท้องถิ่น จำนวน 4 คน และผู้นำชุมชน จำนวน 7 คน และการสนทนากลุ่มเฉพาะ โดยผู้วิจัยดำเนินการคัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจงซึ่งเป็นคนในพื้นที่และมีส่วนเกี่ยวข้องกับงานวิจัยชิ้นนี้ จำนวน 9 รูปหรือคน เพื่อยืนยันองค์ความรู้ที่ได้หลังจากการสังเคราะห์ข้อมูล

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

3.1 การวิจัยเชิงปริมาณ ผู้วิจัยใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยแบ่งเนื้อหาออกเป็น 4 ส่วน ได้แก่ ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ส่วนที่ 2 คำถามเกี่ยวกับการสื่อสาร ส่วนที่ 3 คำถามเกี่ยวกับองค์ประกอบของการสื่อสาร และส่วนที่ 4 คำถามเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้หลักธรรม ซึ่งแบบสอบถามนี้ได้ผ่านการตรวจโดยผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 5 ท่าน จากนั้นผู้วิจัยได้นำไปทดลองใช้กับกลุ่มประชากรที่มีลักษณะใกล้เคียงกับกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 30 คน เพื่อหาค่าความเชื่อมั่น (Reliability) โดยผลการทดสอบพบว่ามีค่าสัมประสิทธิ์เท่ากับ 0.992 ซึ่งอยู่ในเกณฑ์ระดับสูงมาก แสดงให้เห็นว่าเครื่องมือมีคุณภาพและมีความเหมาะสมที่จะนำไปใช้เก็บรวบรวมข้อมูลกับกลุ่มตัวอย่างจริง

3.2 การวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยใช้แบบสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยกระบวนการสร้างเครื่องมือได้ดำเนินการผ่านการทบทวนวรรณกรรมจากเอกสารทางวิชาการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อกำหนดประเด็นคำถามให้มีความครอบคลุมและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัยในครั้งนี้อย่างครบถ้วน

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บข้อมูลทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ โดยในส่วนของการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณ ผู้วิจัยได้ขอหนังสือความอนุเคราะห์จากหลักสูตรเพื่อใช้เป็นหลักฐานในการลงพื้นที่ จากนั้นจึงนำแบบสอบถามไปแจกให้แก่กลุ่มตัวอย่างพร้อมชี้แจงวัตถุประสงค์ เมื่อได้รับแบบสอบถามกลับคืนมา ผู้วิจัยได้ตรวจสอบความสมบูรณ์ของข้อมูลทุกฉบับเพื่อนำไปประมวลผลทางสถิติ สำหรับการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยได้ติดต่อประสานงานกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อนัดหมายและดำเนินการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยได้จดบันทึกและขออนุญาตบันทึกเสียงระหว่างการสัมภาษณ์ ภายหลังเสร็จสิ้น ผู้วิจัยได้นำข้อมูลทั้งหมดมาถอดความและจัดหมวดหมู่ประเด็น เพื่อเตรียมสำหรับการวิเคราะห์ในขั้นตอนต่อไป

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ โดยในส่วนของข้อมูลเชิงปริมาณ ผู้วิจัยนำข้อมูลจากแบบสอบถามมาวิเคราะห์ด้วยสถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ การหาค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน พร้อมทั้งวิเคราะห์ความสัมพันธ์และทดสอบสมมติฐานด้วยการวิเคราะห์สมการถดถอยพหุคูณแบบขั้นตอน สำหรับข้อมูลเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์มาจัดหมวดหมู่ และดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยเทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงพรรณนา เพื่อสรุปประเด็นสำคัญและอธิบายผลการวิจัยให้ครอบคลุมตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยต่อไป

ผลการวิจัย

1. ความนิยมทางการเมืองของพรรคประชาธิปัตย์ในจังหวัดระยอง พบผลการศึกษาดังนี้

1.1 ระดับความนิยมทางการเมืองของพรรคประชาธิปัตย์ในจังหวัดระยอง

ตารางที่ 1 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานระดับความนิยมทางการเมืองของพรรคประชาธิปัตย์ในจังหวัดระยอง โดยภาพรวม

ความนิยมทางการเมืองของพรรคประชาธิปัตย์ในจังหวัดระยอง	ระดับการปฏิบัติ		
	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล
1. ด้านความต่อเนื่องในการเลือกพรรค	3.98	0.75	มาก
2. ด้านการตัดสินใจล่วงหน้าในการเลือกพรรค	4.12	0.76	มาก

ตารางที่ 1 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานระดับความนิยมทางการเมืองของพรรคประชาธิปัตย์ในจังหวัดระยอง โดยภาพรวม (ต่อ)

ความนิยมทางการเมืองของพรรคประชาธิปัตย์ในจังหวัดระยอง	ระดับการปฏิบัติ		
	$\overline{X}$	S.D.	แปลผล
3. ด้านความเชื่อมั่นในการเป็นตัวแทนของพรรค	3.91	0.83	มาก
4. ด้านการสนับสนุนกิจการของพรรค	3.76	0.76	มาก
โดยภาพรวม	**3.94**	**0.60**	**มาก**

จากตารางที่ 1 ระดับความนิยมทางการเมืองของพรรคประชาธิปัตย์ในจังหวัดระยอง อยู่ในระดับมาก ($\overline{X}$ = 3.94, S.D. = 0.60) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน เรียงตามลำดับจากค่าเฉลี่ยมากไปหาน้อย ดังนี้ ด้านการตัดสินใจล่วงหน้าในการเลือกพรรค อยู่ในระดับมาก ($\overline{X}$ = 4.12, S.D. = 0.76) รองลงมาได้แก่ ด้านความต่อเนื่องในการเลือกพรรค อยู่ในระดับมาก ($\overline{X}$ = 3.98, S.D. = 0.75) ด้านความเชื่อมั่นในการเป็นตัวแทนของพรรค อยู่ในระดับมาก ($\overline{X}$ = 3.91, S.D. = 0.83) และ ด้านการสนับสนุนกิจการของพรรค ($\overline{X}$ = 3.76, S.D. = 0.76) ตามลำดับ

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ พบว่า ความนิยมที่ประชาชนมีต่อพรรคประชาธิปัตย์ในจังหวัดระยองเกิดจากปัจจัยที่เชื่อมโยงกันหลายด้าน โดยด้านความต่อเนื่องในการเลือกพรรค ประชาชนมีความเชื่อมั่นในอุดมการณ์และจุดยืนของพรรคที่มั่นคงมาอย่างยาวนาน ประกอบกับผลงานที่สั่งสมมาช่วยสร้างความไว้วางใจและความผูกพันภายในครอบครัวและชุมชน ด้านการตัดสินใจล่วงหน้า ประชาชนพิจารณาจากผลงานในอดีตและการติดตามข่าวสารอย่างสม่ำเสมอ ทำให้สามารถประเมินและตัดสินใจเลือกพรรคไว้ล่วงหน้าได้อย่างมั่นใจ ด้านความเชื่อมั่นในการเป็นตัวแทนของพรรค ประชาชนรับรู้ว่าพรรคสามารถสะท้อนปัญหาและผลักดันนโยบายเพื่อประโยชน์ส่วนรวมได้ ผ่านการลงพื้นที่รับฟังความคิดเห็นอย่างใกล้ชิด จนได้รับการยอมรับในฐานะตัวแทนที่ตอบสนองความคาดหวังของประชาชนอย่างต่อเนื่อง และด้านการสนับสนุนกิจการของพรรคสะท้อนผ่านการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมของพรรคและกิจกรรมสาธารณประโยชน์ การติดตามและเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร ตลอดจนการเป็นอาสาสมัครประสานงานสร้างเครือข่ายระหว่างพรรคกับชุมชน ปัจจัยเหล่านี้สะท้อนถึงความเชื่อมั่นและความผูกพันที่ช่วยเสริมความนิยมของพรรคให้มั่นคงและมีแนวโน้มได้รับการสนับสนุนอย่างต่อเนื่องในการเลือกตั้ง

2. ปัจจัยที่ส่งผลต่อความนิยมทางการเมืองของพรรคประชาธิปัตย์ในจังหวัดระยอง

2.1 ปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถามพบว่า ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง จำนวน 254 คน คิดเป็นร้อยละ 63.50 มีอายุระหว่าง 51-60 ปี จำนวน 140 คน คิดเป็นร้อยละ 26.75 สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี จำนวน 113 คน คิดเป็นร้อยละ 28.75 ประกอบอาชีพเกษตรกร จำนวน 96 คน คิดเป็นร้อยละ 21.50 และมีรายได้อยู่ในช่วง 15,001-20,000 บาท จำนวน 188 คน คิดเป็นร้อยละ 45.50

2.2 ปัจจัยที่ส่งผลต่อความนิยมทางการเมืองตามสมมติฐานที่ 1 การสื่อสาร ประกอบด้วย 1. ด้านผู้ส่งสาร 2. ด้านสาร 3. ด้านช่องทางส่งสาร และ 4. ด้านผู้รับสาร อย่างน้อย 1 ด้าน ส่งผลต่อความนิยมทางการเมืองของพรรคประชาธิปัตย์ในจังหวัดระยอง

ตารางที่ 2 การสื่อสาร ประกอบด้วย 1. ด้านผู้ส่งสาร 2. ด้านสาร 3. ด้านช่องทางส่งสาร และ 4. ด้านผู้รับสาร อย่างน้อย 1 ด้าน ส่งผลต่อความนิยมทางการเมืองของพรรคประชาธิปัตย์ในจังหวัดระยอง

การสื่อสาร	B	Std.Error	Beta	t	Sig.
ค่าคงที่ (Constant)	1.722	0.190		9..061**	0.000
ด้านผู้รับสาร (X14)	0.274	0.051	0.383	5.405**	0.000
ด้านผู้ส่งสาร (X11)	0.191	0.041	0.231	4.675**	0.000
ด้านสาร (X12)	0.180	0.040	0.198	3.981*	0.028

Multiple R = 0.513; R^2 =0.264; Adj.R^2 = 0.250; Std. Error = .498; F = 18.115; Sig = .001
**มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01

จากตารางที่ 2 พบว่า การสื่อสารที่ส่งผลต่อความนิยมทางการเมืองของพรรคประชาธิปัตย์ในจังหวัดระยอง ส่งผล 3 ด้าน ที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ 0.01 สามารถสรุปในรูปแบบคะแนนดิบได้ดังนี้

สมการพยากรณ์ในรูปแบบคะแนนดิบ

$\hat{Y}$= 1.722+ .274(X14) + .190(X11) + .180(X12)

สมการพยากรณ์ในรูปแบบคะแนนมาตรฐาน

$Z_y = .383Z_{X14} + .231Z_{X11} + .198Z_{X12}$

2.2 ปัจจัยที่ส่งผลต่อความนิยมทางการเมืองตามสมมติฐานที่ 2 หลักสัปปุริสธรรม 7 ประกอบด้วย 1. ธัมมัญญุตา รู้จักเหตุ 2. อัตถัญญุตา รู้จักผล 3. อัตตัญญุตา รู้จักตน 4. มัตตัญญุตา รู้จักประมาณ 5. กาลัญญุตา รู้จักกาล 6. ปริสัญญุตา รู้จักชุมชน สังคม และ 7. ปุคคลัญญุญา รู้จักบุคคล อย่างน้อย 1 ด้าน ส่งผลต่อความนิยมทางการเมืองของพรรคประชาธิปัตย์ในจังหวัดระยอง

ตารางที่ 3 หลักสัปปุริสธรรม 7 ประกอบด้วย 1. ธัมมัญญุตา รู้จักเหตุ 2. อัตถัญญุตา รู้จักผล 3. อัตตัญญุตา รู้จักตน 4. มัตตัญญุตา รู้จักประมาณ 5. กาลัญญุตา รู้จักกาล 6. ปริสัญญุตา รู้จักชุมชน สังคม และ 7. ปุคคลัญญุญา รู้จักบุคคล อย่างน้อย 1 ด้าน ส่งผลต่อความนิยมทางการเมืองของพรรคประชาธิปัตย์ในจังหวัดระยอง

หลักสัปปุริสธรรม 7	B	Std.Error	Beta	t	Sig.
ค่าคงที่ (Constant)	1.352	.149		9.097**	.000
ธัมมัญญุตา รู้จักเหตุ (X21)	.303	.058	.376	5.265**	.000
อัตถัญญุตา รู้จักผล (X22)	.204	.052	.279	3.933**	.000
ปุคคสัญญุญา รู้จักบุคคล (X27)	.115	.049	.212	.5.537**	.000
กาลัญญุตา รู้จักกาล (X25)	.113	.049	.147	2.373*	.018
ปริสัญญุตา รู้จักชุมชน สังคม (X26)	.107	.047	.146	2.175*	.030

Multiple R = 0.720; R^2 = 0.518; Adj.R^2 = 0.509; Std. Error = .320; F = 16.218; Sig = .001
**มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01
*มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

จากตารางที่ 3 พบว่า หลักสัปปุริสธรรม 7 ที่ส่งผลต่อความนิยมทางการเมืองของพรรคประชาธิปัตย์ในจังหวัดระยอง ส่งผล 5 ด้าน ที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ 0.01 และ 0.05 สามารถสรุปในรูปแบบคะแนนดิบได้ดังนี้

สมการพยากรณ์ในรูปแบบคะแนนดิบ

$\hat{Y}$= 1.352+.303(X21) +.204(X22) +.115(X27) +.113(X25) +.107(X26)

สมการพยากรณ์ในรูปแบบคะแนนมาตรฐาน

$Z_y = .376Z_{X21} + .279Z_{X22} + .212_{X27} + .147Z_{X25} + .146_{X26}$

3. พุทธวิธีการสื่อสารเพื่อสร้างความนิยมทางการเมืองของพรรคประชาธิปัตย์ในจังหวัดระยอง พบว่า กระบวนการสื่อสารทางการเมืองที่จะสร้างความศรัทธาได้อย่างยั่งยืนนั้น จำเป็นต้องตั้งอยู่บนความถูกต้องความจริงใจ และมุ่งเน้นประโยชน์ของประชาชนเป็นสำคัญ โดยกระบวนการดังกล่าวเริ่มต้นจากการนำเสนอข้อมูลและนโยบายอย่างมีเหตุผล (ธัมมัญญุตา) เพื่อชี้ให้เห็นผลลัพธ์และการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ประชาชนจะได้รับอย่างเป็นรูปธรรม (อัตถัญญุตา) ควบคู่ไปกับการตระหนักถึงศักยภาพและจุดยืนของพรรคเพื่อสื่อสารด้วยความจริงใจ (อัตตัญญุตา) ตลอดจนรู้จักความพอดีในการนำเสนอโดยไม่อวดอ้างเกินศักยภาพหรือสร้างความขัดแย้ง (มัตตัญญุตา) นอกจากนี้ ยังต้องดำเนินการสื่อสารในจังหวะเวลาที่เหมาะสมและทันต่อสถานการณ์ (กาลัญญุตา) ภายใต้ความเข้าใจอย่างลึกซึ้งถึงบริบททางสังคมและวิถีชีวิตของพื้นที่ (ปริสัญญุตา) เพื่อให้สามารถออกแบบเนื้อหาและเลือกใช้ช่องทางที่สอดคล้องกับพฤติกรรมของประชาชนแต่ละกลุ่มเป้าหมายได้อย่างตรงจุด (ปุคคลัญญุตา) ซึ่งการบูรณาการหลักธรรมทั้ง 7 ประการนี้เข้าด้วยกัน จะช่วยยกระดับการสื่อสารให้มีความสร้างสรรค์ สามารถเข้าถึงใจประชาชน สร้างความไว้วางใจ และนำไปสู่ความนิยมทางการเมืองที่มั่นคงในที่สุด

อภิปรายผลการวิจัย

1. ความนิยมทางการเมืองของพรรคประชาธิปัตย์ในจังหวัดระยอง พบว่าโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\overline{X}$ = 3.94, S.D.=0.60) โดยเฉพาะด้านการตัดสินใจล่วงหน้าในการเลือกพรรคมีค่าเฉลี่ยสูงสุด รองลงมาคือด้านความต่อเนื่องในการเลือกพรรค ด้านความเชื่อมั่นในการเป็นตัวแทนของพรรค และด้านการสนับสนุนกิจการของพรรคตามลำดับ อภิปรายได้ว่าความนิยมที่ประชาชนมีต่อพรรคประชาธิปัตย์ในจังหวัดระยองเป็นผลสะสมมาจากอุดมการณ์ ผลงาน และความผูกพันทางการเมืองที่ถ่ายทอดกันมาภายในครอบครัวและชุมชนอย่างต่อเนื่องยาวนาน จนกลายเป็นฐานเสียงที่มีลักษณะยึดโยงกับตัวพรรคมากกว่าที่จะเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสการเมืองระยะสั้น ซึ่งสอดคล้องกับงานของอธิพัฒน์ วรนิธิภาคย์ และคณะ (2568) ที่ศึกษาเรื่องปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความภักดีในพรรคการเมืองผ่านการเลือกตั้งปี พ.ศ. 2566 กรณีศึกษาพรรคก้าวไกลและพรรคเพื่อไทย พบว่า การตลาดทางการเมืองและการสื่อสารทางการเมืองเป็นปัจจัยสำคัญที่หล่อหลอมระบบความจงรักภักดีในกลุ่มผู้สนับสนุนพรรค อาจเป็นเพราะว่าเมื่อพรรคสามารถสื่อสารอุดมการณ์และผลงานให้ประชาชนรับรู้ได้อย่างสม่ำเสมอ ย่อมก่อให้เกิดความผูกพันเชิงอัตลักษณ์ระหว่างประชาชนกับพรรค ทำให้ประชาชนตัดสินใจสนับสนุนพรรคซ้ำในการเลือกตั้งครั้งต่อ ๆ ไปโดยไม่จำเป็นต้องอาศัยนโยบายใหม่เป็นตัวดึงดูดเพียงอย่างเดียว และสอดคล้องกับงานของอริน เจียจันทร์พงษ์ (2565) ที่ศึกษาเรื่อง กระบวนการทางการตลาดและการสื่อสารการเมืองของพรรคการเมืองไทยในการเลือกตั้งทั่วไปครั้งที่ 28 ของประเทศไทย (วันที่ 24 มีนาคม 2562) ซึ่งพบว่าพรรคประชาธิปัตย์ดำเนินกลยุทธ์แบบพรรคที่มุ่งเน้นการขาย โดยอาศัยฐาน

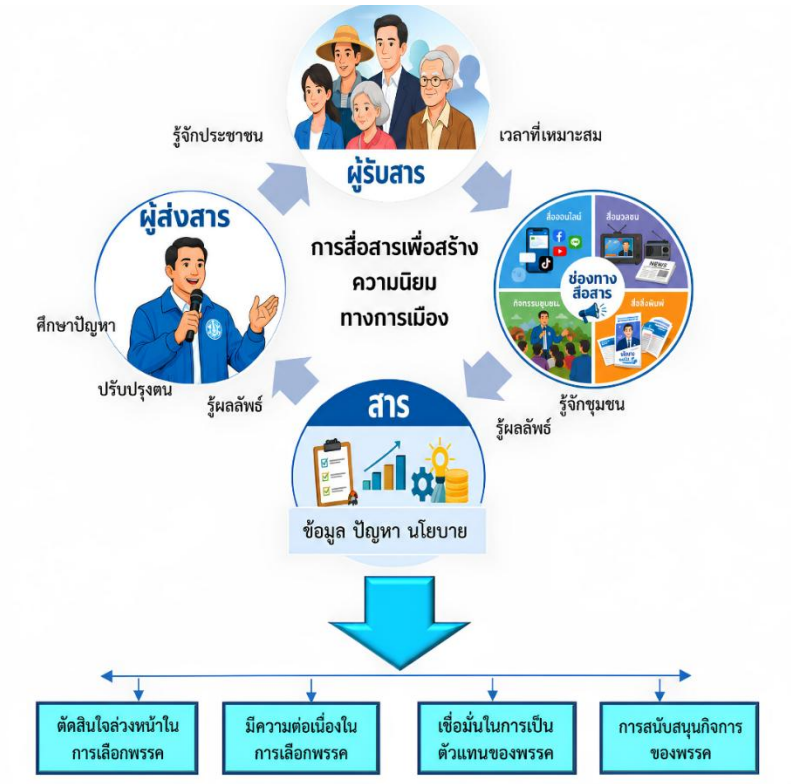
เสียงเดิมและชูภาพลักษณ์ความเป็นพรรคเก่าแก่ที่ซื่อสัตย์และน่าเชื่อถือควบคู่กับการเปิดเวทีปราศรัยเพื่อสื่อสารกับกลุ่มผู้มีสิทธิเลือกตั้งที่ยังไม่ตัดสินใจ อาจเป็นเพราะว่าพรรคที่มีประวัติศาสตร์ยาวนานอย่างพรรคประชาธิปัตย์มักอาศัยความน่าเชื่อถือสะสมและความสัมพันธ์เชิงลึกกับชุมชนในพื้นที่มากกว่าจะพึ่งพาการสร้างฐานสมาชิกใหม่อย่างกว้างขวาง ทำให้ความนิยมของพรรคยังคงตั้งอยู่บนความไว้วางใจที่สั่งสมมาจากอดีตและบทบาทของพรรคในฐานะตัวแทนที่คอยเป็นสื่อกลางระหว่างประชาชนกับภาครัฐมากกว่าการนำเสนอนโยบายใหม่เพื่อดึงดูดฐานเสียงกลุ่มใหม่

2. ปัจจัยที่ส่งผลต่อความนิยมทางการเมืองของพรรคประชาธิปัตย์ในจังหวัดระยอง พบว่า ปัจจัยด้านการสื่อสาร ซึ่งประกอบด้วยด้านผู้รับสาร ด้านผู้ส่งสาร และด้านสาร สามารถร่วมกันทำนายความนิยมทางการเมืองได้ร้อยละ 25.0 โดยด้านผู้รับสารมีอิทธิพลสูงสุด และปัจจัยด้านหลักสัปปุริสธรรม 7 ซึ่งประกอบด้วย ธัมมัญญุตา อัตถัญญุตา ปุคคลัญญุตา กาลัญญุตา และปริสัญญุตา สามารถร่วมกันทำนายความนิยมทางการเมืองได้สูงถึงร้อยละ 50.9 โดยธัมมัญญุตาหรือการรู้จักเหตุมีอิทธิพลสูงสุด อภิปรายได้ว่าการสื่อสารทางการเมืองที่มุ่งเน้นความเข้าใจในตัวผู้รับสารเป็นสำคัญ ย่อมส่งผลโดยตรงต่อความนิยมของพรรคมากกว่าการเน้นที่ตัวผู้ส่งสารหรือรูปแบบของเนื้อหาสารเพียงลำพัง เนื่องจากประชาชนในฐานะผู้รับสารเป็นผู้ตัดสินว่าจะยอมรับหรือปฏิเสธข้อมูลข่าวสารทางการเมืองที่ได้รับ ซึ่งสอดคล้องกับงานของวันใหม่ ทรงศิลสะอาดและคณะ (2568) ที่ศึกษาเรื่อง การรับรู้ข้อมูลข่าวสารผ่านสื่อออนไลน์ที่ส่งผลต่อพฤติกรรมการเลือกตั้งนายกเทศมนตรีของประชาชนในตำบลปลวกแดง อำเภอปลวกแดง จังหวัดระยอง พบว่า การรับรู้ข้อมูลข่าวสารผ่านสื่อออนไลน์ส่งผลต่อพฤติกรรมการเลือกตั้งของประชาชนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ โดยมีความสัมพันธ์อยู่ในระดับมากและสามารถพยากรณ์พฤติกรรมการเลือกตั้งได้ในระดับสูง อาจเป็นเพราะว่าประชาชนในพื้นที่จังหวัดระยองซึ่งเป็นเขตเศรษฐกิจที่มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างรวดเร็ว มักตัดสินใจทางการเมืองจากการประมวลผลข้อมูลข่าวสารที่ตนเองรับรู้และตีความมากกว่าที่จะรับข้อมูลจากพรรคการเมืองโดยปราศจากการกลั่นกรอง ทำให้คุณภาพของกระบวนการรับสารมีผลโดยตรงต่อระดับความนิยมที่ประชาชนมีต่อพรรค ในส่วนของหลักสัปปุริสธรรม 7 ที่มีอิทธิพลต่อความนิยมทางการเมืองสูงกว่าหลักการสื่อสารทั่วไปอย่างชัดเจนนั้น สอดคล้องกับงานของพิบูลย์ เพียรพานิชกุล และคณะ (2566) ที่ศึกษาเรื่อง การพัฒนาการสื่อสารทางการเมืองเชิงพุทธเพื่อการเลือกตั้ง นายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดนนทบุรี พบว่า กระบวนการสื่อสารทางการเมืองที่มีประสิทธิผลต้องยึดหลักคุณธรรมจริยธรรม มีวาจาสุภาพไม่เบียดเบียนผู้อื่น และมีเจตนาสื่อสารเพื่อให้ประชาชนเกิดความเข้าใจตรงกัน โดยเฉพาะปัจจัยด้านผู้รับสารซึ่งถือว่ามีความสำคัญมากที่สุดในกระบวนการสื่อสารทางการเมือง อาจเป็นเพราะว่าการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาบูรณาการกับการสื่อสารทางการเมืองช่วยยกระดับคุณภาพของสารและเจตนาของผู้สื่อสารให้มีมิติทางจริยธรรมที่ลึกซึ้งกว่าการสื่อสารเชิงกลยุทธ์ทั่วไป ทำให้ประชาชนรู้สึกถึงความจริงใจและความใส่ใจในการรับฟังปัญหาของตนอย่างแท้จริง จึงส่งผลให้เกิดความนิยมและความไว้วางใจต่อพรรคการเมืองในระดับที่มั่นคงและยั่งยืนกว่าการสื่อสารที่มุ่งเน้นเพียงเทคนิคหรือช่องทางการสื่อสารเพียงอย่างเดียว

3. พุทธวิธีการสื่อสารเพื่อสร้างความนิยมทางการเมืองของพรรคประชาธิปัตย์ในจังหวัดระยอง พบว่า กระบวนการสื่อสารทางการเมืองที่จะสร้างความศรัทธาได้อย่างยั่งยืนนั้น จำเป็นต้องตั้งอยู่บนความถูกต้องความจริงใจ และมุ่งเน้นประโยชน์ของประชาชนเป็นสำคัญ โดยเริ่มต้นจากการนำเสนอข้อมูลอย่างมีเหตุผล (ธัมมัญญุตา) ควบคู่กับการชี้ให้เห็นผลลัพธ์ที่เป็นรูปธรรม (อัตถัญญุตา) การสื่อสารด้วยความจริงใจตามศักยภาพของพรรค (อัตตัญญุตา) ความพอดีในการนำเสนอ (มัตตัญญุตา) จังหวะเวลาที่เหมาะสม (กาลัญญุตา) ความเข้าใจบริบทของพื้นที่ (ปริสัญญุตา) และการปรับเนื้อหาให้ตรงกับกลุ่มเป้าหมาย (ปุคคลัญญุตา) อภิปรายได้ว่าการบูรณาการหลักธรรมทั้งเจ็ดประการเข้ากับกระบวนการสื่อสารทางการเมืองเช่นนี้ ทำให้การสื่อสาร

มีมิติทางจริยธรรมที่ลึกซึ้งกว่าการสื่อสารเชิงกลยุทธ์แบบทั่วไป เนื่องจากมิได้มุ่งเพียงเทคนิคการโน้มน้าวใจ แต่ยังคำนึงถึงความถูกต้องและผลประโยชน์ของประชาชนเป็นแกนกลาง ซึ่งสอดคล้องกับงานของพระครูสังฆรักษ์เอกลักษณ์ อชิโต และคณะ (2567) ที่ศึกษาเรื่อง การประยุกต์ใช้หลักทุติยปาปณิกธรรมเพื่อการพัฒนาภาวะผู้นำ ของนักการเมืองท้องถิ่น ในจังหวัดสมุทรสงคราม พบว่า องค์ประกอบด้านนิสสยสัมปันโน คือ การมีมนุษยสัมพันธ์และความชำนาญด้านมนุษยสัมพันธ์ มีบทบาทสำคัญในการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ การสร้างความไว้วางใจและความสัมพันธ์ที่ดีกับประชาชน ตลอดจนการรับฟังและเข้าใจความต้องการของประชาชนอย่างแท้จริง อาจเป็นเพราะว่าเมื่อนักการเมืองหรือพรรคการเมืองยึดหลักธรรมเป็นกรอบในการสื่อสาร ย่อมทำให้เนื้อหาสารมีความสุภาพ ไม่สร้างความขัดแย้ง และสะท้อนเจตนาที่บริสุทธิ์ใจ ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่ประชาชนใช้ประเมินความน่าเชื่อถือของพรรคในระยะยาวมากกว่าความสามารถในการใช้เทคนิคการสื่อสารเพียงอย่างเดียว และสอดคล้องกับงานของสมยศ ปัญญามาก และคณะ (2568) ที่ศึกษาเรื่อง พุทธบูรณาการเพื่อส่งเสริมภาวะผู้นำทางการเมืองของนักการเมืองท้องถิ่นในองค์การบริหารส่วน ตำบลแม่ใส อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา พบว่า การบูรณาการหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา เข้ากับภาวะผู้นำทางการเมือง ช่วยให้ศีลเป็นรากฐานทางจริยธรรมในการประพฤติและใช้อำนาจอย่างถูกต้อง สมาธิเป็นพลังในการรักษาความมั่นคงทางจิตใจและการตัดสินใจอย่างมีสติ ส่วนปัญญาเป็นกลไกในการใช้ความรู้และเหตุผลเพื่อประโยชน์ส่วนรวม อาจเป็นเพราะว่าการที่ผู้นำทางการเมืองมีคุณธรรมภายในเป็นฐานรองรับการสื่อสารและการตัดสินใจ ย่อมทำให้ท่าทีและถ้อยคำที่สื่อสารออกไปมีน้ำหนักและความน่าเชื่อถือมากขึ้นในสายตาประชาชน

องค์ความรู้ใหม่

ภาพที่ 1 การสื่อสารเพื่อสร้างความนิยมทางการเมือง

จากภาพที่ 1 อธิบายพุทธวิธีการสื่อสารเพื่อสร้างความนิยมทางการเมืองของพรรคประชาธิปัตย์ในจังหวัดระยอง ซึ่งชี้ให้เห็นว่าการสื่อสารที่จะสร้างพลังแห่งความเชื่อมั่นได้นั้น องค์ประกอบของการสื่อสารทั้งผู้ส่งสาร ผู้รับสาร สาร และช่องทาง จำเป็นต้องประสานสอดคล้องกับหลักสัปปุริสธรรมอย่างเป็นระบบ โดยเริ่มต้นจากตัวผู้ส่งสารซึ่งต้องยึดหลักรู้จักเหตุ คือเข้าใจปัญหาของพื้นที่อย่างแท้จริง ควบคู่กับการรู้จักผล เพื่ออธิบายผลลัพธ์ของนโยบายให้ประชาชนเห็นภาพชัดเจน ขณะเดียวกันผู้ส่งสารยังต้องรู้จักตนเองและรู้จักประมาณ เพื่อสื่อสารอย่างพอดี น่าเชื่อถือ ไม่กล่าวเกินจริง ส่วนตัวสารเองก็ต้องสะท้อนทั้งเหตุและผลอย่างตรงประเด็นและเชื่อมโยงกับชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน ในด้านผู้รับสารนั้นจำเป็นต้องอาศัยการรู้จักบุคคลและรู้จักชุมชนเป็นเครื่องมือทำความเข้าใจความแตกต่างของกลุ่มเป้าหมายและบริบททางสังคมในแต่ละพื้นที่ ส่วนช่องทางการสื่อสารต้องอาศัยการรู้จักกาลเวลาในการเลือกจังหวะและสื่อที่เหมาะสม เช่น ใช้สื่อออนไลน์เข้าถึงคนรุ่นใหม่ หรือใช้เวทีชุมชนเข้าถึงประชาชนในพื้นที่ ทั้งนี้แนวทางสำคัญที่จะทำให้การสื่อสารบรรลุผล คือการพัฒนาผู้ส่งสารให้มีทั้งความรู้และคุณธรรมควบคู่กัน การออกแบบสารให้ชัดเจน เข้าใจง่าย และมีหลักฐานรองรับ การเลือกใช้ช่องทางที่หลากหลายให้เหมาะกับกลุ่มเป้าหมาย ตลอดจนการสื่อสารอย่างต่อเนื่องและรับฟังความคิดเห็นของประชาชนด้วยความจริงใจ เมื่อการสื่อสารเปี่ยมด้วยคุณธรรมเช่นนี้ ความนิยมทางการเมืองก็จะเติบโตเป็นศรัทธาที่มั่นคงในสังคม

การสื่อสารเพื่อสร้างความนิยมทางการเมืองจึงเปรียบเสมือนการปลูกศรัทธาในใจคน ซึ่งต้องอาศัยทั้งเวลา ความสม่ำเสมอ และความจริงใจ โดยสะท้อนออกมาใน 3 มิติสำคัญที่เชื่อมโยงกัน มิติแรกคือ ความต่อเนื่องในการเลือกพรรค อันเกิดจากการรักษาความสัมพันธ์ระยะยาวกับประชาชนผ่านการสื่อสารที่สม่ำเสมอ ชัดเจน และสะท้อนผลงานอย่างต่อเนื่อง เมื่อประชาชนเห็นจุดยืนที่มั่นคงและนโยบายที่ไม่แปรเปลี่ยนไปตามกระแส ย่อมเกิดความคุ้นเคยและความไว้วางใจ นำไปสู่การเลือกพรรคเดิมซ้ำแล้วซ้ำเล่า มิติที่สองคือ การตัดสินใจล่วงหน้าในการเลือกพรรค ซึ่งเป็นผลพวงจากการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพสั่งสมมาในระยะยาว ทำให้ประชาชนมีข้อมูล ความเข้าใจ และความเชื่อมั่นมากพอที่จะตัดสินใจเลือกพรรคไว้ล่วงหน้าโดยไม่ลังเล เพราะการสื่อสารที่เน้นเหตุผล นโยบายที่จับต้องได้ และภาพลักษณ์ที่น่าเชื่อถือ ล้วนช่วยเสริมความมั่นใจให้ประชาชน และมิติสุดท้ายคือความเชื่อมั่นในการเป็นตัวแทนของพรรค ซึ่งเกิดจากการสร้างภาพลักษณ์ให้พรรคเป็นเสมือนกระบอกเสียงของประชาชน ผ่านการสื่อสารที่โปร่งใส ตรงไปตรงมา และสะท้อนปัญหาสังคมได้อย่างแท้จริง เมื่อประชาชนเชื่อมั่นว่าพรรคสามารถทำหน้าที่แทนตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ ความนิยมทางการเมืองก็ย่อมเกิดขึ้นและดำรงอยู่อย่างมั่นคงยั่งยืนในที่สุด

สรุปและข้อเสนอแนะ

สรุป ความนิยมทางการเมืองของพรรคประชาธิปัตย์ในจังหวัดระยองอยู่ในระดับสูง เนื่องจากประชาชนเชื่อมั่นในอุดมการณ์และผลงานที่ผ่านมา ปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความนิยมคือหลักการสื่อสารที่เน้นความเข้าใจผู้รับสาร ควบคู่กับการประยุกต์ใช้คุณธรรมตามหลักสัปปุริสธรรม ซึ่งช่วยให้พรรคเข้าถึงรากเหง้าปัญหาและครองใจประชาชนได้ลึกซึ้งกว่าการสื่อสารทั่วไป เพื่อให้เกิดความยั่งยืน พรรคควรนำพุทธวิธีการสื่อสารดังกล่าวมาใช้ปฏิบัติจริง ผ่านการให้ข้อมูลที่ตรงไปตรงมา ปรับรูปแบบให้เข้ากับบริบทชุมชน และตอบสนองปัญหาอย่างทันท่วงที ตลอดจนนำข้อเสนอแนะไปปรับใช้ด้วยการกำหนดนโยบายที่ชัดเจน โปร่งใส เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมตรวจสอบ และลงพื้นที่รับฟังความต้องการอย่างสม่ำเสมอ เพื่อสร้างศรัทธาและความไว้วางใจระยะยาว

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. พรรคประชาธิปัตย์ควรกำหนดนโยบายและจุดยืนทางการเมืองที่มีความชัดเจน มั่นคง และต่อเนื่อง โดยยึดประโยชน์ของประชาชนเป็นสำคัญพร้อมพัฒนานโยบายที่สามารถแก้ไขปัญหาได้อย่างครอบคลุม ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมการศึกษา และคุณภาพชีวิตของประชาชน

2. พรรคประชาธิปัตย์ควรกำหนดนโยบายการสื่อสารข้อมูล ข่าวสาร และความก้าวหน้าของการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง โปร่งใส และเข้าถึงง่าย เพื่อให้ประชาชนสามารถติดตาม ตรวจสอบ และประเมินผลการดำเนินงานของพรรคได้อย่างสม่ำเสมอ อันนำไปสู่ความเชื่อมั่นและการตัดสินใจทางการเมืองอย่างมีคุณภาพ

3. พรรคประชาธิปัตย์ควรกำหนดนโยบายส่งเสริมความโปร่งใส ความรับผิดชอบ และประสิทธิภาพในการปฏิบัติหน้าที่ของผู้แทน โดยเปิดเผยผลการดำเนินงานและรับฟังความคิดเห็นของประชาชนอย่างต่อเนื่อง เพื่อสร้างความเชื่อมั่นและความไว้วางใจจากประชาชน

4. พรรคประชาธิปัตย์ควรกำหนดนโยบายส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมสาธารณประโยชน์และกิจกรรมทางสังคม เพื่อสร้างเครือข่ายพลเมืองเข้มแข็ง

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

1. พรรคประชาธิปัตย์ควรจัดให้มีกลไกติดตาม และประเมินความต้องการของประชาชนในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง ผ่านการลงพื้นที่รับฟังความคิดเห็น การประชุมพบปะประชาชน และการใช้ช่องทางสื่อสารออนไลน์ เพื่อรวบรวมปัญหาและข้อเสนอแนะที่เกิดขึ้นจริง

2. พรรคประชาธิปัตย์ควรจัดทำช่องทางสื่อสารที่ประชาชนสามารถติดตามข่าวสาร นโยบาย และผลการดำเนินงานได้อย่างสะดวกและต่อเนื่อง เช่น สื่อสังคมออนไลน์ และเวทีพบปะประชาชน พร้อมเผยแพร่ข้อมูลที่ถูกต้อง ทันสมัย เพื่อเสริมสร้างการรับรู้ ความเข้าใจ และความผูกพันกับพรรคการเมืองในระยะยาว

3. พรรคประชาธิปัตย์ควรจัดให้มีการ รายงานผลการปฏิบัติงานของผู้แทนอย่างสม่ำเสมอ ลงพื้นที่พบปะประชาชน รับฟังปัญหา และเปิด ช่องทางตรวจสอบการทำงานได้อย่างโปร่งใส เพื่อเสริมสร้างความเชื่อมั่นและความสัมพันธ์อันดีกับ ประชาชนในพื้นที่

4. ด้านการสนับสนุนกิจการของพรรค พรรคประชาธิปัตย์ควรจัดกิจกรรมที่ตอบสนอง ความต้องการของชุมชนอย่างต่อเนื่อง เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการวางแผนและดำเนิน กิจกรรม เพื่อสร้างความผูกพัน ความไว้วางใจ และการมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรวิจัยเกี่ยวกับเรื่องการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างผลสัมฤทธิ์ของนโยบายพรรคกับการตัดสินใจเลือกพรรคประชาธิปัตย์อย่างต่อเนื่อง

2. ควรวิจัยเกี่ยวกับเรื่องการพัฒนารูปแบบการสร้างความเชื่อมั่นทางการเมืองเพื่อส่งเสริมการตัดสินใจล่วงหน้าในการเลือกพรรคประชาธิปัตย์ของผู้มีสิทธิเลือกตั้งในจังหวัดระยอง

3. ควรวิจัยเกี่ยวกับเรื่องการพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างความโปร่งใสและความ รับผิดชอบของผู้แทนพรรคประชาธิปัตย์เพื่อเพิ่มความเชื่อมั่นของประชาชนในจังหวัดระยอง

4. ควรวิจัยเกี่ยวกับเรื่อง การพัฒนากลยุทธ์การสร้างเครือข่ายภาคประชาชนเพื่อส่งเสริมการสนับสนุนกิจการของพรรคประชาธิปัตย์ในจังหวัดระยอง

5. ควรวิจัยเกี่ยวกับเรื่องการศึกษาพฤติกรรมการตัดสินใจเลือกพรรคการเมืองของคนรุ่นใหม่ที่มีต่อพรรคประชาธิปัตย์ในยุคสื่อสังคมออนไลน์

เอกสารอ้างอิง

ไทยพับลิก้า. (2569). ‘กรณ์ จาติกวณิช’ เปิดใจ รีเทิร์นประชาธิปัตย์ จาก ‘สูญพันธุ์’ สู่ ‘ตัวแปร’ พรรคร่วมฯ. สืบค้นเมื่อ 5 พฤษภาคม 2569 จาก https://thaipublica.org/2026/01/korn-chatikavanij-returns-democrat-party-coalition-partner/.

ไทยพีบีเอส. (2569). เลือกตั้ง 2569 : สรุปที่นั่ง สส.ภาคตะวันออก ประชาชนถูกเบียดหลายเขต. สืบค้นเมื่อ 5 พฤษภาคม 2569 จาก https://www.thaipbs.or.th/news/content/502012.

นันทพงศ์ ตันติยวุฒิ และคณะ. (2567). บทบาทและคุณลักษณะนักการเมืองไทยที่พึงประสงค์ของคนรุ่นใหม่ในระบอบประชาธิปไตย. วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, 7(1), 90–114.

พระครูธรรมธรบุญเที่ยง พุทฺธสาวโก (ลักษณ์พลวงค์). (2565). แนวทางการสื่อสารทางการเมืองเพื่อความสมานฉันท์ในสังคมไทย. วารสารวิจยวิชาการ, 5(1), 1-10.

พระครูใบฎีกาวิชาญ วิสุทโธ. (2565). การสื่อสารทางการเมืองในยุคดิจิทัล. วารสารการบริหารการปกครองและนวัตกรรมท้องถิ่น, 6(1), 109–120.

พระครูสังฆรักษ์เอกลักษณ์ อชิโต และคณะ. (2567). การประยุกต์ใช้หลักทุติยปาปณิกธรรมเพื่อการพัฒนาภาวะผู้นำ ของนักการเมืองท้องถิ่น ในจังหวัดสมุทรสงคราม. วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์, 7(3), 114–129.

พระสังวาน เขมปญฺโญ (สายเนตร) และคณะ. (2565). การสื่อสารทางการเมือง. วารสาร มจร อุบลปริทรรศน์ 7(3), 357–368.

พิบูลย์ เพียรพานิชกุล และคณะ. (2566). การพัฒนาการสื่อสารทางการเมืองเชิงพุทธเพื่อการเลือกตั้งนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดนนทบุรี. วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์, 6(2), R50–R60.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

วันใหม่ ทรงศิลสะอาด และคณะ. (2568). การรับรู้ข้อมูลข่าวสารผ่านสื่อออนไลน์ที่ส่งผลต่อพฤติกรรมการเลือกตั้งนายกเทศมนตรีของประชาชนในตำบลปลวกแดง อำเภอปลวกแดง จังหวัดระยอง. วารสารโพธิศาสตร์ปริทัศน์, 5(2), 193–204.

สมยศ ปัญญามาก และคณะ. (2568). พุทธบูรณาการเพื่อส่งเสริมภาวะผู้นำทางการเมืองของนักการเมืองท้องถิ่นในองค์การบริหารส่วน ตำบลแม่ใส อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา. วารสารวิชาการแสงอีสาน, 22(2), 183–199.

สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้งประจำจังหวัดระยอง. (2566). รายงานผลการนับคะแนนเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดระยอง เขตเลือกตั้งที่ 3 แทนตำแหน่งที่ว่าง. สืบค้นเมื่อ 15 ตุลาคม 2566 จาก https://www.ect.go.th/th/rayong/announcement-ect-rayong/36254.

อธิพัฒน์ วรนิธิภาคย์ และคณะ. (2568). ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความภักดีในพรรคการเมืองผ่านการเลือกตั้งปี พ.ศ. 2566 กรณีศึกษาพรรคก้าวไกลและพรรคเพื่อไทย. วารสารวิชาการรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์, 7(1), 58–71.

อริน เจียจันทร์พงษ์. (2565). กระบวนการทางการตลาดและการสื่อสารการเมืองของพรรคการเมืองไทย: ศึกษาการเลือกตั้งทั่วไปครั้งที่ 28 ของประเทศไทย (วันที่ 24 มีนาคม 2562). วารสารนิเทศศาสตร์, 40(3), 123–153.

Yamane, T. (1973). Statistics: An Introductory Analysis (3rd ed.). New York: Harper and Row.

JIDIR
วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์
JOURNAL OF INTERDISCIPLINARY INNOVATION REVIEW
ปีที่ 9 ฉบับที่ 5 กันยายน – ตุลาคม 2569 Vol. 9 No. 5 September – October 2026

บทความวิจัย

การเสริมสร้างเครือข่ายสุขภาวะเพื่อลดปัจจัยเสี่ยงด้านเหล้าและบุหรี่ด้วยพุทธบูรณาการ : กรณีศึกษาอำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี

STRENGTHENING THE WELLNESS NETWORK TO REDUCE ALCOHOL AND TOBACCO RISK FACTORS THROUGH A BUDDHIST-INTEGRATED APPROACH IN PHUNPHIN DISTRICT, SURAT THANI PROVINCE

พระครูโสภณธรรมวิสิฐ (ภูริวิศิษฐ์ ชูประดิษฐ์)*, พระครูปลัดคำรณ แก้วเกลี้ยง
Phrakhrusophonthamwisit (Phurivisit Chupradith)*, Phrakhrupalad Kamron Kaewkliang
วิทยาลัยสงฆ์สุราษฎร์ธานี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Surat Thani Sangha College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
*Corresponding Author E-mail: sophonthamwisit@mcu.ac.th
Received May 11, 2026; Revised July 12, 2026; Accepted August 17, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1. ศึกษาพฤติกรรมการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์และการสูบบุหรี่ในอำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี 2. พัฒนากิจกรรมการจัดการสุขภาวะเพื่อลดปัจจัยเสี่ยงด้วยหลักพุทธบูรณาการ และ 3. สร้างเครือข่ายสุขภาวะเชิงพื้นที่ในการลดปัจจัยเสี่ยงด้วยพุทธบูรณาการ การวิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสาน ประกอบด้วย การวิจัยเชิงปริมาณ กลุ่มตัวอย่างจำนวน 400 รูปหรือคน ได้มาโดยการสุ่มตัวอย่างแบบแบ่งชั้นภูมิ การวิจัยเชิงคุณภาพโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 20 รูปหรือคน และการวิจัยเชิงปฏิบัติการในพื้นที่ วิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติพรรณนาและการวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า 1. พฤติกรรมการดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์และการสูบบุหรี่พบมากในเพศชายวัยทำงาน อายุ 25–59 ปี ส่วนใหญ่มีการศึกษาระดับมัธยมศึกษาและสถานภาพโสด โดยดื่มสัปดาห์ละ 1–4 ครั้ง สูบบุหรี่อย่างสม่ำเสมอ และขาดแรงจูงใจในการเลิก โดยมีกลุ่มเพื่อนเป็นปัจจัยกระตุ้นสำคัญ 2. กิจกรรมการจัดการสุขภาวะมุ่งพัฒนาทักษะทางจิตตามหลักสติปัฏฐาน 4 ประกอบด้วยกิจกรรมวิทยาลัยสงฆ์ชุมชนพุทธ “บวร” เข้มแข็งและสถานศึกษา สีขาว และ 3. การสร้างเครือข่ายสุขภาวะ “พุนพินโมเดล” (PHUNPHIN Model) ซึ่งขับเคลื่อนด้วย 4 ขั้นตอน ได้แก่ การสร้างการรับรู้ การกำหนดเป้าหมายร่วม การเจริญสติปัฏฐาน 4 และการเรียนรู้ต่อเนื่อง โดยมีภาคีเครือข่าย 8 หน่วยงานร่วมขับเคลื่อน ผลการดำเนินงานสะท้อนว่าพุทธบูรณาการร่วมกับกลไก “บวร” ช่วยส่งเสริมการกำกับตนเองและลดพฤติกรรมเสี่ยงได้อย่างเป็นรูปธรรม ดังนั้น ภาครัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรสนับสนุนการขยายผล “พุนพินโมเดล” ได้แก่ สร้างการรับรู้ กำหนดเป้าหมายร่วม เจริญสติปัฏฐาน 4 และเรียนรู้ต่อเนื่อง จัดสรรงบประมาณสำหรับกิจกรรมสติสร้างสุข และพัฒนาแกนนำศาสนาและชุมชนให้เป็นผู้นำสุขภาวะเพื่อขับเคลื่อนการป้องกันปัจจัยเสี่ยงอย่างต่อเนื่อง

คำสำคัญ: เครือข่ายสุขภาวะ, สติปัฏฐาน 4, พุทธบูรณาการ, พุนพินโมเดล

Abstract

This research article aimed to: 1. investigate alcohol consumption and smoking behaviors in Phunphin District, Surat Thani Province; 2. develop health management activities to reduce risk factors through Buddhist integration; and 3. establish an area-based health

network for reducing risk factors through Buddhist integration. The study employed a mixed-methods research design, comprising quantitative research with a sample of 400 participants selected through stratified random sampling, qualitative research involving in-depth interviews with 20 key informants, and area-based action research. The data were analyzed using descriptive statistics and content analysis.

The findings revealed that: 1. alcohol consumption and smoking behaviors were predominantly observed among working-age males aged 25–59 years, most of whom had secondary-level education and were single. They consumed alcohol 1–4 times per week, smoked regularly, and lacked motivation to quit, with peer groups serving as a major triggering factor; 2. health management activities focused on developing mental skills based on the Four Foundations of Mindfulness (Satipatthana 4), comprising activities involving the monastic college, strong Buddhist "Bowon" (Home–Temple–School) communities, community strengthening, and White Schools; and 3. the establishment of the "PHUNPHIN Model" health network was driven by four steps: building awareness, establishing shared goals, practicing the Four Foundations of Mindfulness, and continuous learning, with eight network partner organizations participating in the implementation. The findings indicate that Buddhist integration combined with the "Bowon" mechanism can concretely promote self-regulation and reduce risk behaviors. Therefore, government agencies and local administrative organizations should support the expansion of the "PHUNPHIN Model" through its four-step process building awareness, establishing shared goals, practicing the Four Foundations of Mindfulness, and continuous learning allocate budgets for mindfulness-based well-being activities, and develop religious and community leaders as health leaders to continuously drive risk-factor prevention.

Keywords: Wellness Network, Four Foundations of Mindfulness, Buddhist Integration, PHUNPHIN Model

บทนำ

สถานการณ์สุขภาวะในปัจจุบันเผชิญกับความท้าทายจากปัจจัยเสี่ยงด้านสุขภาพอย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะการแพร่ระบาดของพฤติกรรมการดื่มสุราและสูบบุหรี่ในกลุ่มเยาวชน จากการสำรวจพบว่าประชากรอายุ 15 ปีขึ้นไปมีอัตราการสูบบุหรี่สูงถึงร้อยละ 19.9 และอัตราการดื่มสุราอยู่ที่ร้อยละ 34 โดยเฉพาะในพื้นที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี ซึ่งเป็นจังหวัดขนาดใหญ่ที่มีประชากรเป้าหมายกลุ่มเยาวชนอายุ 18-25 ปี จำนวนเกือบหนึ่งแสนคน ซึ่งเป็นกลุ่มเปราะบางที่มีความเสี่ยงต่อการกลายเป็นนักดื่มและนักสูบหน้าใหม่ (อำนาจ ทาปิน และพระอธิการเฉลย ฉนฺทโก, 2563) นอกจากกลุ่มเยาวชนที่เป็นกลุ่มเป้าหมายเปราะบางแล้ว ประชากรวัยทำงานในพื้นที่กึ่งเมืองชนบทของพุนพินก็เป็นกลุ่มที่มีสถิติเผชิญความเสี่ยงสูงเช่นกัน

เมื่อพิจารณาสภาพข้อเท็จจริงในพื้นที่ "อำเภอพุนพิน" ซึ่งเป็นศูนย์กลางการคมนาคมและเศรษฐกิจที่สำคัญของจังหวัดสุราษฎร์ธานี ยิ่งพบว่าปัญหาสุขภาวะจากการดื่มสุราและสูบบุหรี่ในกลุ่มประชาชนและเยาวชนมีความรุนแรงและมีแนวโน้มขยายตัวอย่างต่อเนื่อง เนื่องจากบริบทความเป็นเมืองกึ่งชนบทและจุดตัดทางการคมนาคมที่เอื้อต่อการเข้าถึงปัจจัยเสี่ยง ความรุนแรงของปัญหานี้สอดคล้องกับรายงานสถิติล่าสุด

ของจังหวัด ซึ่งพบข้อบ่งชี้สำคัญด้านอุบัติการณ์ทางสุขภาวะ โดยในภาพรวมของจังหวัดมีผู้ป่วยนอกที่ต้องเข้ารับการรักษาด้วยกลุ่มอาการภาวะแปรปรวนทางจิตและพฤติกรรมอันเนื่องมาจากการใช้สารเสพติดและแอลกอฮอล์สูงถึง 123,330 ราย (สำนักงานสถิติจังหวัดสุราษฎร์ธานี, 2568) ยิ่งไปกว่านั้น สถิติการเสียชีวิตจากสาเหตุภายนอก เช่น อุบัติเหตุทางถนนและการทำร้ายตนเอง ซึ่งมักมีสุราและสารเสพติดเป็นปัจจัยร่วม ยังคงมีตัวเลขที่สูงถึง 664 คน (สำนักงานสถิติจังหวัดสุราษฎร์ธานี, 2568) ผลกระทบเหล่านี้ส่งผลโดยตรงต่อมิติสุขภาพ เศรษฐกิจครัวเรือน และความอบอุ่นภายในครอบครัวของประชากรในอำเภอพุนพิน ผู้วิจัยจึงเล็งเห็นความจำเป็นเร่งด่วนในการเลือกพื้นที่นี้เป็นกรณีศึกษา เพื่อเร่งถอดบทเรียนและขับเคลื่อนกระบวนการสร้างภาคีเครือข่ายความร่วมมือเชิงรุกที่จะช่วยตัดวงจรปัจจัยเสี่ยงอย่างเป็นรูปธรรม แนวคิดเครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนาสุขภาวะชุมชนตามรูปแบบ ‘บวร’ (บ้าน-วัด-โรงเรียน) ร่วมกับการบูรณาการหลักสติปัฏฐาน 4 (การฝึกทักษะทางจิตใจ รู้เท่าทันอารมณ์ ผ่านกิจกรรมพัฒนาจิตและธรรมะบันเทิง) ได้รับการพิสูจน์แล้วว่า สามารถลดปัจจัยเสี่ยงในการดื่มและสูบได้อย่างมีนัยสำคัญ (อำนาจ ทาปิน และพระอธิการเฉลยฉนทโก, 2563; พระมหาถนอม ฐานวโร และคณะ, 2568) ทว่า แม้งานวิจัยในอดีตจะพบความสำเร็จของการใช้หลักพุทธธรรม แต่ยังคงมีช่องว่างของความรู้ (Research Gap) ในด้านการสร้าง “โมเดลนวัตกรรมการจัดการ” ที่มีความเฉพาะเจาะจงต่อบริบทเชิงพื้นที่อย่างเป็นระบบ

การวิจัยฉบับนี้จึงมุ่งสร้างความแตกต่างด้วยการพัฒนานวัตกรรมเชิงกระบวนการที่เรียกว่า ‘PHUNPHIN Model’ ซึ่งเป็นการยกระดับจากการเสริมพลังเครือข่ายแบบทั่วไป ไปสู่การจัดโครงสร้างความร่วมมือที่มีการนิยามบทบาท (P-H-U-N) และการขับเคลื่อนด้วยกลไกทางปัญญา (P-H-I-N) ที่สอดรับกับวิถีวัฒนธรรมและบริบทความท้าทายในอำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานีโดยเฉพาะ ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาการเสริมสร้างเครือข่ายสุขภาวะเพื่อลดปัจจัยเสี่ยงด้านเหล้าและบุหรี่ด้วยพุทธบูรณาการในอำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี โดยมุ่งหวังให้ผลการวิจัยนี้นำไปสู่รูปแบบการป้องกันที่ใช้ปฏิบัติได้จริงและมีประสิทธิภาพ

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อสำรวจพฤติกรรมการดื่มเหล้าและสูบบุหรี่ในอำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี
2. เพื่อสร้างกิจกรรมการแก้ปัญหาสุขภาวะเพื่อลดปัจจัยเสี่ยงในการดื่มเหล้าและสูบบุหรี่ด้วยหลักพุทธบูรณาการ
3. เพื่อสร้างเครือข่ายสุขภาวะเพื่อลดปัจจัยเสี่ยงในการดื่มเหล้าและสูบบุหรี่ด้วยพุทธบูรณาการในอำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี

วิธีดำเนินการวิจัย

1. รูปแบบของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้รูปแบบการวิจัยแบบผสมผสานวิธี (Mixed Methods Research) โดยดำเนินการวิจัยเชิงปริมาณเพื่อสำรวจสภาพปัญหาและปัจจัยเสี่ยงเป็นลำดับแรก แล้วจึงใช้การวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อขยายความผลการศึกษาให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ควบคู่กับการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) เพื่อขับเคลื่อนกิจกรรมเชิงรุกในพื้นที่ อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี

2. ประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

2.1 ประชากร ได้แก่ ประชาชนในเขตอำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี จำนวนทั้งหมด 93,566 คน (สำนักงานสถิติจังหวัดสุราษฎร์ธานี, 2566)

2.2 กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 400 คน คำนวณโดยใช้สูตร Taro Yamane ที่ระดับความคลาดเคลื่อน 0.05 ทำการสุ่มตัวอย่างแบบแบ่งชั้นภูมิ (Stratified Random Sampling) โดยแบ่งเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มวัยรุ่น (อายุ 15-24 ปี) จำนวน 117 คน กลุ่มวัยทำงาน (อายุ 25-59 ปี) จำนวน 210 คน และกลุ่มผู้สูงอายุ (อายุ 60 ปีขึ้นไป) จำนวน 73 คน การวิจัยเชิงคุณภาพคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญแบบเจาะจงจำนวน 20 รูปหรือคน จากกลุ่มพลังบวรและสาธารณสุขที่มีประสบการณ์ตรงเชิงพื้นที่ 3–5 ปี เนื่องจากเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและกุมกลไกเชิงโครงสร้างระบบนิเวศชุมชนในการแก้ปัญหาโดยตรง เพื่อให้ผลการศึกษาตั้งอยู่บนความปราศจากอคติทางคุณค่า และสะท้อนข้อมูลปัญหาตามสภาพจริงที่มีความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหาอย่างสูงสุด

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

3.1 การวิจัยเชิงปริมาณ ใช้แบบสอบถามเกี่ยวกับพฤติกรรมการดื่มเหล้าและสูบบุหรี่ แบ่งเป็น 4 ตอน ได้แก่ ข้อมูลส่วนบุคคล พฤติกรรมการดื่มเหล้า พฤติกรรมการสูบบุหรี่ และผลกระทบจากพฤติกรรมเสี่ยง มีค่าความเชื่อมั่น (Reliability) เท่ากับ 0.85

3.2 การวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) แบบกึ่งโครงสร้าง ครอบคลุมประเด็นพฤติกรรมเสี่ยง กระบวนการสร้างเครือข่าย และการบูรณาการหลักพุทธธรรมในการพัฒนาสุขภาวะชุมชน

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ดำเนินการเก็บข้อมูลระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ถึงมิถุนายน พ.ศ. 2568 การวิจัยเชิงปริมาณเก็บข้อมูลโดยการแจกแบบสอบถามด้วยตนเองและผ่านสื่ออิเล็กทรอนิกส์ในพื้นที่อำเภอพุนพิน การวิจัยเชิงคุณภาพดำเนินการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญในพื้นที่วิจัย พร้อมบันทึกเสียงและจดบันทึกประกอบ การวิจัยเชิงปฏิบัติการดำเนินกิจกรรมพุทธบูรณาการ 4 รูปแบบ และประเมินความพึงพอใจหลังการดำเนินกิจกรรมแต่ละครั้ง

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลเชิงปริมาณวิเคราะห์ด้วยสถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ ความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน วิเคราะห์ข้อมูลจากผู้ให้สัมภาษณ์เชิงลึก ด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) มาสังเคราะห์บูรณาการตามกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อพัฒนารูปแบบเครือข่ายสุขภาวะเชิงพื้นที่ตามหลัก “บวร” ที่ผสานสติปัฏฐาน 4 และกิจกรรมสติสร้างสุขอย่างเป็นระบบ

ผลการวิจัย

1. ผลการสำรวจพฤติกรรมการดื่มเหล้าและสูบบุหรี่ในอำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี รายละเอียดดังแสดงในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 จำนวนและร้อยละของกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคล (n = 400)

ปัจจัยส่วนบุคคลของกลุ่มตัวอย่าง	จำนวน	ร้อยละ
1. เพศชาย	241	60.25
2. อายุ 25 - 59 ปี	344	86.00
3. การศึกษามัธยมศึกษา	172	43.00
4. สถานะภาพโสด	251	62.75
5. อาชีพราชการ/รัฐวิสาหกิจ	94	23.50
รวม	**400**	**100.00**

จากตารางที่ 1 กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศชาย (ร้อยละ 60.25) อยู่ในช่วงวัยทำงาน อายุ 25-59 ปี (ร้อยละ 52.50) จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษา (ร้อยละ 46.75) และมีสถานภาพโสด (ร้อยละ 54.50)

ด้านพฤติกรรมการดื่มเหล้าในรอบ 1 ปีที่ผ่านมา รายละเอียดดังแสดงในตารางที่ 2

ตารางที่ 2 จำนวนและร้อยละของการดื่มเหล้าหรือเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ (n = 400)

พฤติกรรมการดื่มเหล้าหรือเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในรอบ 1 ปีที่ผ่านมา	จำนวน	ร้อยละ
1. ดื่มเหล้าหรือเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในรอบ 1 ปี	347	86.75
2. ดื่มในรอบ 30 วันที่ผ่านมา เดือนละ 1-3 ครั้ง	107	44.58
3. ไม่เคยขับรถหลังดื่มเหล้าเครื่องดื่มแอลกอฮอล์	226	56.50
รวม	**400**	**100.00**

จากตารางที่ 2 พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เคยดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในรอบ 1 ปีที่ผ่านมา (ร้อยละ 86.75) ส่วนใหญ่ความถี่ในการดื่มในรอบ 30 วันที่ผ่านมา เดือนละ 1- 3 ครั้ง (ร้อยละ 44.58) ส่วนใหญ่ไม่เคยขับรถหลังดื่มเหล้าเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในรอบ 1 ปี (ร้อยละ 56.50)

ด้านพฤติกรรมการสูบบุหรี่ รายละเอียดดังแสดงในตารางที่ 3

ตารางที่ 3 จำนวนและร้อยละเกี่ยวกับพฤติกรรมการสูบบุหรี่ (n=400)

พฤติกรรมการสูบบุหรี่	จำนวน (คน)	ร้อยละ
1. มีพฤติกรรมสูบ/ใช้อยู่	187	46.75
2. ใช้ผลิตภัณฑ์บุหรี่โรงงาน	284	71.00
3. สูบบุหรี่ต่อวัน 10-20 มวน/วัน	200	50.00
4. ไม่พยายามเลิกสูบบุหรี่ในรอบ 1 ปีที่ผ่านมา	240	60.00
5. ไม่ใช้ผลิตภัณฑ์บุหรี่ไร้ควัน	280	70.00
รวม	**400**	**100.00**

จากตาราง 3 พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ยังสูบ/ใช้อยู่ในปัจจุบัน (ร้อยละ 46.75) โดยประเภทผลิตภัณฑ์ที่นิยมใช้มากที่สุด คือ บุหรี่โรงงาน (ร้อยละ 71.00) มีปริมาณการสูบเฉลี่ยอยู่ที่ 10-20 มวน/วัน (ร้อยละ 50.00) นอกจากนี้ในรอบ 1 ปีที่ผ่านมาส่วนใหญ่ไม่เคยพยายามเลิกสูบบุหรี่ (ร้อยละ 60.00) และไม่ใช้ผลิตภัณฑ์บุหรี่ไร้ควัน (ร้อยละ 70.00)

ด้านผลกระทบจากเหล้าหรือบุหรี่ รายละเอียดดังแสดงในตารางที่ 4

ตารางที่ 4 แสดงจำนวนและร้อยละของในรอบ 1 ปีที่ผ่านมา มีปัญหาสุขภาพที่เกิดจากการดื่มเหล้า (n=400)

ผลกระทบจากเหล้าและบุหรี่	จำนวน (คน)	ร้อยละ
1. ไม่มีปัญหาสุขภาพจากการดื่มเหล้าในรอบ 1 ปี	240	60.00
2. ไม่มีปัญหาทะเลาะวิวาทในรอบ 1 ปีที่ผ่านมา	277	69.25
3. ในช่วง 30 วันที่ผ่านมาไม่เคยได้รับควันบุหรี่มือสองในบริเวณเขตวัดหรือศาสนสถาน	138	46.00
4. ไม่เคยเห็นการขายเหล้าเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ให้แก่เด็กอายุต่ำกว่า 20 ปี ในรอบ 1 ปี	300	75.00

ตารางที่ 4 แสดงจำนวนและร้อยละของในรอบ 1 ปีที่ผ่านมา มีปัญหาสุขภาพที่เกิดจากการดื่มเหล้า (n=400) (ต่อ)

ผลกระทบจากเหล้าและบุหรี่	จำนวน (คน)	ร้อยละ
5. เคยเห็นการโฆษณาหรือส่งเสริมการขายเหล้าหรือบุหรี่ผ่านสื่อออนไลน์	240	60.00
6. เห็นว่าบุหรี่ไฟฟ้า มีอันตรายเท่ากับบุหรี่ทั่วไป	160	40.00
7. เคยพยายามเลิกสูบบุหรี่	173	43.25
8. สาเหตุที่ทำให้สูบบุหรี่ครั้งแรกคืออยากทดลอง	180	45.00
9. ช่วงเวลาของวันที่สูบบุหรี่มากที่สุดเช้าถึงสาย	107	26.75
10. หลักธรรมช่วยให้คนเลิกบุหรี่และเหล้าได้	300	75.00
11. เห็นด้วยอย่างยิ่งกับการห้ามดื่ม/สูบในบริเวณวัดและสถานที่ราชการ	320	80.00
รวม	**400**	**100.00**

จากตารางที่ 4 พบว่าในรอบ 1 ปีที่ผ่านมาผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ไม่เคยมีปัญหาสุขภาพจากการดื่มเหล้า (ร้อยละ 60.00) และไม่เคยมีปัญหาทะเลาะวิวาทเนื่องจากการดื่มแอลกอฮอล์ (ร้อยละ 69.25) การได้รับควันบุหรี่มือสองในเขตศาสนสถานช่วง 30 วันที่ผ่านมา ส่วนใหญ่ระบุว่าไม่เคยได้รับ (ร้อยละ 46.00) ทั้งนี้ในรอบ 1 ปีส่วนใหญ่ไม่เคยเห็นการขายเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ให้แก่เด็กอายุต่ำกว่า 20 ปี (ร้อยละ 75.00) แต่เคยเห็นการโฆษณาหรือส่งเสริมการขายเหล้าหรือบุหรี่ผ่านสื่อออนไลน์ (ร้อยละ 60.00) ด้านความคิดเห็นเกี่ยวกับอันตรายของบุหรี่ไฟฟ้าส่วนใหญ่เห็นว่ามีอันตรายเท่ากับบุหรี่ทั่วไป (ร้อยละ 40.00) ในส่วนพฤติกรรมการสูบพบว่า ส่วนใหญ่เคยพยายามเลิกสูบบุหรี่ (ร้อยละ 43.25) โดยมีสาเหตุหลักในการสูบบุหรี่ครั้งแรก คืออยากทดลอง (ร้อยละ 45.00) และมักสูบมากที่สุดในช่วงค่ำถึงดึก (ร้อยละ 30.00) นอกจากนี้ ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เห็นว่าหลักธรรมสามารถช่วยให้คนเลิกบุหรี่และเหล้าได้ (ร้อยละ 75.00) และแสดงความเห็นด้วยอย่างยิ่งกับการห้ามดื่ม/สูบในบริเวณวัดและสถานที่ราชการ (ร้อยละ 80.00)

2. การสร้างกิจกรรมการแก้ปัญหาสุขภาวะด้วยหลักพุทธบูรณาการ พบว่า กิจกรรมที่พัฒนาขึ้นประกอบด้วย 4 รูปแบบหลัก ได้แก่ 1. กิจกรรม “มจร วิทยาลัยสงฆ์สุราษฎร์ธานี สุขภาวะสดใสหัวใจไร้เหล้าและบุหรี่” บูรณาการสติปัฏฐาน 4 ผ่านการบรรยาย ฝึกสติ และแบ่งกลุ่มแลกเปลี่ยน 2. กิจกรรม “สติสร้างสุข ปลุกพลังกาย ใจสบายไร้โรคปลอดเหล้าและบุหรี่” บูรณาการชุมชนแนว “บวร” ณ วัดท่าโรงช้าง 3. กิจกรรม “ชุมชนเข้มแข็งห่างไกลเหล้า บุหรี่ และสิ่งเสพติด” ณ วัดบางมะเดื่อ และ 4. โครงการ “สถานศึกษาสีขาว ปลอดบุหรี่ สุรา และยาเสพติด” ณ โรงเรียนบางเดือนสถิตพิทยาคม ผลการประเมินความพึงพอใจโดยรวมทุกกิจกรรมอยู่ในระดับมากที่สุด รายละเอียดดังแสดงในตารางที่ 5

ตารางที่ 5 แสดงผลการประเมินกิจกรรมการแก้ปัญหาสุขภาวะด้วยหลักพุทธบูรณาการ

กิจกรรม	ระดับความพึงพอใจ		
	$(\overline{X})$	S.D.	แปลผล
1. มจร วิทยาลัยสงฆ์สุราษฎร์ธานี สุขภาวะสดใสหัวใจไร้เหล้าและบุหรี่	4.53	0.52	มากที่สุด

ตารางที่ 5 แสดงผลการประเมินกิจกรรมการแก้ปัญหาสุขภาวะด้วยหลักพุทธบูรณาการ (ต่อ)

กิจกรรม	ระดับความพึงพอใจ		
	($\overline{X}$)	S.D.	แปลผล
2. กิจกรรมสติสร้างสุข ปลุกพลังกาย ใจสบายไร้โรคปลอดเหล้าและบุหรี่	4.66	0.12	มากที่สุด
3. กิจกรรมชุมชนเข้มแข็งห่างไกลเหล้าบุหรี่ สิ่งเสพติด	4.68	0.51	มากที่สุด
4. กิจกรรมสถานศึกษาสีขาว ปลอดบุหรี่ สุรา และยาเสพติด	4.70	0.63	มากที่สุด
เฉลี่ย	**4.64**	**0.60**	**มากที่สุด**

จากตารางที่ 5 พบว่าผลการประเมินกิจกรรมการแก้ปัญหาสุขภาวะด้วยหลักพุทธบูรณาการโดยภาพรวมมีค่าเฉลี่ยสูงสุดระดับมากที่สุด ($\overline{X}$ = 4.64) โดยผลการประเมินกิจกรรมสถานศึกษาสีขาว ปลอดบุหรี่ สุรา และยาเสพติด มีค่าเฉลี่ยสูงสุดระดับมากที่สุด ($\overline{X}$ = 4.70) รองลงมาคือ กิจกรรมชุมชนเข้มแข็งห่างไกลเหล้าและบุหรี่ สิ่งเสพติดมีค่าเฉลี่ยระดับมากที่สุด ($\overline{X}$ = 4.68) ส่วนกิจกรรม มจร วิทยาลัยสงฆ์สุราษฎร์ธานีสุขภาวะสดใสหัวใจไร้เหล้าและบุหรี่ มีค่าเฉลี่ยต่ำสุดระดับมากที่สุด ($\overline{X}$ = 4.53)

3. การดำเนินงานวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อลดปัจจัยเสี่ยงด้านเหล้าและบุหรี่ในพื้นที่ ประสบความสำเร็จในการเชื่อมโยงสถาบันหลักในสังคมตามกลไก “บวร” เกิดเป็นภาคีเครือข่ายความปลอดภัยร่วมกัน 3 ภาคส่วนหลัก รวมทั้งสิ้น 8 หน่วยงาน ได้แก่ ภาคศาสนา (วัด) 3 แห่ง (วัดประชาวงศาราม, วัดท่าโรงช้าง, วัดบางมะเดื่อ) ภาคการปกครองและสาธารณสุข (ชุมชน/บ้าน) 2 แห่ง (อบต.กรูด, รพ.สต.กรูด) และภาคการศึกษา (โรงเรียน) 3 แห่ง (โรงเรียนบ้านนาใหญ่, โรงเรียนบางเดือนสถิตพิทยาคม, โรงเรียนบ้านแม่แขก) โดยทั้งหมดได้ร่วมกันลงนามในบันทึกข้อตกลงความร่วมมือ (MOU) อย่างเป็นทางการ เพื่อขับเคลื่อนกระบวนการเชิงรุกร่วมกัน 4 ขั้นตอน คือ 1. การจุดประกายและสร้างการรับรู้ 2. การสร้างความร่วมมือและเป้าหมายร่วม 3. การดำเนินกิจกรรมผ่านพุทธบูรณาการสติปัฏฐาน 4 และ 4. การเรียนรู้ ปรับตัว และพัฒนาอย่างต่อเนื่อง จากการประมวลและวิเคราะห์เนื้อหาผลลัพธ์และความเปลี่ยนแปลงเชิงประจักษ์ พบว่า ความร่วมมือครั้งนี้ช่วยทำลายข้อจำกัดการทำงานแบบแยกส่วนในอดีต โดยนำสถิติสุขภาพ มาตรการทางปกครอง และงบประมาณท้องถิ่น มาผสานเข้ากับหลักพุทธธรรมเพื่อจัดการสิ่งแวดล้อมรอบตัวกลุ่มเสี่ยง เกิดเป็นพื้นที่สัปปายะที่ปลอดภัยในชุมชน ตลอดจนสร้างความตระหนักให้ชาวบ้านร่วมกันตัดวงจรปัจจัยเสี่ยงในครัวเรือน ในส่วนของกระบวนการขัดเกลาทางจิตใจ แกนนำศาสนาได้ใช้หลักสติปัฏฐาน 4 มาช่วยให้เยาวชนเกิดความตื่นรู้ในระดับฐานกาย รู้เท่าทันความอยาก และพัฒนาความคิดอย่างมีเหตุผลจนสามารถกำกับตัวเองได้ แทนการใช้มาตรการบังคับ ขณะเดียวกัน สถานศึกษาได้ทำหน้าที่เป็นฐานปลูกฝัง โดยเปลี่ยนหลักธรรมให้กลายเป็นทักษะชีวิตที่จับต้องได้ ผ่านกิจกรรมเชิงบวกและทางเลือกเชิงสร้างสรรค์ เช่น ดนตรี กีฬา ศิลปะบำบัด และโครงการสถานศึกษาสีขาว ซึ่งช่วยให้เยาวชนลด ละ เลิก อบายมุข และไม่ตกอยู่ภายใต้แรงกดดันจากกลุ่มเพื่อน

อภิปรายผลการวิจัย

1. พฤติกรรมการดื่มเหล้าและสูบบุหรี่ในอำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี พบกลุ่มประชากรวัยทำงานเพศชายมีอัตราการเสพสูงอย่างน่ากังวล ซึ่งเป็นผลจากอิทธิพลสภาพแวดล้อมและบรรทัดฐานทางสังคม อย่างไรก็ตาม ประชาชนมีความเชื่อมั่นสูงว่าหลักพุทธธรรมสามารถเยียวยาแก้ไขปัญหานี้ได้ พร้อมทั้งให้การสนับสนุนมาตรการควบคุมทางสังคมอย่างจริงจัง เช่น การกำหนดให้วัดและสถานที่ราชการเป็นเขตปลอดบุหรี่

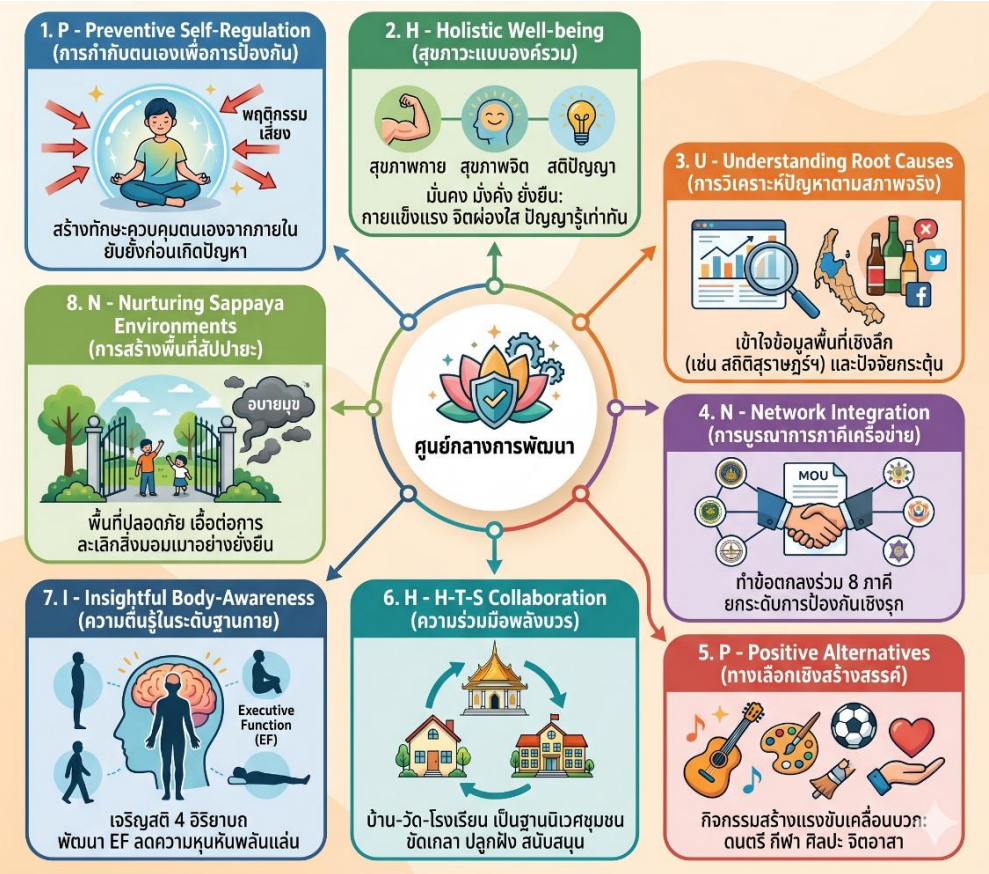
และสุรา ซึ่งสอดคล้องกับ ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม ของ Albert Bandura ที่อธิบายว่า บุคคลมีการเรียนรู้พฤติกรรมผ่านกระบวนการสังเกตและเลียนแบบตัวอย่างจากบุคคลรอบข้างในสังคม เมื่อการดื่มและการสูบกลายเป็นภาพชินตาในกลุ่มเพื่อนหรือชุมชน จึงส่งผลให้เกิดการยอมรับและมองว่าเป็นพฤติกรรมปกติ (อธิวัฒน์ รัตนวงศ์แข และอรรควิช จารึกจารีต, 2567) นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับทฤษฎีการกระทำด้วยเหตุผล (นิภาวรรณ เจริญลักษณ์, 2568) ที่ชี้ให้เห็นว่า เจตนาในการแสดงพฤติกรรมได้รับอิทธิพลโดยตรงจากทัศนคติและบรรทัดฐานของกลุ่มอ้างอิงในขณะเดียวกัน ความศรัทธาในหลักธรรมเป็นปัจจัยเกื้อหนุนสำคัญที่ทำให้การรณรงค์ลดละเลิกอบายมุขในระดับชุมชนประสบความสำเร็จ สอดคล้องกับงานวิจัยของ พิมพ์ชนก แก้วพิทักษ์และสุรเดช สำราญจิตต์ (2567) ได้ศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการดูแลสุขภาพด้วยหลักธรรมานามัยของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน ตำบลโคกหล่อ อำเภอเมืองตรัง จังหวัดตรัง ผลการศึกษาพบว่า หลักธรรมานามัย (การดูแลสุขภาพกายและใจให้สมบูรณ์ด้วยหลักธรรม) เป็นแนวทางหนึ่งในการสร้างเสริม-สุขภาพด้วยวิถีทางธรรมชาติ ทั้งทางกาย จิต สิ่งแวดล้อมควบคู่กับการดำเนินชีวิตบนทางสายกลาง ซึ่งใช้ได้จริงในสังคมยุคปัจจุบัน

2. กิจกรรมการแก้ปัญหาสุขภาวะเพื่อลดปัจจัยเสี่ยงในการดื่มเหล้าและสูบบุหรี่ ด้วยหลักพุทธบูรณาการในอำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี การสร้างกิจกรรมลดปัจจัยเสี่ยงจากการดื่มเหล้าและสูบบุหรี่ โดยบูรณาการหลักสติปัฏฐาน 4 (กาย เวทนา จิต ธรรม) เพื่อพัฒนาทักษะทางจิตและสร้างภูมิคุ้มกันภายในของเยาวชนอย่างยั่งยืน พร้อมออกแบบกิจกรรมให้สอดคล้องบริบทพื้นที่และการมีส่วนร่วมของชุมชน ทั้งนี้ได้ดำเนินกิจกรรมสำคัญ 4 กิจกรรม ได้แก่ มจร วิทยาลัยสงฆ์สุราษฎร์ธานี สุขภาวะสดใสหัวใจไร้เหล้าและบุหรี่, สติสร้างสุขปลุกพลังกาย ใจสบายไร้โรคปลอดเหล้าและบุหรี่, ชุมชนเข้มแข็งห่างไกลเหล้า บุหรี่ และสิ่งเสพติด, และสถานศึกษาสีขาว ปลอดบุหรี่ สุรา และยาเสพติด ซึ่งมีขั้นตอนหลัก คือ เตรียมการ ดำเนินกิจกรรม และสรุปประเมินผล ผลการประเมินทุกกิจกรรมอยู่ในระดับมากที่สุด โดยเด่นด้านการสร้างแรงจูงใจ การมีส่วนร่วมและการพัฒนาจิตสำนึกในการลด ละ เลิก เหล้าและบุหรี่ได้อย่างเป็นรูปธรรม สอดคล้องกับงานวิจัยของพระปลัดทัศนพล เขมจาโร และคณะ (2565) ได้ศึกษาเรื่อง รูปแบบการบริหารจัดการสุขภาวะพระสงฆ์ตามธรรมนูญสุขภาพพระสงฆ์แห่งชาติของพระสังฆาธิการในจังหวัดพิจิตร ผลการศึกษาพบว่า การประสานงานกับหน่วยอบรมประชาชนประจำอำเภอ (อปอ.) หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อปต.) หรือเครือข่ายพระสงฆ์เพื่อสังคม รวมถึงเครือข่ายองค์กรทางพระพุทธศาสนาอื่น ๆ เป็นกลไกในการบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อขับเคลื่อนการดูแลและเสริมสร้างสุขภาวะของชุมชน และสังคมอย่างเป็นรูปธรรม และต่อเนื่อง 2. คณะสงฆ์มีการสร้างภาคีทุกภาคส่วน เช่น ชุมชน สังคม และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อการจัดทำธรรมนูญสุขภาพพระสงฆ์ระดับพื้นที่ที่เหมาะสม

3. เครือข่ายสุขภาวะเพื่อลดปัจจัยเสี่ยงในการดื่มเหล้าและสูบบุหรี่ ด้วยพุทธบูรณาการในอำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นร่วมกันของ 3 ภาคส่วน ได้แก่ วัด ชุมชน/สาธารณสุข และโรงเรียน ภายใต้บันทึกข้อตกลงความร่วมมือ (MOU) เพื่อขับเคลื่อนสังคมปลอดบุหรี่และสุราอย่างเป็นระบบ โดยมีบทบาทร่วมกันในการกำหนดนโยบาย และประสานงานจัดกิจกรรมผ่านกระบวนการ 4 ขั้นตอน คือ 1. การสร้างการรับรู้ 2. การสร้างความร่วมมือ 3. การลงมือปฏิบัติด้วยหลักสติปัฏฐาน 4 และ 4. การสรุปประเมินผล ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของพระครูพิศิษฏ์ประชานาถ (ประยูร นนฺทิโย) และคณะ (2564) ได้ศึกษาเรื่อง การพัฒนาเครือข่ายเยาวชนในการจัดกิจกรรมเสริมสร้างเครือข่ายลดปัจจัยเสี่ยงตามแนวพระพุทธศาสนา จังหวัดสมุทรสงคราม ผลการศึกษาพบว่า พลังบวรเป็นฐานการพัฒนาความร่วมมือระหว่างชุมชน วัด และโรงเรียน เพื่อสร้างจิตสำนึกร่วมในการลดปัจจัยเสี่ยง ผ่านกิจกรรมและกลไกการทำงานร่วมกันของเครือข่ายในชุมชน โดยมีครูและโรงเรียนเป็นศูนย์กลาง นำไปสู่การลดละพฤติกรรมเสี่ยงจากสิ่งเสพติด เหล้า บุหรี่ และอบายมุขต่าง ๆ

องค์ความรู้ใหม่

จากการวิจัยเรื่อง “การเสริมสร้างเครือข่ายสุขภาวะเพื่อลดปัจจัยเสี่ยงด้านเหล้าและบุหรี่ด้วยพุทธบูรณาการ : กรณีศึกษาอำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี” ครั้งนี้ได้องค์ความรู้จากการวิจัยดังนี้

ภาพที่ 1 องค์ความรู้จากการวิจัย
ที่มา: ตีความโดยผู้เขียน

ศูนย์กลางการพัฒนา เป็นแกนกลางการบูรณาการหลักพุทธธรรม (สติปัฏฐาน 4) ร่วมกับกลไกเชิงระบบของนิเวศชุมชนแนว “บวร” (บ้าน-วัด-โรงเรียน) ซึ่งขับเคลื่อนร่วมกันอย่างมีพลวัตผ่านข้อตกลงร่วมของหน่วยงานภาคีในอำเภอพุนพิน โดยมีสัญลักษณ์ดอกบัวและโล่สื่อถึงพุทธธรรมและพื้นที่สัปปายะอันเป็นภูมิคุ้มกันจากภายใน ทำงานควบคู่กับระบบฟันเฟืองที่แสดงถึงการขับเคลื่อนเชิงรุก 4 ขั้นตอนของทุกภาคส่วนเพื่อส่งพลังเชื่อมโยงไปสู่วิถีปฏิบัติในการปกป้องและยกระดับสุขภาวะองค์รวมของเยาวชนและประชาชนอย่างยั่งยืนตามกรอบ PHUNPHIN Model ทั้ง 8 ด้าน มีรายละเอียดดังนี้

1. P - Preventive Self-Regulation (การกำกับตนเองเพื่อการป้องกัน) มุ่งเน้นการเปลี่ยนผ่านจากการควบคุมและบังคับด้วยกฎระเบียบภายนอก มาเป็นการสร้าง “ทักษะการกำกับและควบคุมตนเอง” (Self-Regulation) โดยใช้กลุ่มเยาวชนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา เพื่อสร้างกลไกยับยั้งพฤติกรรมเสี่ยงจากภายในตั้งแต่ต้นน้ำ ก่อนที่พฤติกรรมเหล่านั้นจะกลายเป็นปัญหาสังคมในระยะยาว

2. H - Holistic Well-being (สุขภาวะแบบองค์รวม) เป้าหมายปลายทางคือการสร้างความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืนในระดับเศรษฐกิจฐานราก ผ่านผลลัพธ์เชิงประจักษ์ที่มีความครอบคลุมทุกมิติ ได้แก่ สุขภาพ

กายที่แข็งแรง สุขภาพจิตที่ผ่องใส และสติปัญญาที่รู้เท่าทันและพร้อมเผชิญหน้ากับความเปลี่ยนแปลงของสังคม

3. U - Understanding Root Causes (การวิเคราะห์ปัญหาตามสภาพจริง) การทำความเข้าใจสภาพปัญหาสังคมในพื้นที่เชิงลึกผ่านข้อมูลสถิติเชิงปริมาณ (เช่น อัตราการดื่มสุราของกลุ่มทำงานที่สูงถึงร้อยละ 86.75 ใน อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี) ร่วมกับการประเมินปัจจัยกระตุ้นอื่น ๆ ได้แก่ การเข้าถึงโฆษณาออนไลน์และแรงกดดันรอบตัวจากกลุ่มเพื่อน เพื่อเป็นฐานในการแก้ปัญหาที่ตรงจุด

4. N - Network Integration (การบูรณาการภาคีเครือข่าย) การจัดทำข้อตกลงความร่วมมืออย่างเป็นทางการ (MOU) โดยประสานการทำงานร่วมกันระหว่างภาคีเครือข่ายความปลอดภัย 8 แห่งใน อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี เพื่อยกระดับขีดความสามารถการทำกิจกรรมสร้างสรรค์และระบบป้องกันภัยพิบัติยาเสพติดเชิงรุกมากกว่าแค่การเฝ้าระวัง

5. P - Positive Alternatives (ทางเลือกเชิงสร้างสรรค์) การออกแบบกระบวนการทำกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ เช่น กิจกรรมจิตอาสา ศิลปะบำบัด ดนตรี งานอดิเรกและกีฬา เพื่อเสนอทางเลือกและสร้างแรงขับเคลื่อนเชิงบวกให้แก่เยาวชน ทำให้หลักคำสอนไม่ใช่เรื่องไกลตัว แต่เป็นทักษะชีวิตที่ช่วยให้พวกเขารู้เท่าทันอารมณ์และสิ่งเสพติด

6. H - Home-Temple-School Collaboration (ความร่วมมือพลังบวร) การประสานพลัง “บ้าน วัด โรงเรียน” เป็นโครงสร้างพื้นฐานระดับระบบนิเวศชุมชน โดยมีวัดทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางขัดเกลาทางจิตใจ โรงเรียนเป็นฐานการปลูกฝัง และชุมชนหรือบ้านทำหน้าที่สนับสนุนและประคับประคองทางสังคม

7. I - Insightful Body-Awareness (ความตื่นรู้ในระดับฐานกาย) การประยุกต์หลักปฏิบัติพุทธธรรม “สติปัฏฐาน 4” และ “กายานุปัสสนา” ผ่านการเจริญสติใน 4 อิริยาบถ (ยืน เดิน นั่ง นอน) เพื่อพัฒนาทักษะสมองส่วนหน้า (Executive Function) ช่วยให้เยาวชนมีการจดจ่อ ลดความหุนหันพลันแล่น และเท่าทันต่อเวทนาความอยากชั่วคราว

8. N - Nurturing Sappaya Environments (การสร้างพื้นที่สัปปายะ) การเปลี่ยนพื้นที่และสิ่งแวดล้อมทางสังคมในระดับชุมชนให้กลายเป็น “พื้นที่สัปปายะ” ที่ปลอดภัยและเอื้ออำนวยต่อการงดเว้น ละเลิกอบายมุข และสิ่งมอมเมาอย่างเป็นรูปธรรมและยั่งยืน

สรุปและข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง ควรสนับสนุนให้สถาบันสงฆ์มีบทบาทเชิงรุกมากขึ้นในการป้องกันพฤติกรรมเสี่ยงของเยาวชน โดยจัดสรรงบประมาณสนับสนุนกิจกรรมพุทธบูรณาการสุขภาวะชุมชนอย่างต่อเนื่องในระยะยาว

2. ภาครัฐและเครือข่ายสุขภาวะ ควรพัฒนาระบบตัวชี้วัดสุขภาวะชุมชนที่บูรณาการมิติทางจิตใจ สังคม และปัญญาตามหลักพุทธธรรม เพื่อสะท้อนความสำเร็จที่แท้จริงในระดับชุมชน

3. ควรกำหนดนโยบายให้วัด โรงเรียน และชุมชนเป็นพื้นที่ปลอดเหล้าและบุหรี่อย่างจริงจัง พร้อมสนับสนุนกลไกการบังคับใช้ผ่านเครือข่ายบวรอย่างเป็นระบบ

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

1. เครือข่ายสุขภาวะ ควรพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมแกนนำสุขภาวะชุมชนที่บูรณาการหลักสติปัฏฐาน 4 เพื่อสร้างผู้นำการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่อย่างยั่งยืน

2. ควรพัฒนาระบบฐานข้อมูลและแพลตฟอร์มดิจิทัลสำหรับการสื่อสารและประสานงานภายในเครือข่ายสุขภาวะ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและความต่อเนื่องของการดำเนินงาน

3. ควรจัดทำคู่มือและแนวปฏิบัติการดำเนินกิจกรรมพุทธบูรณาการสุขภาวะที่เป็นมาตรฐาน เพื่อให้สามารถนำไปขยายผลในพื้นที่อื่นได้อย่างมีประสิทธิผล

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาประสิทธิผลระยะยาวของกิจกรรมพุทธบูรณาการสุขภาวะในการลดพฤติกรรมเสี่ยงการดื่มและสูบ โดยติดตามผลในระยะ 6 เดือน และ 1 ปี

2. ควรศึกษาเปรียบเทียบประสิทธิภาพของโมเดล PHUNPHIN Model ในพื้นที่ที่มีบริบทแตกต่างกัน เพื่อพัฒนาเป็นโมเดลที่มีความยืดหยุ่นและครอบคลุมความหลากหลายของพื้นที่

3. ควรศึกษาแนวทางการนำเทคโนโลยีและนวัตกรรมดิจิทัลมาบูรณาการกับหลักสติปัฏฐาน 4 เพื่อสร้างรูปแบบกิจกรรมสุขภาวะที่ตอบสนองต่อพฤติกรรมของเยาวชนในยุคดิจิทัล

เอกสารอ้างอิง

นิภาวรรณ เจริญลักษณ์. (2568). การศึกษาความต้องการจำเป็นเพื่อพัฒนาโปรแกรมเตรียมความพร้อมนักศึกษาใหม่สาขาวิชาการจัดการชุมชน เพื่อเสริมสร้างทักษะชีวิตและการเรียนรู้ในระดับอุดมศึกษา. วารสารปราชญ์ประชาคม, 3(6), 79–93.

พระครูพิศิษฏ์ประชานาถ (ประยูร นนฺทิโย) และคณะ. (2564). การพัฒนาเครือข่ายเยาวชนในการจัดกิจกรรมเสริมสร้างเครือข่ายลดปัจจัยเสี่ยงตามแนวพระพุทธศาสนา จังหวัดสมุทรสงคราม. วารสารพุทธนวัตกรรมและการจัดการ, 4(2), 69–80.

พระปลัดทัศนพล เขมจาโร และคณะ. (2565). รูปแบบการบริหารจัดการสุขภาวะพระสงฆ์ตามธรรมนูญสุขภาพพระสงฆ์แห่งชาติของพระสังฆาธิการในจังหวัดพิจิตร. วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์, 11(1), 280–290.

พระมหาถนอม ฐานวโร และคณะ. (2568). รูปแบบการประยุกต์ใช้หลักสติปัฏฐานเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะทางปัญญาของเด็กและเยาวชนจังหวัดนครปฐม. วารสารชัยภูมิปริทรรศน์, 8(3), 107–123.

พิมพ์ชนก แก้วพิทักษ์ และสุรเดช สำราญจิตต์. (2567). ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการดูแลสุขภาพด้วยหลักธรรมานามัยของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน ตำบลโคกหล่อ อำเภอเมืองตรัง จังหวัดตรัง. วารสารการสร้างเสริมสุขภาพไทย, 3(3), 203–212.

สำนักงานสถิติจังหวัดสุราษฎร์ธานี. (2566). รายงานสถิติจังหวัดสุราษฎร์ธานี พ.ศ. 2566. สุราษฎร์ธานี: สำนักงานสถิติจังหวัดสุราษฎร์ธานี สำนักงานสถิติแห่งชาติ กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม.

_____. (2568). รายงานสถิติจังหวัดสุราษฎร์ธานี พ.ศ. 2568 (Surat Thani Provincial Statistical Report 2025). สุราษฎร์ธานี: สำนักงานสถิติจังหวัดสุราษฎร์ธานี สำนักงานสถิติแห่งชาติ กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม.

อธิวัฒน์ รัตนวงศ์แข และอรรควิช จารึกจารีต. (2567). การส่งเสริมพฤติกรรมเอื้อต่อสังคมในวัยเด็กด้วยทฤษฎีการวางเงื่อนไขแบบการกระทำของ Skinner และทฤษฎีการรู้คิดทางสังคมของ Bandura. วารสารสังคมศาสตร์วิชาการ, 17(2), 32–52.

อำนาจ ทาปิน และพระอธิการเฉลย ฉนฺทโก. (2563). การเสริมพลังเครือข่ายสุขภาวะเชิงพื้นที่ เพื่อลดปัจจัยเสี่ยงเชิงพุทธบูรณาการ ป้องกันนักดื่มและนักสูบหน้าใหม่. วารสาร มจร พุทธปัญญาปริทรรศน์, 5(1), 76–85.

วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์
JOURNAL OF INTERDISCIPLINARY INNOVATION REVIEW
ปีที่ 9 ฉบับที่ 5 กันยายน – ตุลาคม 2569 Vol. 9 No. 5 September – October 2026

บทความวิจัย

การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตการปฏิบัติงานของบุคลากรการรถไฟแห่งประเทศไทย

BUDDHADHAMMA INTEGRATION FOR DEVELOPING PERSONNEL'S WORK LIFE QUALITY OF STATE RAILWAY OF THAILAND

เสาวคนธ์ ศักดิ์ชัยศรี*, เกียรติศักดิ์ สุขเหลือง, สุรพล สุยะพรหม
Saowakhon Sakchaisri*, Kiettisak Suklueang, Surapon Suyaprom
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Faculty of Social Sciences, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
*Corresponding Author E-mail: saowakhon.mcu@gmail.com
Received July 30, 2026; Revised September 8, 2026; Accepted September 14, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1. ศึกษาคุณภาพชีวิตการปฏิบัติงานของบุคลากรการรถไฟแห่งประเทศไทย 2. ศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตการปฏิบัติงานของบุคลากรการรถไฟแห่งประเทศไทย และ 3. นำเสนอการบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตการปฏิบัติงานของบุคลากรการรถไฟแห่งประเทศไทย ดำเนินการวิจัยแบบผสานวิธี การวิจัยเชิงปริมาณมีกลุ่มตัวอย่างเป็นบุคลากรการรถไฟแห่งประเทศไทย จำนวน 388 คน ได้จากการสุ่มแบบชั้นภูมิ ใช้แบบสอบถามที่มีค่าความเชื่อมั่นทั้งฉบับเท่ากับ 0.952 วิเคราะห์ด้วยค่าความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการถดถอยพหุคูณแบบเป็นขั้นตอน การวิจัยเชิงคุณภาพมีผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 18 รูปหรือคน คัดเลือกแบบเจาะจง เก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกโดยใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงพรรณนา และจัดสนทนากลุ่มเฉพาะจำนวน 10 รูปหรือคน เพื่อยืนยันองค์ความรู้หลังการสังเคราะห์ข้อมูล

ผลการวิจัยพบว่า 1. คุณภาพชีวิตการปฏิบัติงานของบุคลากรการรถไฟแห่งประเทศไทยโดยภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับมาก โดยด้านความมั่นคงในอาชีพและการจ้างงานและด้านความสมดุลระหว่างงานกับชีวิตส่วนตัวมีค่าเฉลี่ยสูงสุดเท่ากัน รองลงมา คือ ด้านสุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดี และด้านการพัฒนาทักษะตามลำดับ 2. ปัจจัยส่งเสริมคุณภาพชีวิตการทำงานส่งผลต่อคุณภาพชีวิตการปฏิบัติงานอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 จำนวน 4 ด้าน ได้แก่ นโยบายและการบริหาร ลักษณะงาน ความสำเร็จในการปฏิบัติงาน และความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ร่วมกันทำนายได้ร้อยละ 57.0 ส่วนหลักภาวนา 4 ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตการปฏิบัติงานอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 จำนวน 3 ด้าน ได้แก่ กายภาวนา จิตภาวนา และปัญญาภาวนา ร่วมกันทำนายได้ร้อยละ 54.4 และ 3. การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตการปฏิบัติงานของบุคลากรการรถไฟแห่งประเทศไทย เป็นการเชื่อมโยงปัจจัยส่งเสริมคุณภาพชีวิตการทำงาน 5 ด้าน ซึ่งเป็นปัจจัยสนับสนุนจากองค์กร เข้ากับหลักภาวนา 4 เพื่อพัฒนากาย ความประพฤติ จิตใจ และปัญญาของบุคลากร ควบคู่กับการจัดระบบงานและการบริหารที่เป็นธรรม เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตการปฏิบัติงาน 4 ด้าน และคุณภาพการให้บริการประชาชน

คำสำคัญ: คุณภาพชีวิตการปฏิบัติงาน, บุคลากรรัฐวิสาหกิจ, การรถไฟแห่งประเทศไทย, ภาวนา 4

Abstract

This research article aimed to: 1. study the quality of work life of personnel of the State Railway of Thailand; 2. examine the factors affecting their quality of work life; and 3. propose the integration of Buddhist principles for developing the quality of work life of personnel of the State Railway of Thailand. This study employed a mixed-methods research design. For the quantitative research, the sample consisted of 388 personnel of the State Railway of Thailand selected through stratified random sampling. Data were collected using a questionnaire with an overall reliability coefficient of 0.952 and analyzed using frequency, percentage, mean, standard deviation, and stepwise multiple regression analysis. For the qualitative research, 18 key informants were purposively selected. Data were collected through structured in-depth interviews and analyzed using descriptive content analysis. In addition, a focus group discussion was conducted with 10 participants to validate the knowledge synthesized from the findings.

The findings revealed that 1. The overall quality of work life of personnel of the State Railway of Thailand and all individual dimensions were at a high level. Job and employment security and work-life balance had equally the highest mean scores, followed by health and well-being and skill development, respectively. 2. Four factors promoting quality of work life policy and administration, nature of work, work achievement, and interpersonal relationships significantly affected quality of work life at the 0.01 level and jointly explained 57.0 percent of the variance. In addition, three dimensions of the Bhavana 4 principles Kayabhavana (physical development), Cittabhavana (mental development), and Paññabhavana (wisdom development) significantly affected quality of work life at the 0.01 level and jointly explained 54.4 percent of the variance. 3. The integration of Buddhist principles for developing the quality of work life of personnel of the State Railway of Thailand involved connecting five organizational factors promoting quality of work life with the Bhavana 4 principles to develop personnel in terms of physical well-being, conduct, mental well-being, and wisdom, together with fair work systems and management. This integration contributes to the development of the four dimensions of quality of work life and enhances the quality of public service delivery.

Keywords: Quality of Work Life, State Enterprise Personnel, State Railway of Thailand, Bhavana 4

บทนำ

การรถไฟแห่งประเทศไทย (รฟท.) เป็นรัฐวิสาหกิจที่มีบทบาทสำคัญในการให้บริการขนส่งแก่ประชาชน โดยเฉพาะประชาชนผู้มีรายได้น้อย จึงกำหนดทิศทางการพัฒนาองค์กรให้สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ชาติ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ แผนยุทธศาสตร์กระทรวงคมนาคม และแผนที่เกี่ยวข้อง โดยมุ่งเปลี่ยนบทบาทจาก “Rail Operator” เป็น “Platform Provider” และพัฒนาบริการจาก “Transport” สู่ “Connectivity” เพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงของอุตสาหกรรมและความต้องการของผู้มีส่วนได้เสีย แม้มีทิศทางการพัฒนาอย่างชัดเจน แต่การรถไฟฯ ยังประสบข้อจำกัดด้านกฎหมาย ระเบียบ อัตรากำลัง ระบบงาน และเทคโนโลยี โดยเฉพาะมาตรการจำกัดการรับบุคลากรตามมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 28 กรกฎาคม 2541 ซึ่งกำหนดให้รับ

บุคลากรทดแทนได้ไม่เกินร้อยละ 5 ของจำนวนผู้เกษียณอายุ ส่งผลให้จำนวนบุคลากรลดลงสวนทางกับภารกิจและการขยายโครงสร้างพื้นฐานทางราง นอกจากนี้ ระบบฐานข้อมูลของแต่ละหน่วยงานยังไม่เชื่อมโยงกัน งานจำนวนมากยังดำเนินการด้วยเอกสารและการปฏิบัติงานด้วยมือ และการใช้เทคโนโลยียังไม่ครอบคลุม ข้อจำกัดเหล่านี้ทำให้บุคลากรมีภาระงานเพิ่มขึ้น และอาจส่งผลต่อความปลอดภัย ความพึงพอใจ ความก้าวหน้า และคุณภาพชีวิตการปฏิบัติงาน (สำนักงานนโยบาย แผน วิจัยและพัฒนา การรถไฟแห่งประเทศไทย, 2567)

สำหรับการบริหารทุนมนุษย์ของรัฐวิสาหกิจ หลักเกณฑ์การประเมินกระบวนการปฏิบัติงานและการจัดการของรัฐวิสาหกิจกำหนดให้ครอบคลุมการวางแผนอัตรากำลัง การประเมินผลการปฏิบัติงาน ผลตอบแทนและสิทธิประโยชน์ การพัฒนาความรู้และความก้าวหน้าในสายอาชีพ ความผูกพันของบุคลากร ตลอดจนความปลอดภัย สุขภาพ และสภาพแวดล้อมในการทำงาน ทั้งนี้ การสร้างบรรยากาศการทำงานที่ดี การสร้างแรงจูงใจ และการเปิดโอกาสให้บุคลากรได้เรียนรู้และเติบโต เป็นกลไกสำคัญที่ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรในรัฐวิสาหกิจ (สำนักงานคณะกรรมการนโยบายรัฐวิสาหกิจ, 2567)

คุณภาพชีวิตการทำงานจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่เกี่ยวข้องกับทั้งความเป็นอยู่และผลการปฏิบัติงานของบุคลากร โดยครอบคลุมค่าตอบแทนที่เพียงพอและเป็นธรรม สุขภาพและความปลอดภัย ความพึงพอใจในงาน โอกาสก้าวหน้า ภาวะผู้นำ ความสัมพันธ์ภายในหน่วยงาน และสภาพแวดล้อมในการทำงาน ซึ่งองค์ประกอบเหล่านี้ล้วนส่งผลต่อประสิทธิภาพการปฏิบัติงาน (Al-Otaibi, 2020) แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับ Eurofound (2002) ที่กำหนดแนวทางการส่งเสริมคุณภาพของการทำงานและการจ้างงาน 4 ด้าน ได้แก่ การสร้างความมั่นคงด้านอาชีพและการจ้างงาน (Career and Employment Security) การรักษาและส่งเสริมสุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดีของแรงงาน (Health and Well-Being) การพัฒนาทักษะ (Skills Development) และการประสานความสมดุลระหว่างการทำงานและชีวิตส่วนตัว (Reconciliation of Working and Non-Working Life) ดังนั้น การพัฒนาคุณภาพชีวิตการปฏิบัติงานของบุคลากรการรถไฟแห่งประเทศไทยจึงมีความสำคัญต่อความเป็นอยู่ของบุคลากร ประสิทธิภาพการดำเนินงานขององค์กร และคุณภาพการให้บริการประชาชน

หลักภาวนา 4 เป็นหลักการพัฒนาบุคคลให้เจริญงอกงาม ประกอบด้วย 1. กายภาวนา การพัฒนากายและความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพให้สามารถปฏิบัติต่อสิ่งต่าง ๆ ในทางที่เป็นประโยชน์ 2. สีลภาวนา การพัฒนาความประพฤติให้มีระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียนผู้อื่น และอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างเกื้อกูล 3. จิตภาวนา การพัฒนาจิตใจให้เข้มแข็ง มั่นคง มีสติ สมาธิ ความเพียร และความอดทน และ 4. ปัญญาภาวนา การพัฒนาความรู้ความเข้าใจตามความเป็นจริง รู้เท่าทันปัญหา และสามารถแก้ไขปัญหาด้วยเหตุผลและปัญญา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2558) เมื่อนำหลักภาวนา 4 มาประยุกต์ใช้กับการปฏิบัติงานย่อมส่งเสริมการพัฒนาบุคลากรให้มีความพร้อมทางร่างกาย มีวินัยและความรับผิดชอบ มีความมั่นคงทางจิตใจ ตลอดจนสามารถคิดวิเคราะห์ ตัดสินใจ และแก้ไขปัญหาในการปฏิบัติงานได้อย่างเหมาะสม จึงเป็นหลักธรรมที่เหมาะสมกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตการปฏิบัติงาน เพราะครอบคลุมการพัฒนาบุคลากรทั้งด้านร่างกาย ความประพฤติ จิตใจ และปัญญา

ด้วยเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาการบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตการปฏิบัติงานของบุคลากรการรถไฟแห่งประเทศไทย โดยนำปัจจัยส่งเสริมคุณภาพชีวิตการทำงานตามแนวคิดของ Van Dersal (1968) ได้แก่ ลักษณะงาน การบังคับบัญชา นโยบายและการบริหาร ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และความสำเร็จในการปฏิบัติงาน มาใช้เป็นกรอบศึกษาปัจจัยสนับสนุนจากองค์กร ร่วมกับหลักภาวนา 4 ซึ่งให้ความสำคัญกับการพัฒนากาย ความประพฤติ จิตใจ และปัญญา สอดคล้องกับพระพุทธพจน์ในตติยอนาคตภยสูตรที่ตรัสเตือนถึงภัยจากการที่ภิกษุไม่เจริญกาย ศีล จิต และปัญญา อันนำไปสู่ความเลอะเลือนของธรรมและวินัย (อง.ปญฺจ. 22/79/145) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ผู้วิจัยจึงนำ

ความสำคัญของการพัฒนาตนทั้ง 4 ด้านมาประยุกต์ใช้กับการพัฒนาบุคลากร ควบคู่กับการจัดระบบสนับสนุนจากองค์กร เพื่อนำเสนอแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตการปฏิบัติงานที่เหมาะสมกับบริบทของการรถไฟแห่งประเทศไทย และส่งเสริมให้บุคลากรปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพควบคู่กับการมีคุณภาพชีวิตที่ดี

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาคุณภาพชีวิตการปฏิบัติงานของบุคลากรการรถไฟแห่งประเทศไทย
2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตการปฏิบัติงานของบุคลากรการรถไฟแห่งประเทศไทย
3. เพื่อนำเสนอการบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตการปฏิบัติงานของบุคลากรการรถไฟแห่งประเทศไทย

วิธีดำเนินการวิจัย

1. รูปแบบของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสานวิธี (Mixed Methods Research) โดยบูรณาการการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) การวิจัยเชิงปริมาณมุ่งศึกษาระดับคุณภาพชีวิตการปฏิบัติงานและวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตการปฏิบัติงานของบุคลากรการรถไฟแห่งประเทศไทย ส่วนการวิจัยเชิงคุณภาพมุ่งศึกษาข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตการปฏิบัติงานและการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ จากนั้นจึงนำผลการวิจัยทั้งสองส่วนมาวิเคราะห์และสังเคราะห์ร่วมกัน เพื่อนำเสนอการบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตการปฏิบัติงานของบุคลากรการรถไฟแห่งประเทศไทยให้เหมาะสมกับบริบทขององค์กร

2. ประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

2.1 ประชากร (Population) ที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ บุคลากรการรถไฟแห่งประเทศไทย จำนวน 12,289 คน (ฝ่ายทรัพยากรบุคคล การรถไฟแห่งประเทศไทย, 2568)

2.2 กลุ่มตัวอย่าง ได้คำนวณขนาดกลุ่มตัวอย่างโดยใช้สูตรทาโร่ ยามาเน่ (Yamane, 1973) ได้กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 388 คน โดยทำการสุ่มแบบชั้นภูมิ (Stratified Random Sampling)

2.3 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 18 รูปหรือคน ได้มาจากการคัดเลือกแบบเจาะจง โดยพิจารณาจากผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญ หรือมีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตการปฏิบัติงานของบุคลากรการรถไฟแห่งประเทศไทย และมีประสบการณ์หรือบทบาทด้านการบริหารงาน การบริหารทรัพยากรบุคคล การปฏิบัติงาน หรือการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการพัฒนาบุคลากร ประกอบด้วย นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา 2 รูปหรือคน นักวิชาการด้านรัฐประศาสนศาสตร์ 2 คน ผู้บริหารการรถไฟแห่งประเทศไทย 4 คน ตัวแทนฝ่ายทรัพยากรบุคคลการรถไฟแห่งประเทศไทย 4 คน และตัวแทนพนักงานการรถไฟแห่งประเทศไทย 6 คน นอกจากนี้ ได้ดำเนินการจัดสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) จำนวน 10 รูปหรือคน ซึ่งเป็นคนละกลุ่มกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อยืนยันองค์ความรู้ที่ได้จากการสังเคราะห์ผลการวิจัยและพิจารณาความเหมาะสมในการนำไปใช้กับบริบทของการรถไฟแห่งประเทศไทย

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

3.1 การวิจัยเชิงปริมาณ เป็นแบบสอบถามโดยแบ่งเป็น 4 ตอนคือ ตอนที่ 1 สอบถามเกี่ยวกับข้อมูลส่วนบุคคล ได้แก่ เพศ อายุ สถานภาพ ระดับการศึกษา และรายได้เฉลี่ยต่อเดือน ซึ่งเป็นแบบสอบถามแบบเลือกตอบ (Check List) ตอนที่ 2 สอบถามเกี่ยวกับปัจจัยส่งเสริมคุณภาพชีวิตการทำงาน จำนวน 5 ด้าน ตอนที่ 3 สอบถามเกี่ยวกับหลักภาวนา 4 จำนวน 4 ด้าน ตอนที่ 4 สอบถามเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตการปฏิบัติงาน

ของบุคลากรการรถไฟแห่งประเทศไทย จำนวน 4 ด้าน ซึ่งตอนที่ 2 ถึงตอนที่ 4 มีลักษณะเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า Rating Scale 5 ระดับ โดยนำมาหาคุณภาพของเครื่องมือจากผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 5 คน (Index of Item-Objective Congruence: IOC) และทำการทดสอบหาค่าความเชื่อมั่น (Reliability) โดยการหาค่าสัมประสิทธิ์แอลฟา (α–Coefficient) ได้ค่าความเชื่อมั่นในภาพรวมทั้งฉบับเท่ากับ 0.952

3.2 การวิจัยเชิงคุณภาพ เป็นแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง โดยกำหนดประเด็นคำถามตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ครอบคลุม 3 ประเด็นสำคัญ ได้แก่ 1. ปัจจัยส่งเสริมคุณภาพชีวิตการทำงาน ประกอบด้วย ด้านลักษณะงาน ด้านการบังคับบัญชา ด้านนโยบายและการบริหาร ด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และด้านความสำเร็จในการปฏิบัติงาน 2. การประยุกต์หลักภาวนา 4 ได้แก่ กายภาวนา การพัฒนากาย สีลภาวนา การพัฒนาความประพฤติ จิตภาวนา การพัฒนาจิต และปัญญาภาวนา การพัฒนาปัญญา เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตการปฏิบัติงานของบุคลากรการรถไฟแห่งประเทศไทย และ 3. คุณภาพชีวิตการปฏิบัติงานของบุคลากรการรถไฟแห่งประเทศไทย ประกอบด้วย ด้านความมั่นคงในอาชีพและการจ้างงาน ด้านสุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดี ด้านการพัฒนาทักษะ และด้านการสร้างสมดุลระหว่างงานกับชีวิตส่วนตัว เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์และสังเคราะห์แนวทางการบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตการปฏิบัติงานของบุคลากรการรถไฟแห่งประเทศไทย

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

4.1 การวิจัยเชิงปริมาณ เก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณด้วยแบบสอบถามจากกลุ่มตัวอย่างของบุคลากรการรถไฟแห่งประเทศไทย จำนวน 388 คน

4.2 การวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 18 รูปหรือคน และการสนทนากลุ่มเฉพาะ จำนวน 10 รูปหรือคน เพื่อยืนยันองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

5.1 การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ ผู้วิจัยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติ ซึ่งสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน มาใช้ประกอบกับการวิเคราะห์เชิงอนุมานผ่านเทคนิคการถดถอยพหุคูณ

5.2 การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยใช้วิธีวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) โดยจัดหมวดหมู่ข้อมูลตามประเด็นสำคัญที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการศึกษา และตีความสาระสำคัญจากข้อมูลสัมภาษณ์อย่างเป็นระบบ

ผลการวิจัย

1. คุณภาพชีวิตการปฏิบัติงานของบุคลากรการรถไฟแห่งประเทศไทย โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับคุณภาพชีวิตการปฏิบัติงานของบุคลากรการรถไฟฯ ในภาพรวม

ด้านที่	คุณภาพชีวิตการปฏิบัติงานของบุคลากรการรถไฟแห่งประเทศไทย	ระดับการปฏิบัติ		
		$\bar{X}$	S.D.	แปลผล
1.	ด้านความมั่นคงในอาชีพและการจ้างงาน	4.30	0.59	มาก
2.	ด้านสุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดี	4.25	0.54	มาก

ตารางที่ 1 ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับคุณภาพชีวิตการปฏิบัติงานของบุคลากรการรถไฟฯ ในภาพรวม (ต่อ)

ด้านที่	คุณภาพชีวิตการปฏิบัติงานของบุคลากรการรถไฟแห่งประเทศไทย	ระดับการปฏิบัติ		
		$\overline{X}$	S.D.	แปลผล
3.	ด้านการพัฒนาทักษะ	4.20	0.59	มาก
4.	ด้านการสร้างสมดุลระหว่างงานกับชีวิตส่วนตัว	4.30	0.57	มาก
	ภาพรวม	**4.27**	**0.46**	**มาก**

จากตารางที่ 1 พบว่า คุณภาพชีวิตการปฏิบัติงานของบุคลากรการรถไฟแห่งประเทศไทย ภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\overline{X}$ = 4.27, S.D. = 0.46) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน โดยด้านความมั่นคงในอาชีพและการจ้างงานและด้านการสร้างสมดุลระหว่างงานกับชีวิตส่วนตัวมีค่าเฉลี่ยสูงสุดเท่ากัน ($\overline{X}$ = 4.30) รองลงมา คือ ด้านสุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดี ($\overline{X}$ = 4.25) และด้านการพัฒนาทักษะ ($\overline{X}$ = 4.20) ตามลำดับ

ผลการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ พบว่า คุณภาพชีวิตการปฏิบัติงานของบุคลากรการรถไฟแห่งประเทศไทยครอบคลุม 4 ด้าน ได้แก่ 1. ด้านความมั่นคงในอาชีพและการจ้างงาน มีระบบบริหารงานบุคคลที่ชัดเจน โปร่งใส และเป็นธรรม มีความก้าวหน้าในอาชีพ การจัดอัตรากำลัง ค่าตอบแทน สวัสดิการ ที่พัก และสภาพแวดล้อมการทำงานที่เหมาะสม 2. ด้านสุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดี มีสถานที่ อุปกรณ์ และสภาพแวดล้อมการทำงานที่ปลอดภัย พร้อมส่งเสริมสุขภาพ การรักษาพยาบาล และการจัดการความเสี่ยง เวลาพัก และความเครียดจากการทำงาน 3. ด้านการพัฒนาทักษะ มีการอบรมให้สอดคล้องกับลักษณะงาน เทคโนโลยี และทิศทางขององค์กร โดยเฉพาะทักษะด้านระบบราง อาณัติสัญญาณ โทรคมนาคม เครื่องมือ และความปลอดภัย รวมถึงการถ่ายทอดความรู้ ระบบพี่เลี้ยง และการเรียนรู้จากหน้างาน และ 4. ด้านความสมดุลระหว่างงานกับชีวิตส่วนตัว มีการจัดเวลาทำงาน เวร วันลา วันพัก อัตรากำลัง และภาระงานอย่างเหมาะสม พร้อมส่งเสริมกิจกรรมผ่อนคลายและการมีเวลาสำหรับครอบครัว เพื่อให้บุคลากรปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพควบคู่กับการมีคุณภาพชีวิตที่ดี

2. ปัจจัยที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตการปฏิบัติงานของบุคลากรการรถไฟแห่งประเทศไทย พบผลการศึกษาดังนี้

2.1 สมมติฐานที่ 1 ปัจจัยส่งเสริมคุณภาพชีวิตการทำงาน ประกอบด้วย ด้านลักษณะงาน ด้านการบังคับบัญชา ด้านนโยบายและการบริหาร ด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ด้านความสำเร็จในการปฏิบัติงาน อย่างน้อย 1 ด้าน ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตการปฏิบัติงานของบุคลากรการรถไฟแห่งประเทศไทย ดังแสดงในตารางที่ 2

ตารางที่ 2 ปัจจัยส่งเสริมคุณภาพชีวิตการทำงานส่งผลต่อคุณภาพชีวิตการปฏิบัติงานของบุคลากรการรถไฟฯ

ตัวแปรปัจจัยส่งเสริมคุณภาพชีวิตการทำงาน	B	Beta	Std. Error	t	Sig.
ค่าคงที่ (Constant)	1.873		.138	13.527**	.000
ด้านนโยบายและการบริหาร (X1_3)	.393	.462	.035	11.138**	.000
ด้านลักษณะงาน (X1_1)	.350	.368	.039	8.867**	.000

ตารางที่ 2 ปัจจัยส่งเสริมคุณภาพชีวิตการทำงานส่งผลต่อคุณภาพชีวิตการปฏิบัติงานของบุคลากรการรถไฟฯ (ต่อ)

ตัวแปรปัจจัยส่งเสริมคุณภาพชีวิตการทำงาน	B	Beta	Std. Error	t	Sig.
ค่าคงที่ (Constant)	1.873		.138	13.527**	.000
ด้านความสำเร็จในการปฏิบัติงาน (X1_5)	.187	.210	.038	4.873**	.000
ด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล (X1_4)	.103	.120	.038	2.677**	.008

Multiple R = .755[d], R^2 = .570, Adjusted R^2 = .566, Std. Error = .305, F = 127.107, Sig. = .000
**มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01

จากตารางที่ 2 พบว่า ปัจจัยส่งเสริมคุณภาพชีวิตการทำงานส่งผลต่อคุณภาพชีวิตการปฏิบัติงานของบุคลากรการรถไฟฯ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 โดยเรียงลำดับตามสมการดังนี้ ด้านนโยบายและการบริหาร ด้านลักษณะงาน ด้านความสำเร็จในการปฏิบัติงาน ด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ตามลำดับ ส่วนด้านที่ไม่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตการปฏิบัติงานของบุคลากรการรถไฟฯ ได้แก่ ด้านการบังคับบัญชา โดยผลการวิเคราะห์มีค่าสัมประสิทธิ์การพยากรณ์ (R^2) เท่ากับ .570 แสดงว่า ปัจจัยส่งเสริมคุณภาพชีวิตการทำงานสามารถร่วมกันทำนายคุณภาพชีวิตการปฏิบัติงานของบุคลากรการรถไฟฯ ได้ร้อยละ 57.0 ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานข้อที่ 1 และสามารถเขียนสมการได้ดังนี้

$$\hat{Y} = 1.873 + 0.393(X1_3) + 0.350(X1_1) + 0.187(X1_5) + 0.103(X1_4)$$

$$Z_y = 0.462Z_{X1_3} + 0.368Z_{X1_1} + 0.210Z_{X1_5} + 0.120Z_{X1_4}$$

สมมติฐานที่ 2 หลักภาวนา 4 ประกอบด้วย กายภาวนา การพัฒนากาย สีลภาวนา การพัฒนาความประพฤติ จิตภาวนา การพัฒนาจิต ปัญญาภาวนา การพัฒนาปัญญา อย่างน้อย 1 ด้าน ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตการปฏิบัติงานของบุคลากรการรถไฟแห่งประเทศไทย ดังแสดงในตารางที่ 3

ตารางที่ 3 หลักภาวนา 4 ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตการปฏิบัติงานของบุคลากรการรถไฟฯ

ตัวแปรหลักภาวนา 4	B	Beta	Std. Error	t	Sig.
ค่าคงที่ (Constant)	1.576		.137	11.523**	.000
กายภาวนา การพัฒนากาย (X2_1)	.540	.619	.035	15.536**	.000
จิตภาวนา การพัฒนาจิต (X2_3)	.157	.190	.033	4.763**	.000
ปัญญาภาวนา การพัฒนาปัญญา(X2_4)	.132	.130	.041	3.240**	.001

Multiple R = .738[c], R^2 = .544, Adjusted R^2 = .541, Std. Error = .314, F = 152.767, Sig. = .000
**มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01

จากตารางที่ 3 พบว่า หลักภาวนา 4 ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตการปฏิบัติงานของบุคลากรการรถไฟฯ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 โดยเรียงลำดับตามสมการดังนี้ คือ กายภาวนา การพัฒนากาย จิตภาวนา การพัฒนาจิต และปัญญาภาวนา การพัฒนาปัญญา ส่วนด้านที่ไม่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตการปฏิบัติงานของบุคลากรการรถไฟฯ ได้แก่ สีลภาวนา การพัฒนาความประพฤติ โดยผลการวิเคราะห์มีค่าสัมประสิทธิ์การพยากรณ์

(R^2) เท่ากับ .544 แสดงว่า หลักภาวนา 4 สามารถร่วมกันทำนายคุณภาพชีวิตการปฏิบัติงานของบุคลากรการรถไฟฯ ได้ร้อยละ 54.4 ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานข้อที่ 2 และสามารถเขียนสมการได้ดังนี้

$$\hat{Y} = 1.576 + 0.540(X2_1) + 0.157(X2_3) + 0.132(X2_4)$$

$$Z_y = 0.619Z_{X2_1} + 0.190Z_{X2_3} + 0.130Z_{X2_4}$$

3. การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตการปฏิบัติงานของบุคลากรการรถไฟแห่งประเทศไทย พบว่า มีองค์ประกอบสำคัญ 3 ส่วน ได้แก่ ปัจจัยส่งเสริมคุณภาพชีวิตการทำงาน 5 ด้าน หลักภาวนา 4 และคุณภาพชีวิตการปฏิบัติงาน 4 ด้าน โดยเชื่อมโยงการสนับสนุนจากองค์กรกับการพัฒนาบุคลากรจากภายใน กล่าวคือ ปัจจัยส่งเสริมคุณภาพชีวิตการทำงาน 5 ด้าน ได้แก่ ลักษณะงาน การบังคับบัญชา นโยบายและการบริหาร ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และความสำเร็จในการปฏิบัติงาน เป็นฐานสนับสนุนให้บุคลากรมีหน้าที่ชัดเจน ได้รับการบริหารอย่างเป็นธรรม มีนโยบายที่ชัดเจน มีความสัมพันธ์ที่ดีในองค์กร และเกิดความภาคภูมิใจในผลสำเร็จของงาน ส่วนหลักภาวนา 4 ประกอบด้วย 1. กายภาวนา ส่งเสริมสุขภาพ ความพร้อมทางร่างกาย และความปลอดภัยในการทำงาน 2. สีลภาวนา ส่งเสริมวินัย ความซื่อสัตย์ ความรับผิดชอบ และการปฏิบัติตามกฎระเบียบ 3. จิตภาวนา พัฒนาสติ สมาธิ ความอดทน การควบคุมอารมณ์ และการจัดการความเครียด และ 4. ปัญญาภาวนา ส่งเสริมการคิดวิเคราะห์ การใช้เหตุผล การแก้ปัญหา การเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง และการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง ทำให้บุคลากรมีความพร้อมทั้งด้านร่างกาย ความประพฤติ จิตใจ และปัญญา อันนำไปสู่คุณภาพชีวิตการปฏิบัติงาน 4 ด้าน ได้แก่ ความมั่นคงในอาชีพและการจ้างงาน สุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดี การพัฒนาทักษะ และความสมดุลระหว่างงานกับชีวิตส่วนตัว โดยมุ่งให้บุคลากรได้รับค่าตอบแทนและสวัสดิการที่เหมาะสม มีระบบบริหารงานบุคคลและเส้นทางความก้าวหน้าในอาชีพที่ชัดเจน มีสภาพแวดล้อมการทำงานที่ปลอดภัย ได้รับการพัฒนาทักษะให้สอดคล้องกับภารกิจด้านระบบราง และมีเวลาพักผ่อนอย่างเหมาะสม ดังนั้น องค์กรควรจัดระบบงาน การบริหาร นโยบาย ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และการยอมรับผลสำเร็จให้เอื้อต่อการปฏิบัติงาน ควบคู่กับการพัฒนาบุคลากรตามหลักภาวนา 4 เพื่อให้บุคลากรมีคุณภาพชีวิตที่ดี สามารถปฏิบัติงานและให้บริการประชาชนได้อย่างมีคุณภาพและยั่งยืน

อภิปรายผลการวิจัย

1. คุณภาพชีวิตการปฏิบัติงานของบุคลากรการรถไฟแห่งประเทศไทย ผลการวิจัยพบว่า โดยภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับมาก โดยด้านความมั่นคงในอาชีพและการจ้างงานและด้านความสมดุลระหว่างงานกับชีวิตส่วนตัวมีค่าเฉลี่ยสูงสุดเท่ากัน แสดงให้เห็นว่า บุคลากรมีความคิดเห็นเชิงบวกต่อความมั่นคงในหน้าที่การงาน ความก้าวหน้า ค่าตอบแทนและสวัสดิการ ตลอดจนการจัดเวลาทำงานและเวลาพักให้เหมาะสมกับการดำเนินชีวิต ทั้งนี้ คุณภาพชีวิตการปฏิบัติงานไม่ได้จำกัดอยู่เพียงค่าตอบแทนหรือสวัสดิการ แต่ครอบคลุมถึงสุขภาวะกายและใจ โอกาสในการพัฒนาศักยภาพ และความสมดุลระหว่างงานกับชีวิตส่วนตัว ซึ่งช่วยเสริมสร้างประสิทธิภาพการปฏิบัติงาน ขวัญกำลังใจ และความผูกพันต่อองค์กร ผลการวิจัยสอดคล้องกับงานวิจัยของพระสุมิตร สุจิตฺโต (2563) ได้ศึกษาเรื่อง คุณภาพชีวิตในการปฏิบัติงานของบุคลากรองค์การบริหารส่วนตำบลในอำเภอเมืองสิงห์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี ผลการศึกษาพบว่า คุณภาพชีวิตในการปฏิบัติงานประกอบด้วยค่าตอบแทนที่เพียงพอและเป็นธรรม สภาพแวดล้อมที่ปลอดภัยและส่งเสริมสุขภาพ โอกาสในการพัฒนาความสามารถ ตลอดจนความมั่นคงและความก้าวหน้าในงาน ซึ่งสอดรับกับผลการวิจัยครั้งนี้ในด้าน

ระบบงานที่มั่นคงและเป็นธรรม สวัสดิการและสภาพแวดล้อมที่ปลอดภัย รวมถึงโอกาสในการพัฒนาความรู้และทักษะให้เหมาะสมกับภารกิจขององค์กร นอกจากนี้ ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของภูรีภัทร ห้วยหงส์ทอง และคณะ (2562) ได้ศึกษาเรื่อง การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตในการทำงานของบุคลากรกรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยกระทรวงมหาดไทย ผลการศึกษาพบว่า คุณภาพชีวิตในการทำงานสัมพันธ์กับลักษณะงานที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม การพัฒนาความสามารถ ประชาธิปไตยในองค์กร ความมั่นคงและความก้าวหน้า ตลอดจนสภาพแวดล้อมและภาระงาน ผลดังกล่าวสอดคล้องกับบริบทของการรถไฟแห่งประเทศไทย ซึ่งเป็นองค์กรที่ให้บริการสาธารณะและรับผิดชอบต่อความปลอดภัยของประชาชน จึงจำเป็นต้องมีระบบสนับสนุนการทำงานที่เหมาะสม ควบคู่กับการพัฒนาศักยภาพของบุคลากรอย่างต่อเนื่อง อีกทั้งสอดคล้องกับงานวิจัยของชลิดา ละม้ายพันธุ์ และแสงจิตต์ ไต่แสง (2567) ได้ศึกษาเรื่อง การพัฒนาคุณภาพชีวิตในการทำงานที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของบุคลากรในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอ่างทอง ผลการศึกษาพบว่า คุณภาพชีวิตในการทำงานเกี่ยวข้องกับการพัฒนาความรู้และทักษะ ความสมดุลระหว่างงานกับชีวิตส่วนตัว ความปลอดภัย ค่าตอบแทน สวัสดิการ และการมอบหมายงานอย่างเหมาะสมเพื่อลดความเครียดในการทำงาน ประเด็นดังกล่าวสอดรับกับลักษณะงานของบุคลากรการรถไฟแห่งประเทศไทยที่ต้องปฏิบัติงานอย่างต่อเนื่อง มีระบบเวร และเกี่ยวข้องกับความปลอดภัยของผู้โดยสาร ดังนั้น การจัดอัตรากำลัง เวลาทำงาน เวลาพัก การพัฒนาทักษะเฉพาะทาง และการดูแลสุขภาวะจึงมีความสำคัญต่อคุณภาพชีวิตการปฏิบัติงานโดยตรง จึงกล่าวได้ว่า คุณภาพชีวิตการปฏิบัติงานของบุคลากรการรถไฟแห่งประเทศไทยครอบคลุมองค์ประกอบที่เชื่อมโยงกัน ได้แก่ ความมั่นคงในอาชีพ สุขภาวะ การพัฒนาทักษะ และความสมดุลระหว่างงานกับชีวิตส่วนตัว ซึ่งล้วนมีความสำคัญต่อประสิทธิภาพการปฏิบัติงานและคุณภาพการให้บริการประชาชน

2. ปัจจัยที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตการปฏิบัติงานของบุคลากรการรถไฟแห่งประเทศไทย ผลการวิจัยพบว่า พบว่า ปัจจัยส่งเสริมคุณภาพชีวิตการทำงานส่งผลต่อคุณภาพชีวิตการปฏิบัติงานของบุคลากรการรถไฟฯ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 จำนวน 4 ด้าน ได้แก่ ด้านนโยบายและการบริหาร ด้านลักษณะงาน ด้านความสำเร็จในการปฏิบัติงาน และด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล สามารถร่วมกันทำนายคุณภาพชีวิตการปฏิบัติงานของบุคลากรการรถไฟฯ ได้ร้อยละ 57.0 ส่วนหลักภาวนา 4 ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตการปฏิบัติงานของบุคลากรการรถไฟฯ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 จำนวน 3 ด้าน ได้แก่ กายภาวนา การพัฒนากาย จิตภาวนา การพัฒนาจิต และปัญญาภาวนา การพัฒนาปัญญา สามารถร่วมกันทำนายคุณภาพชีวิตการปฏิบัติงานของบุคลากรการรถไฟฯ ได้ร้อยละ 54.4 แสดงให้เห็นว่า คุณภาพชีวิตการปฏิบัติงานเกี่ยวข้องทั้งกับระบบสนับสนุนขององค์กรและการพัฒนาบุคลากรจากภายใน เนื่องจากนโยบายและระบบงานที่เหมาะสมช่วยให้บุคลากรปฏิบัติงานได้อย่างมีทิศทาง ส่วนลักษณะงาน ความสำเร็จในการปฏิบัติงาน และความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ช่วยสร้างความพึงพอใจ แรงจูงใจ และความร่วมมือในการทำงาน ขณะที่การพัฒนาด้านร่างกาย จิตใจ และปัญญา ช่วยให้บุคลากรมีความพร้อม สามารถจัดการกับความเครียด ตัดสินใจ และแก้ไขปัญหาในการปฏิบัติงานได้อย่างเหมาะสม ผลการวิจัยสอดคล้องกับงานวิจัยของนัฐพล บุญสอน และคณะ (2567) ได้ศึกษาเรื่อง การประยุกต์หลักภาวนา 4 เพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตในการปฏิบัติงานของบุคลากรสำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา ผลการศึกษาพบว่า นโยบายและการบริหาร ความสำเร็จในชีวิตการทำงาน การบังคับบัญชา และความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตในการปฏิบัติงานของบุคลากรสำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา ส่วนหลักภาวนา 4 ที่ส่งผล ได้แก่ กายภาวนาและจิตภาวนา ข้อค้นพบที่ตรงกันในด้านนโยบายและการบริหาร ความสำเร็จในการปฏิบัติงาน ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กายภาวนา และจิตภาวนา แสดงให้เห็นว่า ระบบบริหาร ความสำเร็จและความสัมพันธ์ในการทำงาน ตลอดจนความพร้อมด้านร่างกาย

และจิตใจ มีความสำคัญต่อคุณภาพชีวิตการปฏิบัติงานของบุคลากร อีกทั้งสอดคล้องกับงานวิจัยของถนอมขวัญ อยู่สุข และคณะ (2565) ได้ศึกษาเรื่อง การพัฒนาคุณภาพชีวิตเชิงพุทธของผู้เกษียณอายุการปฏิบัติงานจากกรมชลประทาน ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยการพัฒนาคุณภาพชีวิตและหลักภาวนา 4 มีอิทธิพลร่วมกันต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตเชิงพุทธของผู้เกษียณอายุการปฏิบัติงานจากกรมชลประทาน ข้อค้นพบดังกล่าวสนับสนุนผลการวิจัยครั้งนี้ว่า การพัฒนาคุณภาพชีวิตต้องอาศัยทั้งปัจจัยสนับสนุนที่เหมาะสมและการพัฒนาบุคคลตามหลักภาวนา 4 ควบคู่กัน นอกจากนี้ ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของจิรัตติกาล สุขสิงห์ และคณะ (2567) ได้ศึกษาเรื่อง พุทธบูรณาการเพื่อส่งเสริมประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรสำนักงานชลประทานที่ 11 กรมชลประทาน ผลการศึกษาพบว่า การพัฒนาบุคลากรตามยุทธศาสตร์ส่งผลต่อประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรสำนักงานชลประทานที่ 11 กรมชลประทาน โดยเฉพาะด้านทัศนคติในการปฏิบัติงานอย่างสร้างสรรค์และด้านทักษะการปฏิบัติงานเชิงรุก ข้อค้นพบดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า การพัฒนาทัศนคติและทักษะให้สอดคล้องกับลักษณะงาน ช่วยให้บุคลากรปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพและบรรลุผลสำเร็จ ซึ่งสนับสนุนความสำเร็จในการปฏิบัติงานอันเป็นปัจจัยสำคัญต่อคุณภาพชีวิตการปฏิบัติงานของบุคลากร จึงกล่าวได้ว่า การพัฒนาคุณภาพชีวิตการปฏิบัติงานของบุคลากรการรถไฟแห่งประเทศไทยต้องดำเนินการควบคู่กันทั้งในระดับองค์กรและระดับบุคคล โดยจัดระบบบริหารและสภาพแวดล้อมการทำงานให้เอื้อต่อการปฏิบัติงานพร้อมกับพัฒนาบุคลากรด้านร่างกาย จิตใจ และปัญญาตามหลักภาวนา 4 เพื่อให้บุคลากรปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีคุณภาพชีวิตที่ดีอย่างต่อเนื่อง

3. การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตการปฏิบัติงานของบุคลากรการรถไฟแห่งประเทศไทย ผลการวิจัยพบว่า การพัฒนาคุณภาพชีวิตการปฏิบัติงานประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ 3 ส่วน ได้แก่ ปัจจัยส่งเสริมคุณภาพชีวิตการทำงาน 5 ด้าน หลักภาวนา 4 และคุณภาพชีวิตการปฏิบัติงาน 4 ด้าน โดยปัจจัยด้านลักษณะงาน การบังคับบัญชา นโยบายและการบริหาร ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และความสำเร็จในการปฏิบัติงาน เป็นฐานสนับสนุนจากองค์กรที่ช่วยให้บุคลากรปฏิบัติงานอย่างชัดเจนและเหมาะสม มีความสัมพันธ์ที่ดี และเกิดความภาคภูมิใจในงาน ส่วนหลักภาวนา 4 เป็นแนวทางพัฒนาบุคลากรจากภายใน ทั้งด้านความพร้อมทางร่างกายและความปลอดภัย วินัยและความรับผิดชอบ สติและการจัดการความเครียด ตลอดจนการคิดวิเคราะห์ การแก้ปัญหา และการปรับตัว การบูรณาการทั้งสองส่วนช่วยส่งเสริมคุณภาพชีวิตการปฏิบัติงานด้านความมั่นคงในอาชีพและการจ้างงาน สุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดี การพัฒนาทักษะ และความสมดุลระหว่างงานกับชีวิตส่วนตัว แสดงให้เห็นว่า การพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคลากรควรดำเนินการทั้งด้านระบบสนับสนุนจากองค์กรและการพัฒนากาย ความประพฤติ จิตใจ และปัญญา เพื่อให้บุคลากรสามารถปฏิบัติภารกิจด้านระบบราง ความปลอดภัย และการบริการประชาชนได้อย่างมีคุณภาพ ผลการวิจัยสอดคล้องกับงานวิจัยของณัฐกณัฐ์ ธิติกิตตินันท์ และคณะ (2568) ได้ศึกาเรื่อง การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตการปฏิบัติงานของบุคลากรเทศบาลเมืองปทุมธานี ผลการศึกษาพบว่า หลักภาวนา 4 มีความสัมพันธ์เชิงบวกกับคุณภาพชีวิตการปฏิบัติงานของบุคลากรอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ โดยกายภาวนาช่วยส่งเสริมสุขภาพร่างกาย สีลภาวนาช่วยเสริมสร้างระเบียบวินัย จิตภาวนาช่วยพัฒนาความมั่นคงทางจิตใจและการควบคุมอารมณ์ และปัญญาภาวนาช่วยเพิ่มพูนความรู้และความสามารถในการปฏิบัติงาน ข้อค้นพบดังกล่าวสนับสนุนผลการวิจัยครั้งนี้ว่า การพัฒนาคุณภาพชีวิตการปฏิบัติงานควรครอบคลุมทั้งร่างกาย ความประพฤติ จิตใจ และปัญญา เพื่อให้บุคลากรมีความพร้อมในการปฏิบัติงานและมีคุณภาพชีวิตที่ดี นอกจากนี้ ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของพระปลัดสถิตย์ โพธิญาโณ และเกียรติศักดิ์ สุขเหลือง (2567) ได้ศึกษาเรื่อง การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตการปฏิบัติงานของบุคลากรเทศบาลในจังหวัดเชียงใหม่ ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยด้านสังคมและเศรษฐกิจ รวมทั้งกายภาวนา

และปัญญาภาวนา ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตการปฏิบัติงานของบุคลากรเทศบาลในจังหวัดเชียงใหม่ โดยกายภาวนาช่วยเสริมสร้างความพร้อมด้านร่างกาย ส่วนปัญญาภาวนาช่วยพัฒนาการคิดวิเคราะห์และการแก้ปัญหา ซึ่งสนับสนุนผลการวิจัยครั้งนี้ว่า ปัจจัยสนับสนุนจากองค์กรและการพัฒนาบุคลากรตามหลักภาวนา 4 มีส่วนสำคัญต่อการยกระดับคุณภาพชีวิตการปฏิบัติงาน อีกทั้งยังสอดคล้องกับงานวิจัยของน้ำฝน ศิลปพาณิชกุล และกมลวรรณ วรรณธนัง (2566) ได้ศึกษาเรื่อง แนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตในการทำงานของบุคลากรองค์การบริหารส่วนตำบลชะแมบ อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ผลการศึกษาพบว่า การพัฒนาคุณภาพชีวิตในการทำงานควรครอบคลุมการมอบหมายงานให้เหมาะสมกับตำแหน่ง ความก้าวหน้าที่เป็นธรรม การพัฒนาความรู้และความสามารถ การสอนงาน การบริหารแบบมีส่วนร่วม การดูแลสุขภาพและความปลอดภัย ตลอดจนการให้ค่าตอบแทนและการยอมรับผลสำเร็จอย่างเหมาะสม ข้อค้นพบดังกล่าวยืนยันว่าระบบบริหารและการสนับสนุนจากองค์กรเป็นพื้นฐานสำคัญของการพัฒนาคุณภาพชีวิตการปฏิบัติงาน จึงกล่าวได้ว่า การพัฒนาคุณภาพชีวิตการปฏิบัติงานของบุคลากรการรถไฟแห่งประเทศไทยควรดำเนินการทั้งในระดับองค์กรและระดับบุคคล โดยจัดระบบบริหาร สภาพแวดล้อม และการพัฒนาบุคลากรให้เหมาะสมกับลักษณะงาน ควบคู่กับการส่งเสริมการพัฒนาตนตามหลักภาวนา 4 เพื่อให้บุคลากรมีความมั่นคง มีสุขภาวะที่ดี มีทักษะที่เหมาะสม รักษาความสมดุลระหว่างงานกับชีวิตส่วนตัว และปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพและต่อเนื่อง

องค์ความรู้ใหม่

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้สังเคราะห์จากการวิจัย
ที่มา: สังเคราะห์โดยผู้วิจัย เสาวคนธ์ ศักดิ์ชัยศรี และคณะ

จากภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้สังเคราะห์จากการวิจัย แสดงการบูรณาการปัจจัยส่งเสริมคุณภาพชีวิตการทำงาน 5 ด้าน เข้ากับหลักภาวนา 4 เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตการปฏิบัติงานของบุคลากรการรถไฟแห่งประเทศไทย 4 ด้าน โดยเชื่อมโยงการสนับสนุนจากองค์กรกับการพัฒนาบุคลากร ดังนี้

ปัจจัยส่งเสริมคุณภาพชีวิตการทำงาน 5 ด้าน เป็นฐานสนับสนุนจากองค์กร ได้แก่ 1. ลักษณะงาน กำหนดหน้าที่ชัดเจนและมอบหมายงานตามความสามารถ ภาระงาน และความเสี่ยง 2. การบังคับบัญชา บริหารอย่างเป็นธรรม รับฟังความคิดเห็น และสนับสนุนการทำงานอย่างปลอดภัย 3. นโยบายและการบริหาร กำหนดแนวทางชัดเจน โปร่งใส และส่งเสริมการพัฒนาบุคลากร 4. ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ส่งเสริมการสื่อสาร การทำงานเป็นทีม และการช่วยเหลือเกื้อกูล และ 5. ความสำเร็จในการปฏิบัติงาน ส่งเสริมความภาคภูมิใจ การยอมรับผลงาน และการประเมินผลอย่างเป็นธรรม

หลักภาวนา 4 เป็นแนวทางพัฒนาบุคลากร ได้แก่ 1. กายภาวนา ส่งเสริมสุขภาพ การพักผ่อน และความพร้อมในการทำงานอย่างปลอดภัย 2. สีลภาวนา ส่งเสริมวินัย ความซื่อสัตย์ ความรับผิดชอบและการปฏิบัติตามกฎระเบียบและจรรยาบรรณ 3. จิตภาวนา พัฒนาสติ สมาธิ ความอดทน การควบคุมอารมณ์และการจัดการความเครียด และ 4. ปัญญาภาวนา พัฒนาการคิดวิเคราะห์ การแก้ปัญหา การเรียนรู้จากงานจริงและการปรับตัวต่อเทคโนโลยี

การบูรณาการทั้งสองส่วนมุ่งพัฒนาคุณภาพชีวิตการปฏิบัติงาน 4 ด้าน ได้แก่ 1. ความมั่นคงในอาชีพและการจ้างงาน มีค่าตอบแทนและโอกาสก้าวหน้าที่เป็นธรรม 2. สุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดี มีการดูแลสุขภาพ สวัสดิการรักษาพยาบาล และสภาพแวดล้อมที่ปลอดภัย 3. การพัฒนาทักษะ ได้รับการพัฒนาความรู้และทักษะให้สอดคล้องกับงาน เทคโนโลยี และภารกิจด้านระบบราง และ 4. การสร้างสมดุลระหว่างงานกับชีวิตส่วนตัว มีการจัดเวลาทำงาน วันลา วันพัก และภาระงานให้เอื้อต่อการพักผ่อนและชีวิตครอบครัว องค์ความรู้นี้จึงเสนอให้การจัดระบบสนับสนุนจากองค์กรดำเนินไปพร้อมกับการพัฒนากาย ความประพฤติ จิตใจ และปัญญาของบุคลากร เพื่อให้การพัฒนาคุณภาพชีวิตครอบคลุมทั้งสภาพการทำงานและความพร้อมในการปฏิบัติหน้าที่

สรุปและข้อเสนอแนะ

คุณภาพชีวิตการปฏิบัติงานของบุคลากรการรถไฟแห่งประเทศไทยโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ครอบคลุมด้านความมั่นคงในอาชีพและการจ้างงาน สุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดี การพัฒนาทักษะ และความสมดุลระหว่างงานกับชีวิตส่วนตัว โดยปัจจัยด้านนโยบายและการบริหาร ลักษณะงาน ความสำเร็จในการปฏิบัติงาน และความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล รวมทั้งหลักภาวนา 4 โดยเฉพาะกายภาวนา จิตภาวนา และปัญญาภาวนา ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตการปฏิบัติงาน ดังนั้น การพัฒนาคุณภาพชีวิตการปฏิบัติงานควรบูรณาการปัจจัยส่งเสริมคุณภาพชีวิตการทำงานกับหลักภาวนา 4 เพื่อให้บุคลากรมีความมั่นคง มีสุขภาวะที่ดี มีทักษะที่เหมาะสม และรักษาความสมดุลระหว่างงานกับชีวิตส่วนตัว ทั้งนี้ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะสำหรับการนำผลการวิจัยไปใช้และการวิจัยครั้งต่อไป

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. การรถไฟแห่งประเทศไทยควรกำหนดนโยบายพัฒนาทักษะบุคลากรอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง

2. การรถไฟแห่งประเทศไทยควรกำหนดนโยบายพัฒนาสภาพแวดล้อม เครื่องมือ อุปกรณ์ และระบบสนับสนุนการปฏิบัติงานให้เพียงพอและปลอดภัย

3. การรถไฟแห่งประเทศไทยควรกำหนดนโยบายส่งเสริมคุณภาพชีวิตการปฏิบัติงานโดยบูรณาการหลักภาวนา 4 กับการบริหารงานบุคคล

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

1. ด้านความมั่นคงในอาชีพและการจ้างงาน การรถไฟแห่งประเทศไทยควรปรับปรุงระบบค่าตอบแทนและสวัสดิการให้เหมาะสมกับตำแหน่ง ภาระงาน และเพียงพอต่อการดำรงชีวิต

2. ด้านสุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดี การรถไฟแห่งประเทศไทยควรจัดสถานที่ทำงานให้เหมาะสม ปลอดภัย สะดวก และมีอุปกรณ์เพียงพอต่อการปฏิบัติงาน

3. ด้านการพัฒนาทักษะ การรถไฟแห่งประเทศไทยควรส่งเสริมให้บุคลากรได้รับการพัฒนาความรู้และทักษะ พร้อมเปิดโอกาสให้นำความรู้มาใช้พัฒนางานอย่างมีประสิทธิภาพ

4. ด้านการสร้างสมดุลระหว่างงานกับชีวิตส่วนตัว การรถไฟแห่งประเทศไทยควรจัดระบบเวลาทำงาน วันลา และภาระงานให้เหมาะสม เพื่อให้บุคลากรบริหารเวลางานและเวลาส่วนตัวได้อย่างสมดุล

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษารูปแบบการพัฒนาทักษะและระบบพี่เลี้ยงของบุคลากรการรถไฟแห่งประเทศไทยจำแนกตามสายงาน

2. ควรศึกษาปัจจัยด้านสภาพแวดล้อม เครื่องมือ อุปกรณ์ ความปลอดภัย ภาระงาน และการจัดเวลาทำงานที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตการปฏิบัติงานของบุคลากร

3. ควรศึกษารูปแบบการบูรณาการหลักภาวนา 4 เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตการปฏิบัติงานของบุคลากรการรถไฟแห่งประเทศไทย

เอกสารอ้างอิง

จิรัตติกาล สุขสิงห์ และคณะ. (2567). พุทธบูรณาการเพื่อส่งเสริมประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรสำนักงานชลประทานที่ 11 กรมชลประทาน. วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์, 7(1), 108–122.

ชลิดา ละม้ายพันธุ์ และแสงจิตต์ ไต่แสง. (2567). การพัฒนาคุณภาพชีวิตในการทำงานที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของบุคลากรในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอ่างทอง. วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์, 7(3), 26–40.

ณัฐกณัฐฐ์ ธิติกิตตินันท์ และคณะ. (2568). การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตการปฏิบัติงานของบุคลากรเทศบาลเมืองปทุมธานี. วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์, 8(5), 109–121.

ถนอมขวัญ อยู่สุข และคณะ. (2565). การพัฒนาคุณภาพชีวิตเชิงพุทธของผู้เกษียณอายุการปฏิบัติงานจากกรมชลประทาน. วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์, 11(4), R40–R54.

นัฐพล บุญสอน และคณะ. (2567). การประยุกต์หลักภาวนา 4 เพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตในการปฏิบัติงานของบุคลากรสำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา. วารสารวิชาการรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์, 6(2), 58–72.

น้ำฝน ศิลปพาณิชกุล และกมลวรรณ วรรณธนัง. (2566). แนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตในการทำงานของบุคลากรองค์การบริหารส่วนตำบลชะแมบ อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. วารสารพุทธนวัตกรรมและการจัดการ, 6(6), 42–55.

ฝ่ายทรัพยากรบุคคล การรถไฟแห่งประเทศไทย. (2568). เอกสารประกอบรายงานสถิติอัตรากำลัง ประจำเดือนกรกฎาคม 2568. กรุงเทพฯ: การรถไฟแห่งประเทศไทย.

พระปลัดสถิตย์ โพธิญาโณ และเกียรติศักดิ์ สุขเหลือง. (2567). การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตการปฏิบัติงานของบุคลากรเทศบาลในจังหวัดเชียงใหม่. วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์, 13(5), 362–372.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2558). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม (พิมพ์ครั้งที่ 31). กรุงเทพฯ: ผลิธัมม์.

พระสุมิตร สุจิตฺโต. (2563). คุณภาพชีวิตในการปฏิบัติงานของบุคลากรองค์การบริหารส่วนตำบลในอำเภอเมืองสิงห์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี. วารสารพุทธนวัตกรรมและการจัดการ, 3(2), 1–10.

ภูรีภัทร ห้วยหงส์ทอง และคณะ. (2562). การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตในการทำงานของบุคลากรกรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยกระทรวงมหาดไทย. วารสารบัณฑิตศึกษา มหาจุฬาขอนแก่น. 6(3), 229–247.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สำนักงานคณะกรรมการนโยบายรัฐวิสาหกิจ. (2567). หลักเกณฑ์การประเมินกระบวนการปฏิบัติงานและการจัดการ Core Business Enablers ของรัฐวิสาหกิจ. กรุงเทพฯ: กระทรวงการคลัง.

สำนักงานนโยบาย แผน วิจัยและพัฒนา การรถไฟแห่งประเทศไทย. (2567). แผนวิสาหกิจการรถไฟฯ พ.ศ. 2566 - 2570 (แผนฟื้นฟูการรถไฟฯ) และแผนปฏิบัติการฯ ประจำปี 2568. กรุงเทพฯ: การรถไฟแห่งประเทศไทย.

Al-Otaibi, R. G. A.-H. (2020). The impact of work-life quality on staff performance at Dawadami Public Hospital, Saudi Arabia. Journal of Human Resource and Sustainability Studies, 8(2), 107–130.

Eurofound. (2002). Quality of work and employment in Europe: Issues and challenges. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

Van Dersal, W. R. (1968). The successful supervisor in government and business (Rev. ed.). New York: Harper & Row.

Yamane, T. (1973). Statistics: An introductory analysis (3rd ed.). New York: Harper & Row.

JIDIR
วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์
JOURNAL OF INTERDISCIPLINARY INNOVATION REVIEW
ปีที่ 9 ฉบับที่ 5 กันยายน – ตุลาคม 2569 Vol. 9 No. 5 September – October 2026

บทความวิจัย

พุทธวิธีส่งเสริมการพัฒนาการฝึกวิชาชีพผู้ต้องขังของเจ้าหน้าที่เรือนจำจังหวัดจันทบุรี

BUDDHIST METHOD FOR PROMOTING PROFESSIONAL TRAINING CARREER OF CHANTABURI PROVINCIAL PRISON PERSONNEL

วิทูรย์ แสวงผล*, ธิติวุฒิ หมั่นมี, ธวัชชัย สมอเนื้อ
Withoon Sawaengphon*, Thitiwut Manmee, Thawatchai Samornuea
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Faculty of Social Sciences, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
*Corresponding Author E-mail: bangmi1991@gmail.com
Received June 25, 2026; Revised July 28, 2026; Accepted August 5, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1. ศึกษาระดับการพัฒนาการฝึกวิชาชีพผู้ต้องขังของเจ้าหน้าที่เรือนจำจังหวัดจันทบุรี 2. ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างหลักไตรสิกขากับการพัฒนาฝึกวิชาชีพผู้ต้องขังของเจ้าหน้าที่เรือนจำจังหวัดจันทบุรี และ 3. นำเสนอพุทธวิธีส่งเสริมการพัฒนาการฝึกวิชาชีพผู้ต้องขังของเจ้าหน้าที่เรือนจำจังหวัดจันทบุรี ระเบียบวิธีวิจัยเป็นแบบผสานวิธี การวิจัยเชิงปริมาณ ศึกษาประชากรจำนวน 70 คน ด้วยแบบสอบถามประมาณค่า 5 ระดับ ที่ความเชื่อมั่น 0.952 สถิติใช้ ค่าเฉลี่ย และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ การวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 10 ท่าน วิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า 1. ระดับหลักไตรสิกขา กับการพัฒนาการฝึกวิชาชีพผู้ต้องขังของเจ้าหน้าที่เรือนจำจังหวัดจันทบุรี โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายด้านพบว่าอยู่ในระดับมากทุกด้าน 2. หลักไตรสิกขากับการพัฒนาการฝึกวิชาชีพผู้ต้องขังมีความสัมพันธ์เชิงบวกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 ในระดับมาก และ 3. การพัฒนาการฝึกวิชาชีพตามหลักไตรสิกขา คือ ด้านศีล การละเว้นจากการทำชั่ว มีทัศนคติ และพฤติกรรมที่ดี ทำความดีทำให้ชีวิตมีความสุข ช่วยเหลือเพื่อนร่วมงานด้วยความเอื้อเฟื้อ ด้านสมาธิ ความตั้งมั่นทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ ทำงานด้วยความตั้งใจ และอดทน แก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าด้วยความสุขุมรอบคอบ ด้านปัญญา ความรอบรู้ แก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าด้วยหลักการ และเหตุผล มีความรู้และทำตามหน้าที่ได้อย่างเต็มที่ ใช้เวลาให้เกิดประโยชน์สูงสุด และพัฒนาตนเองอยู่เสมอ

คำสำคัญ: หลักไตรสิกขา, การพัฒนาการฝึกวิชาชีพ, ผู้ต้องขังเรือนจำจังหวัดจันทบุรี, เรือนจำจังหวัดจันทบุรี

Abstract

This research article aimed to: 1. study the quality of work life of personnel of the State Railway of Thailand; 2. examine the factors affecting their quality of work life; and 3. propose the integration of Buddhist principles for developing the quality of work life of personnel of the State Railway of Thailand. This study employed a mixed-methods research design. For the quantitative research, the sample consisted of 388 personnel of the State Railway of Thailand selected through stratified random sampling. Data were collected using a

questionnaire with an overall reliability coefficient of 0.952 and analyzed using frequency, percentage, mean, standard deviation, and stepwise multiple regression analysis. For the qualitative research, 18 key informants were purposively selected. Data were collected through structured in-depth interviews and analyzed using descriptive content analysis. In addition, a focus group discussion was conducted with 10 participants to validate the knowledge synthesized from the findings.

The findings revealed that 1. The overall quality of work life of personnel of the State Railway of Thailand and all individual dimensions were at a high level. Job and employment security and work-life balance had equally the highest mean scores, followed by health and well-being and skill development, respectively. 2. Four factors promoting quality of work life policy and administration, nature of work, work achievement, and interpersonal relationships significantly affected quality of work life at the 0.01 level and jointly explained 57.0 percent of the variance. In addition, three dimensions of the Bhavana 4 principles Kayabhavana (physical development), Cittabhavana (mental development), and Paññabhavana (wisdom development) significantly affected quality of work life at the 0.01 level and jointly explained 54.4 percent of the variance; and 3. The integration of Buddhist principles for developing the quality of work life of personnel of the State Railway of Thailand involved connecting five organizational factors promoting quality of work life with the Bhavana 4 principles to develop personnel in terms of physical well-being, conduct, mental well-being, and wisdom, together with fair work systems and management. This integration contributes to the development of the four dimensions of quality of work life and enhances the quality of public service delivery.
Keywords: Threefold Training, Vocational Training Development, Inmates of Chanthaburi Provincial Prison, Chanthaburi Provincial Prison

บทนำ

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เป็นกลไกสำคัญของการพัฒนาประเทศ เพราะช่วยเสริมสร้างความรู้ ทักษะ และคุณลักษณะที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพ ในกลุ่มผู้ต้องขังนั้น ผู้ต้องขังส่วนใหญ่อยู่ในวัยทำงานและถือเป็นทุนมนุษย์ที่มีบทบาทต่อระบบเศรษฐกิจ การจัดการอาชีวศึกษาและการฝึกอบรมอาชีพจึงมุ่งพัฒนากำลังคนให้มีมาตรฐาน สามารถประกอบอาชีพสุจริต และกลับมาเป็นแรงงานที่มีคุณภาพของสังคมได้อีกครั้ง (ฌานิกา ศรีวรรณวิทย์ และคณะ, 2565)

ในงานราชทัณฑ์ การฝึกวิชาชีพเป็นภารกิจสำคัญของการแก้ไขพัฒนาพฤตินิสัยผู้ต้องขัง กรมราชทัณฑ์จัดการฝึกทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดแรงงาน ประสานความร่วมมือกับหน่วยงานภายนอก และส่งเสริมการทดสอบมาตรฐานฝีมือแรงงาน เพื่อให้ผู้ต้องขังมีอาชีพติดตัว กลับสู่สังคมอย่างมั่นใจ และลดโอกาสการกระทำผิดซ้ำ (จำลอง มะโนวัง และวนัชภรณ์ มะโนวัง, 2566) และถึงแม้จะมีนโยบายรองรับ แต่การดำเนินงานยังมีข้อจำกัดด้านความต่อเนื่อง กิจกรรมพัฒนาผู้ต้องขังจำนวนมากจัดแบบเฉพาะกิจ ขาดหลักสูตรระยะยาวและการติดตามประเมินผล การฝึกอาชีพบางส่วนไม่สอดคล้องกับตลาดแรงงานจริง และเมื่อพ้นโทษก็ยังไม่มีระบบติดตามสนับสนุนอย่างเป็นระบบ ทั้งด้านจิตใจ เศรษฐกิจ

และสังคม ผู้พ้นโทษจึงมักกลับเข้าสู่สภาพแวดล้อมเดิมและวนสู่การกระทำผิดซ้ำ (พระมหานิพิฐพนธ์ กิตฺติพนฺโธ และคณะ, 2568)

นอกจากนี้ ทัศนคติและแรงจูงใจของผู้ต้องขังเป็นอีกปัจจัยหนึ่ง ผู้ต้องขังบางส่วนไม่เห็นคุณค่าของการฝึกอาชีพ เพราะเมื่อพ้นโทษต้องกลับไปรับภาระครอบครัวโดยไม่มีทุนประกอบอาชีพ ขณะที่สถานประกอบการยังตรวจสอบประวัติ และสังคมยังตีตราไม่ให้โอกาส ผลการศึกษาชี้ว่าการฝึกอาชีพป้องกันการกระทำผิดซ้ำได้เพียงบางกรณี เพราะต้องควบคู่กับโอกาสจากสังคมและต้นทุนชีวิตที่เอื้อต่อการเริ่มต้นใหม่ (ฌานิกา ศรีวรรณวิทย์ และคณะ, 2565) และในด้านการบริหารจัดการ พบว่าเนื้อหาหลักสูตรบางส่วนยังไม่สอดคล้องกับความต้องการของตลาดแรงงานปัจจุบัน เรือนจำมีข้อจำกัดด้านบุคลากรและทรัพยากรที่จำเป็น และขนาดของเรือนจำไม่สัมพันธ์กับจำนวนผู้ต้องขัง แม้จะมีเครือข่ายอย่างกรมพัฒนาฝีมือแรงงานและวิทยาลัยการอาชีพเข้ามาเสริมองค์ความรู้ก็ตาม ข้อจำกัดเหล่านี้ส่งผลให้การฟื้นฟูผู้ต้องขังยังไม่บรรลุผลเต็มศักยภาพ (ภานุเดช ประเสริฐศรี และอจิรภาส์ เพียรขุนทด, 2567) ดังนั้น การพัฒนาการฝึกวิชาชีพจึงไม่อาจมุ่งแต่ทักษะอาชีพ หากต้องพัฒนาความประพฤติ จิตใจ และปัญญาควบคู่กัน ซึ่งสอดคล้องกับหลักไตรสิกขา อันได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา ศีลเป็นการพัฒนาพฤติกรรมทางกายและวาจาให้ถูกต้อง ปลูกฝังวินัยและความรับผิดชอบ สมาธิเป็นการฝึกจิตให้มั่นคง จดจ่อกับงาน และไม่หลงระเริง ส่วนปัญญาเป็นตัวนำทางพฤติกรรมทั้งหมด ช่วยให้คิดวิเคราะห์ แก้ปัญหา และตัดสินใจได้ถูกต้อง เมื่อพัฒนาครบทั้งสามด้านย่อมเป็นฐานของการดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพอย่างมีคุณธรรมและพึ่งตนเองได้ (วราพร องคะลอย, 2565)

ผู้วิจัยจึงเห็นว่า การศึกษาการพัฒนาการฝึกวิชาชีพผู้ต้องขังของเจ้าหน้าที่เรือนจำจังหวัดจันทบุรี โดยบูรณาการหลักไตรสิกขา จะทำให้ทราบระดับการพัฒนาการฝึกวิชาชีพ ความสัมพันธ์ระหว่างหลักไตรสิกขากับการพัฒนาการฝึกวิชาชีพ และนำเสนอพุทธวิธีที่เหมาะสมกับบริบทของเรือนจำจังหวัดจันทบุรี อันเป็นประโยชน์ต่อการฟื้นฟูผู้ต้องขัง การเตรียมความพร้อมก่อนพ้นโทษ และการคืนคนดีสู่สังคมอย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาระดับการพัฒนาการฝึกวิชาชีพผู้ต้องขังของเจ้าหน้าที่เรือนจำจังหวัดจันทบุรี
2. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างหลักไตรสิกขากับการพัฒนาฝึกวิชาชีพผู้ต้องขังของเจ้าหน้าที่เรือนจำจังหวัดจันทบุรี
3. เพื่อนำเสนอพุทธวิธีส่งเสริมการพัฒนาการฝึกวิชาชีพผู้ต้องขังของเจ้าหน้าที่เรือนจำจังหวัดจันทบุรี

วิธีดำเนินการวิจัย

1. รูปแบบของการวิจัย

รูปแบบของการวิจัยเป็นการวิจัยแบบผสานวิธี (Mixed Methods Research) คือ การวิจัยเชิงปริมาณและการวิจัยเชิงคุณภาพ

2. ประชากร และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

2.1 ประชากรที่ใช้ในการวิจัย คือ บุคลากรของเรือนจำจังหวัดจันทบุรี จำนวน 70 คน (บูชิต ล้ำเลิศ, 2567)

2.2 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญมีจำนวน 10 รูปหรือคน ประกอบด้วย 1.นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา จำนวน 2 รูป 2. นักวิชาการ หรือ ผู้ปฏิบัติงานด้านรัฐประศาสนศาสตร์ จำนวน 2 คน 3. ผู้บริหารของเรือนจำจังหวัดจันทบุรี จำนวน 3 คน และ 4. นักวิชาการของเรือนจำจังหวัดจันทบุรี จำนวน 3 คน

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยเชิงปริมาณ ได้แก่ แบบสอบถามแบ่งออกเป็น 4 ส่วน ประกอบด้วย 1. แบบสอบถามเกี่ยวกับปัจจัยส่วนบุคคล 2. แบบสอบถามเกี่ยวกับการส่งเสริมการพัฒนาการฝึกวิชาชีพผู้ต้องขังของเจ้าหน้าที่เรือนจำจังหวัดจันทบุรี 3. แบบสอบถามเกี่ยวกับหลักไตรสิกขา และ 4. แบบสอบถามปลายเปิด (Open Ended Questionnaire) ให้ผู้ตอบแบบสอบถามแสดงความคิดเห็นเพิ่มเติมเกี่ยวกับปัญหา และอุปสรรค พร้อมทั้งข้อเสนอแนะต่อพุทธวิธีส่งเสริมการพัฒนาการฝึกวิชาชีพผู้ต้องขังของเจ้าหน้าที่เรือนจำจังหวัดจันทบุรี ผลการทดสอบคำนวณหาค่าความเชื่อมั่น (Reliability) ตามวิธีของครอนบาค โดยใช้สัมประสิทธิ์แอลฟา ได้ค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ 0.952 และการวิจัยเชิงคุณภาพใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างตามวัตถุประสงค์

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

4.1 การวิจัยเชิงปริมาณ ผู้วิจัยนำแบบสอบถามฉบับสมบูรณ์ไปเก็บข้อมูลกับบุคลากรของเรือนจำจังหวัดจันทบุรี จำนวน 70 ชุด รวบรวมแบบสอบถาม เพื่อนำข้อมูลที่ได้ไปวิเคราะห์ และประมวลผลโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ต่อไป

4.2 การวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยทำการนัดวัน เวลา และสถานที่กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 10 รูปหรือคน เพื่อสัมภาษณ์ตามที่กำหนดไว้ ดำเนินการสัมภาษณ์จนครบทุกประเด็น โดยขออนุญาตใช้วิธีการจดบันทึก บันทึกเสียง และถ่ายภาพประกอบการสัมภาษณ์ นำข้อมูลดิบที่ได้มารวบรวมเพื่อวิเคราะห์โดยวิธีการที่เหมาะสม และนำเสนอต่อไป

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

ใช้วิธีการวิเคราะห์เชิงพรรณนา ควบคู่กับการวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณแบบเป็นขั้นตอน โดยอาศัยโปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติ สำหรับข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกนำมาวิเคราะห์ด้วยการวิเคราะห์เนื้อหาในเชิงพรรณนา เพื่อใช้ตรวจสอบ และยืนยันผลการวิจัยเชิงปริมาณจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญอีกครั้ง

ผลการวิจัย

1. ระดับการพัฒนาการฝึกวิชาชีพผู้ต้องขัง ของเจ้าหน้าที่เรือนจำจังหวัดจันทบุรี

ตารางที่1 ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับการพัฒนาการฝึกวิชาชีพผู้ต้องขังของเจ้าหน้าที่เรือนจำจังหวัดจันทบุรีตามหลักไตรสิกขา โดยภาพรวม

การพัฒนาการฝึกวิชาชีพผู้ต้องขังของเจ้าหน้าที่เรือนจำจังหวัดจันทบุรี	ระดับการปฏิบัติ		
	μ	σ	แปลผล
1. ด้านศีล คือ ละเว้นการทำชั่ว	3.85	0.49	มาก
2. ด้านสมาธิ คือ ความตั้งมั่น	3.86	0.50	มาก
3. ด้านปัญญา คือ ความรอบรู้	4.01	0.51	มาก
ภาพรวม	**3.91**	**0.50**	**มาก**

จากตารางที่ 1 พบว่า ระดับการพัฒนาการฝึกวิชาชีพผู้ต้องขังของเจ้าหน้าที่เรือนจำจังหวัดจันทบุรีตามหลักไตรสิกขา โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก (μ = 3.91, σ = 0.50) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่าด้านปัญญา คือ ความรอบรู้ มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก (μ = 4.01, σ = 0.51) รองลงมา ด้านสมาธิ คือ ความตั้งมั่น มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก (μ = 3.86, σ = 0.50 และด้านศีล คือ ละเว้นการทำชั่ว มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก (μ = 3.85, σ = 0.49) ตามลำดับ

ตารางที่ 2 ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับการพัฒนาการฝึกวิชาชีพผู้ต้องขังของเจ้าหน้าที่เรือนจำจังหวัดจันทบุรี โดยภาพรวม

การพัฒนาการฝึกวิชาชีพผู้ต้องขังของเจ้าหน้าที่เรือนจำจังหวัดจันทบุรี	ระดับการปฏิบัติ		
	μ	σ	แปลผล
1. ความสอดคล้องกับความต้องการตลาดแรงงาน	3.90	0.63	มาก
2. คุณภาพและมาตรฐานของหลักสูตร	3.77	0.60	มาก
3. การมีส่วนร่วมของผู้ต้องขัง	3.72	0.64	มาก
4. การพัฒนาและฝึกอบรมครูผู้สอน	3.77	0.59	มาก
5. การติดตามผลและสนับสนุนหลังการปล่อยตัว	3.41	0.90	ปานกลาง
6. การประเมินผลและปรับปรุงโปรแกรม	3.75	0.81	มาก
ภาพรวม	**3.72**	**0.70**	**มาก**

จากตารางที่ 2 พบว่า ระดับการพัฒนาการฝึกวิชาชีพผู้ต้องขังของเจ้าหน้าที่เรือนจำจังหวัดจันทบุรี โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก (μ = 3.72, σ = 0.70) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า ด้านความสอดคล้องกับความต้องการตลาดแรงงาน มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก (μ = 3.90, σ = 0.63) รองลงมาคือ ด้านคุณภาพและมาตรฐานของหลักสูตร) มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก (μ = 3.77, σ = 0.60 ด้านการพัฒนา และฝึกอบรมครูผู้สอน มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก (μ = 3.77, σ = 0.59) ด้านการประเมินผล และปรับปรุงโปรแกรม มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก (μ = 3.75, σ = 0.81) ด้านการมีส่วนร่วมของผู้ต้องขัง มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก (μ = 3.72, σ = 0.64) และด้านการติดตามผล และสนับสนุนหลังการปล่อยตัวมีค่าเฉลี่ยต่ำสุดอยู่ในระดับปานกลาง (μ = 3.41, σ = 0.90) ตามลำดับ

2. ความสัมพันธ์ระหว่างหลักไตรสิกขากับการพัฒนาการฝึกวิชาชีพผู้ต้องขังของเจ้าหน้าที่เรือนจำจังหวัดจันทบุรี

ตารางที่ 3 ความสัมพันธ์ระหว่างหลักไตรสิกขากับการพัฒนาการฝึกวิชาชีพผู้ต้องขัง

ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์	ตัวแปรตาม						
ตัวแปรอิสระ	การพัฒนาการฝึกวิชาชีพผู้ต้องขัง โดยภาพรวม	1. ด้านความสอดคล้องกับความต้องการตลาดแรงงาน	2. ด้านคุณภาพและมาตรฐานของหลักสูตร	3. ด้านการมีส่วนร่วมของผู้ต้องขัง	4. ด้านการพัฒนาและฝึกอบรมครูผู้สอน	5. ด้านการติดตามผลและสนับสนุนหลังการปล่อยตัว	6. ด้านการประเมินผลและปรับปรุงโปรแกรม
หลักไตรสิกขา	**.526****	**.541****	**.497****	**.531****	**.422****	**.369****	**.446****
1. ด้านศีล	**.469****	.456**	.460**	.537**	.403**	.362**	.339**
2. ด้านสมาธิ	**.397****	.471**	.422**	.409**	.224**	.626**	.335**
3. ด้านปัญญา	**.539****	.518**	.447**	.473**	.500**	.396**	.516**

** ความสัมพันธ์มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01

ตารางที่ 3 พบว่า หลักไตรสิกขามีความสัมพันธ์ในเชิงบวกอย่างมีนัยทางสถิติที่ระดับ 0.01 กล่าวคือ เมื่อเจ้าหน้าที่เรือนจำนำหลักไตรสิกขามาประยุกต์ใช้ในการส่งเสริมการฝึกวิชาชีพ จะทำให้การพัฒนาการฝึกวิชาชีพผู้ต้องขังมีแนวโน้มดีขึ้น โดยศีลช่วยเสริมสร้างวินัย ความรับผิดชอบ และการปฏิบัติตามระเบียบ สมาธิช่วยให้ผู้ต้องขังมีความตั้งใจ อดทน และมีสติในการฝึกปฏิบัติงาน ส่วนปัญญา ช่วยพัฒนาความสามารถในการคิดวิเคราะห์ แก้ไขปัญหา และประยุกต์ใช้ความรู้ในการประกอบอาชีพ ดังนั้น หลักไตรสิกขาจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยพัฒนาพฤติกรรม จิตใจ และทักษะวิชาชีพของผู้ต้องขัง อันนำไปสู่การเตรียมความพร้อมในการกลับคืนสู่สังคมและลดโอกาสการกระทำผิดซ้ำได้อย่างยั่งยืน

จากตารางที่ 3 ผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างหลักไตรสิกขากับการพัฒนาฝึกวิชาชีพผู้ต้องขังของเจ้าหน้าที่เรือนจำจังหวัดจันทบุรี ในเชิงบวกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 โดยภาพรวมมีความสัมพันธ์ กับการพัฒนาการฝึกวิชาชีพผู้ต้องขังของเจ้าหน้าที่เรือนจำจังหวัดจันทบุรี โดยภาพรวมมีความสัมพันธ์เชิงบวกในระดับมาก (R = .526**) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า ด้านความสอดคล้องกับความต้องการตลาดแรงงานมีความสัมพันธ์เชิงบวกในระดับมาก (R = .541**) รองลงมาด้านการมีส่วนร่วมของผู้ต้องขัง มีความสัมพันธ์เชิงบวกในระดับมาก (R = .531**) ด้านการประเมินผล และปรับปรุงโปรแกรมมีความสัมพันธ์เชิงบวกในระดับปานกลาง (R = .446**) ด้านคุณภาพและมาตรฐานของหลักสูตร มีความสัมพันธ์เชิงบวกในระดับปานกลาง (R = .497**) ด้านการพัฒนา และฝึกอบรมครูผู้สอน มีความสัมพันธ์เชิงบวกในระดับปานกลาง (R = .422**) ด้านการติดตามผล และสนับสนุนหลังการปล่อยตัว มีความสัมพันธ์เชิงบวกในระดับปานกลาง (R = .369**) ตามลำดับ

3. พุทธวิธีส่งเสริมการพัฒนาการฝึกวิชาชีพผู้ต้องขังของเจ้าหน้าที่เรือนจำจังหวัดจันทบุรี พบว่า การพัฒนาการฝึกวิชาชีพผู้ต้องขังของเจ้าหน้าที่เรือนจำจังหวัดจันทบุรีโดยประยุกต์ใช้หลักไตรสิกขา 3 สามารถส่งเสริมประสิทธิภาพการดำเนินงาน และยกระดับคุณภาพการพัฒนาผู้ต้องขังได้อย่างเป็นรูปธรรม กล่าวคือ ในด้านศีล เจ้าหน้าที่ควรยึดมั่นในหลักการละเว้นจากการกระทำที่ไม่ถูกต้อง มีความซื่อสัตย์สุจริต มีทัศนคติ และพฤติกรรมที่เหมาะสม พร้อมทั้งปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี ส่งเสริมการทำความดีเพื่อสร้างความสุขในการทำงาน และมีจิตใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือเพื่อนร่วมงานด้วยความสามัคคี และเคารพซึ่งกันและกัน ในด้านสมาธิเจ้าหน้าที่ควรมีความตั้งมั่นในการปฏิบัติหน้าที่ มีความรับผิดชอบ และทำงานด้วยความมุ่งมั่น อดทน และมีวินัย สามารถควบคุมอารมณ์ และจิตใจให้มั่นคงเมื่อต้องเผชิญกับสถานการณ์ที่กดดัน ตลอดจนสามารถแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าด้วยความสุขุม รอบคอบ และมีสติ ส่งผลให้การฝึกวิชาชีพผู้ต้องขังดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ และบรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ ส่วนในด้านปัญญา เจ้าหน้าที่ควรพัฒนาความรู้ความสามารถ และทักษะในการปฏิบัติงานอย่างต่อเนื่อง ใช้หลักการ และเหตุผลในการวิเคราะห์และแก้ไขปัญหา มีความรอบรู้ในหน้าที่ที่รับผิดชอบ ปฏิบัติงานได้อย่างเต็มศักยภาพ ใช้เวลา และทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุด พร้อมทั้งแสวงหาความรู้ใหม่ และพัฒนาตนเองอยู่เสมอ เพื่อยกระดับคุณภาพการฝึกวิชาชีพผู้ต้องขังให้มีประสิทธิผล สามารถสร้างทักษะอาชีพที่เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตและการกลับคืนสู่สังคมอย่างมั่นคงและยั่งยืน

อภิปรายผลการวิจัย

1. ระดับการพัฒนาการฝึกวิชาชีพผู้ต้องขังของเจ้าหน้าที่เรือนจำจังหวัดจันทบุรี พบว่า การพัฒนาการฝึกวิชาชีพผู้ต้องขังของเจ้าหน้าที่เรือนจำจังหวัดจันทบุรีอยู่ในระดับที่ดี เนื่องจากมีการจัดหลักสูตรที่สอดคล้องกับความต้องการของตลาดแรงงาน พัฒนา และฝึกอบรมครูผู้สอน เน้นการฝึกปฏิบัติจริง มีการประเมินผล และปรับปรุงโปรแกรม และส่งเสริมให้ผู้ต้องขังมีทักษะที่สามารถนำไปประกอบอาชีพได้หลังพ้นโทษ

ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของระพีพัฒน์ กิตติภิรมย์สันต์ (2566) ได้ศึกษาเรื่อง การประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุขององค์การบริหารส่วนตำบลทุ่งช้าง อำเภอทุ่งช้าง จังหวัดน่าน ผลการศึกษาพบว่า การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมและหลักภาวนา 4 มีความสัมพันธ์เชิงบวกต่อการยกระดับคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในมิติต่าง ๆ ทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นรูปธรรม จึงสอดคล้องกับระดับการพัฒนาการฝึกวิชาชีพผู้ต้องขังของเจ้าหน้าที่เรือนจำ สอดคล้องกับผลการวิจัยของธงชัย ทองคำ (2563) ได้ศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของผู้ต้องขังเรือนจำจังหวัดมหาสารคาม ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของผู้ต้องขังเรือนจำจังหวัดมหาสารคาม ได้แก่ ปัจจัย ปัจจัยด้านเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม ปัจจัยด้านการนับถือศาสนา และปัจจัยด้านสุขอนามัย โดยค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์พหุคูณเท่ากับ 0.671 คุณภาพชีวิตด้านความสัมพันธ์ทางสังคม ควรให้เจ้าหน้าที่ และหน่วยงานภายนอกสนใจต่อผู้ต้องขัง

2. ความสัมพันธ์ระหว่างหลักไตรสิกขากับการพัฒนาฝึกวิชาชีพผู้ต้องขังของเจ้าหน้าที่เรือนจำจังหวัดจันทบุรี พบว่า หลักไตรสิกขา 3 กับการพัฒนาการฝึกวิชาชีพผู้ต้องขังของเจ้าหน้าที่เรือนจำจังหวัดจันทบุรี โดยภาพรวม มีความสัมพันธ์เชิงบวกในระดับมาก (R = .526**) ด้านศีล และด้านสมาธิ มีความสัมพันธ์ในระดับปานกลาง ส่วนด้านปัญญา มีความสัมพันธ์อยู่ในระดับมาก กล่าวคือ หลักไตรสิกขา 3 มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมให้การฝึกวิชาชีพของผู้ต้องขังมีประสิทธิภาพสูงขึ้นในภาพรวม โดยมีความเกี่ยวข้องกันในลักษณะที่ว่า การพัฒนาทางจริยธรรม (ศีล) การฝึกจิต (สมาธิ) และการเพิ่มพูนปัญญา (ปัญญา) ล้วนเป็นปัจจัยที่เกื้อหนุนให้ผู้ต้องขังสามารถเรียนรู้ และพัฒนาทักษะวิชาชีพได้อย่างลึกซึ้งและยั่งยืน ซึ่งเป็นเป้าหมายสำคัญของการพัฒนาผู้ต้องขังในระยะยาว สอดคล้องกับผลการวิจัยของวราพร องคะลอย และคณะ (2566) ได้ศึกษาเรื่อง การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้ต้องขังในเรือนจำ จังหวัดนนทบุรี ผลการศึกษาพบว่า หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะหลักไตรสิกขา มีอิทธิพลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้ต้องขัง ทั้งด้านพฤติกรรม จิตใจ และความคิด ส่งเสริมการมีวินัย ความสงบ และการรู้เท่าทันตนเอง

3. พุทธวิธีส่งเสริมการพัฒนาการฝึกวิชาชีพผู้ต้องขังของเจ้าหน้าที่เรือนจำจังหวัดจันทบุรี สามารถอภิปรายผลได้ว่า การส่งเสริมการพัฒนาการฝึกวิชาชีพผู้ต้องขังของเจ้าหน้าที่เรือนจำจังหวัดจันทบุรี ไม่ใช่เพียงการสอนให้ผู้ต้องขังมีอาชีพติดตัวเท่านั้น แต่ยังเป็นการพัฒนาคนทั้งด้านความคิด จิตใจ และการใช้ชีวิตโดยการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ร่วมกับการทำงาน ทำให้การฝึกวิชาชีพมีความสมบูรณ์มากขึ้น และช่วยเตรียมความพร้อมให้ผู้ต้องขังสามารถกลับไปใช้ชีวิตในสังคมได้อย่างมีคุณภาพ ในด้านความสอดคล้องกับความต้องการของตลาดแรงงาน ผลการวิจัยสะท้อนให้เห็นว่า การฝึกวิชาชีพควรเป็นอาชีพที่สามารถนำไปประกอบอาชีพได้จริงเมื่อพ้นโทษ ควบคู่กับการปลูกฝังให้ผู้ต้องขังรู้จักการรักษากฎระเบียบ มีวินัย ควบคุมอารมณ์ และมีคุณธรรม เพราะแม้จะมีความรู้หรือทักษะดีเพียงใด หากขาดความรับผิดชอบและจริยธรรมก็อาจกลับไปกระทำผิดซ้ำได้ ด้านคุณภาพ และมาตรฐานของหลักสูตร พบว่าการกำหนดหลักสูตรที่ชัดเจน มีมาตรฐาน และมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง จะช่วยให้การเรียนการสอนมีประสิทธิภาพมากขึ้น ขณะเดียวกันการฝึกจิตใจให้มีความสงบ มีสมาธิ และรู้จักคิดอย่างรอบคอบ ก็เป็นส่วนสำคัญที่ช่วยให้ผู้ต้องขังเกิดการเรียนรู้ได้ดีขึ้น และสามารถนำความรู้ไปใช้ได้อย่างเหมาะสม ด้านการมีส่วนร่วมของผู้ต้องขัง ผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่าเมื่อเปิดโอกาสให้ผู้ต้องขังได้ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ และร่วมรับผิดชอบภายใต้กฎระเบียบที่เหมาะสม จะทำให้เกิดความภาคภูมิใจในตนเอง มีความรับผิดชอบมากขึ้น และเกิดการพัฒนาทักษะชีวิตที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตภายหลังพ้นโทษ ด้านการพัฒนา และฝึกอบรมครูผู้สอน ถือเป็นอีกปัจจัยสำคัญ เพราะผู้สอนไม่ได้มีหน้าที่เพียงถ่ายทอดความรู้ด้านวิชาชีพ แต่ยังต้องเป็นผู้ปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม และเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่ผู้ต้องขัง การพัฒนาศักยภาพครูผู้สอนอย่างต่อเนื่อง สอดคล้องกับแนวคิดของอดิเทพ ภิญญาเกษม (2565) ได้ศึกษา

เรื่อง การพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำของกรมชลประทานโดยการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรม ผลการศึกษาพบว่า การบูรณาการหลักพุทธธรรมควบคู่กับการพัฒนาทักษะเชิงประจักษ์จะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการจัดการและก่อให้เกิดประสิทธิผลสูงสุด ทั้งด้านความรู้ ทักษะ และการพัฒนาจิตใจ จะส่งผลโดยตรงต่อคุณภาพของการฝึกวิชาชีพ ด้านการติดตามผล และการสนับสนุนหลังการปล่อยตัว พบว่าการเตรียมความพร้อมด้านจิตใจ การสร้างสมาธิ และการปลูกฝังคุณธรรมอย่างต่อเนื่อง จะช่วยให้ผู้พ้นโทษสามารถปรับตัวเข้ากับสังคมได้ดีขึ้น ลดโอกาสในการกลับไปกระทำผิดซ้ำ และสามารถใช้ความรู้ด้านวิชาชีพในการประกอบอาชีพสุจริตได้จริง ส่วนด้านการประเมินผล และการปรับปรุงโปรแกรม ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่าควรมีการติดตาม และประเมินผลทั้งด้านทักษะวิชาชีพและการพัฒนาด้านจิตใจควบคู่กัน เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาปรับปรุงหลักสูตร และรูปแบบการฝึกอบรมให้เหมาะสมกับสภาพปัญหาและความต้องการที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ซึ่งจะช่วยให้การพัฒนาผู้ต้องขังมีประสิทธิภาพมากขึ้น และเกิดผลลัพธ์ที่ยั่งยืนทั้งต่อตัวผู้ต้องขัง ครอบครัว และสังคมโดยรวม

องค์ความรู้ใหม่

จากการวิจัยผู้วิจัยสามารถสังเคราะห์เป็นองค์ความรู้เกี่ยวกับการส่งเสริมการพัฒนาการฝึกวิชาชีพผู้ต้องขังของเจ้าหน้าที่เรือนจำจังหวัดจันทบุรี ได้ดังแผนภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้สังเคราะห์จากการวิจัย
ที่มา: สังเคราะห์โดยผู้วิจัย วิทูรย์ แสวงผล

จากภาพที่ 1 มีสาระสำคัญอยู่ 3 ส่วนคือ ทฤษฎี หลักพุทธธรรม และการพัฒนาการฝึกวิชาชีพผู้ต้องขัง ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้ คือ

การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรม หรือไตรสิกขา 3 ประการ ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญาในกระบวนการพัฒนาการฝึกวิชาชีพแก่ผู้ต้องขังในเรือนจำจังหวัดจันทบุรี พบว่าหลักพุทธธรรมมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมพฤติกรรมที่ดี การควบคุมตนเอง และการพัฒนาจิตใจของทั้งผู้สอนและผู้รับการฝึก โดยผู้ที่มีศีลจะละเว้นจากความชั่ว ช่วยเหลือผู้อื่นด้วยความเอื้อเฟื้อ สมาธิช่วยให้มีความตั้งใจและอดทนในการทำงาน ส่วนปัญญาช่วยในการคิดวิเคราะห์อย่างมีเหตุผล ทำให้การฝึกอาชีพมีคุณภาพ และเกิดประสิทธิภาพสูงสุด

การพัฒนาใน 6 ด้านของการฝึกวิชาชีพ ได้แก่ ด้านความสอดคล้องกับตลาดแรงงานด้านคุณภาพของหลักสูตร การมีส่วนร่วมของผู้ต้องขัง การพัฒนาครูผู้สอน การติดตามผลหลังปล่อยตัวและการประเมินผลโปรแกรม โดยรวมอยู่ในระดับมาก ยกเว้นด้านการติดตามผลหลังปล่อยตัวที่อยู่ในระดับปานกลาง แสดงให้เห็นถึงความสำเร็จในภาพรวมของโครงการ ทั้งนี้มีการเน้นการพัฒนาจิตใจ ความรู้ ทักษะ และความมีคุณธรรมเพื่อให้ผู้ต้องขังสามารถกลับไปใช้ชีวิตในสังคมได้อย่างมีคุณภาพและไม่กลับมากระทำผิดซ้ำ

สรุปโดยภาพรวมพบว่า มีความสัมพันธ์เชิงบวกในระดับมาก ระหว่างหลักพุทธธรรมกับการพัฒนาการฝึกวิชาชีพทั้ง 6 ด้าน ซึ่งชี้ให้เห็นว่า การบูรณาการธรรมะเข้ากับการพัฒนาทักษะอาชีพของผู้ต้องขังสามารถเสริมสร้างจิตใจ ความรู้ ทักษะชีวิต และความสามารถในการใช้ชีวิตในสังคมอย่างมีคุณค่า เป็นแนวทางที่มีประสิทธิภาพในการพัฒนาผู้ต้องขังให้สามารถกลับไปใช้ชีวิตได้อย่างมั่นคงในอนาคต

สรุปและข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. การบูรณาการความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐและเอกชน ส่งเสริมให้เรือนจำประสานความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น สำนักงานพัฒนาฝีมือแรงงาน วิทยาลัยอาชีวศึกษา และภาคเอกชน เพื่อพัฒนาจัดหลักสูตรฝึกวิชาชีพที่ตอบสนองต่อความต้องการของตลาดแรงงาน และช่วยให้ผู้ต้องขังสามารถมีอาชีพเลี้ยงตนเองได้หลังพ้นโทษ

2. การพัฒนาศักยภาพ และสมรรถนะของเจ้าหน้าที่ผู้ดูแลการฝึกวิชาชีพ ควรกำหนดให้มีการอบรมและพัฒนาศักยภาพของเจ้าหน้าที่อย่างต่อเนื่อง ทั้งในด้านทักษะการสอน การแนะแนวอาชีพ และการบริหารจัดการโครงการฝึกอาชีพ เพื่อให้สามารถถ่ายทอดความรู้ และทักษะอย่างมีประสิทธิภาพ

3. การติดตามและประเมินผลอย่างเป็นระบบ ควรกำหนดนโยบายการติดตาม และประเมินผลกระบวนการฝึกอาชีพทั้งในระหว่างฝึก และหลังพ้นโทษอย่างต่อเนื่อง โดยใช้ตัวชี้วัดที่ชัดเจน เพื่อพัฒนารูปแบบการฝึกอาชีพให้มีความยั่งยืน และเกิดประโยชน์ต่อการคืนคนดีสู่สังคมอย่างแท้จริง

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

1. ควรพัฒนา และปรับปรุงหลักสูตรการฝึกวิชาชีพให้สอดคล้องกับตลาดแรงงาน ควรมีการสำรวจความต้องการแรงงานในพื้นที่ และพัฒนาเนื้อหาหลักสูตรให้ทันสมัย สอดคล้องกับทักษะที่เป็นที่ต้องการในภาคธุรกิจ เพื่อเพิ่มโอกาสในการมีงานทำของผู้ต้องขังหลังพ้นโทษ

2. ควรจัดให้มีการพัฒนาทักษะเจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบการฝึกวิชาชีพอย่างต่อเนื่อง ควรมีการจัดอบรมเชิงปฏิบัติการให้กับเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง เพื่อเสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจ และทักษะในการจัดการฝึกอบรมตลอดจนการเป็นพี่เลี้ยงในการแนะแนวอาชีพแก่ผู้ต้องขัง

3. ควรสร้างระบบติดตามผล และสนับสนุนผู้ต้องขังหลังพ้นโทษ ควรจัดตั้งระบบการติดตาม ผู้พ้นโทษที่ผ่านการฝึกวิชาชีพอย่างต่อเนื่อง เพื่อประเมินผลลัพธ์ของการฝึกอบรม พร้อมทั้งจัดหาช่องทางสนับสนุนด้านอาชีพ เช่น การเชื่อมโยงกับนายจ้างในชุมชน หรือส่งเสริมการประกอบอาชีพอิสระ

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

1. แนวทางการพัฒนาศักยภาพของเจ้าหน้าที่เรือนจำในการจัดการฝึกวิชาชีพอย่างยั่งยืน ควรศึกษาปัจจัย และวิธีการที่ช่วยส่งเสริมสมรรถนะของเจ้าหน้าที่ในการเป็นผู้จัดการฝึกอาชีพที่มีประสิทธิภาพ และตอบโจทย์การคืนคนดีสู่สังคม

2. ผลกระทบของการฝึกวิชาชีพต่อพฤติกรรม และทัศนคติของผู้ต้องขังในระหว่าง การรับโทษ ควรศึกษาและวิเคราะห์ว่าการฝึกวิชาชีพมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงเชิงบวกในด้านพฤติกรรม วินัย และแรงจูงใจของผู้ต้องขังเพียงใด

3. การศึกษาความพร้อม และปัจจัยสนับสนุนของชุมชนในการรองรับผู้พ้นโทษที่ผ่านการฝึกวิชาชีพควรศึกษา และประเมินระดับความร่วมมือแนวทางในการส่งเสริมการมีงานทำหรือการประกอบอาชีพอิสระในชุมชนหลังจากผู้ต้องขังพ้นโทษ

เอกสารอ้างอิง

จำลอง มะโนวัง และวนัชภรณ์ มะโนวัง. (2566). กระบวนการเสริมสร้างทักษะวิชาชีพสำหรับผู้ต้องขังเรือนจำกลางเชียงราย. วารสาร นวพุทธศาสตร์, 2(1), 16–31.

ฌานิกา ศรีวรรณวิทย์ และคณะ. (2565). กระบวนการทางอาชีพเพื่อเตรียมความพร้อมสู่การมีชีวิตที่ดีของผู้ต้องขังที่อยู่ในเรือนจำและทัณฑสถานภายหลังการพ้นโทษ. วารสารชุมชนวิจัยและพัฒนาสังคม, 16(2), 177–190.

ธงชัย ทองคำ. (2563). ปัจจัยที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของผู้ต้องขังเรือนจำจังหวัดมหาสารคาม (วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์). มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.

บูชิต ล้ำเลิศ. (2567, 5 กุมภาพันธ์). หัวหน้าฝ่ายสวัสดิการและสงเคราะห์ผู้ต้องขัง [บทสัมภาษณ์].

พระมหานิพิฐพนธ์ กิตฺติพนฺโธ (กันตธารักษ์) และคณะ. (2568). การพัฒนารูปแบบพุทธวิธีการป้องกันการกระทำผิดซ้ำของผู้ต้องขังเรือนจำจังหวัดสมุทรสาคร. วารสารสังคมศาสตร์และวัฒนธรรม, 9(7), 271–284.

ภานุเดช ประเสริฐศรี และอจิรภาส์ เพียรขุนทด. (2567). แนวทางในการคุ้มครองและการสงเคราะห์รูปแบบการฝึกอบรมอาชีพสำหรับผู้ต้องขัง และผู้ได้รับการปล่อยตัว. วารสาร มจร พุทธปัญญาปริทรรศน์, 9(4), 27–39.

ระพีพัฒน์ กิตติภิรมย์สันต์. (2566). การประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุขององค์การบริหารส่วนตำบลทุ่งช้าง อำเภอทุ่งช้าง จังหวัดน่าน (สารนิพนธ์ปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

วราพร องคะลอย. (2565). การพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักพุทธธรรมของผู้ต้องขังในเรือนจำ. วารสาร มจร อุบลปริทรรศน์, 7(2), 279–292.

วราพร องคะลอย และคณะ. (2566). การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้ต้องขังในเรือนจำ จังหวัดนนทบุรี วารสารพุทธนวัตกรรมและการจัดการ, 6(2), 1–14.

อดิเทพ ภิญญาเกษม. (2565). การพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำของกรมชลประทานโดยการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรม (ดุษฎีนิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

JIDIR
วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์
JOURNAL OF INTERDISCIPLINARY INNOVATION REVIEW
ปีที่ 9 ฉบับที่ 5 กันยายน – ตุลาคม 2569 Vol. 9 No. 5 September – October 2026

บทความวิจัย

การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติงานของบุคลากรในธุรกิจบริหารเร่งรัดหนี้สินและงานกฎหมายในจังหวัดนนทบุรี

BUDDHADHAMMA INTEGRATION FOR PROMOTING THE PERFORMANCE OF PERSONNEL IN DEBT COLLECTION BUSINESS AND LEGAL WORK IN NONTHABURI PROVINCE

วนิดา ตรงดี*, พิเชฐ ทั่งโต, วัชรินทร์ ชาญศิลป์
Wanida Trongdee*, Phichet Thangto, Vatcharin Chansilp
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Faculty of Social Sciences, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
*Corresponding Author E-mail: wanida.td@gmail.com
Received July 31, 2026; Revised September 3, 2026; Accepted September 14, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1. ศึกษาการปฏิบัติงานของบุคลากรในธุรกิจบริหารเร่งรัดหนี้สินและงานกฎหมายในจังหวัดนนทบุรี 2. ศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการปฏิบัติงานของบุคลากรในธุรกิจบริหารเร่งรัดหนี้สินและงานกฎหมายในจังหวัดนนทบุรี และ 3. นำเสนอการบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติงานของบุคลากรในธุรกิจบริหารเร่งรัดหนี้สินและงานกฎหมายในจังหวัดนนทบุรี ดำเนินการวิจัยแบบผสานวิธี โดยการวิจัยเชิงปริมาณเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างจำนวน 217 คน ใช้แบบสอบถามที่มีค่าความเชื่อมั่นทั้งฉบับเท่ากับ 0.964 วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณแบบเป็นขั้นตอน การวิจัยเชิงคุณภาพเป็นการศึกษาภาคสนามด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 18 รูปหรือคน โดยการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงพรรณนา และจัดสนทนากลุ่มเฉพาะจำนวน 10 รูปหรือคน เพื่อยืนยันองค์ความรู้หลังการสังเคราะห์ข้อมูล

ผลการวิจัยพบว่า 1. การปฏิบัติงานของบุคลากรในธุรกิจบริหารเร่งรัดหนี้สินและงานกฎหมายในจังหวัดนนทบุรี โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ได้แก่ การติดตามเร่งรัดหนี้ทางโทรศัพท์ การติดตามเร่งรัดหนี้ภาคสนาม และการยื่นฟ้องร้องเพื่อบังคับคดีในการชำระหนี้ 2. ปัจจัยที่ส่งผลต่อการปฏิบัติงานของบุคลากรในธุรกิจบริหารเร่งรัดหนี้สินและงานกฎหมายในจังหวัดนนทบุรี พบว่า การพัฒนาบุคลากร ได้แก่ การพัฒนาการศึกษา และการฝึกอบรม ส่งผลต่อการปฏิบัติงานของบุคลากรฯ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 และร่วมกันทำนายได้ร้อยละ 48.0 ส่วนหลักไตรสิกขา ได้แก่ ศีล ปัญญา และสมาธิ ส่งผลต่อการปฏิบัติงานของบุคลากรฯ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 และร่วมกันทำนายได้ร้อยละ 66.6 และ 3. การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติงานของบุคลากรในธุรกิจบริหารเร่งรัดหนี้สินและงานกฎหมายในจังหวัดนนทบุรี คือ การเชื่อมโยงการพัฒนาบุคลากร 3 ด้าน เข้ากับหลักไตรสิกขา โดยใช้ศีลส่งเสริมจริยธรรมและความโปร่งใส สมาธิเสริมสร้างสติและความมั่นคงทางอารมณ์ และปัญญาส่งเสริมการคิดวิเคราะห์และการตัดสินใจอย่างมีเหตุผล ส่งผลให้การปฏิบัติงานของบุคลากรมีประสิทธิภาพ ถูกต้องตามกฎหมาย เป็นธรรม ลดข้อผิดพลาดและข้อร้องเรียน และเสริมสร้างความน่าเชื่อถือขององค์กร

คำสำคัญ: การบูรณาการ, การปฏิบัติงาน, ไตรสิกขา, การทวงถามหนี้

Abstract

This research article aimed to: 1. study the work performance of personnel in debt collection management and legal services businesses in Nonthaburi Province; 2. examine the factors affecting their work performance; and 3. propose the integration of Buddhist principles to promote the work performance of personnel in debt collection management and legal services businesses in Nonthaburi Province. This study employed a mixed-methods research design. For the quantitative research, data were collected from a sample of 217 respondents using a questionnaire with an overall reliability coefficient of 0.964. Data were analyzed using frequency, percentage, mean, standard deviation, and stepwise multiple regression analysis. For the qualitative research, field data were collected through in-depth interviews with 18 key informants and analyzed using descriptive content analysis. In addition, a focus group discussion was conducted with 10 participants to validate the knowledge synthesized from the findings.

The findings revealed that 1. The overall work performance of personnel in debt collection management and legal services businesses in Nonthaburi Province was at a high level, comprising telephone debt collection, field debt collection, and legal proceedings for debt enforcement. 2. Regarding the factors affecting personnel performance, three dimensions of personnel development development, education, and training significantly affected work performance at the 0.01 level and jointly explained 48.0 percent of the variance. In addition, the Threefold Training (Tisikkha) Sila (morality), Paññā (wisdom), and Samadhi (concentration) significantly affected work performance at the 0.01 level and jointly explained 66.6 percent of the variance; and 3. The integration of Buddhist principles to promote personnel performance involved connecting the three dimensions of personnel development with the Threefold Training. Sila promotes ethical conduct and transparency; Samadhi strengthens mindfulness and emotional stability; and Paññā enhances analytical thinking and rational decision-making. This integration contributes to efficient personnel performance, legal compliance, fairness, reduced errors and complaints, and greater organizational credibility.

Keywords: Integration, Performance, Tisikkha, Debt Collection

บทนำ

ปัญหาหนี้สินของครัวเรือนยังเป็นประเด็นสำคัญของสังคมไทย เพราะส่งผลต่อความสามารถในการชำระหนี้ การดำรงชีวิตของประชาชน และเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ จากรายงานภาวะสังคมไทย ไตรมาส 1 ปี 2569 พบว่า ณ สิ้นไตรมาส 4 ปี 2568 หนี้ครัวเรือนมีมูลค่ารวม 16.44 ล้านล้านบาท ขยายตัวร้อยละ 0.05 เมื่อเทียบกับช่วงเดียวกันของปีก่อน นับเป็นการกลับมาขยายตัวครั้งแรกหลังจากหดตัวต่อเนื่อง 3 ไตรมาส ส่งผลให้สัดส่วนหนี้ครัวเรือนต่อผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 86.7 นอกจากนี้ ข้อมูลเครดิตบูโรระบุว่าคุณภาพสินเชื่อของครัวเรือนปรับด้อยลง โดยยอดคงค้างสินเชื่อบุคคลธรรมดาที่ค้างชำระเกิน 90 วันขึ้นไป (NPLs) มีมูลค่า 1.31 ล้านล้านบาท หรือคิดเป็นร้อยละ 9.59 ของสินเชื่อรวม และสินเชื่อค้างชำระระหว่าง 31–90 วัน (SMLs) มีมูลค่า 4.8 แสนล้านบาท หรือคิดเป็นร้อยละ 3.51 ของสินเชื่อรวม (สำนักงาน

สภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2569) สถานการณ์ดังกล่าวบ่งชี้ว่าความเสี่ยงด้านความสามารถในการชำระหนี้ของครัวเรือนยังต้องได้รับการเฝ้าระวัง และทำให้การบริหารลูกหนี้และการติดตามเร่งรัดหนี้มีความสำคัญมากขึ้น การทวงถามหนี้จึงต้องดำเนินการอย่างเหมาะสม โดยสร้างความสมดุลระหว่างสิทธิของเจ้าหนี้กับการคุ้มครองลูกหนี้ ด้วยเหตุนี้ พระราชบัญญัติการทวงถามหนี้ พ.ศ. 2558 และประกาศที่เกี่ยวข้องจึงกำหนดหลักเกณฑ์เกี่ยวกับบุคคล สถานที่ ช่วงเวลา และวิธีการทวงถามหนี้ รวมถึงห้ามเปิดเผยข้อมูล ข่มขู่ใช้ความรุนแรง หรือเรียกเก็บค่าใช้จ่ายเกินกว่าที่กฎหมายกำหนด เพื่อคุ้มครองสิทธิ ศักดิ์ศรี และความเป็นส่วนตัวของลูกหนี้ (พระราชบัญญัติการทวงถามหนี้ พ.ศ. 2558, 2558)

การติดตามเร่งรัดหนี้เป็นกระบวนการสำคัญในการบริหารลูกหนี้และรักษาสภาพคล่องของกิจการ เนื่องจากการให้สินเชื่อหรือเครดิตทางการค้าแม้จะช่วยส่งเสริมยอดขาย แต่หากขาดการติดตามอย่างเป็นระบบ อาจทำให้หนี้ค้างชำระกลายเป็นหนี้เสียหรือหนี้สูญได้ การบริหารลูกหนี้จึงต้องอาศัยการจัดทำตารางอายุลูกหนี้ การจำแนกความเสี่ยง และการกำหนดนโยบายเร่งรัดหนี้ที่ชัดเจน ตั้งแต่การติดต่อลูกหนี้เมื่อผิดนัด การออกหนังสือแจ้งเตือน ไปจนถึงการดำเนินการทางกฎหมาย (Nutnaree, 2564) ธุรกิจให้บริการติดตามเร่งรัดหนี้จึงมีขอบเขตการปฏิบัติงานสำคัญ 3 ด้าน ได้แก่ การติดตามเร่งรัดหนี้ทางโทรศัพท์ การติดตามเร่งรัดหนี้ภาคสนาม และการดำเนินคดีและบังคับคดีเพื่อให้ลูกหนี้ชำระหนี้ (บริษัท เจ เอ็ม ที เน็ทเวอร์ค เซอร์วิสเซ็ส จำกัด (มหาชน), ม.ป.ป.) ในทางปฏิบัติ ผู้ทวงถามหนี้ประสบข้อจำกัดจากการที่ลูกหนี้ย้ายที่อยู่หรือหลบเลี่ยงโดยไม่แจ้งสถานที่ติดต่อ รวมถึงไม่ตอบสนองต่อช่องทางการสื่อสาร ขณะที่ผู้ทวงถามหนี้ต้องปฏิบัติตามข้อกำหนดเกี่ยวกับบุคคลที่สามารถติดต่อได้ สถานที่ ช่วงเวลา จำนวนครั้ง และวิธีการทวงถามหนี้ ทำให้การติดตามหนี้มีความซับซ้อนและต้องอาศัยการตรวจสอบข้อมูล ความรอบคอบ และความรู้ทางกฎหมาย (กฤตน ชมภูรัตน์, 2566) การดำเนินงานดังกล่าวจึงต้องคำนึงถึงประสิทธิภาพด้านต้นทุน คุณภาพ ปริมาณ เวลา และวิธีการ (Petersen & Plowman, 1953) ควบคู่กับการปฏิบัติตามกฎหมายและการคุ้มครองสิทธิของลูกหนี้

สำหรับบริบทของจังหวัดนนทบุรี ข้อมูลของกรมการปกครอง ณ เดือนเมษายน 2561 ระบุว่า จังหวัดนนทบุรีมีผู้จดทะเบียนการประกอบธุรกิจทวงถามหนี้ตามพระราชบัญญัติการทวงถามหนี้ พ.ศ. 2558 จำนวน 221 ราย โดยมีรูปแบบการประกอบธุรกิจหลายประเภท เช่น สำนักงานทนายความ บริษัทจำกัด ห้างหุ้นส่วน และบุคคลธรรมดา (กรมการปกครอง, 2561) แม้ข้อมูลดังกล่าวเป็นข้อมูลย้อนหลัง แต่แสดงให้เห็นว่า ณ เวลาที่จัดเก็บข้อมูล จังหวัดนนทบุรีมีผู้ประกอบธุรกิจทวงถามหนี้และสำนักงานกฎหมายที่เกี่ยวข้องเป็นจำนวนมาก สำหรับสภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรในพื้นที่ ปวริศ สิงห์โต และอาภรณีน์ อินฟ้าแสง (2568) ได้ศึกษาเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างความเครียดในการทำงานกับประสิทธิภาพการทำงานของพนักงานเร่งรัดหนี้สินในจังหวัดนนทบุรี ผลการศึกษาพบว่า พนักงานมีความเครียดในการทำงานโดยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด โดยด้านสัมพันธภาพระหว่างบุคคลมีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด รองลงมา ได้แก่ ด้านการพัฒนาทางอาชีพ ด้านบทบาทหน้าที่ในองค์กร และด้านลักษณะงาน ซึ่งพบปัญหาเกี่ยวกับภาระงานที่มากเกินไป ข้อมูลดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าบุคลากรต้องปฏิบัติงานภายใต้แรงกดดันจากภาระงาน บทบาทหน้าที่ และความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลจึงจำเป็นต้องได้รับการพัฒนาด้านการสื่อสาร การบริหารเวลา การจัดการความเครียด และการควบคุมอารมณ์ให้เหมาะสมกับลักษณะงาน

จากปัญหาดังกล่าว การปฏิบัติงานของบุคลากรจึงเป็นกลไกสำคัญต่อประสิทธิภาพของธุรกิจบริหารเร่งรัดหนี้สินและงานกฎหมาย เพราะต้องอาศัยทั้งความรู้ด้านกฎหมาย ทักษะการสื่อสารและการเจรจา ความรอบคอบ การควบคุมอารมณ์ และการตัดสินใจอย่างเหมาะสม การวิจัยครั้งนี้จึงนำแนวคิดการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของ Nadler (1980) ซึ่งประกอบด้วยการฝึกอบรม การศึกษา และการพัฒนา มาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาบุคลากร โดยบูรณาการกับหลักไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา ศีลช่วยกำกับการปฏิบัติงาน

ให้ถูกต้องตามกฎหมายและจริยธรรม สมาธิช่วยเสริมสร้างสติ ความมั่นคงทางอารมณ์ และความรอบคอบส่วนปัญญาช่วยส่งเสริมการวิเคราะห์ปัญหา การตัดสินใจ และการเลือกวิธีดำเนินงานที่เหมาะสม (อง.ติก. 20/91/320) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ผู้วิจัยจึงศึกษาการบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติงานของบุคลากรในธุรกิจบริหารเร่งรัดหนี้สินและงานกฎหมายในจังหวัดนนทบุรี โดยมุ่งศึกษาการปฏิบัติงานของบุคลากร ปัจจัยที่ส่งผลต่อการปฏิบัติงาน และนำเสนอแนวทางการบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติงานให้มีประสิทธิภาพ ถูกต้องตามกฎหมาย และสอดคล้องกับหลักจริยธรรม อันจะเป็นแนวทางในการพัฒนาบุคลากรและยกระดับมาตรฐานการดำเนินงานของธุรกิจบริหารเร่งรัดหนี้สินและงานกฎหมายต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาการปฏิบัติงานของบุคลากรในธุรกิจบริหารเร่งรัดหนี้สินและงานกฎหมายในจังหวัดนนทบุรี
2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการปฏิบัติงานของบุคลากรในธุรกิจบริหารเร่งรัดหนี้สินและงานกฎหมายในจังหวัดนนทบุรี
3. เพื่อนำเสนอการบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติงานของบุคลากรในธุรกิจบริหารเร่งรัดหนี้สินและงานกฎหมายในจังหวัดนนทบุรี

วิธีดำเนินการวิจัย

1. รูปแบบของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสานวิธี (Mixed Methods Research) โดยบูรณาการการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครอบคลุมทั้งในเชิงปริมาณและเชิงลึก อันจะนำไปสู่การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติงานของบุคลากรในธุรกิจบริหารเร่งรัดหนี้สินและงานกฎหมายในจังหวัดนนทบุรีได้อย่างสมบูรณ์

2. ประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

2.1 ประชากร (Population) ที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ บุคลากรในธุรกิจบริหารเร่งรัดหนี้สินและงานกฎหมาย จำนวน 470 คน (บริษัท นิติรัฐ ลอว์ แอนด์ คอลเลคชั่น จำกัด, 2568)

2.2 กลุ่มตัวอย่าง ได้คำนวณขนาดกลุ่มตัวอย่างโดยใช้สูตรทาโร่ ยามาเน่ (Yamane, 1973) ได้กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 217 คน โดยทำการสุ่มแบบชั้นภูมิ (Stratified Random Sampling)

2.3 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 18 รูปหรือคน ได้มาจากการคัดเลือกแบบเจาะจง โดยพิจารณาจากคุณสมบัติ เป็นผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงกับการปฏิบัติงานของบุคลากรในธุรกิจบริหารเร่งรัดหนี้สินและงานกฎหมายในจังหวัดนนทบุรี หรือการบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติงานของบุคลากรในธุรกิจบริหารเร่งรัดหนี้สินและงานกฎหมายในจังหวัดนนทบุรี โดยผู้ให้ข้อมูลสำคัญประกอบด้วย ฝ่ายบริหารองค์กร จำนวน 4 คน ฝ่ายทรัพยากรบุคคลและพัฒนาบุคลากร จำนวน 4 คน ผู้ปฏิบัติงานในสายงานเร่งรัดหนี้และกฎหมาย จำนวน 6 คน นักวิชาการด้านรัฐประศาสนศาสตร์ จำนวน 2 คน และนักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา จำนวน 2 รูปหรือคน นอกจากนี้ ยังมีการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) จำนวน 10 รูปหรือคน ซึ่งเป็นคนละกลุ่มกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

3.1 การวิจัยเชิงปริมาณ เป็นแบบสอบถามโดยแบ่งเป็น 4 ตอนคือ ตอนที่ 1 สอบถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ เพศ อายุ ประสบการณ์ทำงาน ระดับการศึกษา และรายได้เฉลี่ยต่อเดือน ตอนที่ 2 สอบถามเกี่ยวกับการพัฒนาบุคลากร จำนวน 3 ด้าน ตอนที่ 3 สอบถามเกี่ยวกับหลักไตรสิกขา จำนวน 3 ด้าน ตอนที่ 4 ถามเกี่ยวกับการปฏิบัติงานของบุคลากรในธุรกิจบริหารเร่งรัดหนี้สินและงานกฎหมายในจังหวัดนนทบุรี ซึ่งมีลักษณะเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า Rating Scale 5 ระดับ นำมาหาคุณภาพของเครื่องมือจากผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 5 คน (Index of Item-Objective Congruence: IOC) และทำการทดสอบหาค่าความเชื่อมั่น (Reliability) โดยการหาค่าสัมประสิทธิ์แอลฟา (α–Coefficient) ได้ค่าความเชื่อมั่นในภาพรวมทั้งฉบับเท่ากับ 0.964

3.2 การวิจัยเชิงคุณภาพ เป็นแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง โดยกำหนดประเด็นคำถามตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ครอบคลุม 3 ประเด็นสำคัญ ได้แก่ 1. การพัฒนาบุคลากร ประกอบด้วย ด้านการฝึกอบรม ด้านการศึกษา และด้านการพัฒนา 2. หลักไตรสิกขา ได้แก่ ศีล จริยธรรมและความโปร่งใสในการทำงาน สมาธิ ความตั้งมั่นของสติและอารมณ์ในการทำงาน และ ปัญญา การคิดวิเคราะห์และการตัดสินใจอย่างมีเหตุผล เพื่อส่งเสริมการปฏิบัติงานของบุคลากรในธุรกิจบริหารเร่งรัดหนี้สินและงานกฎหมายในจังหวัดนนทบุรี และ 3. การปฏิบัติงานของบุคลากรในธุรกิจบริหารเร่งรัดหนี้สินและงานกฎหมายในจังหวัดนนทบุรี ประกอบด้วย ด้านการติดตามเร่งรัดหนี้ทางโทรศัพท์ ด้านการติดตามเร่งรัดหนี้ภาคสนาม และด้านการยื่นฟ้องร้องเพื่อบังคับคดีในการชำระหนี้ เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์และสังเคราะห์แนวทางการบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติงานของบุคลากรในธุรกิจบริหารเร่งรัดหนี้สินและงานกฎหมายในจังหวัดนนทบุรี

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

4.1 การวิจัยเชิงปริมาณ เก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณด้วยแบบสอบถามจากกลุ่มตัวอย่างบุคลากรในธุรกิจบริหารเร่งรัดหนี้สินและงานกฎหมายในจังหวัดนนทบุรี จำนวน 217 คน

4.2 การวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 18 รูปหรือคน และการสนทนากลุ่มเฉพาะ จำนวน 10 รูปหรือคน เพื่อยืนยันองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

5.1 การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ ผู้วิจัยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติ โดยใช้สถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และใช้สถิติเชิงอนุมาน ได้แก่ การวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณแบบเป็นขั้นตอน เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลต่อการปฏิบัติงานของบุคลากร

5.2 การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยใช้วิธีวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) โดยจัดหมวดหมู่ข้อมูลตามประเด็นสำคัญที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการศึกษา และตีความสาระสำคัญจากข้อมูลสัมภาษณ์อย่างเป็นระบบ

ผลการวิจัย

1. การปฏิบัติงานของบุคลากรในธุรกิจบริหารเร่งรัดหนี้สินและงานกฎหมายในจังหวัดนนทบุรี ภาพรวมอยู่ในระดับมาก ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับการปฏิบัติงานของบุคลากรในธุรกิจบริหารเร่งรัดหนี้สินและงานกฎหมายในจังหวัดนนทบุรี ในภาพรวม

ด้านที่	การปฏิบัติงานของบุคลากรในธุรกิจบริหารเร่งรัดหนี้สินและงานกฎหมายในจังหวัดนนทบุรี	ระดับการปฏิบัติ		
		$\bar{X}$	S.D.	แปลผล
1.	ด้านการติดตามเร่งรัดหนี้ทางโทรศัพท์	4.12	0.71	มาก
2.	ด้านการติดตามเร่งรัดหนี้ภาคสนาม	3.94	0.72	มาก
3.	ด้านการยื่นฟ้องร้องเพื่อบังคับคดีในการชำระหนี้	3.73	0.84	มาก
	ภาพรวม	**3.93**	**0.67**	**มาก**

จากตารางที่ 1 พบว่า การปฏิบัติงานของบุคลากรในธุรกิจบริหารเร่งรัดหนี้สินและงานกฎหมายในจังหวัดนนทบุรี โดยภาพรวม มีระดับการปฏิบัติอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ = 3.93, S.D. = 0.67) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน โดยด้านการติดตามเร่งรัดหนี้ทางโทรศัพท์ ด้านการติดตามเร่งรัดหนี้ภาคสนาม และด้านการยื่นฟ้องร้องเพื่อบังคับคดีในการชำระหนี้ ตามลำดับ

ผลการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ พบว่า การปฏิบัติงานของบุคลากรในธุรกิจบริหารเร่งรัดหนี้สินและงานกฎหมายในจังหวัดนนทบุรี ครอบคลุม 3 ด้าน ได้แก่ 1. ด้านการติดตามเร่งรัดหนี้ทางโทรศัพท์ เป็นการชี้แจงข้อมูล รับฟังปัญหา เจรจา และเสนอแนวทางการชำระหนี้อย่างเหมาะสม โดยใช้ถ้อยคำสุภาพ ตรวจสอบข้อมูลก่อนติดต่อ และบันทึกผลในระบบอย่างถูกต้องครบถ้วน 2. ด้านการติดตามเร่งรัดหนี้ภาคสนาม เป็นการวางแผนและเตรียมข้อมูล เอกสาร และรายละเอียดก่อนลงพื้นที่ ตรวจสอบข้อเท็จจริง คำนึงถึงความปลอดภัย ความเป็นส่วนตัว สิทธิ และศักดิ์ศรีของลูกหนี้ รวมทั้งรายงานผลอย่างถูกต้องและตรงเวลา และ 3. ด้านการยื่นฟ้องร้องเพื่อบังคับคดีในการชำระหนี้ เป็นการตรวจสอบและจัดเตรียมเอกสาร หลักฐาน และข้อมูลคดีให้ครบถ้วน ติดตามความคืบหน้าจนสิ้นสุดกระบวนการทางกฎหมาย ตลอดจนพิจารณาความเหมาะสม ความคุ้มค่า และการเจรจาหรือไกล่เกลี่ยก่อนฟ้องร้อง

2. ปัจจัยที่ส่งผลต่อการปฏิบัติงานของบุคลากรในธุรกิจบริหารเร่งรัดหนี้สินและงานกฎหมายในจังหวัดนนทบุรี

2.1 สมมติฐานที่ 1 การพัฒนาบุคลากร ประกอบด้วย ด้านการฝึกอบรม ด้านการศึกษา ด้านการพัฒนา อย่างน้อย 1 ด้าน ส่งผลต่อการปฏิบัติงานของบุคลากรในธุรกิจบริหารเร่งรัดหนี้สินและงานกฎหมายในจังหวัดนนทบุรี ดังแสดงในตารางที่ 2

ตารางที่ 2 การพัฒนาบุคลากรส่งผลต่อการปฏิบัติงานของบุคลากรในธุรกิจบริหารเร่งรัดหนี้สินและงานกฎหมายในจังหวัดนนทบุรี

ตัวแปรการพัฒนาบุคลากร	B	Std. Error	Beta	t	Sig.
ค่าคงที่ (Constant)	1.634		.189	8.646**	.000
ด้านการพัฒนา (EdX13)	.363	.390	.066	5.518**	.000

ตารางที่ 2 การพัฒนาบุคลากรส่งผลต่อการปฏิบัติงานของบุคลากรในธุรกิจบริหารเร่งรัดหนี้สินและงานกฎหมายในจังหวัดนนทบุรี (ต่อ)

ตัวแปรการพัฒนาบุคลากร	B	Std. Error	Beta	t	Sig.
ด้านการศึกษา (EdX11)	.204	.214	.070	2.916**	.004
ด้านการฝึกอบรม (EdX12)	.166	.185	.059	2.824**	.005

Multiple R = .693[C], R^2 = .480, Adjusted R^2 = .473, Std. Error = .485, F = 7.973, Sig. = .005
** มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01

จากตารางที่ 2 พบว่า การพัฒนาบุคลากรส่งผลต่อการปฏิบัติงานของบุคลากรในธุรกิจบริหารเร่งรัดหนี้สินและงานกฎหมายในจังหวัดนนทบุรี อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 โดยเรียงลำดับตามสมการดังนี้ คือ ด้านการพัฒนา ด้านการศึกษา และด้านการฝึกอบรม โดยผลการวิเคราะห์มีค่าสัมประสิทธิ์การพยากรณ์ (R^2) เท่ากับ .480 แสดงว่า การพัฒนาบุคลากรสามารถร่วมกันทำนายการปฏิบัติงานของบุคลากรในธุรกิจบริหารเร่งรัดหนี้สินและงานกฎหมายในจังหวัดนนทบุรี ได้ร้อยละ 48.0 ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานข้อที่ 1 และสามารถเขียนสมการได้ ดังนี้

$$\hat{Y} = 1.634 + 0.363(EdX13) + 0.204(EdX11) + 0.166(EdX12)$$

$$Z_y = 0.390Z_{EdX13} + 0.214Z_{EdX11} + 0.185Z_{EdX12}$$

2.2 สมมติฐานที่ 2 หลักไตรสิกขา ประกอบด้วย ศีล จริยธรรมและความโปร่งใสในการทำงาน สมาธิ ความตั้งมั่นของสติและอารมณ์ในการทำงาน ปัญญา การคิดวิเคราะห์และการตัดสินใจอย่างมีเหตุผล อย่างน้อย 1 ด้าน ส่งผลต่อการปฏิบัติงานของบุคลากรในธุรกิจบริหารเร่งรัดหนี้สินและงานกฎหมายในจังหวัดนนทบุรี ดังแสดงในตารางที่ 3

ตารางที่ 3 หลักไตรสิกขาส่งผลต่อการปฏิบัติงานของบุคลากรในธุรกิจบริหารเร่งรัดหนี้สินและงานกฎหมายในจังหวัดนนทบุรี

ตัวแปรหลักไตรสิกขา	B	Std. Error	Beta	t	Sig.
ค่าคงที่ (Constant)	1.010		.175	5.780**	.000
ศีล จริยธรรมและความโปร่งใสในการทำงาน (SX21)	.368	.375	.059	6.239**	.000
ปัญญา การคิดวิเคราะห์และการตัดสินใจอย่างมีเหตุผล (SX23)	.281	.285	.079	3.573**	.000
สมาธิ ความตั้งมั่นของสติและอารมณ์ในการทำงาน (SX22)	.227	.232	.074	3.070**	.002

Multiple R = .816[C], R^2 = .666, Adjusted R^2 = .661, Std. Error = .389, F = 9.428, Sig. = .002
** มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01

จากตารางที่ 3 พบว่า หลักไตรสิกขาส่งผลต่อการปฏิบัติงานของบุคลากรในธุรกิจบริหารเร่งรัดหนี้สินและงานกฎหมายในจังหวัดนนทบุรี อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 โดยเรียงลำดับตามสมการ ดังนี้ คือ ศีล จริยธรรมและความโปร่งใสในการทำงาน ปัญญา การคิดวิเคราะห์และการตัดสินใจอย่างมีเหตุผล และ

สมาธิ ความตั้งมั่นของสติและอารมณ์ในการทำงาน โดยผลการวิเคราะห์มีค่าสัมประสิทธิ์การพยากรณ์ (R^2) เท่ากับ .666 แสดงว่า หลักไตรสิกขาสามารถร่วมกันทำนายการปฏิบัติงานของบุคลากรในธุรกิจบริหารเร่งรัดหนี้สินและงานกฎหมายในจังหวัดนนทบุรีได้ร้อยละ 66.6 ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานข้อที่ 2 และสามารถเขียนสมการได้ดังนี้

$$\hat{Y} = 1.010 + 0.368(SX21) + 0.281(SX23) + 0.227(SX22)$$

$$Z_y = 0.375Z_{SX21} + 0.285Z_{SX23} + 0.232Z_{SX22}$$

3. การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติงานของบุคลากรในธุรกิจบริหารเร่งรัดหนี้สินและงานกฎหมายในจังหวัดนนทบุรี พบว่า เป็นการเชื่อมโยงองค์ประกอบสำคัญ 3 ส่วน ได้แก่ การพัฒนาบุคลากร หลักไตรสิกขา และการปฏิบัติงานของบุคลากร โดยการพัฒนาบุคลากรประกอบด้วย 1. การฝึกอบรมเพื่อพัฒนาทักษะด้านการติดตามหนี้ การดำเนินคดี การจัดทำเอกสาร การสื่อสาร การเจรจา และการควบคุมอารมณ์ 2. การศึกษา เพื่อเพิ่มพูนความรู้ด้านกระบวนการติดตามหนี้ กฎหมาย ระเบียบ สิทธิของลูกหนี้ การบริหารหนี้สิน และการดำเนินคดี และ 3. การพัฒนา เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้จากประสบการณ์ การสอนงาน การมอบหมายงาน และการถ่ายทอดประสบการณ์ ควบคู่กับการพัฒนาความรับผิดชอบ ความรอบคอบ และจรรยาบรรณวิชาชีพ ทั้งนี้ ได้นำหลักไตรสิกขามาบูรณาการเพื่อพัฒนาความประพฤติ จิตใจ และกระบวนการคิด ได้แก่ ศีล เน้นความซื่อสัตย์ การใช้ถ้อยคำสุภาพ การเคารพสิทธิและศักดิ์ศรีของลูกหนี้ และการปฏิบัติตามกฎหมาย สมาธิ เน้นการมีสติ ความอดทน การควบคุมอารมณ์ และการรับฟังปัญหา และปัญญา เน้นการวิเคราะห์ข้อมูล ข้อเท็จจริง ข้อกฎหมาย และสถานการณ์ของลูกหนี้ เพื่อเลือกแนวทางดำเนินงานอย่างเหมาะสม การบูรณาการดังกล่าวส่งเสริมการปฏิบัติงาน 3 ด้าน ได้แก่ การติดตามเร่งรัดหนี้ทางโทรศัพท์อย่างสุภาพและถูกต้อง การติดตามเร่งรัดหนี้ภาคสนามโดยคำนึงถึงความปลอดภัย ความเป็นส่วนตัว และสิทธิของลูกหนี้ และการยื่นฟ้องร้องเพื่อบังคับคดีในการชำระหนี้ตามขั้นตอนของกฎหมาย โดยพิจารณาการเจรจาหรือไกล่เกลี่ยก่อนฟ้องร้อง ส่งผลให้การปฏิบัติงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ถูกต้องตามกฎหมาย และเป็นธรรม

อภิปรายผลการวิจัย

1. การปฏิบัติงานของบุคลากรในธุรกิจบริหารเร่งรัดหนี้สินและงานกฎหมายในจังหวัดนนทบุรี พบว่า โดยภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับมาก โดยด้านการติดตามเร่งรัดหนี้ทางโทรศัพท์มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากการติดต่อทางโทรศัพท์เป็นช่องทางหลักในการติดตามและเจรจากับลูกหนี้ จึงต้องอาศัยข้อมูลที่ถูกต้อง การติดตามอย่างเป็นระบบ และการสื่อสารด้วยถ้อยคำสุภาพ สำหรับการติดตามเร่งรัดหนี้ภาคสนามบุคลากรต้องให้ความสำคัญกับการวางแผน ความปลอดภัย และการเคารพสิทธิของลูกหนี้ ส่วนการยื่นฟ้องร้องเพื่อบังคับคดีในการชำระหนี้ต้องตรวจสอบเอกสารและพยานหลักฐานให้ครบถ้วน รวมทั้งพิจารณาการเจรจาหรือไกล่เกลี่ยก่อนฟ้องร้อง ผลการวิจัยดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า การปฏิบัติงานทั้ง 3 ด้านต้องอาศัยความรู้ทักษะเฉพาะด้าน และการปฏิบัติตามกฎหมายอย่างเคร่งครัด สอดคล้องกับผลการวิจัยของวรินทร จินดาวงศ์ และคณะ (2567) ได้ศึกษาเรื่อง การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรในสังกัดสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดศรีสะเกษ ผลการศึกษาพบว่า ประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรอยู่ในระดับมาก โดยขึ้นอยู่กับการมุ่งผลสัมฤทธิ์ ความเชี่ยวชาญ ความถูกต้อง จริยธรรมและการทำงานร่วมกัน นอกจากนี้ ยังสอดคล้องกับผลการวิจัยของพิธาน โตตระกูลพิทักษ์ (2567) ได้ศึกษาเรื่อง พุทธจริยธรรมเพื่อเสริมสร้างศักยภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรบริษัทหลักทรัพย์ในประเทศไทย ผลการศึกษา

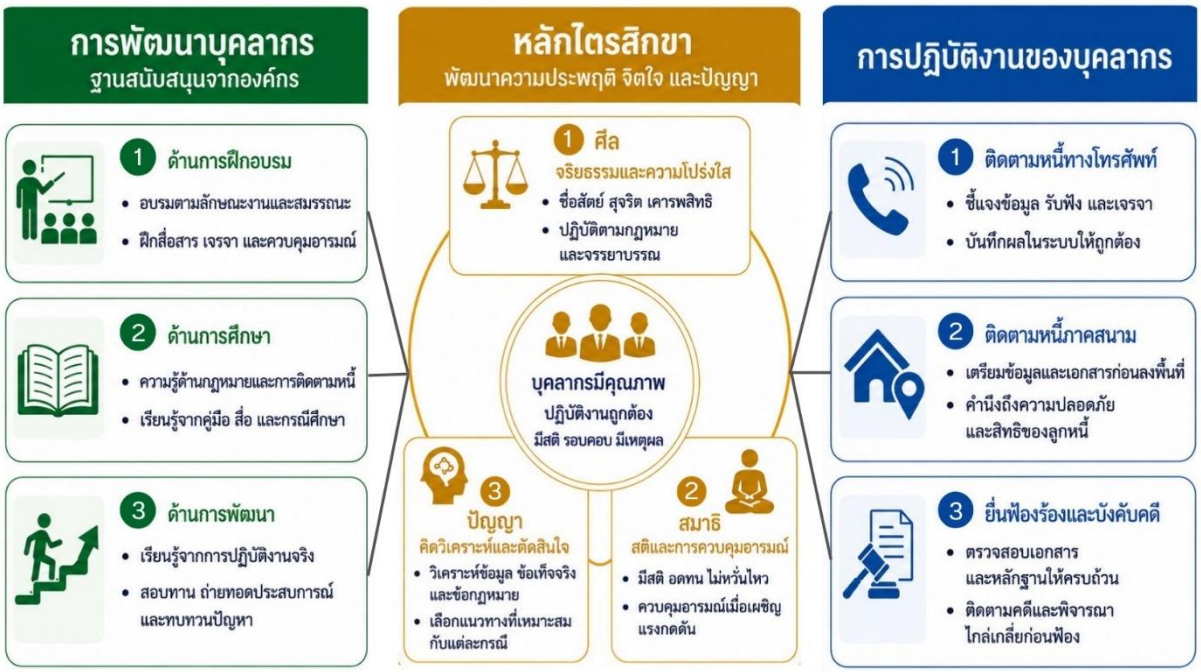
พบว่า ศักยภาพการปฏิบัติงานประกอบด้วยความรู้ ความสามารถ และทักษะ โดยเฉพาะการใช้เทคโนโลยี การคิดวิเคราะห์ การแก้ปัญหา และการสื่อสาร ซึ่งเป็นความสามารถที่จำเป็นต่อการตรวจสอบข้อมูล การเจรจา และการเลือกแนวทางดำเนินงานให้เหมาะสมกับแต่ละกรณี และสอดคล้องกับผลการวิจัยของ อรุณัฐ ปุณยกนก และคณะ (2568) ได้ศึกษาเรื่อง การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมศักยภาพการปฏิบัติงานของผู้ไกล่เกลี่ยประจำศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนจังหวัดปทุมธานี ผลการศึกษาพบว่า การปฏิบัติงานของผู้ไกล่เกลี่ยต้องให้ความสำคัญกับการรักษาความลับ ความสุภาพ ความซื่อสัตย์ ความเป็นกลาง และการดำเนินงานตามกฎหมาย ซึ่งสอดรับกับลักษณะงานติดตามเร่งรัดหนี้ที่เกี่ยวข้องกับข้อมูลส่วนบุคคลและข้อพิพาทระหว่างคู่กรณี ดังนั้น บุคลากรจึงต้องปฏิบัติงานอย่างเป็นระบบ มีความรู้และทักษะเฉพาะด้าน ยึดถือกฎหมายและจริยธรรม ตลอดจนเคารพสิทธิของลูกหนี้ เพื่อให้การติดตามเร่งรัดหนี้และงานกฎหมายมีประสิทธิภาพ ถูกต้อง และเป็นธรรม

2. ปัจจัยที่ส่งผลต่อการปฏิบัติงานของบุคลากรในธุรกิจบริหารเร่งรัดหนี้สินและงานกฎหมายในจังหวัดนนทบุรี พบว่า การพัฒนาบุคลากรส่งผลต่อการปฏิบัติงานของบุคลากรฯ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 โดยด้านการพัฒนา ด้านการศึกษา และด้านการฝึกอบรม สามารถร่วมกันทำนายได้ร้อยละ 48.0 ส่วนหลักไตรสิกขาส่งผลต่อการปฏิบัติงานของบุคลากรฯ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 ได้แก่ ศีล จริยธรรมและความโปร่งใสในการทำงาน ปัญญา การคิดวิเคราะห์และการตัดสินใจอย่างมีเหตุผล และสมาธิ ความตั้งมั่นของสติและอารมณ์ในการทำงาน สามารถร่วมกันทำนายได้ร้อยละ 66.6 ทั้งนี้ อาจเนื่องมาจากการพัฒนาบุคลากรช่วยเพิ่มพูนความรู้ ทักษะ และประสบการณ์ที่จำเป็นต่อการปฏิบัติงานเฉพาะทาง ส่วนหลักไตรสิกขาช่วยพัฒนาความประพฤติ จิตใจ และปัญญาของบุคลากร กล่าวคือ ศีลช่วยกำกับการปฏิบัติงานให้มีจริยธรรมและโปร่งใส สมาธิช่วยให้บุคลากรมีสติ สามารถควบคุมอารมณ์และรับมือกับแรงกดดัน ส่วนปัญญาช่วยให้สามารถวิเคราะห์ข้อมูล ข้อเท็จจริง และข้อกฎหมาย ตลอดจนตัดสินใจได้อย่างมีเหตุผล ปัจจัยทั้งสองส่วนจึงมีบทบาทสำคัญต่อการปฏิบัติงานให้มีประสิทธิภาพ ถูกต้องตามกฎหมาย และเป็นธรรมต่อผู้เกี่ยวข้อง ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของกนกนุช ตันเจริญ และคณะ (2568) ได้ศึกษาเรื่อง การพัฒนาทุนมนุษย์ตามแนวพุทธเพื่อเพิ่มศักยภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรองค์การบริหารส่วนจังหวัดปทุมธานี ผลการศึกษาพบว่า การพัฒนาทุนมนุษย์และหลักไตรสิกขาส่งผลต่อศักยภาพการปฏิบัติงานของบุคลากร โดยการฝึกอบรม การศึกษา และการพัฒนา ช่วยเพิ่มพูนความรู้และทักษะในการทำงาน ส่วนศีล สมาธิ และปัญญา ช่วยกำกับพฤติกรรม จิตใจ และการคิดตัดสินใจให้เหมาะสม นอกจากนี้ ยังสอดคล้องกับผลการวิจัยของยศ ธนารักษ์โชค และคณะ (2568) ได้ศึกษาเรื่อง การประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาศักยภาพการปฏิบัติงานของผู้ควบคุมงานก่อสร้างภาครัฐของกรมชลประทาน ผลการศึกษาพบว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้านการฝึกอบรม การศึกษา และการพัฒนา ส่งผลต่อศักยภาพการปฏิบัติงานของผู้ควบคุมงานก่อสร้างภาครัฐ แสดงให้เห็นว่าการพัฒนาบุคลากรอย่างเป็นระบบช่วยเสริมสร้างความรู้ ทักษะ และความสามารถในการปฏิบัติงานเฉพาะทาง และสอดคล้องกับผลการวิจัยของเกษม คมสัตย์ธรรม และพงศ์พัฒน์ จิตตานุรักษ์ (2568) ได้ศึกษาเรื่อง การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมศักยภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรศาลปกครอง ผลการศึกษาพบว่า การบูรณาการหลักไตรสิกขาช่วยส่งเสริมศักยภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรศาลปกครอง โดยศีลช่วยกำกับการปฏิบัติงานให้มีจริยธรรมและโปร่งใส สมาธิช่วยควบคุมอารมณ์และรับมือกับแรงกดดัน ส่วนปัญญาช่วยให้วิเคราะห์ข้อเท็จจริงและตัดสินใจอย่างมีเหตุผล จึงกล่าวได้ว่า การพัฒนาบุคลากรและหลักไตรสิกขาต่างมีบทบาทเกื้อหนุนการปฏิบัติงาน โดยการพัฒนาบุคลากรช่วยเพิ่มพูนความรู้และทักษะ ส่วนหลักไตรสิกขาช่วยกำกับความประพฤติ จิตใจ และการใช้ปัญญาในการตัดสินใจ ส่งผลให้บุคลากรสามารถปฏิบัติงานเฉพาะทางได้อย่างมีประสิทธิภาพ ถูกต้องตามกฎหมาย โปร่งใส และเป็นธรรมต่อผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย

3. การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติงานของบุคลากรในธุรกิจบริหารเร่งรัดหนี้สินและงานกฎหมายในจังหวัดนนทบุรี พบว่า เป็นการเชื่อมโยงการพัฒนาบุคลากร ได้แก่ การฝึกอบรม การศึกษา และการพัฒนา เข้ากับหลักไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา เพื่อส่งเสริมการปฏิบัติงานด้านการติดตามเร่งรัดหนี้ทางโทรศัพท์ การติดตามเร่งรัดหนี้ภาคสนาม และการยื่นฟ้องร้องเพื่อบังคับคดีในการชำระหนี้ ทั้งนี้เนื่องจากการพัฒนาบุคลากรช่วยเพิ่มพูนความรู้ ทักษะ และประสบการณ์ที่จำเป็นต่อการทำงาน ส่วนหลักไตรสิกขาช่วยกำกับความประพฤติ พัฒนาจิตใจ และส่งเสริมการคิดวิเคราะห์อย่างมีเหตุผล เมื่อการพัฒนาบุคลากรและหลักไตรสิกขาทำงานเชื่อมโยงกัน จึงช่วยให้บุคลากรนำความรู้และทักษะไปใช้ในการปฏิบัติงานได้อย่างเหมาะสม สามารถควบคุมอารมณ์ ตัดสินใจโดยพิจารณาข้อมูลและข้อกฎหมายอย่างรอบคอบ รวมทั้งคำนึงถึงสิทธิของผู้เกี่ยวข้อง สอดคล้องกับผลการวิจัยของสราวุธ เบญจกุล (2567) ได้ศึกษาเรื่อง พุทธบูรณาการเพื่อส่งเสริมการพัฒนาสมรรถนะการเรียนรู้เทคโนโลยีดิจิทัลของบุคลากรบริษัท ท่าอากาศยานไทย จำกัด (มหาชน) ผลการศึกษาพบว่า การพัฒนาบุคลากรด้านการศึกษา การฝึกอบรม และการพัฒนา เมื่อบูรณาการกับหลักไตรสิกขา ช่วยเสริมสร้างสมรรถนะและประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน นอกจากนี้ ยังสอดคล้องกับผลการวิจัยของหทัยรักษ์ สุโพธิ์ทอง (2567) ได้ศึกษาเรื่อง การพัฒนาทุนมนุษย์ของคนประจำเรือในธุรกิจพาณิชยนาวีไทยโดยการประยุกต์หลักไตรสิกขา ผลการศึกษาพบว่า การบูรณาการกระบวนการพัฒนาบุคลากรกับศีล สมาธิ และปัญญา ช่วยเพิ่มพูนความรู้ ทักษะ ความรับผิดชอบ และความสามารถในการปฏิบัติงาน และสอดคล้องกับผลการวิจัยของวีนัส ธรรมสาโรรัชต์ และคณะ (2567) ได้ศึกษาเรื่อง การบูรณาการหลักไตรสิกขาเพื่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาจังหวัดราชบุรี ผลการศึกษาพบว่า การบูรณาการกระบวนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์กับหลักไตรสิกขาช่วยพัฒนาความประพฤติ จิตใจ และปัญญา ทำให้บุคลากรสามารถควบคุมตนเอง วิเคราะห์ปัญหา และตัดสินใจในการปฏิบัติงานได้อย่างเหมาะสม ผลการวิจัยที่เกี่ยวข้องเหล่านี้สนับสนุนว่า การพัฒนาความรู้และทักษะควบคู่กับศีล สมาธิ และปัญญา เป็นแนวทางสำคัญในการส่งเสริมการปฏิบัติงานให้มีประสิทธิภาพและเหมาะสมกับลักษณะงาน ดังนั้น การบูรณาการการพัฒนาบุคลากรกับหลักไตรสิกขาจึงเป็นแนวทางที่ช่วยพัฒนาบุคลากรทั้งด้านความรู้ ทักษะ ความประพฤติ จิตใจ และปัญญา ทำให้สามารถนำความรู้และความสามารถไปใช้ในการปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ถูกต้องตามกฎหมาย เป็นธรรม และเหมาะสมกับสถานการณ์

องค์ความรู้ใหม่

องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการสังเคราะห์ข้อมูลในงานวิจัยชิ้นนี้ คือ รูปแบบการทำงานที่บูรณาการองค์ประกอบสำคัญ 3 ส่วนเข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ ได้แก่ การพัฒนาบุคลากร หลักไตรสิกขา และการปฏิบัติงานของบุคลากร รูปแบบดังกล่าวเริ่มต้นจากการที่องค์กรวางรากฐานการสนับสนุนพนักงานผ่านการฝึกอบรม การศึกษา และการพัฒนาทักษะที่จำเป็นในการทำงาน จากนั้นจึงนำหลักพุทธธรรม คือ ไตรสิกขา ซึ่งประกอบด้วย ศีล สมาธิ และปัญญา เข้ามาผนวกใช้ร่วมกันเพื่อมุ่งพัฒนาความประพฤติ จิตใจ และกระบวนการคิดวิเคราะห์ของบุคลากรให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น เมื่อเกิดการเชื่อมโยงระหว่างทักษะวิชาชีพกับหลักธรรมเข้าด้วยกัน จะช่วยให้บุคลากรสามารถนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงานหลักทั้ง 3 ด้าน ได้แก่ การติดตามเร่งรัดหนี้ทางโทรศัพท์ การติดตามเร่งรัดหนี้ภาคสนาม และการยื่นฟ้องร้องเพื่อบังคับคดีได้อย่างมีคุณภาพ ท้ายที่สุด การบูรณาการองค์ความรู้นี้จะหล่อหลอมให้บุคลากรปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างถูกต้องตามกฎหมาย มีสติรอบคอบ สามารถควบคุมอารมณ์เมื่อเผชิญแรงกดดันได้ดี และมีเหตุผลในการตัดสินใจ ซึ่งจะส่งผลให้การดำเนินงานขององค์กรมีประสิทธิภาพ บรรลุเป้าหมาย และเกิดความเป็นธรรมต่อทุกฝ่าย โดยคำนึงถึงสิทธิของลูกหนี้เป็นสำคัญ ดังภาพที่ 1 ดังนี้

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้สังเคราะห์จากการวิจัย
ที่มา: สังเคราะห์โดยผู้วิจัย วนิดา ตรงดี และคณะ

จากภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้สังเคราะห์จากการวิจัย เรื่อง “การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติงานของบุคลากรในธุรกิจบริหารเร่งรัดหนี้สินและงานกฎหมายในจังหวัดนนทบุรี” แสดงให้เห็นถึงการบูรณาการองค์ประกอบสำคัญ 3 ส่วน ได้แก่ การพัฒนาบุคลากร หลักไตรสิกขา และการปฏิบัติงานของบุคลากร

การพัฒนาบุคลากรเป็นฐานสนับสนุนจากองค์กร ประกอบด้วย 1. ด้านการฝึกอบรม โดยจัดการอบรมให้สอดคล้องกับลักษณะงานและสมรรถนะ พร้อมทั้งฝึกทักษะการสื่อสาร การเจรจา และการควบคุมอารมณ์ 2. ด้านการศึกษา โดยเพิ่มพูนความรู้เกี่ยวกับกฎหมายและการติดตามหนี้ รวมถึงการเรียนรู้จากคู่มือ สื่อ และกรณีศึกษา และ 3. ด้านการพัฒนา โดยส่งเสริมการเรียนรู้จากการปฏิบัติงานจริง ผ่านการสอนงาน การถ่ายทอดประสบการณ์ และการทบทวนปัญหาที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติงาน

หลักไตรสิกขานำมาบูรณาการกับการพัฒนาบุคลากร เพื่อพัฒนาความประพฤติ จิตใจ และปัญญาของบุคลากร ประกอบด้วย 1. ศีล ส่งเสริมให้ปฏิบัติงานด้วยความซื่อสัตย์สุจริต เคารพสิทธิของลูกหนี้ และปฏิบัติตามกฎหมายและจรรยาบรรณ 2. สมาธิ ส่งเสริมให้มีสติ อดทน ไม่หวั่นไหว และสามารถควบคุมอารมณ์เมื่อเผชิญแรงกดดัน และ 3. ปัญญา ส่งเสริมการคิดวิเคราะห์และตัดสินใจ โดยพิจารณาข้อมูล ข้อเท็จจริง และข้อกฎหมาย เพื่อเลือกแนวทางดำเนินงานให้เหมาะสมกับแต่ละกรณี

การบูรณาการการพัฒนาบุคลากรเข้ากับหลักไตรสิกขาช่วยให้บุคลากรนำความรู้ ทักษะ และประสบการณ์ไปใช้ในการปฏิบัติงาน 3 ด้าน ได้แก่ 1. การติดตามเร่งรัดหนี้ทางโทรศัพท์ โดยชี้แจงข้อมูล รับฟัง เจรจาและบันทึกผลในระบบอย่างถูกต้อง 2. การติดตามเร่งรัดหนี้ภาคสนาม โดยเตรียมข้อมูลและเอกสารก่อนลงพื้นที่ พร้อมทั้งคำนึงถึงความปลอดภัยและสิทธิของลูกหนี้ และ 3. การยื่นฟ้องร้องเพื่อบังคับคดีในการชำระหนี้ โดยตรวจสอบเอกสารและหลักฐานให้ครบถ้วน ติดตามคดี และพิจารณาการไกล่เกลี่ยก่อนฟ้องร้อง องค์ความรู้ดังกล่าวจึงเป็นแนวทางในการพัฒนาบุคลากรให้มีคุณภาพ ปฏิบัติงานอย่างถูกต้อง มีสติ รอบคอบและมีเหตุผล

โดยคำนึงถึงสิทธิของลูกหนี้ควบคู่กับเป้าหมายขององค์กร อันนำไปสู่การปฏิบัติงานที่มีประสิทธิภาพ ถูกต้องตามกฎหมาย และเป็นธรรมต่อทุกฝ่าย

สรุปและข้อเสนอแนะ

การปฏิบัติงานของบุคลากรในธุรกิจบริหารเร่งรัดหนี้สินและงานกฎหมายในจังหวัดนนทบุรี โดยรวมอยู่ในระดับมาก ครอบคลุมด้านการติดตามเร่งรัดหนี้ทางโทรศัพท์ การติดตามเร่งรัดหนี้ภาคสนาม และการยื่นฟ้องร้องเพื่อบังคับคดีในการชำระหนี้ โดยการพัฒนาบุคลากรด้านการฝึกอบรม การศึกษา และการพัฒนา รวมทั้งหลักไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา ส่งผลต่อการปฏิบัติงานของบุคลากร ดังนั้น การส่งเสริมการปฏิบัติงานควรบูรณาการการพัฒนาบุคลากรกับหลักไตรสิกขา เพื่อให้บุคลากรมีความรู้ ทักษะ ความประพฤติที่เหมาะสม สามารถควบคุมอารมณ์และคิดวิเคราะห์อย่างมีเหตุผล อันนำไปสู่การปฏิบัติงานอย่างมีประสิทธิภาพ ถูกต้องตามกฎหมาย เป็นธรรม และคำนึงถึงสิทธิของผู้เกี่ยวข้อง ทั้งนี้ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะสำหรับการนำผลการวิจัยไปใช้และการวิจัยครั้งต่อไป ดังนี้

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. ผู้ประกอบการธุรกิจบริหารเร่งรัดหนี้สินและงานกฎหมายควรกำหนดนโยบายการพัฒนาบุคลากรอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง โดยมุ่งพัฒนาความรู้ด้านกฎหมาย ทักษะการสื่อสาร การเจรจาต่อรอง การใช้เทคโนโลยี และจริยธรรมในการปฏิบัติงานให้สอดคล้องกับลักษณะงาน

2. ผู้ประกอบการธุรกิจบริหารเร่งรัดหนี้สินและงานกฎหมายควรกำหนดนโยบายการพัฒนาสภาพแวดล้อม เครื่องมือ อุปกรณ์ ระบบสารสนเทศ และมาตรการรักษาความปลอดภัยให้เพียงพอและเหมาะสมกับการปฏิบัติงานของบุคลากร

3. ผู้ประกอบการธุรกิจบริหารเร่งรัดหนี้สินและงานกฎหมายควรกำหนดนโยบายบูรณาการหลักไตรสิกขาเข้ากับการบริหารงานบุคคล โดยนำศีลมาเสริมสร้างวินัยและจริยธรรม สมาธิมาพัฒนาสติและการควบคุมอารมณ์ และปัญญามาส่งเสริมการคิดวิเคราะห์และการตัดสินใจอย่างมีเหตุผล

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

1. ด้านการติดตามเร่งรัดหนี้ทางโทรศัพท์ ผู้ประกอบการธุรกิจบริหารเร่งรัดหนี้สินและงานกฎหมายควรมอบหมายผู้บริหารหรือหัวหน้างานที่เกี่ยวข้อง ให้จัดบุคลากร เตรียมความพร้อม และกำกับติดตามผลการปฏิบัติงานให้เหมาะสมกับหน้าที่

2. ด้านการติดตามเร่งรัดหนี้ภาคสนาม ผู้ประกอบการธุรกิจบริหารเร่งรัดหนี้สินและงานกฎหมายควรมอบหมายผู้บริหารหรือหัวหน้างานที่เกี่ยวข้อง ให้บริหารทรัพยากรและกำลังคน รวมทั้งเตรียมความพร้อมของบุคลากรให้เหมาะสมกับการปฏิบัติงานภาคสนาม

3. ด้านการยื่นฟ้องร้องเพื่อบังคับคดีในการชำระหนี้ ผู้ประกอบการธุรกิจบริหารเร่งรัดหนี้สินและงานกฎหมายควรมอบหมายผู้บริหาร หัวหน้างาน หรือฝ่ายกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ให้ส่งเสริมการไกล่เกลี่ยก่อนฟ้อง จัดบุคลากรให้เหมาะสม และพัฒนาสมรรถนะด้านงานคดี

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบการปฏิบัติงานและการพัฒนาบุคลากรของธุรกิจบริหารเร่งรัดหนี้สินและงานกฎหมายในพื้นที่หรือองค์กรที่มีบริบทแตกต่างกัน เพื่อค้นหาแนวทางที่เหมาะสมและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้อย่างกว้างขวาง

2. ควรศึกษาปัจจัยด้านสภาพแวดล้อมในการทำงาน เทคโนโลยีสารสนเทศ แรงจูงใจ วัฒนธรรมองค์กร และภาวะผู้นำที่ส่งผลต่อการปฏิบัติงานของบุคลากรในธุรกิจบริหารเร่งรัดหนี้สินและงานกฎหมาย

3. ควรศึกษาวิจัยและพัฒนารูปแบบการบูรณาการหลักไตรสิกขาเพื่อการพัฒนาบุคลากรในธุรกิจบริหารเร่งรัดหนี้สินและงานกฎหมาย พร้อมทั้งทดลองใช้และประเมินผลรูปแบบเพื่อยืนยันประสิทธิผลในการนำไปใช้จริง

เอกสารอ้างอิง

กนกนุช ตันเจริญ และคณะ. (2568). การพัฒนาทุนมนุษย์ตามแนวพุทธเพื่อเพิ่มศักยภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรองค์การบริหารส่วนจังหวัดปทุมธานี. วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์, 8(5), 42–55.

กรมการปกครอง. (2561). ข้อมูลผู้จดทะเบียนการประกอบธุรกิจทวงถามหนี้ตามพระราชบัญญัติการทวงถามหนี้ พ.ศ. 2558. สืบค้นเมื่อ 24 กรกฎาคม 2569 จาก https://shorturl.asia/chwpa4.

กฤตน ชมภูรัตน์. (2566). ปัญหาทางกฎหมายของผู้ทวงถามหนี้ในการใช้สิทธิทวงถามหนี้จากลูกหนี้. วารสารวิจัยมหาวิทยาลัยเวสเทิร์น มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, 9(1), 1–14.

เกษม คมสัตย์ธรรม และพงศ์พัฒน์ จิตตานุรักษ์. (2568). การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมศักยภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรศาลปกครอง. วารสารพุทธนวัตกรรมและการจัดการ, 8(3), 1–14.

บริษัท เจ เอ็ม ที เน็ทเวอร์ค เซอร์วิสเซ็ส จำกัด (มหาชน). (ม.ป.ป.). ธุรกิจให้บริการติดตามเร่งรัดหนี้. สืบค้นเมื่อ 24 กรกฎาคม 2569 จาก https://www.jmtnetwork.co.th/th/businesses/debt-tracking-and-collection-service-business.

บริษัท นิติรัฐ ลอว์ แอนด์ คอลเลคชั่น จำกัด. (2568). เอกสารรายงานแผนผังองค์กร. นนทบุรี: บริษัท นิติรัฐ ลอว์ แอนด์ คอลเลคชั่น จำกัด.

ปวริศ สิงห์โต และอาภรณีน์ อินฟ้าแสง. (2568). ความสัมพันธ์ระหว่างความเครียดในการทำงานกับประสิทธิภาพการทำงานของพนักงานเร่งรัดหนี้สินในจังหวัดนนทบุรี. ใน การประชุมวิชาการระดับชาติและนานาชาติเบญจมิตรวิชาการ ครั้งที่ 15. (น. 55-62). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธนบุรี.

พระราชบัญญัติการทวงถามหนี้ พ.ศ. 2558. (2558, 6 มีนาคม). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 132 ตอนที่ 16 ก. หน้า 1-15.

พิธาน โตตระกูลพิทักษ์. (2567). พุทธจริยธรรมเพื่อเสริมสร้างศักยภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรบริษัทหลักทรัพย์ในประเทศไทย. วารสารพุทธนวัตกรรมและการจัดการ, 7(5), 303–315.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ยศ ธนารักษ์โชค และคณะ. (2568). การประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาศักยภาพการปฏิบัติงานของผู้ควบคุมงานก่อสร้างภาครัฐของกรมชลประทาน. วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์, 8(4), 97–109.

วรินทร จินดาวงศ์ และคณะ. (2567). การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรในสังกัดสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดศรีสะเกษ. วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์, 7(4), 136–147.

วีนัส ธรรมสาโรรัชต์ และคณะ. (2567). การบูรณาการหลักไตรสิกขาเพื่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาจังหวัดราชบุรี. วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์, 7(1), 80–92.

สราวุธ เบญจกุล. (2567). พุทธบูรณาการเพื่อส่งเสริมการพัฒนาสมรรถนะการเรียนรู้เทคโนโลยีดิจิทัลของบุคลากรบริษัท ท่าอากาศยานไทย จำกัด (มหาชน). วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์, 13(6), 237–249.

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2569). รายงานภาวะสังคมไทย ไตรมาสหนึ่ง ปี 2569. สืบค้นเมื่อ 24 กรกฎาคม 2569 จาก https://www.nesdc.go.th/wordpress/wp-content/uploads/2026/05/รวมเล่มตีพิมพ์-Q1-69_26.05.25_Pub.pdf.

หทัยรักษ์ สุโพธิ์ทอง. (2567). การพัฒนาทุนมนุษย์ของคนประจำเรือในธุรกิจพาณิชยนาวีไทยโดยการประยุกต์หลักไตรสิกขา. วารสารพุทธนวัตกรรมและการจัดการ, 7(5), 100–112.

อรุณัฐ ปุณยกนก และคณะ. (2568). การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมศักยภาพการปฏิบัติงานของผู้ไกล่เกลี่ยประจำศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภาคประชาชนจังหวัดปทุมธานี. วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์, 8(4), 139–150.

Nutnaree. (2564). การเร่งรัดและติดตามลูกหนี้การค้า. สืบค้นเมื่อ 24 กรกฎาคม 2569 จาก https://www.dip.go.th/th/category/2020-05-22-19-38-58/2021-11-25-15-45-02.

Nadler, L. (1980). Corporate human resources development: A management tool. Madison, WI: American Society for Training and Development.

Petersen, E. & Plowman, E. G. (1953). Business organization and management (3rd ed.). Homewood, IL: Richard D. Irwin.

Yamane, T. (1973). Statistics: An introductory analysis (3rd ed.). New York, NY: Harper & Row.

JIDIR
วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์
JOURNAL OF INTERDISCIPLINARY INNOVATION REVIEW
ปีที่ 9 ฉบับที่ 5 กันยายน – ตุลาคม 2569 Vol. 9 No. 5 September – October 2026

บทความวิจัย

ประสิทธิภาพการปฏิบัติงานตามหลักอิทธิบาทธรรมของบุคลากรเทศบาลตำบลบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา

WORK PERFORMANCE EFFICIENCY ACCORDING TO ITDHIPADA PRINCPLE OF BANGKHLA SUB-DISTRICT MUNICIPALITY PERSONNAL IN CHACHOENGSAO PROVINCE

เพชรรัตน์ สุวัสดิ์สถาพร*, หัฏฐกรณ์ แก่นท้าว, รัฐพล เย็นใจมา
Petcharat Suwatsathaphon*, Hatthakorn Kaentao, Rattapon Yenjaima
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Faculty of Social Sciences, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
*Corresponding Author E-mail: petcharat.suw@mcu.ac.th
Received June 26, 2026; Revised September 2, 2026; Accepted September 7, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1. ศึกษาระดับประสิทธิภาพการปฏิบัติงาน 2. ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างหลักอิทธิบาทธรรมกับประสิทธิภาพการปฏิบัติงาน และ 3. นำเสนอการพัฒนาประสิทธิภาพการปฏิบัติงานตามหลักอิทธิบาทธรรมของบุคลากรเทศบาลตำบลบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา ดำเนินการวิธีวิจัยแบบผสานวิธี เก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างจำนวน 386 คน ใช้แบบสอบถามที่มีค่าความเชื่อมั่นทั้งฉบับเท่ากับ 0.979 การวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานและการวิเคราะห์สัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์โดยวิธีของเพียร์สัน และวิจัยเชิงคุณภาพ โดยลงพื้นที่สัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 10 รูปหรือคน ที่ได้เลือกแบบเจาะจง และวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหาอย่างเป็นระบบ

ผลการวิจัยพบว่า 1. ประสิทธิภาพการปฏิบัติงาน โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\overline{X}$ = 3.77) โดยเรียงลำดับดังนี้ ด้านค่าใช้จ่ายในการดำเนินงาน ด้านปริมาณงาน ด้านเวลา ด้านคุณภาพงาน ตามลำดับ 2. ความสัมพันธ์ระหว่างหลักอิทธิบาทธรรมกับประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรเทศบาลตำบลบางคล้า โดยภาพรวมมีความสัมพันธ์เชิงบวกอยู่ในระดับปานกลาง (R = .707**) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า ทุกด้านมีความสัมพันธ์เชิงบวกในระดับปานกลาง โดยเรียงลำดับจากมากไปน้อย ดังนี้ ด้านฉันทะ ด้านวิมังสา ด้านวิริยะ และด้านจิตตะ และ 3. ผู้วิจัยได้นำเสนอการพัฒนาประสิทธิภาพการปฏิบัติงานตามหลักอิทธิบาทธรรม 4 ด้านเข้ามาประยุกต์กับการปฏิบัติงาน เป็นเหตุให้เกิดประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน ดังนี้ 1. ด้านคุณภาพงาน มีการวางแผนงานอย่างเป็นระบบ ปฏิบัติงานถูกต้องครบถ้วนตามระเบียบ มีความน่าเชื่อถือ 2. ด้านปริมาณงาน ดำเนินไปอย่างเป็นระบบ มีการจัดลำดับความสำคัญที่เหมาะสม บรรลุเป้าหมายของงานอย่างครบถ้วน 3. ขั้นตอนการทำงานชัดเจน เป็นระบบ มีความสะดวกรวดเร็ว แล้วเสร็จตามเวลาที่กำหนด และ 4. มีการใช้ทรัพยากรอย่างประหยัดและคุ้มค่า วางแผนงบประมาณอย่างเป็นระบบ โปร่งใส ตรวจสอบได้ รู้คุณค่าของการใช้ทรัพยากร

คำสำคัญ: ประสิทธิภาพการปฏิบัติงาน, หลักอิทธิบาทธรรม, เทศบาลตำบล, การบริหารงานท้องถิ่น

Abstract

This research article aimed to: 1. study the level of work performance efficiency; 2. examine the relationship between the Iddhipada principles and work performance efficiency; and 3. propose guidelines for developing work performance efficiency based on the Iddhipada principles among personnel of Bang Khla Subdistrict Municipality, Chachoengsao Province. This study employed a mixed-methods research design. For the quantitative research, data were collected from a sample of 386 respondents using a questionnaire with an overall reliability coefficient of 0.979. Data were analyzed using frequency, percentage, mean, standard deviation, and Pearson's correlation coefficient. For the qualitative research, in-depth interviews were conducted with 10 purposively selected key informants, and the data were analyzed using systematic content analysis.

The findings revealed that 1. The overall level of work performance efficiency was high ($\overline{X}$ = 3.77). The aspects, ranked from highest to lowest, were operating costs, quantity of work, time, and quality of work, respectively. 2. The overall relationship between the Iddhipada principles and work performance efficiency among personnel of Bang Khla Subdistrict Municipality was moderately positive (r = .707**) and statistically significant at the 0.01 level. When individual aspects were considered, all aspects showed moderate positive relationships, ranked from highest to lowest as Chanda, Vimamsa, Viriya, and Citta, respectively; and 3. The proposed development of work performance efficiency involved applying the four Iddhipada principles to work performance in four areas: 1. quality of work, through systematic planning, accurate and complete performance in accordance with regulations, and reliability; 2. quantity of work, through systematic operations, appropriate prioritization, and complete achievement of work targets; 3. time, through clear and systematic work procedures that facilitate prompt operations and timely completion; and 4. operating costs, through economical and cost-effective use of resources, systematic budget planning, transparency, accountability, and awareness of the value of resource utilization.

Keywords: Work Performance Efficiency, Iddhipada Dhamma, Subdistrict Municipality, Local Administration

บทนำ

การบริหารราชการส่วนท้องถิ่นจะประสบความสำเร็จได้นั้น ต้องอาศัยประสบการณ์และวิสัยทัศน์ของผู้บริหารอย่างนายกเทศมนตรีตำบลบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา ที่สามารถขับเคลื่อนนโยบายให้สอดคล้องกับระเบียบและสภาพพื้นที่ ควบคู่ไปกับความร่วมมือของทีมงานหรือบุคลากรภายในหน่วยงาน บุคลากรเปรียบเสมือนฟันเฟืองและคลังสมองที่สำคัญในการผลักดันให้การปฏิบัติงานบรรลุเป้าหมายขององค์กร หากบุคลากรมีศักยภาพสูง ผลงานที่ได้ย่อมมีประสิทธิผล ในทางตรงกันข้าม หากบุคลากรขาดประสิทธิภาพ ย่อมส่งผลให้การดำเนินงานไม่บรรลุวัตถุประสงค์และไม่เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวมอย่างเต็มที่ ดังนั้น องค์ประกอบด้านประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรจึงถือเป็นกลไกสำคัญที่จะชี้วัดความสำเร็จในการให้บริการสาธารณะขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (ชัยวุฒิ เทโพธิ์ และพงษ์เสถียร เหลืองอลงกต, 2563)

เทศบาลตำบลบางคล้าเป็นหน่วยงานของรัฐที่ใกล้ชิดและให้บริการประชาชนในระดับพื้นที่โดยตรง ประสิทธิภาพในการทำงานของบุคลากรจึงมีความสำคัญต่อการขับเคลื่อนภารกิจของท้องถิ่นอย่างยิ่ง หากการปฏิบัติงานล่าช้าหรือขาดประสิทธิภาพย่อมส่งผลกระทบและเกิดความเสียหายต่อองค์กร จึงจำเป็นต้องมีการคิดค้นและพัฒนาวิธีการต่าง ๆ เพื่อยกระดับการปฏิบัติงานของบุคลากรให้มีความพร้อมและมีประสิทธิภาพสูงสุด (จักรี ขอเจริญ, 2562) ซึ่งจากการศึกษาที่ผ่านมาพบว่า การนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างหลักอิทธิบาทธรรมมาประยุกต์ใช้ มีส่วนสำคัญในการช่วยส่งเสริมประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรในองค์กรได้เป็นอย่างดี และเป็นกรอบแนวคิดที่สามารถนำมาปรับประยุกต์ใช้ในบริบทขององค์กรอื่น ๆ ได้อย่างเหมาะสม (ณัฐวุฒิ หนูวงศ์ และสุปรีชา ชำนาญพุฒิพร, 2566)

หลักอิทธิบาทธรรม หรือหลักธรรมเพื่อความสำเร็จในการทำงาน ประกอบด้วย 4 ประการ ได้แก่ 1. ฉันทะ คือการสร้างความรักและความพอใจในภารกิจที่ได้รับมอบหมาย 2. วิริยะ คือความขยันหมั่นเพียร ไม่ท้อถอยต่ออุปสรรคและมองงานเป็นความท้าทายเพื่อพัฒนาตนเอง 3. จิตตะ คือความตั้งใจ เอาใจใส่ และมุ่งมั่นจดจ่อกับการทำงาน และ 4. วิมังสา คือการใช้สติปัญญาไตร่ตรอง ตรวจสอบ และทบทวนวิธีการทำงานเพื่อปรับปรุงให้มีประสิทธิภาพมากขึ้นอยู่เสมอ โดยสรุปแล้ว หลักธรรมนี้สอนให้บุคลากรรักงาน สู้งาน ใส่ใจในงาน และทำงานด้วยปัญญา (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2543)

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาเรื่อง ประสิทธิภาพการปฏิบัติงานตามหลักอิทธิบาทธรรมของบุคลากรเทศบาลตำบลบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา เพื่อประเมินระดับประสิทธิภาพการทำงานตามกรอบหลักอิทธิบาท 4 อันประกอบด้วย ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา (ม.ม. 13/247/292) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างหลักอิทธิบาทธรรมกับประสิทธิภาพการทำงาน พร้อมทั้งนำเสนอแนวทางในการพัฒนาศักยภาพของบุคลากร ซึ่งผลลัพธ์ที่ได้จะเป็นข้อมูลสำคัญให้เทศบาลตำบลบางคล้านำไปใช้ส่งเสริมบุคลากรให้ปฏิบัติงานได้ดียิ่งขึ้น อันจะนำไปสู่การให้บริการที่มีประสิทธิภาพและตอบสนองความต้องการของประชาชนในพื้นที่ได้อย่างแท้จริง

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาระดับประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรเทศบาลตำบลบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา
2. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างหลักอิทธิบาทธรรมกับประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรเทศบาลตำบลบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา
3. เพื่อนำเสนอการพัฒนาประสิทธิภาพการปฏิบัติงานตามหลักอิทธิบาทธรรมของบุคลากรเทศบาลตำบลบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา

วิธีดำเนินการวิจัย

1. รูปแบบของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้การวิจัยแบบผสานวิธี การวิจัยทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ

2. ประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

2.1 ประชากร ได้แก่ ประชาชนผู้รับบริการภายในเทศบาลตำบลบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา จำนวน 10,536 คน (เทศบาลตำบลบางคล้า, 2564)

2.2 กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 386 คน คำนวณขนาดกลุ่มตัวอย่างโดยใช้สูตรของ Yamane (1973)

2.3 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 10 รูปหรือคน โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก ประกอบด้วย นักวิชาการหรือผู้ปฏิบัติงานในสาขาพระพุทธศาสนาและรัฐประศาสนศาสตร์ จำนวน 2 รูปหรือคน กลุ่มผู้บริหาร จำนวน 2 คน กลุ่มบุคลากรระดับปฏิบัติการ จำนวน 2 คน และกลุ่มผู้รับบริการ จำนวน 2 คน โดยใช้วิธีเลือกแบบเจาะจง

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

3.1 การวิจัยเชิงปริมาณ ใช้แบบสอบถาม ประกอบด้วย 1. ปัจจัยส่วนบุคคล 2. หลักอิทธิบาท 4 และ 3. ประสิทธิภาพการปฏิบัติงานตามหลักอิทธิบาทธรรมของบุคลากรเทศบาลตำบลบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยมีค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถาม เท่ากับ 0.979

3.2 การวิจัยเชิงคุณภาพใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

4.1 การวิจัยเชิงปริมาณ เก็บรวบรวมข้อมูลจากตัวอย่าง จำนวน 386 คน

4.2 การวิจัยเชิงคุณภาพเก็บข้อมูลกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 10 รูปหรือคน

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

5.1 การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ ใช้สถิติเชิงพรรณนาและสถิติอนุมาน โดยหาค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ของเพียร์สันด้วยโปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติ

5.2 การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกนำมาสังเคราะห์และเรียบเรียงตามวัตถุประสงค์การวิจัย

ผลการวิจัย

1. ระดับประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรเทศบาลตำบลบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถามโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ โดยใช้สถิติพรรณนา ค่าเฉลี่ย ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน สรุปได้ดังตารางดังนี้

ตารางที่ 1 ค่าเฉลี่ย ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรเทศบาลตำบลบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยภาพรวม

ที่	ประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรเทศบาลตำบลบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา	ระดับการปฏิบัติ		
		$\bar{X}$	S.D.	แปลผล
1.	ด้านคุณภาพงาน	3.72	0.95	มาก
2.	ด้านปริมาณงาน	3.79	0.90	มาก
3.	ด้านเวลา	3.75	0.91	มาก
4.	ด้านค่าใช้จ่ายในการดำเนินงาน	3.84	0.85	มาก
	ภาพรวม	**3.77**	**0.84**	**มาก**

จากตารางที่ 1 พบว่า ระดับประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรเทศบาลตำบลบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทราโดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ = 3.77, S.D. = 0.84) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านค่าใช้จ่ายในการดำเนินงาน มีค่าเฉลี่ยสูงสุด อยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ = 3.84, S.D. = 0.85) รองลงมา ด้านปริมาณงาน มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ = 3.79, S.D. = 0.90) ด้านเวลา ค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ = 3.75, S.D. = 0.91) และด้านคุณภาพงาน มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด อยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ = 3.72, S.D. = 0.95) ตามลำดับ

2. ความสัมพันธ์ระหว่างหลักอิทธิบาทธรรมกับประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรเทศบาลตำบลบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา ผู้วิจัยได้เลือกใช้สถิติสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์แบบเพียร์สัน เพื่อทดสอบสมมติฐาน ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ สรุปได้ดังตารางดังนี้

ตารางที่ 2 ความสัมพันธ์ระหว่างหลักอิทธิบาทธรรมกับประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรเทศบาลตำบลบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา

ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์	ประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรเทศบาลตำบลบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา	ตัวแปรตาม			
		1. ด้านคุณภาพงาน	2. ด้านปริมาณงาน	3. ด้านเวลา	4. ด้านค่าใช้จ่ายในการดำเนินงาน
ตัวแปรอิสระ					
หลักอิทธิบาท 4	.707**	.552**	.680**	.676**	.731**
1. ฉันทะ ความพอใจ	.745**	.629**	.722**	.714**	.713**
2. วิริยะ ความเพียร	.614**	.450**	.587**	.590**	.671**
3. จิตตะ ความเอาใจใส่	.596**	.443**	.573**	.573**	.639**
4. วิมังสา ความไตร่ตรอง	.660**	.522**	.635**	.624**	.681**

จากตารางที่ 2 พบว่า หลักอิทธิบาท 4 โดยภาพรวม กับประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรเทศบาลตำบลบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยภาพรวม มีความสัมพันธ์เชิงบวกในระดับปานกลาง (R = .707**) พิจารณาเป็นรายด้านพบว่า ด้านฉันทะ ความพอใจ มีความสัมพันธ์เชิงบวกอยู่ในระดับปานกลาง (R = 0.745**) รองลงมาคือ ด้านวิมังสา ความไตร่ตรอง มีความสัมพันธ์เชิงบวกอยู่ในระดับปานกลาง (R = 0.660**) ด้านวิริยะ ความเพียร มีความสัมพันธ์เชิงบวกอยู่ในระดับปานกลาง (R = 0.614**) และด้านจิตตะ ความเอาใจใส่ มีความสัมพันธ์เชิงบวกอยู่ในระดับปานกลาง (R = 0.596**)

3. การพัฒนาประสิทธิภาพการปฏิบัติงานตามหลักอิทธิบาทธรรมของบุคลากรเทศบาลตำบลบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา สามารถอธิบายความสัมพันธ์ได้ดังนี้ โดยนำหลักอิทธิบาทธรรม มาประยุกต์ใช้เพื่อส่งเสริมประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรเทศบาลตำบลบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา มีรายละเอียด ดังนี้ 1. ด้านคุณภาพงาน มีการค้นคว้าเพิ่มเติมและนำมาประยุกต์ใช้ในการทำงาน มีแผนการปฏิบัติงานไว้ล่วงหน้า งานมีความถูกต้องครบถ้วนตามระเบียบและมาตรฐานที่กำหนด เชื่อถือได้ และการให้บริการที่ตอบสนองความต้องการและสร้างความพึงพอใจแก่ผู้รับบริการ 2. ด้านปริมาณงาน ปฏิบัติงานได้ตามปริมาณงานที่กำหนดไว้ จัดลำดับความสำคัญของปริมาณงาน บริหารจัดการปริมาณงานได้เหมาะสม การวางแผนบริหารจัดการปริมาณงาน และงานบรรลุเป้าหมายตามปริมาณงานที่กำหนด 3. ด้านเวลา ระยะเวลาในการให้บริการมีความเหมาะสม มีความสะดวกรวดเร็ว ขั้นตอนไม่ยุ่งยากซับซ้อน ความชัดเจนของขั้นตอน การทำงานอย่างเป็นระบบ และการบริหารจัดการเวลาตามกรอบเวลาที่กำหนด และ 4. ด้านค่าใช้จ่ายในการดำเนินงาน ประกอบด้วย

ประหยัดทรัพยากร คำนึงถึงความคุ้มค่า นำทรัพยากรที่ใช้แล้ว มาพัฒนาให้เกิดประโยชน์ ตระหนักและกระตุ้นให้ผู้อื่นใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างคุ้มค่า เกิดการใช้จ่ายงบประมาณอย่างคุ้มค่า โปร่งใส ตรวจสอบได้ และการดำเนินงานด้านงบประมาณเป็นไปอย่างมีระบบถูกต้องตามระเบียบ

อภิปรายผลการวิจัย

1. ระดับประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรเทศบาลตำบลบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทราในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\overline{X}$ = 3.77) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านอยู่ในระดับมากทุกด้าน โดยเรียงลำดับตามค่าเฉลี่ยดังนี้ 1. ด้านค่าใช้จ่ายในการดำเนินงาน โดยมีการปฏิบัติงานสำเร็จด้วยความคุ้มค่า ประหยัดทรัพยากรได้มีการนำทรัพยากรที่ใช้แล้วมาพัฒนาให้เกิดประโยชน์ต่อการปฏิบัติงานในการบริการประชาชน ตระหนักและกระตุ้นให้ผู้อื่นใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างคุ้มค่าเพื่อให้บริการประชาชน 2. ด้านปริมาณงาน โดยมีการปฏิบัติงานได้ตามปริมาณ เมื่อเปรียบเทียบกับเป้าหมายที่กำหนดไว้ มีการวางแผนบริหารจัดการปริมาณงาน และจัดลำดับความสำคัญของปริมาณงาน เพื่อความสำเร็จในการปฏิบัติงานในการให้บริการประชาชน 3. ด้านเวลา โดยมีการปฏิบัติงานตามระยะเวลาในการให้บริการแต่ละขั้นตอนมีความเหมาะสม การให้บริการในแต่ละขั้นตอนมีความสะดวกรวดเร็ว ขั้นตอนการให้บริการไม่ยุ่งยากซับซ้อนในการให้บริการประชาชน และ 4. ด้านคุณภาพงาน โดยมีการศึกษา ค้นคว้าเพิ่มเติม และนำมาประยุกต์ใช้ในการทำงาน มีการวางแผนการปฏิบัติงานไว้ล่วงหน้าและการปฏิบัติงานมีความถูกต้องครบถ้วน เชื่อถือได้ในการให้บริการประชาชน สอดคล้องกับงานของกนกอร เจริญศุข และภิรดา ชัยรัตน์ (2569) ได้ศึกษาเรื่อง ประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่กรมธุรกิจพลังงาน ผลการศึกษาพบว่า เจ้าหน้าที่กรมธุรกิจพลังงานมีความคิดเห็นต่อประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานอยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ยความคิดเห็นในภาพรวม คือ ($\overline{X}$ = 4.51) เมื่อแยกเป็นรายด้าน 1. ด้านคุณภาพงาน คือ ต้องการให้ผลงานที่ได้จากการปฏิบัติงานมีคุณภาพเสมอ การปฏิบัติงานมีความถูกต้อง ครบถ้วนสมบูรณ์ทุกครั้ง 2. ด้านปริมาณงาน คือ การพยายามปฏิบัติงานให้ได้ครบตามจำนวนปริมาณงานที่กำหนด หน่วยงานกำหนดเป้าหมายปริมาณของงานเหมาะสมกับจำนวนอัตรากำลังทั้งหมด 3. ด้านเวลา คือ การให้ความสำคัญกับการปฏิบัติงานด้วยความรวดเร็วและถูกต้อง กำหนดระยะเวลาการปฏิบัติงานได้เหมาะสมตามลักษณะงาน และ 4. ด้านค่าใช้จ่าย คือ การใช้งบประมาณอย่างถูกต้อง เป็นไปตามระเบียบ ข้อกฎหมาย และให้ความสำคัญต่อการใช้งบประมาณอย่างคุ้มค่า

2. ความสัมพันธ์ระหว่างหลักอิทธิบาทธรรมกับประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรเทศบาลตำบลบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา พบว่า มีความสัมพันธ์เชิงบวกในระดับปานกลาง (R = 0.707**) แสดงให้เห็นว่า การนำหลักอิทธิบาทธรรมมาใช้ในการปฏิบัติงาน มีส่วนช่วยส่งเสริมประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรให้สูงขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของพระครูปลัดสุริยะ ชวนปญฺโญ (ศรีสุระ) (2566) ได้ศึกษาเรื่อง การประยุกต์หลักอิทธิบาท 4 ไปใช้ในการปฏิบัติหน้าที่ของบุคลากรเทศบาลตำบลเสลภูมิ อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด ผลการศึกษาพบว่า 1. การประยุกต์หลักอิทธิบาท 4 ในการปฏิบัติหน้าที่ของบุคลากรโดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก โดยเรียงลำดับตามค่าเฉลี่ย ดังนี้ 1. ด้านการปฏิบัติหน้าที่ในการบริหารราชการ การปฏิบัติหน้าที่ราชการด้วยความซื่อสัตย์ รอบคอบ และรับผิดชอบต่อผลการปฏิบัติงาน โดยยึดกฎหมายระเบียบ และประโยชน์ส่วนรวมเป็นสำคัญ 2. ด้านการปฏิบัติหน้าที่ในภารกิจ มีความรับผิดชอบต่อการปฏิบัติหน้าที่ในภารกิจงานที่ได้รับมอบหมาย 3. ด้านการปฏิบัติหน้าที่ในการให้บริการ พยายามปรับปรุงการปฏิบัติหน้าที่การให้บริการให้ดีขึ้นอยู่เสมอ และ 4. ด้านการปฏิบัติหน้าที่ในประชาชน มีความรับผิดชอบและอุทิศตัวต่อการปฏิบัติหน้าที่ในประชาชน 2. บุคลากรเทศบาลตำบลเสลภูมิ อำเภอเสภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด มีการประยุกต์หลักอิทธิบาท 4 ดังนี้ บุคลากรควรนำหลักวิมังสามาประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติหน้าที่ โดยหมั่นพิจารณา

ตรวจสอบ และปรับปรุงการปฏิบัติงานเพื่อยกระดับคุณภาพการให้บริการประชาชนให้ดียิ่งขึ้นอย่างต่อเนื่อง ควรนำหลักจิตตะมาใช้ในการปฏิบัติงาน เพื่อเสริมสร้างความเอาใจใส่ ความตั้งใจ และความรับผิดชอบต่อภารกิจที่ได้รับมอบหมาย ให้บริการประชาชนอย่างเต็มความสามารถ ยึดหลักวิริยะในการปฏิบัติหน้าที่เพื่อส่งเสริมความขยันหมั่นเพียร ความอดทน และความมุ่งมั่นในการปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ และควรนำหลักฉันทะมาใช้เป็นแนวทางในการทำงาน เพื่อสร้างความรัก ความพึงพอใจ และความศรัทธาในหน้าที่ที่รับผิดชอบ ปฏิบัติงานด้วยความเต็มใจ เกิดผลสัมฤทธิ์ตามเป้าหมายขององค์กรอย่างมีประสิทธิภาพ

3. การพัฒนาประสิทธิภาพการปฏิบัติงานตามหลักอิทธิบาทธรรมของบุคลากรเทศบาลตำบลบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา พบว่า เป็นผลที่เกิดจากประยุกต์เข้ากับหลักอิทธิบาทธรรมมาประยุกต์ใช้เพื่อส่งเสริมประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรเทศบาลตำบลบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้ 1. ด้านฉันทะ ความพอใจ ส่งเสริมให้บุคลากรมีความรัก ความพอใจ และใจรักในงานที่ปฏิบัติ ทำงานด้วยความสุขยิ้มแย้มแจ่มใส ไม่เลือกปฏิบัติต่อบุคคลใดเป็นพิเศษ 2. ด้านวิริยะ ความเพียร ส่งเสริมให้บุคลากรมีความขยันหมั่นเพียร มุ่งมั่น อดทน ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค มีความรับผิดชอบ 3. ด้านจิตตะ ความเอาใจใส่ ส่งเสริมให้บุคลากรมีความเอาใจใส่ กระตือรือร้น มีสมาธิจดจ่อกับงานที่รับผิดชอบ และใส่ใจในรายละเอียดของงาน และ 4. ด้านวิมังสา ความไตร่ตรอง ส่งเสริมให้บุคลากรให้มีการตรวจสอบ และทำความเข้าใจก่อนปฏิบัติ ดำเนินงานตามแผน ประเมินผล ทบทวนอย่างรอบคอบ และนำข้อบกพร่องหรือข้อเสนอแนะมาปรับปรุงพัฒนางานอย่างต่อเนื่อง และการพัฒนาประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรเทศบาลตำบลบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา พบว่า 1. ด้านคุณภาพงาน มีการวางแผนงานอย่างเป็นระบบ ปฏิบัติงานถูกต้องครบถ้วนตามระเบียบ มีความน่าเชื่อถือ 2. ด้านปริมาณงาน งานดำเนินไปอย่างเป็นระบบ มีการจัดลำดับความสำคัญที่เหมาะสม บรรลุเป้าหมายของงานอย่างครบถ้วน 3. ขั้นตอนการทำงานชัดเจน เป็นระบบ มีความสะดวกรวดเร็ว แล้วเสร็จตามเวลาที่กำหนด และ 4. มีการใช้ทรัพยากรอย่างประหยัดและคุ้มค่า วางแผนงบประมาณอย่างเป็นระบบ โปร่งใส ตรวจสอบได้ รู้คุณค่าของการใช้ทรัพยากร สอดคล้องกับงานวิจัยของณรงค์ศักดิ์ ทั่งทอง และคณะ (2566) ได้ศึกษาเรื่อง ประสิทธิภาพการบริหารงานตามหลักพุทธธรรมของอุตสาหกรรมยานยนต์ จังหวัดนนทบุรีในชีวิตวิถีใหม่ ผลการศึกษาพบว่า ด้านคุณภาพของงาน คือ การผลิตสินค้าและให้บริการที่มีคุณภาพตามมาตรฐาน สามารถสร้างความพึงพอใจแก่ลูกค้าได้ ด้านปริมาณงาน คือ ความสามารถในการเพิ่มปริมาณการจำหน่ายสินค้าและบริการ ส่งผลให้ผลประกอบการขององค์กรสูงขึ้น ด้านเวลา คือ การดำเนินงานได้อย่างรวดเร็ว โดยมีการกำหนดระยะเวลาในแต่ละขั้นตอนอย่างชัดเจน และด้านค่าใช้จ่าย คือ การบริหารงบประมาณและทรัพยากรอย่างคุ้มค่า ส่งผลให้ต้นทุนและค่าใช้จ่ายในการดำเนินงานลดลงซึ่งเป็นการมุ่งเน้นพัฒนาประสิทธิภาพ ทั้งในด้านคุณภาพของงาน ปริมาณงาน การลดขั้นตอน/ระยะเวลา และความคุ้มค่าในด้านค่าใช้จ่าย

องค์ความรู้ใหม่

องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้ คือ รูปแบบการบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้าสู่กระบวนการทำงาน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงอย่างเป็นระบบระหว่างหลักอิทธิบาทธรรมและประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากรเทศบาลตำบลบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยรูปแบบดังกล่าวเริ่มต้นจากการปลูกฝังคุณธรรม 4 ประการให้เป็นกลไกขับเคลื่อนจากภายใน ได้แก่ การสร้างความรักและพอใจในหน้าที่ด้วยความเต็มใจ (ฉันทะ) ความมุ่งมั่นทุ่มเทและไม่ย่อท้อต่อปัญหาอุปสรรค (วิริยะ) ความเอาใจใส่และจดจ่อต่อรายละเอียดของภาระงานที่ได้รับมอบหมาย (จิตตะ) และการใช้สติปัญญาไตร่ตรองทบทวนเพื่อปรับปรุงแก้ไขงานให้ดีขึ้นอยู่เสมอ (วิมังสา) เมื่อบุคลากรนำหลักธรรมเหล่านี้มาประยุกต์ใช้เป็นแกนหลักในการ

ปฏิบัติงาน จะส่งผลลัพธ์เชิงบวกต่อการยกระดับประสิทธิภาพการทำงานใน 4 มิติสำคัญ ได้แก่ การสร้างสรรค์ผลงานที่มีคุณภาพและน่าเชื่อถือ การบริหารจัดการปริมาณงานให้บรรลุเป้าหมายตามกำหนด การปฏิบัติงานด้วยความรวดเร็วและตรงตามกรอบเวลา ตลอดจนการใช้ทรัพยากรและงบประมาณอย่างคุ้มค่าและโปร่งใส ท้ายที่สุด รูปแบบความสัมพันธ์นี้จะช่วยพัฒนาศักยภาพของบุคลากรให้มีความพร้อมรอบด้าน ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญที่นำไปสู่การขับเคลื่อนการให้บริการสาธารณะขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้มีประสิทธิภาพสูงสุด

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่สังเคราะห์จากการวิจัย
ที่มา: เพชรรัตน์ สุวัสดิ์สถาพร

จากภาพดังกล่าวสามารถอธิบายองค์ความรู้ที่ได้สังเคราะห์จากการวิจัย

มีองค์ประกอบที่สำคัญ 2 ประการคือ หลักอิทธิบาทธรรม และประสิทธิภาพการปฏิบัติงาน ซึ่งส่งผลทำให้เกิดประสิทธิภาพการปฏิบัติตามหลักอิทธิบาทธรรมของบุคลากรเทศบาลตำบลบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยสามารถอธิบายรายละเอียดของแผนภาพได้ดังต่อไปนี้

การประยุกต์หลักอิทธิบาทธรรม เป็นการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาใช้ในการส่งเสริมการปฏิบัติงานของบุคลากรให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น โดยประกอบด้วยหลักสำคัญ 4 ประการ ได้แก่ 1. ฉันทะ ความพอใจ คือ ส่งเสริมให้บุคลากรปฏิบัติงานด้วยความรัก ความพอใจ ใจรักในงานที่ปฏิบัติ ไม่มีความลำเอียงหรือเลือกปฏิบัติต่อบุคคลใดเป็นพิเศษ มีความสุภาพอ่อนโยน ยิ้มแย้มแจ่มใส ให้ความช่วยเหลือแก่ผู้มาติดต่อขอรับบริการ และทำงานด้วยความสุข 2. วิริยะ ความเพียร คือ ส่งเสริมให้บุคลากรปฏิบัติงานเต็มความสามารถ รวดเร็ว มีความรับผิดชอบ ขยันหมั่นเพียร มุ่งมั่น อดทน ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค 3. จิตตะ ความเอาใจใส่ แนวทาง คือ ส่งเสริมให้บุคลากรมีความเอาใจใส่และกระตือรือร้น เห็นคุณค่าของทรัพยากร ไม่ใช้อย่างสิ้นเปลือง มีความรับผิดชอบในงานแม้งานจะมีปัญหาอุปสรรค มีสมาธิจดจ่อกับงานที่รับผิดชอบและมีการติดตาม ตรวจสอบ ใส่ใจในรายละเอียดของงาน และ 4. วิมังสา ความไตร่ตรอง คือ ส่งเสริมให้บุคลากรทำความเข้าใจงานก่อนที่จะลงมือปฏิบัติ ปฏิบัติงานตามแผนงานและขั้นตอนที่กำหนดไว้ ตรวจสอบ ทบทวน

ไตร่ตรองงานอย่างรอบคอบ มีการประเมินผลการปฏิบัติงาน และนำข้อบกพร่องหรือข้อเสนอแนะมาปรับปรุงแก้ไขงาน ซึ่งส่งผลต่อประสิทธิภาพการปฏิบัติงาน 4 ด้าน ประกอบด้วย 1. ด้านคุณภาพงาน คือ มีการค้นคว้าเพิ่มเติมและนำมาประยุกต์ใช้ในการทำงาน มีแผนการปฏิบัติงานไว้ล่วงหน้า งานมีความถูกต้องครบถ้วนตามระเบียบและมาตรฐานที่กำหนด เชื่อถือได้ และการให้บริการที่ตอบสนองความต้องการและสร้างความพึงพอใจแก่ผู้รับบริการ 2. ด้านปริมาณงาน คือ ปฏิบัติงานได้ตามปริมาณงานที่กำหนดไว้ จัดลำดับความสำคัญของปริมาณงาน บริหารจัดการปริมาณงานได้เหมาะสม การวางแผนบริหารจัดการปริมาณงาน และงานบรรลุเป้าหมายตามปริมาณงานที่กำหนด 3. ด้านเวลา คือ ระยะเวลาในการให้บริการมีความเหมาะสม มีความสะดวกรวดเร็ว ขั้นตอนไม่ยุ่งยากซับซ้อน ความชัดเจนของขั้นตอน การทำงานอย่างเป็นระบบ และการบริหารจัดการเวลาตามกรอบเวลาที่กำหนด และ 4. ด้านค่าใช้จ่ายในการดำเนินงาน คือ ประหยัดทรัพยากร คำนึงถึงความคุ้มค่า นำทรัพยากรที่ใช้แล้ว มาพัฒนาให้เกิดประโยชน์ ตระหนักและกระตุ้นให้ผู้อื่นใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างคุ้มค่า เกิดการใช้จ่ายงบประมาณอย่างคุ้มค่า โปร่งใส ตรวจสอบได้ และการดำเนินงานด้านงบประมาณเป็นไปอย่างมีระบบถูกต้องตามระเบียบ

สรุปและข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. เทศบาลตำบลบางคล้า ควรมีนโยบายในการส่งเสริมการปฏิบัติงานบุคลากรให้มีคุณภาพ โดยการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรม

2. เทศบาลตำบลบางคล้า ควรมีนโยบายในการส่งเสริมให้มีการบูรณาการหลักอิทธิบาท 4 ในการปฏิบัติงาน เพื่อส่งเสริมประสิทธิภาพการปฏิบัติงาน โดยมุ่งเน้นให้บุคลากรสามารถบริหารจัดการเวลาได้อย่างเหมาะสม ปฏิบัติงานได้ทันตามกรอบเวลาที่กำหนด และดำเนินงานได้ครบถ้วนตามปริมาณงานและเป้าหมายที่กำหนดไว้

3. เทศบาลตำบลบางคล้า ควรมีการเสริมสร้างทักษะ ความรู้ความเข้าใจแก่บุคลากรในการนำหลักธรรมในพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติงาน มาประยุกต์ใช้กับการทำงานให้มากยิ่งขึ้น

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

1. ควรจัดให้มีการกำหนดเป้าหมายการทำงานที่ชัดเจน เหมาะสมกับภาระงาน มีการติดตามผลและให้คำแนะนำอย่างต่อเนื่อง เพื่อกระตุ้นให้บุคลากรมีความมุ่งมั่น อดทน และสามารถปฏิบัติงานให้บรรลุตามเป้าหมายที่กำหนดไว้

2. ควรมีการจัดอบรมเชิงปฏิบัติการ เปิดโอกาสให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การสะท้อนผลการทำงานและการทบทวนปัญหาอุปสรรค เพื่อนำผลที่ได้มาปรับปรุงกระบวนการทำงานให้มีประสิทธิภาพและเหมาะสมยิ่งขึ้น

3. ควรส่งเสริมให้บุคลากรเกิดความรักและความพอใจในงานที่ปฏิบัติเปิดโอกาสให้บุคลากรมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น เพื่อให้บุคลากรสามารถปฏิบัติงานด้วยความสุขต่อการทำงาน

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรขยายขอบเขตการศึกษาไปยังเทศบาลหรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่อื่น เพื่อเปรียบเทียบผลการปฏิบัติงานตามหลักอิทธิบาทธรรมในบริบทที่แตกต่างกัน

2. อาจนำหลักพุทธธรรมอื่น ๆ มาประยุกต์ใช้ร่วมกับหลักอิทธิบาทธรรม เช่น หลักสังคหวัตถุ 4 หรือหลักพรหมวิหาร 4 เพื่อศึกษาความสัมพันธ์และผลกระทบต่อประสิทธิภาพการปฏิบัติงานและการให้บริการประชาชนในมิติที่หลากหลายมากยิ่งขึ้น

3. ควรมีการติดตามผลในระยะยาวเกี่ยวกับการนำหลักอิทธิบาทธรรมไปใช้ในการปฏิบัติงานของบุคลากร เพื่อประเมินความยั่งยืนของการพัฒนาประสิทธิภาพการทำงาน

เอกสารอ้างอิง

กนกอร เจริญศุข และภิรดา ชัยรัตน์. (2569). ประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่กรมธุรกิจพลังงาน. วารสาร มจร โกศัยปริทรรศน์, 4(1), 124–140.

จักรี ขอเจริญ. (2562). ประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของบุคลากรขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กรณีศึกษาองค์การบริหารส่วนตำบลสะตอ จังหวัดตราด. สืบค้นเมื่อ 2 มกราคม 2568 จาก https://www3.ru.ac.th/mpa-abstract/index.php/abstractData/viewIndex/272.

ชัยวุฒิ เทโพธิ์ และพงษ์เสถียร เหลืองอลงกต. (2563). ประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของพนักงานในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา, 14(1), 251–265.

ณรงค์ศักดิ์ ทั่งทอง และคณะ. (2566). ประสิทธิภาพการบริหารงานตามหลักพุทธธรรมของอุตสาหกรรมยานยนต์ จังหวัดนนทบุรีในชีวิตวิถีใหม่. วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์, 6(4), 13–27.

ณัฐวุฒิ หนูวงศ์ และสุปรีชา ชำนาญพุฒิพร. (2566). การใช้หลักอิทธิบาทธรรมต่อการปฏิบัติงานของบุคลากรเรือนจำกลางนครศรีธรรมราช. วารสารนวัตกรรมการบริหารและการจัดการ, 11(2), 91–101.

เทศบาลตำบลบางคล้า. (2564). แผนพัฒนาท้องถิ่น (พ.ศ. 2566–2570) เทศบาลตำบลบางคล้า. ฉะเชิงเทรา: เทศบาลตำบลบางคล้า.

พระครูปลัดสุริยะ ชวนปญฺโญ (ศรีสุระ). (2566). การประยุกต์หลักอิทธิบาท 4 ไปใช้ในการปฏิบัติหน้าที่ของบุคลากรเทศบาลตำบลเสลภูมิ อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด. วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร, 11(7), 2648–2656.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2543). ธรรมะกับการทำงาน (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

Yamane, T. (1973). Statistics: An introductory analysis (3rd ed.). New York: Harper & Row.

วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์
JOURNAL OF INTERDISCIPLINARY INNOVATION REVIEW
ปีที่ 9 ฉบับที่ 5 กันยายน – ตุลาคม 2569 Vol. 9 No. 5 September – October 2026

บทความวิจัย

การพัฒนาระบบตุลาการผู้แถลงคดีในการพิจารณาคดีของศาลปกครอง

DEVELOPMENT OF THE JUDGE-RAPPORTEUR SYSTEM IN ADMINISTRATIVE COURT PROCEEDINGS

อัญลิลล์ จิตร์มงคลชัย*, โกเมศ ขวัญเมือง, ภูริวัจน์ ปุณยวุฒิปรีดา
Anyalyn Jitmongkolchai*, Gomes Kwanmuang, Phuriwat Punyawutipreeda
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Faculty of Social Sciences, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
*Corresponding Author E-mail: saokaoh@gmail.com
Received August 5, 2026; Revised September 10, 2026; Accepted September 14, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1. ศึกษาระบบกฎหมาย โครงสร้าง และบทบาทของตุลาการผู้แถลงคดีในการพิจารณาคดีของศาลปกครอง 2. วิเคราะห์ปัญหา อุปสรรค และข้อจำกัดในการปฏิบัติหน้าที่ภายใต้ระบบศาลปกครองอิเล็กทรอนิกส์ และ 3. เสนอแนวทางพัฒนาระบบตุลาการผู้แถลงคดีและระบบศาลปกครองอิเล็กทรอนิกส์ให้มีประสิทธิภาพ โปร่งใส และตรวจสอบได้ ใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ ศึกษาเอกสารด้านกฎหมาย กระบวนพิจารณา และเทคโนโลยี สัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 25 รูปหรือคน จาก 6 กลุ่ม และสนทนากลุ่มเฉพาะผู้ทรงคุณวุฒิ 9 รูปหรือคน คัดเลือกทั้งหมดแบบเจาะจงตามความรู้และประสบการณ์ด้านกฎหมาย งานศาล เทคโนโลยี หรือพระพุทธศาสนา เครื่องมือ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างและแนวคำถามสนทนากลุ่ม วิเคราะห์เนื้อหา ตีความ จัดหมวดหมู่ เปรียบเทียบ และตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า

ผลการวิจัยพบว่า 1. ศาลปกครองไทยใช้ระบบกฎหมายลายลักษณ์อักษรและกระบวนพิจารณาระบบไต่สวน ตุลาการผู้แถลงคดีตามมาตรา 58 แห่งพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลปกครองและวิธีพิจารณาคดีปกครอง พ.ศ. 2542 เป็นตุลาการนอกองค์คณะ ตรวจสำนวนและเสนอความเห็นอย่างเป็นอิสระเพื่อถ่วงดุลทางความคิด โดยไม่มีสิทธิออกเสียงในการวินิจฉัยคดี 2. ปัญหา คือ ภาระงานสูงและงานเอกสารซ้ำซ้อน อุปสรรค คือ การเชื่อมโยงข้อมูลไม่ครบถ้วนและระบบสนับสนุนไม่เพียงพอ ข้อจำกัดคือเวลา สิทธิการเข้าถึง และการรักษาความลับ การขอข้อมูลผ่านผู้มีอำนาจอาจเพิ่มเวลารอคอย และ 3. แนวทางพัฒนาคือใช้ข้อมูลร่วมกันเพื่อทำงานคู่ขนานโดยแยกอำนาจหน้าที่ กำหนดมาตรฐานคำแถลงการณ์ จัดสรรภาระงาน ควบคุมสิทธิการเข้าถึง รักษาความปลอดภัย ตรวจสอบย้อนหลัง และเผยแพร่คำแถลงการณ์ตามกฎหมาย ใช้หลักอคติ 4 เสริมการตรวจสอบตนเองภายใต้กฎหมายและจริยธรรมตุลาการ และใช้ปัญญาประดิษฐ์ภายใต้การตรวจสอบของตุลาการ ทั้งนี้ ต้องมีกฎหมายรองรับและประเมินผลการใช้จริง

คำสำคัญ: ระบบตุลาการ, ผู้แถลงคดี, การพิจารณาคดี, ศาลปกครอง

Abstract

This research article aimed to: 1. examine the legal system, structure, and role of the judge-rapporteur in Administrative Court proceedings; 2. analyze the problems, obstacles, and limitations affecting the judge-rapporteur's performance of duties within the electronic Administrative Court system; and 3. propose approaches to developing the judge-rapporteur

and electronic Administrative Court systems to enhance efficiency, transparency, and accountability. This qualitative study examined documents on law, court procedure, and technology, conducted in-depth interviews with 25 key informants from six groups, and held a focus group discussion with nine experts. All participants were purposively selected based on their knowledge and experience in law, court operations, technology, or Buddhism. The research instruments comprised semi-structured interview guides and focus group discussion guides. The data were analyzed using content analysis, interpretation, categorization, and comparison, and verified through triangulation.

The findings revealed that 1. Thailand's Administrative Courts operate within a civil law system and follow an inquisitorial procedure. Under Section 58 of the Act on Establishment of Administrative Courts and Administrative Court Procedure, B.E. 2542 (1999), the judge-rapporteur is a judge who is not a member of the adjudicating panel, independently reviews case files, and submits opinions to provide intellectual checks and balances, without voting rights in deciding cases. 2. Problems included heavy workloads and duplicated paperwork; obstacles involved incomplete data integration and inadequate support systems; limitations concerned review time, access rights, and confidentiality. Requests for information through the competent authorities may prolong waiting times; and 3. Development should involve parallel work using shared data while maintaining separate powers and duties, establishing standards for statements of opinion, allocating workloads, controlling access, maintaining data security and audit trails, and publishing statements of opinion in accordance with the law. The Buddhist principle of the Four Biases supplements self-assessment within the framework of law and judicial ethics, while artificial intelligence remains subject to verification by judges. Implementation requires a legal basis and evaluation in practice.

Keywords: Judicial System, Judge-Rapporteur, Court Proceedings, Administrative Court

บทนำ

ศาลปกครองไทยควบคุมความชอบด้วยกฎหมายของการใช้อำนาจทางปกครองและคุ้มครองสิทธิประชาชน โดยใช้ระบบไต่สวนเพื่อลดความไม่สมดุลด้านข้อมูลและพยานหลักฐาน (สำนักงานศาลปกครอง, 2563) มาตรา 57 และมาตรา 58 แห่งพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลปกครองและวิธีพิจารณาคดีปกครอง พ.ศ. 2542 แบ่งหน้าที่ระหว่างตุลาการเจ้าของสำนวน ตุลาการผู้แถลงคดี และองค์คณะ ตุลาการผู้แถลงคดีเป็นตุลาการนอกองค์คณะ ตรวจสำนวนและเสนอความเห็นอย่างเป็นอิสระโดยไม่มีสิทธิออกเสียง คำแถลงการณ์ไม่ผูกพันองค์คณะ จึงเป็นกลไกตรวจสอบเหตุผลก่อนวินิจฉัย (อำพน เจริญชีวินทร์, 2564)

จำนวนและความซับซ้อนของคดี การได้รับสำนวนใกล้วันนั่งพิจารณาคดี และงานเอกสารซ้ำซ้อนอาจลดเวลาวิเคราะห์และเพิ่มเวลารอข้อมูล กระทบความรวดเร็วและคุณภาพการถ่วงดุล การพัฒนาจึงต้องลดงานเอกสารซ้ำโดยรักษาการตรวจสอบอย่างเป็นอิสระ งานศึกษาบทบาทและความสำคัญของตุลาการผู้แถลงคดี (นามพร อัศวสุปรีชา, 2566) งานศึกษาการปรับปรุงบทบาทโดยเทียบเคียงสาธารณรัฐฝรั่งเศส (เอกสิทธิ์ จันต๊ะมา, 2561) และงานศึกษาระบบงานคดีปกครองอิเล็กทรอนิกส์ (อัญลิลล์ จิตร์มงคลชัย, 2566)

เป็นฐานให้ศึกษาต่อถึงความสัมพันธ์ระหว่างกฎหมาย กระบวนงาน ภาระงาน คุณภาพข้อมูล สิทธิการเข้าถึง และระบบสนับสนุน

การวิจัยใช้หลักนิติรัฐ (บรรเจิด สิงคะเนติ, 2568) ระบบไต่สวน ความเป็นอิสระและความเป็นกลางของตุลาการ และแนวคิดศาลปกครองอิเล็กทรอนิกส์ (สำนักวิจัยและวิชาการ สำนักงานศาลปกครอง, 2562) เป็นกรอบวิเคราะห์ ระบบข้อมูลต้องสนับสนุนการเข้าถึงตามสิทธิและการตรวจสอบย้อนหลัง โดยตุลาการยังรับผิดชอบต่อการประเมินพยานหลักฐานและการให้เหตุผล ภายใต้กฎหมายและจริยธรรมตุลาการ รวมถึงเหตุคัดค้านตามมาตรา 63 แห่งพระราชบัญญัติฯ หลักอคติ 4 ได้แก่ ฉันทาคติ โทสาคติ โมหาคติ และภยาคติ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) จึงใช้เสริมการตรวจสอบความชอบ ชัง หลง และกลัวที่อาจมีอิทธิพลต่อดุลพินิจ

การวิจัยจึงศึกษาว่า กฎหมายและโครงสร้างปัจจุบันสนับสนุนการเสนอความเห็นอย่างเป็นอิสระเพียงใด ปัญหาการปฏิบัติหน้าที่ภายใต้ระบบอิเล็กทรอนิกส์เกิดจากปัจจัยใด และควรพัฒนากระบวนงาน ข้อมูล บุคลากร และกฎเกณฑ์อย่างไรให้มีประสิทธิภาพ โปร่งใส และตรวจสอบได้ โดยรักษาการแบ่งหน้าที่และการถ่วงดุลทางความคิด

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาระบบกฎหมาย โครงสร้าง และบทบาทของตุลาการผู้แถลงคดีในกระบวนพิจารณาคดีปกครองของไทย
2. เพื่อวิเคราะห์ปัญหา อุปสรรค และข้อจำกัดในการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการผู้แถลงคดี โดยเฉพาะความสัมพันธ์กับตุลาการเจ้าของสำนวน องค์คณะตุลาการ และระบบศาลปกครองอิเล็กทรอนิกส์ (e-Administrative Court)
3. เพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาระบบตุลาการผู้แถลงคดีและระบบศาลปกครองอิเล็กทรอนิกส์ให้มีประสิทธิภาพ โปร่งใส และตรวจสอบได้

วิธีดำเนินการวิจัย

1. รูปแบบของการวิจัย

การวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้การศึกษาเอกสารกฎหมาย ระเบียบ คำพิพากษา และงานวิชาการทั้งไทยและต่างประเทศ ร่วมกับการสัมภาษณ์เชิงลึกเพื่อศึกษาการปฏิบัติหน้าที่ และการสนทนากลุ่มเฉพาะเพื่อวิพากษ์ข้อค้นพบและแนวทางพัฒนาตุลาการผู้แถลงคดี

2. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 25 รูปหรือคน คัดเลือกแบบเจาะจงจาก 6 กลุ่ม ได้แก่ 1. ตุลาการศาลปกครอง 8 คน 2. ผู้บริหารและเจ้าหน้าที่สำนักงานศาลปกครอง 5 คน 3. ผู้ปฏิบัติงานด้านเทคโนโลยีดิจิทัล 2 คน 4. ทนายความและผู้ที่เคยเป็นคู่กรณีในคดีปกครอง 5 คน 5. ผู้บริหารด้านเทคโนโลยีดิจิทัล สารสนเทศและการจัดการองค์ความรู้ 3 คน และ 6. ผู้เชี่ยวชาญด้านพระพุทธศาสนา 2 รูป กลุ่มที่ 1 มีประสบการณ์พิจารณาคดีปกครองไม่น้อยกว่า 5 ปี กลุ่มที่ 2 และกลุ่มที่ 5 ทำงานในสำนักงานศาลปกครองไม่น้อยกว่า 5 ปี และมีความรู้ด้านงานคดี สารสนเทศ หรือการจัดการข้อมูลตามบทบาท กลุ่มที่ 3 เคยพัฒนาหรือใช้ระบบดิจิทัลของศาล กลุ่มที่ 4 เคยดำเนินคดีหรือใช้บริการศาลปกครอง ส่วนกลุ่มที่ 6 สำเร็จปริญญาเอกด้านพระพุทธศาสนาหรือสาขาที่เกี่ยวข้อง มีความรู้หรือประสบการณ์ประยุกต์พุทธธรรมในการบริหารหรืออำนวยความยุติธรรม การสนทนากลุ่มเฉพาะใช้ผู้ทรงคุณวุฒิ 9 รูปหรือคน คัดเลือกแบบเจาะจงตามความรู้หรือประสบการณ์ด้านกฎหมายมหาชน กระบวนการยุติธรรมทางปกครอง เทคโนโลยีดิจิทัล หรือพระพุทธศาสนา

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างชนิดคำถามปลายเปิดและแนวคำถามสนทนากลุ่มเฉพาะ สร้างจากการทบทวนเอกสารและกรอบวัตถุประสงค์ ผ่านการตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหาและถ้อยคำโดยผู้เชี่ยวชาญ 5 ท่าน ได้ค่า S-CVI เท่ากับ 1.00 และปรับปรุงก่อนเก็บข้อมูล (Wynd et al., 2003) แบบสัมภาษณ์แบ่งเป็น 5 ตอน คือ ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูล บทบาทและกระบวนงาน ปัญหาและผลกระทบของกฎหมายกับเทคโนโลยี การประยุกต์หลักอคติ 4 และข้อเสนอเชิงนโยบายกับรูปแบบการพัฒนา โดยซักถามเพิ่มเติมตามประสบการณ์ผู้ให้ข้อมูล ส่วนแนวคำถามสนทนากลุ่มใช้วิพากษ์ผลการวิเคราะห์และพิจารณาความเหมาะสมความเป็นไปได้ และข้อจำกัดของแนวทางพัฒนา

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิและทุติยภูมิที่เกี่ยวข้อง ดำเนินการสัมภาษณ์เชิงลึกและจัดการสนทนากลุ่มเฉพาะภายหลังการวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้น เพื่อวิพากษ์ข้อค้นพบและแนวทางพัฒนา โดยชี้แจงวัตถุประสงค์ ขอความยินยอมในการเข้าร่วมการวิจัยและขออนุญาตบันทึกข้อมูลก่อนเก็บข้อมูลภาคสนาม ตลอดจนรักษาความลับของผู้ให้ข้อมูลตามหลักจริยธรรมการวิจัย

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา การตีความ การจัดหมวดหมู่ประเด็น การเปรียบเทียบและการสังเคราะห์เชิงแนวคิดตามวัตถุประสงค์การวิจัยทั้ง 3 ข้อ โดยตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้าด้านข้อมูลและด้านวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ด้วยการเปรียบเทียบข้อมูลจากเอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่มเฉพาะ รวมทั้งข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลต่างกลุ่ม เพื่อเสริมความน่าเชื่อถือและลดความคลาดเคลื่อนในการตีความ

ผลการวิจัย

1. ระบบกฎหมาย โครงสร้าง และบทบาทของตุลาการผู้แถลงคดีในการพิจารณาคดีของศาลปกครอง ผลการวิจัยพบว่า ศาลปกครองไทยใช้ระบบกฎหมายลายลักษณ์อักษรและกระบวนพิจารณาระบบไต่สวน ตุลาการเจ้าของสำนวนแสวงหาข้อเท็จจริงและเสนอความเห็นต่อองค์คณะตามมาตรา 57 ส่วนตุลาการผู้แถลงคดีตามมาตรา 58 วรรคหนึ่งและวรรคสาม เป็นตุลาการนอกองค์คณะ ตรวจสำนวน วิเคราะห์ข้อเท็จจริงพยานหลักฐานและข้อกฎหมาย แล้วเสนอความเห็นอย่างเป็นอิสระ โดยไม่มีสิทธิออกเสียง คำแถลงการณ์ไม่ผูกพันองค์คณะซึ่งมีอำนาจวินิจฉัยชี้ขาดคดี (พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลปกครองและวิธีพิจารณาคดีปกครอง พ.ศ. 2542, 2542) ในขั้นตอนปกติของศาลปกครองทั้งศาลปกครองชั้นต้นและศาลปกครองสูงสุด การส่งสำนวนให้จัดทำคำแถลงการณ์ดำเนินต่อจากการจัดทำบันทึกของตุลาการเจ้าของสำนวน การตรวจพิจารณาขององค์คณะ และการกำหนดวันสิ้นสุดการแสวงหาข้อเท็จจริง ตามข้อ 60 ข้อ 62 และข้อ 63 ประกอบข้อ 110 และข้อ 116 (ระเบียบของที่ประชุมใหญ่ตุลาการในศาลปกครองสูงสุดว่าด้วยวิธีพิจารณาคดีปกครอง พ.ศ. 2543, 2543) จากนั้นตุลาการผู้แถลงคดีตรวจสำนวน จัดทำคำแถลงการณ์ และชี้แจงด้วยวาจาในวันนั่งพิจารณาคดีตามมาตรา 58 วรรคหนึ่ง หากข้อมูลไม่เพียงพอ อาจเสนอให้ผู้มีอำนาจดำเนินการเพิ่มเติม แต่ไม่มีอำนาจทั่วไปในการเรียกคู่กรณีหรือพยานหลักฐานโดยลำพัง การประสานงานและรอข้อมูลจึงอาจเพิ่มระยะเวลาตรวจสำนวน

บทบาทครอบคลุมการตรวจข้อเท็จจริง พยานหลักฐาน และความชอบด้วยกฎหมายของกระบวนพิจารณา โดยใช้ดุลพินิจบนข้อมูลที่เข้าสู่สำนวนโดยชอบและเหตุผลที่ตรวจสอบได้ ความเห็นอาจแตกต่างจากองค์คณะด้านการรับฟังพยาน การตีความและปรับบทกฎหมาย หรือผลแห่งคดี อันเป็นการถ่วงดุลทางความคิด

ทั้งนี้ ผู้ให้ข้อมูล 22 จาก 25 รูปหรือคนกล่าวถึงคุณค่าด้านความรอบคอบ ความถูกต้อง ความเป็นธรรม คุณภาพการวินิจฉัย หรือความเชื่อมั่นต่อกระบวนพิจารณา

การเปรียบเทียบกฎหมายต่างประเทศพบว่า Rapporteur public ของสาธารณรัฐฝรั่งเศสมีลักษณะใกล้เคียงกับตุลาการผู้แถลงคดีไทยในด้านการเสนอความเห็นอย่างเป็นอิสระและการไม่มีสิทธิออกเสียงวินิจฉัยคดี (เอกสิทธิ์ จันต๊ะมา, 2561) ส่วน Berichterstatter ของสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนีเป็นตุลาการผู้รายงานคดีภายในองค์คณะตามมาตรา 5 และมาตรา 103 วรรคสอง (Verwaltungsgerichtsordnung, n.d.) สำหรับ relatore ของสาธารณรัฐอิตาลีเป็นสมาชิกองค์คณะที่ร่วมออกเสียงวินิจฉัยคดีตามมาตรา 76 วรรคสองและวรรคสาม (Decreto legislativo 2 luglio 2010, n. 104, 2010) จึงต้องคำนึงถึงความแตกต่างด้านสถานะและอำนาจเมื่อนำมาประยุกต์กับไทย

2. ปัญหา อุปสรรค และข้อจำกัดในการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการผู้แถลงคดีในบริบทของระบบศาลปกครองอิเล็กทรอนิกส์ ปัญหาสำคัญ คือ การจัดสรรสำนวนโดยพิจารณาจำนวนมากกว่าความซับซ้อน การได้รับสำนวนใกล้วันนั่งพิจารณาคดี และงานเอกสารซ้ำซ้อน ทำให้เวลาวิเคราะห์ข้อเท็จจริงและข้อกฎหมายจำกัด การลดภาระจึงควรมุ่งที่การจัดทำและค้นข้อมูลซ้ำ โดยรักษาการตรวจสอบอย่างเป็นอิสระของตุลาการผู้แถลงคดี อุปสรรคในการปฏิบัติหน้าที่ของตุลาการผู้แถลงคดีอยู่ที่การเชื่อมโยงข้อมูลและความพร้อมของอุปกรณ์กับบุคลากรสนับสนุน แม้การรับส่งและจัดเก็บเอกสารทางอิเล็กทรอนิกส์จะมีฐานรองรับตามข้อ 11 ข้อ 21 และข้อ 24 (ระเบียบของที่ประชุมใหญ่ตุลาการในศาลปกครองสูงสุดว่าด้วยวิธีพิจารณาคดีปกครองทางอิเล็กทรอนิกส์ พ.ศ. 2562, 2562) และระบบช่วยให้เข้าถึง รับส่ง และค้นเอกสารสะดวกขึ้น แต่การใช้งานบางส่วนยังเน้นการจัดเก็บเอกสารมากกว่าการสนับสนุนการวิเคราะห์สำนวน โดยยังมีประเด็นที่ต้องพัฒนาด้านคุณภาพข้อมูล ดัชนี การเชื่อมโยงเอกสาร การแจ้งเตือน และการควบคุมรุ่น ข้อค้นพบดังกล่าวจึงสะท้อนอุปสรรคในการนำระบบมาใช้สนับสนุนการตรวจสำนวนตามสภาพการใช้งานและช่วงเวลาที่ผู้ให้ข้อมูลกล่าวถึง ข้อจำกัดครอบคลุมเวลา ขอบเขตอำนาจ สิทธิการเข้าถึง และความลับ ความสามารถทางเทคนิคในการดูข้อมูลไม่ก่อให้เกิดสิทธิเข้าถึงก่อนขั้นตอนตามกฎหมายโดยอัตโนมัติ ต้องแยกเอกสารในสำนวนจากไฟล์ร่างความเห็นภายใน และกำหนดสิทธิตามบทบาทกับคดี สำหรับความปลอดภัย ผู้ให้ข้อมูลบางรายเห็นว่ามีมาตรการแล้ว ขณะที่บางรายเสนอให้พัฒนาเพิ่มเติม โดยเฉพาะการยืนยันตัวตน การเชื่อมต่อ และการจัดเก็บข้อมูลเมื่อปฏิบัติงานนอกสถานที่ ข้อมูลจึงยังไม่เพียงพอให้สรุปว่าระบบขาดความปลอดภัยทั้งหมด

3. แนวทางการพัฒนาระบบตุลาการผู้แถลงคดีและระบบศาลปกครองอิเล็กทรอนิกส์ให้มีประสิทธิภาพโปร่งใส และตรวจสอบได้ แนวทางพัฒนาด้านประสิทธิภาพ ควรใช้กลไกการทำงานคู่ขนานบนข้อมูลร่วมกัน โดยแยกอำนาจหน้าที่และพื้นที่จัดทำความเห็นของตุลาการเจ้าของสำนวน ตุลาการผู้แถลงคดี และองค์คณะการศึกษาข้อมูลก่อนรับสำนวนต้องมีสิทธิและหลักเกณฑ์รองรับ ส่วนการจัดทำคำแถลงการณ์ยังเป็นไปตามขั้นตอน พร้อมจัดสรรภาระงานตามจำนวนและความซับซ้อนของคดี ด้านคุณภาพ ควรกำหนดสาระคำแถลงการณ์ให้ครอบคลุมข้อเท็จจริง พยานหลักฐาน ประเด็น ข้อกฎหมาย การปรับบท และเหตุผล โดยรักษาความเป็นอิสระ ด้านความโปร่งใส ควรเชื่อมโยงคำแถลงการณ์กับคำพิพากษาหรือคำสั่งชี้ขาดคดีเพื่อเผยแพร่ตามมาตรา 69 วรรคท้าย แห่งพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลปกครองและวิธีพิจารณาคดีปกครอง พ.ศ. 2542 พร้อมตรวจสอบเอกสารและคุ้มครองข้อมูล โดยแยกจากการชี้แจงด้วยวาจาในวันนั่งพิจารณาคดี ด้านการตรวจสอบได้ ควรพัฒนาดัชนี การค้นและเชื่อมโยงข้อมูล การแจ้งเตือน การควบคุมรุ่น และประวัติการเข้าถึงหรือแก้ไข กำหนดสิทธิตามบทบาทและคดี พร้อมยืนยันตัวตน เชื่อมต่ออย่างปลอดภัย และสำรองข้อมูลเพื่อคุ้มครองไฟล์ร่างและการทำงานนอกสถานที่ ปัญญาประดิษฐ์ใช้ช่วยค้น สกัดประเด็น และเปรียบเทียบแนวคำวินิจฉัย โดยตุลาการตรวจสอบกับสำนวนและแหล่งข้อมูล แก้ไขหรือปฏิเสธผลลัพธ์ได้ และรับผิดชอบต่อ

เหตุผล หลักอคติ 4 ใช้เสริมการทบทวนความลำเอียงจากความชอบ ความชัง ความหลง และความกลัว ภายใต้กฎหมายและจริยธรรมตุลาการ โดยยึดหลักความเป็นกลางและเหตุคัดค้านตามกฎหมาย การพัฒนาจึงต้องดำเนินด้านกฎหมาย กระบวนงาน และเทคโนโลยีควบคู่กัน แล้วประเมินผลด้านเวลา คุณภาพคำแถลงการณ์ ความปลอดภัย และการตรวจสอบได้

อภิปรายผลการวิจัย

1. อภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ผลการวิจัยสะท้อนว่า ระบบไต่สวนต้องดำเนินควบคู่กับการตรวจสอบเหตุผลอย่างเป็นอิสระ สอดคล้องกับงานศึกษาระบบไต่สวน (สำนักงานศาลปกครอง, 2563) และงานศึกษาบทบาทตุลาการนอกองค์คณะ (นามพร อัศวสุปรีชา, 2566) คุณค่าของตุลาการผู้แถลงคดีอยู่ที่การเสนอข้อเท็จจริง ข้อกฎหมาย และเหตุผลอีกชุดหนึ่งให้องค์คณะทบทวน โดยอำนาจและความรับผิดชอบต่อคำวินิจฉัยยังเป็นขององค์คณะ ประสิทธิผลของกลไกนี้จึงขึ้นอยู่กับเวลาตรวจสำนวน ภาระงาน และความครบถ้วนของข้อมูลด้วย การเทียบเคียง Rapporteur Public ของฝรั่งเศสต้องคำนึงถึงรายละเอียดของแต่ละศาล กฎหมายไทยรับรองสิทธิอยู่ร่วมในการประชุมปรึกษาตามมาตรา 58 วรรคหนึ่ง แห่งพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลปกครองและวิธีพิจารณาคดีปกครอง พ.ศ. 2542 ส่วนฝรั่งเศสไม่ให้เข้าร่วมประชุมปรึกษาในศาลปกครองชั้นต้นและชั้นอุทธรณ์ตามมาตรา R.732-2 แต่ใน Conseil d'État อาจอยู่ร่วมในการประชุมปรึกษาได้หากไม่มีคู่กรณีร้องขอเป็นอย่างอื่น โดยไม่มีส่วนร่วมในการปรึกษาวินิจฉัย ตามมาตรา R.733-3 แห่งประมวลกฎหมายว่าด้วยกระบวนยุติธรรมทางปกครอง (Légifrance, n.d.) ข้อค้นพบจึงต่อยอดการศึกษาเปรียบเทียบ (เอกสิทธิ์ จันต๊ะมา, 2561) ด้วยเงื่อนไขด้านเวลาและระบบข้อมูล ทั้งนี้ ยังไม่อาจสรุปอิทธิพลของคำแถลงการณ์ต่อผลแห่งคดีโดยทั่วไป

2. อภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า การเปลี่ยนเอกสารเป็นไฟล์ดิจิทัลเพิ่มความสะดวกในการรับส่งข้อมูล แต่หากค้นข้อความไม่ได้ เชื่อมโยงข้อมูลไม่ได้ หรือต้องบันทึกซ้ำ ย่อมลดเวลาวิเคราะห์สำนวน ประเด็นนี้สัมพันธ์กับรายงานด้านการเข้าถึงศาลและระบบศาลอิเล็กทรอนิกส์ (สำนักวิจัยและวิชาการ สำนักงานศาลปกครอง, 2562) และการศึกษาบทบาทของตุลาการผู้แถลงคดีในระบบงานคดีปกครองอิเล็กทรอนิกส์ (อัญลิลล์ จิตร์มงคลชัย, 2566) การวิจัยครั้งนี้ชี้ให้พิจารณาเวลาที่ใช้วิเคราะห์และคุณภาพคำแถลงการณ์ควบคู่กับความสะดวกในการเข้าถึงเอกสาร การเสนอให้ผู้มีอำนาจแสวงหาข้อเท็จจริงเพิ่มเติมสะท้อนการแบ่งหน้าที่ตามกฎหมาย ส่วนความล่าช้าอาจเกิดจากการประสานงานและการติดตามที่ไม่ชัดเจน จึงต้องพัฒนากระบวนงานภายใต้ขอบเขตอำนาจ สำหรับความปลอดภัย ผู้ให้ข้อมูลบางรายเห็นว่ามีมาตรการแล้ว ขณะที่บางรายเสนอให้พัฒนาเพิ่มเติม จึงควรประเมินตามลักษณะงานและความเสี่ยง กำหนดสิทธิตามบทบาท คดี และช่วงเวลา พร้อมแยกเอกสารในสำนวนจากไฟล์ร่างความเห็นภายใน โดยเฉพาะการปฏิบัติงานนอกสถานที่

3. อภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 พบว่า กลไกการทำงานคู่ขนานต่อยอดประเด็นสถานะและบทบาทของตุลาการผู้แถลงคดี (นามพร อัศวสุปรีชา, 2566) และการปรับปรุงบทบาทโดยเทียบเคียงระบบฝรั่งเศส (เอกสิทธิ์ จันต๊ะมา, 2561) ด้วยการเชื่อมการแบ่งหน้าที่เข้ากับการเข้าถึงข้อมูลและการจัดการสำนวนดิจิทัล ผู้เกี่ยวข้องใช้ข้อมูลร่วมกันตามสิทธิ แต่แยกพื้นที่จัดทำความเห็นและความรับผิดชอบ ประสิทธิผลยังต้องประเมินจากเวลาปฏิบัติงาน คุณภาพการให้เหตุผล และการรักษาความเป็นอิสระ ด้านความโปร่งใส มาตรา R.711-3 แห่งประมวลกฎหมายว่าด้วยกระบวนยุติธรรมทางปกครองของฝรั่งเศสกำหนดให้คู่กรณีมีโอกาสทราบแนวทางความเห็นของ Rapporteur public ก่อนการนั่งพิจารณาคดี (Légifrance, n.d.) โดยมิใช่สิทธิได้รับความเห็นฉบับเต็มล่วงหน้า ตามคำวินิจฉัย Conseil d'État ลงวันที่ 21 มิถุนายน ค.ศ. 2013 คดีหมายเลข 352427 (Conseil d'État, 2013) ส่วนการเผยแพร่ความเห็นบางคดีผ่าน ArianeWeb เป็นอีก

ช่องทางหนึ่ง (Conseil d'État, n.d.) สำหรับไทย มาตรา 69 วรรคท้าย แห่งพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลปกครองและวิธีพิจารณาคดีปกครอง พ.ศ. 2542 กำหนดให้สำนักงานศาลปกครองพิมพ์เผยแพร่คำพิพากษาหรือคำสั่งชี้ขาดคดีและความเห็นของผู้แถลงคดีปกครอง จึงควรพัฒนาการเชื่อมโยงเอกสารดังกล่าว กำหนดประเภทเอกสาร ขั้นตอนเผยแพร่ และการคุ้มครองข้อมูล โดยแยกการเสนอคำแถลงการณ์ในกระบวนพิจารณาออกจากการเผยแพร่ต่อสาธารณะ

ด้านการตรวจสอบได้ ข้อมูลที่ไม่สมดุลและการยอมรับผลลัพธ์ปัญญาประดิษฐ์โดยไม่ตรวจสอบอาจตอกย้ำอคติและจำกัดมุมมองทางกฎหมาย กฎบัตรจริยธรรมยุโรปของคณะกรรมาธิการยุโรปเพื่อประสิทธิภาพของกระบวนการยุติธรรมเน้นการไม่เลือกปฏิบัติ คุณภาพ ความมั่นคงปลอดภัย ความโปร่งใส และการควบคุมโดยผู้ใช้ (European Commission for the Efficiency of Justice [CEPEJ], 2018) ระบบจึงควรแสดงแหล่งข้อมูลและข้อจำกัด เปิดให้ตรวจสอบกับสำนวนและกฎหมาย รวมทั้งแก้ไขหรือปฏิเสธผลลัพธ์ได้ โดยตุลาการยังรับผิดชอบต่อเหตุผลในคำแถลงการณ์ ส่วนหลักอคติ 4 อธิบายความลำเอียงเพราะชอบ ชัง หลง และกลัว (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ส่วนการประยุกต์หลักดังกล่าวในการบริหารจัดการเน้นให้ผู้นำหลีกเลี่ยงอคติ (เกษม ฐิติสิทธา, 2561) การวิจัยนี้จึงใช้เสริมการทบทวนเหตุจูงใจที่อาจกระทบการประเมินข้อเท็จจริงและข้อกฎหมาย ส่วนการวินิจฉัยความเป็นกลางและเหตุคัดค้านยังยึดกฎหมายและข้อเท็จจริงของแต่ละกรณี การตรวจสอบตนเองจึงดำเนินควบคู่กับจริยธรรมตุลาการและการตรวจสอบอคติของข้อมูลกับเครื่องมือปัญญาประดิษฐ์

ผลการวิจัยสรุปว่า ศาลปกครองไทยใช้ระบบกฎหมายลายลักษณ์อักษรและกระบวนพิจารณาระบบไต่สวน โดยตุลาการผู้แถลงคดีเป็นตุลาการนอกองค์คณะ ตรวจสำนวนและเสนอความเห็นอย่างเป็นอิสระ ไม่มีสิทธิออกเสียงวินิจฉัยคดี ปัญหาการปฏิบัติหน้าที่สัมพันธ์กับภาระงาน งานเอกสารซ้ำซ้อน เวลา คุณภาพข้อมูล สิทธิการเข้าถึง และระบบสนับสนุน ประสิทธิภาพจึงขึ้นอยู่กับความสอดคล้องระหว่างกฎหมาย กระบวนงาน และเทคโนโลยี และแนวทางพัฒนา คือ กลไกการทำงานคู่ขนานที่ใช้ข้อมูลร่วมกันตามสิทธิ โดยแยกอำนาจหน้าที่และพื้นที่จัดทำความเห็น ควบคู่กับมาตรฐานคำแถลงการณ์ การจัดสรรภาระงาน ความปลอดภัย และการเผยแพร่ตามกฎหมาย ใช้หลักอคติ 4 เสริมการตรวจสอบตนเองภายใต้จริยธรรมตุลาการ และใช้ปัญญาประดิษฐ์ภายใต้การตรวจสอบ ทั้งนี้ ต้องมีหลักเกณฑ์รองรับและประเมินผลการใช้จริง

องค์ความรู้ใหม่

ภาพที่ 1 รูปแบบกลไกการทำงานคู่ขนานของตุลาการผู้แถลงคดีกับองค์คณะ
ภายใต้ศาลปกครองอิเล็กทรอนิกส์

รูปแบบสังเคราะห์จากผลการศึกษากฎหมายและบทบาท ผลการวิเคราะห์ปัญหาการปฏิบัติหน้าที่และแนวทางพัฒนาประกอบข้อวิพากษ์จากการสนทนากลุ่ม โดยยึดหลักนิติรัฐ ระบบไต่สวน ความเป็นอิสระและความเป็นกลางของตุลาการ องค์ประกอบทั้งเจ็ดในภาพสนับสนุนการใช้ข้อมูลร่วมกันตามสิทธิ โดยแยกอำนาจหน้าที่ พื้นที่จัดทำความเห็น และความรับผิดชอบ ลำดับการทำงานเริ่มจากการมอบหมายคดีและจัดสรรภาระงาน แล้วกำหนดสิทธิเพื่อศึกษาและเตรียมประเด็นตามหลักเกณฑ์ที่กฎหมายรองรับ เมื่อรับสำนวนอย่างเป็นทางการจึงตรวจสำนวน จัดทำคำแถลงการณ์ และชี้แจงด้วยวาจาในวันนั่งพิจารณาคดีตามกระบวนพิจารณาที่ใช้บังคับ ส่วนการเผยแพร่ดำเนินการตามกฎหมาย โดยมีระบบข้อมูลและความปลอดภัยสนับสนุนทุกระยะ

หลักอคติ 4 ใช้เสริมการตรวจสอบตนเองภายใต้กฎหมายและจริยธรรมตุลาการ รูปแบบมุ่งลดงานเอกสารซ้ำและการกระจุกตัวของภาระงาน โดยรักษาความเป็นอิสระและการแบ่งหน้าที่ ทั้งนี้ ต้องประเมินผลการใช้จริง

สรุปและข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ควรจัดทำฐานข้อมูลภาระงานและเกณฑ์ความซับซ้อนเพื่อจัดสรรสำนวน บุคลากร และทรัพยากร พร้อมกำหนดผู้รับผิดชอบและหลักเกณฑ์การเข้าถึง การส่งสำนวน และการเผยแพร่คำแถลงการณ์ตามกฎหมาย

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

ควรจัดทำมาตรฐานคำแถลงการณ์และคู่มือที่เชื่อมโยงองค์ประกอบทั้งเจ็ด พัฒนาระบบข้อมูล ความปลอดภัย และทักษะตรวจสอบปัญญาประดิษฐ์ ทดลองใช้เฉพาะส่วนที่มีฐานอำนาจรองรับ แล้วประเมินก่อนขยายผล

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

ควรศึกษาเวลาปฏิบัติงานตามความซับซ้อน ประเมินรูปแบบก่อนและหลังใช้ด้านภาระงาน คุณภาพเหตุผล และความเป็นอิสระ รวมทั้งศึกษาความปลอดภัย อคติของปัญญาประดิษฐ์ และมุมมองคู่กรณีต่อการเผยแพร่คำแถลงการณ์

เอกสารอ้างอิง

เกษม ฐิติสิทธา. (2561). อคติ 4: หลักการบริหารจัดการของผู้นำ. วารสาร มจร ปรัชญาปริทรรศน์, 1(2), 85–99.

นามพร อัศวสุปรีชา. (2566). บทบาทและความสำคัญของตุลาการผู้แถลงคดีในกระบวนพิจารณาคดีปกครอง (รายงานการศึกษาส่วนบุคคล หลักสูตรพนักงานคดีปกครองระดับสูง รุ่นที่ 18). กรุงเทพฯ: สำนักงานศาลปกครอง.

บรรเจิด สิงคะเนติ. (2568). หลักกฎหมายมหาชน หลักนิติธรรม/นิติรัฐ ในฐานะ “เกณฑ์” จำกัดอำนาจรัฐ (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: วิญญูชน.

พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลปกครองและวิธีพิจารณาคดีปกครอง พ.ศ. 2542. (2542, 10 ตุลาคม). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 116 ตอน 94 ก. หน้า 1–40.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ระเบียบของที่ประชุมใหญ่ตุลาการในศาลปกครองสูงสุดว่าด้วยวิธีพิจารณาคดีปกครอง พ.ศ. 2543. (2543, 17 พฤศจิกายน). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 117 ตอน 108 ก. 30–59.

ระเบียบของที่ประชุมใหญ่ตุลาการในศาลปกครองสูงสุดว่าด้วยวิธีพิจารณาคดีปกครองทางอิเล็กทรอนิกส์ พ.ศ. 2562. (2562, 5 มีนาคม). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 136 ตอน 26 ก. หน้า 8–13.

สำนักงานศาลปกครอง. (2566). รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการวิจัยระบบไต่สวนกับการพิจารณาพิพากษาคดีของศาลในประเทศไทย: แนวคิดที่มาของต่างประเทศและทิศทางการใช้ในศาลไทย. กรุงเทพฯ: สำนักงานศาลปกครอง.

สำนักวิจัยและวิชาการ สำนักงานศาลปกครอง. (2562). รายงานการศึกษา เรื่อง การเข้าถึงศาลและอินเทอร์เน็ต (ระบบศาลอิเล็กทรอนิกส์). กรุงเทพฯ: สำนักงานศาลปกครอง.

อัญลิลล์ จิตร์มงคลชัย. (2566). บทบาทของตุลาการผู้แถลงคดีปกครองในระบบงานคดีปกครองอิเล็กทรอนิกส์ของศาลปกครองไทย (การศึกษาอิสระปริญญานิติศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชากฎหมายมหาชน). นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

อำพน เจริญชีวินทร์. (2568). คำอธิบายการฟ้องและการดำเนินคดีในศาลปกครอง: ภาค 3 การดำเนินคดีในศาลปกครอง (พิมพ์ครั้งที่ 8, ปรับปรุงใหม่–แก้ไขเพิ่มเติม). กรุงเทพฯ: นิติธรรม.

เอกสิทธิ์ จันต๊ะมา. (2561). การปรับปรุงบทบาทของตุลาการผู้แถลงคดีในศาลปกครองไทย โดยเทียบเคียงกับตุลาการผู้แถลงคดีในศาลปกครองฝรั่งเศส. วารสารวิชาการศาลปกครอง, 18(1), 38–56.

Conseil d'État. (2013, June 21). Décision n° 352427. Retrieved September 10, 2026, from https://www.conseil-etat.fr/fr/arianeweb/CE/decision/2013-06-21/352427.

_____. (n.d.). Se procurer une décision ou des conclusions d'un rapporteur public. Retrieved September 10, 2026, from https://www.conseil-etat.fr/decisions-de-justice/jurisprudence/rechercher-une-decision-arianeweb/se-procurer-une-decision-ou-des-conclusions-d-un-rapporteur-public.

Decreto legislativo 2 luglio 2010, n. 104, Codice del processo amministrativo. (2010). Retrieved August 1, 2026, from https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:decreto.legislativo:2010-07-02;104!vig=.

European Commission for the Efficiency of Justice. (2018). European ethical charter on the use of artificial intelligence in judicial systems and their environment (CEPEJ(2018)14). Strasbourg: Council of Europe.

Légifrance. (n.d.). Code de justice administrative: Articles R.711-3, R.732-2 et R.733-3. Retrieved September 10, 2026, from https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070933/.

Verwaltungsgerichtsordnung (VwGO). (n.d.). Retrieved August 1, 2026, from https://www.gesetze-im-internet.de/vwgo/.

Wynd, C. A. et al. (2003). Two quantitative approaches for estimating content validity. Western Journal of Nursing Research, 25(5), 508–518.

JIDIR
วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์
JOURNAL OF INTERDISCIPLINARY INNOVATION REVIEW
ปีที่ 9 ฉบับที่ 5 กันยายน – ตุลาคม 2569 Vol. 9 No. 5 September – October 2026

บทความวิจัย

การพัฒนากฎหมายอาชีวศึกษาเพื่อการรับรองสิทธิการเทียบโอนความรู้ของแรงงานไทยในต่างประเทศ

THE DEVELOPMENT OF VOCATIONAL EDUCATION LAW TO RECOGNIZE THE RIGHT OF THAI WORKERS ABROAD TO TRANSFER AND ACCREDIT THEIR PRIOR LEARNING

อรรถการ ตฤษณารังสี*, พระครูสุตรัตนบัณฑิต (ประยูร คำมา), ธัชชนันท์ อิศรเดช
Arthakarn Trissanarungsee*, Phrakrusuttarattanabandit (Prayoon Kamma), Thatchanan Issaradet
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Faculty of Social Sciences, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
*Corresponding Author E-mail: wcs.ratana@gmail.com
Received June 2, 2026; Revised June 27, 2026; Accepted July 7, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1. ศึกษาสภาพปัญหาและอุปสรรคของกฎหมายอาชีวศึกษาเพื่อการรับรองสิทธิการเทียบโอนความรู้ของแรงงานไทยในต่างประเทศ 2. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบการดำเนินการรับรองสิทธิการเทียบโอนความรู้ของแรงงานไทยในต่างประเทศของประเทศไทยและต่างประเทศ และ 3. นำเสนอแนวทางการพัฒนากฎหมายอาชีวศึกษาเพื่อการรับรองสิทธิการเทียบโอนความรู้ของแรงงานไทยในต่างประเทศ ซึ่งบูรณาการหลักพละ 5 เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ศึกษาจากเอกสารทางนิติศาสตร์ กฎหมายที่เกี่ยวข้อง กฎระเบียบของสำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา และการสัมภาษณ์เชิงลึก จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 21 รูปหรือคน วิเคราะห์และสังเคราะห์เป็นวิธีการพัฒนากฎหมาย และจัดสนทนากลุ่มเฉพาะจำนวน 9 รูปหรือคน เพื่อยืนยันและสนับสนุนแนวทางและวิธีการพัฒนากฎหมาย

ผลการวิจัยพบว่า 1. สภาพปัญหาสำคัญคือแรงงานไทยที่มีทักษะสูงในต่างประเทศประสบปัญหาช่องว่างของหลักฐานและความล่าช้าในการเทียบคุณวุฒิกลับมายังประเทศไทย เนื่องจากขาดกลไกที่เชื่อมโยงกับมาตรฐานสากล 2. การศึกษาเปรียบเทียบกับประเทศญี่ปุ่น จีน และเกาหลีใต้ พบว่ามีการใช้ระบบ RPL (Recognition of Prior Learning) และ Credit Bank System ที่เข้มแข็ง และ 3. แนวทางการพัฒนากฎหมายอาชีวศึกษาควรบูรณาการหลักพละ 5 คือ สัทธา (สร้างความเชื่อมั่นในมาตรฐาน) วิริยะ (สนับสนุนการเรียนรู้ตลอดชีวิต) สติ (ตรวจสอบข้อมูลอย่างโปร่งใส) สมาธิ (นโยบายที่มั่นคง) และปัญญา (การประเมินตามสมรรถนะจริง) ผ่านเครื่องมือดิจิทัลและการปรับปรุงพระราชบัญญัติการอาชีวศึกษา พ.ศ. 2551 โดยรูปแบบความร่วมมือและแนวทางเชิงนโยบาย (Strategic Policy) ด้านการจัดการเชิงรุกเพื่อยกระดับแรงงาน ประกอบด้วย 1. ห้องเรียนเสมือนจริงในต่างแดน ปรับปรุงนิยามสถานประกอบการ ในพระราชบัญญัติการอาชีวศึกษา ให้ครอบคลุมถึงองค์กรในต่างประเทศที่ได้มาตรฐาน เพื่อให้การทำงานมีสถานะเท่าเทียมกับการเรียนในไทย 2. การทูตเพื่อการศึกษา (Educational Diplomacy) บูรณาการ 3 ฝ่าย (กระทรวงศึกษาธิการ - กระทรวงแรงงาน - กระทรวงการต่างประเทศ) เพื่อทำข้อตกลง MRA ให้ไทยยอมรับผลการประเมินจากนายจ้างต่างประเทศได้ 3. ระบบธนาคารหน่วยกิตดิจิทัล (National Skill Credit Bank) และ 4. Legal Sandbox ข้อเสนอให้ทดลองใช้เกณฑ์เทียบโอนและประสบการณ์ตามกรอบคุณวุฒิแห่งชาติ (NQF) กับแรงงานในบางประเทศก่อน (เช่น ญี่ปุ่น) เพื่อศึกษาผลกระทบก่อนประกาศใช้จริง

คำสำคัญ: การพัฒนากฎหมาย, อาชีวศึกษา, การรับรองสิทธิการเทียบโอนความรู้, แรงงานไทยในต่างประเทศ

Abstract

This research article aimed to: 1. study the problems and obstacles associated with vocational education laws concerning the recognition of knowledge transfer rights for Thai workers abroad; 2. comparatively examine the implementation of mechanisms for recognizing such rights in Thailand and other countries; and 3. propose guidelines for developing vocational education laws to recognize the knowledge transfer rights of Thai workers abroad through the integration of the Bala 5 principles. This study employed a qualitative research design based on documentary research covering legal literature, relevant laws, and regulations of the Office of the Vocational Education Commission, together with in-depth interviews with 21 key informants. The data were analyzed and synthesized to formulate approaches to legal development. A focus group discussion with nine participants was subsequently conducted to validate and support the proposed guidelines and approaches.

The findings revealed that 1. A major problem was that highly skilled Thai workers abroad faced gaps in documentary evidence and delays in having their qualifications recognized upon returning to Thailand due to the absence of mechanisms aligned with international standards. 2. A comparative study of Japan, China, and South Korea indicated the use of well-established Recognition of Prior Learning (RPL) and Credit Bank systems; and 3. The development of vocational education laws should integrate the Bala 5 principles: Saddha (confidence in standards), Viriya (support for lifelong learning), Sati (transparent verification of information), Samadhi (policy continuity and stability), and Paññā (competency-based assessment). These principles should be implemented through digital tools and amendments to the Vocational Education Act B.E. 2551 (2008). The proposed collaborative model and Strategic Policy for proactive workforce development comprise: 1. Virtual Classrooms Abroad, by expanding the legal definition of “establishment” under the Vocational Education Act to include qualified organizations abroad, thereby enabling overseas work experience to be recognized as equivalent to learning in Thailand; 2. Educational Diplomacy, through tripartite collaboration among the Ministry of Education, Ministry of Labour, and Ministry of Foreign Affairs to establish Mutual Recognition Arrangements (MRAs) enabling Thailand to recognize assessments conducted by overseas employers; 3. a National Skill Credit Bank, serving as a digital credit accumulation and transfer system; and 4. a Legal Sandbox, through which criteria for recognizing and transferring learning and work experience under the National Qualifications Framework (NQF) could initially be piloted with Thai workers in selected countries, such as Japan, to assess their practical impacts before full-scale implementation.

Keywords: Legal Development, Vocational Education, Recognition of Knowledge Transfer Rights, Thai Workers Abroad

บทนำ

ปัจจุบันสถานศึกษาในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา ทั้งภาครัฐและภาคเอกช จำนวนทั้งสิ้น 875 แห่ง ประกอบด้วย สถานศึกษาภาครัฐ จำนวน 433 แห่ง และสถานศึกษาภาคเอกชน จำนวน 442 แห่ง จากจำนวนสถานศึกษาที่เพิ่มจำนวนมากขึ้น รูปแบบการจัดการศึกษาเพื่อให้ฝึกให้นักเรียน นักศึกษาเป็นผู้มีทักษะในการทำงานได้ดีที่สุดได้แก่ รูปแบบการศึกษาระบบทวิภาคี สำนักงานโครงการอาชีวศึกษาระบบทวิภาคี กรมอาชีวศึกษา (กรมอาชีวศึกษา, 2554) ได้ให้ความหมายไว้ว่า การจัดการอาชีวศึกษาระบบทวิภาคี (Dual Vocational Training หรือ DVT) คือ การจัดการศึกษาโดยอาศัยความร่วมมือกันของสองฝ่ายจึงเป็นรูปแบบของการจัดอาชีวศึกษาที่อยู่ในลักษณะของความร่วมมือในที่นี้คือ เป็นลักษณะสองฝ่ายระหว่างสถานประกอบการและสถานศึกษาร่วมกันฝึกพนักงานให้มีคุณภาพสองสถานที่โรงงาน (เน้นในการฝึกทักษะ) และในชั้นเรียน (เน้นในการเรียนด้านทฤษฎี) เพื่อสองวัตถุประสงค์ได้ฝึกงานที่เกี่ยวข้องกับทักษะและได้รับประกาศนียบัตรวิชาชีพในการเข้าสู่ระบบการปฏิรูปทางการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 เพื่อเป็นการลดปัญหาในเรื่องงบประมาณในการจัดการศึกษาทางด้านอาชีวศึกษา เพื่อให้นักเรียนได้เรียนรู้การปฏิบัติโดยแท้จริงและมีเนื้อหาที่ทันต่อเทคโนโลยี และเพื่อส่งเสริมให้มีการประกอบอาชีพการจ้างงานและอาชีพอิสระ

สถาบันการอาชีวศึกษาภาคกลาง 5 จึงประสานกับกระทรวงแรงงาน ผ่านโครงการ IM: ประเทศญี่ปุ่น (International Manpower Development Organization, Japan : IM Japan) (สำนักงานจัดหางานจังหวัดพังงา, 2565) ซึ่งเป็นโครงการที่ดำเนินการจัดส่งผู้ฝึกงานเทคนิคคนไทยไปฝึกงานในสถานประกอบการของประเทศญี่ปุ่น สาเหตุที่เลือกสนใจประเทศญี่ปุ่นเนื่องจากสถานการณ์การขาดแคลนแรงงานในญี่ปุ่นเกิดขึ้นอย่างกว้างขวางจนมีศัพท์เรียกว่า “Hitode Busoku” ผู้เชี่ยวชาญคาดประมาณว่าในปี 2573 ญี่ปุ่นจะต้องการแรงงาน 70.7 ล้านคน โดยจะมีอุปทานแรงงานราว 64.3 ล้านคน ทำให้จะมีการขาดแคลนแรงงานถึง 6.4 ล้านคน การแก้ปัญหาแรงงานโดยรัฐบาลญี่ปุ่นก็พยายามแก้ปัญหาหลายวิธี เช่น พยายามส่งเสริมการทำงานของผู้สูงอายุและสตรี นำหุ่นยนต์และเครื่องจักรมาใช้ การปรับปรุงสภาพการทำงาน เช่น ลดชั่วโมงทำงาน การเพิ่มค่าจ้าง แต่ที่สำคัญมากคือ การเพิ่มการนำเข้าแรงงานต่างด้าวซึ่งแต่ก่อนญี่ปุ่นมีความเป็นเอกภาพทางชาติพันธุ์สูง ตามกฎหมายต้องให้แรงงานต่างด้าวกึ่งทักษะให้สามารถทำงานและอยู่อาศัยในญี่ปุ่นได้เป็นเวลา 5 ปี กฎหมายนี้ซึ่งมีผลบังคับใช้ตั้งแต่ 1 เมษายน 2562

ปัจจุบันการส่งนักศึกษาไปฝึกงานต่างประเทศยังคงมีข้อขัดข้องทางกฎหมายและระเบียบปฏิบัติโดยเฉพาะข้อจำกัดของกฎหมาย ระเบียบ ประกาศของอาชีวศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการเทียบโอนความรู้และประสบการณ์ ณ ปัจจุบันจากการสืบค้นไม่พบความเชื่อมโยงกับระบบการเทียบโอนความรู้ฯ ต่างประเทศตลอดจนความเสี่ยงด้านสถานะของผู้รับการฝึกที่อาจขัดต่อกฎหมายแรงงานหรือประเภทวีซ่า หากบันทึกข้อตกลง (MOU) และสัญญาจ้างมิได้ระบุขอบเขตงานและมาตรฐานความปลอดภัยไว้ให้ครบถ้วน ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาและแก้ปัญหาดังกล่าวด้วยหลักกฎหมายที่สุจริตและหลักพุทธธรรมที่เหมาะสม ปรับปรุงกฎหมายอาชีวศึกษาเพื่อการรับรองสิทธิการเทียบโอนความรู้ของแรงงานไทยในต่างประเทศ เพื่อพัฒนาวิธีการจัดการอาชีวศึกษาคุณภาพสูงต่างประเทศ ให้สามารถส่งนักเรียน นักศึกษาไปฝึกต่างประเทศได้อย่างถูกต้องเป็นไปตามกฎหมาย

นอกจากนี้ประกาศคณะกรรมการการอาชีวศึกษา เรื่อง เกณฑ์มาตรฐานคุณวุฒิอาชีวศึกษา ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ พ.ศ. 2567 (ประกาศคณะกรรมการการอาชีวศึกษา เรื่อง เกณฑ์มาตรฐานคุณวุฒิอาชีวศึกษาระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ พ.ศ. 2567, 2567) และเกณฑ์มาตรฐานคุณวุฒิอาชีวศึกษาระดับประกาศนียบัตร วิชาชีพชั้นสูง พ.ศ. 2567 (ประกาศคณะกรรมการการอาชีวศึกษา เรื่อง เกณฑ์มาตรฐาน

คุณวุฒิอาชีวศึกษาระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง พ.ศ. 2567, 2567) กำหนดว่า การยกเว้นการเรียนรายวิชาในหมวดวิชาสามารถทำได้โดย การโอนผลการเรียน การเทียบโอนผลการเรียน การเทียบโอนความรู้และประสบการณ์ การเทียบโอนผลลัพธ์การเรียนรู้ การเทียบโอนประสบการณ์ของบุคคลตามมาตรฐานอาชีพ กรอบคุณวุฒิแห่งชาติและกรอบคุณวุฒิ อ้างอิงอาเซียน มาตรฐานอาชีพระดับสากลเข้าสู่หน่วยกิตตามหลักสูตรตามหลักเกณฑ์สามารถนำความรู้และประสบการณ์มาขอเทียบโอน ได้จากการศึกษาทุกระบบการศึกษา การฝึกอบรม การประเมินและรับรองความรู้หรือการประเมิน และรับรองสมรรถนะ ประสบการณ์การประกอบอาชีพ และการศึกษาตามอัธยาศัย สามารถเทียบโอน เข้าสู่ระบบการศึกษา และ/หรือสะสมในธนาคารหน่วยกิตการอาชีวศึกษา (Credit Bank) สามารถเทียบโอน ได้โดยนำหน่วยกิตที่สะสมไว้ มาขอยกเว้นการเรียนรายวิชา สำหรับขอรับรองคุณวุฒิทางการศึกษา สำเร็จการศึกษาตามหลักสูตรและมาตรฐานอาชีพ สามารถเข้าสู่โลกอาชีพได้เร็วขึ้น ทั้งนี้ ยังนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตเพิ่มคุณวุฒิทางการศึกษาสำหรับต่อยอดในการประกอบอาชีพ โดยการจัดการอาชีวศึกษาและฝึกอบรมวิชาชีพที่เชื่อมโยงระบบการศึกษาทั้งในระบบ นอกระบบ และระบบ ทวิภาค รวมถึงหลักธรรมที่จะสนับสนุนส่งเสริมการดำเนินการ ได้แก่ หลักพละ 5 ประกอบด้วย สัทธาพละ วิริยะพละ สติพละ สมาธิพละ ปัญญาพละ ประกอบบูรณาการร่วมกัน

ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาและแก้ปัญหาข้อจำกัดทางกฎหมายและระเบียบปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับการเทียบโอนความรู้และประสบการณ์จากการฝึกงานในต่างประเทศ เพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการอาชีวศึกษาระบบทวิภาคีคุณภาพสูง ให้มีความถูกต้องตามระเบียบของสำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา พ.ศ. 2567 และสอดคล้องกับหลักพุทธธรรมพละ 5 เพื่อสร้างบุคลากรที่มีสมรรถนะสูง มีคุณธรรม และเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศให้ทัดเทียมระดับสากลสืบไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพปัญหาและอุปสรรคของการพัฒนากฎหมายอาชีวศึกษาเพื่อการรับรองสิทธิการเทียบโอนความรู้ของแรงงานไทยในต่างประเทศ

2 .เพื่อศึกษาเปรียบเทียบการดำเนินการรับรองสิทธิการเทียบโอนความรู้ของแรงงานไทยในต่างประเทศ

3. เพื่อนำเสนอแนวทางการพัฒนากฎหมายอาชีวศึกษาเพื่อการรับรองสิทธิการเทียบโอนความรู้ของแรงงานไทยในต่างประเทศ

วิธีดำเนินการวิจัย

1. รูปแบบของการวิจัย

การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) และการวิจัยเชิงคุณภาพโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ศึกษาจากเอกสาร หนังสือ กฎหมายที่เกี่ยวข้อง เช่น งานวิชาการของผู้ทรงคุณวุฒิ และงานวิจัย เช่น ดุษฎีนิพนธ์ และรายงานการวิจัย เป็นต้น นอกจากนี้มีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion)

2. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์เชิงลึก จำนวน 21 รูปหรือคน ที่ได้มาจากการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling)

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย แบบสัมภาษณ์และแบบสนทนากลุ่มเฉพาะ โดยดำเนินการดังนี้ 1. ศึกษาวิธีการสร้างแบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูลจากเอกสาร ตำราและงานวิจัย ที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางในการกำหนดกรอบความคิดในการสร้างแบบสัมภาษณ์ 2. ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและเอกสารการวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยพิจารณาถึงรายละเอียดต่าง ๆ เพื่อให้ครอบคลุมวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่กำหนดไว้ 3. ขอคำแนะนำจากอาจารย์ที่ปรึกษา เพื่อใช้เป็นแนวทางในการสร้างแบบสัมภาษณ์ 4. สร้างแบบสัมภาษณ์ให้ครอบคลุมวัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) เพื่อนำมาวิเคราะห์ และ 5. นำแบบสอบถามที่สร้างเสร็จ เสนอประธานและกรรมการที่ปรึกษาดุษฎีนิพนธ์ เพื่อขอความ เห็นชอบและนำเสนอต่อผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 5 คน

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร หนังสือ ตำรา ทางด้านนิติศาสตร์ และการสัมภาษณ์

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยวิเคราะห์โดยการสังเคราะห์เอกสาร หนังสือ ตำรา ทางด้านนิติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมคุณภาพชีวิต ที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผลการวิจัย

1. สภาพปัญหาและอุปสรรคทางการพัฒนากฎหมายอาชีวศึกษาเพื่อการรับรองสิทธิการเทียบโอนความรู้ของแรงงานไทยในต่างประเทศ พบว่า สภาพปัญหาและอุปสรรคสำคัญในการพัฒนากฎหมายอาชีวศึกษาไทยเพื่อรองรับสิทธิการเทียบโอนความรู้ของแรงงานไทยในต่างประเทศ สามารถจำแนกได้เป็น 3 มิติหลักที่เชื่อมโยงกัน เริ่มจากมิติด้านสถานะทางกฎหมายและการรับรองสิทธิสากล ซึ่งเผชิญกับช่องว่างทางกฎหมายจากข้อจำกัดเชิงโครงสร้างของ พ.ร.บ.การอาชีวศึกษา พ.ศ. 2551 ที่ขอบเขตการบังคับใช้ยังจำกัดอยู่เฉพาะภายในราชอาณาจักร ส่งผลให้ทักษะและประสบการณ์ข้ามพรมแดนของแรงงานไทยกลายเป็นสิ่งไร้สถานะทางกฎหมาย ในระบบการศึกษาไทย ประกอบกับขาดเกณฑ์กลางในการเทียบเคียงมาตรฐานวิชาชีพต่างประเทศเข้ากับกรอบคุณวุฒิแห่งชาติ ดุลยพินิจจึงขึ้นอยู่กับแต่ละสถานศึกษาและขาดความเป็นเอกภาพต่อมาในมิติด้านการบริหารจัดการและระบบเทคโนโลยี พบว่าไทยยังขาดองค์กรกลางที่มีอำนาจตามกฎหมายในการบริหารจัดการระบบคลังหน่วยกิตดิจิทัลอย่างเบ็ดเสร็จ อีกทั้งระเบียบใหม่ปี 2567 ยังคงสร้างขั้นตอนทางปกครองที่ซับซ้อน เป็นภาระด้านเอกสาร และขาดการรับรองระบบดิจิทัลสากล ส่งผลให้ระบบคลังหน่วยกิตขาดพลวัต ไม่เอื้อต่อการสะสมทักษะย่อยระยะยาวและขัดต่อหลักการเรียนรู้ตลอดชีวิต และท้ายที่สุดในมิติด้านการบูรณาการหลักพุทธธรรมพละ 5 และธรรมาภิบาลภาครัฐ พบการทำงานภาครัฐแบบแยกส่วนสะท้อนถึงการขาดปัญญาพละและวิริยะพละในการคิดเชิงยุทธศาสตร์และทลายกรอบกฎหมายเดิม ๆ กฎหมายปัจจุบันยังทำหน้าที่เพียงข้อบังคับภายในสถานศึกษา แทนที่จะเป็นเครื่องมือคุ้มครองสิทธิแรงงานในเวทีสากล ข้อจำกัดและอุปสรรคเชิงโครงสร้างทางความคิดและการบริหารจัดการเหล่านี้ จึงส่งผลให้เกิดสภาวะสูญเปล่าทางทรัพยากรมนุษย์ และทำให้เจตนารมณ์ในการยกระดับคุณภาพชีวิตของแรงงานตามกฎหมายและหลักสัมมาอาชีพในพุทธธรรมไม่สามารถบรรลุผลสำเร็จได้อย่างเป็นรูปธรรม

2. การเปรียบเทียบการดำเนินการรับรองสิทธิการเทียบโอนความรู้ของแรงงานไทยในต่างประเทศของประเทศไทยและต่างประเทศ ผลจากการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบกฎหมายและระบบการเทียบโอนความรู้ ทักษะ และประสบการณ์ (RPL) ของประเทศเป้าหมาย สะท้อนให้เห็นถึงกลไกทางกฎหมายและนโยบายที่มีประสิทธิภาพสูงซึ่งประเทศไทยสามารถนำมาเป็นต้นแบบได้ โดยประเทศญี่ปุ่นขับเคลื่อนด้วยกฎหมายส่งเสริม

การพัฒนาความสามารถทางอาชีพ ควบคู่กับระบบทดสอบฝีมือแรงงานแห่งชาติ ที่มุ่งให้คุณค่ากับความเชี่ยวชาญเชิงประจักษ์และการรับรองระดับทักษะ (Skill Certified) จากประสบการณ์จริงมากกว่าใบปริญญา ขณะที่ประเทศจีนยกระดับผ่านกฎหมายการศึกษาอาชีวศึกษาฉบับปรับปรุงใหม่ บูรณาการร่วมกับคลังหน่วยกิตแห่งชาติ (National Credit Bank) ทำหน้าที่บันทึก สะสม และแปลงผลการเรียนรู้ทักษะอาชีพจากทุกรูปแบบให้เป็นหน่วยกิตมาตรฐานเพื่อรับวุฒิการศึกษา ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต และประเทศเกาหลีใต้ประสบความสำเร็จอย่างสูงผ่านกฎหมายการรับรองหน่วยกิตและระบบธนาคารหน่วยกิต (CBS) ที่เปิดโอกาสให้แรงงานนำใบอนุญาตวิชาชีพและประสบการณ์ทำงานมาแปลงเป็นหน่วยกิตสะสมเพื่อรับอนุปริญญาหรือปริญญาตรีจากกระทรวงศึกษาธิการได้โดยตรง อันเป็นการคุ้มครองสิทธิในการเข้าถึงการศึกษาอย่างเท่าเทียม นวัตกรรมทางกฎหมายของทั้งสามประเทศนี้จึงถือเป็นแนวทางและโมเดลสำคัญที่ช่วยทลายข้อจำกัดด้านเวลาและสถานที่ เพื่อให้กฎหมายอาชีวศึกษาของไทยนำมาประยุกต์ใช้ในการรองรับ บันทึก และแปลงประสบการณ์ข้ามแดนของแรงงานไทยในต่างประเทศให้เป็นคุณวุฒิการศึกษาได้อย่างเป็นรูปธรรมและมีมาตรฐานสากล

3. แนวทางการพัฒนากฎหมายอาชีวศึกษาเพื่อการรับรองสิทธิการเทียบโอนความรู้ของแรงงานไทยในต่างประเทศ ซึ่งบูรณาการหลักพละ 5 ผลการวิจัยพบว่า การพัฒนาทักษะฝีมือเพียงอย่างเดียว (Hard Skills) ไม่เพียงพอต่อการเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญ ผู้วิจัยจึงได้สังเคราะห์การนำหลักพละ 5 มาประยุกต์เป็นเกณฑ์ทางนิติศาสตร์ในการประเมินบุคคลโดยสัทธา และวิริยะ ใช้ประเมินความรับผิดชอบและจรรยาบรรณวิชาชีพ และสติ สมาธิ และปัญญา ใช้ประเมินความสามารถในการแก้ไขปัญหาและความรอบคอบในการทำงาน ซึ่งการบูรณาการนี้จะช่วยเปลี่ยนนิยามของความรู้ในการเทียบโอนให้ครอบคลุมถึงคุณลักษณะภายในของผู้ปฏิบัติงานด้วย การพัฒนาระบบ National Skill Credit Bank (The Digitalization of Legal Tech Platform) เพื่อขจัดอุปสรรคเชิงพื้นที่ ระยะทาง และความล่าช้าในการเดินทางไปติดต่อราชการของแรงงานไทยในต่างประเทศ การปรับบทบาทภาครัฐ (State Role Transformation and Deregulation) ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า อุปสรรคสำคัญประการหนึ่งของการเทียบโอนความรู้ คือ ทัศนคติและโครงสร้างกฎหมายของภาครัฐไทยที่เน้นการควบคุมและจับผิด (Controller) มากกว่าการส่งเสริม ผู้วิจัยจึงเสนอแนะแนวทางปฏิรูปบทบาทของรัฐทางกฎหมาย และ การสร้างมาตรฐานการยอมรับร่วม (The Establishment of Mutual Recognition Arrangement - MRA) หัวใจสำคัญของการคุ้มครองสิทธิแรงงานไทยในต่างประเทศให้ยั่งยืน คือ การทำให้ทักษะที่ทำในต่างประเทศได้รับการยอมรับในไทยและทักษะจากไทยได้รับการสากลยอมรับ ผู้วิจัยจึงเสนอให้พัฒนากลไก Mutual Recognition (การยอมรับร่วมกัน)

อภิปรายผลการวิจัย

ผู้วิจัยได้นำกรอบทฤษฎีผลประโยชน์ทางนิติศาสตร์ของรูดอล์ฟ ฟอน เยวริ่ง (Rudolf von Jhering) และรอสโค พาวนด์ (Roscoe Pound) นักคิดในสำนักกฎหมายเชิงสังคมวิทยามาเป็นหลักยึดสากล โดยทฤษฎีดังกล่าวระบุว่า กฎหมายที่ดีและมีประสิทธิภาพจะต้องทำหน้าที่เป็นเครื่องมือในการวิศวกรรมสังคม(Social Engineering) เพื่อคุ้มครองและประสานประโยชน์หลัก 3 ด้านให้เกิดความสมดุล ได้แก่ 1. ประโยชน์ต่อปัจเจกชน 2. ประโยชน์ต่อสังคม และ 3. ประโยชน์ต่อรัฐ (สมยศ เชื้อไทย, 2555)

1. สภาพปัญหาและอุปสรรคทางการพัฒนากฎหมายอาชีวศึกษาเพื่อการรับรองสิทธิการเทียบโอนความรู้ของแรงงานไทยในต่างประเทศ ผลการวิจัยพบว่า กฎหมายอาชีวศึกษาของไทยในปัจจุบัน โดยเฉพาะประกาศคณะกรรมการการอาชีวศึกษา เรื่อง ธนาคารหน่วยกิต (Credit Bank) และการเทียบโอนความรู้ประสบการณ์ พ.ศ. 2567 มีรากฐานที่เข้มแข็งในการคุ้มครองสิทธิและส่งเสริมการพัฒนาศักยภาพของบุคคล

ผ่านการเรียนรู้ตลอดชีวิต อย่างไรก็ตาม ปัญหาสำคัญที่เป็นอุปสรรคคือ ข้อจำกัดด้านเขตอำนาจรัฐ (Territoriality) ในการตรวจสอบและรับรองทักษะที่เกิดขึ้นในต่างประเทศ ซึ่งสอดคล้องกับความเห็นของผู้เชี่ยวชาญที่มองว่ากฎหมายต้องถูกพัฒนาให้มีความยืดหยุ่นและก้าวทันต่อการเปลี่ยนแปลงของตลาดแรงงานโลก เพื่อลดข้อผิดพลาดและข้อพิพาททางกฎหมายที่อาจเกิดขึ้นจากการเทียบโอน สอดคล้องกับขจิต การเดช (2569) ได้ศึกษาเรื่อง หลักนิติธรรมกับการบังคับใช้กรอบด้านสิ่งแวดล้อม สังคม และธรรมาภิบาลเพื่อขับเคลื่อนเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนในภาคธุรกิจ ผลการศึกษาพบว่า หลักนิติธรรมทำหน้าที่เป็นตัวเร่งที่เปลี่ยนกรอบด้านสิ่งแวดล้อม สังคม และธรรมาภิบาล ให้เป็นกลไกที่มีผลบังคับจริงผ่านการยกระดับสู่พันธกรณีทางกฎหมาย การพัฒนามาตรฐานการจำแนกกิจกรรมสีเขียวแห่งชาติ และการปฏิรูปหน้าที่ความไว้วางใจของกรรมการให้ครอบคลุมความรับผิดชอบด้านความยั่งยืนพร้อมกลไกตรวจสอบโดยบุคคลที่สาม เพื่อให้ภาคธุรกิจไทยบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนได้อย่างแท้จริงภายในปี 2030

2. เปรียบเทียบการดำเนินการรับรองสิทธิการเทียบโอนความรู้ของแรงงานไทยในต่างประเทศของประเทศไทยและต่างประเทศ พบว่า ประเด็นที่น่าสนใจจากการวิจัยคือ ข้อเสนอในการพัฒนาระบบ National Skill Credit Bank เพื่อเป็นแพลตฟอร์มกลางในการเชื่อมโยงข้อมูลจากภาครัฐ ภาคเอกชน และหน่วยงานในต่างประเทศ ระบบนี้จะทำหน้าที่เป็นเครื่องมือดิจิทัลที่ช่วยให้กระบวนการเทียบโอนมีความโปร่งใส ตรวจสอบย้อนหลังได้ (Digital Traceability) และช่วยลดปัญหาความล่าช้าทางปกครองในการตรวจสอบเอกสารจากต่างประเทศ ซึ่งถือเป็นการเปลี่ยนบทบาทของภาครัฐจากการเป็นผู้กำกับดูแล (Regulator) มาเป็นผู้อำนวยความสะดวก (Facilitator) อย่างเป็นรูปธรรม สอดคล้องกับงานวิจัยของวิทยา ธาตุบุรมย์ และคณะ (2568) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการพัฒนานวัตกรรมระบบสารสนเทศด้านกฎหมายอาชีวอนามัย และความปลอดภัยของประเทศไทย ผลการวิจัยพบว่า 1. การศึกษาสภาพปัจจุบัน สภาพปัญหา และความต้องการของผู้ใช้งาน โดยใช้แบบสอบถามเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง 310 คน และสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 18 คน พบว่าระบบสารสนเทศเดิมมีข้อจำกัดด้านความซับซ้อนของการใช้งาน ไม่มีระบบแจ้งเตือน ผู้ใช้งานต้องการระบบที่ใช้งานง่าย เสถียรอัปเดตข้อมูลแบบเรียลไทม์ และมีระบบรักษาความปลอดภัยที่มีประสิทธิภาพ 2. ระบบสารสนเทศที่พัฒนาขึ้นมีองค์ประกอบสำคัญ 7 ด้าน ได้แก่ ความง่ายในการใช้งาน ประโยชน์จากการใช้งาน คุณภาพของระบบ คุณภาพของข้อมูล คุณภาพของการให้บริการ ความพึงพอใจของผู้ใช้งาน และความเชื่อมั่นในระบบ ผลการประเมินโดยผู้ทรงคุณวุฒิ 12 คน อยู่ในระดับมาก และ 3. ผลการทดลองใช้นวัตกรรมระบบสารสนเทศ

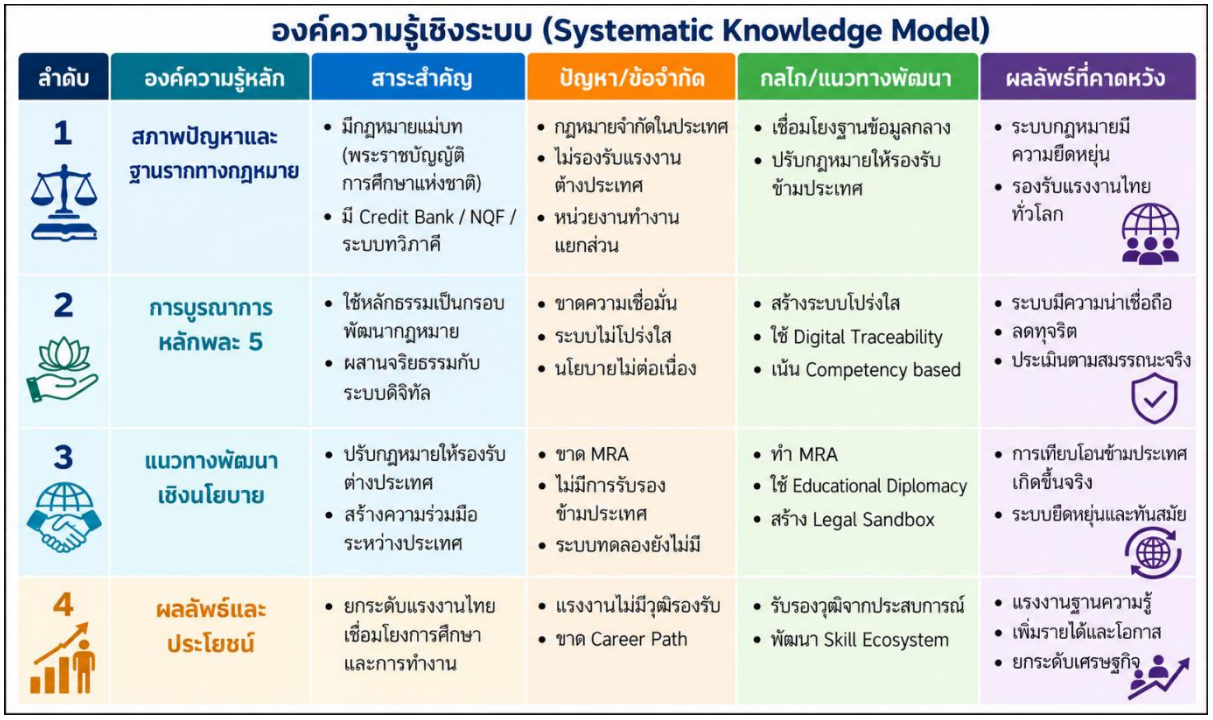
3. แนวทางการพัฒนากฎหมายอาชีวศึกษาเพื่อการรับรองสิทธิการเทียบโอนความรู้ของแรงงานไทยในต่างประเทศซึ่งบูรณาการหลักพละ 5 ผลการวิจัยพบว่า 1. ประโยชน์ต่อปัจเจกชน (ตัวแรงงานไทย) หลักธรรมขับเคลื่อน สัทธาพละ (ความเชื่อมั่น) และวิริยะพละ (ความเพียรพยายาม) การบูรณาการทางกฎหมาย ใช้รองรับการเรียนรู้ตลอดชีวิตตาม พ.ร.บ.การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 (มาตรา 20) และ พ.ร.บ. อาชีวศึกษา พ.ศ. 2551 (มาตรา 8) เพื่อเปลี่ยนสถานะจากแรงงานไร้ฝีมือสู่นักศึกษาข้ามชาติ แรงงานสามารถแปลงประสบการณ์จริงเป็นหน่วยกิตดิจิทัล เพื่อรับวุฒิการศึกษาที่สูงขึ้น (ปวช./ปวส./ปริญญาตรี) เพิ่มโอกาสเลื่อนตำแหน่ง เพิ่มค่าจ้าง และต่อยอดเป็นผู้ประกอบการเมื่อกลับประเทศ 2. ประโยชน์ต่อสังคม หลักธรรมขับเคลื่อน สติพละ (ความรอบคอบ) และสมาธิพละ (ความตั้งใจมั่น) การบูรณาการทางกฎหมาย ใช้เป็นฐานในการพัฒนาระบบตรวจสอบและกลั่นกรองหลักฐานการทำงานในต่างประเทศที่โปร่งใส ป้องกันการปลอมแปลงและสร้างความเสถียรภาพในการเชื่อมโยงกฎหมาย ผลลัพธ์ ลดความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาผ่านแพลตฟอร์มคลังหน่วยกิตแห่งชาติ (National Skill Credit Bank) เกิดการยอมรับว่าทักษะจากการทำงานจริงมีคุณค่าเท่าเทียมการเรียนในห้องเรียน และทำให้ชุมชนท้องถิ่นได้บุคลากรทักษะสูงระดับสากลกลับมาพัฒนา

ภูมิลำเนาและ 3. ประโยชน์ต่อรัฐ (ประเทศชาติ) หลักธรรมขับเคลื่อน ปัญญาพละ (ความรอบรู้) การบูรณาการทางกฎหมาย นำไปสู่ข้อเสนอเชิงนโยบายจัดทำ Legal Sandbox (พื้นที่ทดลองกฎหมาย) เพื่อทดลองใช้เกณฑ์เทียบโอนกับแรงงานไทยในต่างประเทศ (เช่น ญี่ปุ่น จีน เกาหลีใต้) และเสนอปรับปรุงนิยามสถานประกอบการใน พ.ร.บ.อาชีวศึกษา พ.ศ. 2551 ให้ครอบคลุมถึงองค์กรในต่างประเทศ ผลลัพธ์ รัฐเกิดฐานข้อมูลทักษะแห่งชาติ (Skill Map) ที่แม่นยำ และเกิด นวัตกรรมทางการทูตเพื่อการศึกษา (Educational Diplomacy) ผ่านข้อตกลงยอมรับร่วมกัน (MRA) ช่วยเพิ่มสัดส่วนแรงงานทักษะสูง (Highly Skilled Labor) โดยประหยัดงบประมาณแผ่นดินในการสร้างสถานศึกษาหรือจัดหาเครื่องมือราคาแพง สอดคล้องกับงานวิจัยของศิวกร อินภูษา และคณะ (2568) ได้ศึกษาเรื่อง การศึกษาองค์ประกอบการพัฒนาอุปนิสัยของผู้มีประสิทธิผลสูงเสริมด้วยหลักพละ 5 ของผู้บริหารวิทยาลัยสังกัดสำนักงานอาชีวศึกษา จังหวัดหนองบัวลำภู ผลการศึกษาพบว่า องค์ประกอบการพัฒนาอุปนิสัยประสิทธิผลสูงประกอบด้วย 2 ส่วนสำคัญที่สามารถบูรณาการกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ ได้แก่ อุปนิสัย 7 ประการ และหลักพละ 5 ตามหลักพุทธธรรม โดยเฉพาะองค์ประกอบที่ได้รับการประเมินว่ามีความเหมาะสมสูงสุด คือ “การกำหนดผลลัพธ์ของการกระทำ” (ค่าเฉลี่ย 4.55) และ “การลับเลื่อยให้คมอยู่เสมอ” (ค่าเฉลี่ย 4.52) สำหรับตัวบ่งชี้ย่อยนั้น “การกำหนดวิสัยทัศน์” (ค่าเฉลี่ย 4.60) และ “การพัฒนาด้านสติปัญญา” (ค่าเฉลี่ย 4.55) ได้รับการประเมินในระดับสูงที่สุด ผลการประเมินความเป็นไปได้ในการนำไปปฏิบัติอยู่ในระดับสูง (ค่าเฉลี่ย 4.15-4.45) ซึ่งสะท้อนถึงศักยภาพในการประยุกต์ใช้จริงในการบริหารการศึกษา การวิจัยนี้ให้องค์ความรู้ใหม่ในการผสมผสานทฤษฎีตะวันตกกับหลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาศักยภาพผู้บริหารทั้งด้านสมรรถนะและจริยธรรมอย่างสมดุล สอดคล้องกับยุทธศาสตร์การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของประเทศไทย และสอดคล้องกับงานของเกรียงไกร ปัญญาประเสริฐกุล และจุฬาพรรณภรณ์ ธนะแพทย์ (2564) ได้ศึกษาเรื่อง การบริหารจัดการ อาชีวศึกษาระบบทวิภาคีตามหลักพุทธวิธี โดยวิเคราะห์การอาชีวศึกษาระบบทวิภาคีนับว่าเป็นการจัดการศึกษาเพื่อผลิตแรงงานฝีมือที่มีคุณภาพสนองตอบความต้องการของตลาดแรงงาน หัวใจสำคัญของการจัดการระบบทวิภาคี คือความร่วมมือระหว่างสถานศึกษากับสถานประกอบการในการบริหารจัดการอย่างเป็นกระบวนการร่วมกันในทุก ๆ ด้าน และการพัฒนาการอาชีวศึกษาระบบทวิภาคี ซึ่งจำแนกเป็น 4 แนวทางหลัก ได้แก่ การบริหารจัดการระบบทวิภาคี ความร่วมมือการจัดการเรียนการสอน และคุณลักษณะผู้สำเร็จการศึกษา เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาการอาชีวศึกษาระบบทวิภาคีในสถานศึกษา นอกจากนี้ หากมีการบูรณาการหลักพุทธวิธีเพื่อไปใช้ในการพัฒนาการอาชีวศึกษาระบบทวิภาคีด้วยแล้วจะทำให้การพัฒนาการอาชีวศึกษาระบบทวิภาคีเป็นไปด้วยความสงบเรียบร้อย

องค์ความรู้ใหม่

องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้ คือ รูปแบบองค์ความรู้เชิงระบบ (Systematic Knowledge Model) ที่มุ่งแก้ปัญหาช่องว่างทางกฎหมายเพื่อรองรับสิทธิของแรงงานไทยในต่างประเทศ โดยบูรณาการกลไก 3 ส่วนเข้าด้วยกันอย่างเป็นรูปธรรม เริ่มจากการพัฒนาข้อจำกัดของกฎหมายแม่บท เช่น พ.ร.บ. การศึกษาแห่งชาติ หรือระบบธนาคารหน่วยกิต (Credit Bank) ที่เดิมบังคับใช้เฉพาะภายในประเทศให้สามารถขยายขอบเขตและยืดหยุ่นพอที่จะรองรับแรงงานข้ามพรมแดนได้ ผ่านการเชื่อมโยงฐานข้อมูลกลางของทุกหน่วยงาน ส่วนต่อมา คือ การนำหลักพละ 5 มาประยุกต์ใช้เป็นกรอบทางจริยธรรมควบคู่ไปกับระบบเทคโนโลยีดิจิทัล เช่น ระบบที่สามารถตรวจสอบย้อนหลังได้ (Digital Traceability) และประเมินตามสมรรถนะจริง ซึ่งจะช่วยขจัดความไม่โปร่งใสและสร้างความเชื่อมั่นให้กับระบบ ท้ายที่สุด คือ การขับเคลื่อนเชิงนโยบายที่ทลายข้อจำกัดระหว่างประเทศด้วยการสร้างข้อตกลงยอมรับร่วมกัน (MRA) การใช้ทูตทางการศึกษา (Educational Diplomacy) ตลอดจนการสร้างพื้นที่ทดลองทางกฎหมาย (Legal Sandbox)

เมื่อทั้งสามกลไกทำงานสอดประสานกัน จะส่งผลให้ระบบการเทียบโอนคุณวุฒิวิชาชีพข้ามประเทศเกิดขึ้นได้จริง ซึ่งจะช่วยยกระดับแรงงานไทยให้ได้รับการยอมรับ เป็นการเพิ่มโอกาส เพิ่มรายได้ และขับเคลื่อนเศรษฐกิจของประเทศด้วยแรงงานฐานความรู้อย่างยั่งยืน

ภาพที่ 1 องค์ความรู้จากการวิจัย

จากแผนภาพที่ 1 องค์ความรู้จากการวิจัย ผู้วิจัยได้องค์ความรู้จากการวิจัย ดังนี้

การพัฒนากฎหมายว่าด้วยการพัฒนากฎหมายอาชีวศึกษาเพื่อการรับรองสิทธิการเทียบโอนความรู้ของแรงงานไทยในต่างประเทศ พบว่า องค์ความรู้เชิงระบบในการพัฒนากฎหมายอาชีวศึกษาเพื่อรองรับแรงงานไทยในต่างประเทศ เริ่มต้นจากการวิเคราะห์ สภาพปัญหาและฐานรากทางกฎหมาย พบว่า แม้ประเทศไทยจะมีกฎหมายแม่บทอย่างพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ และมีระบบรองรับ เช่น ธนาคารหน่วยกิต (Credit Bank) กรอบคุณวุฒิแห่งชาติ (NQF) และการอาชีวศึกษาทวิภาคีอยู่แล้ว แต่ในทางปฏิบัติกฎหมายเหล่านี้ยังมีข้อจำกัดที่บังคับใช้เฉพาะภายในประเทศ ไม่ครอบคลุมถึงแรงงานที่ไปทำงานในต่างประเทศ อีกทั้งการทำงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องยังเป็นแบบแยกส่วน แนวทางการพัฒนาจึงต้องมุ่งเน้นการเชื่อมโยงฐานข้อมูลกลางและการปรับปรุงกฎหมายให้มีขอบเขตการรองรับแรงงานไทยได้ทั่วโลก

เพื่อให้ระบบกฎหมายมีความยืดหยุ่นอย่างแท้จริง ในเชิงกระบวนการขับเคลื่อน ได้มีการนำการบูรณาการหลักพละ 5 มาเป็นกรอบในการพัฒนากฎหมาย โดยผสานหลักจริยธรรมเข้ากับระบบดิจิทัล เพื่อแก้ปัญหาความไม่โปร่งใสและความไม่ต่อเนื่องของนโยบาย กลไกสำคัญคือการสร้างระบบที่ตรวจสอบย้อนกลับได้ (Digital Traceability) และการประเมินผลตามสมรรถนะจริง (Competency-based) ซึ่งจะช่วยสร้างความเชื่อมั่นให้กับระบบ ลดการทุจริต และทำให้การรับรองวุฒิการศึกษามีความน่าเชื่อถือในระดับสากล สำหรับ แนวทางพัฒนาเชิงนโยบาย มุ่งเน้นการทลายกำแพงระหว่างประเทศด้วยการจัดทำข้อตกลงยอมรับร่วมกัน (MRA) และการใช้ทูตทางการศึกษา (Educational Diplomacy) เพื่อแก้ปัญหาการขาดการรับรองวุฒิข้ามพรมแดน

นอกจากนี้ ยังมีการเสนอให้สร้าง พื้นที่นวัตกรรมทางกฎหมาย (Legal Sandbox) เพื่อทดลองใช้ระบบนิเวศการรับรองวุฒิที่ทันสมัยและยืดหยุ่น ก่อนจะขยายผลสู่การปฏิบัติในวงกว้าง

สรุปและข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. สำนักนายกรัฐมนตรี, กระทรวงศึกษาธิการ (สำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา) หน่วยงานร่วมกับกระทรวงแรงงาน, กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม ควรดำเนินการบูรณาการระดับชาติเพื่อจัดตั้งองค์กรกลางและระบบคลังหน่วยกิตดิจิทัลสากล ผลักดันให้การเทียบโอนความรู้และประสบการณ์ของแรงงานคืนถิ่นเป็น วาระแห่งชาติ

2. กระทรวงการต่างประเทศ, กระทรวงแรงงาน หน่วยงานร่วม กระทรวงศึกษาธิการ, สถาบันคุณวุฒิวิชาชีพ (องค์การมหาชน) ควรดำเนินการยกระดับการทูตแรงงานเพื่อการอาชีวศึกษาและความร่วมมือระหว่างประเทศ เร่งผลักดันข้อตกลงยอมรับร่วมกัน (MRA) และการจัดทำดัชนีเทียบเคียงสมรรถนะวิชาชีพ (Competency Mapping)

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

1. สำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา (สอศ.), กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม หน่วยงานร่วม สถาบันคุณวุฒิวิชาชีพ (องค์การมหาชน), กรมพัฒนาฝีมือแรงงาน ควรดำเนินการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานดิจิทัลและระบบรับรองทักษะสากล พัฒนาระบบคลังหน่วยกิตดิจิทัล (Digital Credit Bank)

2. สถาบันการอาชีวศึกษาทั้ง 23 แห่ง และสถานศึกษาในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษาทั้งภาครัฐและภาคเอกชน จำนวนทั้งสิ้น 875 แห่ง หน่วยงานร่วม กรมการจัดหางาน (กองปลัดกระทรวงแรงงาน/ฝ่ายทูตแรงงาน), สถานประกอบการคู่ค้าในต่างประเทศ ควรดำเนินการปฏิรูประบบการประเมินสมรรถนะทางไกลและฐานสมรรถนะปรับเปลี่ยนรูปแบบการประเมินผลจากการสอบข้อเขียนเป็นการประเมินบนฐานสมรรถนะ (Competency-Based Assessment)

เอกสารอ้างอิง

เกรียงไกร ปัญญาประเสริฐกุล และจุฬาพรรณภรณ์ ธนะแพทย์. (2564). การบริหารจัดการอาชีวศึกษาระบบทวิภาคีตามหลักพุทธวิธี. วารสาร มจร อุบลปริทรรศน์, 6(3), 853–864.

ขจิต การเดช. (2569). หลักนิติธรรมกับการบังคับใช้กรอบด้านสิ่งแวดล้อม สังคม และธรรมาภิบาลเพื่อขับเคลื่อนเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนในภาคธุรกิจไทย. วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์, 9(1), 345–359.

ประกาศคณะกรรมการการอาชีวศึกษา เรื่อง เกณฑ์มาตรฐานคุณวุฒิอาชีวศึกษาระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ พ.ศ. 2567. ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 141 ตอนพิเศษ 78 ง. หน้า 57–64.

ประกาศคณะกรรมการการอาชีวศึกษา เรื่อง เกณฑ์มาตรฐานคุณวุฒิอาชีวศึกษาระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง พ.ศ. 2567. ราชกิจจานุเบกษา. หน้า 141 ตอนพิเศษ 78 ง. 65–74.

วิทยา ธาตุบุรมย์ และคณะ. (2568). การพัฒนานวัตกรรมระบบสารสนเทศด้านกฎหมายอาชีวอนามัยและความปลอดภัยของประเทศไทย. วารสารวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง, 14(3), 94–107.

ศิวกร อินภูษา และคณะ. (2568). การศึกษาองค์ประกอบการพัฒนาอุปนิสัยของผู้มีประสิทธิผลสูงเสริมด้วยหลักพละ 5 ของผู้บริหารวิทยาลัยสังกัดสำนักงานอาชีวศึกษาจังหวัดหนองบัวลำภู. วารสารมณีเชษฐาราม วัดจอมมณี, 8(5), 716–731.

สมยศ เชื้อไทย. (2555). นิติปรัชญาเบื้องต้น (พิมพ์ครั้งที่ 15 แก้ไขเพิ่มเติม). กรุงเทพฯ: วิญญูชน.

สำนักงานจัดหางานจังหวัดพังงา. (2565). โครงการ IM: ประเทศญี่ปุ่น. สืบค้นเมื่อ 15 มกราคม 2568 จาก https://doe.go.th/prd/phangnga/service/param/site/115/cat/18/sub/0/pull/detail/view/detail/object_id/1250.

JIDIR
วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์
JOURNAL OF INTERDISCIPLINARY INNOVATION REVIEW
ปีที่ 9 ฉบับที่ 5 กันยายน – ตุลาคม 2569 Vol. 9 No. 5 September – October 2026

บทความวิจัย

ปัญหาการหักค่าใช้จ่ายเป็นการเหมาสำหรับภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา ตามประมวลรัษฎากร มาตรา 40(8)

PROBLEMS CONCERNING FLAT-RATE EXPENSE DEDUCTIONS FOR PERSONAL INCOME TAX UNDER SECTION 40(8) OF THE REVENUE CODE

ชัชพงศ์ ภาคเดช*, ผกาทิพย์ สุวรรณโชติ
Chatpong Pakdech*, Pakathip Suwanachot
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Faculty of Social Sciences, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
*Corresponding Author E-mail: chatpong.p509@gmail.com
Received May 23, 2026; Revised August 27, 2026; Accepted September 7, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1. ศึกษาวิเคราะห์ปัญหาและอุปสรรคจากการกำหนดอัตราหักค่าใช้จ่ายเป็นการเหมาในอัตราเดียวสำหรับเงินได้พึงประเมินตามประมวลรัษฎากร มาตรา 40(8) ประกอบพระราชกฤษฎีกา (ฉบับที่ 629) พ.ศ. 2560 2. วิเคราะห์เปรียบเทียบหลักกฎหมายและมาตรการทางภาษีเกี่ยวกับการหักค่าใช้จ่ายของไทยกับสิงคโปร์ ฮ่องกง และมาเลเซีย และ 3. แนวทางปรับปรุงกฎหมายและระบบการหักค่าใช้จ่ายให้มีความเป็นธรรมและสอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจ การวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ประกอบด้วยการวิจัยเอกสารจากกฎหมาย เอกสารราชการ งานวิชาการ และกฎหมายต่างประเทศและการวิจัยภาคสนามโดยสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 20 รูปหรือคน จาก 4 กลุ่ม และสนทนากลุ่มเฉพาะผู้ทรงคุณวุฒิ 10 รูปหรือคน วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการตีความกฎหมาย การวิเคราะห์เปรียบเทียบและการสังเคราะห์เชิงนิติศาสตร์

ผลการวิจัยพบว่า 1. การกำหนดอัตราหักค่าใช้จ่ายแบบเหมาในอัตราเดียวร้อยละ 60 ไม่สอดคล้องกับโครงสร้างต้นทุนที่แตกต่างกันของแต่ละกิจการ ทำให้ผู้ประกอบการบางกลุ่มรับภาระภาษีไม่สัมพันธ์กับกำไรสุทธิจริง และเกิดความเสมอภาคเชิงรูปแบบมากกว่าความเป็นธรรมเชิงสาระ 2. สิงคโปร์ ฮ่องกง และมาเลเซียให้ความสำคัญกับความเกี่ยวเนื่องระหว่างรายจ่ายกับรายได้และการคำนวณภาษีจากกำไรสุทธิจริง โดยมีความยืดหยุ่นมากกว่าระบบอัตราเหมาเดียวของไทย และ 3. ควรพัฒนาระบบผสม โดยจำแนกอัตราหักค่าใช้จ่ายตามกลุ่มต้นทุน เปิดทางเลือกให้หักค่าใช้จ่ายตามจริง และกำหนดมาตรการ Safe Harbour สำหรับผู้ประกอบการรายย่อย พร้อมปรับปรุงกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับมาตรา 40(8) และพระราชกฤษฎีกา (ฉบับที่ 629) พ.ศ. 2560 ให้รองรับระบบดังกล่าว โดยสังเคราะห์เป็น FAIR-40(8) Model เพื่อสร้างดุลยภาพระหว่างความเป็นธรรมทางภาษี ความสามารถในการเสียภาษี ประสิทธิภาพการจัดเก็บ และหลักอิทธิบาท 4
คำสำคัญ: ภาษีเงินได้บุคคลธรรมดา, ประมวลรัษฎากร มาตรา 40(8), การหักค่าใช้จ่ายเป็นการเหมา

Abstract

This research article aimed to: 1. analyze the problems and obstacles arising from the application of a single standard deduction rate for assessable income under Section 40(8) of the Revenue Code in conjunction with Royal Decree (No. 629) B.E. 2560 (2017); 2. comparatively

analyze Thailand's legal principles and tax measures concerning expense deductions with those of Singapore, Hong Kong, and Malaysia; and 3. propose guidelines for improving the law and expense deduction system to enhance fairness and align with prevailing economic conditions. This study employed a qualitative research design comprising documentary research on laws, official documents, academic literature, and foreign laws, together with field research involving in-depth interviews with 20 key informants from four groups and a focus group discussion with 10 experts. Data were analyzed through legal interpretation, comparative analysis, and legal synthesis.

The findings revealed that 1. The application of a single standard expense deduction rate of 60 percent does not reflect the differing cost structures of various types of businesses, resulting in tax burdens for certain groups of entrepreneurs that do not correspond to their actual net profits and creating formal equality rather than substantive tax fairness. 2. Singapore, Hong Kong, and Malaysia place greater emphasis on the nexus between expenses and income and on taxation based on actual net profits, thereby providing greater flexibility than Thailand's single standard deduction system; and 3. A hybrid system should be developed by differentiating expense deduction rates according to cost structures, allowing taxpayers the option to deduct actual expenses, and introducing Safe Harbour measures for small-scale entrepreneurs. Relevant provisions concerning Section 40(8) of the Revenue Code and Royal Decree (No. 629) B.E. 2560 (2017) should also be amended to accommodate the proposed system. These approaches were synthesized into the FAIR-40(8) Model, which seeks to establish a balance among tax fairness, ability to pay, tax collection efficiency, and the Iddhipada 4 principles.

Keywords: Personal Income Tax, Revenue Code Section 40(8), Standard Deduction

บทนำ

ระบบภาษีเงินได้บุคคลธรรมดามีหน้าที่ทั้งจัดหารายได้ให้รัฐและกระจายภาระสาธารณะตามความสามารถในการเสียภาษี การกำหนดฐานภาษีจึงต้องพิจารณาเงินได้สุทธิ มิใช่เพียงรายรับรวม เพราะรายจ่ายที่จำเป็นต่อการก่อให้เกิดเงินได้เป็นองค์ประกอบสำคัญของฐานะทางเศรษฐกิจที่แท้จริง หลักภาษีอากรที่ดีของ Smith (1776) ให้ความสำคัญกับความเป็นธรรม ความแน่นอน ความสะดวก และความประหยัด ขณะที่ Rawls (1971) อธิบายว่า กติกาของสถาบันสาธารณะต้องคำนึงถึงบุคคลที่มีทรัพยากรและโอกาสน้อยกว่า เมื่อนำมาพิจารณาร่วมกัน การหักค่าใช้จ่ายตามประมวลรัษฎากร มาตรา 40(8) จึงมิใช่เพียงวิธีคำนวณทางบัญชี แต่เป็นกลไกที่กำหนดว่าผู้ประกอบการรายย่อย ผู้ประกอบอาชีพอิสระ และวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมจะรับภาระภาษีสอดคล้องกับกำไรทางเศรษฐกิจเพียงใด ทั้งนี้ ตามมาตรา 2 แห่งพระราชบัญญัติให้ใช้บทบัญญัติแห่งประมวลรัษฎากร พุทธศักราช 2481 กำหนดให้ใช้พระราชบัญญัติและประมวลรัษฎากรตั้งแต่วันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2482 เป็นต้นไป (พระราชบัญญัติให้ใช้บทบัญญัติแห่งประมวลรัษฎากร พุทธศักราช 2481, 2482)

ก่อนปีภาษี 2560 พระราชกฤษฎีกา (ฉบับที่ 11) พ.ศ. 2502 กำหนดอัตราหักค่าใช้จ่ายเป็นการเหมาแตกต่างกันตามประเภทกิจการ (พระราชกฤษฎีกาออกตามความในประมวลรัษฎากร ว่าด้วยการกำหนด

ค่าใช้จ่ายที่ยอมให้หักจากเงินได้พึงประเมิน (ฉบับที่ 11) พ.ศ. 2502, 2502) ต่อมาพระราชกฤษฎีกา (ฉบับที่ 629) พ.ศ. 2560 (พระราชกฤษฎีกาออกตามความในประมวลรัษฎากร ว่าด้วยการกำหนดค่าใช้จ่ายที่ยอมให้หักจากเงินได้พึงประเมิน (ฉบับที่ 629) พ.ศ. 2560, 2560) ปรับกิจการจำนวนมากภายใต้มาตรา 40(8) ให้ใช้อัตราร้อยละ 60 แม้การกำหนดอัตราเดียวช่วยลดความซับซ้อนในการยื่นแบบและการตรวจสอบ แต่กิจการซื้อมาขายไป การผลิต การบริการ การรับเหมา และการขนส่งมีสัดส่วนต้นทุนและอัตรากำไรแตกต่างกัน จึงมีความเสี่ยงที่ฐานภาษีตามอัตราเหมาจะสูงหรือต่ำกว่ากำไรจริง งานของ Ariff et al. (1997) และ Chan et al. (1999) แสดงให้เห็นว่า ต้นทุนการปฏิบัติตามกฎหมายภาษีเป็นภาระสำคัญของกิจการ โดยเฉพาะกิจการขนาดเล็ก ประเด็นนี้สอดคล้องกับข้อเท็จจริงทางกฎหมายที่ว่า แม้ผู้มีเงินได้ตามมาตรา 40(8) จะมีทางเลือกพิสูจน์รายจ่ายจริงตามเงื่อนไขที่กำหนด แต่รายย่อยอาจเข้าถึงทางเลือกดังกล่าวได้ยากเพราะต้นทุนด้านบัญชีและเอกสาร การเปรียบเทียบกับสิงคโปร์ ฮ่องกง และมาเลเซียจึงเลือกจากหลักร่วมเรื่องความเกี่ยวเนื่องระหว่างรายจ่ายกับการก่อให้เกิดรายได้และฐานกำไรสุทธิ ขณะที่แต่ละแห่งใช้วิธีลดความซับซ้อนแตกต่างกัน ได้แก่ สิงคโปร์มีอัตราส่วนค่าใช้จ่ายคงที่เฉพาะกลุ่ม ฮ่องกงเน้นระบบภาษีกำไรที่เรียบง่าย และมาเลเซียมีบริบทภูมิภาคและโครงสร้างผู้ประกอบการใกล้เคียงไทย ทำให้สามารถเปรียบเทียบทั้งหลักกฎหมายและเงื่อนไขเชิงสถาบันได้

หลักอิทธิบาท 4 ในพระไตรปิฎกประกอบด้วยฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา ซึ่งอธิบายในรูปของฉันทสมาธิปธานสังขาร วิริยสมาธิปธานสังขาร จิตตสมาธิปธานสังขาร และวิมังสาสมาธิปธานสังขาร (ที.ปา. 11/231/278) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ในทางประยุกต์ ฉันทะ หมายถึง การกำหนดเป้าหมายที่ผู้เสียภาษีเห็นคุณค่าและยอมรับได้ วิริยะ หมายถึง ความต่อเนื่องในการพัฒนาข้อมูลและระบบสนับสนุน จิตตะ หมายถึง ความใส่ใจต่อความแตกต่างของกิจการและผลกระทบต่อรายย่อย และวิมังสา หมายถึง การตรวจสอบ ทดลอง และปรับปรุงกฎหมายจากข้อมูลจริง (พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ. ปยุตฺโต, 2559) งานวิจัยเลือกหลักธรรมนี้มิใช่เพื่อใช้แทนหลักกฎหมายภาษีหรือเป็นเกณฑ์วินิจฉัยหน้าที่ทางภาษี แต่ใช้เป็นกรอบกำกับคุณภาพของกระบวนการพัฒนากฎหมาย ตั้งแต่การกำหนดเป้าหมาย การรวบรวมข้อมูล การรับฟังผู้เกี่ยวข้อง การนำมาตรการไปใช้ และการประเมินผลภายหลังการบังคับใช้

ช่องว่างสำคัญของกฎหมายไทยอยู่ที่การขาดเกณฑ์จำแนกกิจการตามความเข้มข้นของต้นทุน การขาดกลไกช่วยให้ผู้ประกอบการรายย่อยเข้าถึงสิทธิหักค่าใช้จ่ายตามจริง และการขาดวงรอบทบทวนอัตราจากข้อมูลที่เปิดเผยตรวจสอบได้ งานวิจัยนี้จึงเปลี่ยนคำถามจากการกำหนดว่าอัตราร้อยละ 60 ควรเพิ่มหรือลดเป็นเท่าใด ไปสู่การวิเคราะห์ว่ากฎหมายควรออกแบบกระบวนการกำหนดอัตรา สิทธิเลือก และการทบทวนอย่างไร โดยแยกความสะดวกทางปกครองออกจากความเป็นธรรมของฐานภาษี เปรียบเทียบมาตรการต่างประเทศตามหน้าที่ของกฎหมาย และสังเคราะห์ข้อเสนอที่ครอบคลุมทั้งประมวลรัษฎากร พระราชกฤษฎีกา ระบบข้อมูล และบริการของหน่วยงานจัดเก็บภาษี เพื่อนำไปสู่คำตอบตามวัตถุประสงค์การวิจัยด้านสภาพปัญหา การเปรียบเทียบกฎหมาย และแนวทางแก้ไขกฎหมายอย่างเป็นระบบ

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาวิเคราะห์สภาพปัญหาและอุปสรรคจากการกำหนดอัตราค่าใช้จ่ายเป็นการเหมาในอัตราเดียวตามมาตรา 40(8) แห่งประมวลรัษฎากร ประกอบพระราชกฤษฎีกาฉบับที่ 629 พ.ศ. 2560

2. เพื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบหลักกฎหมายและมาตรการทางภาษีอากรเกี่ยวกับการหักค่าใช้จ่ายของกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ตามมาตรฐานสากลและกฎหมายของต่างประเทศ

3. เพื่อนำเสนอแนวทางแก้ไขและยกร่างกฎหมายเพื่อปรับปรุงระบบการหักค่าใช้จ่ายสำหรับเงินได้พึงประเมินตามมาตรา 40(8) ให้เป็นธรรม ยืดหยุ่น และรักษาเสถียรภาพรายได้รัฐ

วิธีดำเนินการวิจัย

1. รูปแบบของการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ประกอบด้วย 2 วิธี ได้แก่ การวิจัยเอกสาร และการวิจัยภาคสนาม โดยการวิจัยเอกสารศึกษาประมวลรัษฎากร พระราชกฤษฎีกา (ฉบับที่ 11) พ.ศ. 2502 พระราชกฤษฎีกา (ฉบับที่ 629) พ.ศ. 2560 แนวคำพิพากษา ข้อหารือกรมสรรพากร เอกสารราชการ ตำรา บทความ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ใช้การตีความกฎหมายเพื่อวิเคราะห์โครงสร้างสิทธิและหน้าที่ และใช้การเปรียบเทียบกฎหมายเชิงหน้าที่กับสิงคโปร์ ฮ่องกง และมาเลเซีย เหตุผลที่เลือกสิงคโปร์คือมีระบบบริหารภาษีที่พัฒนาและใช้อัตราส่วนค่าใช้จ่ายคงที่เฉพาะกลุ่มควบคู่กับการหักตามจริง เลือกฮ่องกงเพราะมีระบบภาษีกำไรที่เรียบง่ายและยึดรายจ่ายที่เกี่ยวข้องกับการก่อให้เกิดกำไร และเลือกมาเลเซียเพราะอยู่ในภูมิภาคอาเซียน มีระบบกฎหมายและโครงสร้างผู้ประกอบการที่เปรียบเทียบกับไทยได้ การเปรียบเทียบมิได้มุ่งคัดลอกกฎหมาย แต่ค้นหาหลักร่วมและเงื่อนไขเชิงสถาบันที่สามารถปรับใช้กับบริบทไทย

เอกสารที่นำมาวิเคราะห์คัดเลือกตามเกณฑ์ความเกี่ยวข้องกับ 5 ประเด็น ได้แก่ 1. ฐานอำนาจและโครงสร้างของมาตรา 40(8) 2. หลักเกณฑ์รายจ่ายที่จำเป็นและสมควร 3. ระบบภาษีแบบสันนิษฐานหรือค่าใช้จ่ายมาตรฐาน 4. ต้นทุนการปฏิบัติตามกฎหมายของกิจการรายย่อย และ 5. กลไกประเมินผลกฎหมาย ข้อมูลต่างประเทศใช้เอกสารปฐมภูมิของหน่วยงานภาษีและกฎหมายเป็นหลัก ส่วนบทความวิชาการใช้เพื่ออธิบายเหตุผลและผลกระทบ การวิเคราะห์เปรียบเทียบจัดทำตารางตามตัวแปรเดียวกัน ได้แก่ ฐานภาษี รายจ่ายที่หักได้ ทางเลือกสำหรับรายย่อย เกณฑ์รายรับ หน้าที่เก็บหลักฐาน การตรวจสอบ และสิทธิทบทวน เพื่อป้องกันการเปรียบเทียบข้อมูลต่างระดับกัน

2. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้วิจัยใช้การเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ แบบเจาะจงโดยคำนึงถึงความรู้ ประสบการณ์ และความหลากหลายของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ผู้ให้สัมภาษณ์เชิงลึกจำนวน 20 รูปหรือคน แบ่งเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่ 1. นักวิชาการด้านกฎหมายภาษีอากรและเศรษฐศาสตร์การคลัง 6 คน 2. เจ้าหน้าที่กรมสรรพากรและผู้ปฏิบัติงานด้านการจัดเก็บภาษี 6 คน 3. ผู้ประกอบการ SMEs และผู้เสียภาษีที่มีเงินได้ตามมาตรา 40(8) 6 คน และ 4. นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนาหรือปรัชญากฎหมาย 2 รูปหรือคน นอกจากนี้จัดสนทนากลุ่มเฉพาะกับผู้ทรงคุณวุฒิ 10 รูปหรือคน ซึ่งไม่ซ้ำกับผู้ให้สัมภาษณ์ เพื่อประเมินความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของข้อเสนอ

เกณฑ์การคัดเลือกกำหนดให้ผู้ให้ข้อมูลแต่ละรายมีประสบการณ์ตรงกับการตีความ การบังคับใช้หรือผลกระทบของมาตรา 40(8) กลุ่มนักวิชาการใช้ตรวจสอบความสอดคล้องกับหลักกฎหมายและเศรษฐศาสตร์การคลัง กลุ่มเจ้าหน้าที่ใช้ประเมินความเป็นไปได้ด้านข้อมูลและการตรวจสอบ กลุ่มผู้ประกอบการใช้สะท้อนต้นทุนจริงและข้อจำกัดในการจัดทำหลักฐาน ส่วนกลุ่มพระพุทธศาสนาและปรัชญากฎหมายใช้ตรวจสอบการประยุกต์อิทธิบาท 4 มิให้เกินขอบเขตของหลักธรรม การกำหนดจำนวนมิได้มุ่งเป็นตัวแทนเชิงสถิติ แต่ให้ข้อมูลครอบคลุมมุมมองสำคัญและดำเนินการจนประเด็นหลักมีความซ้ำและไม่ปรากฏสาระใหม่ที่เปลี่ยนข้อสรุปอย่างมีนัยสำคัญ

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือประกอบด้วยแบบบันทึกข้อมูลเอกสาร ตารางเปรียบเทียบกฎหมาย แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างและแนวคำถามการสนทนากลุ่ม ประเด็นสัมภาษณ์ครอบคลุม 1. สภาพปัญหาของอัตราเหมาร้อยละ 60

2. ความแตกต่างของต้นทุนและความสามารถด้านบัญชี 3. การเข้าถึงสิทธิหักค่าใช้จ่ายตามจริง 4. ผลต่อความเป็นธรรม การปฏิบัติตามกฎหมาย และรายได้รัฐ และ 5. แนวทางแก้ไขกฎหมายและมาตรการรองรับ เครื่องมือได้รับการตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (IOC) โดยผู้เชี่ยวชาญด้านกฎหมายภาษี ระเบียบวิธีวิจัย และพระพุทธศาสนา แล้วปรับถ้อยคำและลำดับคำถามก่อนเก็บข้อมูลจริง

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยรวบรวมเอกสารและจัดทำประเด็นเปรียบเทียบก่อนลงพื้นที่ จากนั้นติดต่อผู้ให้ข้อมูล ชี้แจงวัตถุประสงค์ ขอความยินยอม และสัมภาษณ์เป็นรายบุคคลทั้งแบบพบหน้าและออนไลน์ โดยบันทึกสาระสำคัญและถอดความตามความเหมาะสม เมื่อวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นแล้วจึงจัดการสนทนากลุ่มเฉพาะเพื่อตรวจสอบข้อค้นพบ ความชัดเจนของแนวทางแก้ไข ความเป็นไปได้ในการบริหารจัดเก็บ และผลกระทบต่อผู้ประกอบการรายย่อย ข้อมูลที่อาจระบุตัวบุคคลถูกนำเสนอเป็นรหัสผู้ให้ข้อมูลเพื่อรักษาความลับ

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ใช้การวิเคราะห์เนื้อหาและการวิเคราะห์เชิงพรรณนา โดยจำแนกข้อมูลตามวัตถุประสงค์ 3 ข้อ สร้างรหัสประเด็นเกี่ยวกับโครงสร้างต้นทุน ความเป็นธรรม ต้นทุนการปฏิบัติตามกฎหมาย สิทธิเลือก และการทบทวนกฎหมาย แล้วเปรียบเทียบข้อมูลจากตัวบท เอกสาร การสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม ใช้หลักความสามารถในการเสียภาษี ความเสมอภาคในแนวราบ หลักภาษีอากรที่ดี แนวคิด Tax Morale การเปรียบเทียบกฎหมายเชิงหน้าที่ และหลักอิทธิบาท 4 เป็นกรอบอธิบาย ตรวจสอบความน่าเชื่อถือด้วยการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้าและการทวนสอบข้อเสนอโดยผู้ทรงคุณวุฒิ ก่อนสังเคราะห์เป็นแนวทางแก้ไขกฎหมายและ FAIR-40(8) Model

ผลการวิจัย

1. ผลการศึกษาวิเคราะห์สภาพปัญหาและอุปสรรคจากการกำหนดค่าใช้จ่ายเป็นการเหมาในอัตราเดียวสำหรับเงินได้พึงประเมินตามประมวลรัษฎากร มาตรา 40(8) ประกอบพระราชกฤษฎีกา (ฉบับที่ 629) พ.ศ. 2560

ผลการวิจัยพบว่า ปัญหามิได้เกิดจากอัตราร้อยละ 60 ว่าเป็นอัตราสูงหรือต่ำในทุกกิจการ แต่เกิดจากการใช้สมมติฐานเดียวกับกิจการที่มีโครงสร้างต้นทุน อัตรากำไร ความเสี่ยง และรอบการหมุนเวียนเงินแตกต่างกัน กิจการต้นทุนสูงอาจมีเงินได้สุทธิทางภาษีสูงกว่ากำไรทางเศรษฐกิจ ขณะที่กิจการต้นทุนต่ำอาจได้รับสิทธิหักสูงกว่ารายจ่ายจริง จึงเกิดความเสมอภาคเชิงรูปแบบจากการใช้อัตราเดียว แต่ไม่เกิดความเสมอภาคเชิงสาระตามความสามารถในการเสียภาษี

กฎหมายปัจจุบันมิได้ปิดกั้นการหักค่าใช้จ่ายตามความจำเป็นและสมควร ผู้มีเงินได้สามารถเลือกพิสูจน์รายจ่ายจริงตามเงื่อนไขที่กำหนดได้ อย่างไรก็ตาม ข้อมูลภาคสนามชี้ว่า สิทธิดังกล่าวเข้าถึงได้ไม่เท่ากัน ผู้ประกอบการขนาดใหญ่สามารถจัดทำบัญชีและจ้างผู้เชี่ยวชาญ ส่วนรายย่อยต้องรับต้นทุนคงที่ด้านเอกสาร ระบบบัญชี เวลา และความเสี่ยงที่หลักฐานจะไม่เป็นที่ยอมรับ เมื่อเปรียบเทียบภาษีที่ประหยัดได้กับต้นทุนการพิสูจน์ รายย่อยจำนวนหนึ่งจึงจำต้องใช้อัตราเหมาแม้ไม่สอดคล้องกับต้นทุนจริง ปัญหาจึงอยู่ที่ความสามารถในการใช้สิทธิ ไม่ใช่การไม่มีสิทธิตามกฎหมาย

ในเชิงโครงสร้าง มาตรา 40(8) และพระราชกฤษฎีกาที่เกี่ยวข้องยังขาดเกณฑ์บังคับให้จำแนกกิจการตามความเข้มข้นของต้นทุนและขนาดผู้ประกอบการ ขาดฐานข้อมูลอัตรากำไรที่ใช้กำหนดอัตราอย่างเปิดเผย และขาดวงรอบประเมินผลที่แน่นอน การเปลี่ยนเป็นอัตราเดียวจึงให้น้ำหนักแก่ความง่ายในการบริหาร

มากกว่าความแม่นยำของฐานภาษี ผลกระทบที่ตามมาคือความรู้สึกไม่เป็นธรรม ความลังเลในการเข้าสู่ระบบภาษี และแรงจูงใจในการจำแนกเงินได้หรือจัดโครงสร้างกิจการเพื่อให้ได้ผลทางภาษีที่ดีกว่า

เมื่อจำแนกปัญหาเป็นรายมิติ พบ 4 ประการ 1. ปัญหาฐานภาษี คืออัตรามาตรฐานอาจไม่สัมพันธ์กับกำไรจริง 2. ปัญหาการใช้สิทธิ คือรายย่อยมีข้อจำกัดในการพิสูจน์รายจ่าย 3. ปัญหาความแน่นอน คือผู้เสียภาษีไม่ทราบว่าหลักฐานระดับใดเพียงพอสำหรับกิจการขนาดเล็ก และ 4. ปัญหาความรับผิดชอบของฝ่ายบริหาร คือไม่มีข้อกำหนดให้เปิดเผยข้อมูลและเหตุผลเมื่อกำหนดหรือคงอัตรา การแก้ไขที่มุ่งเฉพาะตัวเลขจึงตอบได้เพียงมิติแรกและอาจเพิ่มความซับซ้อนในมิติอื่น

2. ผลการวิเคราะห์เปรียบเทียบหลักกฎหมายและมาตรการทางภาษีเกี่ยวกับการหักค่าใช้จ่ายของประเทศไทยกับสิงคโปร์ ฮ่องกง และมาเลเซีย

ผลการเปรียบเทียบพบว่า ทั้งสามเขตอำนาจใช้รายได้หรือกำไรหลังหักรายจ่ายที่เกี่ยวข้องกับการก่อให้เกิดรายได้เป็นฐานทั่วไป และไม่ถือว่ากิจการซึ่งอยู่ในประเภทเงินได้เดียวกันต้องมีค่าใช้จ่ายในสัดส่วนเดียวกัน ประเทศและเขตอำนาจดังกล่าวลดความซับซ้อนผ่านมาตรการเฉพาะกลุ่ม โดยพิจารณาประเภทอาชีพ ระดับรายรับ ลักษณะต้นทุน ความพร้อมด้านบัญชี และความเสี่ยงในการไม่ปฏิบัติตามกฎหมาย จึงแยกหลักการคำนวณฐานภาษีออกจากเครื่องมืออำนวยความสะดวก

สิงคโปร์เปิดให้ผู้ประกอบอาชีพบางกลุ่มเลือกใช้อัตราส่วนค่าใช้จ่ายคงที่แทนการหักรายจ่ายตามจริง โดยกำหนดคุณสมบัติและเงื่อนไขเฉพาะ (Inland Revenue Authority of Singapore, n.d.) ฮ่องกงยึดหลักให้หักรายจ่ายที่เกิดขึ้นเพื่อการผลิตกำไรที่ต้องเสียภาษี (Inland Revenue Department, Hong Kong Special Administrative Region, n.d.) ส่วนมาเลเซียใช้หลักรายจ่ายที่เกิดขึ้นทั้งหมดและเฉพาะเพื่อการผลิตรายได้ (Lembaga Hasil Dalam Negeri Malaysia, n.d.) และอธิบายขอบเขตของรายจ่ายบางประเภทผ่านคำวินิจฉัยสาธารณะ (Inland Revenue Board of Malaysia, 2019)

รายละเอียดของสิงคโปร์แสดงให้เห็นว่าอัตราส่วนค่าใช้จ่ายคงที่ถูกพัฒนาจากข้อมูลรายจ่ายจริงของกลุ่มอาชีพและจำกัดแก่ผู้มีคุณสมบัติ ผู้เสียภาษีที่ไม่เลือกใช้ยังคงหักรายจ่ายตามจริงได้ (Inland Revenue Authority of Singapore, n.d.) สำหรับฮ่องกง หลักทั่วไปคือยอมให้หักรายจ่ายเท่าที่เกิดขึ้นในการผลิตกำไรที่ต้องเสียภาษีตามกฎหมายภาษีกำไร (Inland Revenue Department, Hong Kong Special Administrative Region, n.d.) ส่วนมาเลเซียใช้หลักรายจ่ายที่เกิดขึ้นทั้งหมดและเฉพาะเพื่อการผลิตรายได้ และอธิบายขอบเขตผ่านคำวินิจฉัยสาธารณะ (Inland Revenue Board of Malaysia, 2019) ความแตกต่างของเครื่องมือสะท้อนว่าการลดความซับซ้อนสามารถออกแบบได้หลายทางโดยไม่ต้องใช้สมมติฐานเดียวกับทุกกิจการ

บทเรียนสำหรับไทย คือ ระบบเหมายังมีคุณค่าในฐานะเครื่องมือลดต้นทุน แต่ต้องกำหนดขอบเขตและเงื่อนไขให้สัมพันธ์กับข้อเท็จจริงของกิจการ มาตรการที่นำมาปรับใช้ได้ประกอบด้วยการจำแนกอัตราตามต้นทุน การคงสิทธิเลือกหักตามจริง การใช้แบบบัญชีอย่างง่ายและข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ การป้องกันการแบ่งกิจการหรือใช้สิทธิซ้ำ การตรวจสอบตามความเสี่ยง และสิทธิอุทธรณ์ที่ชัดเจน ขณะเดียวกัน ไม่ควรนำอัตราหรือเกณฑ์รายได้ของต่างประเทศมาใช้โดยตรง เพราะโครงสร้างเศรษฐกิจ คุณภาพข้อมูล และศักยภาพการบริหารของแต่ละแห่งแตกต่างกัน

3. ผลการเสนอแนวทางแก้ไขและยกร่างกฎหมายเพื่อพัฒนาระบบการหักค่าใช้จ่ายสำหรับเงินได้พึงประเมินตามประมวลรัษฎากร มาตรา 40(8) ให้เป็นธรรม ยืดหยุ่น และรักษาเสถียรภาพรายได้รัฐ

ผลการวิจัยเสนอให้เปลี่ยนจากอัตราเหมาเดียวเป็นระบบผสม 4 กลไก ได้แก่ 1. อัตราเหมาหลายระดับตามความเข้มข้นของต้นทุน โดยจัดกลุ่มกิจการจากข้อมูลรายรับ ต้นทุน และอัตรากำไร 2. คงสิทธิเลือกหักค่าใช้จ่ายตามความจำเป็นและสมควร พร้อมมาตรฐานหลักฐานที่ได้สัดส่วนกับขนาดกิจการ 3. จัดเกณฑ์

ปลอดภัย ระบบบัญชีอย่างง่าย และเครื่องมือดิจิทัลสำหรับผู้ประกอบการรายย่อย และ 4. กำหนดระบบรวบรวมข้อมูล ประเมินผล และทบทวนอัตราเป็นระยะ กรอบอัตราหลายระดับต้องผ่านการจำลองผลต่อผู้เสียภาษีและรายได้รัฐก่อนตราใช้ มิใช่กำหนดจากความเห็นเชิงนโยบายเพียงอย่างเดียว

ในทางกฎหมาย ควรแก้ไขเพิ่มเติมมาตรา 40(8) โดยเพิ่มหลักว่า การกำหนดค่าใช้จ่ายมาตรฐานต้องคำนึงถึงประเภทกิจการและความสามารถในการเสียภาษี พร้อมรับรองสิทธิของผู้มีเงินได้ในการเลือกหักค่าใช้จ่ายตามความจำเป็นและสมควรภายใต้หลักเกณฑ์ที่เหมาะกับขนาดกิจการ จากนั้นแก้ไขพระราชกฤษฎีกา (ฉบับที่ 11) ซึ่งแก้ไขโดยฉบับที่ 629 หรือออกพระราชกฤษฎีกาฉบับใหม่ เพื่อกำหนดกลุ่มต้นทุน อัตรา คุณสมบัติผู้ใช้ เกณฑ์รายรับ หน้าที่เก็บหลักฐาน มาตรการป้องกันการแบ่งกิจการ และวงรอบทบทวน เช่น อย่างน้อยทุก 3 ปี โดยต้องเปิดเผยข้อมูล เหตุผล และผลการประเมินต่อสาธารณะ

โครงสร้างร่างกฎหมายที่เสนอแบ่งเป็นสามส่วน ส่วนแรกเป็นบทบัญญัติระดับประมวลรัษฎากร กำหนดหลักความสัมพันธ์ระหว่างรายจ่ายกับเงินได้ หลักความสามารถในการเสียภาษี สิทธิเลือก และอำนาจออกพระราชกฤษฎีกา ส่วนที่สองเป็นพระราชกฤษฎีกา กำหนดบัญชีกลุ่มกิจการ อัตรามาตรฐาน เกณฑ์รายรับ วิธีเปลี่ยนทางเลือก หน้าที่บันทึกข้อมูล มาตรการป้องกันการแบ่งกิจการ และบทเฉพาะกาล ส่วนที่สามเป็นกฎหรือประกาศทางบริหาร กำหนดแบบบัญชี หลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ วิธีตรวจสอบตามความเสี่ยง และบริการช่วยเหลือ การแบ่งระดับเช่นนี้ทำให้สาระที่กระทบสิทธิได้รับความคุ้มครองในกฎหมายระดับสูง ขณะที่รายละเอียดทางเทคนิคปรับได้ทันต่อข้อมูล

ข้อเสนอดังกล่าวแก้ปัญหาในสองระดับพร้อมกัน คือ อัตราหลายระดับลดความคลาดเคลื่อนในระดับกลุ่ม ส่วนสิทธิเลือกและมาตรฐานหลักฐานที่ได้สัดส่วนแก้ความคลาดเคลื่อนในระดับรายบุคคล ขณะที่เกณฑ์ปลอดภัยและเครื่องมือดิจิทัลลดต้นทุนการเข้าสู่ระบบ และวงรอบทบทวนช่วยให้กฎหมายตอบสนองต่อรูปแบบธุรกิจใหม่ ผลการวิจัยจึงมิได้เสนอเพียงตัวเลขอัตรา แต่เสนอความสัมพันธ์ระหว่างสิทธิของผู้เสียภาษี อำนาจของรัฐ ระบบข้อมูล และความรับผิดชอบในการประเมินผล ดังสรุปในตารางที่ 1

การดำเนินการควรใช้ช่วงเปลี่ยนผ่าน โดยปีแรกจัดทำข้อมูลและให้ผู้เสียภาษีทดลองคำนวณทั้งสองระบบโดยไม่เสียสิทธิ ปีถัดไปเปิดใช้กลุ่มอัตรานำร่องพร้อมระบบบัญชีอย่างง่าย และเมื่อมีผลประเมินจึงปรับบัญชีอัตราให้สมบูรณ์ ในช่วงเปลี่ยนผ่านต้องกำหนดหลักไม่ให้การเปลี่ยนวิธีหักค่าใช้จ่ายเป็นเหตุถูกตรวจย้อนหลังโดยอัตโนมัติ เว้นแต่มีข้อบ่งชี้การหลีกเลี่ยงภาษี และควรให้สิทธิขอคำวินิจฉัยล่วงหน้าสำหรับกิจการที่จำแนกประเภทได้ยาก แนวทางดังกล่าวช่วยลดความไม่แน่นอนและสร้างข้อมูลสำหรับการกำหนดอัตราขั้นสุดท้าย

จากผลการวิจัย สามารถสังเคราะห์ข้อค้นพบสำคัญเกี่ยวกับปัญหา ผลกระทบ และแนวทางปรับปรุงระบบการหักค่าใช้จ่ายสำหรับเงินได้พึงประเมินตามมาตรา 40(8) ได้ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ตารางสังเคราะห์ข้อค้นพบจากผลการวิจัย

ข้อค้นพบเชิงสังเคราะห์	สภาพปัญหาที่พบ	ผลกระทบทางกฎหมายและภาษีอากร	แนวทางปรับปรุงที่เสนอ
1. อัตราเหมาร้อยละ 60 ใช้กับกิจการต่างต้นทุน	กิจการตามมาตรา 40(8) มีต้นทุนและอัตรากำไรแตกต่างกัน แต่ใช้อัตรามาตรฐานเดียว	ฐานภาษีอาจสูงหรือต่ำกว่ากำไรจริง เกิดความเสมอภาคเชิงรูปแบบแต่ไม่ใช่เชิงสาระ	จำแนกอัตรามาตรฐานตามความเข้มข้นของต้นทุนและข้อมูลรายสาขา

ตารางที่ 1 ตารางสังเคราะห์ข้อค้นพบจากผลการวิจัย (ต่อ)

ข้อค้นพบเชิงสังเคราะห์	สภาพปัญหาที่พบ	ผลกระทบทางกฎหมายและภาษีอากร	แนวทางปรับปรุงที่เสนอ
2. ความแตกต่างของขนาดและความพร้อมด้านบัญชี	รายย่อยมีต้นทุนคงที่ด้านเอกสาร เวลา ระบบบัญชี และที่ปรึกษาสูงเมื่อเทียบกับรายได้	ความสามารถในการใช้สิทธิและปฏิบัติตามกฎหมายแตกต่างกัน	ใช้มาตรฐานหลักฐานที่ได้สัดส่วน บัญชีอย่างง่าย และการสนับสนุนเฉพาะกลุ่ม
3. การเข้าถึงสิทธิหักค่าใช้จ่ายตามจริง	กฎหมายมีทางเลือกตามจริง แต่ผู้ประกอบการบางกลุ่มใช้สิทธิได้ยากในทางปฏิบัติ	รายย่อยอาจจำต้องใช้อัตราเหมาแม้ต้นทุนจริงสูง และเกิดความไม่เป็นธรรมรายกรณี	คงสิทธิเลือก พร้อมเกณฑ์ปลอดภัยและหลักฐานอิเล็กทรอนิกส์
4. การขาดกลไกข้อมูลและทบทวนอัตรา	ไม่มีเกณฑ์ข้อมูลเจ้าภาพ และวงรอบประเมินผลที่ชัดเจน	อัตราอาจล้าหลังและไม่ตอบสนองต่อรูปแบบธุรกิจใหม่	กำหนดการประเมินผลและทบทวนอย่างน้อยทุก 3 ปี พร้อมเปิดเผยเหตุผล
5. ความเสี่ยงต่อรายได้และการใช้สิทธิเกินขอบเขต	การเพิ่มสิทธิโดยไม่มีเกณฑ์อาจนำไปสู่การแบ่งกิจการหรืออ้างรายจ่ายซ้ำ	รายได้รัฐลดลงและเกิดความไม่เป็นธรรมระหว่างผู้ปฏิบัติตามกับผู้หลีกเลี่ยง	กำหนดเกณฑ์รายรับหน้าที่บันทึกข้อมูล มาตรการป้องกัน และตรวจสอบตามความเสี่ยง

ตารางที่ 1 แสดงให้เห็นว่า ปัญหาหลักไม่ใช่การมีระบบหักค่าใช้จ่ายเป็นการเหมา แต่เป็นการออกแบบระบบที่ไม่จำแนกความแตกต่างของกิจการและทำให้รายย่อยเข้าถึงทางเลือกตามจริงได้ยาก แนวทางแก้ไขจึงต้องดำเนินทั้งระดับประมวลรัษฎากร ระดับพระราชกฤษฎีกา และระดับการบริหาร โดยเชื่อมอัตราหลายระดับ สิทธิเลือก ระบบบัญชีอย่างง่าย มาตรการป้องกันการใช้สิทธิเกินขอบเขต และการทบทวนจากข้อมูลจริงเข้าด้วยกัน

อภิปรายผลการวิจัย

1. การวิเคราะห์สภาพปัญหาและอุปสรรคจากการกำหนดอัตราค่าใช้จ่ายเป็นการเหมาในอัตราเดียวตามมาตรา 40(8) แห่งประมวลรัษฎากร ประกอบพระราชกฤษฎีกาฉบับที่ 629 พ.ศ. 2560

ข้อค้นพบที่ว่าอัตราเดียวสร้างความเสมอภาคเชิงรูปแบบแต่ไม่รับรองความเสมอภาคเชิงสาระ สอดคล้องกับหลักภาษีอากรที่ดีของ Smith (1776) ซึ่งกำหนดให้ประชาชนรับภาระตามความสามารถ และสอดคล้องกับ Rawls (1971) ในประเด็นที่กติกาสาธารณะต้องพิจารณาผลต่อผู้ที่มีทรัพยากรน้อยกว่า การจัดกิจการต่างต้นทุนให้อยู่ภายใต้สมมติฐานกำไรเดียวกันอาจดูเรียบง่ายและเท่าเทียม แต่ทำให้ผู้ประกอบการต้นทุนสูงรับภาระจากกำไรที่มิได้เกิดขึ้นจริง

ผลที่พบว่ารายย่อยเข้าถึงสิทธิหักตามจริงได้จำกัด ยังสอดคล้องกับ Ariff et al. (1997) ซึ่งพบว่ากิจการขนาดเล็กในสิงคโปร์มีต้นทุนการปฏิบัติตามกฎหมายภาษีคิดเป็นสัดส่วนต่อยอดขายสูงกว่ากิจการขนาดใหญ่ และเป็นไปในทิศทางเดียวกับ Chan et al. (1999) ซึ่งรายงานภาระด้านบุคลากร ข้อมูลและค่าที่ปรึกษาของกิจการขนาดเล็กในฮ่องกง ข้อค้นพบของงานวิจัยนี้เพิ่มเติมจากงานดังกล่าวว่า ต้นทุนการปฏิบัติ

ตามกฎหมายมิได้กระทบเพียงค่าใช้จ่ายทางธุรการ แต่กำหนดว่าผู้เสียภาษีจะสามารถใช้สิทธิทางสารบัญญัติได้จริงหรือไม่

ประเด็นความรู้สึกไม่เป็นธรรมและแรงจูงใจในการออกนอกระบบอธิบายได้ด้วยแนวคิด Tax Morale ของ Luttmer & Singhal (2014) ซึ่งชี้ว่าความสมัครใจในการเสียภาษีสัมพันธ์กับความชอบธรรมและความไว้วางใจต่อรัฐ ดังนั้น การเพิ่มการตรวจสอบหรือกำหนดอัตราเดียวเพื่อความง่ายเพียงด้านเดียวอาจลดต้นทุนบริหารระยะสั้น แต่เพิ่มต้นทุนด้านความร่วมมือและการบังคับใช้ในระยะยาว

ผลการวิจัยไม่สนับสนุนข้อสรุปว่าอัตราร้อยละ 60 ไม่เป็นธรรมแก่ผู้เสียภาษีทุกคน เพราะกิจการต้นทุนต่ำอาจได้รับประโยชน์จากอัตราดังกล่าว และผู้มีเอกสารพร้อมยังสามารถเลือกหักตามจริงได้ การวินิจฉัยปัญหาจึงต้องแยกเป็นสามเรื่อง คือ ความคลาดเคลื่อนของอัตราในระดับกลุ่ม ความไม่เท่าเทียมในการเข้าถึงสิทธิ และการขาดกลไกทบทวน หากไม่แยกประเด็นเหล่านี้ การแก้ไขด้วยการเพิ่มอัตราเหมาเพียงอย่างเดียวอาจสร้างความได้เปรียบเกินสมควรแก่กิจการบางกลุ่ม

ข้อค้นพบยังแสดงความแตกต่างระหว่าง “ความเป็นธรรมของอัตรา” กับ “ความเป็นธรรมของกระบวนการ” แม้อัตราหนึ่งอาจใกล้เคียงต้นทุนเฉลี่ย แต่หากผู้เสียภาษีไม่ทราบฐานข้อมูลที่ใช้ ไม่มีช่องทางเสนอข้อมูล และไม่มีการทบทวนเมื่อสภาวะเปลี่ยนแปลง กระบวนการกำหนดอัตรายังขาดความโปร่งใสและตรวจสอบได้ ตรงกันข้าม ระบบที่มีอัตราหลายระดับแต่ซับซ้อนเกินไปก็อาจเพิ่มต้นทุนและข้อพิพาท การประเมินความเป็นธรรมจึงต้องพิจารณาทั้งผลลัพธ์และกระบวนการ พร้อมใช้เกณฑ์ความได้สัดส่วนระหว่างประโยชน์ด้านการจัดเก็บกับภาระที่เกิดแก่ผู้เสียภาษี

ด้วยเหตุนี้ ผลตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 จึงยืนยันว่า ความเป็นธรรมของระบบภาษีมิได้วัดจากการใช้กฎเดียวกันเท่านั้น แต่ต้องพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างฐานภาษี ต้นทุนจริง และความสามารถของผู้เสียภาษีในการใช้สิทธิด้วย

2. การวิเคราะห์เปรียบเทียบหลักกฎหมายและมาตรการทางภาษีอากรเกี่ยวกับการหักค่าใช้จ่ายของกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ตามมาตรฐานสากลและกฎหมายของต่างประเทศ

ผลการเปรียบเทียบสอดคล้องกับหลักการของหน่วยงานภาษีทั้งสามแห่งที่ยึดรายจ่ายซึ่งเกี่ยวข้องกับการก่อให้เกิดรายได้หรือกำไรเป็นฐานในการหัก โดย สิงคโปร์ อนุญาตรายจ่ายธุรกิจที่เกิดขึ้นเพื่อสร้างรายได้และใช้ FEDR เฉพาะผู้มีคุณสมบัติ (Inland Revenue Authority of Singapore, n.d.) ฮ่องกง ใช้หลักรายจ่ายที่เกิดขึ้นในการผลิตกำไรที่ต้องเสียภาษี (Inland Revenue Department, Hong Kong Special Administrative Region, n.d.) และ มาเลเซีย ใช้หลักรายจ่ายที่เกิดขึ้นทั้งหมดและเฉพาะเพื่อการผลิตรายได้ (Lembaga Hasil Dalam Negeri Malaysia, n.d.)

กรณีสิงคโปร์มีนัยสำคัญต่อข้อเสนอของงานวิจัย เพราะ FEDR เป็นทางเลือกเฉพาะกลุ่ม มิใช่อัตราเดียวสำหรับผู้ประกอบการทุกประเภท และกำหนดโดยอาศัยข้อมูลค่าใช้จ่ายของอาชีพ การออกแบบดังกล่าวสนับสนุนข้อเสนอให้ไทยจัดกลุ่มกิจการจากข้อมูลจริงและคงสิทธิเลือก ขณะเดียวกันยังแสดงว่าระบบเหมาต้องมีเกณฑ์คุณสมบัติ หน้าที่บันทึกข้อมูล และมาตรการป้องกันการใช้สิทธิเกินขอบเขต

ฮ่องกงและมาเลเซียไม่ได้ให้แบบจำลองอัตราเหมาที่ไทยสามารถนำมาใช้โดยตรง แต่ให้บทเรียนด้านการรักษาฐานกำไรจริงควบคู่กับแบบแสดงรายการ คู่มือ และบริการภาษีที่ลดต้นทุนผู้เสียภาษี ข้อค้นพบนี้ช่วยแก้ความเข้าใจว่าการช่วยรายย่อยต้องทำผ่านการเพิ่มอัตราหักค่าใช้จ่ายเท่านั้น เพราะรัฐยังสามารถลดภาระผ่านการจัดทำบัญชีอย่างง่าย การกรอกข้อมูลล่วงหน้า หลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ และการให้คำปรึกษาเฉพาะกลุ่ม

ผลการเปรียบเทียบจึงสอดคล้องกับวิธีเปรียบเทียบกฎหมายเชิงหน้าที่ที่พิจารณาว่าแต่ละระบบแก้ปัญหาการวัดกำไรและลดต้นทุนการปฏิบัติตามกฎหมายอย่างไร มิใช่เปรียบเทียบเฉพาะถ้อยคำหรืออัตราภาษี การนำกฎหมายต่างประเทศมาใช้ต้องประเมินความพร้อมของข้อมูล ระบบดิจิทัล จำนวนผู้เสียภาษี และศักยภาพการตรวจสอบของไทยด้วย ในส่วนที่แตกต่าง ไทยใช้ประเภทเงินได้ตามมาตรา 40 เป็นแกนสำคัญในการคำนวณภาษี ขณะที่เขตอำนาจเปรียบเทียบเน้นฐานกำไรจากธุรกิจมากกว่า ความแตกต่างเชิงโครงสร้างนี้ทำให้ไทยต้องพัฒนามาตรการผ่านทั้งบทบัญญัติในประมวลรัษฎากรและอนุบัญญัติ ไม่ควรนำเฉพาะ FEDR หรือหลักรายจ่ายของต่างประเทศมาใช้โดยปราศจากการปรับความสัมพันธ์กับมาตรา 40(8)

การนำบทเรียนต่างประเทศมาปรับใช้ควรดำเนินแบบเป็นขั้นตอน เริ่มจากกิจการที่ข้อมูลรายรับและต้นทุนมีคุณภาพเพียงพอ เช่น กลุ่มที่ใช้เอกสารอิเล็กทรอนิกส์หรือมีสมาคมวิชาชีพที่รวบรวมข้อมูลได้ จากนั้นประเมินความคลาดเคลื่อนของอัตรา ต้นทุนการยื่นแบบ และพฤติกรรมการแบ่งกิจการก่อนขยายไปยังกลุ่มอื่น แนวทางนี้ลดความเสี่ยงจากการกำหนดอัตราหลายระดับพร้อมกันทั่วระบบ และเปิดโอกาสให้แก้ไขแบบบัญชีและระบบตรวจสอบตามหลักฐานจากการทดลองจริง

ดังนั้น ความสอดคล้องที่สำคัญมิใช่การมีอัตราเหมาหรือไม่มีอัตราเหมา แต่คือการทำให้มาตรการลดความซับซ้อนเป็นทางเลือกที่มีขอบเขต ตั้งอยู่บนข้อมูล และไม่ตัดสิทธิในการคำนวณจากข้อเท็จจริง

บทเรียนดังกล่าวสนับสนุนระบบผสมสำหรับไทย เพราะรักษาความสะดวกของผู้มีรายรับไม่ซับซ้อน ขณะเดียวกันเปิดทางให้กิจการต้นทุนสูงพิสูจน์รายจ่ายและให้รัฐตรวจสอบตามความเสี่ยงได้

3. แนวทางแก้ไขและยกร่างกฎหมายเพื่อปรับปรุงระบบการหักค่าใช้จ่ายสำหรับเงินได้พึงประเมินตามมาตรา 40(8) ให้เป็นธรรม ยืดหยุ่น และรักษาเสถียรภาพรายได้รัฐ

ข้อเสนอระบบผสมสอดคล้องกับ Logue & Vettori (2011) ซึ่งอธิบายว่า ระบบภาษีแบบสันนิษฐานสามารถลดช่องว่างภาษีและต้นทุนการตรวจสอบได้ แต่ความแม่นยำขึ้นอยู่กับข้อมูลอัตรากำไรและการจำแนกธุรกิจ การใช้อัตราเดียวกับธุรกิจต่างลักษณะเพิ่มความคลาดเคลื่อน งานวิจัยนี้พัฒนาต่อโดยกำหนดให้การจำแนกอัตราเชื่อมกับสิทธิเลือก มาตรฐานหลักฐาน และการทบทวนกฎหมาย มิใช่หยุดที่การกำหนดตัวเลข

ข้อเสนอให้ประเมินผลได้เสียก่อนปรับอัตราสอดคล้องกับ Yitzhaki (2007) ซึ่งชี้ว่า การเลือกระบบภาษีแบบสันนิษฐานต้องพิจารณาความง่าย ต้นทุนบริหาร ความแม่นยำ ความเป็นธรรม และรายได้รัฐร่วมกัน จึงไม่ควรตัดสินจากประโยชน์ด้านการยื่นแบบเพียงด้านเดียว การกำหนดอัตราหลายระดับของไทยต้องทดสอบผลต่อกิจการแต่ละกลุ่มและจำลองรายได้รัฐก่อนบังคับใช้

กลไกทบทวนเป็นระยะสอดคล้องกับแนวคิดการประเมินผลกระทบกฎหมายของ OECD (2020) ที่ให้ติดตามผลจริงและปรับมาตรการเมื่อสมมติฐานเปลี่ยนแปลง ข้อเสนอนี้มีความสำคัญเพราะต้นทุนของกิจการเปลี่ยนตามเทคโนโลยี ช่องทางการค้า และภาวะเศรษฐกิจ หากอัตราถูกกำหนดโดยไม่มีเจ้าภาพด้านข้อมูลและไม่มีรอบทบทวน กฎหมายจะกลับไปเผชิญปัญหาเดิมแม้เริ่มต้นด้วยหลายอัตรา

การทบทวนควรมีตัวชี้วัดอย่างน้อย 6 รายการ ได้แก่ 1. ความแตกต่างระหว่างกำไรทางภาษีกับกำไรจากข้อมูลบัญชี 2. สัดส่วนผู้เลือกอัตราเหมากับตามจริง 3. ต้นทุนเวลาและค่าใช้จ่ายในการปฏิบัติตาม 4. จำนวนข้อพิพาทและการปรับปรุงการประเมิน 5. การเปลี่ยนแปลงจำนวนผู้ยื่นแบบและการเข้าสู่ระบบ และ 6. ผลสุทธิต่อรายได้รัฐ ตัวชี้วัดเหล่านี้ช่วยให้การทบทวนไม่กลายเป็นเพียงการเจรจาขอเพิ่มหรือลดอัตราระหว่างกลุ่มผลประโยชน์ แต่เป็นการประเมินผลสัมฤทธิ์ตามวัตถุประสงค์ของกฎหมาย

FAIR-40(8) Model จึงสังเคราะห์งานเดิมในรูปกรอบกฎหมาย 4 ด้าน ได้แก่ Factual Cost Recognition การรับรองความแตกต่างของต้นทุน Ability-to-Pay Calibration การปรับภาระตามความสามารถ Inclusive Compliance Pathway การสร้างทางเลือกที่รายย่อยปฏิบัติได้ และ Responsive Legal Review

การทบทวนบนข้อมูลจริง จุดเพิ่มของโมเดลคือการเชื่อมฐานข้อมูล สิทธิของผู้เสียภาษี เครื่องมือบริหาร และความรับผิดชอบในการประเมินผลไว้ในระบบเดียว

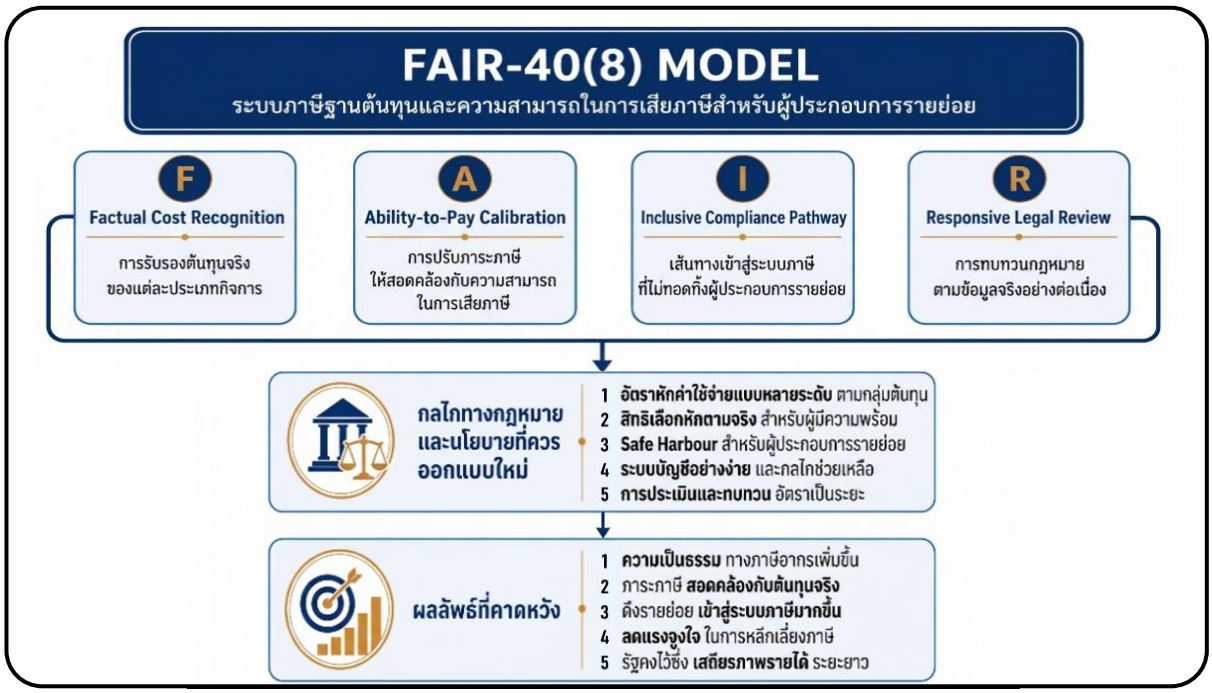
หลักอิทธิบาท 4 ทำหน้าที่เป็นกรอบกำกับกระบวนการของโมเดล ฉันทะกำกับเป้าหมายให้กฎหมายได้รับการยอมรับ วิริยะกำกับความต่อเนื่องของการพัฒนาข้อมูล จิตตะกำกับความใส่ใจต่อผลกระทบที่แตกต่าง และวิมังสากำกับการประเมินและปรับปรุง หลักธรรมดังกล่าวไม่ใช่ฐานกำหนดอัตราภาษีและไม่แทนหลักนิติธรรม แต่ช่วยอธิบายว่าการปฏิรูปกฎหมายที่ดีต้องมีทั้งเป้าหมาย ความต่อเนื่อง ความใส่ใจ และการตรวจสอบ

เมื่อพิจารณาร่วมกัน ระบบผสมมีความเหมาะสมกว่าการกลับไปใช้อัตราหลายประเภทแบบเดิมโดยไม่มีข้อมูล หรือการคงอัตราเดียวโดยอาศัยความง่าย เพราะสามารถแก้ความคลาดเคลื่อนระดับกลุ่มและรายบุคคล พร้อมลดต้นทุนการปฏิบัติตามกฎหมายและควบคุมความเสี่ยงต่อรายได้รัฐ

ผลตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 จึงนำไปสู่ข้อเสนอเชิงกฎหมายที่มีลำดับชัดเจน คือ ยกระดับหลักการและสิทธิเลือกไว้ในมาตรา 40(8) กำหนดรายละเอียดและมาตรการป้องกันในพระราชกฤษฎีกา และจัดระบบข้อมูลบัญชีอย่างง่าย และการประเมินผลในระดับบริหาร

องค์ความรู้ใหม่

องค์ความรู้ใหม่ของการวิจัยคือ FAIR-40(8) Model ซึ่งเกิดจากการสังเคราะห์ปัญหากฎหมายไทย ผลการเปรียบเทียบต่างประเทศ ข้อมูลผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และหลักความเป็นธรรมทางภาษี โมเดลมี 4 องค์ประกอบ ได้แก่ F: Factual Cost Recognition ให้รัฐจำแนกกิจการจากข้อมูลต้นทุนจริง A: Ability-to-Pay Calibration ปรับภาระให้สัมพันธ์กับกำไรและความสามารถในการเสียภาษี I: Inclusive Compliance Pathway จัดสิทธิเลือก เกณฑ์ปลอดภัย และเครื่องมือที่รายย่อยใช้ได้ และ R: Responsive Legal Review กำหนดเจ้าภาพ ข้อมูล ตัวชี้วัด และวงรอบทบทวน โดยมีหลักอิทธิบาท 4 เป็นกรอบกำกับกระบวนการพัฒนา

ภาพที่ 1 FAIR-40(8) Model ระบบภาษีฐานต้นทุนและความสามารถในการเสียภาษี สำหรับผู้ประกอบการรายย่อย

โมเดลนี้ใช้อธิบายประเด็นวิจัยได้เป็นลำดับ เริ่มจาก F อธิบายเหตุที่อัตราเดียวคลาดเคลื่อนเมื่อกิจการมีต้นทุนต่างกัน A อธิบายผลของความคลาดเคลื่อนต่อความเสมอภาคและความสามารถในการเสียภาษี I อธิบายว่า เหตุใดสิทธิหักตามจริงในตัวบทจึงยังไม่เพียงพอเมื่อรายย่อยมีต้นทุนเอกสารสูง และ R อธิบายเหตุที่กฎหมายต้องมีระบบข้อมูลและการประเมินผลต่อเนื่อง ดังนั้น โมเดลมิใช่เพียงภาพสรุปข้อเสนอ แต่เป็นกรอบวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างปัญหา สาเหตุ ผลกระทบ และเครื่องมือแก้ไข

การนำองค์ความรู้ไปใช้สามารถดำเนินได้ 3 ระดับ 1. ระดับนิติบัญญัติ ใช้ FAIR-40(8) ตรวจสอบว่าร่างแก้ไขมาตรา 40(8) รับรองความเป็นธรรมและสิทธิเลือกเพียงพอหรือไม่ 2. ระดับอนุบัญญัติ ใช้กำหนดกลุ่มอัตรา เกณฑ์รายรับ หลักฐาน และมาตรการป้องกันการแบ่งกิจการ 3. ระดับบริหาร ใช้พัฒนาบัญชีอย่างง่าย ระบบข้อมูล และตัวชี้วัดผลสัมฤทธิ์ ผลที่คาดหวัง คือ ฐานภาษีใกล้เคียงต้นทุนจริง ผู้ประกอบการเข้าสู่ระบบได้มากขึ้น แรงจูงใจหลีกเลี่ยงลดลง และรัฐรักษารายได้ระยะยาวได้โดยไม่ผลักภาระเกินสมควรไปยังรายย่อย

ในเชิงตัดสินใจเชิงนโยบาย โมเดลสามารถใช้เป็นแบบตรวจสอบคำถาม 4 ข้อก่อนออกมาตรการ คือ F: มีข้อมูลต้นทุนที่เพียงพอและจำแนกกิจการเหมาะสมหรือไม่ A: ภาระที่คาดว่าจะเกิดสัมพันธ์กับความสามารถในการเสียภาษีหรือไม่ I: รายย่อยสามารถเข้าใจ ใช้สิทธิ และเก็บหลักฐานได้จริงหรือไม่ และ R: มีตัวชี้วัด เจ้าภาพ และกำหนดเวลาทบทวนหรือไม่ หากคำตอบข้อใดไม่ชัดเจน ร่างมาตรการยังไม่พร้อมบังคับใช้ การใช้โมเดลในลักษณะนี้ทำให้องค์ความรู้แปลงเป็นเกณฑ์ปฏิบัติสำหรับฝ่ายนโยบาย ผู้ร่างกฎหมาย และหน่วยงานจัดเก็บได้

สรุปและข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

กรมสรรพากรควรจัดทำฐานข้อมูลต้นทุนและอัตรากำไรรายสาขา โดยเชื่อมข้อมูลแบบแสดงรายการภาษีมูลค่าเพิ่ม เอกสารอิเล็กทรอนิกส์ และข้อมูลจากองค์กรวิชาชีพ จัดตั้งคณะทำงานร่วมด้านกฎหมาย เศรษฐศาสตร์ บัญชี และผู้แทน SMEs เพื่อจำแนกกลุ่มต้นทุน ประเมินผลกระทบต่อผู้เสียภาษีและรายได้รัฐ และเปิดเผยเหตุผลของอัตราที่เสนอ รวมทั้งกำหนดแผนเปลี่ยนผ่านและทดลองใช้กับกลุ่มที่มีข้อมูลพร้อมก่อนขยายผล

ข้อเสนอแนะทางกฎหมาย

ควรแก้ไขเพิ่มเติมประมวลรัษฎากร มาตรา 40(8) ให้บัญญัติหลักการคำนวณฐานภาษีตามประเภทกิจการและความสามารถในการเสียภาษี รับรองสิทธิเลือกหักค่าใช้จ่ายตามจริง และให้อำนาจกำหนดอัตรามาตรฐานแบบจำแนกกลุ่ม จากนั้นแก้ไขพระราชกฤษฎีกา (ฉบับที่ 11) ซึ่งแก้ไขโดยฉบับที่ 629 หรือออกฉบับใหม่เพื่อกำหนดกลุ่มอัตรา คุณสมบัติ เกณฑ์รายรับ หลักฐาน เกณฑ์ปลอดภัย มาตรการป้องกันการแบ่งกิจการ สิทธิอุทธรณ์ และการทบทวนอย่างน้อยทุก 3 ปี

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

ควรพัฒนาแบบบัญชีรายรับรายจ่ายอย่างง่าย การกรอกข้อมูลล่วงหน้า หลักฐานอิเล็กทรอนิกส์ คู่มือแยกตามประเภทธุรกิจ และช่องทางให้คำปรึกษาเฉพาะรายย่อย การตรวจสอบควรใช้ความเสี่ยงเป็นฐานและให้ระยะปรับตัวก่อนใช้มาตรการลงโทษกับความผิดที่เกิดจากความไม่เข้าใจ พร้อมติดตามตัวชี้วัด ได้แก่ ภาระภาษีที่แท้จริง ต้นทุนการปฏิบัติตาม จำนวนผู้เข้าสู่ระบบ การใช้สิทธิหักตามจริง ข้อพิพาท และผลต่อรายได้รัฐ

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

ควรศึกษาต้นทุนและอัตรากำไรจากข้อมูลภาษีที่ไม่ระบุตัวตนเพื่อประมาณอัตราที่เหมาะสมในแต่ละสาขา ทดลองจำลองผลกระทบของเกณฑ์รายรับและอัตราหลายระดับต่อผู้เสียภาษีและรายได้รัฐ ศึกษาพฤติกรรม

การเลือกใช้ระบบเหมากับระบบตามจริง รวมทั้งประเมินผลการทดลองใช้บัญชีอย่างง่ายและเกณฑ์ปลอดภัยด้วยวิธีเชิงปริมาณและการทดลองภาคสนาม เพื่อให้การกำหนดอัตราขั้นสุดท้ายมีหลักฐานรองรับมากกว่าการอาศัยความเห็นเชิงนโยบาย

เอกสารอ้างอิง

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2559). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม (พิมพ์ครั้งที่ 34). กรุงเทพฯ: มูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต).

พระราชกฤษฎีกาออกตามความในประมวลรัษฎากร ว่าด้วยการกำหนดค่าใช้จ่ายที่ยอมให้หักจากเงินได้พึงประเมิน (ฉบับที่ 11) พ.ศ. 2502. (2502, 17 ธันวาคม). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 76 ตอนที่ 116 หน้า 1-11.

พระราชกฤษฎีกาออกตามความในประมวลรัษฎากร ว่าด้วยการกำหนดค่าใช้จ่ายที่ยอมให้หักจากเงินได้พึงประเมิน (ฉบับที่ 629) พ.ศ. 2560. (2560, 27 มกราคม). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 134 ตอนที่ 12 ก. หน้า 33–37.

พระราชบัญญัติให้ใช้บทบัญญัติแห่งประมวลรัษฎากร พุทธศักราช 2481. (2482, 1 เมษายน). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 56. หน้า 1-4.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

Ariff, M. et al. (1997). Compliance costs of corporate income taxation in Singapore. Journal of Business Finance & Accounting, 24(9–10), 1253–1268.

Chan, S. Y. S. et al. (1999). Compliance costs of corporate taxation in Hong Kong. International Tax Journal, 25(4), 42-68.

Inland Revenue Authority of Singapore. (n.d.). Fixed expense deduction ratio (FEDR) for self-employed individuals including platform workers. Retrieved May 21, 2026, from https://www.iras.gov.sg/taxes/individual-income-tax/self-employed-and-partnerships/business-expenses-and-deductions/fixed-expense-deduction-ratio-for-self-employed-persons-and-platform-workers.

Inland Revenue Board of Malaysia. (2019). Tax treatment on expenditure for repairs and renewals of assets (Public Ruling No. 6/2019). Retrieved May 21, 2026, from https://www.scribd.com/document/616389406/PR-06-2019-Repair-and-Renewals.

Inland Revenue Department, Hong Kong Special Administrative Region. (n.d.). Profits tax. Retrieved May 21, 2026, from https://www.ird.gov.hk/eng/tax/bus_pft.htm.

Lembaga Hasil Dalam Negeri Malaysia. (n.d.). Frequently asked question (company). Retrieved May 21, 2026, from https://www.hasil.gov.my/en/company/frequently-asked-question-company/.

Logue, K. D. & Vettori, G. G. (2011). Narrowing the tax gap through presumptive taxation. Columbia Journal of Tax Law, 2(1), 100–149.

Luttmer, E. F. P. & Singhal, M. (2014). Tax morale. Journal of Economic Perspectives, 28(4), 149–168.

OECD. (2020). Regulatory impact assessment: OECD best practice principles for regulatory policy. Paris: OECD Publishing.

Rawls, J. (1971). A theory of justice. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Smith, A. (1776). An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations. London: W. Strahan and T. Cadell.

Yitzhaki, S. (2007). Cost-benefit analysis of presumptive taxation. FinanzArchiv: Public Finance Analysis, 63(3), 311–326.

JIDIR
วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์
JOURNAL OF INTERDISCIPLINARY INNOVATION REVIEW
ปีที่ 9 ฉบับที่ 5 กันยายน – ตุลาคม 2569 Vol. 9 No. 5 September – October 2026

บทความวิจัย

มาตรการทางกฎหมายเกี่ยวกับสภานายจ้าง เอส เอ็ม อี ในการส่งเสริมคุณภาพชีวิตแรงงานไทยโดยการประยุกต์ตามหลักพุทธธรรม

LEGAL MEASURES CONCERNING THE EMPLOYER'S COUNCIL FOR SMES IN PROMOTING THE QUALITY OF LIFE OF THAI LABOR THROUGH THE APPLICATION OF BUDDHADHAMMA

รัตนา ตฤษณารังสี*, พระครูสุตรัตนบัณฑิต (ประยูร คำมา), ธัชชนันท์ อิศรเดช
Ratana Trissanarungsee*, Phrakrusuttarattanabandit (Prayoon Kamma), Thatchanan Issaradet
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Faculty of Social Sciences, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
*Corresponding Author E-mail: wcs.ratana@gmail.com
Received June 2, 2026; Revised June 30, 2026; Accepted July 8, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1. ศึกษาสภาพปัญหา และอุปสรรคทางมาตรการทางกฎหมายเกี่ยวกับสภานายจ้าง เอส เอ็ม อี ในการส่งเสริมคุณภาพชีวิตแรงงานไทย 2. ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับมาตรการทางกฎหมายเกี่ยวกับสภานายจ้าง เอส เอ็ม อี ในการส่งเสริมคุณภาพชีวิตแรงงานของประเทศไทยและของต่างประเทศ และ 3. นำเสนอมาตรการทางกฎหมายเกี่ยวกับสภานายจ้าง เอส เอ็ม อี ในการส่งเสริมคุณภาพชีวิตแรงงานไทยโดยการประยุกต์ตามหลักพุทธธรรม วิธีดำเนินการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีการวิจัยเอกสาร จากกฎหมายที่เกี่ยวข้อง มาตรฐานแรงงานสากล และคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ควบคู่ไปกับการวิจัยภาคสนาม ด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 17 รูปหรือคน ซึ่งได้มาโดยเลือกตัวอย่างแบบเจาะจง ประกอบด้วยกลุ่มผู้เชี่ยวชาญ 5 ด้านหลัก ได้แก่ นักวิชาการด้านกฎหมาย นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา ผู้บริหารจากกระทรวงแรงงาน ผู้บริหารสภาองค์การนายจ้าง เอส เอ็ม อี แห่งประเทศไทย และกลุ่มผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (SMEs) แล้วจึงนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และนำเสนอผลการวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัยพบว่า 1. สภาพปัญหาสำคัญของแรงงานในกลุ่มวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม มักประสบกับประเด็นด้านค่าตอบแทนที่ไม่เป็นธรรม ความไม่มั่นคงในการจ้างงาน และข้อจำกัดในการเข้าถึงโอกาสพัฒนาทักษะ เนื่องจากกฎหมายแรงงานในปัจจุบันมีลักษณะที่เป็นมาตรฐานเดียว (One Size Fits All) ซึ่งไม่สอดคล้องกับบริบทและข้อจำกัดทางโครงสร้างของธุรกิจขนาดเล็ก 2. แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับมาตรการทางกฎหมาย พบว่า การกำหนดมาตรการทางกฎหมายจึงควรยึดโยงกับมาตรฐานแรงงานสากล (ILO) และแนวคิดงานที่มีคุณค่า (Decent Work) เป็นพื้นฐานสำคัญ และ 3. มาตรการทางกฎหมายที่บูรณาการร่วมกับหลักพุทธธรรมเรื่องทิศ 6 ผ่านรูปแบบ เอส เอ็ม อี-LIFE Model ซึ่งประกอบด้วย 5 มาตรการหลัก ได้แก่ มาตรการด้านการจ้างงานที่เป็นธรรม มาตรการด้านสุขภาวะและสวัสดิการเชิงรุก มาตรการด้านการแบ่งปันและสร้างขวัญกำลังใจ มาตรการด้านสุขภาวะทางจิตและการพักผ่อน และมาตรการด้านความก้าวหน้าและธรรมาภิบาล โดยมุ่งเน้นการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ระหว่างนายจ้างและลูกจ้างให้ก้าวข้ามเพียงหน้าที่ตามกฎหมาย ไปสู่ความสัมพันธ์บนพื้นฐานของความเป็นกัลยาณมิตร เพื่อสร้างความยั่งยืนและการพัฒนาคุณภาพชีวิตแรงงานไทยอย่างเป็นรูปธรรม

คำสำคัญ: มาตรการทางกฎหมาย, สภานายจ้าง เอส เอ็ม อี, คุณภาพชีวิตแรงงานไทย, หลักพุทธธรรม

Abstract

This research article aimed to: 1. study the problems and obstacles associated with legal measures concerning the SME Employers' Council in promoting the quality of life of Thai workers; 2. examine the concepts and theories related to legal measures concerning the SME Employers' Council for promoting workers' quality of life in Thailand and other countries; and 3. propose legal measures concerning the SME Employers' Council for promoting the quality of life of Thai workers through the application of Buddhist principles. This study employed a qualitative research design comprising documentary research on relevant laws, international labour standards, and Buddhist scriptures, together with field research through in-depth interviews with 17 purposively selected key informants. The informants represented five groups of experts: legal scholars, Buddhist scholars, executives from the Ministry of Labour, executives from the Employers' Confederation of Thai SMEs, and small and medium-sized enterprise (SME) operators. Data were analyzed using content analysis and presented through descriptive analysis.

The findings revealed that 1. Workers in small and medium-sized enterprises commonly face unfair compensation, employment insecurity, and limited access to skill development opportunities. These problems arise partly because existing labour laws adopt a "one-size-fits-all" approach that does not adequately reflect the contexts and structural constraints of small businesses. 2. Regarding concepts and theories underlying legal measures, such measures should be grounded in international labour standards of the International Labour Organization (ILO) and the concept of Decent Work; and 3. The proposed legal measures integrated the Buddhist principle of the Six Directions (Disa 6) through the SME-LIFE Model, comprising five key measures: fair employment; proactive health and welfare; sharing and morale building; mental well-being and adequate rest; and career advancement and good governance. The model seeks to transform employer–employee relations beyond mere compliance with legal duties toward relationships grounded in kalyanamittata (spiritual friendship), thereby promoting sustainability and achieving tangible improvements in the quality of life of Thai workers.

Keywords: Legal Measures, SME Employers' Association, Quality of Life for Thai Workers, Buddhist Principles

บทนำ

สภาองค์การนายจ้างธุรกิจไทย จึงมีวัตถุประสงค์สำคัญหลายประการ อาทิ การส่งเสริมการศึกษาและแรงงานสัมพันธ์ การให้คำปรึกษาแก่สมาชิกเกี่ยวกับข้อพิพาทแรงงาน การเสนอแนะมาตรการทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับแรงงาน การรวบรวมข้อมูลด้านสถิติและแนวโน้มแรงงาน ตลอดจนการสร้างความสัมพันธ์กับองค์การนายจ้างและองค์การลูกจ้างทั้งในและต่างประเทศ (สภาองค์การนายจ้างธุรกิจไทย, ม.ป.ป.) การดำเนินงานในลักษณะดังกล่าวได้ทำให้สภาองค์การนายจ้างเป็นกลไกสำคัญในการกำหนด มาตรการทางกฎหมายและนโยบายแรงงานที่มุ่งส่งเสริมคุณภาพชีวิตแรงงานไทย ในมิติระหว่างประเทศ การจัดตั้งองค์การ

แรงงานระหว่างประเทศ (International Labour Organization:ILO) เมื่อปี พ.ศ. 2462 ภายใต้สนธิสัญญาแวร์ซายหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ได้วางรากฐานของ มาตรฐานแรงงานสากล โดยยึดหลักว่าความสงบสุขของโลกจะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อมีความยุติธรรมทางสังคม ILO จึงพัฒนาแนวคิดเรื่องงานที่มีคุณค่า (Decent Work) ซึ่งประกอบด้วย 4 มิติ ได้แก่ สิทธิขั้นพื้นฐานในการทำงาน ความเท่าเทียมทางโอกาส การคุ้มครองทางสังคม และการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจแบบไตรภาคี (International Labour Office, 1999) หลักการเหล่านี้มีอิทธิพลอย่างมากต่อการกำหนดมาตรการทางกฎหมายของไทยในการคุ้มครองแรงงาน และประเทศไทยในฐานะสมาชิกผู้ก่อตั้ง ILO ได้ให้สัตยาบันอนุสัญญาสำคัญหลายฉบับ เช่น 1. อนุสัญญาฉบับที่ 29 ว่าด้วยแรงงานบังคับ 2. อนุสัญญาฉบับที่ 100 ว่าด้วยค่าตอบแทนที่เท่าเทียมกันระหว่างชายและหญิง 3. อนุสัญญาฉบับที่ 105 ว่าด้วยการยกเลิกแรงงานบังคับ 4. อนุสัญญาฉบับที่ 138 ว่าด้วยอายุขั้นต่ำในการทำงาน และ 5 อนุสัญญา ฉบับที่ 182 ว่าด้วยการขจัดการใช้แรงงานเด็กในรูปแบบที่เลวร้าย (International Labour Organization, 2024)

อย่างไรก็ตาม เอส เอ็ม อี ไทยกำลังเผชิญความท้าทายหลายด้าน ได้แก่ ข้อจำกัดด้านเงินทุน เทคโนโลยี และการจัดการ (ธนาคารแห่งประเทศไทย, 2564) ทำให้ขีดความสามารถในการแข่งขันต่ำกว่าเมื่อเปรียบเทียบกับวิสาหกิจขนาดใหญ่ อีกทั้งแรงงานที่ทำงานใน เอส เอ็ม อี มักประสบปัญหาในมิติคุณภาพชีวิต เช่น ค่าตอบแทนที่ไม่เป็นธรรม ความไม่มั่นคงในการจ้างงาน และโอกาสการพัฒนาทักษะที่จำกัด ปัญหาเหล่านี้เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาทั้งในระดับองค์กรและระดับประเทศ หากไม่เร่งแก้ไขอาจนำไปสู่การสูญเสียขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศในระยะยาว

ภาครัฐได้ตระหนักถึงความสำคัญของ เอส เอ็ม อี โดยประกาศให้เป็นวาระแห่งชาติ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2546 และได้ตรา พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม พ.ศ. 2543 เพื่อกำหนดกรอบกฎหมายและกลไกในการสนับสนุน เอส เอ็ม อี ทั้งด้านการเงิน การวิจัยและพัฒนา การเข้าถึงตลาด และการเสริมสร้างศักยภาพผู้ประกอบการ ต่อมาได้มีการจัดทำแผนพัฒนาวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2560-2564) และสอดคล้องกับ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2566–2570) (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2565) ส่งผลให้แรงงานในภาค SMEs เผชิญกับความเสี่ยงทางสังคมและความไม่มั่นคงในชีวิตอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ วิกฤตการณ์ดังกล่าวมิได้จำกัดอยู่เพียงแค่ความขัดสนทางรายได้ในปัจจุบัน หากแต่ยังตัดรอนโอกาสในการพัฒนาทักษะและการเลื่อนชั้นทางสังคม (Social Mobility) อันนำไปสู่การสะสมความยากจนข้ามรุ่นและซ้ำเติมปัญหาความเหลื่อมล้ำในภาพรวมของประเทศ ยิ่งไปกว่านั้น การขาดการบูรณาการมิติบรรษัทภิบาลในองค์กร ยิ่งซ้ำเติมให้เกิดปัญหาการแข่งขันที่ไม่เป็นธรรมและการละเมิดสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐานในที่ทำงานอย่างต่อเนื่อง การดำเนินธุรกิจที่มุ่งเน้นแต่เพียงอัตรากำไรระยะสั้น (Short-term Profit Maximization) โดยปราศจากมาตรฐานทางจริยธรรม ไม่เพียงแต่จะบั่นทอนเสถียรภาพของระบบทุนนิยมระดับฐานราก แต่ยังทำลายความน่าเชื่อถือของภาคธุรกิจไทยในห่วงโซ่อุปทานระดับโลก ซึ่งในท้ายที่สุดจะส่งผลกระทบย้อนกลับมาลดทอนขีดความสามารถในการแข่งขันและความพร้อมในการเติบโตอย่างยั่งยืนของวิสาหกิจเหล่านี้เองอย่างเป็นลูกโซ่

ดังนั้น ความสำคัญของปัญหานี้จึงอยู่ที่การพัฒนา มาตรการทางกฎหมายที่ชัดเจน และการสร้างกลไกสนับสนุนที่เข้มแข็งสำหรับ เอส เอ็ม อี ควบคู่กับการปลูกฝังหลักพุทธธรรมให้แก่ผู้ประกอบการและองค์กรนายจ้าง เพื่อให้ เอส เอ็ม อี สามารถเติบโตได้อย่างยั่งยืนบนพื้นฐานของการเคารพสิทธิแรงงานและการคุ้มครองคุณภาพชีวิตของแรงงานทุกกลุ่ม หากปราศจากการบูรณาการดังกล่าว ประเทศไทยอาจเผชิญความเสี่ยงต่อการสูญเสียความสามารถในการแข่งขันในระดับสากล และไม่สามารถสร้างเศรษฐกิจที่สมดุลและมั่นคงได้

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพปัญหา และอุปสรรคทางมาตรการทางกฎหมายเกี่ยวกับสภานายจ้าง เอส เอ็ม อี ในการส่งเสริมคุณภาพชีวิตแรงงานไทย

2. เพื่อศึกษาแนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับมาตรการทางกฎหมายเกี่ยวกับสภานายจ้าง เอส เอ็ม อี ในการส่งเสริมคุณภาพชีวิตแรงงานของประเทศไทยและของต่างประเทศ

3. เพื่อเสนอมาตรการทางกฎหมายเกี่ยวกับสภานายจ้าง เอส เอ็ม อี ในการส่งเสริม คุณภาพชีวิตแรงงานไทยโดยการประยุกต์ตามหลักพุทธธรรม

วิธีดำเนินการวิจัย

1. รูปแบบของการวิจัย

การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) และการวิจัยเชิงคุณภาพโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ศึกษาจากเอกสาร หนังสือ กฎหมายที่เกี่ยวข้อง เช่น งานวิชาการของผู้ทรงคุณวุฒิ และงานวิจัย เช่น ดุษฎีนิพนธ์ และรายงานการวิจัย เป็นต้น นอกจากนี้มีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion)

2. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 17 รูปหรือคน ที่ได้มาจากการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) จำนวน 8 รูปหรือคน เพื่อยืนยันและสนับสนุนรูปแบบดังกล่าว

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วย แบบสัมภาษณ์และแบบสนทนากลุ่มเฉพาะ โดยดำเนินการดังนี้ 1. ศึกษาวิธีการสร้างแบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูลจากเอกสาร ตำราและงานวิจัย ที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางในการกำหนดกรอบความคิดในการสร้างแบบสัมภาษณ์ 2. ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและเอกสารการวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยพิจารณาถึงรายละเอียดต่าง ๆ เพื่อให้ครอบคลุมวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่กำหนดไว้ 3. ขอคำแนะนำจากอาจารย์ที่ปรึกษา เพื่อใช้เป็นแนวทางในการสร้างแบบสัมภาษณ์ 4. สร้างแบบสัมภาษณ์ให้ครอบคลุมวัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) เพื่อนำมาวิเคราะห์ และ 5. นำแบบสอบถามที่สร้างเสร็จ เสนอประธานและกรรมการที่ปรึกษาดุษฎีนิพนธ์ เพื่อขอความ เห็นชอบและนำเสนอต่อผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 5 คน

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร หนังสือ ตำรา ทางด้านนิติศาสตร์ และการสัมภาษณ์

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

วิเคราะห์ข้อมูล โดยการสังเคราะห์เอกสาร หนังสือ ตำรา ทางด้านนิติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมคุณภาพชีวิต ที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผลการวิจัย

1. สภาพปัญหา และอุปสรรคทางมาตรการทางกฎหมายเกี่ยวกับสภานายจ้าง เอส เอ็ม อี ในการส่งเสริมคุณภาพชีวิตแรงงานไทย พบว่า ข้อจำกัดเชิงโครงสร้างและทรัพยากรภายในขององค์กร SME ผลการวิจัยพบว่า สถานประกอบการ SME ส่วนใหญ่ในประเทศไทยเผชิญกับภาวะความเสียเปรียบเชิงโครงสร้างเมื่อเปรียบเทียบกับวิสาหกิจขนาดใหญ่ (Large Enterprises) อุปสรรคจากมาตรการทางกฎหมายลักษณะ

มาตรฐานเดียว (Uniform Standard/One Size Fits All) ในมิติทางกฎหมาย ประเทศไทยใช้พระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 และกฎหมายลำดับรองอื่น ๆ ในลักษณะมาตรฐานเดียวหรือเปรียบเสมือนการตัดเสื้อไซส์เดียวมาบังคับใช้กับสถานประกอบการทุกขนาด โดยไม่ได้จำแนกแยกแยะความแตกต่างระหว่างวิสาหกิจขนาดใหญ่ที่มีความพร้อมสูง กับวิสาหกิจขนาดเล็กหรือขนาดย่อมที่มีสภาพคล่องต่ำ การบังคับใช้กฎหมายที่ตึงตัวเกินไปนี้สร้างภาระต้นทุนทางกฎหมาย (Compliance Cost) ที่สูงเกินกว่าขีดความสามารถจริงของนายจ้าง SME นำไปสู่ปัญหาการหลีกเลี่ยงกฎหมาย ช่องว่างในการบังคับใช้ และส่งผลให้ลูกจ้างเข้าไม่ถึงสิทธิประโยชน์หรือระบบประกันสังคมอย่างล่าช้า ข้อจำกัดด้านสถานะทางกฎหมายและอำนาจต่อรองของสภานายจ้าง SME ปัญหาการขาดการบูรณาการมิติทางจริยธรรมและพุทธธรรมในสถานประกอบการ

2. แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับมาตรการทางกฎหมายเกี่ยวกับสภานายจ้าง เอส เอ็ม อี ในการส่งเสริมคุณภาพชีวิตแรงงานของประเทศไทยและของต่างประเทศ แนวคิดและทฤษฎีทางกฎหมายเพื่อการส่งเสริมคุณภาพชีวิตแรงงาน SME มีความจำเป็นต้องผสมผสานระหว่างมาตรฐานสากลและบริบททางจริยธรรม โดยสรุปผลการศึกษาเปรียบเทียบได้ดังนี้ 1. แนวคิดพื้นฐานในการยกระดับคุณภาพชีวิตในการทำงาน (QWL) และระบบไตรภาคีขององค์การแรงงานระหว่างประเทศ (ILO) จะยั่งยืนได้ในบริบทสังคมไทย จำต้องมีรากฐานจากการประยุกต์หลักพุทธธรรมทิศ 6 (เหฏฐิมทิส) ซึ่งมุ่งเน้นการเปลี่ยนผ่านจากการปฏิบัติตามหน้าที่กฎหมายขั้นต่ำ ไปสู่ความสัมพันธ์ที่ตั้งอยู่บนเมตตาธรรม การดูแลทุกข์สุข และการแบ่งปันประโยชน์ร่วมกัน 2. บทเรียนและมาตรการเชิงรุกในต่างประเทศ ประเทศญี่ปุ่น มีกฎหมายพื้นฐานว่าด้วยวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (Small and Medium-sized Enterprise Basic Act) และมีการจัดตั้งองค์การสนับสนุน SME แห่งประเทศญี่ปุ่น (SMRJ) เพื่อทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยง ให้คำปรึกษา และมีมาตรการเชิงรุกในการจูงใจทางภาษีแก่ SME ที่พัฒนาคุณภาพชีวิตแรงงาน ประเทศเกาหลีใต้ มีกระทรวงวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมและสตาร์ทอัพ (MSS) บังคับใช้กฎหมายที่ยืดหยุ่น และจัดตั้งกองทุนสนับสนุนเฉพาะเพื่อช่วยแบ่งเบาภาระนายจ้าง SME ในการจัดสวัสดิการและการจ่ายค่าจ้างในช่วงวิกฤต,ประเทศสิงคโปร์ ประสบความสำเร็จผ่านกลไกความร่วมมือสามภาคี (Tripartism) ที่เข้มแข็ง มีหน่วยงานเฉพาะในการสนับสนุนทุนเพื่อยกระดับทักษะฝีมือแรงงาน (Skill Upgrading) ควบคู่กับการพัฒนาขีดความสามารถทางธุรกิจเมื่อนำมาเปรียบเทียบกับประเทศไทย พบว่าไทยยังขาดกฎหมายเฉพาะที่เอื้อประโยชน์และลดหย่อนภาระให้แก่ SME ในการดูแลแรงงาน กฎหมายที่มีอยู่เน้นเพียงการลงโทษ แต่ขาดมาตรการจูงใจเชิงบวก (Incentive Measures) และขาดการระบุเกณฑ์ทางจริยธรรมลงในกฎหมายลายลักษณ์อักษร ส่งผลให้เกิดช่องว่างและความเหลื่อมล้ำในการดูแลแรงงานระหว่างธุรกิจขนาดใหญ่และขนาดเล็กอย่างเห็นได้ชัด

3. มาตรการทางกฎหมายเกี่ยวกับสภานายจ้าง เอส เอ็ม อี ในการส่งเสริม คุณภาพชีวิตแรงงานไทยโดยการประยุกต์ตามหลักพุทธธรรม ประกอบด้วย 1. L - Labor Fairness (มาตรการด้านการจ้างงานที่เป็นธรรม) เสนอให้มีมาตรการทางกฎหมายที่สนับสนุนการกำหนดโครงสร้างค่าจ้างที่สอดคล้องกับทักษะและค่าครองชีพจริง มีระบบการประเมินผลงานที่โปร่งใส ตรวจสอบได้ ซึ่งเป็นการประยุกต์หลักทิศ 6 ในข้อที่ว่าด้วยการแจกจ่ายอาหารและรางวัลแก่ลูกจ้างอย่างเหมาะสมแก่การงาน 2. I - Incentive Welfare (มาตรการจัดสวัสดิการเชิงรุกเกินกว่ากฎหมายกำหนด) เสนอแนวทางกฎหมายในการให้สิทธิประโยชน์และมาตรการจูงใจทางภาษี (Tax Incentives) เช่น การนำค่าใช้จ่ายในการจัดสวัสดิการเพิ่มเติม สวัสดิการแบบยืดหยุ่น (Flexible Benefits) หรือสวัสดิการครอบครัว มาหักลดหย่อนภาษีเงินได้นิติบุคคลได้เป็น 2 เท่า เพื่อลดภาระและจูงใจให้นายจ้างรายย่อยอยากมีส่วนร่วมในการยกระดับคุณภาพชีวิตลูกจ้างด้วยความเต็มใจ 3. F - Financial & Gain Sharing (มาตรการระบบแบ่งปันผลกำไร) เสนอให้มีการรับรองและส่งเสริมข้อสัญญามาตรฐานในการจัดทำระบบโบนัสตามผลงาน หรือระบบการแบ่งปันผลกำไร (Gain Sharing) เพื่อสร้างแรงจูงใจให้ลูกจ้างรู้สึกถึงความมั่นคง

และร่วมเป็นเจ้าขององค์กร (Sense of Ownership) สอดคล้องกับหลักการเกื้อกูลกันในทางพุทธศาสนา 4. E - Emotional & Skill Empowerment (มาตรการสุขภาวะและการพัฒนาทักษะ) และ 5. กลไกขับเคลื่อนสำคัญและมาตรการทางกฎหมายที่เสนอแนะ เพื่อให้รูปแบบ SME-LIFE Model ประสบผลสำเร็จ ผลการวิจัยเสนอให้มีการดำเนินงานผ่าน 3 กลไกกฎหมายหลัก โดยมีสภานายจ้าง SME ทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตรสัมพันธ์และพี่เลี้ยงทางกฎหมาย

อภิปรายผลการวิจัย

1. สภาพปัญหา และอุปสรรคทางมาตรการทางกฎหมายเกี่ยวกับสภานายจ้าง เอส เอ็ม อี ในการส่งเสริมคุณภาพชีวิตแรงงานไทย พบว่า ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า ประเด็นที่น่าอภิปราย คือ แม้ประเทศไทยจะมีกฎหมายคุ้มครองแรงงานที่มีมาตรฐานสากล แต่ในทางปฏิบัติกลับพบความย้อนแย้งเนื่องจากกฎหมายมุ่งเน้นการควบคุม (Control) มากกว่าการส่งเสริม (Support) ทำให้เกิดภาระต้นทุนต่อนายจ้าง SME จนนำไปสู่การเลี่ยงกฎหมาย ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศญี่ปุ่น เกาหลีใต้ และสิงคโปร์ จะพบว่ากลุ่มประเทศเหล่านี้มุ่งเน้นการเพิ่มผลิตภาพผ่านระบบจูงใจ เช่น มาตรการ Levy-Rebate หรือการจัดตั้ง Consortium เพื่อฝึกอบรมแรงงานโดยรัฐสนับสนุนงบประมาณ ซึ่งสอดคล้องกับความเห็นของผู้เชี่ยวชาญที่ระบุว่า กฎหมายไทยควรปรับตัวจากระบบกล่าวหาเป็นระบบเกื้อกูล โดยเฉพาะการนำ Soft Power ทางจริยธรรมหรือหลักพุทธธรรมมาเป็นสะพานเชื่อมมิติทางใจ เพื่อปิดช่องว่างทางกฎหมายที่เจ้าหน้าที่รัฐดูแลไม่ทั่วถึง

การประยุกต์หลักมัชฌิมาปฏิปทาและทิศ 6 จะช่วยเปลี่ยนความสัมพันธ์จากเพียงคู่สัญญาตามกฎหมายไปสู่ความสัมพันธ์แบบเครือญาติที่ดูแลกันตามกำลังและเมตตาธรรม ซึ่งจะเป็นทางออกที่ยั่งยืนในการยกระดับสวัสดิการไปสู่ค่าจ้างเพื่อชีวิต (Living Wage) และสร้างระบบนิเวศการทำงานที่เกื้อกูลกันอย่างแท้จริงมากกว่าการบังคับใช้โทษทางอาญาเพียงอย่างเดียว ซึ่งผลการวิจัยในประเด็นปัญหานี้ สอดคล้องกับงานวิจัยของวีระ เภียบ และศิวัช ศรีโภคางกุล (2560) ได้ศึกษาเรื่อง สถานการณ์และความเหลื่อมล้ำด้านคุณภาพชีวิตของแรงงานต่างด้าวชาวกัมพูชาในเขตจังหวัดสระแก้ว ผลการศึกษาพบว่า 1. แรงงานต่างด้าวชาวกัมพูชาในเขตจังหวัดสระแก้ว มีความเหลื่อมล้ำระหว่างค่าจ้างและค่าครองชีพ โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง 2. แรงงานต่างด้าวชาวกัมพูชาที่มีเพศ ระดับการศึกษา สถานประกอบการ และรายได้ต่อเดือน แตกต่างกัน มีความเหลื่อมล้ำระหว่างค่าจ้างและค่าครองชีพ โดยรวมและรายด้านทุกด้านไม่แตกต่างกัน ส่วนแรงงานที่มีอายุแตกต่างกัน มีความเหลื่อมล้ำระหว่างค่าจ้างและค่าครองชีพ ด้านค่าจ้าง แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และแรงงานที่ประเภทของงานแตกต่างกัน มีความเหลื่อมล้ำระหว่างด้านความปลอดภัยทั้งชีวิตและทรัพย์สิน แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และ 3. ปัญหาคุณภาพชีวิตของแรงงานต่างด้าวชาวกัมพูชาในเขตจังหวัดสระแก้ว คือ ได้รับค่าจ้างน้อยกว่าค่าแรงขั้นต่ำเมื่อเทียบกับแรงงานคนไทยในทุก ๆ ตำแหน่ง สวัสดิการด้าน สาธารณูปโภคในบริษัทไม่เพียงพอ สวัสดิการในการรักษาพยาบาลไม่ได้รับด้วยความยุติธรรมจากบริษัท และผู้หญิงชาวกัมพูชาถูกล่อลวงให้ทำงานค้าบริการทางเพศ ข้อเสนอแนะสำหรับหน่วยงานภาครัฐของไทยและกัมพูชา คือ หน่วยงานภาครัฐควรมีมาตรการตรวจสอบและดูแลแรงงานชาวกัมพูชาที่ทำงานในโรงงานหรือบริษัทต่าง ๆ อย่างทั่วถึง เช่น การแก้ไขปัญหาการถูกละเมิดในด้านสิทธิมนุษยชน การจัดสวัสดิการและสิทธิประโยชน์สำหรับลูกจ้างของสถานประกอบการจ่ายค่าจ้างแรงงานต่างด้าวชาวกัมพูชาเป็นไปตามกฎหมายแรงงานไทยกำหนด และแก้ไขปัญหาการคุ้มครองและเข้าถึงระบบสวัสดิการสังคมสงเคราะห์ให้เป็นไปตามที่กฎหมายแรงงานไทยกำหนด และสอดคล้องกับรายงานสถานการณ์ของสำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (สสว.) (2565) ในแผนส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (ฉบับที่ 5) ที่ระบุอย่างชัดเจนถึงข้อจำกัดด้านทรัพยากร 3 ประการของ SME ไทย ได้แก่ เงินทุน

เทคโนโลยี และการจัดการ ซึ่งส่งผลเสียเปรียบต่อวิสาหกิจขนาดใหญ่ และทำให้เกิดข้อจำกัดในการจัดสวัสดิการและการพัฒนาทักษะฝีมือแรงงาน

2.แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับมาตรการทางกฎหมายเกี่ยวกับสภานายจ้าง เอส เอ็ม อี ในการส่งเสริมคุณภาพชีวิตแรงงานของประเทศไทยและของต่างประเทศ แนวคิดและทฤษฎีทางกฎหมายเพื่อการส่งเสริมคุณภาพชีวิตแรงงาน SME มีความจำเป็นต้องผสมผสานระหว่างมาตรฐานสากลและบริบททางจริยธรรม โดยสรุปผลการศึกษาเปรียบเทียบได้ดังนี้ แนวคิดพื้นฐานในการยกระดับคุณภาพชีวิตในการทำงาน (QWL) และระบบไตรภาคีขององค์การแรงงานระหว่างประเทศ (ILO) จะยั่งยืนได้ในบริบทสังคมไทย จำต้องมีรากฐานจากการประยุกต์หลักพุทธธรรมทิศ 6 (เหฏฐิมทิส) ซึ่งมุ่งเน้นการเปลี่ยนผ่านจากการปฏิบัติตามหน้าที่กฎหมายขั้นต่ำไปสู่ความสัมพันธ์ที่ตั้งอยู่บนเมตตาธรรม การดูแลทุกข์สุข และการแบ่งปันประโยชน์ร่วมกัน และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของวสุพัชร์ แก้วกิ้ม (2563) ได้ศึกษาเรื่อง คุณภาพชีวิตในการทำงานกับความผูกพันต่อองค์กรของบุคลากรที่ปฏิบัติงานเครือข่ายสุขภาพอำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช ผลการศึกษาพบว่ามีความสัมพันธ์เชิงบวกระหว่างเกณฑ์คุณภาพชีวิตในการทำงาน (QWL) กับระดับความผูกพันและการทุ่มเทให้แก่องค์กร ซึ่งสนับสนุนแนวคิดที่ว่า การยกระดับคุณภาพชีวิตและการจัดสวัสดิการที่เป็นธรรมไม่ใช่ภาระต้นทุนที่สูญเปล่าของเอสเอ็มอี แต่เป็นเครื่องมือเชิงกลยุทธ์ในการสร้างความผูกพันและเพิ่มผลิตภาพ (Productivity) ให้แก่องค์กรในระยะยาว และงานวิจัยของจิราพร ทินบุตร และพจ ตู้พจ (2563) ได้ศึกษาเรื่อง การบริหารจัดการคุณภาพชีวิตและสวัสดิการแรงงานในสถานประกอบกิจการ บริษัท ไทยน้ำทิพย์ จำกัด อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น ซึ่งเป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ที่แสดงให้เห็นว่า ระบบการบริหารจัดการคุณภาพชีวิตและสวัสดิการแรงงานที่ได้มาตรฐาน มีส่วนช่วยเสริมสร้างระบบแรงงานสัมพันธ์ที่ราบรื่นและยั่งยืน ลดความขัดแย้งในองค์กร สภานายจ้าง เอส เอ็ม อี จึงควรนำถอดบทเรียนและโมเดลการจัดสวัสดิการเหล่านี้มาปรับใช้ให้สอดรับกับบริบทของวิสาหกิจขนาดเล็ก

3. มาตรการทางกฎหมายเกี่ยวกับสภานายจ้าง เอส เอ็ม อี ในการส่งเสริม คุณภาพชีวิตแรงงานไทยโดยการประยุกต์ตามหลักพุทธธรรม ประกอบด้วย 1. L - Labor Fairness (มาตรการด้านการจ้างงานที่เป็นธรรม) เสนอให้มีมาตรการทางกฎหมายที่สนับสนุนการกำหนดโครงสร้างค่าจ้างที่สอดคล้องกับทักษะและค่าครองชีพจริง มีระบบการประเมินผลงานที่โปร่งใส ตรวจสอบได้ ซึ่งเป็นการประยุกต์หลักทิศ 6 ในข้อที่ว่าด้วยการแจกจ่ายอาหารและรางวัลแก่ลูกจ้างอย่างเหมาะสมแก่การงาน 2. I - Incentive Welfare (มาตรการจัดสวัสดิการเชิงรุกเกินกว่ากฎหมายกำหนด) เสนอแนวทางกฎหมายในการให้สิทธิประโยชน์และมาตรการจูงใจทางภาษี (Tax Incentives) เช่น การนำค่าใช้จ่ายในการจัดสวัสดิการเพิ่มเติม สวัสดิการแบบยืดหยุ่น (Flexible Benefits) หรือสวัสดิการครอบครัว มาหักลดหย่อนภาษีเงินได้นิติบุคคลได้เป็น 2 เท่า เพื่อลดภาระและจูงใจให้นายจ้างรายย่อยอยากมีส่วนร่วมในการยกระดับคุณภาพชีวิตลูกจ้างด้วยความเต็มใจ 3. F - Financial & Gain Sharing (มาตรการระบบแบ่งปันผลกำไร) เสนอให้มีการรับรองและส่งเสริมข้อสัญญามาตรฐานในการจัดทำระบบโบนัสตามผลงาน หรือระบบการแบ่งปันผลกำไร (Gain Sharing) เพื่อสร้างแรงจูงใจให้ลูกจ้างรู้สึกถึงความมั่นคงและร่วมเป็นเจ้าขององค์กร (Sense of Ownership) สอดคล้องกับหลักการเกื้อกูลกันในทางพุทธศาสนา 4. E - Emotional & Skill Empowerment (มาตรการสุขภาวะและการพัฒนาทักษะ) และ 5. กลไกขับเคลื่อนสำคัญและมาตรการทางกฎหมายที่เสนอแนะ เพื่อให้รูปแบบ SME-LIFE Model ประสบผลสำเร็จ ผลการวิจัยเสนอให้มีการดำเนินงานผ่าน 3 กลไกกฎหมายหลัก โดยมีสภานายจ้าง SME ทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตรสัมพันธ์และพี่เลี้ยงทางกฎหมาย สอดคล้องกับงานวิจัยของงานวิจัยของเสฐียร ทั่งทองมะดัน (2561) ได้ศึกษาเรื่อง สถาบันทางสังคมในหลักคำสอนเรื่องทิศ 6 ในสิงคาลกสูตร ผลการศึกษาพบว่า สถาบันทางสังคมในหลักคำสอนเรื่องทิศ 6 ในสิงคาลกสูตร สะท้อนให้เห็นเรื่องสถาบันทางสังคม 4 สถาบันหลัก คือ

สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา สถาบันเศรษฐกิจ และสถาบันศาสนา สถาบันเหล่านี้มีลักษณะ เป็นรูปธรรม เป็นกลุ่มคนที่มารวมกัน เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีลักษณะเป็นนามธรรม เพราะแต่ละสถาบันจะมีกฎระเบียบที่เป็นบรรทัดฐานของสถาบันนั้น เป็นแบบอย่างของพฤติกรรมที่ใช้ร่วมกันของสมาชิก ในสังคมมีการกำหนดสถานภาพและบทบาทหรือตำแหน่งหน้าที่แสดงความรับผิดชอบไว้อย่างชัดเจน และ สถาบันทางสังคมมีความคงทนถาวร สังคมจะไม่เสื่อมตราบใดที่ยังมีมนุษย์

องค์ความรู้ใหม่

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง มาตรการทางกฎหมายเกี่ยวกับสภานายจ้าง เอส เอ็ม อี ในการส่งเสริมคุณภาพชีวิตแรงงานไทยโดยการประยุกต์ตามหลักพุทธธรรม สามารถสรุปองค์ความรู้จากการวิจัย ดังนี้

ภาพที่ 1 องค์ความรู้จากการวิจัย

จากภาพที่ 1 องค์ความรู้จากการวิจัย ผู้วิจัยได้องค์ความรู้จากการวิจัย ดังนี้ การพัฒนากฎหมายว่าด้วยมาตรการทางกฎหมายเกี่ยวกับสภานายจ้าง เอส เอ็ม อี ในการส่งเสริมคุณภาพชีวิตแรงงานไทยโดยการประยุกต์ตามหลักพุทธธรรม พบว่า

1. ฐานรากเชิงปรัชญาการประยุกต์หลักพุทธธรรมทิศ 6

หัวใจสำคัญของโมเดลนี้เริ่มต้นจากการนำหลักทิศ 6 (โดยเฉพาะส่วนที่ว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างนายจ้างและลูกจ้าง) มาเป็นแกนกลางในการกำหนดทิศทาง โดยมุ่งเน้นการสร้างปฏิสัมพันธ์เชิงบวกในองค์กรผ่านมิติหลัก 5 ประการ ดังนี้

1.1 การจัดงานตามกำลัง เน้นความเหมาะสมของภาระงาน (Appropriate Workload) เพื่อนำไปสู่สมดุลระหว่างชีวิตและการทำงาน (Work-life Balance)

1.2 การให้ค่าจ้างและรางวัล การเปลี่ยนผ่านจากค่าจ้างขั้นต่ำสู่ค่าจ้างที่เป็นธรรม (Fair Wage) รวมถึงนโยบายการแบ่งปันผลกำไร (Profit Sharing) เพื่อสร้างแรงจูงใจ

1.3 การดูแลเมื่อเจ็บป่วย การพัฒนาระบบสวัสดิการกลุ่ม (Group Welfare) ที่มีความยืดหยุ่นและตอบโจทย์แรงงานในกลุ่ม SME การแบ่งปันของรสแปลก เป็นการสื่อถึงการจัดสวัสดิการเสริมหรือโบนัสพิเศษที่ช่วยลดความเหลื่อมล้ำและสร้างบรรยากาศที่ดีในทีม

1.4 การแบ่งปันของรสแปลก ส่งเสริมโบนัสหรือสวัสดิการเพื่อสร้างแรงจูงใจและลดความเหลื่อมล้ำ

1.5 การให้มีวันหยุดพักผ่อน การคุ้มครองสิทธิในการพักผ่อนเพื่อลดสภาวะหมดไฟ (Burnout) และส่งเสริมสุขภาวะทางครอบครัว

2. กลไกขับเคลื่อนนวัตกรรมการบริหารจัดการแรงงานในยุคดิจิทัล

เพื่อให้หลักธรรมสามารถปฏิบัติได้จริงในบริบทสมัยใหม่ โมเดลนี้ได้ผสานเครื่องมือเชิงนวัตกรรมเข้ามาเป็นตัวขับเคลื่อน (Catalyst) ใน 3 มิติ

2.1 ความปลอดภัยเชิงรุก (Proactive Safety) การใช้เทคโนโลยี เช่น GPS หรือ CCTV เพื่อกำกับดูแลความปลอดภัยและสภาพแวดล้อมในการทำงาน

2.2 การพัฒนาศักยภาพ (Human Capital Development) การมุ่งเน้นการ Upskill และ Reskill เพื่อให้แรงงานสามารถปรับตัวเท่าทันการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี

2.3 การสร้างภูมิคุ้มกันทางจิตใจ (Mental Resilience) การนำหลักสติ (Mindfulness) มาใช้ในองค์กรเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะทางจิตและการทำงานอย่างมีสมาธิ

3. ผลลัพธ์เชิงยุทธศาสตร์ (Strategic Outcomes)

ปลายทางของแบบจำลองนี้คือเป้าหมายสูงสุดในระดับมหภาคและจุลภาค นั่นคือคุณภาพชีวิตแรงงานไทยที่ดีขึ้นและการเติบโตอย่างยั่งยืน ซึ่งสะท้อนถึงการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) โดยเฉพาะในด้านการจ้างงานที่มีคุณค่าและการลดความเหลื่อมล้ำในสังคม

สรุปได้ว่า มาตรการทางกฎหมายของสภานายจ้าง เอส เอ็ม อี ในการส่งเสริมคุณภาพชีวิตแรงงานไทยโดยการประยุกต์ตามหลักพุทธธรร,สามารถดำเนินการได้โดยหลักการเริ่มที่การเปลี่ยนกระบวนทัศน์ทางกฎหมายจากการควบคุมสู่เมตตาธรรม จัดทำชุดมาตรการทางกฎหมายที่บูรณาการหลักทิศ 6 (เหฏฐิมทิส) สร้างนวัตกรรมการบริหารจัดการแรงงานในยุคดิจิทัล และกำหนดกลไกขับเคลื่อนสู่ความยั่งยืน (Governance Model)

สรุปและข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. กระทรวงแรงงาน ควรกำหนดนโยบายปรับปรุงกฎหมายแรงงานให้มีความยืดหยุ่นตามขนาดธุรกิจ เอส เอ็ม อี

2. กรมสวัสดิการและคุ้มครองแรงงาน ควรกำหนดนโยบายจัดตั้งกองทุนพัฒนาทักษะและสวัสดิการกลุ่มสำหรับ SME

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

1. สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (สสว.) สภานายจ้าง เอส เอ็ม อี แห่งประเทศไทย ควรมีการจำแนกเกณฑ์มาตรฐานตามขนาดธุรกิจ (Segmentation) และจัดทำระบบระดับมาตรฐานความสอดคล้อง (Tiered Compliance) โดยแบ่งเกณฑ์ข้อกำหนดทางกฎหมาย เช่น สวัสดิการ วันหยุด หรือการจัดทำเอกสาร ให้สอดคล้องกับจำนวนลูกจ้างและรายได้ของ SME โดยที่ยังคงมาตรฐานสิทธิขั้นพื้นฐานที่จำเป็นไว้

2. สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (สสว.) สภานายจ้าง เอส เอ็ม อี แห่งประเทศไทย ควรมีการจัดทำคู่มือมาตรฐานแรงงานฉบับ SME แปลงภาษากฎหมายที่ซับซ้อนให้เป็นแนวทางปฏิบัติที่เข้าใจง่าย (SME-Friendly Checklist) เพื่อให้ผู้ประกอบการรายย่อยสามารถปฏิบัติตามได้อย่างถูกต้องโดยไม่ต้องมีที่ปรึกษากฎหมายราคาแพง

เอกสารอ้างอิง

จิราพร ทินบุตร และพจ ตู้พจ. (2563). การบริหารจัดการคุณภาพชีวิตและสวัสดิการแรงงานในสถานประกอบกิจการ บริษัท ไทยน้ำทิพย์ จำกัด อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น. วารสารมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด, 9(2), 169–180.

ธนาคารแห่งประเทศไทย. (2564). รายงานภาวะเศรษฐกิจไทย ปี 2563. กรุงเทพฯ: ธนาคารแห่งประเทศไทย.

วสุพัชร์ แก้วกิ้ม. (2563). คุณภาพชีวิตในการทำงานกับความผูกพันต่อองค์กรของบุคลากรที่ปฏิบัติงานเครือข่ายสุขภาพอำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช. วารสารสภาการสาธารณสุขชุมชน, 2(3), 68–79.

วีระ เภียบ และศิวัช ศรีโภคางกุล. (2560). สถานการณ์และความเหลื่อมล้ำด้านคุณภาพชีวิตของแรงงานต่างด้าวชาวกัมพูชาในเขตจังหวัดสระแก้ว. Veridian E-Journal, Silpakorn University, 10(2), 189–204.

สภาองค์การนายจ้างธุรกิจไทย. (ม.ป.ป.). วัตถุประสงค์การก่อตั้ง. สืบค้นเมื่อ 2 เมษายน 2568 จาก https://www.ecobthai.or.th/Item-31.

สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม. (2565). แผนการส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2566–2570). กรุงเทพฯ: สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม.

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2565). แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2566–2570). กรุงเทพฯ: สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

เสฐียร ทั่งทองมะดัน. (2561). สถาบันทางสังคมในหลักคำสอนเรื่องทิศ 6 ในสิงคาลกสูตร. วารสารมนุษยศาสตร์, 10(2), 37–48.

International Labour Office. (1999). Decent work: Report of the Director-General. Geneva: International Labour Office.

International Labour Organization. (2024). Report of the Committee of Experts on the Application of Conventions and Recommendations (articles 19, 22 and 35 of the Constitution): General report and observations concerning particular countries. Geneva: International Labour Organization.

JIDIR
วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์
JOURNAL OF INTERDISCIPLINARY INNOVATION REVIEW
ปีที่ 9 ฉบับที่ 5 กันยายน – ตุลาคม 2569 Vol. 9 No. 5 September – October 2026

บทความวิจัย

แนวทางการสร้างความตระหนักรู้ด้านภัยคุกคามทางไซเบอร์ระหว่างกลุ่มประชากรรุ่นเอกซ์ และ กลุ่มประชากรรุ่นวาย ของบุคลากรภายในเทคโนธานี

GUIDELINES FOR ENHANCING CYBER THREAT AWARENESS BETWEEN GENERATION X AND GENERATION Y PERSONNEL WITHIN TECHNOTHANI

หัสดิน ศรีทนุ*, วงศ์วิศว์ หมื่นเทพ, บุษกร วัฒนบุตร
Hassadin Sritanu*, Wongwit Muenthep, Busakorn Watthanabut
คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยนอร์ทกรุงเทพ
Faculty of Liberal Arts, North Bangkok University
*Corresponding Author E-mail: 681400768@northbkk.ac.th
Received July 14, 2026; Revised September 1, 2026; Accepted September 7, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1. ศึกษาสภาพทั่วไปของความตระหนักรู้ด้านภัยคุกคามทางไซเบอร์ระหว่างกลุ่มประชากรรุ่นเอกซ์และกลุ่มประชากรรุ่นวายของบุคลากรภายในเทคโนธานี และ 2. สร้างแนวทางการสร้างความตระหนักรู้ด้านภัยคุกคามทางไซเบอร์ระหว่างกลุ่มประชากรรุ่นเอกซ์และกลุ่มประชากรรุ่นวายของบุคลากรภายในเทคโนธานี เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 18 คน คัดเลือกแบบเจาะจงจำแนกเป็นกลุ่มประชากรรุ่นเอกซ์ 9 คน และกลุ่มประชากรรุ่นวาย 9 คน เครื่องมือที่ใช้เป็นแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างที่ผ่านการตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหาโดยผู้เชี่ยวชาญ เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา โดยใช้กรอบแนวคิดความรู้ ทัศนคติ และพฤติกรรม (KAB) ในการศึกษาสภาพความตระหนักรู้ และกรอบแนวคิดความรู้ ทักษะ และทัศนคติ (KSA) ในการสร้างแนวทาง

ผลการวิจัยพบว่า 1. สภาพความตระหนักรู้ของบุคลากรทั้งสองช่วงวัยมีลักษณะร่วมกัน คือ ด้านความรู้ บุคลากรสายสนับสนุนยังแยกแยะประเภทภัยคุกคามได้จำกัด ด้านทัศนคติมองว่าความมั่นคงปลอดภัยไซเบอร์เป็นหน้าที่ของฝ่ายเทคโนโลยีสารสนเทศ และด้านพฤติกรรมเลือกความสะดวกมากกว่าความปลอดภัย โดยกลุ่มประชากรรุ่นเอกซ์ยึดติดกับวิธีการทำงานแบบเดิม ส่วนกลุ่มประชากรรุ่นวายมีความประมาทจากความคุ้นเคยกับเทคโนโลยี ทั้งนี้ทั้งสองช่วงวัยมีจุดแข็งร่วมกันคือความระมัดระวังในการตรวจสอบอีเมล และ 2. แนวทางการสร้างความตระหนักรู้อาศัยกรอบแนวคิด KSA ใน 3 ด้าน ได้แก่ ด้านความรู้ (Knowledge) ด้วยการสื่อสารด้วยภาษาที่เข้าใจง่ายและอบรมทบทวนสม่ำเสมอ ด้านทักษะ (Skill) ด้วยการพัฒนาทักษะการสังเกตและการรายงานเหตุการณ์อย่างเป็นระบบ รวมถึงการจัดการรหัสผ่านอย่างปลอดภัย และด้านทัศนคติ (Attitude) ด้วยการปรับมุมมองให้ความมั่นคงปลอดภัยไซเบอร์เป็นความรับผิดชอบร่วมกันของทุกคน โดยออกแบบแนวทางให้สอดคล้องกับความแตกต่างของกลุ่มประชากรรุ่นเอกซ์และกลุ่มประชากรรุ่นวาย

คำสำคัญ: ความตระหนักรู้, ภัยคุกคามทางไซเบอร์, เจนเนอเรชันเอกซ์, เจนเนอเรชันวาย, เทคโนธานี

Abstract

The objectives of this research were: 1. to examine the general conditions of cyber threat awareness between Generation X and Generation Y personnel within Technothani, and 2. to develop guidelines for enhancing cyber threat awareness between Generation X and

Generation Y personnel within Technothani. This was a qualitative study with 18 key informants selected through purposive sampling, comprising 9 Generation X and 9 Generation Y personnel. The research instrument was a semi-structured interview form verified for content validity by experts. Data were collected through in-depth interviews and analyzed using content analysis, applying the Knowledge-Attitude-Behavior (KAB) framework to examine awareness conditions and the Knowledge-Skills-Attitudes (KSA) framework to develop the guidelines.

The findings were as follows: 1. The awareness of both generations shared common characteristics: in the knowledge dimension, support staff had limited ability to distinguish threat types; in the attitude dimension, they viewed cybersecurity as the responsibility of the IT department; and in the behavior dimension, they prioritized convenience over security. Generation X adhered to traditional working methods, while Generation Y showed carelessness stemming from technological familiarity; both generations shared a strength in email-checking vigilance; and 2. The guidelines were based on the KSA framework across three dimensions: Knowledge, through easily comprehensible communication and regular refresher training; Skill, through developing observation and systematic incident-reporting skills, as well as secure password management; and Attitude, through reframing cybersecurity as a shared responsibility of all personnel, with the guidelines tailored to the differences between Generation X and Generation Y.

Keywords: Awareness, Cyber Threat, Generation X, Generation Y, Technothani

บทนำ

ปัจจุบันเทคโนโลยีได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการดำรงชีวิตและการทำงาน ทั้งการจัดเก็บข้อมูลขนาดใหญ่ ปัญญาประดิษฐ์ และการทำธุรกรรมทางการเงิน อย่างไรก็ตาม การพัฒนาที่รวดเร็วของเทคโนโลยีทำให้อาชญากรทางไซเบอร์เห็นช่องทางในการแสวงหาประโยชน์ ทั้งการโจรกรรมข้อมูลและการฝังมัลแวร์เรียกค่าไถ่ ซึ่งทำให้การดำเนินงานหยุดชะงักและสูญเสียความเชื่อมั่น จึงก่อให้เกิดแนวคิดด้านความมั่นคงปลอดภัยไซเบอร์เพื่อเป็นแนวทางป้องกันและรับมือเมื่อถูกโจมตี (Sriprasadh, 2025) ทั้งนี้ สถานการณ์อาชญากรรมไซเบอร์ในประเทศไทยทวีความรุนแรงขึ้นอย่างต่อเนื่อง (กิตติพันธ์ แท่นตั้งเจริญชัย และปกป้อง ศรีสนิท, 2568) โดยพบว่า บุคลากรถือเป็นทั้งจุดอ่อนและด่านป้องกันที่สำคัญที่สุดของระบบ และการสร้างความตระหนักรู้ให้แก่บุคลากรจึงเป็นวาระสำคัญ (เมธาพร ธรรมศิริ และศิรภัสสรศ์ วงศ์ทองดี, 2565; ธีระพงษ์ ทศวัฒน์, 2568; พระครูวิมลสุวรรณกร (สมพงษ์ จนฺทวโร) และพระอุดมสิทธินายก (กำพล คุณงฺกโร), 2568)

เทคโนธานีเป็นพื้นที่ที่ตั้งของหน่วยงานด้านการวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ตั้งอยู่ในเขตตำบลคลองห้า อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี ทำหน้าที่ในการวิจัย พัฒนา ถ่ายทอดเทคโนโลยี และให้บริการวิเคราะห์ทดสอบแก่ภาคอุตสาหกรรมและชุมชน จึงมีการจัดเก็บและใช้งานข้อมูลที่มีมูลค่าสูง ทั้งข้อมูลผลงานวิจัย ทรัพย์สินทางปัญญา และข้อมูลส่วนบุคคลของบุคลากรและผู้รับบริการ ประกอบกับมีบุคลากรที่ครอบคลุมหลากหลายช่วงวัย บริบทดังกล่าวจึงสะท้อนถึงความจำเป็นในการสร้างความตระหนักรู้ด้านภัยคุกคามทางไซเบอร์ให้แก่บุคลากร เพื่อลดความเสี่ยงต่อการสูญเสียข้อมูลและรักษาความต่อเนื่องในการดำเนินงานขององค์กร

กลุ่มประชากรรุ่นเอกซ์ (Generation X) และกลุ่มประชากรรุ่นวาย (Generation Y) เป็นกำลังแรงงานหลักในองค์กรที่มีคุณลักษณะและทัศนคติในการทำงานแตกต่างกัน (เดชา เดชะวัฒนไพศาล และคณะ, 2557; Rattanapon et al., 2023) หากบุคลากรทั้งสองช่วงวัยขาดความตระหนักรู้ด้านความมั่นคงปลอดภัยไซเบอร์ ย่อมก่อให้เกิดความเสียหายต่อองค์กรได้ ทั้งนี้ การสร้างความตระหนักรู้ที่มีประสิทธิผลจำเป็นต้องพัฒนาบุคลากรอย่างสมดุลทั้งด้านความรู้ ทัศนคติ และพฤติกรรม (Schrader & Lawless, 2004) ตลอดจนความรู้ ทักษะ และทัศนคติ (Petersen et al., 2020; Sittitiamjan & Wuttidittachotti, 2025) ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาสภาพทั่วไปและแนวทางการสร้างความตระหนักรู้ด้านภัยคุกคามทางไซเบอร์ที่เหมาะสมกับความแตกต่างระหว่างกลุ่มประชากรรุ่นเอกซ์และกลุ่มประชากรรุ่นวายของบุคลากรภายในเทคโนธานี เพื่อนำไปสู่การพัฒนาทุนมนุษย์และวัฒนธรรมความปลอดภัยขององค์กรต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพทั่วไปของความตระหนักรู้ด้านภัยคุกคามทางไซเบอร์ระหว่าง Generation X และ Generation Y ของบุคลากรภายในเทคโนธานี
2. เพื่อสร้างแนวทางการสร้างความตระหนักรู้ด้านภัยคุกคามทางไซเบอร์ระหว่าง Generation X และ Generation Y ของบุคลากรภายในเทคโนธานี

วิธีดำเนินการวิจัย

1. รูปแบบของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยทบทวนแนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ควบคู่กับการเก็บข้อมูลภาคสนาม มุ่งเน้นการวิเคราะห์ในเชิงพรรณนา โดยประยุกต์กรอบแนวคิดความรู้ ทัศนคติ และพฤติกรรม (Knowledge, Attitude, Behavior: KAB) ของ Schrader และ Lawless (2004) ในการศึกษาสภาพความตระหนักรู้ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 และกรอบแนวคิดความรู้ ทักษะ และทัศนคติ (Knowledge, Skills, Attitudes: KSA) ซึ่งมีรากฐานจากการจำแนกจุดมุ่งหมายทางการศึกษาของ Bloom et al. (1956) และกรอบสมรรถนะกำลังคนด้านความมั่นคงปลอดภัยของ Petersen et al. (2020) ในการสร้างแนวทางตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2

2. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้วิจัยคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จำนวน 18 คน ซึ่งเป็นผู้บริหารและพนักงานที่เป็นผู้ใช้งานคอมพิวเตอร์ที่มีความสำคัญต่อองค์กร มีอายุงานตั้งแต่ 5 ปีขึ้นไป โดยจำแนกตามช่วงวัยเป็นกลุ่มประชากรรุ่นเอกซ์ 9 คน และกลุ่มประชากรรุ่นวาย 9 คน ประกอบด้วย ผู้อำนวยการฝ่าย 4 คน (ช่วงวัยละ 2 คน) พนักงานฝ่ายทรัพยากรบุคคล 4 คน (ช่วงวัยละ 2 คน) พนักงานฝ่ายเทคโนโลยีสารสนเทศ 4 คน (ช่วงวัยละ 2 คน) และพนักงานทั่วไป 6 คน (ช่วงวัยละ 3 คน) ทั้งนี้ ใช้เกณฑ์ปีเกิดในการจำแนกช่วงวัย โดยกลุ่มประชากรรุ่นเอกซ์หมายถึงผู้ที่เกิดในช่วงปี พ.ศ. 2508-2523 และกลุ่มประชากรรุ่นวายหมายถึงผู้ที่เกิดในช่วงปี พ.ศ. 2524-2539

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้เป็นแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Interview) ซึ่งผู้วิจัยพัฒนาประเด็นคำถามขึ้นจากการศึกษาเอกสาร ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ร่วมกับกรอบแนวคิด KAB และ KSA ให้ครอบคลุมและตรงตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย จากนั้นเสนอร่างแบบสัมภาษณ์ต่ออาจารย์ที่ปรึกษาเพื่อปรับปรุงแก้ไข จากนั้นส่งให้ผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 3 คน ตรวจสอบความสอดคล้องและความตรงเชิงเนื้อหา

โดยมีค่า IOC อยู่ระหว่าง 0.67 ถึง 1.00 จากนั้นได้ปรับปรุงแก้ไขตามคำแนะนำก่อนนำไปเก็บข้อมูลจริง ทั้งนี้มีเครื่องมือช่วยจดบันทึก ได้แก่ เครื่องบันทึกเสียง สมุด และปากกา

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยดำเนินการขออนุญาตเข้าเก็บข้อมูลอย่างเป็นทางการ นัดหมายวัน เวลา และสถานที่ที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญสะดวก และสัมภาษณ์เชิงลึกเป็นรายบุคคล ใช้เวลาประมาณ 30-45 นาทีต่อคน โดยชี้แจงวัตถุประสงค์ ยืนยันการรักษาความลับ และขออนุญาตบันทึกเสียงควบคู่กับการจดบันทึกภาคสนาม

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้มาตรวจสอบความสมบูรณ์ จัดกลุ่มและเรียบเรียงเนื้อหา วิเคราะห์หาข้อสรุปด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยใช้เกณฑ์ข้อมูลอิ่มตัว จำแนกข้อค้นพบตามองค์ประกอบของกรอบแนวคิดและตามช่วงวัย เชื่อมโยงกับทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แล้วนำเสนอด้วยการพรรณนาความ

ผลการวิจัย

1. สภาพทั่วไปของความตระหนักรู้ด้านภัยคุกคามทางไซเบอร์ระหว่าง Generation X และ Generation Y ของบุคลากรภายในเทคโนธานี พบว่าบุคลากรทั้งสองช่วงวัยมีช่องว่างของความตระหนักรู้ที่คล้ายคลึงกันทั้งด้านความรู้ ทัศนคติ และพฤติกรรม โดยความแตกต่างสำคัญขึ้นอยู่กับลักษณะงานมากกว่าช่วงวัย เมื่อจำแนกองค์ประกอบของความตระหนักรู้ตามกรอบแนวคิดความรู้ ทัศนคติ และพฤติกรรม ได้ผลดังนี้

1.1 ด้านความรู้ (Knowledge)

ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มประชากรรุ่นเอกซ์และกลุ่มประชากรรุ่นวายที่ปฏิบัติงานในสายสนับสนุนมีความรู้พื้นฐานในการแยกแยะประเภทภัยคุกคามทางไซเบอร์อย่างจำกัดใกล้เคียงกัน โดยไม่สามารถระบุประเภทของภัยคุกคาม เช่น Phishing หรือ Ransomware ได้ ขณะที่บุคลากรฝ่ายเทคโนโลยีสารสนเทศทั้งสองช่วงวัยมีความรู้เชิงลึกและสามารถอธิบายลักษณะของภัยคุกคามได้อย่างถูกต้อง ความแตกต่างด้านความรู้จึงขึ้นอยู่กับลักษณะงานมากกว่าช่วงวัย อย่างไรก็ตาม กลุ่มประชากรรุ่นเอกซ์มีแนวโน้มตามไม่ทันรูปแบบภัยคุกคามใหม่เนื่องจากความคุ้นชินกับวิธีการทำงานเดิม ส่วนกลุ่มประชากรรุ่นวายแม้ใช้เทคโนโลยีได้คล่องแต่ยังขาดความเข้าใจเชิงลึกเกี่ยวกับความเสี่ยง

1.2 ด้านทัศนคติ (Attitude)

ผลการวิจัยพบว่า บุคลากรทั้งสองช่วงวัยมีทัศนคติร่วมกันที่มองว่าความมั่นคงปลอดภัยไซเบอร์เป็นหน้าที่ของฝ่ายเทคโนโลยีสารสนเทศเป็นหลัก จึงมอบหมายให้ผู้ดูแลระบบเป็นผู้แก้ไขเมื่อเกิดเหตุ ความแตกต่างระหว่างช่วงวัยปรากฏในลักษณะของทัศนคติเสี่ยง กล่าวคือ กลุ่มประชากรรุ่นเอกซ์ยึดติดกับวิธีการทำงานแบบเดิมและมีความมั่นใจในระบบเดิมขององค์กร ขณะที่กลุ่มประชากรรุ่นวายมีความประมาทที่เกิดจากความคุ้นเคยกับเทคโนโลยีมากเกินไป

1.3 ด้านพฤติกรรม (Behavior)

ผลการวิจัยพบว่า บุคลากรทั้งสองช่วงวัยแสดงพฤติกรรมเสี่ยงคล้ายคลึงกัน โดยเฉพาะการจัดการรหัสผ่าน กลุ่มประชากรรุ่นเอกซ์มักเขียนรหัสผ่านลงกระดาษหรือโพสต์อิทติดไว้ที่หน้าจอหรือโต๊ะทำงาน ส่วนกลุ่มประชากรรุ่นวายมักประสบปัญหาการจดจำรหัสผ่านจากการใช้งานหลายระบบและตั้งรหัสผ่านที่คาดเดาง่าย นอกจากนี้ยังพบการติดตั้งโปรแกรมละเมิดลิขสิทธิ์ในหลายฝ่าย สะท้อนว่าบุคลากรเลือกความสะดวกมากกว่าความปลอดภัย อย่างไรก็ตาม บุคลากรทั้งสองช่วงวัยมีพฤติกรรมที่เป็นจุดแข็งร่วมกัน คือ ความระมัดระวังในการตรวจสอบอีเมลก่อนดำเนินการ

โดยสรุป ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 สะท้อนช่องว่างที่คล้ายคลึงกันของทั้งสองช่วงวัย คือ ความรู้ที่จำกัดในสายสนับสนุน ทัศนคติที่มองว่าเป็นหน้าที่ของฝ่ายเทคโนโลยีสารสนเทศ และพฤติกรรมที่เลือกความสะดวกกว่าความปลอดภัย โดยกลุ่มประชากรรุ่นเอกซ์เด่นที่ความคุ้นชินกับวิธีการทำงานเดิม ส่วนกลุ่มประชากรรุ่นวายเด่นที่ความประมาทจากความคุ้นเคยกับเทคโนโลยี ข้อค้นพบเหล่านี้เป็นฐานสำคัญที่นำไปสู่การกำหนดแนวทางการสร้างความตระหนักรู้ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ต่อไป

2. แนวทางการสร้างความตระหนักรู้ด้านภัยคุกคามทางไซเบอร์ระหว่าง Generation X และ Generation Y ของบุคลากรภายในเทคโนธานี พบว่า จากช่องว่างด้านความรู้ ทัศนคติ และพฤติกรรมที่พบในวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 สามารถสังเคราะห์แนวทางการสร้างความตระหนักรู้โดยประยุกต์กรอบแนวคิดความรู้ ทักษะ และทัศนคติ (KSA) จำแนกเป็น 3 ด้าน ที่ออกแบบให้สอดคล้องกับความแตกต่างของแต่ละช่วงวัย ดังนี้

2.1 ด้านความรู้ (Knowledge)

มุ่งสร้างความรู้พื้นฐานในการแยกแยะประเภทภัยคุกคามที่พบได้ในชีวิตประจำวัน เช่น Phishing, Ransomware และการติดตั้งโปรแกรมละเมิดลิขสิทธิ์ รวมถึงรูปแบบการโจมตีและผลกระทบ โดยใช้คำศัพท์ที่เข้าใจง่ายเพื่อลดความเครียดของบุคลากร กลุ่มประชากรรุ่นเอกซ์ควรพัฒนาความรู้ให้รู้เท่าทันภัยคุกคามรูปแบบใหม่ที่เปลี่ยนไปจากเดิม และควรทบทวนความรู้ซ้ำอย่างสม่ำเสมอ เช่น ทุก 3 เดือน เนื่องจากมักลืมเนื้อหาการอบรมในระยะเวลาไม่นาน ส่วนกลุ่มประชากรรุ่นวายควรพัฒนาความรู้เกี่ยวกับความเสี่ยงเชิงลึกที่เกิดจากความคุ้นเคยกับเทคโนโลยี เช่น การใช้รหัสผ่านซ้ำและการบันทึกรหัสผ่านในเบราว์เซอร์ และการบริหารจัดการรหัสผ่านข้ามหลายระบบอย่างปลอดภัย

2.2 ด้านทักษะ (Skill)

มุ่งสร้างทักษะการสังเกตสิ่งผิดปกติในการใช้งานคอมพิวเตอร์ และการรายงานเหตุการณ์อย่างเป็นระบบตามหลักการจัดการเหตุการณ์ด้านความมั่นคงปลอดภัย โดยประยุกต์แนวคำถาม 5W1H ได้แก่ Who (ใครคือผู้พบปัญหา) What (เกิดอะไรขึ้น) Where (เกิดขึ้นที่ไหน) When (เกิดขึ้นเมื่อไร) Why (ทำไมจึงเกิดปัญหา) และ How (มีขั้นตอนแก้ไขเบื้องต้นอย่างไร) เป็นเครื่องมือช่วยให้การรวบรวมข้อมูลครบถ้วนและลดเวลาวิเคราะห์ปัญหาของฝ่ายเทคโนโลยีสารสนเทศ กลุ่มประชากรรุ่นเอกซ์ควรพัฒนาทักษะการปรับพฤติกรรมการจัดการรหัสผ่านจากการจดบนกระดาษไปสู่การตั้งและจัดเก็บรหัสผ่านอย่างปลอดภัย โดยใช้จุดแข็งด้านความละเอียดรอบคอบและความเคร่งครัดต่อระเบียบ ส่วนกลุ่มประชากรรุ่นวายควรพัฒนาทักษะการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของอีเมลและแหล่งที่มาอย่างมีวิจารณญาณ และการจัดเก็บรหัสผ่านด้วยเครื่องมือที่ปลอดภัยแทนการบันทึกในเบราว์เซอร์

2.3 ด้านทัศนคติ (Attitude)

มุ่งปรับมุมมองว่าความมั่นคงปลอดภัยไซเบอร์ไม่ใช่หน้าที่ของฝ่ายเทคโนโลยีสารสนเทศเพียงฝ่ายเดียว แต่เป็นความรับผิดชอบร่วมกันของทุกคน เนื่องจากบุคลากรทุกฝ่ายล้วนดูแลข้อมูลสำคัญขององค์กรอยู่แล้ว กลุ่มประชากรรุ่นเอกซ์ควรปรับมุมมองว่าความปลอดภัยเป็นความรับผิดชอบของตนเองเช่นกัน มิใช่รอให้ฝ่ายเทคโนโลยีสารสนเทศแก้ไขเมื่อเกิดเหตุ และเปิดใจยอมรับการเปลี่ยนแปลงวิธีการทำงานแบบเดิม ส่วนกลุ่มประชากรรุ่นวายควรลดความประมาทจากความคุ้นเคยกับเทคโนโลยี และรับบทเป็นผู้นำและต้นแบบด้านวัฒนธรรมความปลอดภัยรุ่นใหม่ เนื่องจากมีแนวโน้มก้าวขึ้นเป็นผู้บริหารในอนาคต

อภิปรายผลการวิจัย

1. สภาพทั่วไปของความตระหนักรู้ด้านภัยคุกคามทางไซเบอร์ เมื่อวิเคราะห์ด้วยกรอบแนวคิดความรู้ ทัศนคติ และพฤติกรรม (KAB) ผลการวิจัยสะท้อนให้เห็นช่องว่างที่สำคัญระหว่างความรู้และทัศนคติกับ

พฤติกรรมที่บุคลากรทั้งสองช่วงวัยปฏิบัติจริง กล่าวคือ แม้บุคลากรจะมีความตระหนักถึงความเสี่ยงอยู่ในระดับหนึ่ง หากแต่ยังคงแสดงพฤติกรรมเสี่ยง เช่น การจดบันทึกรหัสผ่านไว้ในที่เปิดเผยและการใช้รหัสผ่านซ้ำในหลายระบบ ปรากฏการณ์ดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของ Schrader & Lawless (2004) ที่เสนอว่าการให้ความรู้เพียงลำพังเป็นเครื่องมือที่มีข้อจำกัดในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม และสอดคล้องกับผลการศึกษาของ Zwilling et al. (2022) ที่พบว่า ผู้ใช้งานมีความตระหนักรู้ในระดับเพียงพอ หากแต่นำมาตรการป้องกันตนเองไปปฏิบัติเพียงเล็กน้อย นอกจากนี้ ช่องว่างทางความรู้ในกลุ่มบุคลากรสายสนับสนุนยังส่งผลต่อการยอมรับและการปฏิบัติตามนโยบายความมั่นคงปลอดภัยสารสนเทศ ซึ่งสอดคล้องกับ Fattah et al. (2023) ที่ชี้ว่า ความรู้เป็นรากฐานสำคัญที่กำหนดทั้งทัศนคติและพฤติกรรม สำหรับความแตกต่างระหว่างช่วงวัย พบว่ากลุ่มประชากรรุ่นเอกซ์มีแนวโน้มยึดติดกับวิธีการทำงานแบบเดิม ขณะที่กลุ่มประชากรรุ่นวายมีความประมาทอันเนื่องมาจากความคุ้นเคยกับเทคโนโลยี ซึ่งสอดคล้องกับ Rattanapon et al. (2023) และเดชา เดชะวัฒนไพศาล และคณะ (2557) ที่ระบุว่า คุณลักษณะและทัศนคติของบุคลากรแต่ละช่วงวัยมีความแตกต่างกัน อนึ่ง จุดแข็งด้านความระมัดระวังในการตรวจสอบอีเมลของบุคลากรถือเป็นรากฐานสำคัญในการลดความเสี่ยงจากการโจมตีแบบฟิชชิง ซึ่งสอดคล้องกับ Daengsi et al. (2022) และ Anwar et al. (2017) ที่พบว่า ความระมัดระวัง พฤติกรรม และการฝึกอบรมล้วนมีผลต่อการลดความเสี่ยงจากภัยคุกคามทางไซเบอร์ของบุคลากร

2. แนวทางการสร้างความตระหนักรู้ด้านภัยคุกคามทางไซเบอร์ผ่านกรอบแนวคิดความรู้ ทักษะ และทัศนคติ (KSA) เป็นการต่อยอดจากช่องว่างที่ค้นพบตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 โดยการพัฒนาด้านความรู้ด้วยการสื่อสารด้วยภาษาที่เข้าใจง่ายและการจัดอบรมทบทวนอย่างต่อเนื่องทุก 3 เดือน สอดคล้องกับกรอบสมรรถนะด้านความมั่นคงปลอดภัยของ Petersen et al. (2020) กรอบการอบรมและสร้างความตระหนักรู้ (CAT) ของ Hijji & Alam (2022) ตลอดจนผลการศึกษาของ Sittitiamjan & Wuttidittachotti (2025) ที่พบว่า การสร้างความตระหนักรู้จำเป็นต้องอาศัยการสื่อสารและการอบรมอย่างสม่ำเสมอเพื่อให้เกิดความยั่งยืน มากกว่าการจัดอบรมประจำปีเพียงครั้งเดียว ในส่วนของการพัฒนาทักษะการรายงานเหตุการณ์ด้วยการการมีกรอบการรายงานที่ชัดเจนและเป็นระบบนั้นสอดคล้องกับ Muthuswamy & Esakki (2024) ขณะที่การปรับทัศนคติให้บุคลากรตระหนักว่าความมั่นคงปลอดภัยไซเบอร์เป็นความรับผิดชอบร่วมกันของทุกคน สอดคล้องกับ Nikel & Amaechi (2022) ที่เน้นการมีส่วนร่วมของบุคลากร ทั้งนี้ การออกแบบแนวทางจำเป็นต้องปรับให้สอดคล้องกับความแตกต่างของแต่ละช่วงวัย กล่าวคือ กลุ่มประชากรรุ่นเอกซ์ต้องการการเรียนรู้ที่ค่อยเป็นค่อยไป ในขณะที่กลุ่มประชากรรุ่นวายต้องการการกระตุ้นเตือนเพื่อลดความประมาท ซึ่งสอดคล้องกับ Debb et al. (2020) ที่ค้นพบปรากฏการณ์ช่องว่างดิจิทัลแบบย้อนกลับ (Reverse Digital Divide) ที่กลุ่มประชากรรุ่นวายที่มีความคุ้นเคยกับเทคโนโลยีกลับมพฤติกรรมด้านความปลอดภัยที่ด้อยกว่ากลุ่มประชากรรุ่นเอกซ์ และงานของวงศ์วิศว์ หมื่นเทพ (2569) ที่ให้ความสำคัญกับการสร้างภูมิคุ้มกันด้านความปลอดภัยที่เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมาย

องค์ความรู้ใหม่

องค์ความรู้จากการวิจัยสามารถสังเคราะห์เป็นโมเดลที่แสดงความเชื่อมโยงจากการประเมินสภาพความตระหนักรู้ปัจจุบันด้วยกรอบ KAB (วัตถุประสงค์ข้อที่ 1) ไปสู่แนวทางการสร้างด้วยกรอบ KSA (วัตถุประสงค์ข้อที่ 2) และผลลัพธ์ที่คาดหวัง ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 โมเดลแนวทางการสร้างความตระหนักรู้ด้านภัยคุกคามทางไซเบอร์ระหว่างเจนเนอเรชัน

จากภาพที่ 1 องค์ความรู้จากการวิจัยมีรายละเอียด ดังนี้ 1. สภาพความตระหนักรู้ปัจจุบัน ผลการประเมินด้วยกรอบ KAB สะท้อนว่าบุคลากรทั้งสองช่วงวัยมีช่องว่างด้านความรู้ ทัศนคติ และพฤติกรรมที่คล้ายคลึงกัน โดยกลุ่มประชากรรุ่นเอกซ์ยึดติดกับวิธีการทำงานเดิม ส่วนกลุ่มประชากรรุ่นวายประมาทจากความคุ้นเคยกับเทคโนโลยี 2. แนวทางการสร้าง นำช่องว่างที่พบมากำหนดแนวทางตามกรอบ KSA ทั้งด้านความรู้ ทักษะ และทัศนคติ ที่ออกแบบให้เหมาะกับแต่ละช่วงวัย 3. ผลลัพธ์ที่คาดหวัง กลุ่มประชากรรุ่นเอกซ์เป็นผู้ถ่ายทอดที่รอบคอบ ส่วนกลุ่มประชากรรุ่นวายเป็นผู้นำวัฒนธรรมความปลอดภัยรุ่นใหม่ อันเป็นแนวทางที่คาดว่าจะนำไปสู่วัฒนธรรมความมั่นคงปลอดภัยไซเบอร์ขององค์กร ทั้งนี้ ผลลัพธ์ดังกล่าวเป็นผลที่คาดหวังจากการสังเคราะห์แนวทาง ซึ่งยังมิได้มีการทดลองใช้และติดตามผลในระยะยาว

สรุปและข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย

1. ควรกำหนดให้ผู้อำนวยการฝ่ายเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติตามนโยบายความมั่นคงปลอดภัยไซเบอร์ เนื่องจากพฤติกรรมของผู้นำมีผลอย่างมากต่อวัฒนธรรมองค์กรโดยรวม

2. ควรจัดทำสื่อการเรียนรู้ที่หลากหลาย เช่น อินโฟกราฟิก วิดีโอสั้น หรือสื่อเสียงตามสาย และนำเสนอกรณีศึกษาจริงภายในองค์กร เพื่อสร้างความตระหนักรู้อย่างต่อเนื่องและให้บุคลากรเห็นว่าภัยคุกคามทางไซเบอร์เป็นเรื่องใกล้ตัว

3. ควรสร้างระบบแรงจูงใจ เช่น การมอบรางวัลหรือการยกย่องบุคลากรที่ปฏิบัติตามนโยบายอย่างเคร่งครัด และควรมีการติดตามผลการอบรมทุก 3 เดือนเพื่อวัดความคงทนของความรู้

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาวิจัยเชิงปริมาณเพื่อวัดระดับความตระหนักรู้ด้านภัยคุกคามทางไซเบอร์ของบุคลากรในวงกว้างมากขึ้น เพื่อยืนยันและขยายผลข้อค้นพบจากการวิจัยเชิงคุณภาพครั้งนี้

2. ควรศึกษาวิจัยเพื่อประเมินประสิทธิผลของแนวทางที่พัฒนาขึ้น โดยทดลองใช้และเปรียบเทียบพฤติกรรมของบุคลากรก่อนและหลังการเข้าร่วม พร้อมติดตามผลในระยะยาว

3. ควรศึกษาผลกระทบของกลุ่มประชากรรุ่นแซด (Generation Z) ที่กำลังเข้าสู่ตลาดแรงงาน เพื่อเตรียมความพร้อมในการสร้างความตระหนักรู้สำหรับคนรุ่นใหม่ที่มีรูปแบบการใช้เทคโนโลยีแตกต่างออกไป

เอกสารอ้างอิง

กิตติพันธ์ แท่นตั้งเจริญชัย และปกป้อง ศรีสนิท. (2568). การวิเคราะห์อาชญากรรมไซเบอร์ในประเทศไทยด้วยแนวคิดสามเหลี่ยมอาชญากรรม. วารสารสังคมศาสตร์และวัฒนธรรม, 9(9), 277–290.

เดชา เดชะวัฒนไพศาล และคณะ. (2557). การศึกษาเจนเนอเรชั่นเอ็กซ์และเจนเนอเรชั่นวายในมุมมองต่อคุณลักษณะของตนเองและความคาดหวังต่อคุณลักษณะของเจนเนอเรชั่นอื่น. จุฬาลงกรณ์ธุรกิจปริทัศน์, 36(3), 1–17.

ธีระพงษ์ ทศวัฒน์. (2568). การป้องกันสังคมจากภัยคุกคามทางไซเบอร์ขององค์กรภาครัฐในประเทศไทย. วารสารสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, 9(3), 831–847.

พระครูวิมลสุวรรณกร (สมพงษ์ จนฺทวโร) และพระอุดมสิทธินายก (กำพล คุณงฺกโร). (2568). การสร้างความตระหนักรู้ด้านความปลอดภัยทางไซเบอร์ของคนไทย. วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์, 8(2), 294–305.

เมธาพร ธรรมศิริ และศิรภัสสรศ์ วงศ์ทองดี. (2565). ความตระหนักรู้ด้านภัยคุกคามทางไซเบอร์ของบุคลากรในบริษัทเอกชนแห่งหนึ่งในเขตกรุงเทพมหานคร. วารสารวิชาการไทยวิจัยและการจัดการ, 3(2), 1–17.

วงศ์วิศว์ หมื่นเทพ. (2569). สภาพภูมิคุ้มกันด้านความปลอดภัยทางไซเบอร์ของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาในจังหวัดปทุมธานี. วารสารศึกษาศาสตร์ วิทยาลัยนครราชสีมา, 5(1), 115–125.

Anwar, M. et al. (2017). Gender difference and employees' cybersecurity behaviors. Computers in Human Behavior, 69, 437–443.

Bloom, B. S. et al. (1956). Taxonomy of educational objectives: The classification of educational goals. Handbook I: Cognitive domain. New York, NY: David McKay Company.

Daengsi, T. et al. (2022). Cybersecurity awareness enhancement: A study of the effects of age and gender of Thai employees associated with phishing attacks. Education and Information Technologies, 27(4), 4729–4752.

Debb, S. M. et al. (2020). A reverse digital divide: Comparing information security behaviors of Generation Y and Generation Z adults. International Journal of Cybersecurity Intelligence and Cybercrime, 3(1), 42–55.

Fattah, A. et al. (2023). Enhancing cybersecurity awareness among university students: A study on the relationship between knowledge, attitude, behavior, and training. JSI: Jurnal Sistem Informasi, 15(1), 3139–3149.

Hijji, M. & Alam, G. (2022). Cybersecurity awareness and training (CAT) framework for remote working employees. Sensors, 22(22), 8663.

Muthuswamy, V. V. & Esakki, S. (2024). Impact of cybersecurity and AI's related factors on incident reporting suspicious behaviour and employees stress: Moderating role of cybersecurity training. International Journal of Cyber Criminology, 18(1), 83–107.

Nikel, F. H. & Amaechi, A. O. (2022). An assessment of employee knowledge, awareness, attitude towards organizational cybersecurity in Cameroon. Network and Communication Technologies, 7(1), 1–11.

Petersen, R. et al. (2020). Workforce framework for cybersecurity (NICE framework) (NIST Special Publication 800-181 Rev. 1). Gaithersburg, MD: National Institute of Standards and Technology.

Rattanapon, K. et al. (2023). An analysis of multigenerational issues of Generation X and Y employees in small- and medium-sized enterprises in Thailand: The moderation effect of age groups on person–environment fit and turnover intention. Behavioral Sciences, 13(6), 489.

Schrader, P. G. & Lawless, K. A. (2004). The knowledge, attitudes, & behaviors approach: How to evaluate performance and learning in complex environments. Performance Improvement, 43(9), 8–15.

Sittitiamjan, K. & Wuttidittachotti, P. (2025). Bridging the gap: How knowledge, attitudes, and practices shape cybersecurity awareness in Thai education. Educational Process: International Journal, 16, e2025236.

Sriprasadh, K. (2025). Impact of cyber attack over business. Journal of Information Systems Engineering and Management, 10(42s), 1179–1182.

Zwilling, M. et al. (2022). Cyber security awareness, knowledge and behavior: A comparative study. Journal of Computer Information Systems, 62(1), 82–97.

JIDIR
วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์
JOURNAL OF INTERDISCIPLINARY INNOVATION REVIEW
ปีที่ 9 ฉบับที่ 5 กันยายน – ตุลาคม 2569 Vol. 9 No. 5 September – October 2026

บทความวิจัย

แนวทางแก้ไขปรับปรุงกฎหมายกรณีบำบัดรักษาและฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติดตามประมวลกฎหมายยาเสพติด พ.ศ. 2564

GUIDELINES FOR AMENDING AND IMPROVING THE LAW ON THE TREATMENT AND REHABILITATION OF DRUG ADDICTS UNDER THE NARCOTICS CODE, B.E. 2021

ธนาวัฒน์ อุทุมพร*
Thanawat Uthumporn*
ศูนย์ฝึกอบรมตำรวจภูธรภาค 5
Training Center of Provincial Police Region 5
*Corresponding Author E-mail: thanawatut52190@gmail.com
Received June 1, 2026; Revised September 5, 2026; Accepted September 14, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1. ศึกษาสภาพปัญหาทางกฎหมายเกี่ยวกับการบำบัดรักษาและฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติดตามประมวลกฎหมายยาเสพติด พ.ศ. 2564 2. ศึกษาเปรียบเทียบกฎหมายเกี่ยวกับการบำบัดรักษาและฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติดของประเทศไทยกับกฎหมายต่างประเทศ และ 3. นำเสนอแนวทางในการแก้ไขปรับปรุงกฎหมายเกี่ยวกับการบำบัดรักษาและฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติดตามประมวลกฎหมายยาเสพติด พ.ศ. 2564 การวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้การวิจัยเอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 13 คน วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหาและการวิเคราะห์เปรียบเทียบเชิงกฎหมาย

ผลการวิจัยพบว่า 1. สภาพปัญหาที่เกี่ยวกับการบำบัดรักษาและฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติดตามประมวลกฎหมายยาเสพติด พ.ศ. 2564 ได้แก่ การเข้าสู่ระบบบำบัดรักษาที่เน้นความสมัครใจ ซึ่งยังไม่สามารถรองรับกรณีผู้ติดยาเสพติดที่ไม่สมัครใจเข้ารับการบำบัดได้อย่างเพียงพอ การใช้ดุลพินิจในกระบวนการคัดกรองที่ยังขาดหลักเกณฑ์และแนวทางที่เป็นมาตรฐานเดียวกัน ข้อจำกัดด้านอำนาจหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานในการควบคุมและกำกับดูแลผู้เข้ารับการบำบัด การขาดสภาพบังคับกรณีไม่ปฏิบัติตามเงื่อนไขหรือหลบหนี และปัญหาการบูรณาการระหว่างหน่วยงานและการติดตามผู้ผ่านการบำบัดรักษาอย่างต่อเนื่อง 2. การศึกษาเปรียบเทียบกฎหมายเกี่ยวกับการบำบัดรักษาและฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติดของประเทศไทยกับต่างประเทศ พบว่า สหรัฐอเมริกา สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี สาธารณรัฐสิงคโปร์ และสหพันธรัฐมาเลเซีย ต่างมีกลไกทางกฎหมายที่ผสมผสานการบำบัดรักษากับมาตรการทางกฎหมาย การกำกับดูแล และการติดตามผู้เข้ารับการบำบัด โดยมีรูปแบบและระดับการบังคับที่แตกต่างกันตามบริบทของแต่ละประเทศ และ 3. แนวทางการแก้ไขปรับปรุงกฎหมาย ควรพัฒนาระบบบำบัดรักษาแบบผสมผสานระหว่างมาตรการสมัครใจและมาตรการบังคับที่เหมาะสม กำหนดมาตรฐานการคัดกรอง การใช้ดุลพินิจ และบทบาทและอำนาจหน้าที่ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้ชัดเจนและสอดคล้องกับภารกิจ พัฒนาระบบบูรณาการและการกำกับติดตามตั้งแต่การคัดกรอง การบำบัดรักษา การฟื้นฟูสมรรถภาพ จนถึงการติดตามภายหลังการบำบัด เพื่อให้การบังคับใช้กฎหมายมีประสิทธิภาพและเกิดความต่อเนื่องในการฟื้นฟูผู้ติดยาเสพติด

คำสำคัญ: ประมวลกฎหมายยาเสพติด, การบำบัดรักษาและฟื้นฟูสมรรถภาพ, ผู้ติดยาเสพติด, การบังคับใช้กฎหมาย

Abstract

This research article aimed to: 1. examine legal problems concerning the treatment and rehabilitation of persons with drug dependence under the Narcotics Code B.E. 2564 (2021); 2. comparatively study the laws concerning the treatment and rehabilitation of persons with drug dependence in Thailand and foreign countries; and 3. propose guidelines for amending and improving the laws concerning the treatment and rehabilitation of persons with drug dependence under the Narcotics Code B.E. 2564 (2021). This qualitative research employed documentary research and in-depth interviews with 13 key informants. Data were analyzed using content analysis and comparative legal analysis.

The findings revealed that: 1. the legal problems concerning the treatment and rehabilitation of persons with drug dependence under the Narcotics Code B.E. 2564 (2021) included a treatment system emphasizing voluntary participation, which was insufficient to accommodate persons with drug dependence who were unwilling to enter treatment; discretion in the screening process without sufficiently clear and uniform criteria and guidelines; limitations on the authority and responsibilities of officials in controlling and supervising persons undergoing treatment; the lack of enforceable measures in cases of non-compliance with conditions or absconding; and problems concerning inter-agency integration and continuous follow-up of persons who had completed treatment. 2. The comparative study of laws concerning the treatment and rehabilitation of persons with drug dependence in Thailand and foreign countries found that the United States, the Federal Republic of Germany, the Republic of Singapore, and Malaysia had legal mechanisms integrating treatment with legal measures, supervision, and follow-up of persons undergoing treatment, with different forms and levels of enforcement according to the context of each country; and 3. Guidelines for amending and improving the law should include developing an integrated treatment system combining appropriate voluntary and compulsory measures; establishing clear standards for screening, the exercise of discretion, and the roles and authorities of relevant agencies in accordance with their missions; and developing an integrated system of supervision and follow-up from screening, treatment, and rehabilitation through post-treatment follow-up, in order to enhance the effectiveness of law enforcement and ensure continuity in the rehabilitation of persons with drug dependence.

Keywords: Narcotics Code; Treatment and Rehabilitation; Drug Addicts; Law Enforcement

บทนำ

ยาเสพติดเป็นปัญหาสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อปัญหาของของประชาชนโดยภาพรวม และประเทศไทยได้พัฒนามาตรการทางกฎหมายเพื่อแก้ไขปัญหายาเสพติดมาอย่างต่อเนื่อง ทั้งมาตรการป้องกันปราบปรามและการบำบัดรักษาและฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด โดยเฉพาะพระราชบัญญัติฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด พ.ศ. 2545 ซึ่งนำแนวคิดการบำบัดรักษามาใช้แทนการดำเนินคดีอาญา แต่การบังคับใช้กฎหมายดังกล่าวมีข้อจำกัดทั้งในด้านกระบวนการบำบัดรักษา การคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ และการติดตามผู้ผ่านการ

บำบัดรักษา (ฐาปนี อิ่มวิเศษ, 2559; ธัชพงษ์ วงษ์เหรียญทอง, 2560) ต่อมาได้มีพระราชบัญญัติให้ใช้ประมวลกฎหมายยาเสพติด พ.ศ. 2564 และประมวลกฎหมาย ยาเสพติดท้ายพระราชบัญญัติ โดยมีผลใช้บังคับตั้งแต่วันที่ 9 ธันวาคม 2564 ซึ่งเป็นการปรับเปลี่ยน ข้อกฎหมาย โดยเน้นการบำบัดรักษาและฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติดมากขึ้น และกำหนดกลไก การคัดกรอง การบำบัดรักษา และการฟื้นฟูสภาพทางสังคมไว้เป็นระบบ (พระราชบัญญัติให้ใช้ประมวลกฎหมายยาเสพติด พ.ศ. 2564, 2564; สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด, 2565)

แม้ประมวลกฎหมายยาเสพติด พ.ศ. 2564 จะมุ่งปรับเปลี่ยนแนวทางเน้นการบำบัดรักษา แต่การบังคับใช้ในทางปฏิบัติยังมีประเด็นปัญหาทางกฎหมาย อันเกี่ยวกับปัญหาการเข้าสู่ระบบบำบัดรักษาและอำนาจหน้าที่ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ประการแรก กฎหมายเปิดช่องให้ผู้เสพยาเสพติดเข้าสู่การบำบัดรักษาโดยความสมัครใจเป็นสำคัญ แต่ไม่ได้ครอบคลุมกรณีผู้ติดยาเสพติดที่ไม่สมัครใจ ประการที่สอง การคัดกรองและการส่งต่อผู้เข้ารับการบำบัดรักษาตามมาตรา 116 กำหนดให้ ศูนย์คัดกรองมีหน้าที่ตรวจหาสารเสพติด คัดกรองและประเมินความรุนแรงของการติดยาเสพติด การส่งต่อผู้เข้ารับการบำบัดรักษา แต่การใช้ดุลพินิจยังไม่มีหลักเกณฑ์และมาตรฐานที่ชัดเจนเพื่อให้เกิดความเป็นธรรมและเป็นมาตรฐานเดียวกัน ประการที่สาม มาตรา 117 กำหนดให้สถานพยาบาลยาเสพติดหรือสถานฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติดมีหน้าที่ดำเนินการบำบัดรักษา ฟื้นฟูสมรรถภาพ ประเมินผล และติดตามดูแล แต่ยังปัญหาเกี่ยวกับอำนาจในการควบคุมตัว การกำกับดูแลผู้เข้ารับการบำบัดรักษา และประการที่สี่ กรณีผู้เข้ารับการบำบัดรักษาหลบหนีหรือไม่ให้ความร่วมมือ กฎหมายกำหนดให้จัดทำประวัติและข้อมูลเพื่อประโยชน์ในการพิจารณาเข้ารับการบำบัดรักษาในภายหลัง ไม่มีสภาพบังคับทางกฎหมาย เพื่อให้การบำบัดรักษาดำเนินไปอย่างต่อเนื่องแต่อย่างใด (พระราชบัญญัติให้ใช้ประมวลกฎหมายยาเสพติด พ.ศ. 2564, 2564) ทั้งนี้ งานศึกษาที่ผ่านมาพบปัญหาการขาดความต่อเนื่องของการฟื้นฟูทำให้กลับไปใช้ยาเสพติดซ้ำ และปัญหามาตรการทางกฎหมายในการบำบัดรักษา ซึ่งสะท้อนว่าการแก้ไขปัญหายาเสพติดจำเป็นต้องพิจารณาทั้งมิติทางกฎหมายและกระบวนการบำบัดรักษาควบคู่กัน (ฐาปนี อิ่มวิเศษ, 2559; เพียรรัตน์ ลีลาพงศธร, 2568)

การพิจารณาปัญหาดังกล่าวจำเป็นต้องอาศัยแนวคิดและหลักการทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการใช้อำนาจรัฐ การคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ และประสิทธิภาพของกระบวนการบำบัดรักษา นอกจากนี้ แนวคิดเกี่ยวกับการบำบัดรักษามีการผสมผสานระหว่างการรักษาทางการแพทย์ การฟื้นฟูสมรรถภาพ และการติดตามดูแลอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ผู้ผ่านการบำบัดสามารถกลับคืนสู่สังคมและลดโอกาสการกลับไปใช้ยาเสพติดซ้ำ การศึกษาแนวทางของต่างประเทศพบว่าหลายประเทศได้นำกระบวนการยุติธรรมเข้ามาร่วมมีบทบาท เช่น ระบบศาลยาเสพติดและระบบกำกับดูแลโดยเจ้าหน้าที่คุมประพฤติ ซึ่งเป็นแนวทางที่สามารถนำมาพิจารณาปรับปรุงกฎหมายของประเทศไทยให้เหมาะสมกับบริบทของประเทศได้ ทั้งนี้ งานวิจัยเกี่ยวกับการบำบัดรักษาในประเทศไทยยังพบว่าการติดตามภายหลังการบำบัดมีผลต่อการป้องกันการกลับไปใช้ยาเสพติดซ้ำ จึงต้องมีการดูแลที่มีความต่อเนื่อง (วรกานต์ สินสมบูรณ์, 2562; สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด, 2565)

จากความเป็นมาและสภาพปัญหาดังกล่าว แม้ประมวลกฎหมายยาเสพติด พ.ศ. 2564 จะมีเจตนารมณ์ในการนำผู้เสพและผู้ติดยาเสพติดเข้าสู่กระบวนการบำบัดรักษาและฟื้นฟูสมรรถภาพมากกว่าการมุ่งเน้นการลงโทษทางอาญา แต่ยังปรากฏประเด็นปัญหาทางกฎหมายเกี่ยวกับรูปแบบการเข้าสู่การบำบัดรักษา การใช้ดุลพินิจของศูนย์คัดกรอง อำนาจหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ในการควบคุมและกำกับดูแล ตลอดจนมาตรการกรณีผู้เข้ารับการบำบัดรักษาไม่ปฏิบัติตามเงื่อนไขหรือหลบหนี ซึ่งสมควรได้รับการศึกษาอย่างเป็นระบบทั้งจากสภาพปัญหาของประเทศไทยและการเปรียบเทียบกับกฎหมายต่างประเทศ ดังนั้น การวิจัยครั้งนี้จึงกำหนด

คำถามการวิจัย 3 ประการ ได้แก่ 1. สภาพปัญหาทางกฎหมายเกี่ยวกับการบำบัดรักษาและฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติดตาม ประมวลกฎหมายยาเสพติด พ.ศ. 2564 มีประการใดบ้าง 2. กฎหมายของประเทศไทยและกฎหมายต่างประเทศเกี่ยวกับการบำบัดรักษาและฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติดมีความเหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร และแนวทางใดสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับประเทศไทย และ 3. ควรมีแนวทางในการแก้ไขปรับปรุงประมวลกฎหมายยาเสพติด พ.ศ. 2564 เกี่ยวกับการบำบัดรักษาและฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติดอย่างไร เพื่อให้การบังคับใช้กฎหมายมีความชัดเจน เป็นธรรม และมีประสิทธิภาพ อันนำไปสู่การเสนอแนวทางแก้ไขปรับปรุงกฎหมายที่เหมาะสมกับบริบทของประเทศไทย

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพปัญหาทางกฎหมายเกี่ยวกับการบำบัดรักษาและฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติดตามประมวลกฎหมายยาเสพติด พ.ศ. 2564
2. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบกฎหมายเกี่ยวกับการบำบัดรักษาและฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติดของประเทศไทยกับกฎหมายต่างประเทศ
3. เพื่อนำเสนอแนวทางในการแก้ไขปรับปรุงกฎหมายเกี่ยวกับการบำบัดรักษาและฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติดตามประมวลกฎหมายยาเสพติด พ.ศ. 2564

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง แนวทางแก้ไขปรับปรุงกฎหมายกรณีบำบัดรักษาและฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติดตามประมวลกฎหมายยาเสพติด พ.ศ. 2564 เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้การวิจัยเอกสาร ร่วมกับการสัมภาษณ์เชิงลึก เพื่อศึกษาสภาพปัญหาทางกฎหมายเปรียบเทียบกฎหมายของประเทศไทยกับกฎหมายต่างประเทศและนำข้อมูลมาสังเคราะห์เป็นแนวทางในการแก้ไขปรับปรุงกฎหมาย ทั้งนี้ การดำเนินการวิจัยแบ่งออกเป็น 5 ขั้นตอน ดังนี้

1. รูปแบบของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีการวิจัยเอกสาร ร่วมกับการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องกับการบำบัดรักษาและฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด ผู้วิจัยกำหนดประเด็นการศึกษาให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย 3 ประการ ได้แก่ 1. การศึกษาสภาพปัญหาทางกฎหมายตามประมวลกฎหมายยาเสพติด พ.ศ. 2564 2. การศึกษาเปรียบเทียบกฎหมายของประเทศไทยกับกฎหมายต่างประเทศ และ 3. การนำเสนอแนวทางในการแก้ไขปรับปรุงกฎหมาย

การวิจัยเอกสารครอบคลุมประมวลกฎหมายยาเสพติด พ.ศ. 2564 กฎหมายลำดับรอง เอกสารทางราชการ แนวคิด ทฤษฎี งานวิจัย และเอกสารทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งกฎหมายของต่างประเทศที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาวิเคราะห์และเปรียบเทียบกับกฎหมายของประเทศไทย ส่วนการสัมภาษณ์เชิงลึกใช้เพื่อรวบรวมข้อมูลจากผู้ปฏิบัติงานที่มีประสบการณ์และเกี่ยวข้องโดยตรงกับกระบวนการบำบัดรักษาและฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด

2. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 13 คน คัดเลือกแบบเจาะจง โดยพิจารณาจากผู้ที่มีความรู้ ประสบการณ์และมีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงกับการบำบัดรักษาและฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติดในพื้นที่จังหวัดลำปาง ประกอบด้วย 1. เจ้าหน้าที่สาธารณสุขระดับอำเภอ จำนวน 6 คน ซึ่งเป็นผู้ปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องกับการคัดกรอง การส่งต่อ การบำบัดรักษา และการติดตามผู้เข้ารับการบำบัดรักษาในระดับพื้นที่ และ 2. ผู้ปฏิบัติงานหรือ

ผู้บริหารจากโรงพยาบาลชุมชน จำนวน 7 คน ซึ่งมีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการบำบัดรักษาและฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด รวมทั้งการประเมิน ติดตาม และดูแลผู้เข้ารับ การบำบัดรักษา รวมผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้งสิ้น 13 คน

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบกึ่งโครงสร้าง ซึ่งผู้วิจัยจัดทำขึ้นโดยกำหนดประเด็นคำถามให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของ การวิจัยทั้ง 3 ข้อ ได้แก่ 1. ประเด็นเกี่ยวกับสภาพปัญหาทางกฎหมายในการบำบัดรักษาและฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติดตามประมวลกฎหมายยาเสพติด พ.ศ. 2564 2. ประเด็นเกี่ยวกับการเปรียบเทียบกฎหมายและมาตรการของประเทศไทยกับต่างประเทศในระบบสมัครใจ ระบบบังคับบำบัด อำนาจหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ มาตรการควบคุม และมาตรการกรณีไม่ปฏิบัติตามเงื่อนไข และ 3. ประเด็นเกี่ยวกับ แนวทางการแก้ไขปรับปรุงกฎหมาย ให้มีความเหมาะสม สามารถบังคับใช้ได้จริง และสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ด้านการบำบัดรักษาและฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลจาก 2 แหล่ง ได้แก่ 1. ข้อมูลเอกสาร ศึกษาจากกฎหมายประมวลกฎหมายยาเสพติด พ.ศ. 2564 กฎหมายและเอกสาร ทางราชการ แนวคิด ทฤษฎี งานวิจัย บทความทางวิชาการ และเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการบำบัดรักษาและฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติดของประเทศไทยและต่างประเทศ และ 2. ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้วิจัยดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้ง 13 คน ด้วยตนเอง โดยใช้แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างที่กำหนดประเด็นคำถามตามวัตถุประสงค์การวิจัย เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพปัญหาการบังคับใช้กฎหมาย ปัญหาและข้อจำกัด ตลอดจนข้อเสนอเกี่ยวกับแนวทางการแก้ไขปรับปรุงกฎหมาย

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยนำข้อมูลจากการวิจัยเอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึกมาจัดระบบตรวจสอบความครบถ้วนและวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา (Content Analysis) โดยจำแนกข้อมูลตามประเด็นที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย จากนั้นนำข้อมูลมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ และเปรียบเทียบระหว่างกฎหมายของประเทศไทยกับกฎหมายต่างประเทศ เพื่อค้นหาประเด็นปัญหาและสังเคราะห์เป็นแนวทางในการแก้ไขปรับปรุงกฎหมาย การวิจัยครั้งนี้ ไม่มีการใช้สถิติในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ เนื่องจากเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้การวิเคราะห์เชิงเนื้อหาและการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบเป็นหลัก

ผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยเอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องกับ การบำบัดรักษาและฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด สามารถสรุปผลการวิจัย มีรายละเอียด ดังนี้

1. ผลการศึกษาสภาพปัญหาทางกฎหมายเกี่ยวกับการบำบัดรักษาและฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติดตามประมวลกฎหมายยาเสพติด พ.ศ. 2564 โดยเน้นการสมัครใจเข้ารับการบำบัดรักษา และฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติดเป็นหลัก ผลการศึกษาทราบว่า การบังคับใช้กฎหมายในทางปฏิบัติ มีปัญหาสำคัญ ได้แก่

1.1 ปัญหาการเข้าสู่ระบบบำบัดรักษาเน้นความสมัครใจ แม้จะส่งผลดีต่อสิทธิและเสรีภาพของผู้เข้ารับการบำบัดรักษา แต่ในทางปฏิบัติยังไม่สามารถรองรับกรณีผู้ติดยาเสพติดที่ไม่สมัครใจเข้ารับการบำบัดรักษาได้อย่างเพียงพอ ทำให้เกิดปัญหาทางการปฏิบัติของเจ้าหน้าที่ ซึ่งมาตรา 114 กำหนดเงื่อนไขเกี่ยวกับการสมัครใจเข้ารับการบำบัดรักษา และกรณีผู้เข้ารับการบำบัดหลบหนีหรือไม่ให้ความร่วมมือ กฎหมายกำหนดไว้เพียงให้จัดทำข้อมูลเพื่อประโยชน์ในการพิจารณาให้เข้ารับ การบำบัดรักษาในครั้งต่อไป แต่ไม่ได้กำหนดวิธีการบังคับที่มีประสิทธิภาพ ในลักษณะเดียวกับระบบที่มีอำนาจทางศาลในการกำกับการบำบัดรักษา

1.2 ปัญหาการใช้ดุลพินิจในกระบวนการคัดกรอง จากการสัมภาษณ์ผู้ปฏิบัติงานทราบว่า การคัดกรองและการส่งต่อผู้เข้ารับการบำบัดรักษาจำเป็นต้องอาศัยดุลพินิจของผู้ปฏิบัติงาน แต่ในทางปฏิบัติยังมีปัญหาเกี่ยวกับหลักเกณฑ์ ความชัดเจน และแนวทางการใช้ดุลพินิจ ทำให้การดำเนินงานอาจมีความแตกต่างกัน และอาจเกิดความล่าช้าในการส่งต่อผู้เข้ารับการบำบัดรักษา

1.3 ปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจหน้าที่กับภารกิจของเจ้าหน้าที่ผู้บำบัดรักษา จากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่สาธารณสุขซึ่งมีหน้าที่หลักในการบำบัดรักษาและฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด มีข้อปัญหาในทางปฏิบัติด้านอำนาจในการควบคุมตัว การกำกับดูแล และจัดการกับผู้เข้ารับการบำบัดรักษา กรณีที่ไม่ให้ความร่วมมือหรือหลบหนี ทำให้ไม่สามารถนำตัวบุคคลดังกล่าวเข้ารับการบำบัดรักษา ตามเจตนารมณ์ของกฎหมายที่บัญญัติไว้

1.4 ปัญหาการขาดสภาพบังคับกรณีไม่ปฏิบัติตามเงื่อนไขหรือหลบหนีจากการบำบัดรักษา มาตรา 114 วรรคสาม กำหนดเพียงว่าให้สถานพยาบาลยาเสพติดหรือสถานฟื้นฟูสมรรถภาพจัดทำประวัติข้อมูล และพฤติการณ์ของผู้หลบหนีหรือไม่ให้ความร่วมมือ เพื่อใช้ประกอบการพิจารณาให้เข้ารับการบำบัดรักษาในภายหลังเท่านั้น ยังไม่มีมาตรการบังคับทางอาญาบังคับต่อบุคคลดังกล่าวแต่อย่างใด ทำให้ผู้เข้ารับการบำบัดรักษาไม่เกรงกลัวต่อการหลบหนี ไม่มีการบำบัดรักษาอย่างต่อเนื่องและไม่หายขาดจากการเสพยาอย่างแท้จริง

1.5 ปัญหาการบูรณาการและการติดตามผล หลังการผ่านกระบวนการบำบัดรักษาแล้ว เกิดปัญหาเกี่ยวกับการประสานงานระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น เจ้าหน้าที่สาธารณสุข เจ้าหน้าที่ตำรวจเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครอง ในการติดตามผลภายหลังการบำบัดรักษาและกลับไปใช้ชีวิตตามปกติในชุมชนของตนเอง ตลอดจนขาดแคลนงบประมาณและบุคลากร ในการติดตามผลผู้ผ่านการบำบัดรักษา ทำให้บุคคลดังกล่าวกลับไปเสพยาเสพติดซ้ำอีก

ดังนั้น ปัญหาที่เกิดขึ้น นอกจากปัญหาของบทบัญญัติกฎหมายแล้ว ยังมีปัญหาการใช้อำนาจหน้าที่ของผู้ปฏิบัติงาน กระบวนการคัดกรอง การบำบัดรักษา การกำกับติดตาม และการบูรณาการ การทำงานระหว่างหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการบำบัดรักษาด้วย

2. ผลการศึกษาเปรียบเทียบกฎหมายเกี่ยวกับการบำบัดรักษาและฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติดของประเทศไทยกับกฎหมายต่างประเทศ ได้แก่ สหรัฐอเมริกา สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี สาธารณรัฐสิงคโปร์ และมาเลเซีย ทราบว่า แม้แต่ละประเทศจะมีรูปแบบและกลไกทางกฎหมายแตกต่างกัน แต่มีแนวทางเดียวกัน คือ การนำมาตรการด้านการบำบัดรักษาผสมผสานกับกลไกทางกฎหมาย เพื่อให้ผู้ติดยาเสพติดเข้าสู่การรักษาและสามารถติดตามกำกับพฤติกรรมได้อย่างต่อเนื่อง

ในสหรัฐอเมริกา กลไกสำคัญ คือ การใช้ศาลและระบบกำกับติดตามร่วมกับการบำบัดรักษา โดยกฎหมายกลางให้อำนาจศาลกำหนดเงื่อนไขในการคุมประพฤติ เช่น การเข้ารับการรักษาทางการแพทย์ จิตเวช หรือการรักษาภาวะพึ่งพายาเสพติด

ในสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี พระราชบัญญัติว่าด้วยการค้ายาเสพติด มาตรา 35 เปิดช่องให้มีการชะลอการบังคับโทษจำคุกได้ไม่เกินสองปีในกรณีที่ผู้กระทำความผิดมีความเกี่ยวข้องกับการพึ่งพายาเสพติดและเข้ารับหรือยินยอมเข้ารับการบำบัดเพื่อการฟื้นฟู

ในสาธารณรัฐสิงคโปร์ พระราชบัญญัติ Misuse of Drugs Act 1973 Part 4 กำหนดกลไกเกี่ยวกับการกำกับดูแล การบำบัดรักษา และการฟื้นฟูผู้ติดยาเสพติด โดยมาตรา 34 ให้อำนาจ Director ในการสั่งให้บุคคลที่มีเหตุอันควรสงสัยว่าเป็นผู้ติดยาเสพติดเข้ารับการตรวจหรือสังเกตอาการ และเมื่อประเมินแล้วอาจมีคำสั่งให้บุคคลดังกล่าวอยู่ภายใต้การกำกับดูแล หรือเข้ารับ การบำบัดรักษาและฟื้นฟูในสถานที่ที่ได้รับอนุญาตได้

ในมาเลเซีย Dangerous Drugs Act 1952 มาตรา 38A และ 38B เชื่อมโยงอำนาจของศาลกับกระบวนการบำบัดและการกำกับติดตาม โดยมาตรา 38B กำหนดให้ผู้ที่ถูกพิพากษาว่ามีความผิดตามมาตรา 15 ต้องอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของเจ้าหน้าที่เป็นระยะเวลาไม่น้อยกว่าสองปีและไม่เกินสามปีตามที่ศาลกำหนด

จากการเปรียบเทียบจึงพบว่า แนวทางของต่างประเทศได้การมิได้ใช้ระบบสมัครใจเพียงอย่างเดียว แต่มีการใช้กลไกทางกฎหมาย เช่น อำนาจศาล อำนาจฝ่ายบริหาร การกำกับดูแล การกำหนดเงื่อนไข และการติดตามหลังการบำบัด เพื่อสร้างความต่อเนื่องของกระบวนการบำบัดรักษา

ผลการเปรียบเทียบดังกล่าวจึงสามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการพิจารณาปรับปรุงกฎหมายของประเทศไทย ในประเด็น การกำหนดมาตรการบำบัดที่เหมาะสมกับระดับความรุนแรงของการติดยาเสพติด การเพิ่มกลไกกำกับติดตาม และการกำหนดอำนาจหน้าที่ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้ชัดเจน

3. ผลการศึกษาการนำเสนอแนวทางในการแก้ไขปรับปรุงกฎหมายเกี่ยวกับการบำบัดรักษาและฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด ตามประมวลกฎหมายยาเสพติด พ.ศ. 2564

จากการวิเคราะห์สภาพปัญหาทางกฎหมายและผลการศึกษาเปรียบเทียบกฎหมายต่างประเทศ ประกอบกับข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก ได้แนวทางการปรับปรุงกฎหมายควรมุ่งสร้างความสมดุลระหว่างระบบสมัครใจกับ มาตรการบังคับและได้สัดส่วน โดยเสนอแนวทางสำคัญ ดังนี้

3.1 กำหนดให้มีระบบบำบัดรักษาที่มีมาตรการบังคับที่จำเป็นอีกแนวทางหนึ่ง ควรกำหนดหลักเกณฑ์สำหรับกรณีที่บุคคลมีภาวะติดยาเสพติดหรือมีพฤติการณ์ที่จำเป็นต้องได้รับการบำบัดรักษาแต่ไม่สมัครใจเข้ารับการบำบัด เพื่อให้เจ้าหน้าที่สามารถนำเข้าสู่กระบวนการตามกฎหมายได้ภายใต้เงื่อนไขที่ชัดเจน

3.2 เพิ่มกลไกศาลยุติธรรมในการกำกับกระบวนการบำบัดรักษา โดยพิจารณาให้ศาลมีอำนาจในการสั่งให้ผู้ที่เข้าเกณฑ์เข้ารับการตรวจ ประเมิน และบำบัดรักษาในกรณีที่จำเป็น รวมทั้งกำหนดเงื่อนไขในการบำบัดรักษาและติดตามผล เพื่อให้คำสั่งเข้าสู่กระบวนการบำบัดมีสภาพบังคับทางกฎหมายที่ชัดเจน

3.3 กำหนดอำนาจหน้าที่ของหน่วยงานผู้รับผิดชอบให้ชัดเจน ในการควบคุมตัว กำกับ และติดตามผู้เข้ารับการบำบัดรักษา เพื่อแก้ไขปัญหาอำนาจหน้าที่กับความรับผิดชอบของผู้ปฏิบัติงาน และควรกำหนดกลไกประสานงานระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น สาธารณสุข ตำรวจ ฝ่ายปกครอง

3.4 กำหนดมาตรการทางกฎหมายกรณีฝ่าฝืนเงื่อนไขหรือหลบหนีจากการบำบัดรักษา โดยควรกำหนดมาตรการเป็นลำดับขั้นและได้สัดส่วนกับพฤติการณ์ เพื่อให้กระบวนการบำบัดรักษามีสภาพบังคับที่เหมาะสม

3.5 พัฒนาระบบติดตามผลและการบูรณาการข้อมูลระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้สามารถติดตามผู้เข้ารับการบำบัดรักษาตั้งแต่การคัดกรอง การบำบัด การฟื้นฟู จนถึงการกลับคืนสู่ครอบครัวและชุมชน โดยให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของครอบครัวและชุมชน

กล่าวโดยสรุป ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า การปรับปรุงประมวลกฎหมายยาเสพติด พ.ศ. 2564 ควรใช้ระบบบำบัดรักษาแบบผสมผสาน โดยมีมาตรการทางกฎหมายที่เหมาะสมสำหรับกรณีที่จำเป็น พร้อมทั้งมีระบบคัดกรองที่ชัดเจน กลไกกำกับติดตามที่มีประสิทธิภาพ การกำหนดอำนาจหน้าที่ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอย่างเหมาะสม และระบบติดตามภายหลังการบำบัดอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้การบำบัดรักษาและฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติดเกิดผลอย่างเป็นรูปธรรมและยั่งยืน

อภิปรายผลการวิจัย

1. สภาพปัญหาทางกฎหมายตามประมวลกฎหมายยาเสพติด พ.ศ. 2564 ผลการศึกษาพบว่า แม้มีการปรับเปลี่ยนกระบวนการจัดการผู้เสพและผู้ติดยาเสพติดจากการมุ่งเน้นการลงโทษทางอาญาไปสู่

การบำบัดรักษาและฟื้นฟูสมรรถภาพ แต่การดำเนินการในทางปฏิบัติยังปรากฏปัญหาหลายประการ ได้แก่ ใช้ระบบสมัครใจบำบัดรักษาแนวทางเดียว การใช้ดุลพินิจของศูนย์คัดกรองที่ยังขาดมาตรฐานเดียวกัน ข้อจำกัดด้านอำนาจหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงาน การขาดมาตรการทางกฎหมายรองรับกรณีผู้เข้ารับการบำบัดไม่ปฏิบัติตามเงื่อนไขหรือหลบหนี การประสานงานและการติดตาม

ข้อค้นพบดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า ปัญหาของการบำบัดรักษาตามกฎหมายปัจจุบัน เกิดจากช่องว่างระหว่างบทบัญญัติของกฎหมายกับกลไกการนำกฎหมายไปปฏิบัติ การคุ้มครองสิทธิของผู้ติด ยาเสพติด ความจำเป็นในการควบคุม กำกับ และติดตามผู้เข้ารับการบำบัดรักษา ทั้งนี้ สอดคล้องกับแนวคิดของ Marlowe (2010) ที่เห็นว่า การบำบัดผู้กระทำความผิดเกี่ยวกับยาเสพติดจำเป็นต้องมีทั้งแรงจูงใจและกลไกกำกับดูแล เพื่อส่งเสริมการคงอยู่ในกระบวนการบำบัดและลดการกระทำผิดซ้ำ

นอกจากนี้ ผลการศึกษายังสอดคล้องกับแนวทางของ United Nations Office on Drugs and Crime (2010) ที่ให้ความสำคัญกับการจัดให้มีระบบคัดกรอง การส่งต่อ การบำบัดรักษา และการติดตามอย่างต่อเนื่อง รวมถึงการกำหนดกลไกกำกับดูแลที่เหมาะสมกับผู้เข้ารับการบำบัด ขณะที่งานของชมพูนุท พบสุข (2566) ให้ความสำคัญของการประสานงานระหว่างหน่วยงานและการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบำบัดรักษา ดังนั้น ปัญหาที่ค้นพบจากการศึกษาครั้งนี้จึงเป็นปัญหาเชิงระบบที่ต้องแก้ไขทั้งในด้านกฎหมายและกลไกการบริหารจัดการ

2. ผลการเปรียบเทียบกฎหมายไทยกับกฎหมายต่างประเทศ

ผลการศึกษาเปรียบเทียบพบว่า แนวทางของประเทศไทยและต่างประเทศมีจุดร่วมกัน คือ การให้ความสำคัญกับการบำบัดรักษาผู้ติดยาเสพติดควบคู่กับมาตรการทางกฎหมาย แต่มีความแตกต่างในด้านกลไกการกำกับดูแลและสภาพบังคับ โดยแนวทางของต่างประเทศ ตลอดจนกรอบความร่วมมือระหว่างประเทศ พบว่า มิได้ใช้ระบบสมัครใจเพียงอย่างเดียว แต่กำหนดกลไกทางกฎหมายเพื่อให้ผู้เข้ารับการบำบัดต้องปฏิบัติตามและมีหน่วยงานหรือกระบวนการยุติธรรมเข้ามากำกับดูแล

ประเด็นที่ได้จากการเปรียบเทียบ คือ ความสำเร็จของระบบบำบัดขึ้นอยู่กับการออกแบบกลไกที่สามารถทำให้การบำบัดและการบังคับใช้กฎหมายใช้ร่วมกันอย่างเหมาะสม โดยเฉพาะระบบที่ให้ศาลหรือหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรมมีบทบาทในการกำหนดเงื่อนไข กำกับ และติดตามผู้เข้ารับการบำบัด ขณะที่หน่วยงานด้านสาธารณสุขรับผิดชอบด้านการรักษาและฟื้นฟู

ข้อค้นพบดังกล่าวสอดคล้องกับ Marlowe (2010) ที่อธิบายถึงประโยชน์ของการบำบัดภายใต้การกำกับของกระบวนการยุติธรรม และสอดคล้องกับแนวคิดของ UNODC ที่ให้ความสำคัญกับการจัดระบบบำบัดรักษาให้เชื่อมโยงกับกระบวนการยุติธรรมอย่างเหมาะสม อย่างไรก็ตามการนำรูปแบบของต่างประเทศมาใช้ในประเทศไทย ควรนำหลักการสำคัญมาปรับให้สอดคล้องกับโครงสร้างกฎหมายไทย และบริบทของการบำบัดรักษาในประเทศไทย ผลการเปรียบเทียบจึงสนับสนุนแนวคิดการพัฒนาระบบบำบัดแบบผสมผสานระหว่างมาตรการทางสาธารณสุขกับมาตรการทางกฎหมาย

3. แนวทางแก้ไขปรับปรุงกฎหมายตามผลการวิจัย

จากผลการศึกษาสภาพปัญหาและการเปรียบเทียบกฎหมาย สามารถอภิปรายได้ว่า การแก้ไขประมวลกฎหมายยาเสพติด พ.ศ. 2564 ควรมุ่งแก้ไขช่องว่างระหว่างการบำบัดรักษากับกลไกการบังคับใช้กฎหมาย แต่ควรพัฒนาระบบที่ผสมผสานการคุ้มครองสิทธิ การบำบัดรักษาให้เกิดความสมดุล

ประการแรก ควรพัฒนากลไกการบำบัดรักษา แบบสมัครใจควบคู่กับมาตรการบังคับที่เหมาะสม โดยกำหนดเงื่อนไขและหลักเกณฑ์ที่ชัดเจนสำหรับผู้ที่ไม่เข้าสู่กระบวนการบำบัดหรือไม่ปฏิบัติตามแผนการรักษา ทั้งนี้ มาตรการบังคับควรเป็นมาตรการเพื่อให้เกิดการรักษาเป็นสำคัญ

ประการที่สอง ควรปรับปรุงกลไกการคัดกรองให้มีหลักเกณฑ์ที่เป็นมาตรฐาน สามารถตรวจสอบและถ่วงดุลได้ และควรพิจารณากำหนดบทบาทของศาลยุติธรรมให้มีอำนาจในการออกคำสั่ง เพื่อให้การใช้อำนาจกระทบต่อสิทธิและเสรีภาพของบุคคลมีหลักประกันทางกฎหมายที่เหมาะสม

ประการที่สาม ควรกำหนดบทบาทของหน่วยงานในกระบวนการยุติธรรม โดยเฉพาะ กรมคุมประพฤติ ให้มีหน้าที่ในการควบคุม กำกับ และติดตามผู้เข้ารับการบำบัดรักษาในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเงื่อนไขทางกฎหมาย ขณะที่หน่วยงานสาธารณสุขยังคงรับผิดชอบด้านการรักษาและฟื้นฟู

ประการที่สี่ ควรกำหนดมาตรการทางกฎหมายที่ชัดเจนสำหรับกรณีผู้เข้ารับการบำบัดฝ่าฝืนเงื่อนไขหรือหลบหนีจากกระบวนการบำบัด โดยควรใช้มาตรการเป็นลำดับขั้นและได้สัดส่วนกับพฤติการณ์ เพื่อให้กฎหมายมีสภาพบังคับในทางปฏิบัติ ต้องคำนึงถึงหลักสิทธิของผู้เข้ารับการบำบัด

ประการสุดท้าย ควรพัฒนาระบบบูรณาการระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ครอบครัว และชุมชน โดยมีระบบข้อมูลและระบบติดตามหลังการบำบัดที่ต่อเนื่อง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด Continuum of Care ขององค์การอนามัยโลก (World Health Organization, 2009) และแนวคิดการบริหารภาครัฐแบบเครือข่ายของ Osborne (2006) ที่ให้ความสำคัญกับความร่วมมือระหว่างหน่วยงานในการแก้ไขปัญหาสาธารณะที่มีความซับซ้อน

กล่าวโดยสรุป ผลการวิจัยทั้ง 3 วัตถุประสงค์ชี้ให้เห็นว่า การปรับปรุงกฎหมายยาเสพติดมุ่งสร้างระบบบำบัดรักษาที่มีสภาพบังคับและการกำกับดูแลที่เหมาะสม โดยเชื่อมโยงกฎหมาย กระบวนการยุติธรรม สาธารณสุข และระบบติดตามฟื้นฟูเข้าด้วยกัน ข้อค้นพบดังกล่าวจึงเป็นพื้นฐานสำคัญสำหรับการสังเคราะห์องค์ความรู้ใหม่ในรูปแบบโมเดลการบำบัดรักษาและฟื้นฟูผู้ติดยาเสพติด

องค์ความรู้ใหม่

จากการวิเคราะห์และสังเคราะห์ผลการวิจัยเกี่ยวกับสภาพปัญหาทางกฎหมาย การเปรียบเทียบกฎหมายของประเทศไทยกับต่างประเทศ และข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องกับการบำบัดรักษาและฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด ผู้วิจัยได้สังเคราะห์เป็นองค์ความรู้ใหม่ในรูปแบบการบำบัดรักษาและฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติดแบบบูรณาการระหว่างมาตรการทางสาธารณสุขกับมาตรการทางกฎหมาย ซึ่งมีสาระสำคัญ 2 ระดับ ได้แก่ 1. กลไกการปรับปรุงกฎหมาย และ 2. กระบวนการบำบัดรักษาและฟื้นฟูแบบบูรณาการ ดังนี้

1. กลไกการปรับปรุงกฎหมาย องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัยเสนอให้ปรับแนวคิดจากระบบการบำบัดโดยความสมัครใจเป็นหลัก ไปสู่ระบบบำบัดรักษาแบบผสมผสาน ที่สามารถใช้มาตรการสมัครใจควบคู่กับมาตรการทางกฎหมายที่เหมาะสม โดยมีหลักสำคัญ 4 ประการ ได้แก่

1.1 การกำหนดมาตรการบำบัดรักษาที่มีสภาพบังคับที่เหมาะสม ในกรณีที่ผู้ติดยาเสพติดไม่สามารถตัดสินใจหรือควบคุมพฤติกรรมของตนเองได้ ควรมีกลไกทางกฎหมายรองรับการนำเข้าสู่กระบวนการบำบัดรักษา โดยคำนึงถึงความจำเป็น ความได้สัดส่วน และสิทธิของผู้เข้ารับการบำบัด

1.2 การพัฒนากลไกการตรวจสอบและถ่วงดุลการใช้ดุลพินิจ ควรกำหนดหลักเกณฑ์และมาตรฐานการคัดกรอง การจำแนกระดับความรุนแรงของการติดยาเสพติดให้ชัดเจน เพื่อไม่ให้เกิด ความแตกต่างในการใช้ดุลพินิจ และควรมีกลไกตรวจสอบคำสั่งหรือการใช้ดุลพินิจของเจ้าหน้าที่

1.3 การกำหนดอำนาจหน้าที่ของหน่วยงานให้สอดคล้องควรมีอำนาจและเครื่องมือทางกฎหมายในการกำกับดูแลผู้เข้ารับการบำบัดภายใต้ขอบเขตที่เหมาะสม ขณะเดียวกันต้องมีระบบตรวจสอบการใช้อำนาจเพื่อคุ้มครองสิทธิของผู้เข้ารับการบำบัด

1.4 การกำหนดมาตรการรองรับกรณีไม่ปฏิบัติตามเงื่อนไข ควรมีกลไกทางกฎหมายที่กำหนดขั้นตอนและมาตรการเป็นลำดับ ตั้งแต่การติดตาม แจ้งเตือน ไปจนถึงมาตรการทางกฎหมายในกรณีที่มีการหลบหนีหรือไม่ปฏิบัติตามเงื่อนไขอย่างต่อเนื่อง โดยต้องเป็นมาตรการที่เหมาะสม

2. รูปแบบการบำบัดรักษาและฟื้นฟูแบบบูรณาการ จากผลการวิจัย ผู้วิจัยได้สังเคราะห์กระบวนการใหม่เป็นระบบบำบัดรักษาและฟื้นฟูแบบบูรณาการ ตั้งแต่การเข้าสู่ระบบจนถึงการติดตามภายหลังการบำบัด ประกอบด้วย 7 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นที่ 1 การคัดกรองและประเมิน ระดับความรุนแรง สภาพร่างกาย สภาพจิตใจ และปัจจัยทางสังคม เพื่อกำหนดแนวทางการบำบัดที่เหมาะสมกับแต่ละบุคคล

ขั้นที่ 2 การจำแนกและกำหนดรูปแบบการบำบัด นำผลการคัดกรองมาใช้จำแนกผู้เข้ารับการบำบัดตามระดับความรุนแรง เพื่อความสะดวกต่อการบำบัดรักษา

ขั้นที่ 3 การบำบัดรักษาและฟื้นฟูแบบเฉพาะบุคคล จัดทำแผนการบำบัดรักษาที่เหมาะสมกับสภาพปัญหาของแต่ละบุคคล โดยการรักษาทางการแพทย์ การฟื้นฟูสมรรถภาพ ทางจิตใจ

ขั้นที่ 4 การกำกับดูแลและติดตามระหว่างการบำบัด กำหนดผู้รับผิดชอบในการติดตามและกำกับดูแลอย่างชัดเจน เพื่อป้องกันการหลุดออกจากระบบการบำบัด

ขั้นที่ 5 การประเมินผลก่อนสิ้นสุดการบำบัด ประเมินผลการบำบัดทั้งด้านสุขภาพ พฤติกรรม และความพร้อมในการกลับคืนสู่ครอบครัวและสังคม ซึ่งจำเป็นต้องได้รับการดูแลต่อเนื่อง

ขั้นที่ 6 การติดตามภายหลังการบำบัดและป้องกันการกลับไปเสพซ้ำ จัดให้มีระบบติดตามต่อเนื่องหลังสิ้นสุดการบำบัด โดยเชื่อมโยงครอบครัว ชุมชน หน่วยงานสาธารณสุข และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ความช่วยเหลือและป้องกันการกลับไปเสพยาเสพติดซ้ำ

ขั้นที่ 7 คืนคนดีสู่สังคมอย่างยั่งยืน ส่งเสริมการประกอบอาชีพ หลังจากการผ่านบำบัดรักษาโดยการมีส่วนร่วมทางสังคม ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในชุมชน ลดการตีตราและการเลือกปฏิบัติต่อผู้กระทำความผิดเพื่อให้คุณภาพชีวิตดีขึ้นโดยไม่หวนกลับไปเสพซ้ำอีก

3. สาระสำคัญขององค์ความรู้ใหม่ มีการเสนอให้ทั้งสองระบบทำงานร่วมกันภายใต้หลัก การบำบัดเป็นศูนย์กลาง การบังคับใช้กฎหมายเป็นกลไกสนับสนุน และการฟื้นฟูคืนสู่สังคมเป็นเป้าหมายสุดท้าย สามารถสรุปเป็นความสัมพันธ์ได้ดังนี้

ภาพที่ 1 รูปแบบการบำบัดรักษาและฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติดแบบบูรณาการ

สรุปและข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและการปรับปรุงกฎหมาย

1. กระทรวงยุติธรรม สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด และหน่วยงานด้านสาธารณสุข ควรร่วมกันพิจารณาปรับปรุงประมวลกฎหมายยาเสพติด พ.ศ. 2564 ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการบำบัดรักษาและฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด

2. ควรพัฒนาระบบการบำบัดรักษาจากการบำบัดโดยสมัครใจไปสู่ ระบบบำบัดแบบผสมผสานระหว่างมาตรการสมัครใจและมาตรการบังคับที่เหมาะสม โดยคำนึงถึง ความจำเป็นและความเหมาะสมของผู้เข้ารับการบำบัดแต่ละราย

3. ควรกำหนดหลักเกณฑ์การคัดกรองและการใช้ดุลพินิจของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้มีมาตรฐานเดียวกัน มีความชัดเจน โปร่งใส และสามารถตรวจสอบได้

4. ควรพิจารณากำหนดอำนาจและหน้าที่ของศาลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการกำกับดูแลผู้เข้ารับการบำบัดรักษาให้มีความชัดเจนและสอดคล้องกับภารกิจ

5. ควรกำหนดมาตรการทางกฎหมายที่เหมาะสมสำหรับกรณีผู้เข้ารับการบำบัดไม่ปฏิบัติตามเงื่อนไขหรือหลบหนี เพื่อให้มีสภาพบังคับและสามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการในการพัฒนาระบบบำบัดรักษาและฟื้นฟู

1. หน่วยงานด้านสาธารณสุข ตำรวจ ฝ่ายปกครอง และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ควรร่วมกันพัฒนาระบบการบำบัดรักษาและฟื้นฟูผู้ติดยาเสพติดแบบบูรณาการ

2. ควรกำหนดบทบาทและอำนาจหน้าที่ของแต่ละหน่วยงานให้ชัดเจน ตั้งแต่การคัดกรอง การบำบัดรักษา การฟื้นฟูสมรรถภาพ การกำกับติดตามระหว่างการบำบัด และการติดตามผล

3. ควรพัฒนาระบบเชื่อมโยงข้อมูลระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้สามารถแลกเปลี่ยนข้อมูลและติดตามสถานะของผู้เข้ารับการบำบัดได้อย่างต่อเนื่องและเป็นระบบ

4. ควรจัดให้มีกลไกติดตามและประเมินผลภายหลังการบำบัดอย่างต่อเนื่อง เพื่อป้องกันการกลับไปเสพซ้ำและประเมินผลสัมฤทธิ์ของการฟื้นฟูสมรรถภาพ

5. ควรส่งเสริมการมีส่วนร่วมของครอบครัว ชุมชน และหน่วยงานในพื้นที่ในการดูแลและสนับสนุนผู้ผ่านการบำบัด เพื่อให้สามารถกลับคืนสู่สังคมได้อย่างเหมาะสมและยั่งยืน

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาวิจัยเชิงประจักษ์เกี่ยวกับผลสัมฤทธิ์ของระบบบำบัดรักษาและฟื้นฟูผู้ติดยาเสพติดตามประมวลกฎหมายยาเสพติด พ.ศ. 2564 โดยศึกษาผลการดำเนินงานในพื้นที่ต่าง ๆ

2. ควรศึกษาเปรียบเทียบประสิทธิผลของรูปแบบการบำบัดรักษาและฟื้นฟูที่แตกต่างกัน รวมทั้งศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จหรือความล้มเหลวของการบำบัดรักษา

3. ควรศึกษาประสิทธิผลของระบบการกำกับติดตามและการป้องกันการกลับไปเสพซ้ำในระยะยาว รวมทั้งบทบาทของครอบครัว ชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการฟื้นฟูผู้ผ่านการบำบัด

4. ผลการวิจัยในอนาคตควรนำมาใช้เป็นข้อมูลสำหรับการพัฒนามาตรฐานการปฏิบัติงาน และสนับสนุนการปรับปรุงกฎหมายให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและบริบทของประเทศไทย

เอกสารอ้างอิง

ชมพูนุท พบสุข. (2566). กลไกความสำเร็จของกระบวนการบำบัดฟื้นฟูผู้ป่วยยาเสพติดโดยชุมชน: กรณีศึกษาชุมชนกองขยะหนองแขม เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร. วารสารนิติศาสตร์และสังคมท้องถิ่น, 7(2), 27–52.

ฐาปนี อิ่มวิเศษ. (2559). ปัญหาทางกฎหมายเกี่ยวกับการบำบัดรักษาผู้เสพยาเสพติดตามพระราชบัญญัติฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด พ.ศ. 2545. สืบค้นเมื่อ 1 มีนาคม 2569 จาก https://repository.nida.ac.th/items/ecc2327d-18a4-4542-81e3-ee275d03a61f.

ธัชพงษ์ วงษ์เหรียญทอง. (2560). ปัญหาการควบคุมตัวผู้ถูกกล่าวหาในพระราชบัญญัติฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด พ.ศ. 2545. วารสารมหาวิทยาลัยพายัพ, 27(1), 91–102.

พระราชบัญญัติให้ใช้ประมวลกฎหมายยาเสพติด พ.ศ. 2564. (2564, 8 พฤศจิกายน). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 138 ตอนที่ 73 ก. หน้า 1–80.

เพียรรัตน์ ลีลาพงศธร. (2568). ปัญหาการใช้บัญชีแนบท้ายประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาเป็นเงื่อนไขในการจับผู้กระทำความผิดซึ่งหน้าตามกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาไทย: ศึกษาเปรียบเทียบกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาฝรั่งเศส (รายงานผลการวิจัย). ปทุมธานี: คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

วรกานต์ ลีนสมบูรณ์. (2562). แนวทางการพัฒนากระบวนการบำบัดยาเสพติดโดยระบบสมัครใจในองค์กร NGOs (Non Governmental Organizations) (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานโยบายสังคม). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด. (2565). แผนปฏิบัติการด้านการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด ปี พ.ศ. 2565. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด.

Marlowe, D. B. (2010). Research update on adult drug courts. Alexandria, VA: National Association of Drug Court Professionals.

Osborne, S. P. (2006). The new public governance?. Public Management Review, 8(3), 377–387.

United Nations Office on Drugs and Crime. (2010). From coercion to cohesion: Treating drug dependence through health care, not punishment. New York, NY: United Nations.

World Health Organization. (2009). Guidelines for the psychosocially assisted pharmacological treatment of opioid dependence. Geneva, Switzerland: World Health Organization.

JIDIR
วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์
JOURNAL OF INTERDISCIPLINARY INNOVATION REVIEW
ปีที่ 9 ฉบับที่ 5 กันยายน – ตุลาคม 2569 Vol. 9 No. 5 September – October 2026

บทความวิจัย

การพัฒนากฎหมายภาษีสิ่งแวดล้อมสำหรับอุตสาหกรรมการผลิตสุราในประเทศไทย : การประยุกต์โมเดล IEET-v2

DEVELOPMENT OF ENVIRONMENTAL TAX LAW FOR THE LIQUOR MANUFACTURING INDUSTRY IN THAILAND: AN APPLICATION OF THE IEET-V2 MODEL

จักกฤษ กระต่ายวงษ์พระจันทร์[1*], โกเมศ ขวัญเมือง[1], สำเรียง เมฆเกรียงไกร[2], สุมาลี วงษ์วิทิต[3]
Jakkit Krataiwongphachand[1*], Gomes Kwanmuang[1], Samrieng Mekkriengkrai[2], Sumalee Wongvitit[3]
[1]คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
[1]Faculty of Social Sciences, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
[2]คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
[2]Faculty of Law, Chulalongkorn University
[3]คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง
[3]Faculty of Law, Ramkhamhaeng University
[*]Corresponding Author E-mail: jakkit.ktw@gmail.com
Received May 22, 2026; Revised August 9, 2026; Accepted August 17, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1. วิเคราะห์โครงสร้าง กลไก และข้อจำกัดของกฎหมายสรรพสามิตและกฎหมายสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมการผลิตสุราในประเทศไทย 2. ศึกษามาตรการทางกฎหมายและเครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์ด้านสิ่งแวดล้อมของสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี ญี่ปุ่น สหรัฐอเมริกา และราชอาณาจักรสวีเดนตามแนวทางกฎหมายเปรียบเทียบเชิงหน้าที่ และ 3. นำเสนอแนวทางพัฒนากฎหมายภาษีสิ่งแวดล้อมสำหรับอุตสาหกรรมการผลิตสุราในประเทศไทย การวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพทางนิติศาสตร์ เก็บข้อมูลจากผู้ให้สัมภาษณ์เชิงลึก 28 คน และผู้ทรงคุณวุฒิในการสนทนากลุ่มเฉพาะ 8 คน คัดเลือกแบบเจาะจงตามประสบการณ์และความเชี่ยวชาญ เครื่องมือวิจัย ได้แก่ แบบวิเคราะห์เอกสารและตัวบทกฎหมาย แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง และแนวคำถามการสนทนากลุ่มเฉพาะ ซึ่งผ่านการตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์ตัวบทและหลักกฎหมาย การเปรียบเทียบเชิงหน้าที่ การวิเคราะห์เชิงนิติเศรษฐศาสตร์ และการวิเคราะห์เชิงประเด็น พร้อมตรวจสอบความน่าเชื่อถือด้วยการตรวจสอบสามเส้า

ผลการวิจัยพบว่า 1. กฎหมายไทยมีปัญหา 3 มิติ ได้แก่ ด้านโครงสร้าง ซึ่งกฎหมายสรรพสามิต กฎหมายสิ่งแวดล้อม และกฎหมายโรงงานมีวัตถุประสงค์ ฐานอำนาจ และหน่วยงานรับผิดชอบแตกต่างกัน ทำให้ขาดกลไกเชื่อมโยงข้อมูลการผลิต ภาษี และการปล่อยมลพิษ ด้านกลไก ภาษีสรรพสามิตสุรายังไม่เชื่อมโยงค่าบีโอดีและซีโอดีกับภาระภาษี และด้านข้อจำกัด พบช่องว่าง 5 ประการ ได้แก่ วัตถุประสงค์ของกฎหมาย ฐานภาษี ช่วงเวลาการทำงานของกฎหมาย แรงจูงใจเชิงบวก และการจัดสรรรายได้ 2. กฎหมายต่างประเทศมีลักษณะร่วม 4 ประการ ได้แก่ การกำหนดภาระตามมลพิษจริง ระบบข้อมูลโปร่งใส กลไกเยียวยาที่ตรวจสอบได้ และช่วงเปลี่ยนผ่านที่เหมาะสม และ 3. เสนอโมเดลภาษีสรรพสามิตเชิงบูรณาการด้านสิ่งแวดล้อม (IEET-v2) ประกอบด้วย ฐานภาษีตามค่าบีโอดีและซีโอดี มาตรการจูงใจทางภาษี กองทุนฟื้นฟู ระบบข้อมูลข้ามหน่วยงาน การเปิดเผย

ข้อมูลต่อสาธารณะ ช่วงเปลี่ยนผ่าน 3 ปี และพิธีสารบูรณาการข้อมูล เพื่อทำให้ต้นทุนมลพิษเข้าสู่ต้นทุนของกิจการภายใต้หลักนิติรัฐ หลักความได้สัดส่วน และวินัยการเงินการคลังของรัฐ

คำสำคัญ: กฎหมายภาษีสิ่งแวดล้อม, ภาษีสรรพสามิต, อุตสาหกรรมการผลิตสุรา, โมเดล IEET-v2

Abstract

This research article aimed to: 1. analyze the structure, mechanisms, and limitations of excise and environmental laws related to the alcoholic beverage production industry in Thailand; 2. examine environmental legal measures and economic instruments in the Federal Republic of Germany, Japan, the United States of America, and the Kingdom of Sweden through a functional comparative law approach; and 3. propose guidelines for developing environmental tax laws for the alcoholic beverage production industry in Thailand. This study employed qualitative legal research. Data were collected through in-depth interviews with 28 key informants and a focus group discussion with eight experts, all purposively selected based on their experience and expertise. The research instruments consisted of document and statutory analysis forms, semi-structured interview forms, and focus group discussion guidelines, all of which were validated for content validity. Data were analyzed using statutory and legal principles analysis, functional comparative analysis, law and economics analysis, and thematic analysis. The trustworthiness of the findings was verified through triangulation.

The findings revealed that 1. Thai law faces problems in three dimensions. Structurally, excise, environmental, and factory laws differ in their objectives, legal authority, and responsible agencies, resulting in a lack of mechanisms for integrating production, taxation, and pollution-emission data. In terms of mechanisms, the excise tax on alcoholic beverages does not yet link biochemical oxygen demand (BOD) and chemical oxygen demand (COD) levels to tax liabilities. Regarding limitations, five gaps were identified: legislative objectives, tax bases, timing of legal implementation, positive incentives, and revenue allocation. 2. The foreign legal systems examined shared four characteristics: the imposition of obligations based on actual pollution levels, transparent information systems, verifiable remedial mechanisms, and appropriate transition periods; and 3. The study proposes the Integrated Environmental Excise Tax Model (IEET-v2), comprising a tax base linked to BOD and COD levels, tax incentives, a restoration fund, an inter-agency data system, public disclosure of information, a three-year transition period, and an integrated data protocol. The model is designed to internalize pollution costs into business costs while operating within the principles of the rule of law, proportionality, and state fiscal discipline.

Keywords: Environmental Tax Law, Excise Tax, Liquor Manufacturing Industry, IEET-v2 Model

บทนำ

ภาษีสรรพสามิตเป็นภาษีที่จัดเก็บจากสินค้าและบริการเฉพาะอย่างซึ่งมีเหตุผลพิเศษในการควบคุมการผลิตหรือการบริโภค เจตนารมณ์ของภาษีประเภทนี้จึงมิได้จำกัดอยู่เพียงการหารายได้ให้แก่รัฐ หากครอบคลุมถึงการใช้ภาษีเป็นเครื่องมือเชิงนโยบายเพื่อปรับพฤติกรรมของผู้ประกอบการและผู้บริโภค ในทางนิติเศรษฐศาสตร์ภาษีที่มีวัตถุประสงค์ด้านสิ่งแวดล้อมทำหน้าที่ทำให้ต้นทุนภายนอกที่กิจการก่อขึ้นต่อสังคมกลับเข้าสู่โครงสร้างต้นทุนของกิจการตามแนวคิดภาษีพิกูเวียนที่เสนอให้รัฐใช้ภาษีปรับส่วนต่างระหว่างต้นทุนเอกชนกับต้นทุนสังคม (Pigou, 1920) และสอดรับกับหลักผู้ก่อมลพิษเป็นผู้จ่าย ซึ่งได้รับการรับรองในข้อเสนอแนะของคณะมนตรีองค์การเพื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนา (OECD, 1972) ส่วนกฎหมายสิ่งแวดล้อมมีเจตนารมณ์คุ้มครองคุณภาพสิ่งแวดล้อม ควบคุมมลพิษ และฟื้นฟูความเสียหาย โดยอาศัยมาตรฐาน ใบอนุญาต และมาตรการบังคับทางปกครองเป็นเครื่องมือหลัก การทำงานร่วมกันของกฎหมายทั้งสองระบบจึงเป็นเงื่อนไขสำคัญของการกำกับอุตสาหกรรมที่ก่อภาระต่อสิ่งแวดล้อม

อุตสาหกรรมการผลิตสุรามีบทบาทสำคัญต่อโครงสร้างทางเศรษฐกิจและการคลังของประเทศไทย ทั้งในฐานะแหล่งรายได้จากภาษีสรรพสามิตและกิจกรรมที่เชื่อมโยงกับภาคการเกษตร การแปรรูปวัตถุดิบ การจ้างงาน และการท่องเที่ยวในระดับท้องถิ่น โดยในปีงบประมาณ พ.ศ. 2567 กรมสรรพสามิตจัดเก็บรายได้จากภาษีสุราและเบียร์รวมกันสูงกว่าหนึ่งแสนห้าหมื่นล้านบาท (กรมสรรพสามิต, 2567) ในขณะเดียวกันอุตสาหกรรมนี้ก่อผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมทั้งทางตรงและทางอ้อม ผลกระทบทางตรง เกิดจากน้ำกากส่าหรือน้ำเสียจากโรงงานที่ใช้กากน้ำตาลเป็นวัตถุดิบ ซึ่งมีค่าซีโอดีประมาณ 80,000–100,000 มิลลิกรัมต่อลิตร และค่าบีโอดีประมาณ 40,000–50,000 มิลลิกรัมต่อลิตร หากไม่ได้รับการบำบัดอย่างเหมาะสม ย่อมก่อความเสียหายต่อแหล่งน้ำ ดิน พืช สัตว์ และคุณภาพชีวิตของชุมชนโดยรอบ ส่วนผลกระทบทางอ้อมเกิดจากการใช้พลังงานในกระบวนการผลิตซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดก๊าซเรือนกระจก และจากภาระที่รัฐและชุมชนต้องรับในการเฝ้าระวัง ตรวจสอบ และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม (Hoarau et al., 2018; Tiwari & Gaur, 2019)

ประเทศไทยมีกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการกำกับอุตสาหกรรมการผลิตสุราหลายฉบับ ได้แก่ พระราชบัญญัติภาษีสรรพสามิต พ.ศ. 2560 พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 และพระราชบัญญัติโรงงาน พ.ศ. 2535 (พระราชบัญญัติภาษีสรรพสามิต พ.ศ. 2560, 2560; พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535, 2535; พระราชบัญญัติโรงงาน พ.ศ. 2535, 2535) กฎหมายแต่ละฉบับมีวัตถุประสงค์ ฐานอำนาจ และหน่วยงานรับผิดชอบแตกต่างกัน โดยภาษีสรรพสามิตสุรากำหนดภาระจากฐานตามมูลค่าและฐานตามปริมาณแอลกอฮอล์บริสุทธิ์ ส่วนกฎหมายสิ่งแวดล้อมและกฎหมายโรงงานใช้มาตรฐานน้ำทิ้ง ระบบใบอนุญาต คำสั่งทางปกครอง และบทลงโทษเป็นเครื่องมือกำกับดูแล

จากสภาพดังกล่าวจึงเกิดปัญหาการวิจัย 3 ประการ ประการที่หนึ่ง ระบบกฎหมายยังขาดกลไกกลางที่เชื่อมโยงข้อมูลการผลิต ข้อมูลภาษี และข้อมูลมลพิษเข้าด้วยกัน ประการที่สอง ผู้ประกอบการที่อยู่ในประเภทสินค้าและมีฐานภาษีใกล้เคียงกันจึงอาจรับภาระภาษีในระดับเดียวกัน แม้จะปล่อยมลพิษหรือลงทุนในระบบบำบัดแตกต่างกัน ต้นทุนจากมลพิษส่วนหนึ่งจึงยังตกแก่ชุมชนและรัฐแทนที่จะรวมอยู่ในต้นทุนของผู้ก่อผลกระทบ และประการที่สาม กฎหมายยังไม่มีมาตรการจูงใจเชิงบวกและกลไกนำรายได้ภาษีไปใช้เพื่อการป้องกันและฟื้นฟูอย่างเป็นระบบ (พระราชบัญญัติภาษีสรรพสามิต พ.ศ. 2560, 2560; กฎกระทรวงกำหนดพิกัดอัตราภาษีสรรพสามิต (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2560, 2560; Pigou, 1920; Coase, 1960)

การศึกษาครั้งนี้จึงทบทวนแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง 5 กลุ่ม ได้แก่ 1. แนวคิดผลกระทบภายนอกและภาษีพิกูเวียน ซึ่งอธิบายว่า เครื่องมือทางภาษีควรทำหน้าที่นำต้นทุนจากมลพิษกลับเข้าสู่การตัดสินใจทาง

เศรษฐกิจของผู้ประกอบการ (Pigou, 1920) 2. แนวคิดต้นทุนทางสังคมและการจัดสรรสิทธิของ Coase (1960) ที่ชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างสิทธิ ความรับผิด และต้นทุนการเจรจาต่อรอง 3. หลักผู้ก่อมลพิษเป็นผู้จ่าย ซึ่งได้รับการรับรองทั้งในข้อเสนอแนะของ OECD (1972) และหลักการที่ 16 แห่งปฏิญญาริโอว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา ค.ศ. 1992 (United Nations, 1992) 4. แนวคิดผลได้สองทาง ซึ่งใช้พิจารณาการออกแบบภาษีที่ลดมลพิษควบคู่กับการปรับโครงสร้างรายได้ของรัฐ (Pearce, 1991) และ 5. แนวทางกฎหมายเปรียบเทียบเชิงหน้าที่ ซึ่งมุ่งศึกษาว่าระบบกฎหมายต่างประเทศใช้กลไกใดแก้ปัญหาในลักษณะเดียวกัน (Zweigert & Kötz, 1998)

จากการทบทวนกฎหมายและแนวคิดที่เกี่ยวข้อง พบว่า ระบบกฎหมายไทยยังขาดกรอบบูรณาการที่เชื่อมโยงภาษีสรรพสามิต ข้อมูลมลพิษ มาตรการจูงใจ และกลไกฟื้นฟูเยียวยาให้ทำงานร่วมกัน ช่องว่างดังกล่าว เป็นปัญหาด้านการออกแบบโครงสร้างกฎหมายมากกว่าปัญหาการบังคับใช้รายกรณี จึงนำไปสู่คำถามการวิจัยว่า โครงสร้าง กลไก และข้อจำกัดของกฎหมายสรรพสามิตและกฎหมายสิ่งแวดล้อมที่ใช้กับอุตสาหกรรมการผลิตสุราของไทยเป็นอย่างไร ต่างประเทศใช้กลไกใดแก้ปัญหาเดียวกัน และประเทศไทยควรพัฒนากฎหมายภาษีสิ่งแวดล้อมสำหรับอุตสาหกรรมนี้ในรูปแบบใดจึงจะเป็นธรรม มีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับหลักนิติรัฐ

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อวิเคราะห์โครงสร้าง กลไกและข้อจำกัดของกฎหมายสรรพสามิตและกฎหมายสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมการผลิตสุราในประเทศไทย

2. เพื่อศึกษามาตรการทางกฎหมายและเครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์ด้านสิ่งแวดล้อมของสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี ญี่ปุ่น สหรัฐอเมริกา และราชอาณาจักรสวีเดน ตามแนวทางกฎหมายเปรียบเทียบเชิง หน้าที่

3. เพื่อเสนอแนวทางการพัฒนากฎหมายภาษีสิ่งแวดล้อมสำหรับอุตสาหกรรมการผลิตสุราในประเทศไทยที่เป็นธรรม มีประสิทธิภาพ และสอดคล้องกับหลักนิติรัฐและพันธกรณีระหว่างประเทศ

วิธีดำเนินการวิจัย

1. รูปแบบของการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพทางนิติศาสตร์ (Qualitative Legal Research) ซึ่งผสานการวิจัยเอกสารกับการวิจัยภาคสนามเข้าด้วยกัน กล่าวคือ ใช้การวิจัยเอกสารเป็นฐานในการวิเคราะห์ตัวบทกฎหมาย หลักกฎหมาย และแนวคำพิพากษา แล้วใช้ข้อมูลภาคสนามจากการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่มเฉพาะเป็นเครื่องตรวจสอบและยืนยันข้อค้นพบ ระเบียบวิธีนี้มีข้อดีคือ ทำให้ข้อเสนอทางกฎหมายมีทั้งความถูกต้องตามหลักวิชาและความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติ เนื่องจากข้อค้นพบจากตัวบทกฎหมายได้รับ การตรวจสอบด้วยประสบการณ์ของผู้บังคับใช้กฎหมาย ผู้ประกอบการ และผู้ได้รับผลกระทบ ทั้งนี้การวิจัย ดำเนินไปในลักษณะการพัฒนาโมเดลเชิงแนวคิดเพื่อเสนอแนวทางพัฒนากฎหมาย มิใช่การทดสอบสมมติฐานเชิงปริมาณ

2. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และแหล่งข้อมูล

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 28 คน คัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Selection) โดยกำหนดเกณฑ์การคัดเลือก 3 ประการ คือ 1. มีอำนาจหน้าที่ตามกฎหมายหรือมีบทบาท โดยตรงในการกำหนดนโยบายบังคับใช้หรือกำกับดูแลตามกฎหมายภาษี กฎหมายสิ่งแวดล้อม หรือกฎหมาย โรงงาน 2. มีประสบการณ์หรือความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านที่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมการผลิตสุรา ไม่น้อยกว่า ที่จะให้ข้อมูลเชิงลึกได้ และ 3. เป็นผู้ได้รับผลกระทบหรือผู้แทนของผู้ได้รับผลกระทบในพื้นที่ตั้งโรงงาน โดยจำแนกผู้ให้ข้อมูลเป็น 5 กลุ่ม

ได้แก่ ผู้กำหนดนโยบายและผู้บังคับใช้กฎหมาย ผู้กำกับดูแลและ ผู้ปฏิบัติงานด้านสิ่งแวดล้อม ผู้ประกอบการอุตสาหกรรมสุรา นักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญ และผู้แทนประชาชน ชุมชน และองค์กรพัฒนาเอกชน เพื่อให้ครอบคลุมมุมมองของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับการออกแบบภาระภาษี สิ่งแวดล้อม ส่วนผู้ทรงคุณวุฒิสำหรับการสนทนากลุ่มเฉพาะ จำนวน 8 ท่าน คัดเลือกจากผู้มีความเชี่ยวชาญ ด้านกฎหมายภาษี กฎหมายสิ่งแวดล้อม การคลังภาครัฐ และการกำกับอุตสาหกรรม เพื่อพิจารณาความ สอดคล้องทางกฎหมาย ความเหมาะสม และความเป็นไปได้ของโมเดล IEET-v2

สำหรับหลักเกณฑ์การคัดเลือกประเทศที่นำมาศึกษาเปรียบเทียบ ผู้วิจัยกำหนดเกณฑ์ 4 ประการ ได้แก่ 1. มีกฎหมายหรือมาตรการทางการเงินที่กำหนดภาระให้สัมพันธ์กับปริมาณมลพิษจริง และมีการบังคับใช้มาแล้วเป็นระยะเวลาพอที่จะประเมินผลได้ 2. มีความหลากหลายของเครื่องมือทางกฎหมายเพื่อให้เห็นทางเลือกเชิงนโยบายที่ต่างกัน คือ ค่าธรรมเนียมมลพิษตามหน่วยการปล่อย กลไกเยียวยาผู้ได้รับผลกระทบ ระบบความรับผิดและการเปิดเผยข้อมูล และการปรับโครงสร้างภาษีสีเขียว 3. มีอุตสาหกรรมการหมักหรืออุตสาหกรรมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์อยู่ในระบบกำกับดูแลด้านสิ่งแวดล้อม จึงเทียบเคียงกับบริบทไทยได้ และ 4. มีเอกสารทางการและงานวิชาการที่เข้าถึงและตรวจสอบย้อนกลับได้ เมื่อพิจารณาตามเกณฑ์ดังกล่าว จึงคัดเลือกสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี ญี่ปุ่น สหรัฐอเมริกา และราชอาณาจักรสวีเดนเป็นหน่วยเปรียบเทียบ

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยแบ่งเป็น 2 ส่วน ส่วนที่หนึ่งคือกรอบการวิเคราะห์ที่บูรณาการเข้าด้วยกัน 3 กรอบ ได้แก่ 1. กรอบการวิเคราะห์ตัวบทกฎหมาย หลักกฎหมาย และแนวคำพิพากษาที่เกี่ยวข้อง 2. กรอบการศึกษากฎหมายเปรียบเทียบเชิงหน้าที่ตามแนวของ Zweigert & Kötz (1998) ซึ่งใช้เทียบเคียงว่า ระบบกฎหมายแต่ละประเทศใช้กลไกใดแก้ปัญหาเดียวกัน และ 3. กรอบการวิเคราะห์เชิงนิติเศรษฐศาสตร์ โดยเฉพาะแนวคิดการทำให้ต้นทุนภายนอกเข้าสู่ต้นทุนของผู้ก่อกิจกรรม หลักผู้ก่อมลพิษเป็นผู้จ่ายและ ภาษีพิกูเวียน ส่วนที่สองคือเครื่องมือเก็บข้อมูล ได้แก่ 1. แบบวิเคราะห์เอกสารและตัวบทกฎหมาย 2. แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างสำหรับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และ 3. แนวคำถามการสนทนากลุ่มเฉพาะสำหรับตรวจสอบ โมเดล IEET-v2 ผู้วิจัยตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหาของเครื่องมือด้วยค่าดัชนีความสอดคล้องระหว่างข้อ คำถามกับวัตถุประสงค์การวิจัย (IOC) โดยอาจารย์ที่ปรึกษาและผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 5 ท่าน

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลแบ่งเป็น 2 ระยะ ระยะแรกเป็นการศึกษาข้อมูลจากกฎหมาย แนวคำพิพากษา เอกสารทางราชการ งานวิจัย และเอกสารทางวิชาการทั้งในและต่างประเทศ ระยะที่สองเป็นการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จากนั้นนำผลการวิเคราะห์มาสังเคราะห์เป็นร่างโมเดล IEET-v2 และจัดการสนทนากลุ่มเฉพาะเพื่อตรวจสอบความสอดคล้อง ความเหมาะสม และความเป็นไปได้ในการนำไปใช้ ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้ชี้แจงวัตถุประสงค์การวิจัยและขอความยินยอมจากผู้ให้ข้อมูลก่อนการเก็บข้อมูลทุกครั้ง

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลประกอบด้วยการวิเคราะห์ตัวบทและหลักกฎหมาย การวิเคราะห์กฎหมาย เปรียบเทียบเชิงหน้าที่ การวิเคราะห์เชิงนิติเศรษฐศาสตร์ และการวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนามเชิงประเด็นตามแนวทางของ Creswell & Poth (2018) โดยจัดหมวดหมู่ข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัยทั้ง 3 ข้อ และใช้การตรวจสอบสามเส้าด้านแหล่งข้อมูลและด้านวิธีการตามแนวทางของ Denzin (1978) เพื่อยืนยัน ความน่าเชื่อถือของข้อค้นพบแล้วนำเสนอผลด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ ทั้งนี้ การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิง คุณภาพจึงมิได้ใช้สถิติเชิงอนุมาน คงใช้เพียงการนำเสนอข้อมูลเชิงพรรณนาประกอบการวิเคราะห์

ผลการวิจัย

1. การวิเคราะห์โครงสร้าง กลไก และข้อจำกัดของกฎหมายสรรพสามิตและกฎหมาย สิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมการผลิตสุรา พบว่า พระราชบัญญัติภาษีสรรพสามิต พ.ศ. 2560 พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษา คุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 และพระราชบัญญัติโรงงาน พ.ศ. 2535 มีวัตถุประสงค์ ฐานอำนาจ และหน่วยงานรับผิดชอบแตกต่างกัน มีรายละเอียดจำแนกตามมิติของการวิเคราะห์ดังนี้

1.1 มิติโครงสร้างของกฎหมาย กฎหมายทั้ง 3 ฉบับมีวัตถุประสงค์ ฐานอำนาจ และหน่วยงานรับผิดชอบแตกต่างกัน กฎหมายภาษีสรรพสามิตมุ่งจัดเก็บรายได้และควบคุมการบริโภค โดยกรมสรรพสามิตเป็นหน่วยงานหลัก กฎหมายโรงงานใช้ระบบใบอนุญาต มาตรฐาน และคำสั่งทางปกครองในการควบคุมการประกอบกิจการ ส่วนกฎหมายสิ่งแวดล้อมกำหนดกรอบการควบคุมมลพิษ การคุ้มครองคุณภาพ สิ่งแวดล้อม และการฟื้นฟูความเสียหาย ความแตกต่างดังกล่าวทำให้ระบบภาษี ระบบกำกับโรงงาน และระบบ ควบคุมมลพิษดำเนินงานแยกจากกัน ข้อมูลปริมาณการผลิตและภาระภาษีอยู่ในความรับผิดชอบของกรมสรรพสามิต ขณะที่ข้อมูลใบอนุญาตน้ำทิ้ง และผลการตรวจวัดมลพิษอยู่ภายใต้หน่วยงานด้านโรงงานและ สิ่งแวดล้อม โดยยังไม่มีกลไกกลางที่เชื่อมโยงข้อมูลเหล่านี้เพื่อใช้กำหนดภาระภาษีหรือมาตรการจูงใจด้านสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นระบบ

1.2 มิติกลไกการบังคับใช้ ภาษีสรรพสามิตสุรากำหนดภาระจากฐานตามมูลค่าและฐานตามปริมาณแอลกอฮอล์บริสุทธิ์ และทำงานตั้งแต่ขั้นการผลิตหรือจำหน่าย จึงส่งผลโดยตรงต่อต้นทุน ราคา และพฤติกรรมของผู้ประกอบการ อย่างไรก็ตาม ฐานภาษีดังกล่าวยังไม่คำนึงถึงปริมาณหรือระดับมลพิษที่เกิดขึ้นจากกระบวนการผลิต ส่วนกฎหมายโรงงานและกฎหมายสิ่งแวดล้อมใช้มาตรฐานน้ำทิ้ง ระบบใบอนุญาต การตรวจสอบ คำสั่งทางปกครองและบทลงโทษเป็นเครื่องมือหลัก กลไกเหล่านี้มุ่งควบคุมการปฏิบัติตามมาตรฐาน และแก้ไขการฝ่าฝืนมากกว่าการกำหนดภาระทางเศรษฐกิจให้สัมพันธ์กับปริมาณมลพิษจริง เมื่อข้อมูลบีโอดีและซีโอดียังไม่ถูกนำมาเชื่อมโยงกับภาระภาษี ผู้ประกอบการที่อยู่ในประเภทสินค้าและมีฐานภาษีตามกฎหมายใกล้เคียงกันจึงอาจรับภาระภาษีใกล้เคียงกัน แม้จะปล่อยมลพิษหรือลงทุนในระบบบำบัดแตกต่างกัน ระบบภาษีจึงยังไม่สามารถจำแนกภาระตามระดับความรับผิดชอบด้านสิ่งแวดล้อมของผู้ประกอบการแต่ละรายได้ นอกจากนี้ ระบบภาษีและระบบสิ่งแวดล้อมยังทำงานต่างช่วงเวลากัน ภาษีสรรพสามิตทำงานตั้งแต่ต้นทางของการผลิตและจำหน่าย ขณะที่มาตรการด้านสิ่งแวดล้อมจำนวนมาก มีบทบาทเมื่อมีการตรวจพบการฝ่าฝืนหรือเกิดความเสียหายแล้ว จึงยังขาดเครื่องมือเชิงป้องกันที่สร้าง แรงจูงใจทางเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่อง

1.3 มิติข้อจำกัดของระบบกฎหมาย ผลการวิเคราะห์พบข้อจำกัดสำคัญ 5 ประการ ได้แก่ 1. ช่องว่างด้านวัตถุประสงค์ของกฎหมาย เนื่องจากกฎหมายภาษีมุ่งจัดเก็บรายได้และควบคุมการบริโภค ส่วนกฎหมายสิ่งแวดล้อมและกฎหมายโรงงานมุ่งควบคุมการประกอบกิจการและมลพิษ โดยยังขาดกลไกบูรณาการระหว่างกัน 2. ช่องว่างด้านฐานภาษี ภาษีสรรพสามิตสุรายังคำนวณจากฐานตามมูลค่าและฐานตามปริมาณแอลกอฮอล์บริสุทธิ์ โดยยังไม่เชื่อมโยงกับปริมาณน้ำเสีย ค่าภาระมลพิษจากกระบวนการผลิต หรือระดับผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม 3. ช่องว่างด้านช่วงเวลาการทำงานของกฎหมาย ระบบภาษีสามารถสร้างสัญญาณราคาตั้งแต่ขั้นการผลิต ขณะที่กฎหมายสิ่งแวดล้อมให้น้ำหนักกับการกำหนดมาตรฐาน การตรวจสอบและการลงโทษเมื่อเกิดการฝ่าฝืน จึงยังขาดแรงจูงใจเชิงป้องกันตั้งแต่ต้นทาง 4. ช่องว่างด้านแรงจูงใจเชิงบวก กฎหมายยังไม่มีมาตรการลดหย่อน เครดิตภาษี หรือสิทธิประโยชน์ที่สัมพันธ์กับผลการลดมลพิษ ผู้ประกอบการที่ลงทุนในระบบบำบัดหรือเทคโนโลยีสะอาดจึงไม่ได้รับประโยชน์ทางภาษีโดยตรง และ 5. ช่องว่างด้านการจัดสรรรายได้จากภาษีสรรพสามิตสุราเข้าสู่รายได้แผ่นดิน โดยไม่มีความเชื่อมโยง โดยตรงกับการป้องกันมลพิษ

การฟื้นฟูทรัพยากร การเยียวยาชุมชน หรือการสนับสนุนการปรับเปลี่ยน เทคโนโลยีของผู้ประกอบการ ข้อจำกัดทั้ง 5 ประการแสดงให้เห็นว่า ปัญหาสำคัญอยู่ที่การออกแบบ โครงสร้างกฎหมายซึ่งยังไม่สามารถเชื่อมโยงฐานภาษี ข้อมูลมลพิษ แรงจูงใจทางเศรษฐศาสตร์ และกลไก ฟื้นฟูเยียวยาให้ทำงานร่วมกันได้

1.4 หลักฐานสนับสนุนข้อค้นพบ โครงการผลิตพลังงานจากน้ำกากส่าในจังหวัดบุรีรัมย์ชี้ให้เห็นว่า สามารถนำของเสียจากการผลิตสุรามาบำบัดและใช้ประโยชน์ด้านพลังงานได้ โดยใช้ระบบปิดผลิตก๊าซชีวภาพ เพื่อนำกลับมาใช้เป็นเชื้อเพลิงและผลิตไฟฟ้า ช่วยลดการใช้พลังงานฟอสซิล ควบคุมมลพิษ และลดก๊าซเรือน กระจก โครงการได้รับการขึ้นทะเบียน T-VER เมื่อปี 2559 คาดว่าจะลดก๊าซเรือนกระจกได้ปีละ 83,966 ตัน และในช่วงปี 2560-2563 ลดได้รวม 178,705 ตันคาร์บอนไดออกไซด์เทียบเท่า (องค์การบริหารจัดการก๊าซเรือนกระจก (องค์การมหาชน), ม.ป.ป.) กรณีดังกล่าวยืนยันว่า ผู้ประกอบการสามารถลงทุนเพื่อลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมได้จริง แต่ภายใต้โครงสร้างภาษีสรรพสามิตสุราในปัจจุบัน ภาระภาษียังคงกำหนดจากฐานตามมูลค่าและฐานตามปริมาณแอลกอฮอล์บริสุทธิ์และยังไม่ได้เชื่อมโยงกับผลการลดมลพิษหรือค่าภาระบีโอดี และซีโอดี จึงยังไม่ก่อให้เกิดแรงจูงใจทางภาษีโดยตรงแก่ผู้ประกอบการที่ลงทุนด้านสิ่งแวดล้อม (พระราชบัญญัติภาษีสรรพสามิต พ.ศ. 2560, 2560; กฎกระทรวงกำหนดพิกัดอัตราภาษีสรรพสามิต (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2560, 2560; กฎกระทรวงกำหนดพิกัดอัตราภาษีสรรพสามิต (ฉบับที่ 39) พ.ศ. 2567, 2567; OECD, 2008)

คำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ. 743/2555 หรือคดีคลิตี้ล่าง วางหลักเกี่ยวกับหน้าที่ของรัฐในการป้องกันและฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม ความรับผิดจากการละเลยต่อหน้าที่ สิทธิของชุมชน และการเยียวยา ความเสียหาย (คำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ. 743/2555, 2555) อย่างไรก็ตาม กลไกทางศาลเป็นมาตรการภายหลังเกิดเหตุและใช้ระยะเวลาดำเนินการ จึงไม่สามารถทำหน้าที่แทนเครื่องมือทางภาษีที่สร้างสัญญาณราคาต่อผู้ประกอบการได้อย่างต่อเนื่อง ส่วนข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกสอดคล้องกับผลการวิเคราะห์เอกสาร โดยพบว่า ข้อมูลการผลิต ข้อมูลภาษี และข้อมูลมลพิษยังอยู่ภายใต้หน่วยงานต่างกัน ผู้ประกอบการที่ลงทุนด้านสิ่งแวดล้อมยังไม่ได้รับสิทธิประโยชน์ทางภาษีตามผลการลดมลพิษ ขณะที่ชุมชนยังไม่เห็นความเชื่อมโยงระหว่างรายได้จากภาษีกับการฟื้นฟูและเยียวยาพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบ ผลการสนทนากลุ่มเฉพาะยืนยันความจำเป็นในการกำหนดฐานภาระจากข้อมูลมลพิษที่ตรวจสอบได้ การเชื่อมโยงข้อมูลระหว่างกรมสรรพสามิต กรมโรงงานอุตสาหกรรม และหน่วยงานด้านสิ่งแวดล้อม รวมทั้งกำหนดช่วงเปลี่ยนผ่านเพื่อป้องกันมิให้ภาระตกแก่ผู้ประกอบการเกินสมควร

กล่าวโดยสรุปตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 กฎหมายไทยยังขาดโครงสร้างกลางที่เชื่อมโยงภาษีสรรพสามิตกับกฎหมายโรงงานและกฎหมายสิ่งแวดล้อม การพัฒนากฎหมายจึงควรเชื่อมภาระภาษีกับข้อมูลมลพิษกำหนดแรงจูงใจแก่ผู้ประกอบการที่ลดผลกระทบ และจัดให้มีกลไกใช้รายได้เพื่อการป้องกัน ฟื้นฟู และเยียวยาความเสียหาย ภายใต้หลักผู้ก่อมลพิษเป็นผู้จ่าย หลักนิติรัฐ หลักความได้สัดส่วน และวินัยการเงิน การคลังของรัฐ

2. การศึกษามาตรการทางกฎหมายและเครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์ด้านสิ่งแวดล้อมของต่างประเทศ พบว่า แม้แต่ละประเทศจะใช้เครื่องมือทางกฎหมายและมาตรการทางเศรษฐศาสตร์ แตกต่างกันตามโครงสร้างสถาบันและระบบการคลังของตน แต่มีหลักการร่วมที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับประเทศไทยได้ 4 ประการ ได้แก่ 1. การกำหนดภาระให้สัมพันธ์กับปริมาณมลพิษจริง 2. การจัดให้มีระบบข้อมูลที่โปร่งใสและตรวจสอบได้ 3. การเชื่อมโยงรายได้กับการป้องกัน เยียวยา หรือฟื้นฟูความเสียหาย และ 4. การกำหนดช่วงเปลี่ยนผ่านที่เหมาะสม

สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนีใช้กฎหมาย Abwasserabgabengesetz กำหนดภาระทางการเงินตามหน่วยมลพิษ เช่น ซีโอดี ไนโตรเจน และฟอสฟอรัส ทำให้ภาระของผู้ประกอบการแปรผันตามระดับมลพิษ

และสร้างแรงจูงใจให้ปรับปรุงระบบบำบัดน้ำเสีย ญี่ปุ่นให้ความสำคัญกับการเยียวยาผู้ได้รับผลกระทบและการทยอยบังคับใช้มาตรการ เพื่อให้ภาคอุตสาหกรรมมีระยะเวลาปรับตัว สหรัฐอเมริกาใช้กลไกความรับผิดการฟื้นฟูความเสียหาย และการเปิดเผยข้อมูลมลพิษต่อสาธารณะ ส่วนราชอาณาจักรสวีเดน ใช้ภาษีสิ่งแวดล้อมควบคู่กับการปรับโครงสร้างภาษีสีเขียวและแนวคิดผลได้สองทาง ผลการเปรียบเทียบจึงชี้ว่าประเทศไทยไม่ควรนำตัวบทกฎหมายต่างประเทศมาใช้โดยตรงทั้งหมด แต่ควรนำตรรกะเชิงหน้าที่ของแต่ละระบบมาปรับให้เหมาะสมกับอำนาจหน้าที่ของหน่วยงาน ความพร้อมของฐานข้อมูลศักยภาพของผู้ประกอบการและระบบการเงินการคลังของประเทศ

3. ผลการเสนอแนวทางการพัฒนากฎหมายภาษีสิ่งแวดล้อมสำหรับอุตสาหกรรมการผลิตสุราจากการวิเคราะห์กฎหมายไทย การศึกษากฎหมายต่างประเทศ ข้อมูลการสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่มเฉพาะผู้วิจัยเสนอโมเดลภาษีสรรพสามิตเชิงบูรณาการด้านสิ่งแวดล้อม หรือ Integrated Environmental Excise Tax Model: IEET-v2 เพื่อเชื่อมโยงระบบภาษีสรรพสามิตกับกฎหมายสิ่งแวดล้อม กฎหมายโรงงาน ข้อมูลมลพิษ มาตรการจูงใจ และกลไกฟื้นฟูเยียวยา โมเดลประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ 7 ประการ ได้แก่ 1. ฐานภาษีตามค่าภาระมลพิษคู่บีโอดีและซีโอดี 2. มาตรการจูงใจทางภาษีแก่ผู้ประกอบ การที่ลงทุนลดมลพิษหรือใช้เทคโนโลยีสะอาด 3. กลไกการใช้จ่ายเชิงฟื้นฟูหรือกองทุนสิ่งแวดล้อม อุตสาหกรรมสุรา (LIEF) 4. ระบบข้อมูลข้ามหน่วยงาน 5. การเปิดเผยข้อมูลต่อสาธารณะ 6. บทเฉพาะกาล และช่วงเปลี่ยนผ่าน 3 ปี โดยกำหนดภาระภาษีในอัตราร้อยละ 30 ร้อยละ 60 และร้อยละ 100 ของภาระเต็มจำนวนตามลำดับ ซึ่งเป็นข้อเสนอของผู้วิจัยที่พัฒนาจากผลการวิเคราะห์ความพร้อมของระบบข้อมูล ศักยภาพในการปรับตัวของผู้ประกอบการ และหลักความได้สัดส่วน โดยนำข้อเสนอแนะจากการสนทนากลุ่ม เฉพาะมาประกอบการออกแบบ และ 7. พิธีสารบูรณาการข้อมูลระหว่างหน่วยงาน (IDIP)

แนวทางการนำโมเดลไปใช้ควรกำหนดเรื่องผู้มีหน้าที่เสียภาษี ฐานภาษี สิทธิประโยชน์ และอำนาจตรวจสอบไว้ในพระราชบัญญัติภาษีสรรพสามิต พ.ศ. 2560 หรือกฎหมายภาษีสิ่งแวดล้อมเฉพาะ ส่วนวิธีตรวจวัดค่าบีโอดีและซีโอดี การรับรองข้อมูล และการแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างหน่วยงานอาจกำหนดในกฎหมายลำดับรอง ทั้งนี้ควรเริ่มจากการทดลองใช้กับสถานประกอบการที่มีความพร้อม ก่อนขยายการบังคับใช้เป็นลำดับ เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมและไม่สร้างภาระแก่ผู้ประกอบการเกินสมควร โดยสรุปความเชื่อมโยงระหว่างวัตถุประสงค์ ผลการวิจัย และข้อเสนอเชิงกฎหมายได้ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 สรุปความเชื่อมโยงระหว่างวัตถุประสงค์การวิจัย ผลการวิจัย และข้อเสนอเชิงกฎหมาย

วัตถุประสงค์	ประเด็นที่ศึกษา	ผลการวิจัยสำคัญ	นัยต่อการพัฒนากฎหมาย
1. วิเคราะห์ โครงสร้าง กลไก และข้อจำกัดของกฎหมาย	กฎหมายสรรพสามิต กฎหมายสิ่งแวดล้อม และกฎหมายโรงงาน	พบปัญหา 3 มิติ คือ โครงสร้างที่แยกส่วน กลไกที่ไม่ผูกกับมลพิษจริง และข้อจำกัด 5 ประการ ด้านวัตถุประสงค์ ฐานภาษี ช่วงเวลาการทำงาน แรงจูงใจ และการจัดสรรรายได้	เพิ่มมิติการกำกับพฤติกรรม ด้านสิ่งแวดล้อมในโครงสร้าง ภาษีสรรพสามิต

ตารางที่ 1 สรุปความเชื่อมโยงระหว่างวัตถุประสงค์การวิจัย ผลการวิจัย และข้อเสนอเชิงกฎหมาย (ต่อ)

วัตถุประสงค์	ประเด็นที่ศึกษา	ผลการวิจัยสำคัญ	นัยต่อการพัฒนากฎหมาย
2. ศึกษา กฎหมายต่างประเทศ	เยอรมนี ญี่ปุ่น สหรัฐอเมริกา และสวีเดน	พบลักษณะร่วมเชิงหน้าที่ 4 ประการที่สามารถนำมาปรับใช้กับประเทศไทย	ควรรับตรรกะเชิงหน้าที่ของกฎหมายต่างประเทศมาปรับใช้โดยไม่ลอก ตัวบทโดยตรง
3. เสนอ แนวทางการพัฒนากฎหมาย	การออกแบบกฎหมายภาษีสิ่งแวดล้อมสำหรับโรงงานสุรา	เสนอ IEET-v2 ประกอบด้วย กลไกทางภาษี ข้อมูล แรงจูงใจ การฟื้นฟู และบทเฉพาะกาล รวม 7 องค์ประกอบ	เป็นกรอบปฏิรูปกฎหมายที่ทำให้ต้นทุนภายนอกกลับเข้าสู่ต้นทุนของผู้ประกอบการอย่างเป็นธรรม และตรวจสอบได้

ที่มา: ผู้วิจัยสังเคราะห์จากผลการวิจัย

จากตารางที่ 1 แสดงให้เห็นว่า ผลการวิจัยทั้ง 3 ส่วนมีความเชื่อมโยงกันตามลำดับตั้งแต่การวิเคราะห์ช่องว่างของกฎหมายไทย การสังเคราะห์บทเรียนจากกฎหมายต่างประเทศ จนถึงการพัฒนา IEET-v2 เป็นข้อเสนอเชิงกฎหมาย โดยโมเดลดังกล่าวมุ่งเชื่อมโยงภาระภาษีกับข้อมูลมลพิษ มาตรการจูงใจ และกลไก ฟื้นฟูเยียวยา เพื่อให้การจัดสรรต้นทุนด้านสิ่งแวดล้อมมีความเหมาะสมและตรวจสอบได้

อภิปรายผลการวิจัย

1. ช่องว่างด้านโครงสร้าง กลไก และข้อจำกัดของกฎหมายไทย พบว่า กฎหมายภาษีสรรพสามิต กฎหมายสิ่งแวดล้อมและกฎหมายโรงงานของประเทศไทยยังดำเนินงานแยกส่วนกันทั้งด้านวัตถุประสงค์ ฐานอำนาจ หน่วยงาน รับผิดชอบและกลไกการบังคับใช้ ส่งผลให้ต้นทุนภายนอกจากมลพิษของอุตสาหกรรมการผลิตสุรา ยังไม่ถูกนำกลับเข้าสู่ต้นทุนของผู้ประกอบการอย่างเป็นระบบ ข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับหลักผู้ก่อมลพิษเป็นผู้จ่าย ซึ่งมีพื้นฐานจากแนวคิดภาษีพิกูเวียนของ Pigou (1920) และได้รับการพัฒนาเป็นหลักการด้านนโยบาย สิ่งแวดล้อมโดยองค์การเพื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนา (OECD, 1972, 2008) พระราชบัญญัติภาษีสรรพสามิต พ.ศ. 2560 มุ่งจัดเก็บรายได้และควบคุมการบริโภค ขณะที่พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 และพระราชบัญญัติโรงงาน พ.ศ. 2535 มุ่งควบคุมการประกอบกิจการและการปล่อยมลพิษ กฎหมายทั้งสามส่วนจึงทำงานคู่ขนานกัน โดยยังขาดกลไกกลางที่เชื่อมโยงข้อมูลการผลิต ข้อมูลภาษี และข้อมูลมลพิษ ผลการวิจัยจึงชี้ว่า ปัญหาดังกล่าวเกิดจากการออกแบบอำนาจหน้าที่และระบบข้อมูลที่แยกส่วนกัน มากกว่าการขาดบทบัญญัติควบคุมมลพิษโดยสิ้นเชิงในด้านกลไกภาษีสรรพสามิตสุราคำนวณจากฐานตามมูลค่าและฐานตามปริมาณ โดยฐานตามปริมาณพิจารณาจากปริมาณแอลกอฮอล์บริสุทธิ์ในสินค้า แต่ยังไม่เชื่อมโยงกับข้อมูลค่าภาระมลพิษ ผู้ประกอบการที่อยู่ในประเภทสินค้าและมีฐานภาษีตามกฎหมายใกล้เคียงกันจึงอาจรับภาระภาษีในระดับเดียวกัน แม้จะปล่อยมลพิษหรือลงทุนในระบบบำบัดแตกต่างกัน (พระราชบัญญัติภาษีสรรพสามิต พ.ศ. 2560, 2560; กฎกระทรวงกำหนดพิกัดอัตราภาษีสรรพสามิต (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2560, 2560) สภาพดังกล่าวแสดงถึง ข้อจำกัดเชิงสถาบันตามแนวคิด

ของ North (1990) ซึ่งอธิบายว่า สถาบันทางกฎหมายอาจปรับตัวไม่ทันต่อความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ เทคโนโลยี และสังคม ทั้งยังสอดคล้องกับแนวคิดกฎหมายในตำราและกฎหมายในทางปฏิบัติของ Pound (1910) ที่ให้ความสำคัญกับกลไกซึ่งทำให้บทบัญญัติกฎหมายเกิดผล ในทางปฏิบัติ

2. บทเรียนจากกฎหมายต่างประเทศและการนำมาปรับใช้ในประเทศไทย แสดงให้เห็นว่า ประเทศที่ศึกษาต่างใช้กลไกทางกฎหมายและ เครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์ให้เหมาะสมกับลักษณะของปัญหาและโครงสร้างสถาบันของตน ข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับแนวทางกฎหมายเปรียบเทียบเชิงหน้าที่ของ Zweigert & Kötz (1998) ซึ่งมุ่งศึกษากลไกที่ระบบกฎหมายแต่ละประเทศใช้แก้ปัญหาในลักษณะเดียวกัน สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนีใช้กฎหมาย Abwasserabgabengesetz กำหนดภาระทางการเงินตามหน่วยมลพิษ ทำให้ภาระของผู้ประกอบการสัมพันธ์กับระดับมลพิษ และสร้างแรงจูงใจในการเพิ่มประสิทธิภาพระบบบำบัดน้ำเสีย (Abwasserabgabengesetz, 1976) ญี่ปุ่นให้ความสำคัญกับกลไกเยียวยาและการทยอยปรับมาตรการ เพื่อให้ผู้ประกอบการสามารถปรับตัวและลดแรงต้านในช่วงเปลี่ยนผ่าน (Arimura & Matsumoto, 2020; Pollution-Related Health Damage Compensation Law, 1973) ส่วนสหรัฐอเมริกาเน้นความรับผิดและการฟื้นฟูความเสียหายผ่าน Clean Water Act และ Comprehensive Environmental Response, Compensation, and Liability Act ควบคู่กับระบบ Toxics Release Inventory ซึ่งเปิดเผยข้อมูลการปล่อยมลพิษต่อสาธารณะและส่งเสริม การตรวจสอบโดยชุมชน (Clean Water Act, 1972; Comprehensive Environmental Response, Compensation, and Liability Act, 1980; United States Environmental Protection Agency, n.d.) และสวีเดนใช้ภาษีสิ่งแวดล้อมควบคู่กับการปรับโครงสร้างภาษีสีเขียว โดยอาศัยแนวคิดผลได้สองทางที่มุ่งลดมลพิษและปรับโครงสร้างรายได้ของรัฐไปพร้อมกัน (Andersson, 2019; Pearce, 1991)

อย่างไรก็ตาม การนำกลไกต่างประเทศมาใช้ต้องคำนึงถึงโครงสร้างหน่วยงาน ความพร้อมของ ฐานข้อมูล ศักยภาพของผู้ประกอบการ และระบบการคลังของไทย การรับตัวบทกฎหมายโดยตรงโดยไม่ปรับให้เหมาะสมกับบริบทอาจทำให้เกิดข้อจำกัดในการบังคับใช้ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการถ่ายโอนกฎหมายของ Watson (1974) ดังนั้น ประเทศไทยควรรับหลักการเชิงหน้าที่ ได้แก่ การกำหนดภาระตามมลพิษ การเปิดเผยข้อมูล การจัดสรรรายได้เพื่อฟื้นฟู และการกำหนดช่วงเปลี่ยนผ่านมาปรับใช้ให้เหมาะสมกับระบบกฎหมายภายใน

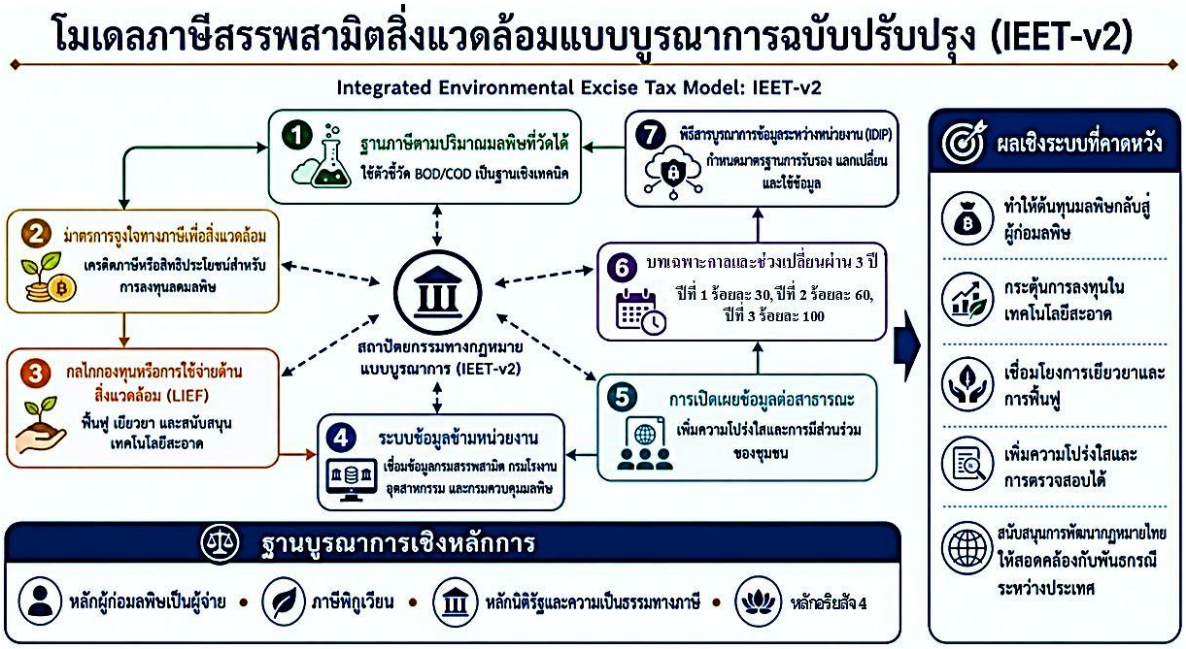
3. IEET-v2 ในฐานะกรอบพัฒนากฎหมายภาษีสิ่งแวดล้อมนำไปสู่การเสนอโมเดล IEET-v2 ซึ่งเชื่อมโยงภาษีสรรพสามิต กฎหมายสิ่งแวดล้อม กฎหมายโรงงาน ระบบข้อมูล แรงจูงใจ และการฟื้นฟูเยียวยาเข้าด้วยกัน การออกแบบ ดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดการกำกับสิ่งแวดล้อมแบบองค์รวมของ Lemos & Agrawal (2006) ซึ่งเห็นว่า การกำกับสิ่งแวดล้อมต้องบูรณาการเครื่องมือทางกฎหมาย การคลัง ข้อมูล และการมีส่วนร่วมของสังคม ในทางนิติเศรษฐศาสตร์ โมเดลนี้ใช้ภาษีและข้อมูลมลพิษเป็นสัญญาณราคาเพื่อนำต้นทุนภายนอกเข้าสู่ต้นทุนของผู้ประกอบการ สอดคล้องกับ Coase (1960) ที่อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างผลกระทบภายนอก สิทธิ ความรับผิด และต้นทุนการเจรจาต่อรอง โดย IEET-v2 ไม่ได้กำหนดเฉพาะภาระภาษี แต่เสนอเครดิตภาษี การลดหย่อน และสิทธิประโยชน์สำหรับผู้ลงทุนในระบบบำบัดหรือเทคโนโลยีสะอาด แนวทางดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดการกำกับดูแลแบบตอบสนองของ Ayres & Braithwaite (1992) ซึ่งให้ความสำคัญกับการใช้มาตรการบังคับควบคู่กับแรงจูงใจเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติตามกฎหมาย

กองทุนสิ่งแวดล้อมอุตสาหกรรมสุรา หรือ LIEF มีหน้าที่เชื่อมโยงรายได้จากภาษีกับการป้องกันมลพิษ การฟื้นฟูทรัพยากร การเยียวยาชุมชน และการสนับสนุนเทคโนโลยีสะอาด โดยพัฒนาจากบทเรียนของกองทุน Superfund ภายใต้ CERCLA และกลไกเยียวยาของญี่ปุ่น แต่เพิ่มบทบาทด้านการป้องกัน เนื่องจาก Superfund ให้น้ำหนักกับการตอบสนองและฟื้นฟูภายหลังเกิดความเสียหายเป็นสำคัญ (Probst & Konisky, 2001) การจัดตั้ง LIEF ต้องดำเนินการภายใต้พระราชบัญญัติวินัยการเงินการคลังของรัฐ พ.ศ. 2561 รวมทั้งหลัก

ความโปร่งใสและระบบตรวจสอบที่มีประสิทธิภาพ เพื่อให้การจัดหารายได้ การใช้จ่ายเงินและการบริหารกองทุนเป็นไปตามกรอบวินัยการเงินการคลังของรัฐ (พระราชบัญญัติวินัยการเงินการคลังของรัฐ พ.ศ. 2561, 2561) งานวิจัยจึงเสนอให้เริ่มจากกลไกทุนหมุนเวียนหรือโครงการเฉพาะก่อนพัฒนาเป็นกองทุน ตามกฎหมายเมื่อมีความพร้อมด้านข้อมูล รายได้ และการบริหารจัดการแนวทางดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดการปฏิรูปแบบค่อยเป็นค่อยไปของ Lindblom (1959) ซึ่งเสนอให้การปรับเปลี่ยนนโยบายที่มีความซับซ้อน ดำเนินการเป็นลำดับขั้น เพื่อลดข้อขัดข้องและเพิ่มความเป็นไปได้ในการนำไปปฏิบัติ IEET-v2 จึงเป็นกรอบพัฒนากฎหมายที่มุ่งจัดสรรภาระระหว่างรัฐ ผู้ประกอบการ และชุมชนให้เหมาะสม โดยเชื่อมโยงภาระภาษีกับระดับผลกระทบ ส่งเสริมการลงทุนลดมลพิษและนำรายได้กลับไปใช้เพื่อการป้องกัน ฟื้นฟู และเยียวยาความเสียหาย

องค์ความรู้ใหม่

องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้ คือ โมเดลภาษีสรรพสามิตเชิงบูรณาการด้านสิ่งแวดล้อมสำหรับอุตสาหกรรมสุรา หรือ Integrated Environmental Excise Tax Model: IEET-v2 ดังปรากฏโครงสร้างตามภาพที่ 1

ภาพที่ 1 โมเดลภาษีสรรพสามิตเชิงบูรณาการด้านสิ่งแวดล้อมสำหรับอุตสาหกรรมสุรา Integrated Environmental Excise Tax Model: IEET-v2
ที่มา: ผู้วิจัยสังเคราะห์จากผลการวิจัย

1. ที่มาขององค์ความรู้

โมเดล IEET-v2 สังเคราะห์ขึ้นจากผลการวิจัย 4 ส่วน ได้แก่ 1. ช่องว่างเชิงโครงสร้างของกฎหมายไทย 5 ประการ ซึ่งได้มาจากผลการวิจัยข้อ 1 และเป็นตัวกำหนดว่าโมเดลต้องมีองค์ประกอบใดจึงจะอุดช่องว่างได้ครบ 2. ลักษณะร่วมเชิงหน้าที่ของกฎหมายต่างประเทศ 4 ประการ ซึ่งได้มาจากผลการวิจัยข้อ 2 และเป็นตัวกำหนดรูปแบบของเครื่องมือที่นำมาใช้ 3. ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ซึ่งใช้ประเมินความเหมาะสมของเครื่องมือแต่ละชนิดกับบริบทของหน่วยงานและผู้ประกอบการไทย และ 4. ผลการสนทนา

กลุ่มเฉพาะกับผู้ทรงคุณวุฒิ ซึ่งใช้ตรวจสอบความสอดคล้องทางกฎหมายและความเป็นไปได้ในการนำไปใช้ ทั้งนี้ คำว่า IEET-v2 หมายถึงโมเดลฉบับที่ผ่านการปรับปรุงจากร่างแนวคิดเบื้องต้นภายหลังการตรวจสอบด้วยข้อมูลภาคสนามและความเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิ

2. โครงสร้างของโมเดล

โมเดลประกอบด้วยองค์ประกอบหลัก 7 ประการ ได้แก่ 1. ฐานภาษีตามปริมาณมลพิษที่วัดได้ โดยใช้ค่าบีโอดีและซีโอดีเป็นตัวชี้วัดเชิงเทคนิคสำหรับกำหนดภาระทางภาษี 2. มาตรการจูงใจทางภาษีเพื่อสิ่งแวดล้อม เช่น เครดิตภาษี การลดหย่อน หรือสิทธิประโยชน์แก่ผู้ประกอบการที่ลงทุนลดมลพิษและใช้ เทคโนโลยีสะอาด 3. กลไกกองทุนหรือการใช้จ่ายด้านสิ่งแวดล้อม (LIEF) เพื่อสนับสนุนการป้องกัน ฟื้นฟู เยียวยา และพัฒนาเทคโนโลยีการผลิตที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม 4. ระบบข้อมูลข้ามหน่วยงานซึ่งเป็น โครงสร้างพื้นฐานสำหรับเชื่อมโยงข้อมูลการผลิต ภาษี ใบอนุญาต และผลการตรวจวัดมลพิษระหว่างกรมสรรพสามิต กรมโรงงานอุตสาหกรรม และกรมควบคุมมลพิษ 5. การเปิดเผยข้อมูลต่อสาธารณะเพื่อเพิ่มความโปร่งใส การตรวจสอบ และการมีส่วนร่วมของชุมชน 6. บทเฉพาะกาลและช่วงเปลี่ยนผ่าน 3 ปี โดยกำหนดภาระภาษีสิ่งแวดล้อมในปีแรก ปีที่สอง และปีที่สาม ในอัตราร้อยละ 30 ร้อยละ 60 และร้อยละ 100 ของภาระภาษีเต็มจำนวนตามลำดับ และ 7. พิธีสารบูรณาการข้อมูลระหว่างหน่วยงาน หรือ IDIP ซึ่งทำหน้าที่กำหนดกฎ มาตรฐาน วิธีรับรอง กระบวนการแลกเปลี่ยนและเงื่อนไขการใช้ข้อมูลร่วมกัน ดังนั้น ระบบข้อมูลข้ามหน่วยงานจึงเป็นโครงสร้างพื้นฐาน ส่วน IDIP เป็นกรอบกติกาที่ควบคุมการทำงานของระบบ ดังกล่าว

3. ฐานคิดทางทฤษฎีของโมเดล

ฐานคิดของ IEET-v2 เป็นการบูรณาการหลักผู้ก่อมลพิษเป็นผู้จ่าย ภาษีพิกูเวียน แนวคิดผลได้สองทาง หลักนิติรัฐ ความเป็นธรรมทางภาษี และหลักอริยสัจ 4 โดยใช้หลักอริยสัจ 4 เป็นกรอบวิเคราะห์เชิง กระบวนการสำหรับจำแนกสภาพปัญหา เหตุแห่งปัญหา เป้าหมาย และแนวทางแก้ไข แยกต่างหากจากฐานอำนาจทางกฎหมายในการกำหนดและจัดเก็บภาษี กล่าวคือ “ทุกข์” หมายถึงสภาพปัญหามลพิษจาก อุตสาหกรรมการผลิตสุรา “สมุทัย” หมายถึง โครงสร้างกฎหมายที่ยังไม่สามารถนำต้นทุนภายนอกเข้าสู่ระบบ ภาษี “นิโรธ” หมายถึงเป้าหมายในการลดความเสียหายและสร้างความเป็นธรรมทางสิ่งแวดล้อม และ “มรรค” หมายถึงแนวทางพัฒนากฎหมายที่เชื่อมโยงภาษี ข้อมูล แรงจูงใจ การป้องกัน และการฟื้นฟูเข้า ด้วยกันอย่างได้สัดส่วน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2552)

4. การนำองค์ความรู้ไปใช้

ในทางกฎหมาย องค์ประกอบที่เกี่ยวกับผู้มีหน้าที่เสียภาษี ฐานภาษี อัตราภาษี การลดหย่อน และอำนาจตรวจสอบ ควรกำหนดโดยการแก้ไขพระราชบัญญัติภาษีสรรพสามิต พ.ศ. 2560 หรือบัญญัติไว้ในกฎหมายภาษีสิ่งแวดล้อมเฉพาะส่วนหลักเกณฑ์การตรวจวัดค่าบีโอดีและซีโอดี วิธีคำนวณภาระ การรับรองข้อมูล และการรายงานผล อาจกำหนดรายละเอียดในกฎหมายลำดับรอง สำหรับระบบข้อมูลข้ามหน่วยงานและ IDIP สามารถเริ่มดำเนินการผ่านกลไกประสานงานภายใต้กฎหมายที่มีอยู่ก่อนพัฒนาเป็นระบบที่มีฐานอำนาจเฉพาะเมื่อโครงสร้างข้อมูลและหน่วยงานมีความพร้อม ผลเชิงระบบที่คาดหวังจาก IEET-v2 คือ การจัดสรรต้นทุนมลพิษกลับไปยังผู้ก่อมลพิษตามระดับผลกระทบ การส่งเสริมให้ผู้ประกอบการลงทุนในเทคโนโลยีสะอาด การเชื่อมโยงรายได้จากภาษีกับการป้องกัน เยียวยา และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม ตลอดจนการเพิ่มความโปร่งใสของข้อมูลและความรับผิดของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง องค์ความรู้ใหม่นี้จึงยกระดับภาษีสรรพสามิตจากเครื่องมือจัดเก็บรายได้ให้เป็นกลไกกำกับพฤติกรรมทางสิ่งแวดล้อม ภายใต้หลักนิติรัฐ หลักความได้สัดส่วน วินัยการเงินการคลัง และการพัฒนาอุตสาหกรรมการผลิตสุราอย่างยั่งยืน

สรุปและข้อเสนอแนะ

การวิจัยนี้มีข้อสรุปตามวัตถุประสงค์ทั้งสามข้อ ดังนี้ ประการแรก กฎหมายสรรพสามิตและกฎหมายสิ่งแวดล้อมที่ใช้กับอุตสาหกรรมการผลิตสุรามีปัญหา 3 มิติ คือ ด้านโครงสร้างที่กฎหมายทั้งสามฉบับมีวัตถุประสงค์ ฐานอำนาจ และหน่วยงานรับผิดชอบแยกจากกัน ด้านกลไกที่ภาระภาษียังไม่ผูกกับปริมาณมลพิษจริงและทำงานต่างช่วงเวลากับมาตรการด้านสิ่งแวดล้อม และด้านข้อจำกัดซึ่งพบช่องว่าง 5 ประการ ได้แก่ วัตถุประสงค์ของกฎหมาย ฐานภาษี ช่วงเวลาการทำงานของกฎหมาย แรงจูงใจเชิงบวกและการจัดสรรรายได้

ประการที่สอง บทเรียนจากสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี ญี่ปุ่น สหรัฐอเมริกา และราชอาณาจักรสวีเดน แสดงให้เห็นลักษณะร่วมเชิงหน้าที่ 4 ประการ คือ ฐานภาระที่สัมพันธ์กับมลพิษจริง ระบบข้อมูลที่โปร่งใสและตรวจสอบได้ กลไกเยียวยาและฟื้นฟูที่ตรวจสอบได้ และช่วงเปลี่ยนผ่านที่เหมาะสม โดย ประเทศไทยควรรับตรรกะเชิงหน้าที่ดังกล่าวมาปรับใช้ มิใช่รับตัวบทกฎหมายมาโดยตรง

ประการที่สาม ผู้วิจัยสังเคราะห์ข้อค้นพบทั้งหมดเป็นโมเดล IEET-v2 ซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบหลัก 7 ประการ เชื่อมโยงภาระภาษี ข้อมูลมลพิษ มาตรการจูงใจ กลไกฟื้นฟูเยียวยา และการบูรณาการหน่วยงานไว้ในระบบเดียว เพื่อทำให้ต้นทุนจากมลพิษเข้าสู่ต้นทุนของผู้ก่อผลกระทบอย่างต่อเนื่องและได้สัดส่วน ภายใต้หลักนิติรัฐ หลักความได้สัดส่วน และวินัยการเงินการคลังของรัฐ ทั้งนี้ ข้อเสนอดังกล่าวยังอยู่ในระยะของกรอบแนวคิดเชิงกฎหมายที่ต้องได้รับการทดสอบด้วยข้อมูลจริงจากสถานประกอบการก่อนพัฒนาเป็นตัวบทกฎหมาย

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. รัฐควรปรับปรุงพระราชบัญญัติภาษีสรรพสามิต พ.ศ. 2560 หรือจัดทำกฎหมายภาษีสิ่งแวดล้อมเฉพาะ โดยกำหนดให้ค่าภาระมลพิษเป็นองค์ประกอบหนึ่งของฐานภาษีสำหรับอุตสาหกรรมการผลิตสุรา

2. รัฐควรบัญญัติมาตรการจูงใจเชิงบวก ได้แก่ เครดิตภาษี การลดหย่อน หรือสิทธิประโยชน์แก่ผู้ประกอบการที่ลงทุนในระบบบำบัดและเทคโนโลยีสะอาด เพื่อให้ภาษีทำหน้าที่จูงใจควบคู่กับการกำกับ

3. รัฐควรจัดให้มีกลไกกองทุนสิ่งแวดล้อมอุตสาหกรรมสุราหรือกลไกทุนหมุนเวียนสำหรับการป้องกันฟื้นฟู และเยียวยาความเสียหาย โดยกำหนดแหล่งที่มาของเงิน วัตถุประสงค์ และการตรวจสอบให้สอดคล้องกับพระราชบัญญัติวินัยการเงินการคลังของรัฐ พ.ศ. 2561

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

1. กรมสรรพสามิต กรมโรงงานอุตสาหกรรม และกรมควบคุมมลพิษควรจัดทำระบบข้อมูลกลางเชื่อมโยงข้อมูลการผลิต ภาษี ใบอนุญาต และผลการตรวจวัดค่าบีโอดีและซีโอดี

2. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรกำหนดมาตรฐานการตรวจวัด วิธีรับรองข้อมูล และหลักเกณฑ์การแลกเปลี่ยนข้อมูลในรูปของพิธีสารบูรณาการข้อมูลระหว่างหน่วยงาน เพื่อให้ข้อมูลที่ใช้คำนวณภาระภาษี ตรวจสอบย้อนกลับได้

3. ควรทดลองใช้โมเดลกับโรงงานที่มีความพร้อมด้านระบบตรวจวัดก่อน แล้วขยายการบังคับใช้ตามช่วงเปลี่ยนผ่าน 3 ปี เพื่อลดผลกระทบต่อผู้ประกอบการขนาดกลางและขนาดเล็ก

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาความเหมาะสมของอัตราภาษีตามค่าบีโอดีและซีโอดี โดยใช้ข้อมูลการตรวจวัดจริงจากโรงงานขนาดต่าง ๆ

2. ควรศึกษาผลกระทบของมาตรการต่อผู้ประกอบการ ราคาสินค้า รายได้รัฐ การจ้างงาน และชุมชนด้วยวิธีวิจัยเชิงปริมาณหรือแบบจำลองทางเศรษฐมิติ

3. ควรศึกษาความเป็นไปได้ในการขยายกรอบ IEET-v2 ไปใช้กับอุตสาหกรรมอื่นที่มีลักษณะภาระมลพิษใกล้เคียงกัน พร้อมประเมินความสอดคล้องกับพันธกรณีทางการค้าระหว่างประเทศ

เอกสารอ้างอิง

กฎกระทรวงกำหนดพิกัดอัตราภาษีสรรพสามิต (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2560. (2560, 16 กันยายน). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 134 ตอน 95 ก. หน้า 113-114.

กฎกระทรวงกำหนดพิกัดอัตราภาษีสรรพสามิต (ฉบับที่ 39) พ.ศ. 2567. (2567, 22 กุมภาพันธ์). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 141 ตอน 8 ก. หน้า 1-5.

กรมสรรพสามิต. (2567). รายงานประจำปี 2567 กรมสรรพสามิต. กรุงเทพฯ: กรมสรรพสามิต.

คำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ. 743/2555 (คดีคลิตี้ล่าง). (2555). กรุงเทพฯ: ศาลปกครองสูงสุด.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2552). พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ (พิมพ์ครั้งที่ 11). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระราชบัญญัติภาษีสรรพสามิต พ.ศ. 2560. (2560, 20 มีนาคม). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 134 ตอน 32 ก. หน้า 1-94.

พระราชบัญญัติโรงงาน พ.ศ. 2535. (2535, 9 เมษายน). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 109 ตอน 44 ก. หน้า 62-87.

พระราชบัญญัติวินัยการเงินการคลังของรัฐ พ.ศ. 2561. (2561, 19 เมษายน). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 135 ตอน 27 ก. หน้า 12-33.

พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535. (2535, 4 เมษายน). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 109 ตอน 37 ก. หน้า 1-43.

องค์การบริหารจัดการก๊าซเรือนกระจก (องค์การมหาชน). (ม.ป.ป.). โครงการผลิตพลังงานหมุนเวียนจากน้ำกากส่า จังหวัดบุรีรัมย์. สืบค้นเมื่อ 13 มิถุนายน 2569 จาก https://shorturl.asia/xvzmzy.

Abwasserabgabengesetz [Wastewater Charges Act]. (1976). BGBl. I at 2721 (Ger.), as amended by Gesetz vom 9.12.2020 (BGBl. I S. 2873).

Andersson, J. J. (2019). Carbon taxes and CO2 emissions: Sweden as a case study. American Economic Journal: Economic Policy, 11(4), 1–30.

Arimura, T. H. & Matsumoto, S. (Eds.). (2020). Carbon pricing in Japan. Singapore: Springer.

Ayres, I. & Braithwaite, J. (1992). Responsive regulation: Transcending the deregulation debate. New York: Oxford University Press.

Clean Water Act. (1972). 33 U.S.C. §§ 1251-1389.

Coase, R. H. (1960). The problem of social cost. Journal of Law and Economics, 3, 1–44.

Comprehensive Environmental Response, Compensation, and Liability Act. (1980). Pub. L. No. 96-510, 94 Stat. 2767, codified at 42 U.S.C. §§ 9601-9675.

Creswell, J. W. & Poth, C. N. (2018). Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches (4th ed.). Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.

Denzin, N. K. (1978). The research act: A theoretical introduction to sociological methods (2nd ed.). New York: McGraw-Hill.

Hoarau, J. et al. (2018). Sugarcane vinasse processing: Toward a status shift from waste to valuable resource. A review. Journal of Water Process Engineering, 24, 11–25.

Lemos, M. C. & Agrawal, A. (2006). Environmental governance. Annual Review of Environment and Resources, 31, 297-325.

Lindblom, C. E. (1959). The science of muddling through. Public Administration Review, 19(2), 79-88.

North, D. C. (1990). Institutions, institutional change and economic performance. Cambridge: Cambridge University Press.

OECD. (1972). Recommendation of the Council on guiding principles concerning international economic aspects of environmental policies (C(72)128). Paris: OECD Publishing.

_____. (2008). The polluter pays principle: Definition, analysis, implementation. Paris: OECD Publishing.

Pearce, D. (1991). The role of carbon taxes in adjusting to global warming. The Economic Journal, 101(407), 938-948.

Pigou, A. C. (1920). The economics of welfare. London: Macmillan.

Pollution-Related Health Damage Compensation Law. (1973). Act No. 111 of 1973 (Japan).

Pound, R. (1910). Law in books and law in action. American Law Review, 44(1), 12-36.

Probst, K. N. & Konisky, D. M. (2001). Superfund's future: What will it cost? A report to Congress. Washington, D.C.: Resources for the Future.

Tiwari, S. & Gaur, R. (2019). Treatment and recycling of wastewater from distillery. In R. L. Singh & R. P. Singh (Eds.), Advances in biological treatment of industrial waste water and their recycling for a sustainable future (pp. 117-166). Singapore: Springer.

United Nations. (1992). Rio Declaration on Environment and Development. United Nations Conference on Environment and Development. Retrieved May 15, 2026, from https://digitallibrary.un.org/record/141565?v=pdf.

United States Environmental Protection Agency. (n.d.). Toxics Release Inventory (TRI) program. Retrieved May 15, 2026, from https://www.epa.gov/toxics-release-inventory-tri-program.

Watson, A. (1974). Legal transplants: An approach to comparative law. Charlottesville: University Press of Virginia.

Zweigert, K. & Kötz, H. (1998). An introduction to comparative law (3rd ed., T. Weir, Trans.). Oxford: Oxford University Press.

วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์
JOURNAL OF INTERDISCIPLINARY INNOVATION REVIEW
ปีที่ 9 ฉบับที่ 5 กันยายน – ตุลาคม 2569 Vol. 9 No. 5 September – October 2026

บทความวิชาการ

นโยบายภาครัฐกับอนาคตอุตสาหกรรมอะลูมิเนียมไทย

GOVERNMENT POLICY AND THE FUTURE OF THAILAND'S ALUMINUM INDUSTRY

ถกล ธนเลิศลาภ*
Thakol Thanalertlap*
บริษัท เมทเทิลคอม จำกัด
Metalcom Ltd.
*Corresponding Author E-mail: takon12@gmail.com
Received June 19, 2026; Revised July 26, 2026; Accepted August 3, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้เป็นการวิเคราะห์บทบาทของนโยบายภาครัฐที่มีต่ออนาคตอุตสาหกรรมอะลูมิเนียมไทยภายใต้บริบทของมาตรการปรับราคาคาร์บอนก่อนข้ามพรมแดนของสหภาพยุโรป หรือ CBAM โดยครอบคลุมประเด็นด้านความเสี่ยงเชิงโครงสร้างของอุตสาหกรรม การบริหารนโยบายภาครัฐแบบบูรณาการ และแนวทางการเปลี่ยนผ่านสู่อุตสาหกรรมคาร์บอนต่ำ เพื่อสนับสนุนการปรับตัวของผู้ประกอบการไทยอย่างเป็นรูปธรรม ผ่านการทบทวนวรรณกรรมและวิเคราะห์ข้อมูลทุติยภูมิจากเอกสารทางวิชาการและรายงานที่เกี่ยวข้อง จากการสังเคราะห์ข้อมูลชี้ให้เห็นว่า อุตสาหกรรมอะลูมิเนียมของไทยกำลังเผชิญความท้าทายจากมาตรการ CBAM โดยเฉพาะในกระบวนการผลิตต้นน้ำที่มีความเข้มข้นของการใช้พลังงานและการปล่อยก๊าซเรือนกระจกสูง รวมถึงผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมที่มีข้อจำกัดด้านเงินทุน เทคโนโลยี และการจัดทำข้อมูลคาร์บอนฟุตพรินต์ ส่งผลให้ต้นทุนการปรับตัวและความสามารถในการแข่งขันแตกต่างกันตามศักยภาพของผู้ประกอบการแต่ละกลุ่ม นอกจากนี้ ภาครัฐไทยมีมาตรการสนับสนุนหลายด้าน ทั้งการพัฒนามาตรฐานการผลิต การส่งเสริมการรายงานข้อมูลคาร์บอน และการสนับสนุนทางการเงินผ่านกลไกสินเชื่อสีเขียว ทว่าการดำเนินงานยังประสบปัญหาด้านการบูรณาการระหว่างหน่วยงาน ทำให้มาตรการต่าง ๆ ไม่สามารถเชื่อมโยงกันเป็นระบบเดียวได้อย่างมีประสิทธิภาพ บทความจึงเสนอว่า ภาครัฐควรพัฒนากลไกการกำกับดูแลเชิงเครือข่าย สร้างฐานข้อมูลคาร์บอนที่เป็นมาตรฐาน ส่งเสริมการใช้พลังงานสะอาด และพัฒนาระบบแรงจูงใจทางการคลังที่เชื่อมโยงกับการลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจก ซึ่งองค์ความรู้จากการวิเคราะห์ประเด็นเหล่านี้ถือเป็นปัจจัยสำคัญต่อการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันและการเติบโตอย่างยั่งยืนของอุตสาหกรรมในอนาคต

คำสำคัญ: นโยบายภาครัฐ, อนาคตอุตสาหกรรม, อะลูมิเนียมไทย

Abstract

This academic article analyzes the role of government policy in shaping the future of Thailand's aluminum industry under the context of the European Union’s Carbon Border Adjustment Mechanism (CBAM). It explores structural risks within the industry, the integrated management of government policies, and pathways toward a low-carbon industry to concretely support the adaptation of Thai enterprises. Through a comprehensive literature review and secondary data analysis of relevant academic documents and reports, the

synthesis indicates that Thailand's aluminum industry is facing significant challenges from CBAM. These challenges are particularly evident in upstream production processes characterized by high energy consumption and greenhouse gas emissions, as well as among small and medium-sized enterprises (SMEs) facing limitations in funding, technology, and carbon footprint data preparation. Consequently, adaptation costs and competitiveness vary depending on the potential of each enterprise group. Furthermore, while the Thai government has provided various support measures including the development of production standards, the promotion of carbon data reporting, and financial support through green credit mechanisms implementation still faces inter-agency integration issues, making it difficult to effectively link these measures into a cohesive system. The article proposes that the government should develop network governance mechanisms, establish standard carbon databases, promote clean energy usage, and implement fiscal incentive systems linked to greenhouse gas emission reductions. The insights derived from analyzing these issues serve as a crucial factor for enhancing competitiveness and ensuring sustainable industrial growth in the future.

Keywords: Government Policy, Future of the Industry, Thai Aluminum

บทนำ

อุตสาหกรรมอะลูมิเนียมของไทยกำลังเผชิญจุดเปลี่ยนสำคัญจากแรงกดดันด้านสิ่งแวดล้อมระดับโลก โดยเฉพาะมาตรการปรับราคาคาร์บอนก่อนข้ามพรมแดนของสหภาพยุโรป หรือ Carbon Border Adjustment Mechanism (CBAM) ซึ่งเริ่มเข้าสู่ช่วงเปลี่ยนผ่านตั้งแต่เดือนตุลาคม พ.ศ. 2566 และครอบคลุมสินค้า 6 กลุ่ม ได้แก่ 1. เหล็กและเหล็กกล้า 2. อะลูมิเนียม 3. ซีเมนต์ 4. ปุ๋ย 5. ไฟฟ้า และ 6. ไฮโดรเจน โดยผู้นำเข้าในกลุ่มประเทศ EU จะต้องรายงานปริมาณการปล่อยก๊าซเรือนกระจกที่แฝงอยู่ในสินค้า ก่อนจะเริ่มเก็บค่าธรรมเนียมจริงในระยะต่อไป (กระทรวงพาณิชย์, 2567) มาตรการดังกล่าวสะท้อนการเปลี่ยนกฎเกณฑ์การค้าระหว่างประเทศที่ผูกโยงกับต้นทุนสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นรูปธรรม และส่งผลกระทบโดยตรงต่อภาคการผลิตของประเทศกำลังพัฒนาที่พึ่งพาการส่งออกไปยังตลาดยุโรปเป็นสำคัญ

สำหรับประเทศไทย สำนักงานเศรษฐกิจอุตสาหกรรม (สศอ.) ได้เตือนว่า อุตสาหกรรมพลาสติก เหล็ก และอะลูมิเนียมของไทยเสี่ยงกระทบมากสุดจากมาตรการ CBAM ของอียูที่จะเริ่มบังคับใช้ 1 ตุลาคมนี้ เนื่องจากกระบวนการผลิตอะลูมิเนียมมีความเข้มข้นของการปล่อยคาร์บอนสูงและยังพึ่งพาพลังงานจากเชื้อเพลิงฟอสซิลในสัดส่วนมาก พร้อมเสนอแนะแนวทางให้ทุกภาคส่วนปรับตัวเพื่อเปลี่ยนวิกฤตเป็นโอกาสผ่านนโยบาย BCG หรือนโยบายเศรษฐกิจชีวภาพ-หมุนเวียน-สีเขียว (ผู้จัดการออนไลน์, 2566) ขณะที่งานวิเคราะห์ของสถาบันวิจัยเศรษฐกิจป๋วย อึ๊งภากรณ์ระบุว่า สินค้าที่อยู่ในขอบเขตของ CBAM ของสหภาพยุโรปและมาตรการปรับคาร์บอนชายแดนของประเทศคู่ค้าอื่น ๆ คิดเป็นสัดส่วนประมาณ 1.2% ของมูลค่าการส่งออกรวมของไทย ซึ่งแม้ดูเหมือนไม่มาก แต่กระจุกตัวอยู่ในอุตสาหกรรมที่มีความเปราะบางสูงอย่างเหล็กและอะลูมิเนียม เพราะสินค้าที่ส่งออกที่มีปริมาณ มูลค่า และ emission intensity สูง ก็มีแนวโน้มที่จะได้รับผลกระทบจาก CBAM สูงด้วยเช่นกัน จึงจำเป็นต้องติดตามอย่างใกล้ชิด (ถลัชนันท์ ตันติเวชวุฒิกุล และคณะ, 2567) ทั้งนี้ ช่องว่างสำคัญที่งานศึกษาและนโยบายส่วนใหญ่มักมองข้าม คือการตั้งคำถามว่าเหตุใดจึงต้องเจาะจงความสำคัญไปที่อุตสาหกรรมอะลูมิเนียม แม้สถิติจะระบุว่ามูลค่าการส่งออกอะลูมิเนียมโดยตรงไปยัง

สหภาพยุโรปมีสัดส่วนเพียงร้อยละ 2.4 และยุโรปเป็นเพียงตลาดส่งออกอันดับ 8 ของไทย แต่ความสำคัญเชิงระบบที่แท้จริงคือการที่อุตสาหกรรมอะลูมิเนียมทำหน้าที่เป็นวัตถุดิบต้นน้ำที่ผูกโยงอยู่ในห่วงโซ่อุปทานของอุตสาหกรรมส่งออกหลักอื่น ๆ ของประเทศอย่างแยกไม่ออก เช่น อุตสาหกรรมยานยนต์ ชิ้นส่วนอิเล็กทรอนิกส์ และบรรจุภัณฑ์ หากอุตสาหกรรมอะลูมิเนียมขั้นต้นไม่สามารถลดคาร์บอนแฝงในกระบวนการผลิตได้ ย่อมส่งผลกระทบลูกโซ่ให้ต้นทุนคาร์บอนของอุตสาหกรรมต่อเนื่องสูงขึ้นตามไปด้วย ซึ่งท้ายที่สุดจะบั่นทอนขีดความสามารถในการแข่งขันของเศรษฐกิจการส่งออกไทยทั้งระบบในระยะยาว

ผู้ประกอบการไทยในกลุ่มสินค้าที่ได้รับผลกระทบจากมาตรการ CBAM จำเป็นต้องเตรียมความพร้อมด้านการจัดเก็บและการรายงานข้อมูลการปล่อยก๊าซเรือนกระจกฝังตัวในผลิตภัณฑ์อย่างเป็นระบบตั้งแต่ระยะเปลี่ยนผ่าน เพื่อรองรับการบังคับใช้กลไกการกำหนดราคาคาร์บอนอย่างเต็มรูปแบบในอนาคต ทั้งนี้ การสนับสนุนจากภาครัฐในด้านองค์ความรู้ เทคโนโลยีการผลิตคาร์บอนต่ำ และมาตรการทางการเงินที่เหมาะสมจะเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยลดภาระการปรับตัวและเสริมสร้างศักยภาพการแข่งขันของภาคอุตสาหกรรมไทยภายใต้บริบทการค้าโลกที่ให้ความสำคัญกับความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อมมากยิ่งขึ้น (ไทยพลับลิก้า, 2566) สอดคล้องกับข้อสังเกตของศูนย์ความเป็นเลิศด้านปิโตรเคมีและวัสดุที่มองว่าระยะเวลาในช่วงเปลี่ยนผ่าน คือ “หน้าต่างแห่งโอกาส” ที่ภาครัฐและภาคอุตสาหกรรมไทยต้องเร่งปรับตัวรองรับมาตรการเพื่อรักษาฐานลูกค้าใน EU รวมทั้งการวัดและรายงานคาร์บอนของตนเองให้ได้มาตรฐานที่ประเทศคู่ค้ายอมรับด้วย (นุสรา จริยะสกุลโรจน์, 2566) ประเด็นนี้บ่งชี้ว่า ความสำเร็จของอุตสาหกรรมอะลูมิเนียมไทยในระยะถัดไปไม่ได้ขึ้นอยู่กับความสามารถของผู้ประกอบการเพียงฝ่ายเดียว แต่ผูกพันอยู่กับคุณภาพของนโยบายภาครัฐและความสามารถในการประสานงานระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเป็นสำคัญ (กระทรวงอุตสาหกรรม, 2566)

จากสถานการณ์และช่องว่างที่กล่าวมาจึงเกิดคำถามเชิงรัฐประศาสนศาสตร์ที่น่าสนใจว่า ภาครัฐไทยควรออกแบบและบริหารนโยบายอย่างไรเพื่อให้อุตสาหกรรมอะลูมิเนียมสามารถปรับตัวรองรับมาตรการ CBAM ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งในด้านการกำหนดมาตรฐานการปล่อยคาร์บอน การสนับสนุนเงินทุนและเทคโนโลยีสำหรับผู้ประกอบการขนาดกลางและขนาดเล็ก และการสร้างกลไกประสานงานระหว่างหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง เช่น กระทรวงพาณิชย์ กระทรวงอุตสาหกรรม และสำนักงานเศรษฐกิจอุตสาหกรรม ด้วยเหตุนี้ ผู้เขียนสนใจที่จะนำเสนอการวิเคราะห์บทบาทของนโยบายภาครัฐที่มีต่ออนาคตของอุตสาหกรรมอะลูมิเนียมไทยภายใต้บริบทแรงกดดันด้านมาตรการสิ่งแวดล้อมระหว่างประเทศ โดยมุ่งเสนอแนวทางเชิงนโยบายที่สามารถนำไปปรับใช้ได้จริงในระดับปฏิบัติ

บริบทและความเสี่ยงของอุตสาหกรรมอะลูมิเนียมไทยภายใต้มาตรการ CBAM

อุตสาหกรรมอะลูมิเนียมของไทยมีลักษณะเป็นห่วงโซ่การผลิตที่เชื่อมโยงกันตั้งแต่การรีไซเคิลเศษอะลูมิเนียม การผลิตโลหะขั้นต้น การแปรรูปกึ่งสำเร็จรูป ไปจนถึงการผลิตสินค้าสำเร็จรูปสำหรับภาคอุตสาหกรรมต่าง ๆ โดยโครงสร้างอุตสาหกรรมสามารถจำแนกออกเป็น 6 กลุ่มหลัก ได้แก่ อุตสาหกรรมหลอมเศษอะลูมิเนียม อุตสาหกรรมหล่ออะลูมิเนียม อุตสาหกรรมอะลูมิเนียมหน้าตัด อุตสาหกรรมอะลูมิเนียมแผ่นและฟอยล์ อุตสาหกรรมบรรจุภัณฑ์อะลูมิเนียม และอุตสาหกรรมสายไฟอะลูมิเนียม ซึ่งแต่ละกลุ่มมีบทบาทแตกต่างกันในห่วงโซ่มูลค่าและมีระดับการใช้พลังงานที่ไม่เท่ากัน (รพี วรรณกูล และสิทธิโชค สินรัตน์, 2564) ทั้งนี้ อุตสาหกรรมอะลูมิเนียมของประเทศไทยเริ่มต้นจากการหลอมและรีไซเคิลเศษอะลูมิเนียมเพื่อผลิตอะลูมิเนียมที่ยังไม่ขึ้นรูปหรือก้อนอะลูมิเนียมอัลลอย (Secondary Alloy Ingot) ก่อนส่งต่อเป็นวัตถุดิบให้แก่อุตสาหกรรมต่อเนื่อง เช่น อุตสาหกรรมก่อสร้าง ยานยนต์ เครื่องใช้ไฟฟ้าและอิเล็กทรอนิกส์ ซึ่งเป็นภาคการผลิตสำคัญของประเทศ ส่งผลให้ความต้องการใช้อะลูมิเนียมภายในประเทศยังคงขยายตัวอย่างต่อเนื่อง

(รพี วรรณกูล และสิทธิโชค สินรัตน์, 2564) ภายใต้โครงสร้างดังกล่าว ระดับการปล่อยก๊าซเรือนกระจกและความเข้มข้นของคาร์บอนในแต่ละช่วงการผลิตย่อมแตกต่างกัน โดยเฉพาะกระบวนการต้นน้ำที่เกี่ยวข้องกับการหลอมและการใช้พลังงานในปริมาณสูง จึงเป็นประเด็นสำคัญที่ต้องนำมาพิจารณาในการประเมินผลกระทบของมาตรการปรับราคาคาร์บอนก่อนข้ามพรมแดนของสหภาพยุโรป (CBAM) ซึ่งอาจส่งผลต่อภาระต้นทุนและความสามารถในการแข่งขันของผู้ประกอบการไทยในแต่ละกลุ่มอุตสาหกรรมแตกต่างกันไป (สำนักงานนโยบายและยุทธศาสตร์การค้า, 2569)

การปล่อยคาร์บอน กระบวนการผลิตอะลูมิเนียมขั้นต้นถือเป็นหนึ่งในกิจกรรมอุตสาหกรรมที่ใช้พลังงานไฟฟ้าสูงที่สุด เนื่องจากการแยกอะลูมินาด้วยไฟฟ้า หรือ Electrolysis ต้องใช้พลังงานปริมาณมหาศาลและยังปลดปล่อยก๊าซเรือนกระจกชนิดเปอร์ฟลูออโรคาร์บอนซึ่งมีศักยภาพการทำให้โลกร้อนสูงกว่าคาร์บอนไดออกไซด์หลายเท่า ด้วยเหตุนี้สหภาพยุโรปจึงกำหนดให้อะลูมิเนียมเป็นหนึ่งในสินค้ากลุ่มเป้าหมายแรกของมาตรการ CBAM ร่วมกับเหล็กและเหล็กกล้า ซีเมนต์ ปุ๋ย ไฟฟ้า และไฮโดรเจน โดยกำหนดให้ผู้นำเข้าต้องรายงานปริมาณการปล่อยก๊าซเรือนกระจกที่แฝงอยู่ในสินค้า หรือก็คือ Embedded Emissions โดยผู้นำเข้าจะต้องรายงานปริมาณการปล่อยก๊าซเรือนกระจกในส่วนของกระบวนการผลิตสินค้า และยังต้องซื้อ “ใบรับรอง CBAM Certificates” ตามปริมาณคาร์บอนที่ปล่อยออกมา ตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม 2569 เป็นต้นไป ซึ่งราคาใบรับรองนั้นจะอ้างอิงตามราคาตลาดคาร์บอนของ EU (EU ETS) (Policy Watch, 2569) ความเข้มข้นของคาร์บอนในขั้นตอนต้นน้ำจึงเป็นปัจจัยกำหนดความเสี่ยงหลักที่ผู้ผลิตไทยต้องเผชิญ โดยเฉพาะผู้ประกอบการที่ยังพึ่งพาพลังงานจากเชื้อเพลิงฟอสซิลในสัดส่วนสูง

เมื่อพิจารณาสัดส่วนการส่งออกไปยังตลาดสหภาพยุโรปโดยตรง ข้อมูลจากสำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติระบุว่าในปี 2568 การส่งออกอะลูมิเนียมของไทยไปสหภาพยุโรปมีมูลค่ารวม 67 ล้านดอลลาร์สหรัฐ คิดเป็นสัดส่วนเพียง 2.4% ของมูลค่าการส่งออกอะลูมิเนียมทั้งหมดของไทย และยังมีอัตราลดลง 0.3% เมื่อเทียบกับปีก่อนหน้า โดยตลาดส่งออกสำคัญในกลุ่มสหภาพยุโรปคือฝรั่งเศส เยอรมนี สาธารณรัฐเช็ก โปแลนด์ และอิตาลี ตามลำดับ ตัวเลขนี้ชี้ให้เห็นข้อเท็จจริงที่น่าสนใจตรงที่ว่า หากพิจารณาเฉพาะสัดส่วนมูลค่าโดยรวม ผลกระทบทางตรงของ CBAM ต่อภาคการส่งออกอะลูมิเนียมไทยอาจดูจำกัด เนื่องจากตลาดส่งออกหลักของอะลูมิเนียมไทยอยู่ที่สหรัฐอเมริกา ญี่ปุ่น อินเดีย จีน และเวียดนาม โดยสหภาพยุโรปเป็นเพียงตลาดส่งออกอันดับที่ 8 เท่านั้น แต่ความเสี่ยงที่แท้จริงไม่ได้อยู่ที่สัดส่วนมูลค่ารวม หากอยู่ที่ผลกระทบเชิงโครงสร้างต่อกลุ่มผู้ประกอบการที่พึ่งพาตลาดยุโรปเป็นช่องทางหลัก ซึ่งยิ่งทวีความซับซ้อนเมื่อสหรัฐอเมริกาในฐานะตลาดส่งออกอันดับหนึ่งของไทยเริ่มเรียกเก็บภาษีนำเข้าเฉพาะเจาะจงรายสินค้าในกลุ่มอะลูมิเนียมและเหล็กในอัตราสูงถึง 50% ซึ่งเป็นแรงกดดันซ้อนทับที่เกิดขึ้นในเวลาเดียวกัน (Policy Watch, 2569) แต่ถึงอย่างนั้น ถลัชนันท์ ตันติเวชวุฒิกุล และคณะ (2567) ก็ได้ศึกษาเกี่ยวกับมาตรการ CBAM โดยใช้ฐานข้อมูลใบขนสินค้าขาออกของกรมศุลกากรร่วมกับฐานข้อมูลงบการเงินรายบริษัทกว่า 52,394 รายการในช่วงปี พ.ศ. 2559-2567 ซึ่งให้ภาพที่ลึกกว่าตัวเลขมูลค่าการส่งออกในระดับมหภาค โดยพบว่า มูลค่าการส่งออกสินค้ากลุ่ม CBAM ของไทยไปสหภาพยุโรปลดลงร้อยละ 14 หลังการประกาศมาตรการในปี 2563 และลดลงเพิ่มอีก ร้อยละ 24 หลังมาตรการเริ่มบังคับใช้จริงในปี พ.ศ. 2566 เมื่อเทียบกับสินค้ากลุ่มอื่นที่ส่งออกไปยังตลาดเดียวกัน สะท้อนว่าผลกระทบของ CBAM เกิดขึ้นล่วงหน้าก่อนการเก็บค่าธรรมเนียมจริงเสียอีก งานศึกษานี้ยังพบผลกระทบทางอ้อมที่น่าสนใจ คือ สินค้าที่ไม่ได้อยู่ในขอบเขต CBAM แต่ส่งออกไปพร้อมกันในลักษณะรวมตู้ขนส่งก็ได้รับผลกระทบลดลงตามไปด้วย ซึ่งข้อค้นพบที่สำคัญที่สุด คือ ประเด็นความเหลื่อมล้ำของผลกระทบระหว่างผู้ประกอบการขนาดต่างกัน ชี้ชัดว่า ผู้ส่งออกที่เป็นบริษัทขนาดเล็กได้รับผลกระทบเชิงลบจากมาตรการ CBAM สูงกว่าผู้ส่งออกรายใหญ่อย่างมีนัยสำคัญ ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลจาก

ข้อจำกัดด้านเงินทุนและด้านเทคนิคที่ทำให้ไม่สามารถลงทุนปรับปรุงกระบวนการผลิตให้สอดคล้องกับข้อกำหนดด้านการปล่อยคาร์บอนได้ทันท่วงทีเท่าผู้ประกอบการรายใหญ่ ผู้ประกอบการขนาดกลางและขนาดย่อมในอุตสาหกรรมอะลูมิเนียมไทยจึงเผชิญความเสี่ยงสองชั้นไปพร้อมกัน ชั้นแรก คือ ต้นทุนที่เพิ่มขึ้นจากการต้องจัดทำรายงานคาร์บอนแฝงและซื้อใบรับรอง CBAM ซึ่งเป็นภาระใหม่ที่ไม่เคยมีมาก่อน และชั้นที่สอง คือ ข้อจำกัดเชิงโครงสร้างด้านเงินทุนและเทคโนโลยีที่ทำให้ไม่สามารถปรับเปลี่ยนกระบวนการผลิตไปสู่พลังงานสะอาดได้รวดเร็วเท่าคู่แข่งรายใหญ่ที่มีศักยภาพในการลงทุนสูงกว่า

สรุป ความเสี่ยงของอุตสาหกรรมอะลูมิเนียมไทยภายใต้มาตรการ CBAM จึงไม่ได้กระจายตัวอย่างเท่าเทียมตลอดทั้งห่วงโซ่การผลิต หากกระจุกตัวอยู่ที่ขั้นตอนต้นน้ำซึ่งมีความเข้มข้นของคาร์บอนสูงที่สุด และกระจุกตัวอยู่ที่กลุ่มผู้ประกอบการขนาดกลางและขนาดย่อมซึ่งมีศักยภาพในการปรับตัวต่ำที่สุด แม้สัดส่วนมูลค่าการส่งออกไปสหภาพยุโรปโดยตรงจะดูไม่สูงเมื่อเทียบกับมูลค่าการส่งออกรวมของอุตสาหกรรม แต่ผลกระทบเชิงโครงสร้างที่เกิดขึ้นล่วงหน้าก่อนการบังคับใช้จริง ผลกระทบทางอ้อมต่อสินค้านอกขอบเขต CBAM และแรงกดดันซ้อนทับจากมาตรการภาษีของประเทศคู่ค้าอื่น ๆ ล้วนชี้ให้เห็นว่า อุตสาหกรรมอะลูมิเนียมไทยกำลังเผชิญความเสี่ยงเชิงระบบที่ต้องอาศัยบทบาทของภาครัฐในการออกแบบกลไกสนับสนุนอย่างเหมาะสม ซึ่งจะเป็นประเด็นที่วิเคราะห์ต่อในหัวข้อถัดไป

การบริหารนโยบายภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับการปรับตัวของอุตสาหกรรม

การตอบสนองของภาครัฐไทยต่อมาตรการ CBAM เริ่มปรากฏเป็นรูปธรรมในระดับนโยบายมหภาคก่อนจะลงไปสู่ระดับปฏิบัติ คณะรัฐมนตรีได้มีมติเห็นชอบแนวทางรับมือมาตรการปรับราคาคาร์บอนของสหภาพยุโรปในช่วงปลายปี พ.ศ. 2568 ก่อนมาตรการจะบังคับใช้เต็มรูปแบบในปี พ.ศ.2569 โดยตระหนักว่าสินค้าส่งออก 6 กลุ่มที่มีการปล่อยคาร์บอนสูงอาจทำให้ผู้ประกอบการไทยเสียความสามารถในการแข่งขัน (กรุงเทพธุรกิจ, 2568) สะท้อนให้เห็นว่าการรับมือ CBAM ได้ถูกยกระดับขึ้นเป็นวาระระดับชาติที่ต้องอาศัยการประสานงานข้ามกระทรวง ทว่าในทางปฏิบัติ เมื่อวิเคราะห์กระบวนการนำนโยบายไปปฏิบัติผ่านมุมมองทางรัฐประศาสนศาสตร์ บทบาทของแต่ละหน่วยงานยังคงกระจัดกระจายและเผชิญกับสภาวะการทำงานแบบไซโล หรือเรียกว่า Silo Mentality ตามภารกิจดั้งเดิมของตน กระทรวงพาณิชย์ผ่านสำนักงานนโยบายและยุทธศาสตร์การค้าทำหน้าที่หลักด้านการสื่อสารทำความเข้าใจกับผู้ประกอบการเกี่ยวกับกลไกและผลกระทบของ CBAM ขณะที่กระทรวงอุตสาหกรรมและสำนักงานเศรษฐกิจอุตสาหกรรม (สศอ.) รับผิดชอบด้านการยกระดับมาตรฐานกระบวนการผลิตในภาคอุตสาหกรรมโดยตรง ซึ่งความแตกต่างเชิงภารกิจและโครงสร้างการสั่งการแนวดิ่งนี้เองที่ทำให้การออกแบบกลไกสนับสนุนยังขาดความเป็นเอกภาพและขาดการบูรณาการแนวราบเท่าที่ควร โดยในด้านการยกระดับมาตรฐานการผลิตและการรายงานคาร์บอน สศอ. ได้แสดงบทบาทเชิงรุกผ่านการผลักดันมาตรฐาน Thai Green Steel หรือในชื่อย่อ คือ TGS สำหรับอุตสาหกรรมเหล็กในรูปแบบเป้าหมาย 3 ระยะ เพื่อลดการปล่อยคาร์บอนและรองรับมาตรการ CBAM ที่เริ่มเก็บค่าธรรมเนียมจริงตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม 2569 (On Aiad, 2569) แต่เป็นที่น่าสังเกตว่ากรอบมาตรฐานที่มีลักษณะเฉพาะเจาะจงและมีเป้าหมายเป็นขั้นตอนชัดเจนเช่นนี้ยังคงจำกัดอยู่ที่อุตสาหกรรมเหล็กเป็นหลัก ขณะที่อุตสาหกรรมอะลูมิเนียมซึ่งมีความเข้มข้นของคาร์บอนในกระบวนการผลิตไม่น้อยกว่ากันยังไม่มีกรอบมาตรฐานเฉพาะในระดับเดียวกัน สำหรับมาตรฐานการวัดและรายงานปริมาณคาร์บอนในระดับประเทศ องค์การบริหารจัดการก๊าซเรือนกระจก (องค์การมหาชน) หรือ อบก. ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาให้กับภาครัฐและเอกชนด้านนโยบายลดคาร์บอน และพัฒนาแนวทางให้สอดคล้องกับมาตรฐานสากลอย่าง CBAM (GasTalkTH, 2568) ทว่าบทบาทของ อบก. ในฐานะหน่วยงานกลางด้านมาตรฐานคาร์บอนกับบทบาทของ สศอ. ในฐานะหน่วยงาน

กำกับมาตรฐานอุตสาหกรรมรายสาขายังขาดจุดเชื่อมต่อที่ชัดเจนว่าหน่วยงานใดจะเป็นผู้รับผิดชอบหลักในการกำหนดเกณฑ์การรายงานคาร์บอนแฝงสำหรับอุตสาหกรรมอะลูมิเนียมโดยเฉพาะ และในด้านกลไกการเงิน ธนาคารเพื่อการส่งออกและนำเข้าแห่งประเทศไทย หรือ EXIM BANK ได้ผลักดันแนวคิด Green Finance ผ่านผลิตภัณฑ์สินเชื่อสีเขียวเพื่อสนับสนุนให้ผู้ประกอบการลงทุนปรับปรุงกระบวนการผลิตให้ลดการปล่อยคาร์บอน โดยกรรมการผู้จัดการของ EXIM BANK ระบุว่า ปัญหาสำคัญที่สุดของภาคธุรกิจไทย คือ การขาดเครื่องมือจัดการข้อมูลคาร์บอนฟุตพรินต์ ทำให้ผู้ประกอบการจำนวนมากไม่สามารถเปิดเผยข้อมูลการปล่อยก๊าซเรือนกระจกได้อย่างครบถ้วนและขาดโอกาสเข้าถึงแหล่งเงินทุนสีเขียว โดยเฉพาะการปล่อยก๊าซเรือนกระจกในขอบเขตที่ 3 ซึ่งเกี่ยวข้องกับห่วงโซ่อุปทานที่มีความซับซ้อนสูง (The Better, 2568) ข้อจำกัดเชิงข้อมูลนี้มีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับผู้ประกอบการขนาดกลางและขนาดย่อมในอุตสาหกรรมอะลูมิเนียมที่อยู่ในขั้นตอนกลางน้ำและปลายน้ำ เนื่องจากแม้กลไกสินเชื่อสีเขียวจะมีอยู่แล้วในระดับสถาบันการเงินของรัฐ แต่หากผู้ประกอบการไม่มีศักยภาพในการจัดทำข้อมูลคาร์บอนฟุตพรินต์ของตนเองตั้งแต่ต้น ก็ยากที่จะเข้าถึงเงินทุนดังกล่าวได้ในทางปฏิบัติ ซึ่งสะท้อนว่า กลไกสนับสนุนทางการเงินกับกลไกสนับสนุนด้านข้อมูลและองค์ความรู้จำเป็นต้องเดินคู่กันอย่างใกล้ชิดกว่าที่เป็นอยู่

เมื่อประเมินความสอดคล้องของกลไกประสานงานระหว่างหน่วยงานโดยรวม จะเห็นภาพที่ขัดแย้งกันในสองลักษณะ ด้านหนึ่ง คือ มีความก้าวหน้าเฉพาะจุดที่ชัดเจน เช่น มาตรฐาน TGS ของ สศอ. ในภาคเหล็กหรือผลิตภัณฑ์สินเชื่อสีเขียวของ EXIM BANK แต่อีกด้านหนึ่งกลไกเหล่านี้ยังขาดแพลตฟอร์มกลางที่เชื่อมโยงบทบาทของกระทรวงพาณิชย์ในการสื่อสารนโยบาย กระทรวงอุตสาหกรรมในการกำหนดมาตรฐานการผลิต อบก. ในการกำหนดมาตรฐานการรายงานคาร์บอน และหน่วยงานด้านพลังงานในการส่งเสริมแหล่งพลังงานสะอาดสำหรับภาคการผลิตให้ทำงานเป็นระบบเดียวกัน ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายจากงานศึกษาของสถาบันวิจัยเศรษฐกิจป๋วย อึ๊งภากรณ์ที่ระบุถึงความจำเป็นในการพัฒนาแพลตฟอร์มกลางถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านเทคโนโลยีลดคาร์บอนและเพิ่มจำนวนผู้ทวนสอบที่ได้รับการรับรองจาก EU ในประเทศไทย จึงสอดคล้องกับช่องว่างที่ปรากฏในการดำเนินงานจริง นั่นคือปัญหาไม่ได้อยู่ที่การขาดเครื่องมือนโยบายแต่อย่างใด หากอยู่ที่การขาดกลไกการกำกับดูแลเชิงเครือข่ายและการขาดกลไกบูรณาการที่ทำให้เครื่องมือซึ่งกระจายอยู่ในความรับผิดชอบของหลายหน่วยงานสามารถทำงานสอดประสานกันได้อย่างมีทิศทางเดียวกัน การบริหารนโยบายสาธารณะในบริบทที่มีความซับซ้อนและเกี่ยวข้องกับกติการะดับโลกเช่นนี้ จึงไม่อาจอาศัยเพียงโครงสร้างราชการแบบดั้งเดิม แต่จำเป็นต้องปรับเปลี่ยนสู่การทำงานเชิงเครือข่ายเพื่อลดช่องว่างในการนำนโยบายไปปฏิบัติ โดยเฉพาะสำหรับอุตสาหกรรมอะลูมิเนียมซึ่งยังไม่มีกรอบมาตรฐานเฉพาะสาขาเทียบเท่ากับที่อุตสาหกรรมเหล็กได้รับ

สรุป องค์กรภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับการรับมือมาตรการ CBAM ของอุตสาหกรรมอะลูมิเนียมไทยมีเครื่องมือเชิงนโยบายกระจายอยู่ตามภารกิจของแต่ละหน่วยงาน ทั้งกระทรวงพาณิชย์ที่รับผิดชอบด้านการสื่อสารและทำความเข้าใจกับผู้ประกอบการ กระทรวงอุตสาหกรรมและ สศอ. ที่ผลักดันมาตรฐานการผลิตอย่างเป็นรูปธรรมผ่าน Thai Green Steel แต่ยังไม่มีกรอบมาตรฐานเทียบเท่าสำหรับอะลูมิเนียม อบก. ที่กำกับมาตรฐานการรายงานคาร์บอนในระดับประเทศ และสถาบันการเงินของรัฐอย่าง EXIM BANK ที่สนับสนุนสินเชื่อสีเขียว ทว่าเครื่องมือเหล่านี้ยังขาดกลไกเชื่อมโยงที่ทำให้ทำงานสอดประสานกันเป็นระบบเดียว โดยเฉพาะช่องว่างด้านข้อมูลคาร์บอนฟุตพรินต์ที่เป็นเงื่อนไขเบื้องต้นก่อนผู้ประกอบการขนาดกลางและขนาดย่อมจะเข้าถึงแหล่งทุนสีเขียวได้จริง สะท้อนว่าปัญหาหลักของการบริหารนโยบายในปัจจุบันไม่ใช่การขาดเครื่องมือ แต่คือการขาดการบูรณาการระหว่างหน่วยงานที่มีทิศทางเดียวกัน

แนวทางเชิงนโยบายเพื่อรองรับอนาคตอุตสาหกรรมอะลูมิเนียมไทย

จากการวิเคราะห์ความเสี่ยงเชิงโครงสร้างและช่องว่างของการประสานนโยบายในสองหัวข้อก่อนหน้า ชี้ให้เห็นว่าทางออกของอุตสาหกรรมอะลูมิเนียมไทยภายใต้มาตรการ CBAM ไม่อาจอาศัยเพียงการตอบสนองเชิงรับด้วยการจัดทำรายงานคาร์บอนแฝงตามที่สหภาพยุโรปกำหนดเท่านั้น งานวิชาการที่วิเคราะห์ผลกระทบของ CBAM ต่อไทยทั้งในระยะสั้นและระยะยาวได้เสนอแนวคิดสำคัญว่าภาครัฐไทยควรบูรณาการกระบวนการกำหนดนโยบายสาธารณะ (Public Policy Formulation) โดยปรับมุมมองจากการมองมาตรการด้านสิ่งแวดล้อมของต่างชาติในเชิงภาระไปสู่การเปลี่ยนข้อบังคับเหล่านี้ให้กลายเป็นความได้เปรียบหรือโอกาสทางการค้าในระยะยาวผ่านการปรับโครงสร้างการผลิตให้สอดรับกับมาตรฐานสากลล่วงหน้าก่อนคู่แข่งในภูมิภาค (อสิ ม้ามณี, 2566) แนวคิดเชิงรุกเช่นนี้คือหัวใจสำคัญของข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย (Policy Formulation Recommendations) ในหัวข้อนี้ ซึ่งครอบคลุมสามมิติที่เชื่อมโยงกัน ได้แก่ การปรับโครงสร้างพลังงานในภาคการผลิต กลไกจูงใจทางการคลัง และความร่วมมือระหว่างภาครัฐ-เอกชน-สถาบันวิจัย

การปรับโครงสร้างพลังงานและกลไกราคาคาร์บอนซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของการลดคาร์บอนในภาคการผลิตอะลูมิเนียม งานวิจัยที่ศึกษาแนวทางการลดก๊าซเรือนกระจกในประเทศไทยผ่านกลไกการกำหนดราคาคาร์บอนได้เสนอแบบจำลองการพัฒนาเป็น 3 ระยะที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับอุตสาหกรรมอะลูมิเนียมได้โดยตรง คือ ระยะต้นเน้นการสร้างรากฐานและความตระหนักรู้ให้กับภาครัฐและภาคเอกชน ระยะกลางเริ่มใช้กลไกกำหนดราคาคาร์บอนกับอุตสาหกรรมเป้าหมายพร้อมมาตรการรองรับผลกระทบต่อความสามารถในการแข่งขัน และระยะยาวคือการขยายขอบเขตไปยังภาคอุตสาหกรรมอื่น ๆ ควบคู่กับการผลักดันความร่วมมือระหว่างประเทศด้านมาตรการทางการเงิน (เพชรรัตน์ ผานิตกุลรัตน์, 2567) หากนำกรอบนี้มาปรับใช้กับอุตสาหกรรมอะลูมิเนียมโดยเฉพาะ ระยะต้นควรเน้นการให้ความรู้แก่ผู้ประกอบการต้นน้ำเรื่องความเข้มข้นของคาร์บอนในกระบวนการหลอม ระยะกลางควรเร่งบังคับใช้กลไกราคาคาร์บอนและสนับสนุนให้กลุ่มผู้ผลิตอะลูมิเนียมขั้นต้นเปลี่ยนมาใช้พลังงานหมุนเวียนเป็นกลุ่มแรกเนื่องจากเป็นจุดที่ปล่อยคาร์บอนสูงที่สุดในห่วงโซ่การผลิต และระยะยาวควรขยายผลไปสู่ผู้ประกอบการกลางน้ำและปลายน้ำเมื่อกลไกราคาคาร์บอนในประเทศมีความพร้อมมากขึ้น โดยควบคู่ไปกับการออกแบบกลไกจูงใจทางการคลัง ซึ่งนักวิชาการอย่าง Chaivanich & Singyoocharoen (2024) ได้ศึกษาเกี่ยวกับกลไกจูงใจทางการคลังและมาตรฐานรองรับงานวิชาการที่วิเคราะห์กฎระเบียบและผลกระทบของ CBAM ต่อการเตรียมความพร้อมของอุตสาหกรรมไทยในอนาคต โดยชี้ว่าองค์การบริหารจัดการก๊าซเรือนกระจก (อบก.) ได้พัฒนาระบบการรับรองคาร์บอนฟุตพรินต์ไว้แล้ว 3 กลุ่ม ได้แก่ Carbon Footprint Reduction (CFR), Carbon Footprint of Circular Economy Product (CE-CFP) และ Carbon Footprint of Product (CFP) รวมถึงโครงการตลาดคาร์บอนแบบภาคสมัครใจ ซึ่งงานวิจัยนี้ยังระบุชัดว่าอุตสาหกรรมอะลูมิเนียมเป็นกลุ่มที่ได้รับผลกระทบจาก CBAM มากเป็นอันดับสองรองจากเหล็กและเหล็กกล้า ข้อค้นพบนี้ทำให้เห็นว่า นโยบายระดับมหภาคของไทยควรผูกโยงสิทธิประโยชน์ทางภาษีและการเข้าถึงแหล่งทุนสีเขียวเข้ากับระบบการรับรองคาร์บอนฟุตพรินต์ที่มีอยู่แล้วของ อบก. อย่างเป็นรูปธรรม โดยอาจออกแบบให้สิทธิประโยชน์แปรผันตามระดับการรับรองที่ผู้ประกอบการได้รับ เพื่อสร้างแรงจูงใจที่จับต้องได้มากกว่าการประกาศนโยบายในเชิงกว้าง และเพื่อลดข้อจำกัดจากการทำงานแบบไซโล ในส่วนของข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ (Policy Implementation Recommendations) ภาครัฐจำเป็นต้องนำทฤษฎีการกำกับดูแลเชิงเครือข่าย (Network Governance) มาประยุกต์ใช้ในขั้นการนำนโยบายไปปฏิบัติอย่างเร่งด่วน โดยอาศัยความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และสถาบันวิจัย การขับเคลื่อนที่สำคัญ คือ การจัดตั้งกลไกบูรณาการแนวราบผ่านคณะทำงานร่วมเฉพาะกิจด้านอุตสาหกรรมอะลูมิเนียมที่ประกอบด้วยกระทรวงอุตสาหกรรม อบก. สถาบันวิจัยด้านวัสดุ และสภาอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย

เพื่อทำหน้าที่เป็นกลไกหน้าด่านในการพัฒนามาตรฐานคาร์บอนฟุตพรินต์เฉพาะสำหรับอุตสาหกรรมอะลูมิเนียม โดยไม่ต้องเริ่มนับหนึ่งใหม่ นอกจากนี้ ภาครัฐควรเร่งพัฒนาแพลตฟอร์มข้อมูลที่เชื่อมโยงฐานข้อมูลการปล่อยคาร์บอนของ อบก. เข้ากับระบบพิจารณาสินเชื่อของ EXIM BANK เพื่ออำนวยความสะดวกให้ผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (SME) สามารถลดขั้นตอนการทวนสอบเอกสาร และเข้าถึงแหล่งเงินทุนสีเขียวเพื่อปรับเปลี่ยนเทคโนโลยีการผลิตได้อย่างรวดเร็วและเป็นรูปธรรมมากขึ้น

สรุป แนวทางเชิงนโยบายเพื่อรองรับอนาคตอุตสาหกรรมอะลูมิเนียมไทยภายใต้มาตรการ CBAM จำเป็นต้องดำเนินไปในลักษณะองค์รวมที่ผูกโยงทั้งสามมิติเข้าด้วยกัน การปรับโครงสร้างพลังงานตามแบบจำลองการพัฒนาเป็นระยะจะมีทิศทางที่ชัดเจนขึ้นเมื่อผูกกับกลไกจูงใจทางการคลังที่อิงกับระบบการรับรองคาร์บอนฟุตพรินต์ที่มีอยู่แล้ว และทั้งสองมิตินี้จะเกิดผลอย่างยั่งยืนก็ต่อเมื่อมีความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และสถาบันวิจัยที่เข้มแข็งรองรับ ความสำเร็จของแนวทางเชิงนโยบายนี้จึงไม่ได้วัดจากการมีเครื่องมือนโยบายครบถ้วนเพียงอย่างเดียว แต่วัดจากความสามารถของภาครัฐไทยในการเปลี่ยนมาตรการด้านสิ่งแวดล้อมจากต่างชาติให้กลายเป็นแรงผลักดันการยกระดับอุตสาหกรรมอะลูมิเนียมไทยอย่างเป็นรูปธรรมและทันต่อจังหวะเวลาที่ CBAM กำหนดไว้

องค์ความรู้ใหม่

ภาพที่ 1 นโยบายภาครัฐกับอนาคตอุตสาหกรรมอะลูมิเนียมไทย

จากการศึกษาเรื่องนโยบายภาครัฐกับอนาคตอุตสาหกรรมอะลูมิเนียมไทย สามารถสังเคราะห์องค์ความรู้ใหม่ซึ่งอธิบายความเชื่อมโยงของโมเดลนโยบายภาครัฐต่อการปรับตัวของอุตสาหกรรมได้ 3 ประเด็น และ 1 ข้อค้นพบที่เป็นเป้าหมายสูงสุด ดังนี้

1. ความเสี่ยงเชิงโครงสร้างของอุตสาหกรรมอะลูมิเนียมไทยภายใต้มาตรการ CBAM กระบวนการผลิตอะลูมิเนียมต้องอาศัยการใช้พลังงานสูง ซึ่งทำให้เกิดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกอย่างเข้มข้น มาตรการ CBAM จึงเป็นแรงกดดันที่ส่งผลกระทบโดยตรงต่อต้นทุนและความสามารถในการแข่งขันของภาคการผลิต โดยความเสี่ยงนี้กระจุกตัวอย่างยิ่งในกลุ่มผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (SMEs) ที่มีข้อจำกัดสำคัญทั้งด้านเงินทุน เทคโนโลยี และการเข้าถึงข้อมูลคาร์บอน ส่งผลให้ศักยภาพในการปรับตัวของอุตสาหกรรมมีความแตกต่างกัน

2. การบริหารนโยบายภาครัฐแบบบูรณาการเป็นปัจจัยสำคัญต่อความสำเร็จแม้ภาครัฐไทยจะมีเครื่องมือเชิงนโยบายรองรับผู้ประกอบการ แต่ในทางปฏิบัติยังขาดการประสานงานระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอย่างเป็นรูปธรรม ความสำเร็จในการปรับตัวจึงต้องอาศัยการบูรณาการข้อมูลและสร้างกลไกการทำงานร่วมกันเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการสนับสนุนผู้ประกอบการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเชื่อมโยง 3 กลไก ได้แก่ การกำหนดมาตรฐานการผลิต การพัฒนาระบบรายงานคาร์บอน และการสนับสนุนเงินทุนสีเขียวให้ทำงานสอดประสานเป็นระบบเดียวกันอย่างไร้รอยต่อ

3. การเปลี่ยนผ่านสู่อุตสาหกรรมคาร์บอนต่ำ โอกาสในการยกระดับอุตสาหกรรมมาตรการ CBAM ควรถูกพลิกให้เป็นโอกาสในการยกระดับอุตสาหกรรม ผ่านการส่งเสริมการใช้พลังงานสะอาดและเทคโนโลยีการผลิตคาร์บอนต่ำเพื่อลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจก ควบคู่ไปกับการพัฒนาระบบบริหารจัดการคาร์บอนและการรายงานที่ได้มาตรฐานเพื่อเพิ่มความน่าเชื่อถือในตลาดโลก ทั้งนี้ การเปลี่ยนผ่านดังกล่าวจะเกิดผลสัมฤทธิ์ได้ต้องอาศัยความร่วมมือเชิงเครือข่ายระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน สถาบันการศึกษา และหน่วยงานด้านสิ่งแวดล้อม เพื่อร่วมกันสร้างนวัตกรรมและเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันอย่างยั่งยืน

ดังนั้น หากภาครัฐและภาคอุตสาหกรรมสามารถบูรณาการการทำงานตามแนวทางทั้ง 3 ประเด็นข้างต้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ ผลลัพธ์สุดท้ายจะนำไปสู่เป้าหมายอุตสาหกรรมอะลูมิเนียมไทยที่แข่งขันได้และเติบโตอย่างยั่งยืน ซึ่งจะสร้างแรงกระเพื่อมเชิงบวก 4 ประการ ได้แก่ 1. ช่วยลดความเสี่ยงจากมาตรการทางการค้าระหว่างประเทศ 2. เพิ่มความสามารถในการแข่งขันของผู้ประกอบการไทย 3. ตอบโจทย์เศรษฐกิจคาร์บอนต่ำระดับโลก และ 4. สร้างการเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างยั่งยืนให้แก่ประเทศในระยะยาว

สรุป

มาตรการปรับราคาคาร์บอนก่อนข้ามพรมแดนของสหภาพยุโรป (CBAM) ได้กลายเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่กำหนดทิศทางอนาคตของอุตสาหกรรมอะลูมิเนียมไทยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ จากการวิเคราะห์ภาพรวม พบว่า ความเสี่ยงจากมาตรการดังกล่าวไม่ได้ส่งผลกระทบอย่างเท่าเทียมกันตลอดห่วงโซ่การผลิต แต่กระจุกตัวอย่างมีนัยสำคัญในกระบวนการผลิตต้นน้ำที่มีความเข้มข้นของการใช้พลังงานและการปล่อยคาร์บอนสูง ตลอดจนกลุ่มวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (SMEs) ที่ยังขาดแคลนทรัพยากรด้านเงินทุน เทคโนโลยีและการจัดการข้อมูลคาร์บอนฟุตพรินต์ สถานการณ์นี้ชี้ให้เห็นว่า CBAM ไม่ได้เป็นเพียงข้อกีดกันทางการค้า แต่เป็นตัวเร่งให้เกิดการปรับโครงสร้างอุตสาหกรรมครั้งใหญ่ที่ต้องอาศัยการแทรกแซงและการสนับสนุนจากภาครัฐอย่างเป็นระบบ เมื่อพิจารณาในด้านของการบริหารนโยบายภาครัฐ แม้ประเทศไทยจะมีเครื่องมือเชิงนโยบายที่หลากหลาย ทั้งการกำหนดมาตรฐานการผลิต การพัฒนาระบบรายงานคาร์บอน และการสนับสนุนเงินทุนสีเขียว แต่ข้อจำกัดสำคัญที่ทำให้การขับเคลื่อนนโยบายยังไม่บรรลุผลสัมฤทธิ์เท่าที่ควร คือ ปัญหา

การทำงานแบบไซโล และการขาดการบูรณาการแนวราบระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง บทความวิชาการนี้จึงนำเสนอทางออกผ่านการประยุกต์ใช้ทฤษฎีการกำกับดูแลเชิงเครือข่าย เพื่อเป็นกรอบในการออกแบบนโยบายที่ครอบคลุมทั้งระดับการกำหนดนโยบาย ผ่านการปรับโครงสร้างพลังงานและสร้างกลไกจูงใจทางการคลัง และระดับการนำนโยบายไปปฏิบัติ ผ่านการสร้างแพลตฟอร์มข้อมูลกลางและการจัดตั้งกลไกบูรณาการความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และสถาบันวิจัย ดังนั้น การเปลี่ยนผ่านอุตสาหกรรมอะลูมิเนียมไทยไปสู่อุตสาหกรรมคาร์บอนต่ำด้วยข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและการปฏิบัติการดังกล่าว ถือเป็นวาระเร่งด่วนที่ต้องดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรม ในเชิงวิชาการ บทความชิ้นนี้ได้สร้างข้อเสนอแนะที่ต่อยอดองค์ความรู้ทางรัฐประศาสนศาสตร์ โดยชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นในการศึกษาวิจัยเพิ่มเติมเกี่ยวกับการออกแบบนโยบายสาธารณะและการบริหารเครือข่ายภาครัฐในยุควิกฤตสิ่งแวดล้อมโลก ในขณะเดียวกัน สำหรับประโยชน์ต่อสังคมและเศรษฐกิจ การบูรณาการนโยบายเชิงรุกอย่างมีประสิทธิภาพจะช่วยสร้างตาข่ายรองรับ ให้แก่ผู้ประกอบการ SMEs ไม่ให้ต้องสูญเสียความสามารถในการแข่งขัน ซึ่งจะนำไปสู่การยกระดับภาคอุตสาหกรรมไทยให้สามารถอยู่รอด แข่งขันได้ และเติบโตอย่างยั่งยืนควบคู่ไปกับการรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมโลกในระยะยาวอย่างแท้จริง

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงพาณิชย์. (2567). สนค. แนะ เตรียมความพร้อมให้สินค้าอุตสาหกรรมไทย ในช่วงระยะเวลาเปลี่ยนผ่านของมาตรการ CBAM. สืบค้นเมื่อ 2 มิถุนายน 2569 จากhttps://www.moc.go.th/th/gallery/article/detail/id/5/iid/357.

กรุงเทพธุรกิจ. (2568). ครม.รับมือ ‘CBAM’ บังคับใช้เข้มปี 69 ห่วงกระทบผู้ส่งออกสินค้าไป ‘อียู’. สืบค้นเมื่อ 11 มิถุนายน 2569 จาก https://www.bangkokbiznews.com/business/economic/1209263.

กระทรวงอุตสาหกรรม. (2566). แผนปฏิบัติราชการระยะ 5 ปี (พ.ศ. 2566–2570) ฉบับทบทวนประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2566 ของกระทรวงอุตสาหกรรม. กรุงเทพฯ: กระทรวงอุตสาหกรรม.

สำนักงานนโยบายและยุทธศาสตร์การค้า. (2569). มาตรการ CBAM และผลกระทบต่อไทย. นนทบุรี: กระทรวงพาณิชย์.

ถลัชนันท์ ตันติเวชวุฒิกุล และคณะ. (2567). มาตรการ CBAM กระทบการส่งออกไทยแค่ไหน อย่างไร. สืบค้นเมื่อ 12 มิถุนายน 2569 จาก https://www.pier.or.th/abridged/2024/13/.

ไทยพลับลิก้า. (2566). Krungthai COMPASS ประเมินผลกระทบ-การปรับตัวรับมือมาตรการ CBAM ของธุรกิจไทย. สืบค้นเมื่อ 7 มิถุนายน 2569 จาก https://thaipublica.org/2023/10/krungthai-compass57/.

นุสรา จริยะสกุลโรจน์. (2566). CBAM. สืบค้นเมื่อ 7 มิถุนายน 2569 จาก https://petromat.org/home/cbam/.

ผู้จัดการออนไลน์. (2566). สศอ.เตือนอุตฯ ไทยรับมือ CBAM ชี้ 3 กลุ่มกระทบมากสุด. สืบค้นเมื่อ 9 มิถุนายน 2569 จาก https://mgronline.com/business/detail/9660000048165.

เพชรรัตน์ ผานิตกุลรัตน์. (2567). แนวทางการลดก๊าซเรือนกระจกในประเทศไทยผ่านกลไกการกำหนดราคาคาร์บอน. วารสารรัฏฐาภิรักษ์, 66(1), 81–92.

รพี วรรณกูล และสิทธิโชค สินรัตน์. (2564). ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อความสามารถในการแข่งขันของอุตสาหกรรมหลอมเศษอะลูมิเนียมของประเทศไทย. ใน การประชุมวิชาการเสนอผลงานวิจัยระดับบัณฑิตศึกษาแห่งชาติ ครั้งที่ 22 (น. 813–825). ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

อสิ ม้ามณี. (2566). มาตรการปรับคาร์บอนก่อนเข้าพรมแดนของสหภาพยุโรป : การเปลี่ยนข้อบังคับด้านสิ่งแวดล้อมจากต่างชาติให้เป็นโอกาสทางการค้า. วารสารรัฏฐาภิรักษ์, 65(1), 40–51.

GasTalkTH. (2568). องค์การบริหารจัดการก๊าซเรือนกระจก (อบก.). สืบค้นเมื่อ 12 มิถุนายน 2569 จาก https://www.gastalkth.com/knowledge-base/108.

On Aiad, W. (2569). สศอ. เผย MPI เดือนธ.ค. 68 ขยายตัวที่ร้อยละ 2.52 อานิสงส์ยานยนต์และมาตรการรัฐเร่งยกระดับอุตฯเหล็กไทยสู่ Thai Green Steel รับ CBAM ปี 69. สืบค้นเมื่อ 11 มิถุนายน 2569 จาก https://www.mmthailand.com/mpi-december-2025-thai-green-steel-cbam/.

Policy Watch. (2569). มาตรการ CBAM เริ่มบังคับใช้ ส่งออกรายเล็กกระทบหนัก. สืบค้นเมื่อ 6 มิถุนายน 2569 จาก https://policywatch.thaipbs.or.th/article/investment-104.

The Better. (2568). ลดคาร์บอน เพิ่มโอกาส! EXIM BANK หนุนธุรกิจไทยเข้าถึง Green Finance และเติบโตอย่างยั่งยืน. สืบค้นเมื่อ 11 มิถุนายน 2569 จาก https://www.thebetter.co.th/news/sustain-biz/26516.

Chaivanich, K. & Singyoocharoen, W. (2024). Regulation and impact from enforcement of the EU's Carbon Border Adjustment Mechanism (CBAM) to prepare for the implementation of Thailand industry in the future. Science and Technology Nakhon Sawan Rajabhat University Journal, 16(23), 115–131.

JIDIR
วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์
JOURNAL OF INTERDISCIPLINARY INNOVATION REVIEW
ปีที่ 9 ฉบับที่ 5 กันยายน – ตุลาคม 2569 Vol. 9 No. 5 September – October 2026

บทความวิชาการ

การประยุกต์ใช้หลักสติปัฏฐาน 4 เพื่อส่งเสริมการกำกับอารมณ์และพฤติกรรมของเด็กปฐมวัยในยุคดิจิทัล

APPLYING THE FOUR FOUNDATIONS OF MINDFULNESS TO PROMOTE EMOTIONAL AND BEHAVIORAL SELF-REGULATION IN YOUNG CHILDREN IN THE DIGITAL AGE

อรุณรักษ์ ธนเลิศลาภ*
Arunrak Thanalertlap*
บริษัท เมทเทิลคอม จำกัด
Metalcom Ltd.
*Corresponding Author E-mail: arunrak99@gmail.com
Received June 18, 2026; Revised July 31, 2026; Accepted August 7, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์การประยุกต์ใช้หลักสติปัฏฐาน 4 ในการส่งเสริมการกำกับอารมณ์และพฤติกรรมของเด็กปฐมวัยภายใต้บริบทของสังคมดิจิทัล โดยศึกษาจากพระไตรปิฎก เอกสารทางพระพุทธศาสนา แนวคิดด้านการกำกับตนเอง และงานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับสติและพัฒนาการเด็กปฐมวัย แล้วนำมาวิเคราะห์และสังเคราะห์เชิงเนื้อหา การศึกษาชี้ให้เห็นว่า เด็กปฐมวัยเป็นช่วงวัยที่กำลังพัฒนาความสามารถในการรับรู้อารมณ์ การยับยั้งพฤติกรรม และการปรับตัวทางสังคม ขณะที่การใช้สื่อดิจิทัลอย่างไม่เหมาะสมอาจเพิ่มสิ่งเร้า ลดความสามารถในการจดจ่อ และส่งผลต่อการกำกับตนเอง หลักสติปัฏฐาน 4 ซึ่งประกอบด้วยการพิจารณากาย เวทนา จิต และธรรม สามารถนำมาประยุกต์ใช้ผ่านกิจกรรมที่เหมาะสมกับวัย เช่น การสังเกตลมหายใจ การรับรู้อารมณ์ การฟังอย่างตั้งใจ การหยุดคิดก่อนตอบสนอง และการสะท้อนความรู้สึก กิจกรรมเหล่านี้ช่วยให้เด็กเรียนรู้การสังเกตและรู้เท่าทันสภาวะภายในของตน สามารถจัดการอารมณ์ ยับยั้งพฤติกรรมที่เกิดจากแรงกระตุ้น และใช้สื่อดิจิทัลอย่างเหมาะสม ผู้เขียนได้สังเคราะห์องค์ความรู้เป็น M-D-E Model ประกอบด้วย Mindful Awareness หรือการรู้เท่าทันตนเองด้วยสติ Digital Self-Regulation หรือการกำกับตนเองในการใช้สื่อดิจิทัล และ Emotional and Social Development หรือการพัฒนาอารมณ์และทักษะทางสังคม โดยมีหลักสติปัฏฐาน 4 เป็นแกนกลางของการพัฒนา รูปแบบดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าการส่งเสริมสติอย่างสอดคล้องกับพัฒนาการและการมีส่วนร่วมของครอบครัวและสถานศึกษา สามารถสนับสนุนการกำกับอารมณ์และพฤติกรรม ตลอดจนสร้างพื้นฐานการใช้เทคโนโลยีอย่างสมดุลและสร้างสรรค์แก่เด็กปฐมวัยในยุคดิจิทัล

คำสำคัญ: สติปัฏฐาน 4, เด็กปฐมวัย, การควบคุมอารมณ์, สื่อดิจิทัล

Abstract

This academic article aims to analyze the application of the Four Foundations of Mindfulness in promoting emotional and behavioral regulation among young children in the digital age. The article draws on the Tipitaka, Buddhist literature, self-regulation concepts, and studies concerning mindfulness and early childhood development. The selected materials

were examined through content analysis and conceptual synthesis. The analysis indicates that early childhood is a critical period for developing emotional awareness, behavioral inhibition, and social adjustment. However, inappropriate use of digital media may expose children to excessive stimulation, reduce sustained attention, and hinder the development of self-regulation. The Four Foundations of Mindfulness contemplation of the body, feelings, mind, and mental phenomena can be adapted into developmentally appropriate activities, including mindful breathing, emotional awareness, attentive listening, pausing before responding, and reflecting on feelings. These activities enable children to recognize their internal experiences, regulate emotions, inhibit impulsive behaviors, and engage with digital media more appropriately. Based on the conceptual synthesis, the M-D-E Model is proposed. The model consists of Mindful Awareness, Digital Self-Regulation, and Emotional and Social Development, with the Four Foundations of Mindfulness serving as its central foundation. The model demonstrates that age-appropriate mindfulness practices, supported by families and educational institutions, can enhance emotional regulation, behavioral regulation, and responsible digital media use. Such practices can also provide a foundation for balanced, constructive, and developmentally appropriate technology use among young children in the digital age.

Keywords: Four Foundations of Mindfulness, Early Childhood, Emotional Regulation, Digital Media

บทนำ

การเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีดิจิทัลในศตวรรษที่ 21 ส่งผลต่อวิถีชีวิตของมนุษย์ในทุกมิติ ทั้งด้านการสื่อสาร การศึกษา เศรษฐกิจ และสังคม โดยเฉพาะเด็กปฐมวัยซึ่งอยู่ในช่วงสำคัญของการวางรากฐานด้านร่างกาย อารมณ์ จิตใจ สังคม และสติปัญญา เด็กในปัจจุบันเติบโตท่ามกลางสมาร์ตโฟน แท็บเล็ต โทรทัศน์อัจฉริยะ และสื่อออนไลน์ที่เข้ามามีบทบาททั้งในการเรียนรู้ การพักผ่อน และการดำเนินชีวิตประจำวัน แม้เทคโนโลยีจะเพิ่มโอกาสในการเข้าถึงความรู้และสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ที่หลากหลาย แต่การใช้สื่อที่ไม่เหมาะสมกับวัย ขาดความสมดุล หรือปราศจากการดูแลจากผู้ใหญ่ อาจทำให้เด็กได้รับสิ่งเร้าอย่างต่อเนื่องคุ้นชินกับการตอบสนองความต้องการอย่างรวดเร็ว และมีข้อจำกัดในการจดจ่อ การรอคอย และการปรับพฤติกรรมตามสถานการณ์ กระทรวงศึกษาธิการ (2560) กำหนดให้การพัฒนาเด็กปฐมวัยต้องส่งเสริมพัฒนาการอย่างสมดุลทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ จิตใจ สังคม และสติปัญญา รวมทั้งพัฒนาให้เด็กมีวินัยและความรับผิดชอบต่อตนเอง ครอบครัว และชุมชน สถานการณ์ของสังคมดิจิทัลจึงมิได้ก่อให้เกิดเพียงโอกาสทางการเรียนรู้ แต่ยังเป็นความท้าทายต่อการพัฒนาความสามารถของเด็กในการรู้เท่าทันตนเองและใช้เทคโนโลยีอย่างเหมาะสม (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2564)

เด็กปฐมวัยเป็นช่วงที่สมอง อารมณ์ บุคลิกภาพ และพฤติกรรมมีการพัฒนาอย่างรวดเร็ว ประสบการณ์และสภาพแวดล้อมในระยะนี้จึงมีอิทธิพลต่อความสามารถในการเรียนรู้และการดำเนินชีวิตในระยะยาว บทความนี้ใช้แนวคิดพัฒนาการเด็กปฐมวัยและการกำกับตนเองเป็นฐานในการพิจารณาว่า เด็กสามารถรับรู้อารมณ์ของตน ยับยั้งการตอบสนองที่เกิดจากแรงกระตุ้น รู้จักรอคอย และปรับพฤติกรรมให้เหมาะสมกับบริบทได้อย่างไร ความสามารถดังกล่าวมิได้หมายถึงการกดหรือบังคับไม่ให้เด็กแสดงอารมณ์ แต่เป็นกระบวนการที่ช่วยให้เด็กรับรู้ เข้าใจ และเลือกวิธีตอบสนองต่ออารมณ์อย่างเหมาะสม อย่างไรก็ตาม

สภาพแวดล้อมดิจิทัลที่เต็มไปด้วยภาพ เสียง เนื้อหา และการตอบสนองอย่างฉับพลัน อาจรบกวนกระบวนการเรียนรู้การกำกับตนเอง โดยเฉพาะเมื่อเด็กขาดโอกาสในการเล่น การมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น และการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรง ดังนั้น ประเด็นสำคัญจึงมิใช่เพียงการจำกัดเวลาใช้สื่อ แต่รวมถึงการพัฒนากลไกภายในที่ทำให้เด็กสามารถรับมือกับสิ่งเร้าและจัดการอารมณ์ของตนเองได้ สอดคล้องกับพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (2559) ที่อธิบายว่า การพัฒนามนุษย์อย่างแท้จริงต้องครอบคลุมการพัฒนาจิตใจให้สามารถกำกับความคิด อารมณ์ และการกระทำของตนได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม มิใช่มุ่งเพิ่มพูนความรู้เพียงด้านเดียว

หลักสติปัฏฐาน 4 เป็นฐานคิดทางพระพุทธศาสนาที่สามารถนำมาอธิบายกระบวนการรู้เท่าทันและกำกับตนเองได้อย่างเป็นระบบ เนื่องจากครอบคลุมการพิจารณากาย เวทนา จิต และธรรม ซึ่งช่วยให้บุคคลตระหนักถึงสภาวะทางกาย ความรู้สึก อารมณ์ ความคิด และสิ่งที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของตน พระไตรปิฎกกล่าวถึงสติปัฏฐานว่าเป็นหลักสำคัญของการระลึกรู้และพิจารณาประสบการณ์ที่กำลังเกิดขึ้นตามความเป็นจริง อันเป็นพื้นฐานของปัญญาและการกำกับตนเอง (ที.ม. 10/373/248) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , 2539) เมื่อเชื่อมโยงกับแนวคิดการกำกับตนเองทางจิตวิทยา สติทำหน้าที่เป็นกลไกที่ช่วยให้เด็กเกิดระยะห่างระหว่างสิ่งเร้ากับการตอบสนอง สามารถสังเกตอารมณ์ก่อนแสดงพฤติกรรม และเลือกวิธีจัดการตนเองได้เหมาะสมยิ่งขึ้น สติจึงมีความเหมาะสมต่อการพัฒนาเด็กปฐมวัย เพราะสามารถถ่ายทอดผ่านกิจกรรมที่สอดคล้องกับวัยและชีวิตประจำวัน มิได้จำกัดอยู่เพียงการฝึกสมาธิหรือการปฏิบัติทางศาสนาเท่านั้น (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2559; พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิธิบุณยากร), 2561) ซึ่งผู้เขียนตั้งข้อสังเกตว่า การอธิบายหลักสติ การกำกับตนเอง พัฒนาการเด็กปฐมวัย และการใช้สื่อดิจิทัลมักถูกนำเสนอแยกออกจากกัน จึงยังขาดกรอบที่เชื่อมโยงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนากับกระบวนการทางจิตวิทยาและบริบทการดำเนินชีวิตของเด็กในยุคดิจิทัลอย่างเป็นระบบ

จากช่องว่างดังกล่าว บทความนี้จึงมุ่งวิเคราะห์การประยุกต์ใช้หลักสติปัฏฐาน 4 เพื่อส่งเสริมการกำกับอารมณ์และพฤติกรรมของเด็กปฐมวัยในยุคดิจิทัล โดยใช้แนวคิดสำคัญ 4 ประการเป็นกรอบการวิเคราะห์ ได้แก่ 1. หลักสติปัฏฐาน 4 ในฐานะกระบวนการสร้างความตระหนักรู้ต่อกาย ความรู้สึก จิต และสภาวธรรม 2. แนวคิดการกำกับตนเองในฐานะความสามารถในการจัดการความคิด อารมณ์ และพฤติกรรม 3. แนวคิดพัฒนาการเด็กปฐมวัยเพื่อพิจารณาความเหมาะสมของกิจกรรมและกระบวนการเรียนรู้ตามวัย และ 4. แนวคิดเกี่ยวกับผลกระทบของสื่อดิจิทัลเพื่อวิเคราะห์สิ่งเร้าและเงื่อนไขที่มีอิทธิพลต่ออารมณ์และพฤติกรรมของเด็ก การวิเคราะห์ดังกล่าวครอบคลุมความสัมพันธ์ระหว่างสติกับการกำกับตนเอง ผลกระทบของสังคมดิจิทัล ตลอดจนบทบาทของครอบครัวและสถานศึกษาในการจัดกิจกรรมที่เหมาะสม เพื่อนำไปสู่การสังเคราะห์ M-D-E Model ซึ่งอธิบายกระบวนการพัฒนาจากการรู้เท่าทันตนเองด้วยสติ การกำกับตนเองในการใช้สื่อดิจิทัล ไปสู่การพัฒนาอารมณ์และทักษะทางสังคมของเด็กปฐมวัยอย่างสมดุล

หลักสติปัฏฐาน 4 กับการกำกับอารมณ์และพฤติกรรมของเด็กปฐมวัย

ความหมายของสติและหลักสติปัฏฐาน 4

สติ หรือ Mindfulness เป็นแนวคิดที่ได้รับความสนใจทั้งในพระพุทธศาสนา จิตวิทยา และการศึกษาปฐมวัย โดยในทางพระพุทธศาสนา สติหมายถึงความระลึกรู้และการไม่หลงลืมสิ่งที่กำลังเกิดขึ้นกับกายและจิตของตน ทำให้บุคคลสามารถพิจารณาประสบการณ์ตามความเป็นจริงโดยไม่ปล่อยให้จิตถูกครอบงำด้วยอารมณ์หรือสิ่งเร้า สติจึงมิได้หมายถึงเพียงการจดจ่อหรือการทำจิตให้สงบเท่านั้น แต่เป็นกระบวนการรู้เท่าทันสภาวะต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น และใช้การรับรู้นั้นเป็นพื้นฐานในการเลือกตอบสนองอย่างเหมาะสม พระพุทธศาสนาจัดกระบวนการพัฒนาสติไว้อย่างเป็นระบบในหลักสติปัฏฐาน 4 ได้แก่ การพิจารณากาย การพิจารณาเวทนา การพิจารณาจิต

และการพิจารณาธรรม ซึ่งครอบคลุมทั้งมิติทางร่างกาย ความรู้สึก สภาพจิต และเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความคิดและพฤติกรรม (ที.ม. 10/373/248) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

แนวคิดสติทางจิตวิทยาร่วมสมัยให้ความสำคัญกับการรับรู้ประสบการณ์ที่กำลังเกิดขึ้นอย่างตั้งใจ เปิดกว้าง และไม่รีบตัดสิน โดยมุ่งให้บุคคลสามารถสังเกตความคิด อารมณ์ และแรงกระตุ้นก่อนเลือกแสดงพฤติกรรม แนวคิดดังกล่าวมีจุดร่วมกับหลักสติในพระพุทธศาสนาตรงที่ให้ความสำคัญกับการตระหนักรู้ต่อประสบการณ์ในปัจจุบันและการลดการตอบสนองตามอารมณ์โดยอัตโนมัติ ถึงอย่างนั้นแนวคิดทางพระพุทธศาสนาก็มีขอบเขตกว้างกว่าการลดความเครียดหรือปรับพฤติกรรม เนื่องจากมุ่งพัฒนาความเข้าใจเกี่ยวกับกายและจิต ตลอดจนปัญญาในการเห็นเหตุและผลของสภาวะต่าง ๆ ส่วนแนวคิดทางจิตวิทยามักนำสติมาอธิบายผ่านผลลัพธ์ที่สามารถสังเกตหรือประเมินได้ เช่น สมาธิ การยับยั้งพฤติกรรม การจัดการอารมณ์ และการปรับตัวทางสังคม ดังนั้น การนำสติมาประยุกต์ใช้กับเด็กปฐมวัยจึงควรรักษาสาระสำคัญของการรู้เท่าทันตนเอง ขณะเดียวกันต้องปรับภาษา รูปแบบกิจกรรม และเป้าหมายให้เหมาะสมกับพัฒนาการของเด็ก (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2559)

องค์ประกอบของหลักสติปัฏฐาน 4 กับการพัฒนาเด็กปฐมวัย

หลักสติปัฏฐาน 4 สามารถนำมาประยุกต์ใช้เป็นกรอบพัฒนาการรับรู้และการกำกับตนเองของเด็กปฐมวัยได้ โดยมิได้มุ่งให้เด็กทำความเข้าใจหลักธรรมในเชิงนามธรรมเช่นเดียวกับผู้ใหญ่ แต่เป็นการออกแบบกิจกรรมให้เด็กเรียนรู้ผ่านการสังเกต การเคลื่อนไหว การสนทนา และประสบการณ์ในชีวิตประจำวัน องค์ประกอบทั้ง 4 ด้านสามารถอธิบายและเชื่อมโยงกับกิจกรรมสำหรับเด็กได้ดังนี้

1. กายานุปัสสนา หรือการรู้เท่าทันกาย เป็นการส่งเสริมให้เด็กสังเกตลมหายใจ การเคลื่อนไหว ท่าทาง ตลอดจนความตึงและความผ่อนคลายของร่างกาย การประยุกต์ใช้กับเด็กอาจดำเนินผ่านกิจกรรมง่าย ๆ เช่น การหายใจเข้าและออกอย่างช้า ๆ การวางมือบนหน้าท้องเพื่อรับรู้การเคลื่อนไหวของลมหายใจ การเดินอย่างมีสติ การยืดเหยียดร่างกาย หรือการชวนเด็กสังเกตว่าร่างกายรู้สึกอย่างไรก่อนและหลังใช้สื่อดิจิทัล กิจกรรมเหล่านี้ช่วยให้เด็กเชื่อมโยงสัญญาณทางร่างกายกับอารมณ์ เช่น การรับรู้ว่าร่างกายเกร็ง หัวใจเต้นเร็ว หรือหายใจแรงเมื่อกำลังโกรธหรือตื่นเต้น การรู้สัญญาณของร่างกายจึงเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้เด็กสามารถหยุดและปรับการตอบสนองของตนเองได้

2. เวทนานุปัสสนา หรือการรู้เท่าทันความรู้สึก เป็นการฝึกให้เด็กรับรู้ความรู้สึกพอใจ ไม่พอใจ หรือเฉย ๆ ที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์ต่าง ๆ โดยไม่จำเป็นต้องตีความว่าความรู้สึกนั้นเป็นสิ่งดีหรือไม่ดี ผู้ปกครองและครูอาจชวนเด็กบอกความรู้สึกก่อน ระหว่าง และหลังการใช้สื่อ เช่น ความสนุกเมื่อได้ดูการ์ตูน ความไม่พอใจเมื่อต้องหยุดเล่นเกม ความผิดหวังเมื่อไม่ได้รับสิ่งที่ต้องการ หรือความเฉย ๆ ต่อเนื้อหาบางประเภท การรู้เท่าทันเวทนาช่วยให้เด็กเข้าใจว่า ความพอใจหรือไม่พอใจเป็นสภาวะที่เกิดขึ้นและเปลี่ยนแปลงได้ เด็กจึงไม่จำเป็นต้องแสดงพฤติกรรมตามความรู้สึกนั้นทันที แต่สามารถพูดอธิบาย ขอความช่วยเหลือ หรือใช้วิธีจัดการอารมณ์ที่เหมาะสมกว่าเดิม

3. จิตตานุปัสสนา หรือการรู้เท่าทันสภาพจิต เป็นการฝึกให้เด็กสังเกตว่าขณะนั้นจิตใจของตนกำลังสงบ กระวนกระวาย โกรธ เบื่อ กลัว หงุดหงิด หรือตื่นเต้น การประยุกต์ใช้ควรอาศัยภาษาที่เด็กเข้าใจง่าย เช่น การใช้บัตรภาพใบหน้า สีแทนอารมณ์ นิทาน หรือคำถามสั้น ๆ ว่า “ตอนนี้ใจของหนูเป็นอย่างไร” การรับรู้สภาพจิตช่วยให้เด็กแยกระหว่างตัวตนกับอารมณ์ กล่าวคือ เด็กเรียนรู้ว่าตนกำลังมีความโกรธ แต่ตนมิได้เป็นความโกรธทั้งหมด เมื่อเด็กสามารถเรียกชื่อและสังเกตอารมณ์ได้ จะมีโอกาสเลือกตอบสนองด้วยการหยุดพักหายใจ พูดบอกความรู้สึก หรือขอความช่วยเหลือ แทนการร้องไห้รุนแรง ทำลายสิ่งของ หรือแสดงความก้าวร้าว

4. ธรรมานุปัสสนา หรือการรู้เท่าทันเหตุปัจจัยและผลของการกระทำ เมื่อนำมาใช้กับเด็กปฐมวัย ไม่ควรเน้นการอธิบายหมวดธรรมในเชิงซับซ้อน แต่ควรส่งเสริมให้เด็กเรียนรู้ความสัมพันธ์ระหว่างอารมณ์ แรงกระตุ้น ข้อตกลง และผลที่เกิดจากการเลือกกระทำ เช่น การชวนเด็กพิจารณาว่าเหตุใดจึงรู้สึกโกรธเมื่อถูกขอให้หยุดใช้หน้าจอ เหตุใดครอบครัวจึงกำหนดเวลาใช้สื่อ หรือจะเกิดผลอย่างไรหากใช้สื่อจนไม่ได้พักผ่อนและไม่ทำกิจกรรมอื่น การสนทนาเรื่องเหตุและผลในระดับที่เหมาะสมกับวัยช่วยให้เด็กมิได้ปฏิบัติตามกติกาเพราะความกลัวการลงโทษเท่านั้น แต่ค่อย ๆ เข้าใจความจำเป็นของข้อตกลงและผลของพฤติกรรมของตนเอง

องค์ประกอบทั้ง 4 ด้านมีความสัมพันธ์ต่อเนื่องกัน โดยการรู้กายช่วยให้เด็กรับรู้สัญญาณเบื้องต้นของอารมณ์ การรู้เวทนาช่วยให้จำแนกความพอใจและไม่พอใจ การรู้จิตช่วยให้เข้าใจสภาพอารมณ์ที่กำลังเกิดขึ้น และการรู้ธรรมช่วยให้พิจารณาเหตุปัจจัย ข้อตกลง และผลของการกระทำ กระบวนการดังกล่าวจึงมิใช่การฝึกให้เด็กกดอารมณ์หรือเชื่อฟังผู้ใหญ่โดยปราศจากเหตุผล แต่เป็นการพัฒนาให้เด็กรู้เท่าทันประสบการณ์ภายในและค่อย ๆ เลือกกำกับการแสดงออกของตนได้เหมาะสมตามวัย

พัฒนาการทางอารมณ์ พฤติกรรม และการกำกับตนเองของเด็กปฐมวัย

เด็กปฐมวัย โดยเฉพาะช่วงอายุ 3–6 ปี เป็นช่วงที่มีการพัฒนาอย่างรวดเร็วทั้งด้านร่างกาย สมอง สติปัญญา อารมณ์ และสังคม เด็กเริ่มเรียนรู้การแสดงความรู้สึก การสร้างสัมพันธภาพ การปฏิบัติตามกติกา และการปรับตัวต่อสถานการณ์รอบตัว อย่างไรก็ตาม สมองส่วนที่เกี่ยวข้องกับการยับยั้งพฤติกรรม การวางแผน และการจัดการอารมณ์ยังพัฒนาไม่สมบูรณ์ เด็กจึงอาจแสดงพฤติกรรมตามความต้องการหรือแรงกระตุ้นอย่างรวดเร็ว เช่น งอแงเมื่อไม่ได้สิ่งที่ต้องการ โกรธเมื่อถูกขัดใจ หรือไม่สามารถรอคอยได้เป็นเวลานาน พฤติกรรมดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการพัฒนาที่ต้องอาศัยการฝึกฝน การดูแล และการเป็นแบบอย่างจากผู้ใหญ่ มิใช่ปัญหาที่ควรแก้ไขด้วยการบังคับหรือการลงโทษเพียงอย่างเดียว

การกำกับตนเอง หรือ Self-Regulation หมายถึงความสามารถในการจัดการความคิด อารมณ์ และพฤติกรรมให้สอดคล้องกับเป้าหมาย กติกา และสถานการณ์ที่เผชิญ เด็กที่กำลังพัฒนาการกำกับตนเองจะค่อย ๆ เรียนรู้การรอคอย การจดจ่อกับกิจกรรม การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเมื่อเงื่อนไขเปลี่ยนแปลง และการใช้วิธีที่เหมาะสมในการแสดงอารมณ์ (Zimmerman, 2000) การกำกับตนเองจึงแตกต่างจากการควบคุมเด็กจากภายนอก เพราะมิได้มุ่งให้เด็กหยุดแสดงอารมณ์หรือปฏิบัติตามคำสั่งเท่านั้น แต่เป็นการสร้างความสามารถภายในที่ทำให้เด็กรับรู้สิ่งที่กำลังเกิดขึ้น ประเมินสถานการณ์ และเลือกการตอบสนองที่เหมาะสมได้มากขึ้น

พัฒนาการด้านนี้สัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับสภาพแวดล้อมของครอบครัวและสถานศึกษา เด็กที่ได้รับความรัก ความมั่นคงทางอารมณ์ กติกาที่ชัดเจน และการชี้แนะอย่างสม่ำเสมอ มีโอกาสพัฒนาการรู้จักตนเอง ความเชื่อมั่น และทักษะทางสังคมได้ดีกว่าเด็กที่เผชิญความเครียดหรือรูปแบบการดูแลที่ไม่แน่นอน ผู้ปกครองและครูจึงมีบทบาทเป็นผู้ช่วยกำกับจากภายนอกในระยะแรก ก่อนที่เด็กจะค่อย ๆ พัฒนาความสามารถในการกำกับตนเองจากภายใน การจัดประสบการณ์สำหรับเด็กปฐมวัยจึงควรมุ่งส่งเสริมพัฒนาการอย่างสมดุลทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ จิตใจ สังคม และสติปัญญา รวมถึงเปิดโอกาสให้เด็กฝึกการรอคอย การแก้ปัญหา การสื่อสารความรู้สึก และการอยู่ร่วมกับผู้อื่น (กระทรวงศึกษาธิการ, 2560; สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2564)

ความสัมพันธ์ระหว่างสติปัฏฐาน 4 กับการกำกับตนเอง

สติปัฏฐาน 4 และแนวคิดการกำกับตนเองมีจุดเชื่อมโยงสำคัญคือ การทำให้บุคคลไม่ตอบสนองต่ออารมณ์หรือสิ่งเร้าโดยอัตโนมัติ หลักสติปัฏฐาน 4 อธิบายสิ่งที่บุคคลควรรู้เท่าทัน ได้แก่ ร่างกาย ความรู้สึก สภาพจิต และเหตุปัจจัยของสภาวะต่าง ๆ ขณะที่ทฤษฎีการกำกับตนเองอธิบายกระบวนการที่บุคคลนำการรับรู้นั้นไปใช้ในการกำหนดเป้าหมาย ประเมินตนเอง และปรับพฤติกรรมให้เหมาะสมกับสถานการณ์

(Zimmerman, 2000) กล่าวได้ว่า สติปัฏฐาน 4 ทำหน้าที่สร้างฐานของการตระหนักรู้ ส่วนการกำกับตนเองทำหน้าที่เชื่อมการตระหนักรู้นั้นไปสู่การเลือกและปรับพฤติกรรม

ตัวอย่างเช่น เมื่อเด็กถูกขอให้หยุดเล่นสื่อดิจิทัล เด็กอาจเริ่มจากการรับรู้ว่าร่างกายกำลังเกร็งหรือหายใจแรงตามกายานุปัสสนา รับรู้ความไม่พอใจตามเวทนานุปัสสนา สังเกตว่าจิตกำลังโกรธหรือกระวนกระวายตามจิตตานุปัสสนา และเรียนรู้ว่า ความโกรธเกิดจากการไม่ได้ทำสิ่งที่ต้องการ ตลอดจนเข้าใจเหตุผลของข้อตกลงตามธรรมานุปัสสนา เมื่อเด็กเกิดการตระหนักรู้ในลักษณะนี้ ผู้ใหญ่สามารถช่วยให้เด็กเลือกวิธีตอบสนอง เช่น หายใจช้า ๆ พูดบอกความรู้สึก เก็บอุปกรณ์ หรือเปลี่ยนไปทำกิจกรรมอื่น แทนการแสดงพฤติกรรมตามแรงกระตุ้นทันที

แนวคิดดังกล่าวยังสัมพันธ์กับการทำงานเชิงบริหารของสมอง หรือ Executive Function ซึ่งครอบคลุมความสามารถด้านการยับยั้งพฤติกรรม ความจำเพื่อใช้งาน และความยืดหยุ่นทางความคิด (Diamond, 2013) สติช่วยให้เด็กจดจ่อกับประสบการณ์ปัจจุบันและรับรู้แรงกระตุ้น ส่วน Executive Function ช่วยให้เด็กหยุดการตอบสนองเดิม จดจำกติกา และปรับเปลี่ยนพฤติกรรมตามเงื่อนไข ดังนั้น สติปัฏฐาน 4 การกำกับตนเอง และ Executive Function จึงมิใช่แนวคิดเดียวกัน แต่ทำหน้าที่สนับสนุนกันในคนละระดับ กล่าวคือ สติปัฏฐาน 4 เป็นกรอบการรู้เท่าทันประสบการณ์ภายใน การกำกับตนเองเป็นกระบวนการจัดการตนเพื่อให้สอดคล้องกับเป้าหมาย และ Executive Function เป็นกลไกด้านการคิดที่ช่วยให้กระบวนการดังกล่าวเกิดขึ้นได้

ในมุมมองทางพระพุทธศาสนา สติทำหน้าที่กำกับจิตให้ระลึกรู้และไม่เผลอไปตามอำนาจของอารมณ์ ขณะที่แนวคิดทางจิตวิทยามุ่งอธิบายผลของการตระหนักรู้ที่มีต่อการควบคุมความคิด อารมณ์ และพฤติกรรม ทั้งสองแนวคิดมีข้อได้เปรียบแตกต่างกัน โดยหลักสติปัฏฐาน 4 ให้กรอบการพิจารณาประสบการณ์อย่างครอบคลุมทั้งกายและจิต ส่วนทฤษฎีการกำกับตนเองและ Executive Function ช่วยอธิบายกลไกและผลลัพธ์ด้านพฤติกรรมที่สามารถนำไปออกแบบกิจกรรมและประเมินพัฒนาการได้ การบูรณาการแนวคิดเหล่านี้ต้องระมัดระวังไม่ลดทอนสติปัฏฐาน 4 ให้เหลือเพียงเทคนิคสร้างความสงบ และไม่ควรใช้การฝึกสติเป็นเครื่องมือบังคับให้เด็กเชื่อฟัง แต่ควรมุ่งพัฒนาการรู้เท่าทันตนเองและการเลือกตอบสนองอย่างเหมาะสม (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539; พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2559; สาธร แก่นมณี และคณะ, 2569)

การวิเคราะห์เปรียบเทียบงานศึกษาที่เกี่ยวข้อง

งานศึกษาที่เกี่ยวข้องสะท้อนให้เห็นว่า การฝึกสติมีศักยภาพในการสนับสนุนการกำกับตนเอง อารมณ์และพฤติกรรมทางสังคมของเด็ก แต่ละงานมีฐานคิด ขอบเขต และข้อจำกัดแตกต่างกัน Bockmann & Yu (2022) ทบทวนการใช้กิจกรรมสติเพื่อสนับสนุนการกำกับตนเองของเด็กเล็ก และพบว่ากิจกรรมที่เหมาะสมตามวัย เช่น การกำหนดลมหายใจ การฟังอย่างตั้งใจ และการสังเกตอารมณ์ มีแนวโน้มช่วยพัฒนาสมาธิ การยับยั้งพฤติกรรม และพฤติกรรมทางสังคมเชิงบวก จุดเด่นของงานดังกล่าวคือการรวบรวมหลักฐานจากงานศึกษาหลายรูปแบบ ทำให้เห็นแนวโน้มโดยรวมของประโยชน์จากกิจกรรมสติ ซึ่งโปรแกรม ระยะเวลา กลุ่มตัวอย่าง และเครื่องมือประเมินของงานที่นำมาทบทวนมีความหลากหลาย จึงยังไม่อาจสรุปได้ว่ากิจกรรมรูปแบบเดียวกันจะให้ผลเหมือนกันในเด็กทุกกลุ่มและทุกบริบท

Flook et al. (2015) ศึกษากิจกรรมสติและความเมตตาในบริบทสถานศึกษาปฐมวัย โดยพบแนวโน้มการพัฒนาพฤติกรรมเอื้อต่อสังคมและทักษะการกำกับตนเอง จุดเด่นของงานนี้ คือ การนำแนวคิดสติไปออกแบบเป็นกิจกรรมที่เด็กสามารถปฏิบัติได้จริง และเชื่อมโยงผลลัพธ์กับการเรียนรู้และการอยู่ร่วมกับผู้อื่น งานดังกล่าวเน้นกิจกรรมในชั้นเรียนและความสัมพันธ์ทางสังคมมากกว่าสถานการณ์การใช้สื่อดิจิทัล จึงยังไม่ได้อธิบายโดยตรงว่าเด็กจะนำทักษะสติไปใช้เมื่อเผชิญแรงกระตุ้นจากหน้าจอ การถูกยุติการใช้งาน หรือการเลือกเนื้อหาดิจิทัลอย่างไร

Zelazo & Lyons (2012) อธิบายศักยภาพของการฝึกสติผ่านมุมมองด้านพัฒนาการและประสาทวิทยาศาสตร์ โดยเสนอว่าสติอาจช่วยสนับสนุนการตระหนักรู้ การควบคุมความคิด และการกำกับพฤติกรรม จุดเด่นของแนวคิดนี้คือการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างสติกับกระบวนการทำงานของสมอง ทำให้เห็นกลไกที่อาจอยู่เบื้องหลังการเปลี่ยนแปลงด้านอารมณ์และพฤติกรรม แนวคิดดังกล่าวมีลักษณะเป็นกรอบอธิบายทางทฤษฎี และยังต้องอาศัยการออกแบบกิจกรรมที่เหมาะสมกับวัยและการศึกษาผลในบริบทเฉพาะเพิ่มเติม ขณะที่ Diamond (2013) อธิบายบทบาทของ Executive Function ต่อการยับยั้งพฤติกรรม การจดจ่อ และความยืดหยุ่นทางความคิดได้อย่างชัดเจน แต่ไม่ได้มุ่งอธิบายหลักสติปัฏฐาน 4 หรือกิจกรรมสติในบริบททางพระพุทธศาสนาโดยตรง

เมื่อเปรียบเทียบกับแนวคิดทางพระพุทธศาสนา จะเห็นว่าหลักสติปัฏฐาน 4 มีข้อเด่นในการจัดระบบการรู้เท่าทันตนเองไว้อย่างครอบคลุม ตั้งแต่สัญญาณของร่างกาย ความพอใจและไม่พอใจ สภาพจิต ไปจนถึงเหตุปัจจัยและผลของการกระทำ แต่ข้อจำกัดของการนำมาใช้กับเด็กปฐมวัยคือ เนื้อหาบางส่วนมีลักษณะเป็นนามธรรมและมีเป้าหมายทางจิตวิญญาณที่ลึกซึ้งเกินกว่าพัฒนาการของเด็ก จึงต้องแปลงหลักการให้เป็นกิจกรรมที่เป็นรูปธรรม ใช้ภาษาง่าย และมีผู้ใหญ่ช่วยชี้แนะ ส่วนแนวคิดจิตวิทยาและงานศึกษาร่วมสมัยมีข้อเด่นด้านการออกแบบกิจกรรมและการพิจารณาผลลัพธ์ที่สังเกตได้ แต่ส่วนใหญ่เน้นสติในความหมายทั่วไปหรือเน้นการกำกับตนเองโดยไม่ได้จำแนกกระบวนการรับรู้ตามองค์ประกอบของสติปัฏฐาน 4 อย่างชัดเจน การทบทวนดังกล่าวแสดงให้เห็นช่องว่างขององค์ความรู้อย่างน้อย 3 ประการ ประการแรก งานด้านสติในเด็กปฐมวัยส่วนใหญ่มุ่งศึกษาสมาธิ การกำกับตนเอง และพฤติกรรมทางสังคม แต่ยังเชื่อมโยงกับสถานการณ์การใช้สื่อดิจิทัลอย่างจำกัด ประการที่สอง งานด้านการกำกับตนเองและ Executive Function อธิบายกลไกทางจิตวิทยาได้ชัดเจน แต่ยังมิได้บูรณาการการรู้เท่าทันกาย เวทนา จิต และธรรมอย่างเป็นระบบ ประการที่สาม การนำเสนอหลักสติปัฏฐาน 4 ในงานด้านเด็กมักอธิบายในระดับหลักการทั่วไป แต่ยังขาดกรอบที่แสดงลำดับจากการรู้เท่าทันตนเอง ไปสู่การกำกับการใช้สื่อดิจิทัล และการพัฒนาอารมณ์และทักษะทางสังคมอย่างต่อเนื่อง ช่องว่างเหล่านี้จึงเป็นฐานสำคัญในการสังเคราะห์ M-D-E Model เพื่อเชื่อมหลักสติปัฏฐาน 4 เข้ากับการกำกับตนเองและบริบทชีวิตของเด็กปฐมวัยในยุคดิจิทัลอย่างมีเหตุผลมากขึ้น

สรุปได้ว่า สติ หรือ Mindfulness เป็นกระบวนการสำคัญที่ช่วยให้บุคคลเกิดความตระหนักรู้ต่อความคิด อารมณ์ และพฤติกรรมของตนเอง อันเป็นรากฐานของการกำกับตนเองและการพัฒนาคุณภาพชีวิตในบริบทของเด็กปฐมวัย การส่งเสริมสติช่วยพัฒนาความสามารถในการควบคุมอารมณ์ การยับยั้งพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม การสร้างสัมพันธภาพทางสังคม และการปรับตัวต่อสภาพแวดล้อมได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะในยุคดิจิทัลที่เด็กต้องเผชิญกับสิ่งเร้าและความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทั้งแนวคิดทางพระพุทธศาสนา ทฤษฎีการกำกับตนเองทางจิตวิทยา และผลการวิจัยที่เกี่ยวข้องต่างสะท้อนให้เห็นตรงกันว่า การพัฒนาสติเป็นกลไกสำคัญในการส่งเสริมการควบคุมอารมณ์และพฤติกรรมของเด็กปฐมวัย อันนำไปสู่การเติบโตอย่างสมดุลทั้งด้านอารมณ์ สังคม และสติปัญญา

ผลกระทบของยุคดิจิทัลต่ออารมณ์และพฤติกรรมของเด็กปฐมวัย

ลักษณะของสังคมดิจิทัลและการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตเด็ก

สังคมดิจิทัลเป็นสังคมที่เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารเข้ามามีบทบาทสำคัญในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในทุกมิติ ไม่ว่าจะเป็นด้านการศึกษา การทำงาน การสื่อสาร หรือการใช้เวลาว่าง ส่งผลให้รูปแบบการดำรงชีวิตของผู้คนเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะเด็กปฐมวัยซึ่งเกิดและเติบโตท่ามกลางสภาพแวดล้อมที่เต็มไปด้วยอุปกรณ์ดิจิทัล เช่น สมาร์ทโฟน แท็บเล็ต โทรทัศน์อัจฉริยะ และเครือข่ายอินเทอร์เน็ต

เด็กในยุคปัจจุบันจึงมีโอกาสเข้าถึงข้อมูล ข่าวสาร และสื่อรูปแบบต่าง ๆ ได้ง่ายกว่ายุคที่ผ่านมา สื่อดิจิทัลจึงกลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตประจำวันตั้งแต่วัยเยาว์ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2564)

การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่งผลให้รูปแบบการเรียนรู้ของเด็กแตกต่างจากอดีตอย่างชัดเจน เด็กสามารถเรียนรู้ผ่านภาพ เสียง วิดีโอ เกม และสื่อปฏิสัมพันธ์ที่มีความหลากหลาย ซึ่งช่วยกระตุ้นความสนใจและสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ได้อย่างรวดเร็ว ขณะเดียวกัน รูปแบบการเล่นของเด็กก็เปลี่ยนแปลงจากการเล่นร่วมกับเพื่อนหรือการเรียนรู้จากธรรมชาติ มาเป็นการใช้เวลาอยู่กับหน้าจอและอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์มากขึ้น ส่งผลให้โอกาสในการพัฒนาทักษะทางสังคม การสื่อสาร และการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตรงลดลง (Global Education Monitoring Report Team, 2023) นอกจากนี้ สังคมดิจิทัลยังเป็นสังคมที่มีข้อมูลจำนวนมหาศาลและมีการสื่อสารแบบเรียลไทม์ เด็กจึงเติบโตท่ามกลางสิ่งเร้าที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและต่อเนื่อง การได้รับข้อมูลจำนวนมากในระยะเวลาอันสั้นอาจส่งผลต่อรูปแบบการคิด การรับรู้ และความสามารถในการจดจ่อของเด็ก โดยเฉพาะเด็กปฐมวัยซึ่งยังอยู่ในช่วงพัฒนาสมองและระบบการควบคุมตนเอง การปรับตัวให้สามารถใช้เทคโนโลยีอย่างเหมาะสมจึงกลายเป็นทักษะสำคัญที่เด็กในศตวรรษที่ 21 จำเป็นต้องได้รับการส่งเสริมควบคู่ไปกับการพัฒนาทางด้านอารมณ์และสังคม

ผลกระทบด้านอารมณ์ สมาธิ และพฤติกรรม

ในปัจจุบัน เด็กปฐมวัยมีแนวโน้มเข้าถึงสื่อดิจิทัลตั้งแต่อายุยังน้อย โดยเฉพาะผ่านสมาร์ตโฟนและแท็บเล็ตที่ผู้ปกครองใช้ในชีวิตประจำวัน สื่อดิจิทัลได้กลายเป็นเครื่องมือสำคัญในการเรียนรู้ ความบันเทิงและการสื่อสารภายในครอบครัว เด็กจำนวนมากสามารถใช้งานอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์เพื่อรับชมวิดีโอ ฟังเพลง เล่นเกม หรือเข้าถึงสื่อการเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง ส่งผลให้เทคโนโลยีมีบทบาทต่อพัฒนาการของเด็กอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ (Hutton et al., 2020) แม้ว่าสื่อดิจิทัลจะมีประโยชน์ในการส่งเสริมการเรียนรู้และพัฒนาทักษะบางด้าน แต่การใช้งานที่มากเกินไปหรือขาดการกำกับดูแลจากผู้ใหญ่ อาจส่งผลให้เด็กใช้เวลาอยู่กับหน้าจอเป็นเวลานานจนลดโอกาสในการทำกิจกรรมที่จำเป็นต่อพัฒนาการ เช่น การเล่นกลางแจ้ง การสร้างปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น การอ่านหนังสือ และการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์จริง เด็กบางคนอาจเกิดความเคยชินกับการได้รับความบันเทิงอย่างต่อเนื่องจากสื่อดิจิทัล จนส่งผลต่อความสามารถในการรอคอยและการควบคุมตนเอง อีกทั้ง รูปแบบของสื่อดิจิทัลในปัจจุบันถูกออกแบบให้ดึงดูดความสนใจผ่านภาพ สี เสียง และการตอบสนองที่รวดเร็ว ซึ่งอาจส่งผลให้เด็กเกิดความตื่นตัวอยู่ตลอดเวลา และคุ้นชินกับการได้รับสิ่งเร้าทันที เมื่อกลับเข้าสู่กิจกรรมการเรียนรู้หรือการใช้ชีวิตที่ต้องอาศัยความอดทนและสมาธิ เด็กอาจประสบปัญหาในการจดจ่อหรือควบคุมพฤติกรรมของตนเองได้ยากขึ้น ดังนั้น การกำหนดระยะเวลาและรูปแบบการใช้สื่อดิจิทัลอย่างเหมาะสมจึงเป็นประเด็นสำคัญที่ผู้ปกครองและครูควรให้ความใส่ใจ

การใช้สื่อดิจิทัลอย่างต่อเนื่องและขาดความสมดุลอาจส่งผลกระทบต่อพัฒนาการทางอารมณ์ สมาธิ และพฤติกรรมของเด็กปฐมวัย เด็กที่ใช้เวลาอยู่กับหน้าจอเป็นเวลานานอาจมีแนวโน้มแสดงอารมณ์หงุดหงิดฉุนเฉียว ขาดความอดทน และไม่สามารถจัดการกับความผิดหวังได้อย่างเหมาะสม เนื่องจากคุ้นชินกับการตอบสนองที่รวดเร็วจากสื่อดิจิทัล ขณะเดียวกันยังอาจส่งผลให้ความสามารถในการจดจ่อและสมาธิในการเรียนรู้ลดลง รวมทั้งมีความยากลำบากในการควบคุมตนเองและการปรับพฤติกรรมให้เหมาะสมกับสถานการณ์ นอกจากนี้ การใช้สื่อดิจิทัลโดยขาดการกำกับดูแลอาจทำให้เด็กเลียนแบบพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม ลดโอกาสในการพัฒนาทักษะทางสังคม การสื่อสาร และการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น อีกทั้งยังเสี่ยงต่อการเกิดพฤติกรรมเสพติดสื่อดิจิทัล ซึ่งส่งผลกระทบต่อพัฒนาการโดยรวมของเด็ก และสำหรับในประเทศไทย ผลการรายงานการจับทิศทางสุขภาพคนไทย ในปี พ.ศ. 2563 (สำนักนโยบายการพัฒนาเด็กปฐมวัย สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2564) โดยข้อมูลจากสถาบันจิตแพทย์เด็กและวัยรุ่นราชนครินทร์ พบว่า เด็กและเยาวชนไทย

ติดหน้าจอมือถือหรือจอใสถึงสัปดาห์ละ 35 ชั่วโมง ซึ่งมีค่าเฉลี่ยรายชั่วโมงมากกว่าสถิติโลกที่ระบุไว้ว่า ไม่ควรเกินสัปดาห์ละ 16 ชั่วโมง ซึ่งด้วยจำนวนชั่วโมงในการใช้งานที่มากเกินไปนั้นอาจจะส่งผลทำให้พัฒนาการของเด็กมีความล่าช้า และหากปล่อยให้เด็กและเยาวชนใกล้ชิดกับสื่อเหล่านี้มากจนเกินไปติดต่อกันเป็นระยะเวลานาน ก็จะส่งผลเสียต่อตัวเด็กปฐมวัยได้ ดังนั้น การใช้สื่อดิจิทัลของเด็กปฐมวัยควรอยู่ภายใต้การดูแลอย่างเหมาะสม เน้นการปลูกฝังจริยธรรมดิจิทัล การกำหนดระยะเวลา การเลือกใช้สื่อที่ส่งเสริมพัฒนาการและการจัดกิจกรรมหลากหลายเพื่อสร้างสมดุลระหว่างทักษะดิจิทัลกับทักษะชีวิตและสังคม เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการเรียนรู้ควบคู่กับการพัฒนาทักษะชีวิตและการควบคุมตนเองอย่างสมดุล (สุวิมล พิบูลย์, 2568)

ความท้าทายของครอบครัวและสถานศึกษาในการดูแลเด็กยุคดิจิทัล

ครอบครัวถือเป็นสถาบันแรกที่มีบทบาทสำคัญในการปลูกฝังพฤติกรรมการใช้สื่อดิจิทัลของเด็ก แต่ถึงอย่างนั้น ผู้ปกครองจำนวนมากต้องเผชิญกับความท้าทายในการกำหนดขอบเขตการใช้งานเทคโนโลยี เนื่องจากอุปกรณ์ดิจิทัลได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตประจำวัน อีกทั้งผู้ปกครองบางส่วนยังใช้สื่อดิจิทัลเป็นเครื่องมือในการดูแลหรือเบี่ยงเบนความสนใจของเด็ก ส่งผลให้เด็กใช้เวลาอยู่กับหน้าจอมากกว่าที่ควรจะเป็น การสร้างสมดุลระหว่างการใช้เทคโนโลยีกับกิจกรรมพัฒนาการด้านอื่นจึงเป็นภารกิจสำคัญของครอบครัวยุคใหม่ ในส่วนของสถานศึกษา ครูและบุคลากรทางการศึกษาจำเป็นต้องปรับรูปแบบการจัดการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับบริบทของเด็กที่เติบโตในยุคดิจิทัล ขณะเดียวกันก็ต้องส่งเสริมทักษะด้านอารมณ์ สังคม และการกำกับตนเองควบคู่กันไป การใช้เทคโนโลยีเพื่อการเรียนรู้จึงต้องคำนึงถึงความเหมาะสมตามวัยและไม่กระทบต่อพัฒนาการด้านอื่นของเด็ก นอกจากนี้ ครูยังต้องทำหน้าที่เป็นผู้ชี้แนะและสร้างภูมิคุ้มกันทางดิจิทัล เพื่อให้เด็กสามารถใช้สื่ออย่างสร้างสรรค์และปลอดภัย (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2564) ขณะเดียวกันก็ต้องส่งเสริมทักษะด้านอารมณ์ สังคม และการกำกับตนเองควบคู่กันไป การใช้เทคโนโลยีเพื่อการเรียนรู้จึงต้องคำนึงถึงความเหมาะสมตามวัยและไม่กระทบต่อพัฒนาการด้านอื่นของเด็ก นอกจากนี้ ครูยังต้องทำหน้าที่เป็นผู้ชี้แนะและสร้างภูมิคุ้มกันทางดิจิทัล เพื่อให้เด็กสามารถใช้สื่ออย่างสร้างสรรค์และปลอดภัย ดังนั้น ความท้าทายสำคัญของทั้งครอบครัวและสถานศึกษาจึงมิใช่การหลีกเลี่ยงเทคโนโลยี แต่เป็นการสร้างสมดุลระหว่างการใช้สื่อดิจิทัลกับการพัฒนาทักษะชีวิตที่จำเป็น โดยเฉพาะการพัฒนาความสามารถในการควบคุมอารมณ์ การกำกับตนเอง และการสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของการเติบโตอย่างมีคุณภาพในโลกดิจิทัลที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว อีกประเด็นสำคัญคือ ความร่วมมือระหว่างครอบครัวและสถานศึกษาในการกำกับดูแลการใช้สื่อดิจิทัลของเด็ก ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยการสื่อสารและความเข้าใจร่วมกันเกี่ยวกับแนวทางการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม เด็กจะสามารถเรียนรู้พฤติกรรมการใช้สื่อที่ถูกต้องได้ดียิ่งขึ้นเมื่อได้รับการดูแลอย่างสอดคล้องทั้งที่บ้านและโรงเรียน ขณะเดียวกัน ผู้ปกครองและครูยังต้องพัฒนาทักษะการรู้เท่าทันสื่อดิจิทัล (Digital Literacy) เพื่อช่วยให้เด็กสามารถเลือกใช้สื่อได้อย่างเหมาะสม รู้จักแยกแยะข้อมูล และใช้เทคโนโลยีอย่างมีวิจารณญาณ (Global Education Monitoring Report Team, 2023)

นอกจากนี้ ความท้าทายที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ การเป็นแบบอย่างที่ดีของผู้ใหญ่ เนื่องจากเด็กปฐมวัยเรียนรู้ผ่านการสังเกตและเลียนแบบพฤติกรรมของบุคคลใกล้ชิด หากผู้ปกครองหรือครูใช้สื่อดิจิทัลอย่างไม่เหมาะสม เด็กก็มีแนวโน้มที่จะซึมซับพฤติกรรมดังกล่าวเช่นเดียวกัน ดังนั้น ผู้ใหญ่จึงควรแสดงพฤติกรรมการใช้เทคโนโลยีอย่างมีสติ รู้จักแบ่งเวลา และให้ความสำคัญกับการสื่อสารและการทำกิจกรรมร่วมกับเด็ก เพื่อส่งเสริมพัฒนาการด้านอารมณ์ สังคม และการกำกับตนเองอย่างสมดุล ดังนั้น ความท้าทายสำคัญของทั้งครอบครัวและสถานศึกษาจึงมิใช่การหลีกเลี่ยงเทคโนโลยี แต่เป็นการสร้างสมดุลระหว่างการใช้สื่อดิจิทัลกับการพัฒนาทักษะชีวิตที่จำเป็น โดยเฉพาะการพัฒนาความสามารถในการควบคุมอารมณ์ การกำกับ

ตนเอง และการสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของการเติบโตอย่างมีคุณภาพในโลกดิจิทัลที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

สรุปได้ว่า ยุคดิจิทัลได้เข้ามามีบทบาทสำคัญต่อวิถีชีวิตและพัฒนาการของเด็กปฐมวัยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ แม้สื่อและเทคโนโลยีดิจิทัลจะเป็นเครื่องมือที่ช่วยส่งเสริมการเรียนรู้และการเข้าถึงข้อมูลได้อย่างสะดวก แต่การใช้งานที่ขาดความเหมาะสมหรือขาดการกำกับดูแลอาจส่งผลกระทบต่อพัฒนาการด้านอารมณ์ สมาธิ การควบคุมตนเอง และพฤติกรรมทางสังคมของเด็กได้ ขณะเดียวกัน ครอบครัวและสถานศึกษาต่างเผชิญกับความท้าทายในการสร้างสมดุลระหว่างการใช้เทคโนโลยีกับการพัฒนาทักษะชีวิตที่จำเป็น ดังนั้น การส่งเสริมให้เด็กมีความสามารถในการรู้เท่าทันอารมณ์ ควบคุมตนเอง และใช้สื่อดิจิทัลอย่างเหมาะสม จึงเป็นแนวทางสำคัญในการพัฒนาเด็กให้สามารถปรับตัวและดำรงชีวิตได้อย่างมีคุณภาพในสังคมดิจิทัล ซึ่งการประยุกต์ใช้หลักสติ (Mindfulness) นับเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่สามารถช่วยเสริมสร้างภูมิคุ้มกันทางอารมณ์และพฤติกรรมให้แก่เด็กปฐมวัยได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การประยุกต์ใช้หลักสติเพื่อส่งเสริมการควบคุมอารมณ์และพฤติกรรมของเด็กปฐมวัยในยุคดิจิทัล

หลักการฝึกสติที่เหมาะสมกับเด็กปฐมวัย

การฝึกสติสำหรับเด็กปฐมวัยควรคำนึงถึงพัฒนาการตามวัยเป็นสำคัญ โดยเน้นกิจกรรมที่เรียบง่าย สนุกสนาน และสอดคล้องกับธรรมชาติการเรียนรู้ของเด็กมากกว่าการฝึกสมาธิในรูปแบบที่เคร่งครัดเช่นผู้ใหญ่ หลักการสำคัญของการฝึกสติในเด็กปฐมวัย ได้แก่ การส่งเสริมให้เด็กรับรู้สิ่งที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน การตระหนักรู้ต่ออารมณ์ ความรู้สึก และพฤติกรรมของตนเอง ตลอดจนการฝึกให้เด็กเรียนรู้การหยุดคิดก่อนตอบสนองต่อสถานการณ์ต่าง ๆ ทั้งนี้ การฝึกสติควรดำเนินอย่างสม่ำเสมอผ่านกิจกรรมในชีวิตประจำวัน เช่น การสังเกตลมหายใจ การรับรู้การเคลื่อนไหวของร่างกาย การฟังอย่างตั้งใจ หรือการสังเกตอารมณ์ของตนเอง เพื่อให้เด็กค่อย ๆ พัฒนาความสามารถในการควบคุมอารมณ์และการกำกับตนเอง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2559)

ครอบครัวและสถานศึกษาถือเป็นสภาพแวดล้อมสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาพฤติกรรมและอารมณ์ของเด็กปฐมวัย การส่งเสริมสติจึงควรดำเนินควบคู่กันทั้งในบ้านและโรงเรียน โดยในระดับครอบครัว ผู้ปกครองสามารถส่งเสริมสติผ่านกิจกรรมง่าย ๆ เช่น การฝึกหายใจเข้า–ออกอย่างช้า ๆ ก่อนนอน การเล่านิทานที่สอดแทรกการรู้เท่าทันอารมณ์ การชวนเด็กพูดคุยสะท้อนความรู้สึกของตนเอง หรือการทำกิจกรรมร่วมกันโดยลดการใช้สื่อดิจิทัลชั่วคราว เพื่อเปิดโอกาสให้เด็กได้เรียนรู้การสังเกตตนเองและสร้างปฏิสัมพันธ์กับคนรอบข้างอย่างมีคุณภาพ ในส่วนของสถานศึกษา ครูสามารถบูรณาการกิจกรรมสติเข้ากับการจัดประสบการณ์เรียนรู้ประจำวัน เช่น การฝึกหายใจก่อนเริ่มกิจกรรม การนั่งเงียบเพื่อสังเกตเสียงรอบตัว การใช้เกมหรือเพลงที่ส่งเสริมการจดจ่อ การจัดกิจกรรมศิลปะสร้างสรรค์ และการใช้กิจกรรมกลุ่มเพื่อส่งเสริมการรับฟังและการเคารพผู้อื่น กิจกรรมเหล่านี้จะช่วยให้เด็กพัฒนาความสามารถในการควบคุมอารมณ์ การรอคอย การแก้ไขปัญหา และการอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างเหมาะสม อันเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาทักษะทางสังคมและการเรียนรู้ในอนาคต (Flook et al., 2015)

แนวทางบูรณาการหลักสติกับการใช้เทคโนโลยีอย่างสร้างสรรค์

การประยุกต์ใช้หลักสติในยุคดิจิทัลมิได้หมายถึงการปฏิเสธหรือหลีกเลี่ยงเทคโนโลยี แต่เป็นการส่งเสริมให้เด็กใช้เทคโนโลยีอย่างรู้เท่าทันและเหมาะสมกับวัย โดยผู้ปกครองและครูควรกำหนดระยะเวลาในการใช้สื่อดิจิทัลอย่างชัดเจน คัดเลือกเนื้อหาที่ส่งเสริมการเรียนรู้ และสร้างข้อตกลงร่วมกันเกี่ยวกับการใช้

อุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ นอกจากนี้ ควรส่งเสริมกิจกรรมที่ช่วยให้เด็กตระหนักรู้ตนเองระหว่างการใช้สื่อ เช่น การฝึกสังเกตอารมณ์ของตนเองก่อนและหลังใช้งาน การหยุดพักเป็นระยะเพื่อผ่อนคลายสายตาและร่างกาย หรือการสะท้อนความคิดและความรู้สึกหลังจากรับชมสื่อหรือเล่นเกม กิจกรรมดังกล่าวจะช่วยให้เด็กไม่ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของสิ่งเร้าจากสื่อดิจิทัลมากจนเกินไป และสามารถพัฒนาความสามารถในการกำกับตนเอง ควบคุมอารมณ์ และใช้เทคโนโลยีอย่างสร้างสรรค์และรับผิดชอบต่อไปในอนาคต (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2564) นอกจากนี้ การบูรณาการหลักสติกับการใช้เทคโนโลยีอย่างสร้างสรรค์ควรมุ่งเน้นการสร้างภูมิคุ้มกันทางจิตใจให้แก่เด็กปฐมวัยควบคู่ไปกับการพัฒนาทักษะดิจิทัล เนื่องจากปัญหาสำคัญในปัจจุบันมิได้เกิดจากการใช้เทคโนโลยีเพียงอย่างเดียว แต่เกิดจากการขาดความสามารถในการรู้เท่าทันและควบคุมตนเองระหว่างการใช้สื่อ เด็กจำนวนมากคุ้นชินกับการได้รับการตอบสนองอย่างรวดเร็วจากสื่อดิจิทัล จนส่งผลต่อความอดทน การรอคอย และการจัดการอารมณ์ของตนเอง การฝึกสติจึงสามารถทำหน้าที่เป็นเครื่องมือสำคัญในการช่วยให้เด็กเรียนรู้ที่จะหยุดคิด สังเกตความรู้สึก และพิจารณาผลกระทบของการกระทำก่อนตัดสินใจตอบสนองต่อสิ่งเร้าต่าง ๆ ที่ปรากฏบนสื่อดิจิทัล (สุวิมล พิบูลย์, 2568)

ขณะเดียวกัน ผู้ปกครองและครูควรส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีในลักษณะที่เอื้อต่อการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์มากกว่าการบริโภคสื่อแบบรับสารเพียงฝ่ายเดียว เช่น การใช้สื่อดิจิทัลเพื่อการค้นคว้า การเล่านิทาน การเรียนรู้ผ่านเกมการศึกษา การสร้างผลงานศิลปะ หรือการทำกิจกรรมร่วมกันระหว่างเด็กและผู้ใหญ่ โดยสอดแทรกการฝึกสังเกตอารมณ์ ความคิด และพฤติกรรมของตนเองอย่างสม่ำเสมอ แนวทางดังกล่าวจะช่วยให้เด็กสามารถพัฒนาทักษะการกำกับตนเอง รู้จักใช้เทคโนโลยีอย่างพอเหมาะ มีความรับผิดชอบ และเกิดความสมดุลระหว่างโลกดิจิทัลกับการดำเนินชีวิตในโลกแห่งความเป็นจริง ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาเด็กปฐมวัยที่มุ่งเน้นการพัฒนารอบด้านทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ จิตใจ สังคม และสติปัญญา (กระทรวงศึกษาธิการ, 2560; สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2564

สรุปได้ว่า การประยุกต์ใช้หลักสติเพื่อส่งเสริมการควบคุมอารมณ์และพฤติกรรมของเด็กปฐมวัยในยุคดิจิทัลเป็นแนวทางที่สอดคล้องกับพัฒนาการของเด็กและบริบทของสังคมปัจจุบัน โดยมุ่งเน้นการพัฒนาให้เด็กเกิดความตระหนักรู้ในตนเอง รู้เท่าทันอารมณ์ ความคิด และพฤติกรรมของตนเอง ผ่านกิจกรรมที่เหมาะสมตามวัยทั้งในครอบครัวและสถานศึกษา ไม่ว่าจะเป็นการฝึกสังเกตลมหายใจ การสะท้อนความรู้สึก การฟังอย่างตั้งใจ หรือการเรียนรู้ผ่านกิจกรรมสร้างสรรค์ต่าง ๆ ควบคู่กับการส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีอย่างเหมาะสมและมีความรับผิดชอบ การบูรณาการหลักสติเข้ากับการดำเนินชีวิตประจำวันจึงไม่เพียงช่วยให้เด็กสามารถควบคุมอารมณ์ ยับยั้งพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม และพัฒนาทักษะการกำกับตนเองได้ดียิ่งขึ้นเท่านั้น แต่ยังช่วยสร้างภูมิคุ้มกันทางจิตใจ เสริมสร้างทักษะการใช้สื่อดิจิทัลอย่างรู้เท่าทัน และส่งเสริมการเติบโตอย่างสมดุลทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา อันเป็นพื้นฐานสำคัญของการดำรงชีวิตอย่างมีคุณภาพในโลกดิจิทัลที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

องค์ความรู้ใหม่

จากการศึกษาการประยุกต์ใช้หลักสติปัฏฐาน 4 เพื่อส่งเสริมการกำกับอารมณ์และพฤติกรรมของเด็กปฐมวัยในยุคดิจิทัล ผู้เขียนได้สังเคราะห์องค์ความรู้ใหม่ในรูปแบบ M-D-E Model โดยมีหลักสติปัฏฐาน 4 เป็นแกนกลางของการพัฒนา ประกอบด้วย 3 องค์ประกอบสำคัญ ดังนี้

ภาพที่ 1 M-D-E Model

จากภาพที่ 1 M-D-E Model ประกอบด้วย 3 องค์ประกอบสำคัญ ดังนี้

1. M คือ Mindful Awareness หรือการรู้เท่าทันตนเองด้วยสติ เป็นกระบวนการพื้นฐานที่ส่งเสริมให้เด็กปฐมวัยเกิดการตระหนักรู้ต่อกาย ความรู้สึก สภาพจิต และเหตุปัจจัยของพฤติกรรมตามหลักสติปัฏฐาน 4 โดยกายานุปัสสนาช่วยให้เด็กรับรู้ลมหายใจ การเคลื่อนไหว และความตึงหรือผ่อนคลายของร่างกาย เวทนานุปัสสนาช่วยให้เด็กรู้ความรู้สึกพอใจ ไม่พอใจ หรือเฉย ๆ จิตตานุปัสสนาช่วยให้เด็กสังเกตว่าจิตกำลังสงบ โกรธ เบื่อ กระวนกระวาย หรือตื่นเต้น และธรรมานุปัสสนาช่วยให้เด็กเรียนรู้เหตุและผลของอารมณ์ แรงกระตุ้น ข้อตกลง และผลของการกระทำในระดับที่เหมาะสมกับวัย การรู้เท่าทันในลักษณะดังกล่าวทำให้เด็กสามารถรับรู้สภาวะที่กำลังเกิดขึ้นก่อนแสดงพฤติกรรมตอบสนอง

2. D คือ Digital Self-Regulation หรือการกำกับตนเองในการใช้สื่อดิจิทัล เป็นกระบวนการนำการรู้เท่าทันตนเองไปใช้กับสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับสื่อและเทคโนโลยี เด็กเรียนรู้ที่จะสังเกตความต้องการและอารมณ์ก่อนใช้สื่อ รับรู้สภาพกายและจิตระหว่างใช้งาน ยอมรับความรู้สึกไม่พอใจเมื่อต้องหยุด และเลือกตอบสนองต่อข้อตกลงอย่างเหมาะสม การกำกับตนเองในมิตินี้ครอบคลุมการรู้จักรอคอย การยับยั้งพฤติกรรมที่เกิดจากแรงกระตุ้น การควบคุมระยะเวลา การเปลี่ยนไปทำกิจกรรมอื่น และการใช้เทคโนโลยีตามวัตถุประสงค์

ที่เหมาะสมกับวัย ทั้งนี้ การกำกับตนเองมิได้หมายถึงการปล่อยให้เด็กจัดการการใช้สื่อโดยลำพัง แต่ต้องอาศัยการชี้แนะ กติกา และการเป็นแบบอย่างจากผู้ปกครองและครูควบคู่กัน

3. E คือ Emotional and Social Development หรือการพัฒนาอารมณ์และทักษะทางสังคมเป็นผลลัพธ์ที่เกิดจากการพัฒนาการรู้เท่าทันตนเองและการกำกับตนเองอย่างต่อเนื่อง เด็กสามารถเรียกชื่อและสื่อสารอารมณ์ของตนได้เหมาะสม ยอมรับความผิดหวัง ลดการตอบสนองอย่างหุนหันพลันแล่น และปรับพฤติกรรมให้สอดคล้องกับสถานการณ์ นอกจากนี้ เด็กยังมีโอกาสพัฒนาการรับฟัง การรอคอย การแบ่งปัน ความเห็นอกเห็นใจ และการปฏิบัติตามข้อตกลงร่วมกับผู้อื่น ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของการปรับตัวทางสังคมและการดำรงชีวิตในสภาพแวดล้อมดิจิทัลอย่างสมดุล

เมื่อเปรียบเทียบกับแนวคิดเดิม M-D-E Model มีความแตกต่างสำคัญ 3 ประการ ประการแรก โมเดลมิได้นำสติมาใช้เพียงเป็นกิจกรรมสร้างความสงบหรือเพิ่มสมาธิ แต่ใช้หลักสติปัฏฐาน 4 เป็นกรอบจำแนกสิ่งที่เด็กควรรู้เท่าทันอย่างเป็นระบบ ทั้งด้านร่างกาย ความรู้สึก สภาพจิต และเหตุปัจจัยของพฤติกรรม ประการที่สอง โมเดลเชื่อมการตระหนักรู้ภายในเข้ากับสถานการณ์การใช้สื่อดิจิทัลโดยตรง ซึ่งแตกต่างจากงานศึกษาด้านสติในเด็กที่มักมุ่งศึกษาการกำกับตนเองหรือพฤติกรรมทางสังคมในบริบททั่วไป และประการที่สาม โมเดลแสดงลำดับความสัมพันธ์จากการรู้เท่าทันตนเอง ไปสู่การกำกับตนเอง และต่อยอดไปสู่การพัฒนาอารมณ์และสังคม โดยเชื่อมหลักสติปัฏฐาน 4 เข้ากับแนวคิด Self-Regulation และ Executive Function ซึ่งทำหน้าที่อธิบายกระบวนการในระดับที่แตกต่างกันแต่เกื้อหนุนกัน อย่างไรก็ตาม M-D-E Model เป็นกรอบสังเคราะห์เชิงแนวคิดที่พัฒนาจากการวิเคราะห์เอกสารและงานศึกษาที่เกี่ยวข้อง จึงยังไม่อาจยืนยันประสิทธิผลในเชิงประจักษ์ได้ การนำโมเดลไปใช้ควรปรับกิจกรรมให้เหมาะสมกับอายุ ความสามารถทางภาษา พื้นฐานทางอารมณ์ และบริบทของครอบครัวหรือสถานศึกษา ตัวอย่างการประยุกต์ใช้ ได้แก่ การจัดกิจกรรมหายใจและสังเกตร่างกายก่อนใช้สื่อ การใช้บัตรภาพช่วยให้เด็กระบุความรู้สึก การกำหนดสัญญาณเตือนก่อนหมดเวลา การสนทนาเกี่ยวกับเหตุผลของข้อตกลง และการสะท้อนอารมณ์หลังการใช้สื่อ โดยผู้ใหญ่ควรทำหน้าที่เป็นผู้ชี้แนะและสร้างสภาพแวดล้อมที่ปลอดภัย มากกว่าการใช้กิจกรรมสติเป็นเครื่องมือบังคับให้เด็กสงบหรือเชื่อฟัง

สำหรับการวิจัยต่อยอด สามารถนำ M-D-E Model ไปพัฒนาเป็นโปรแกรมกิจกรรมสำหรับเด็กปฐมวัยและศึกษาผลก่อนและหลังการใช้โปรแกรม โดยประเมินตัวแปรด้านการรู้เท่าทันอารมณ์ การยับยั้งพฤติกรรม การรอคอย การปรับตัวเมื่อหมดเวลาใช้สื่อ และทักษะทางสังคม อาจใช้การวิจัยกึ่งทดลองเปรียบเทียบระหว่างกลุ่มที่ได้รับกิจกรรมตามโมเดลกับกลุ่มที่ได้รับการดูแลตามปกติ รวมทั้งเก็บข้อมูลจากการสังเกตเด็ก แบบประเมินของผู้ปกครองและครู ตลอดจนการสัมภาษณ์เกี่ยวกับความเป็นไปได้ในการนำกิจกรรมไปใช้ นอกจากนี้ ควรศึกษาความแตกต่างตามช่วงอายุ ระยะเวลาการใช้สื่อ รูปแบบการเลี้ยงดู และบริบทของสถานศึกษา เพื่อพิจารณาว่าองค์ประกอบใดของโมเดลมีความเหมาะสมและส่งผลต่อเด็กแต่ละกลุ่มแตกต่างกันอย่างไร ดังนั้น M-D-E Model จึงมีคุณค่าในฐานะกรอบเชิงแนวคิดที่เชื่อมหลักสติปัฏฐาน 4 เข้ากับการกำกับตนเองในการใช้สื่อดิจิทัลและพัฒนาการทางอารมณ์และสังคมของเด็กปฐมวัย โมเดลมิได้มุ่งปฏิเสธเทคโนโลยีหรือใช้สติแทนการดูแลของผู้ใหญ่ แต่เสนอให้การกำกับจากภายนอกดำเนินควบคู่กับการพัฒนาความสามารถภายในของเด็ก เพื่อให้เด็กค่อย ๆ เรียนรู้การรู้เท่าทันอารมณ์ เลือกตอบสนองต่อสิ่งเร้า และใช้เทคโนโลยีอย่างเหมาะสม สมดุล และสร้างสรรค์ตามวัย

สรุป

หลักสติปัฏฐาน 4 เป็นกรอบการพัฒนาการรู้เท่าทันตนเองที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อส่งเสริมการกำกับอารมณ์และพฤติกรรมของเด็กปฐมวัยในยุคดิจิทัลได้อย่างเป็นระบบ โดยกายานุปัสสนาช่วยให้เด็กรับรู้ลมหายใจ การเคลื่อนไหว และการเปลี่ยนแปลงของร่างกาย เวทนานุปัสสนาช่วยให้เด็กรู้เท่าทันความรู้สึกพอใจ ไม่พอใจ หรือเฉย ๆ จิตตานุปัสสนาช่วยให้เด็กสังเกตสภาพจิตที่กำลังสงบ โกรธ เบื่อ กระวนกระวาย หรือตื่นเต้น และธรรมานุปัสสนาช่วยให้เด็กเรียนรู้เหตุปัจจัยของอารมณ์ แรงกระตุ้น ข้อตกลง และผลของการกระทำในระดับที่เหมาะสมกับวัย การประยุกต์ใช้หลักธรรมทั้ง 4 ด้านจึงไม่ได้กดขี่หรือบังคับไม่ให้เด็กแสดงอารมณ์ แต่เป็นการพัฒนาให้เด็กรับรู้ เข้าใจ และเลือกแสดงออกอย่างเหมาะสม โดยเฉพาะเมื่อเผชิญกับสิ่งเร้าความพึงพอใจ และความผิดหวังที่เกิดขึ้นจากการใช้สื่อดิจิทัล

จากการศึกษาวิเคราะห์ ผู้เขียนได้นำเสนอ M-D-E Model เพื่อเชื่อมโยงองค์ความรู้ที่เดิมมักได้รับการอธิบายแยกออกจากกัน โมเดลประกอบด้วย Mindful Awareness หรือการรู้เท่าทันตนเองด้วยสติ Digital Self-Regulation หรือการกำกับตนเองในการใช้สื่อดิจิทัล และ Emotional and Social Development หรือการพัฒนาอารมณ์และทักษะทางสังคม คุณูปการสำคัญของโมเดลคือการนำหลักสติปัฏฐาน 4 มาเป็นฐานของกระบวนการพัฒนาจากภายในเด็ก ก่อนเชื่อมไปสู่การจัดการพฤติกรรมการใช้สื่อและผลลัพธ์ด้านอารมณ์และสังคม โมเดลจึงมิได้มุ่งปฏิเสธเทคโนโลยีหรือใช้สติแทนการกำกับดูแลจากผู้ใหญ่ แต่เสนอให้การสร้างกติกาและสภาพแวดล้อมจากภายนอกดำเนินควบคู่กับการพัฒนาความตระหนักรู้และความสามารถในการกำกับตนเองของเด็ก ดังนั้น ครอบครัวและสถานศึกษาจึงควรแปลงหลักสติปัฏฐาน 4 เป็นกิจกรรมสั้น เรียบง่าย และสอดคล้องกับพัฒนาการของเด็ก เช่น การสังเกตลมหายใจและร่างกายก่อนใช้สื่อ การบอกความรู้สึกเมื่อต้องหยุดใช้งาน การใช้ภาพช่วยระบุสภาพจิต และการสนทนาเกี่ยวกับเหตุผลของข้อตกลงและผลของการกระทำ โดยผู้ใหญ่ควรทำหน้าที่ชี้แนะ เป็นแบบอย่าง และสร้างบรรยากาศที่ปลอดภัยต่อการแสดงอารมณ์ สำหรับการศึกษาต่อไป ควรนำ M-D-E Model ไปพัฒนาเป็นโปรแกรมกิจกรรมและทดสอบเชิงประจักษ์ในเด็กปฐมวัยกลุ่มต่าง ๆ โดยประเมินการรู้เท่าทันอารมณ์ การยับยั้งพฤติกรรม การปรับตัวเมื่อสิ้นสุดเวลาใช้สื่อ และทักษะทางสังคม รวมทั้งศึกษาความเหมาะสมของโมเดลตามช่วงอายุ รูปแบบการเลี้ยงดู และบริบทของสถานศึกษา เพื่อยืนยันประสิทธิผลและพัฒนาแนวทางประยุกต์ใช้หลักสติปัฏฐาน 4 ให้มีความเหมาะสมกับเด็กปฐมวัยในสังคมดิจิทัลมากยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงศึกษาธิการ. (2560). หลักสูตรการศึกษาปฐมวัย พุทธศักราช 2560. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2559). พจนานุกรมพุทธศาสนา ฉบับประมวลศัพท์ (พิมพ์ครั้งที่ 27). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา.

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิธิบุณยากร). (2561). พุทธสันติวิธี: การบูรณาการหลักการและเครื่องมือจัดการความขัดแย้ง (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: หจก.ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สาธร แก่นมณี และคณะ. (2569). การประยุกต์ใช้หลักสติในการเรียนการสอน. วารสารศาสตร์โกศัย, 1(1), 76–88.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2565). สภาวะการศึกษาไทยปี 2564: สภาวการณ์การจัดการศึกษาตามแผนการปฏิรูปประเทศด้านการศึกษา. กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา.

สำนักนโยบายการพัฒนาเด็กปฐมวัย สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2564). สื่อจอใสอันตรายต่อเด็กปฐมวัยกว่าที่คิด. สืบค้นเมื่อ 15 มิถุนายน 2569 จาก https://shorturl.asia/zovwlp.

สุวิมล พิบูลย์. (2568). การวิเคราะห์ความเสี่ยงของเด็กระดับปฐมวัยสู่ความเป็นพลเมืองดิจิทัล. วารสารสหวิชาการงานวิจัยและนวัตกรรมสังคม, 1(2), 54–65.

Bockmann, J. O. & Yu, S. Y. (2022). Using mindfulness-based interventions to support self-regulation in young children: A review of the literature. Early Childhood Education Journal, 51(4), 693–703.

Diamond, A. (2013). Executive functions. Annual Review of Psychology, 64, 135–168.

Flook, L. et al. (2015). Promoting prosocial behavior and self-regulatory skills in preschool children through a mindfulness-based kindness curriculum. Developmental Psychology, 51(1), 44–51.

Hutton, J. S. et al. (2020). Associations between screen-based media use and brain white matter integrity in preschool-aged children. JAMA Pediatrics, 174(1), e193869.

Global Education Monitoring Report Team. (2023). Global education monitoring report 2023: Technology in education: A tool on whose terms?. Paris, France: UNESCO.

Zelazo, P. D. & Lyons, K. E. (2012). The Potential Benefits of Mindfulness Training in Early Childhood: A Developmental Social Cognitive Neuroscience Perspective. Child Development Perspectives, 6(2), 154–160.

Zimmerman, B. J. (2000). Attaining Self-Regulation: A Social Cognitive Perspective. In M. Boekaerts, P. R. Pintrich, & M. Zeidner (Eds.), Handbook of Self-Regulation (pp. 13-39). San Diego, CA: Academic Press.

JIDIR
วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์
JOURNAL OF INTERDISCIPLINARY INNOVATION REVIEW
ปีที่ 9 ฉบับที่ 5 กันยายน – ตุลาคม 2569 Vol. 9 No. 5 September – October 2026

วาทกรรมประชานิยมในการหาเสียงเลือกตั้งไทย

POPULIST RHETORIC IN THAI ELECTION CAMPAIGNS

ดลนภัส จันมณี*, เชาวลิต จันมณี
Dolnaphus Chanmanee*, Chaowalit Chanmanee
เทศบาลตำบลมะขามคู่ จังหวัดระยอง
Makham Khu Subdistrict Municipality, Rayong Province
*Corresponding Author E-mail: donnapaschanmanee@outlook.co.th
Received June 27, 2026; Revised July 26, 2026; Accepted August 5, 2026

บทคัดย่อ

วาทกรรมประชานิยมในการหาเสียงเลือกตั้งเป็นกลไกสำคัญที่พรรคการเมืองใช้ในการสร้างความหมายทางการเมือง สร้างความชอบธรรม และระดมการสนับสนุนจากผู้มีสิทธิเลือกตั้ง ผู้เขียนจึงมุ่งทำความเข้าใจและวิเคราะห์พัฒนาการ รูปแบบ ตลอดจนผลกระทบของวาทกรรมประชานิยมในการหาเสียงเลือกตั้งของไทย เพื่ออธิบายพลวัตการแข่งขันทางการเมือง โดยอาศัยการทบทวนวรรณกรรมและการสังเคราะห์องค์ความรู้จากเอกสารทางวิชาการที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดประชานิยม วาทกรรม และการเลือกตั้ง ซึ่งนำไปสู่ข้อค้นพบว่า วาทกรรมประชานิยมมิได้เป็นเพียงการนำเสนอนโยบายเพื่อดึงดูดคะแนนเสียง หากแต่เป็นกระบวนการสร้างความหมายผ่านการใช้ภาษา สัญลักษณ์ และการสื่อสาร เพื่อกำหนดภาพแทนของประชาชน สร้างคู่ขัดแย้งทางการเมือง และสร้างความเชื่อมั่นต่อพรรคการเมือง โดยวาทกรรมประชานิยมของไทยมีพัฒนาการอย่างต่อเนื่องจากการเน้นนโยบายด้านเศรษฐกิจและสวัสดิการ ไปสู่การสร้างเรื่องเล่าทางการเมือง การกำหนดอัตลักษณ์และการใช้สื่อต่าง ๆ เป็นเครื่องมือในการสื่อสารกับผู้มีสิทธิเลือกตั้ง อีกทั้ง วาทกรรมประชานิยมยังส่งผลทั้งในด้านบวกและด้านลบต่อระบอบประชาธิปไตย หรือก็คือ ช่วยผลักดันให้ประเด็นความเหลื่อมล้ำการเข้าถึงสวัสดิการ และคุณภาพชีวิตของประชาชนได้รับความสนใจมากขึ้น แต่ถึงอย่างนั้นก็อาจจะก่อให้เกิดการแข่งขันในด้านของนโยบายที่สร้างความเสี่ยงด้านการคลัง การลดทอนความเชื่อมั่นต่อสถาบันทางการเมือง และการขยายความขัดแย้งทางสังคม จากการสังเคราะห์แนวคิดต่าง ๆ สามารถพัฒนาเป็นกรอบวิเคราะห์วาทกรรมประชานิยมในการหาเสียงเลือกตั้งไทยที่ประกอบด้วย 4 องค์ประกอบ ได้แก่ 1. การสร้างภาพแทนของประชาชน 2. การกำหนดคู่ขัดแย้งทางการเมือง 3. การสร้างความหวังผ่านนโยบาย และ 4. การสื่อสารผ่านสื่อและเทคโนโลยีดิจิทัล ซึ่งมีความเชื่อมโยงกันในการสร้างความชอบธรรมทางการเมือง ระดมการสนับสนุนจากผู้มีสิทธิเลือกตั้ง และอธิบายพลวัตของการแข่งขันทางการเมืองไทยร่วมสมัยได้อย่างเป็นระบบ

คำสำคัญ: วาทกรรม, ประชานิยม, การเลือกตั้ง

Abstract

Populist discourse in electoral campaigns has become a key political mechanism through which parties construct political meaning, establish legitimacy, and mobilize electoral support. To better understand the dynamics of political competition, the authors explore the evolution, characteristics, and implications of populist discourse in Thai electoral campaigns through a comprehensive literature review and synthesis of academic documents concerning

populism, discourse, and elections. The analysis reveals that populist discourse extends beyond campaign promises or policy proposals; it functions as a discursive process that employs language, symbols, and political communication to construct representations of the people, define political antagonisms, and strengthen public confidence in political parties. Over time, Thai populist discourse has evolved from emphasizing economic and welfare policies to incorporating political narratives, identity construction, and diverse communication platforms, particularly digital media, as strategic tools for engaging voters. While populist discourse has contributed to greater public attention to social inequality, welfare accessibility, and quality of life, it has also generated challenges, including fiscally unsustainable policy competition, declining public trust in political institutions, and increasing political polarization. The synthesis further proposes a new analytical framework for examining populist discourse in Thai electoral campaigns, consisting of four interconnected dimensions: 1. the construction of the people, 2. the construction of political antagonism, 3. the construction of hope through public policy, and 4. communication through media and digital technologies. These dimensions collectively explain how populist discourse generates political legitimacy, mobilizes electoral support, and shapes the dynamics of contemporary electoral competition in Thailand.

Keywords: Discourse, Populism, Elections

บทนำ

ประชานิยม หรือ Populism เป็นแนวคิดและปรากฏการณ์ทางการเมืองที่ได้รับความสนใจอย่างกว้างขวางในวงวิชาการด้านรัฐศาสตร์และการเมืองเปรียบเทียบ เนื่องจากมีบทบาทเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องในหลายภูมิภาคของโลก ทั้งในยุโรป ลาตินอเมริกา เอเชีย และสหรัฐอเมริกา โดยเฉพาะในช่วงที่สังคมเผชิญความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ ความไม่ไว้วางใจต่อชนชั้นนำ และวิกฤตความชอบธรรมของสถาบันการเมือง การจะทำความเข้าใจพลวัตดังกล่าวอย่างเป็นระบบจำเป็นต้องแยกแยะความแตกต่างของแนวคิดที่สำคัญในเชิงเปรียบเทียบ โดยในเชิงเนื้อหาและอุดมการณ์ ประชานิยมถูกอธิบายว่าเป็นอุดมการณ์แกนบาง (Thin-Centered Ideology) ที่แบ่งโลกทางการเมืองออกเป็นสองฝ่ายที่เป็นปฏิปักษ์ต่อกัน คือ ประชาชนผู้บริสุทธิ์กับชนชั้นนำที่ฉ้อฉล และมองว่า การเมืองควรสะท้อนเจตจำนงของประชาชนเป็นสำคัญ (Mudde & Kaltwasser, 2017) ในขณะที่การอธิบายในเชิงรูปแบบและตรรกะทางการเมือง จะมองว่า ประชานิยมไม่ใช่แค่อุดมการณ์ทางการเมืองหรือชุดนโยบาย แต่เป็นกระบวนการสร้างความหมายทางการเมืองผ่านภาษา สัญลักษณ์และการกำหนดอัตลักษณ์ร่วมของประชาชน เพื่อสร้างความชอบธรรมและระดมการสนับสนุนทางการเมือง (Laclau, 2005) บทความนี้จึงได้เชื่อมโยงแนวคิดทั้งสองเข้าด้วยกันเพื่อสร้างเป็นกรอบการวิเคราะห์ โดยมองว่า วาทกรรมประชานิยมคือกระบวนการสื่อสารและสร้างความหมายทางภาษาที่พรรคการเมืองใช้เพื่อถ่ายทอดอุดมการณ์การแบ่งแยกประชาชนผู้ถูกกดขี่ออกจากผู้มีอำนาจ เพื่อต่อสู้ชิงพื้นที่ทางการเมือง

สำหรับประเทศไทย แนวคิดประชานิยมเริ่มได้รับความสนใจอย่างจริงจังตั้งแต่ช่วงต้นทศวรรษ 2540 และกลายเป็นประเด็นสำคัญภายหลังการเลือกตั้งทั่วไป พ.ศ. 2544 ซึ่งถือเป็นจุดเปลี่ยนแรกที่วาทกรรมประชานิยมถูกนำมาใช้อย่างเป็นรูปธรรมผ่านคำหาเสียงสั้น ๆ แต่ทรงพลังอย่าง “คิดใหม่ ทำใหม่ เพื่อไทยทุกคน” ที่ไม่เพียงนำเสนอนโยบาย 30 บาทรักษาทุกโรค หรือกองทุนหมู่บ้าน แต่ยังสร้างความหมายใหม่ว่ารัฐบาล คือ

ผู้แก้ไขปัญหาความเหลื่อมล้ำ ซึ่งนโยบายของรัฐบาลที่นำโดยพรรคไทยรักไทยในยุคนั้นถูกนำมาใช้อธิบายผ่านกรอบแนวคิดประชานิยมอย่างแพร่หลายในวงวิชาการ ต่อมา ประชานิยมได้กลายเป็นลักษณะเด่นของการแข่งขันทางการเมืองไทย โดยพรรคการเมืองหลายพรรคต่างเสนอนโยบายเพื่อระดมการสนับสนุนจากผู้มีสิทธิเลือกตั้ง (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2549) พลวัตของการใช้วาทกรรมนี้ดำเนินมาถึงจุดเปลี่ยนที่สำคัญอีกครั้งในการเลือกตั้งทั่วไป พ.ศ. 2566 เมื่อพรรคการเมืองเปลี่ยนจากการเน้นแค่นโยบายปากท้องไปสู่วาทกรรมที่ท้าทายโครงสร้างอำนาจ เช่น การใช้วาทกรรมอย่าง “มีลุง ไม่มีเรา” เพื่อสร้างเส้นแบ่งที่ชัดเจนระหว่างประชาชนกับกลุ่มขั้วอำนาจเดิม ลักษณะดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า ประชานิยมของไทยมิได้จำกัดอยู่เพียงการกำหนดนโยบายสาธารณะ แต่ยังเป็นกลยุทธ์สำคัญในการสื่อสารทางการเมืองและการสร้างความนิยมของพรรคการเมือง (Supamangmee, 2021)

แม้ว่านโยบายประชานิยมจะได้รับการศึกษาอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะในประเด็นผลกระทบด้านเศรษฐกิจ การคลัง และการพัฒนาสังคม แต่ยังมีงานวิชาการจำนวนไม่มากที่มุ่งวิเคราะห์ “วาทกรรมประชานิยม” ในฐานะเครื่องมือในการหาเสียงเลือกตั้ง ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่พรรคการเมืองและผู้นำใช้ภาษา สัญลักษณ์ และการสื่อสารเพื่อสร้างภาพแทนของประชาชน คู่แข่งทางการเมือง และอนาคตที่พึงปรารถนา (Laclau & Mouffe, 1985) การศึกษาวาทกรรมประชานิยมจึงมีความสำคัญต่อการทำความเข้าใจกลไกการสร้างความชอบธรรมทางการเมือง การกำหนดอัตลักษณ์ของประชาชน และการผลิตซ้ำความสัมพันธ์เชิงอำนาจภายในสังคมประชาธิปไตย (Mouffe, 2018) ช่องว่างขององค์ความรู้ดังกล่าวทำให้เห็นว่า แม้งานศึกษาที่ผ่านมาให้ความสำคัญกับผลลัพธ์ของนโยบายประชานิยม แต่ยังขาดการอธิบายกระบวนการสร้างวาทกรรมที่พรรคการเมืองใช้ในการกำหนดความหมายและโน้มน้าวการตัดสินใจของผู้มีสิทธิเลือกตั้ง

ด้วยเหตุผลดังกล่าว ผู้เขียนจึงมุ่งวิเคราะห์วาทกรรมประชานิยมในการหาเสียงเลือกตั้งของประเทศไทย โดยศึกษาพัฒนาการ รูปแบบ และกลยุทธ์การสร้างวาทกรรม ผ่านกรอบวิเคราะห์ที่สังเคราะห์จากทฤษฎีประชานิยมของและทฤษฎีวาทกรรมเพื่ออธิบายว่า วาทกรรมประชานิยมถูกใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างความชอบธรรม และกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับผู้มีอำนาจอย่างไร ผลการวิเคราะห์จะช่วยให้เข้าใจพลวัตของการแข่งขันทางการเมืองไทย ตลอดจนบทบาทของวาทกรรมประชานิยมที่มีต่อพัฒนาการของระบอบประชาธิปไตยและการกำหนดนโยบายสาธารณะในสังคมไทยร่วมสมัย

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับวาทกรรมประชานิยม

การศึกษาวาทกรรมประชานิยมในการหาเสียงเลือกตั้งไทยจำเป็นต้องอาศัยกรอบแนวคิดที่สามารถอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างภาษา อำนาจ และการเมือง เนื่องจากการหาเสียงเลือกตั้งมิได้เป็นเพียงกระบวนการนำเสนอนโยบายหรือแข่งขันกันด้านประสิทธิภาพการบริหารประเทศเท่านั้น แต่ยังเป็นกระบวนการสร้างความหมายทางการเมืองผ่านภาษา สัญลักษณ์ และการสื่อสารที่มุ่งสร้างความชอบธรรมให้แก่ผู้สมัครและพรรคการเมือง ตลอดจนกำหนดภาพแทนของกลุ่มต่าง ๆ ในสังคม ไม่ว่าจะเป็นประชาชน ชนชั้นนำ หรือฝ่ายตรงข้าม ให้สอดคล้องกับเป้าหมายทางการเมืองของตน แนวคิดวาทกรรมของ Laclau & Mouffe (1985) จึงได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางว่าเป็นกรอบการวิเคราะห์ที่สามารถอธิบายการเมืองร่วมสมัยได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเสนอว่า วาทกรรมไม่ได้เพียงการใช้ภาษาเพื่อสื่อสาร แต่เป็นกระบวนการสร้างความจริงทางสังคมที่ทำให้ความหมายบางอย่างได้รับการยอมรับเหนือความหมายอื่น และนำไปสู่การสร้างอำนาจนำในสังคม ภายใต้กรอบแนวคิดนี้การเมืองจึงเป็นพื้นที่ของการต่อสู้เพื่อกำหนดความหมาย มากกว่าจะเป็นการแข่งขันด้านนโยบายเพียงอย่างเดียว

Laclau (2005) ได้ขยายแนวคิดดังกล่าวโดยอธิบายว่า ประชานิยมมิใช่เพียงรูปแบบของนโยบายหรือรูปแบบการปกครอง แต่เป็นตรรกะทางการเมืองที่เกิดจากการสร้างประชาชนขึ้นมาในฐานะตัวแสดงทางการเมืองผ่านกระบวนการทางวาทกรรม แก่นสำคัญของประชานิยมจึงอยู่ที่การสร้างเส้นแบ่งระหว่างประชาชนกับชนชั้นนำหรือผู้มีอำนาจ ซึ่งถูกนำเสนอว่าเป็นฝ่ายที่ละเลยผลประโยชน์ของสังคม นอกจากนี้แนวคิดเรื่องห่วงโซ่แห่งความเท่าเทียม ซึ่งอธิบายว่า กลุ่มประชาชนที่มีปัญหาและข้อเรียกร้องแตกต่างกันสามารถถูกรวมเข้าไว้ด้วยกันภายใต้วาทกรรมเดียว ผ่านการใช้ตัวหมายที่ว่างเปล่า เช่น ความยุติธรรม การเปลี่ยนแปลง ประชาชน หรืออนาคต ซึ่งเป็นคำที่เปิดกว้างต่อการตีความและสามารถสร้างความรู้สึกร่วมให้กับผู้คนได้อย่างกว้างขวาง แนวคิดดังกล่าวมีความสำคัญต่อการศึกษาการหาเสียงเลือกตั้งไทย เนื่องจากพรรคการเมืองจำนวนมากมักใช้ถ้อยคำหรือสัญลักษณ์ที่มีความหมายกว้าง เพื่อเชื่อมโยงความต้องการของประชาชนหลากหลายกลุ่มให้กลายเป็นฐานสนับสนุนทางการเมืองเดียวกัน

แนวคิดประชานิยมในฐานะอุดมการณ์แกนบาง หรือ Thin-Centered Ideology ของ Mudde & Kaltwasser (2017) ยังช่วยอธิบายธรรมชาติของประชานิยมได้อย่างเป็นระบบ นักวิชาการทั้งสองเสนอว่าประชานิยมมิใช่อุดมการณ์ที่มีเนื้อหาสมบูรณ์เช่นเดียวกับเสรีนิยมหรือสังคมนิยม หากแต่เป็นอุดมการณ์ที่มีแกนความคิดเพียงบางส่วน โดยยึดหลักสำคัญว่า สังคมประกอบด้วยสองฝ่ายที่เป็นปฏิปักษ์ต่อกัน ได้แก่ ประชาชนผู้บริสุทธิ์ และชนชั้นนำที่เสื่อมทราม พร้อมเสนอว่า การเมืองควรสะท้อนเจตจำนงทั่วไปของประชาชนเป็นสำคัญ ความเป็นอุดมการณ์แกนบางทำให้ประชานิยมสามารถผสมผสานกับอุดมการณ์ทางการเมืองรูปแบบอื่นได้อย่างยืดหยุ่น ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายซ้าย ฝ่ายขวา ชาตินิยม หรือเสรีนิยม จึงอธิบายได้ว่าทำไมพรรคการเมืองที่มีแนวคิดแตกต่างกันจึงสามารถใช้วาทกรรมประชานิยมในการหาเสียงเลือกตั้งได้เช่นเดียวกัน ในบริบทของประเทศไทย ลักษณะดังกล่าวสะท้อนผ่านการนำเสนอนโยบายที่มุ่งตอบสนองความต้องการของประชาชน ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สวัสดิการ การลดค่าครองชีพ หรือการเพิ่มโอกาสทางสังคม แม้ว่าพรรคการเมืองแต่ละพรรคจะมีอุดมการณ์และแนวทางการบริหารประเทศแตกต่างกันก็ตาม

จากการวิเคราะห์ร่วมกันระหว่างแนวคิดของ Mudde และ Laclau จะเห็นได้ชัดเจนว่า ทฤษฎีเหล่านี้มิได้เป็นเพียงกรอบอธิบายปรากฏการณ์ทางการเมืองในเชิงนามธรรม แต่ส่งผลโดยตรงต่อการกำหนดรูปแบบภาษาและสัญลักษณ์ในวาทกรรมหาเสียงของพรรคการเมืองอย่างมีนัยสำคัญ กล่าวคือ กรอบคิดแบบอุดมการณ์แกนบางบังคับให้พรรคการเมืองต้องเลือกใช้ภาษาเชิงขั้วตรงข้าม หรือที่เรียกว่า Binary Opposition ในการสื่อสาร เพื่อขับเน้นภาพความขัดแย้งระหว่างฝ่ายประชาชนผู้เป็นคนดีหรือตกเป็นเหยื่อกับชนชั้นนำที่ถูกสร้างภาพให้เป็นผู้ร้ายหรือต้นตอของปัญหา (Mudde & Kaltwasser, 2017) ในขณะเดียวกัน แนวคิดเรื่องตัวหมายที่ว่างเปล่าก็เป็นตัวกำหนดให้ภาษาและสัญลักษณ์ที่ใช้ในการหาเสียงต้องเป็นถ้อยคำที่มีความหมายกว้างขวางและยืดหยุ่น เช่น คำว่า ความเท่าเทียม ความเปลี่ยนแปลง หรืออนาคตที่ดีกว่า การใช้ภาษาที่มีความหมายเปิดกว้างเช่นนี้มีเป้าหมายเชิงยุทธศาสตร์เพื่อดึงดูดกลุ่มคนที่มีข้อเรียกร้องหรือปัญหาที่หลากหลาย ให้เข้ามาผนึกกำลังกันและรู้สึกเป็นพวกเดียวกันภายใต้ห่วงโซ่แห่งความเท่าเทียมเดียวกัน (Laclau, 2005) การเชื่อมโยงทฤษฎีเข้ากับรูปแบบการสื่อสารนี้จึงช่วยยืนยันว่า การเลือกใช้คำหาเสียงของพรรคการเมืองมิใช่เพียงวาทศิลป์ทั่วไป แต่เป็นการออกแบบภาษาอย่างเป็นระบบตามตรรกะของประชานิยมเพื่อช่วงชิงพื้นที่ทางการเมือง

เมื่อพิจารณาในบริบทของประเทศไทย นักวิชาการหลายคนได้อธิบายว่า ประชานิยมไทยมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างจากประชานิยมในภูมิภาคอื่น Phongpaichit & Baker (2008) เสนอแนวคิดเกี่ยวกับประชานิยมทางธุรกิจเพื่ออธิบายว่า การเมืองไทยในช่วงหลังปี พ.ศ. 2544 ได้ผสมผสานการบริหารแบบภาคธุรกิจเข้ากับนโยบายที่มุ่งสร้างความนิยมจากประชาชน จนทำให้ผู้นำทางการเมืองสามารถสร้างความสัมพันธ์โดยตรงกับประชาชนผ่านนโยบายและการสื่อสารสาธารณะ โดยประชานิยมได้กลายเป็นองค์ประกอบสำคัญของการ

แข่งขันทางการเมืองไทย เพราะพรรคการเมืองต่างใช้การกำหนดนโยบายและการสื่อสารเชิงสัญลักษณ์เพื่อสร้างความชอบธรรมและความนิยมจากผู้มีสิทธิเลือกตั้ง (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2549) และประชานิยมควรถูกใช้เป็นมาตรการเฉพาะในบางสถานการณ์มากกว่าการกำหนดเป็นแนวทางหลักของการพัฒนาประเทศ เนื่องจากอาจก่อให้เกิดภาระทางเศรษฐกิจและการคลังในระยะยาว ดังนั้น แนวทางประชานิยม สมควรจะเป็น “ทางเลือก” ในการดำเนินนโยบายเพียงชั่วครั้งชั่วคราวเสียมากกว่าที่จะเป็น “บรรทัดฐาน” ของการลดความเหลื่อมล้ำในสังคมอย่างถาวร (ยุทธศาสตร์ หน่อแก้ว, 2564) ซึ่งสังเกตได้จากนโยบายหาเสียงของพรรคการเมืองจำนวนหนึ่งมีลักษณะเป็นการเสนอผลประโยชน์โดยตรงแก่ประชาชนเพื่อสร้างแรงจูงใจในการเลือกตั้ง แม้ว่านโยบายบางประการอาจยังขาดความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติหรือไม่มีแหล่งงบประมาณรองรับอย่างเพียงพอก็ตาม (รัฐชฎา ฤาแรง และคณะ, 2567) วาทกรรมประชานิยมของไทยนั้นจึงไม่ได้เป็นแค่การแข่งขันในเรื่องของนโยบาย หากยังเป็นการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดและการสร้างความหวังให้แก่ประชาชนผ่านการสื่อสารทางการเมือง จากแนวคิดและทฤษฎีดังกล่าว วาทกรรมประชานิยมในการหาเสียงเลือกตั้งไทยเป็นกระบวนการสร้างความหมายทางการเมืองที่ประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญหลายประการ ได้แก่ การสร้างภาพแทนของ ประชาชนในฐานะเจ้าของอำนาจอธิปไตย การกำหนดชนชั้นนำหรือฝ่ายตรงข้ามให้เป็นคู่ขัดแย้ง การใช้ภาษาและสัญลักษณ์เพื่อเชื่อมโยงข้อเรียกร้องของประชาชนหลายกลุ่มเข้าไว้ด้วยกัน และการนำเสนอนโยบายที่สร้างความคาดหวังต่อการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจและสังคมในระยะสั้น กระบวนการเหล่านี้มิได้เกิดขึ้นโดยบังเอิญ หากเป็นการสร้างวาทกรรมที่มีเป้าหมายเพื่อสร้างความชอบธรรม ระดมการสนับสนุนและขยายฐานทางการเมืองของพรรคการเมืองในช่วงการเลือกตั้ง

สรุป วาทกรรมประชานิยมในการหาเสียงเลือกตั้งเป็นกระบวนการสร้างความหมายทางการเมืองผ่านการใช้ภาษา สัญลักษณ์ และการสื่อสาร เพื่อกำหนดภาพแทนของประชาชนและฝ่ายตรงข้าม ตลอดจนสร้างความชอบธรรมและการยอมรับต่อพรรคการเมืองและผู้นำทางการเมือง วาทกรรมดังกล่าวมิได้จำกัดอยู่เพียงการนำเสนอนโยบายสาธารณะ แต่ยังครอบคลุมถึงการสร้างอัตลักษณ์ร่วม การเชื่อมโยงความต้องการของประชาชนหลายกลุ่ม และการกำหนดทิศทางการรับรู้ของสังคมต่อประเด็นทางการเมือง ดังนั้น กรอบแนวคิดเหล่านี้จึงเป็นพื้นฐานสำคัญในการวิเคราะห์วาทกรรมประชานิยมของพรรคการเมืองไทย ทั้งในด้านกลยุทธ์การหาเสียง การสร้างความนิยมทางการเมือง และผลกระทบที่มีต่อพัฒนาการของระบอบประชาธิปไตยไทยร่วมสมัย

พัฒนาการและรูปแบบของวาทกรรมประชานิยมในการหาเสียงเลือกตั้งไทย

วาทกรรมประชานิยมในการหาเสียงเลือกตั้งของไทยมีพัฒนาการที่เปลี่ยนแปลงไปตามบริบททางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมในแต่ละช่วงเวลา จากเดิมที่มุ่งนำเสนอนโยบายเพื่อแก้ไขปัญหาปากท้องของประชาชน ได้ขยายไปสู่การสร้างความหมายทางการเมืองและการแข่งขันด้านการสื่อสารระหว่างพรรคการเมืองอย่างเข้มข้น จนกลายเป็นองค์ประกอบสำคัญของการเลือกตั้งไทยในปัจจุบัน แม้คำว่า ประชานิยมจะถูกกล่าวถึงก่อนหน้านั้นในวงวิชาการ แต่การเลือกตั้งทั่วไป พ.ศ. 2544 ถือเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่ทำให้วาทกรรมประชานิยมได้รับความสนใจอย่างกว้างขวาง ผ่านการนำเสนอนโยบายที่ตอบสนองความต้องการของประชาชนระดับรากหญ้า เช่น โครงการหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า กองทุนหมู่บ้าน และการพักชำระหนี้เกษตรกร ซึ่งช่วยสร้างภาพลักษณ์ของพรรคการเมืองในฐานะผู้เข้าใจปัญหาของประชาชนและพร้อมแก้ไขความเหลื่อมล้ำทางสังคม (Phongpaichit & Baker, 2008) การหาเสียงในช่วงเวลาดังกล่าวจึงไม่ได้เน้นเพียงการเสนอแนวนโยบาย หากยังใช้ภาษาที่เรียบง่าย เข้าถึงประชาชน และสร้างความรู้สึกว่ารัฐสามารถเป็นกลไกสำคัญในการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนได้โดยตรง

ภายหลังการรัฐประหาร พ.ศ. 2549 วาทกรรมประชานิยมได้เข้าสู่ช่วงของการปรับตัวและการแข่งขันระหว่างพรรคการเมืองมากขึ้น นโยบายที่เคยเป็นจุดเด่นของพรรคหนึ่งเริ่มถูกนำไปประยุกต์ใช้โดยพรรคการเมืองอื่น แม้จะมีแนวคิดหรือจุดยืนทางการเมืองแตกต่างกันก็ตาม ส่งผลให้ประชานิยมค่อย ๆ กลายเป็นยุทธศาสตร์หลักของการหาเสียงเลือกตั้ง มากกว่าจะเป็นเอกลักษณ์ของพรรคการเมืองใดพรรคการเมืองหนึ่ง ในช่วงเวลาดังกล่าว พรรคการเมืองต่างนำเสนอนโยบายด้านสวัสดิการ การศึกษา การพัฒนาเศรษฐกิจและการช่วยเหลือเกษตรกร เพื่อแข่งขันกันสร้างความเชื่อมั่นจากผู้มีสิทธิเลือกตั้ง ขณะเดียวกัน การสื่อสารทางการเมืองก็เริ่มใช้การเปรียบเทียบระหว่างประชาชนกับผู้มีอำนาจ หรือรัฐบาลเดิมมากขึ้น ทำให้วาทกรรมประชานิยมไม่ได้มุ่งเฉพาะการนำเสนอนโยบาย แต่ยังเป็นการสร้างภาพแทนของฝ่ายที่สามารถแก้ไขปัญหาให้แก่ประชาชนได้ดีกว่าคู่แข่งทางการเมือง (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2549)

หลังการรัฐประหาร พ.ศ. 2557 วาทกรรมประชานิยมมีพัฒนาการที่น่าสนใจยิ่งขึ้น แม้ว่ารัฐบาลในขณะนั้นจะวิพากษ์วิจารณ์นโยบายประชานิยมของรัฐบาลก่อนหน้า แต่กลับดำเนินมาตรการหลายด้านที่มีลักษณะใกล้เคียงกับประชานิยม เช่น การจัดสวัสดิการผ่านบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ การสนับสนุนรายได้เกษตรกรและมาตรการช่วยเหลือผู้มีรายได้น้อย ปรากฏการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า วาทกรรมประชานิยมได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของการกำหนดนโยบายสาธารณะและเป็นความคาดหวังของประชาชนต่อรัฐบาลทุกชุด ไม่ว่ารัฐบาลนั้นจะมาจากการเลือกตั้งหรือไม่ก็ตาม นอกจากนี้ การสื่อสารทางการเมืองยังเปลี่ยนแปลงตามความก้าวหน้าของเทคโนโลยีดิจิทัล โดยสื่อสังคมออนไลน์กลายเป็นพื้นที่สำคัญในการเผยแพร่นโยบาย สร้างภาพลักษณ์ของผู้นำ และสื่อสารกับประชาชนอย่างรวดเร็ว ทำให้การแข่งขันทางการเมืองไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะบนเวทีปราศรัย แต่ขยายไปสู่พื้นที่ออนไลน์อย่างเต็มรูปแบบ (Moffitt, 2016)

การเลือกตั้งทั่วไป พ.ศ. 2566 ถือเป็นช่วงที่วาทกรรมประชานิยมมีความหลากหลายและซับซ้อนมากที่สุด พรรคการเมืองมิได้แข่งขันกันเพียงการนำเสนอนโยบายด้านเศรษฐกิจหรือการแจกจ่ายสวัสดิการเท่านั้น แต่ยังแข่งขันกันผ่านการสร้างเรื่องเล่า (Political Narrative) และการกำหนดภาพของอนาคตประเทศ โดยใช้ภาษาและข้อความที่กระตุ้นให้ประชาชนรับรู้ถึงปัญหาที่กำลังเผชิญ พร้อมเสนอว่าพรรคของตนเป็นผู้มีศักยภาพในการเปลี่ยนแปลงสถานการณ์ดังกล่าว การศึกษาการสื่อสารหาเสียงของพรรคการเมืองในการเลือกตั้งครั้งนี้ พบว่า พรรคการเมืองนิยมใช้ข้อความที่สะท้อนปัญหาของสังคม เสนอการเปลี่ยนแปลง และสร้างความหวังต่ออนาคต เพื่อโน้มน้าวให้ประชาชนเกิดความเชื่อมั่นและตัดสินใจสนับสนุนพรรคการเมืองของตน (ธรรมวัฒน์ พัฒนาสุทธินนท์, 2567) รูปแบบการสื่อสารดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าวาทกรรมประชานิยมในยุคปัจจุบันไม่ได้อาศัยเพียงการให้คำมั่นด้านนโยบาย แต่ยังให้ความสำคัญกับการสร้างความรู้สึกร่วม ความเชื่อมั่น และอารมณ์ทางการเมืองของผู้มีสิทธิเลือกตั้งผ่านการสื่อสารในโลกดิจิทัล

การเปลี่ยนแปลงของวาทกรรมประชานิยมในแต่ละยุคสมัยมิได้เกิดขึ้นเพียงเพราะการปรับเปลี่ยนกลยุทธ์การหาเสียงทั่วไป แต่เป็นผลลัพธ์โดยตรงจากแรงขับเคลื่อนของบริบททางการเมืองและเทคโนโลยีที่บังคับให้พรรคการเมืองต้องปรับรื้อรูปแบบภาษาและสัญลักษณ์เพื่อให้สอดรับกับสถานการณ์ เมื่อวิเคราะห์ย้อนกลับไปในการเลือกตั้ง พ.ศ. 2544 จะพบว่าบริบทวิกฤตเศรษฐกิจต้มยำกุ้งเป็นปัจจัยสำคัญที่กำหนดให้วาทกรรมประชานิยมต้องใช้ภาษาเชิงโครงสร้างสวัสดิการ โดยมีการสร้างสัญลักษณ์ที่เป็นรูปธรรม เช่น คำว่ากองทุนหมู่บ้าน หรือบัตรทอง เพื่อตอบสนองต่อความเดือดร้อนเรื่องปากท้องและการขาดแคลนทรัพยากรของประชาชนในขณะนั้นอย่างเร่งด่วน (อภิชาต สถิตนิรามัย และคณะ, 2556) ภาษาในยุคดังกล่าวจึงถูกออกแบบมาให้เน้นความตระหนักรู้ถึงการเข้ามาโอบอุ้มและช่วยเหลือโดยตรงจากโครงสร้างของรัฐ ในทางตรงกันข้ามเมื่อบริบทของประเทศก้าวเข้าสู่ช่วงหลังการรัฐประหาร พ.ศ. 2557 จนถึงการเลือกตั้ง พ.ศ. 2566 โครงสร้างความขัดแย้งในสังคมได้เปลี่ยนรูปจากการต่อสู้เรื่องสิทธิทำกินหรือปากท้อง ไปสู่ความขัดแย้งเชิงโครงสร้าง

อำนาจ อุดมการณ์ และความเหลื่อมล้ำทางการเมือง ประกอบกับการเข้ามามีบทบาทอย่างเต็มรูปแบบของเทคโนโลยีสื่อดิจิทัล (Moffitt, 2016) บริบทใหม่นี้จึงบีบบังคับให้รูปแบบของภาษาและสัญลักษณ์ต้องเปลี่ยนรูปไป จากที่เคยมุ่งเน้นเพียงนโยบายแจกเงินหรือการให้สวัสดิการ กลายสภาพเป็นวาทกรรมเชิงอารมณ์และสัญลักษณ์ที่ท้าทายโครงสร้างอำนาจ พรรคการเมืองได้ปรับกลยุทธ์ไปสู่การสร้างเรื่องเล่าถึงอนาคต ผสมผสานกับการใช้วลีสั้น ๆ แฮชแท็ก # หรือมีม (Memes) ในโลกออนไลน์ ซึ่งเป็นรูปแบบภาษาที่สอดรับกับพฤติกรรมการบริโภคสื่อของผู้มีสิทธิเลือกตั้งยุคใหม่ตามทฤษฎีการสื่อสาร (ธรรมวัฒน์ พัฒนาสุทธินนท์, 2567) การเปลี่ยนแปลงนี้ยืนยันว่า วาทกรรมประชานิยมได้ถูกยกระดับจากการเป็นเพียงเครื่องมือแก้ปัญหาเศรษฐกิจไปสู่การเป็นเครื่องมือทางภาษาเพื่อปะทะสังสรรค์ทางความคิดและช่วงชิงอำนาจนำในพื้นที่ทางการเมืองดิจิทัลอย่างสมบูรณ์ จากพัฒนาการดังกล่าว สามารถสังเกตได้ว่า วาทกรรมประชานิยมในการหาเสียงเลือกตั้งไทยได้เปลี่ยนแปลงจากการเน้นนโยบายที่ตอบสนองปัญหาปากท้องของประชาชนในระยะแรก ไปสู่การใช้วาทกรรมที่มีความซับซ้อนมากขึ้น ทั้งการสร้างอัตลักษณ์ของประชาชน การกำหนดคู่ขัดแย้งทางการเมือง การสร้างความหวังต่ออนาคต และการใช้สื่อดิจิทัลเป็นเครื่องมือสื่อสารอย่างมีประสิทธิภาพ ส่งผลให้ประชานิยมมิได้เป็นเพียงรูปแบบของนโยบายสาธารณะอีกต่อไป หากแต่เป็นกลยุทธ์สำคัญในการสร้างความหมายทางการเมือง ระดมการสนับสนุนจากประชาชน และกำหนดทิศทางการแข่งขันทางการเมืองของประเทศไทยในยุคปัจจุบัน (Mudde & Kaltwasser, 2017)

โดยสรุปแล้ว วาทกรรมประชานิยมมีการปรับเปลี่ยนอย่างต่อเนื่องตามบริบททางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยี จากเดิมที่มุ่งนำเสนอนโยบายเพื่อแก้ไขปัญหาปากท้องและยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน ได้พัฒนาไปสู่การใช้ภาษา สัญลักษณ์ และการสื่อสารเพื่อสร้างความหมายทางการเมือง สร้างอัตลักษณ์ของประชาชน กำหนดภาพของฝ่ายตรงข้าม และสร้างความเชื่อมั่นต่อพรรคการเมืองผ่านทั้งเวทีหาเสียงและสื่อดิจิทัล ส่งผลให้วาทกรรมประชานิยมไม่ได้เป็นเพียงเครื่องมือในการนำเสนอนโยบายสาธารณะเท่านั้น แต่ยังเป็นกลยุทธ์สำคัญในการสร้างความนิยม ระดมการสนับสนุนจากผู้มีสิทธิเลือกตั้ง และกำหนดทิศทางการแข่งขันทางการเมืองของประเทศไทยในแต่ละยุคสมัย จนกลายเป็นองค์ประกอบสำคัญของการเลือกตั้งไทยในปัจจุบัน

ผลกระทบของวาทกรรมประชานิยมต่อระบอบประชาธิปไตยและความเหลื่อมล้ำในสังคมไทย

วาทกรรมประชานิยมที่ใช้ในการหาเสียงเลือกตั้งของพรรคการเมืองไทยมีอิทธิพลต่อทั้งการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม โดยไม่ได้ส่งผลเฉพาะในช่วงการเลือกตั้งเท่านั้น แต่ยังมีผลต่อการกำหนดทิศทางการพัฒนาประเทศในระยะยาว การนำเสนอนโยบายที่มุ่งตอบสนองความต้องการของประชาชนช่วยให้กลุ่มที่เคยมีข้อจำกัดในการเข้าถึงทรัพยากรและบริการของรัฐได้รับความสนใจมากขึ้น ทั้งด้านสวัสดิการ การรักษาพยาบาล การศึกษา และการพัฒนาอาชีพ ส่งผลให้ประเด็นความเหลื่อมล้ำและคุณภาพชีวิตของประชาชนกลายเป็นวาระสำคัญของการแข่งขันทางการเมือง อย่างไรก็ตาม การขยายตัวของประชานิยมยังสะท้อนให้เห็นว่า ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและสังคมเป็นปัจจัยสำคัญที่เอื้อต่อการเติบโตของวาทกรรมประชานิยม เนื่องจากประชาชนคาดหวังให้รัฐเข้ามาแก้ไขปัญหาและกระจายโอกาสอย่างเป็นธรรมมากยิ่งขึ้น

วาทกรรมประชานิยมส่งผลต่อการกำหนดนโยบายสาธารณะและการบริหารงบประมาณของประเทศ เนื่องจากพรรคการเมืองมักแข่งขันกันนำเสนอนโยบายที่สามารถสร้างแรงจูงใจให้ประชาชนตัดสินใจเลือกพรรคของตน โดยเฉพาะนโยบายด้านสวัสดิการ การสนับสนุนรายได้ และการช่วยเหลือประชาชนในรูปแบบต่าง ๆ แม้นโยบายเหล่านี้จะช่วยบรรเทาความเดือดร้อนของประชาชนในระยะสั้น แต่หากขาดการวางแผนด้านงบประมาณและการประเมินความเป็นไปได้อย่างรอบด้าน ก็อาจส่งผลต่อเสถียรภาพทางการคลังของ

ประเทศในระยะยาว นอกจากนี้ เมื่อรัฐบาลไม่สามารถดำเนินนโยบายได้ตามที่หาเสียงไว้ ย่อมกระทบต่อความเชื่อมั่นของประชาชนที่มีต่อพรรคการเมืองและกระบวนการเลือกตั้ง ซึ่งอาจทำให้ความศรัทธาต่อระบอบประชาธิปไตยลดลงได้ (รัฐชฎา ฤาแรง และคณะ, 2567)

ผลกระทบอีกประการหนึ่ง คือ การเปลี่ยนแปลงลักษณะของการแข่งขันทางการเมืองและความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับสถาบันทางการเมือง วาทกรรมประชานิยมมักใช้การสร้างภาพของประชาชนในฐานะผู้ได้รับผลกระทบจากความเหลื่อมล้ำ และเปรียบเทียบกับชนชั้นนำหรือผู้มีอำนาจที่ถูกมองว่าไม่สามารถตอบสนองความต้องการของสังคมได้อย่างเพียงพอ การสื่อสารในลักษณะดังกล่าวช่วยสร้างความรู้สึกร่วมและระดมการสนับสนุนจากประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ แต่ในขณะเดียวกันก็อาจนำไปสู่การลดทอนความน่าเชื่อถือของสถาบันทางการเมืองและองค์กรที่ทำหน้าที่ตรวจสอบถ่วงดุล หากประชาชนมองว่า สถาบันเหล่านั้นเป็นอุปสรรคต่อการดำเนินนโยบายที่ตนสนับสนุน ปรากฏการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าการแข่งขันทางการเมืองไม่ได้เกิดขึ้นเพียงในเชิงนโยบาย หากยังเป็นการแข่งขันเพื่อสร้างความชอบธรรมและครอบครองพื้นที่ทางความคิดของสังคมอีกด้วย (Phongpaichit & Baker, 2008)

นอกจากนี้ วาทกรรมประชานิยมยังมีส่วนต่อการขยายความแตกต่างทางความคิดและการแบ่งขั้วทางการเมืองในสังคมไทย เนื่องจากการหาเสียงเลือกตั้งจำนวนมากใช้การสื่อสารที่เน้นความแตกต่างระหว่างกลุ่มทางสังคม ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ หรือความไม่เป็นธรรมที่ประชาชนเผชิญ เพื่อสร้างความรู้สึกเป็นพวกเดียวกันและระดมการสนับสนุนทางการเมือง แม้วิธีการดังกล่าวจะช่วยให้ประชาชนตื่นตัวและมีส่วนร่วมทางการเมืองมากขึ้น แต่ก็อาจทำให้ความเห็นต่างถูกมองเป็นความขัดแย้ง และนำไปสู่การแบ่งแยกทางการเมืองในระยะยาว หากขาดกระบวนการสร้างความเข้าใจร่วมและการเปิดพื้นที่สำหรับการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นอย่างสร้างสรรค์ ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นย่อมส่งผลต่อเสถียรภาพของระบอบประชาธิปไตยและความไว้วางใจระหว่างประชาชนกับสถาบันทางการเมือง (Mouffe, 2018) แต่ถึงอย่างนั้นวาทกรรมประชานิยมก็ไม่ได้ส่งผลในด้านลบเพียงอย่างเดียว หากยังมีบทบาทในการผลักดันให้ปัญหาของประชาชนกลุ่มที่เคยถูกละเลยได้รับความสนใจจากภาครัฐมากขึ้น ทำให้ประเด็นด้านสวัสดิการ ความยากจน ความเหลื่อมล้ำ และการเข้าถึงโอกาสทางสังคมกลายเป็นวาระสำคัญของการกำหนดนโยบายสาธารณะ การแข่งขันทางการเมืองจึงไม่ได้จำกัดอยู่เพียงการแสวงหาอำนาจ แต่ยังเป็นแรงผลักดันให้พรรคการเมืองต้องพัฒนานโยบายที่ตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนมากขึ้น ดังนั้น ผลกระทบของวาทกรรมประชานิยมจึงมีทั้งด้านที่ช่วยขยายการมีส่วนร่วมทางการเมืองและด้านที่อาจก่อให้เกิดความเสี่ยงต่อเสถียรภาพของประชาธิปไตย หากการใช้วาทกรรมดังกล่าวมุ่งสร้างความนิยมในระยะสั้นโดยละเลยความยั่งยืนของนโยบายและผลประโยชน์ของประเทศในระยะยาว (Mudde & Kaltwasser, 2017)

การวิเคราะห์ในเชิงลึกยังชี้ให้เห็นว่า การที่พรรคการเมืองเลือกใช้วาทกรรมแบ่งขั้วทางการเมืองตามตรรกะของประชานิยม ได้ก่อให้เกิดผลสะท้อนกลับ หรือ Feedback Loop อย่างมีนัยสำคัญต่อรูปแบบภาษาและพฤติกรรมทางการเมืองของสังคมในระยะยาว ในด้านบวก การใช้วาทกรรมที่มุ่งสร้างความหวังและฉายภาพอนาคตที่ดีกว่า ได้กลายเป็นเครื่องมือทรงพลังที่ช่วยกระตุ้นให้ประชาชนที่เคยเพิกเฉยต่อการเมืองหันมาตื่นตัวและมีส่วนร่วมทางการเมืองมากยิ่งขึ้น (อภิชาต สถิตนิรามัย และคณะ, 2556) ภาษาที่กระตุ้นความหวังนี้ทำลายกำแพงความซับซ้อนของโครงสร้างรัฐ ทำให้ประชาชนสามารถเชื่อมโยงวิถีชีวิตของตนเข้ากับการเมืองได้อย่างเป็นรูปธรรม ทว่าในอีกด้านหนึ่ง ผลสะท้อนกลับในเชิงลบก็มีความรุนแรงไม่แพ้กัน เมื่อวาทกรรมประชานิยมถูกผลักไปสู่ขั้วสุดโต่ง การใช้ภาษาและสัญลักษณ์ทางการเมืองจะแปรสภาพสู่การผลิตซ้ำวาทกรรมที่มุ่งด้อยค่าหรือลดทอนความน่าเชื่อถือของฝ่ายตรงข้ามอย่างต่อเนื่อง ปรากฏการณ์นี้ทำให้ภาษาทางการเมืองในพื้นที่สาธารณะมีความรุนแรงและมุ่งทำลายล้างมากกว่าการแลกเปลี่ยนด้วยเหตุผล ผลลัพธ์ในระยะยาว คือ

การสร้างสภาวะที่สังคมถูกแบ่งแยกออกเป็นฝักฝ่ายอย่างเด็ดขาดจนนำไปสู่ความขัดแย้งทางสังคมที่ฝังรากลึกและยากต่อการประนีประนอม เนื่องจากความเห็นต่างทางการเมืองถูกยกระดับให้กลายเป็นการต่อสู้ระหว่างความดีกับความเลวร้ายตามตรรกะของประชานิยม ซึ่งสั่นคลอนรากฐานการดำรงอยู่ร่วมกันในสังคมประชาธิปไตยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ (Mouffe, 2018)

โดยสรุป วาทกรรมประชานิยมในการหาเสียงเลือกตั้งไทยจึงมีลักษณะเป็นดาบสองคมที่สร้างผลกระทบทั้งในทางบวกและทางลบต่อระบอบประชาธิปไตยไทยไปพร้อมกัน ในด้านหนึ่งช่วยเพิ่มการมีส่วนร่วมและความสนใจทางการเมืองของประชาชนกลุ่มที่เคยถูกละเลย แต่ในอีกด้านหนึ่งก็สร้างความเสี่ยงทางการคลัง บั่นทอนกลไกตรวจสอบถ่วงดุล และขยายความขัดแย้งทางสังคมให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น ความท้าทายสำคัญสำหรับการเมืองไทยในอนาคตจึงอยู่ที่การหาจุดสมดุลระหว่างการตอบสนองความต้องการที่แท้จริงของประชาชนผ่านนโยบายที่มีความเป็นไปได้ทางการคลัง กับการรักษาไว้ซึ่งสถาบันทางการเมืองที่เข้มแข็งและกลไกตรวจสอบถ่วงดุลที่มีประสิทธิภาพ

องค์ความรู้ใหม่

ภาพที่ 1 วาทกรรมประชานิยมในการหาเสียงเลือกตั้งไทย

จากภาพที่ 1 สามารถอธิบายความสัมพันธ์ขององค์ประกอบในกรอบวิเคราะห์วาทกรรมประชานิยมในการหาเสียงเลือกตั้งไทยได้อย่างเป็นระบบ โดยแสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงของแต่ละองค์ประกอบในลักษณะของจุดเริ่มต้น กระบวนการ และผลลัพธ์อย่างชัดเจน

โดยในส่วนของจุดเริ่มต้นของการสร้างวาทกรรมประชานิยม คือ การสร้างความหมายทางการเมืองที่ประกอบด้วย 2 องค์ประกอบแรก ได้แก่ 1. การสร้างภาพแทนของประชาชน เพื่อกำหนดให้ประชาชนเป็นศูนย์กลางและเป็นผู้ได้รับผลกระทบจากความเหลื่อมล้ำ ควบคู่ไปกับ 2. การกำหนดคู่ขัดแย้งทางการเมืองผ่านการสร้างภาพของชนชั้นนำหรือผู้มีอำนาจในฐานะอุปสรรคและต้นตอของปัญหา การประกอบสร้างความหมายทั้งสองส่วนนี้ทำหน้าที่เป็นรากฐานสำคัญในการขีดเส้นแบ่งขั้วทางการเมือง เพื่อเตรียมความพร้อมสำหรับการสื่อสารในขั้นต่อไป จากนั้นจึงเข้าสู่กระบวนการในการขับเคลื่อนวาทกรรมสู่สาธารณะ ประกอบด้วย 3. การสร้างความหวังผ่านนโยบายสาธารณะ โดยใช้นโยบายด้านเศรษฐกิจและสวัสดิการเป็นเครื่องมือเสนอทางออกทางการเมืองเพื่อสร้างความเชื่อมั่น และ 4. การสื่อสารวาทกรรมผ่านสื่อและเทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อเป็นกลไกในการผลิตซ้ำ ขยายการรับรู้ และเชื่อมโยงข้อเรียกร้องของประชาชนที่หลากหลายให้เข้ามามีความรู้สึกร่วมทางการเมือง กระบวนการสื่อสารเชิงรุกนี้เป็นฟันเฟืองสำคัญที่ทำให้ชุดความคิดของพรรคการเมืองเข้าถึงผู้มีสิทธิเลือกตั้งอย่างเป็นรูปธรรม เมื่อผ่านจุดเริ่มต้นและกระบวนการดังกล่าว จึงนำไปสู่ผลลัพธ์โดยตรง คือ การสร้างความชอบธรรมและการระดมการสนับสนุนทางการเมือง ซึ่งส่งผลให้พรรคการเมืองได้รับชัยชนะและมีอำนาจรัฐในการบริหารประเทศ ผลลัพธ์นี้ยังส่งผลสะท้อนกลับในระดับโครงสร้างต่อระบอบประชาธิปไตยและความเหลื่อมล้ำในสังคมไทย ทั้งในแง่บวกที่ช่วยขยายโอกาสและการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน และในแง่ลบที่อาจนำไปสู่ความเสี่ยงด้านการคลัง การกัดกร่อนกลไกตรวจสอบถ่วงดุล และการขยายความขัดแย้งทางสังคม จากองค์ความรู้สะท้อนให้เห็นว่า วาทกรรมประชานิยมในการหาเสียงเลือกตั้งไทยมิได้เกิดขึ้นเพียงการนำเสนอนโยบายอย่างผิวเผินเพื่อจูงใจคะแนนเสียง แต่ทำงานเป็นระบบที่มีความเป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกันผ่านกระบวนการสร้างความหมายทางภาษา สัญลักษณ์ และการสื่อสาร กรอบความคิดนี้จึงสามารถนำไปประยุกต์ใช้เป็นเครื่องมือสำหรับศึกษาวิเคราะห์พลวัตการสื่อสารทางการเมืองและการรณรงค์หาเสียงของพรรคการเมืองไทยในอนาคตได้อย่างเป็นระบบ

สรุป

วาทกรรมประชานิยมในการหาเสียงเลือกตั้งได้พลิกโฉมรูปแบบการแข่งขันทางการเมืองไทยอย่างมีนัยสำคัญ จากเดิมที่พรรคการเมืองมุ่งแข่งขันกันด้วยการนำเสนอนโยบายสาธารณะเพื่อแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจปากท้อง ได้เปลี่ยนผ่านไปสู่การแข่งขันเพื่อช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดและสร้างความหมายทางการเมืองผ่านการใช้ภาษาและสัญลักษณ์ การประกอบสร้างประชาชนให้เป็นศูนย์กลางและผู้ได้รับผลกระทบจากความเหลื่อมล้ำควบคู่ไปกับการกำหนดชนชั้นนำหรือขั้วอำนาจเดิมให้เป็นศัตรูทางการเมือง ได้เปลี่ยนสมรภูมิการเลือกตั้งให้กลายเป็นการต่อสู้เชิงอุดมการณ์ที่แบ่งขั้วอย่างชัดเจน วาทกรรมประชานิยมจึงไม่ได้เป็นเพียงเครื่องมือในการดึงดูดคะแนนเสียงอีกต่อไป แต่ทำหน้าที่เป็นกลไกเชิงยุทธศาสตร์ที่พรรคการเมืองใช้ในการสร้างความชอบธรรม กำหนดอัตลักษณ์ร่วม และสถาปนาอำนาจนำทางการเมือง ซึ่งส่งผลให้พลวัตของการเมืองไทยร่วมสมัยมีความซับซ้อนและผูกติดอยู่กับการตอบสนองต่ออารมณ์ความรู้สึก ตลอดจนความคาดหวังของมวลชนมากยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ บริบทของเทคโนโลยีการสื่อสารที่ก้าวสู่ยุคดิจิทัลอย่างเต็มรูปแบบ ได้กลายเป็นตัวเร่งปฏิกิริยาที่ทำให้วาทกรรมประชานิยมแตกต่างไปจากอดีตอย่างสิ้นเชิง สื่อดิจิทัลมิได้ทำหน้าที่เป็นเพียงช่องทางเผยแพร่นโยบายแบบสื่อกระแสหลัก แต่เป็นพื้นที่ที่เอื้อให้เกิดการผลิตซ้ำวาทกรรมเชิงอารมณ์ การสร้างเรื่องเล่าแห่งอนาคตและการใช้สัญลักษณ์ที่ท้าทายโครงสร้างอำนาจ ซึ่งสามารถเจาะลึกและแพร่กระจายสู่ผู้มีสิทธิ

เลือกตั้งได้อย่างรวดเร็ว ปรากฏการณ์นี้ก่อให้เกิดผลสะท้อนกลับทางการเมืองแบบดาบสองคม โดยในด้านหนึ่งวาทกรรมเหล่านี้ช่วยกระตุ้นการตื่นตัวและการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนอย่างก้าวกระโดด แต่ในอีกด้านหนึ่งก็เร่งให้เกิดสภาวะการแบ่งขั้วทางการเมืองที่รุนแรงและลดทอนความเชื่อมั่นต่อสถาบันตรวจสอบ ดังนั้น การทำความเข้าใจการเมืองไทยผ่านกรอบวิเคราะห์ที่เชื่อมโยงการสร้างภาพแทนของประชาชน การกำหนดคู่ขัดแย้ง การสร้างความหวังผ่านนโยบาย และการใช้สื่อดิจิทัล จึงเป็นกุญแจสำคัญในการอธิบายทิศทาง โครงสร้างอำนาจ และความท้าทายของการแข่งขันทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยไทยได้อย่างเป็นระบบและรอบด้าน

เอกสารอ้างอิง

ธรรมวัฒน์ พัฒนาสุทธินนนท์. (2567). ปัญหาของท่านคือนโยบายของเรา : มูลบทในนโยบายหาเสียงของพรรคการเมืองในการเลือกตั้งทั่วไป พ.ศ. 2566. วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 24(3), 235–265.

ยุทธศาสตร์ หน่อแก้ว. (2564). แนวทางประชานิยม: ภาพสะท้อนแนวคิดทางการเมืองเชิงโครงสร้างชนชั้นในสังคมไทย. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์, 16(2), 15–30.

รัฐชฎา ฤาแรง และคณะ. (2567). การตรวจสอบนโยบายของพรรคการเมืองไทย. วารสารวิจัยมหาวิทยาลัยเวสเทิร์น มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, 10(2), 165–176.

อภิชาต สถิตนิรามัย และคณะ. (2556). ทบทวนภูมิทัศน์การเมืองไทย. เชียงใหม่: แผนงานสร้างเสริมนโยบายสาธารณะที่ดี สถาบันศึกษานโยบายสาธารณะ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

เอนก เหล่าธรรมทัศน์. (2549). ทักษิณา-ประชานิยม. กรุงเทพฯ: มติชน.

Laclau, E. & Mouffe, C. (1985). Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics. London, England: Verso.

Laclau, E. (2005). On Populist Reason. London, England: Verso.

Moffitt, B. (2016). The Global Rise of Populism: Performance, Political Style, and Representation. Stanford, CA: Stanford University Press.

Mouffe, C. (2018). For a Left Populism. London, England: Verso.

Mudde, C. & Kaltwasser, C. R. (2017). Populism: A Very Short Introduction. Oxford, England: Oxford University Press.

Phongpaichit, P. & Baker, C. (2008). Thaksin. Chiang Mai, Thailand: Silkworm Books.

Supamangmee, S. (2021). What are people talking about elsewhere? When the Clubhouse becomes a new stage for expressing political stances. Retrieved May 19, 2026, from https://shorturl.asia/azicfm.

JIDIR
วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์
JOURNAL OF INTERDISCIPLINARY INNOVATION REVIEW
ปีที่ 9 ฉบับที่ 5 กันยายน – ตุลาคม 2569 Vol. 9 No. 5 September – October 2026

บทความวิชาการ

แนวความคิดเกี่ยวกับผู้ทรงอำนาจอธิปไตยในโลกร่วมสมัย

THE CONCEPT OF THE SOVEREIGN IN THE CONTEMPORARY WORLD

โกเมศ ขวัญเมือง[1*], ประจำ สุขชุม[2], ฐิติกัญญ์ นิธิไชยวัฒน์ เว็นต์เซล[3]
Gomes Kwanmuang[1*], Pracham Sookchum[2], Thitikan Nitichaiwat wentzel[3]
[1]คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
[1]Faculty of Social Sciences, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
[2]สำนักกฎหมาย พอร์ช ลอว์ เฟิร์ม
[2]Porshe Law Firm Thitikan
[3]บริษัท ฐิติกัญญ์ ลอว์ เฟิร์ม จำกัด
[3]Law Firm Co., LTD.
[*]Corresponding Author E-mail: gomeskwanmuang8999@gmail.com
Received July 2, 2026; Revised August 1, 2026; Accepted August 17, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มุ่งนำเสนอและวิเคราะห์แนวความคิดเกี่ยวกับผู้ทรงอำนาจอธิปไตยในโลกร่วมสมัย โดยมีขอบเขตเนื้อหาครอบคลุมประเด็นการเปลี่ยนผ่านฐานความชอบธรรมทางการเมืองและรูปแบบการใช้อำนาจอธิปไตยในแต่ละยุคสมัย ผ่านการทบทวนวรรณกรรมและเอกสารทางวิชาการตั้งแต่ปี พ.ศ. 2486 ถึง พ.ศ. 2553 (ค.ศ. 1943 - 2010) การสังเคราะห์แนวคิดดังกล่าวสามารถสรุปประเด็นสำคัญได้ว่า 1. หลักสากลของอำนาจอธิปไตย คือ อำนาจสูงสุดและเด็ดขาดที่รัฐใช้บังคับบัญชาเพื่อจัดระเบียบสังคมอย่างเป็นอิสระปราศจากการครอบงำ 2. พัฒนาการของผู้ทรงอำนาจอธิปไตยสามารถจัดแบ่งตามความชอบธรรมทางการเมืองได้ 3 ประเภทหลัก ได้แก่ อำนาจของบุคคลเดียว (กษัตริย์หรือผู้ปกครองเบ็ดเสร็จ) อำนาจของมวลชน (ประชาชนและชาติ) และอำนาจของสถาบันตัวแทน (รัฐสภา) ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการเลือกใช้อำนาจที่แตกต่างกันตามอุดมการณ์และบริบทของแต่ละรัฐ และ 3. องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิเคราะห์ชี้ให้เห็นว่า พลวัตการเปลี่ยนผ่านของอำนาจรัฐได้เคลื่อนตัวจากการผูกติดกับความศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนาและการรวมศูนย์อำนาจเบ็ดเสร็จ ไปสู่การสร้างความชอบธรรมจากเบื้องล่างที่ยึดโยงกับความยินยอมของมวลชนและอยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ การนำเสนอเนื้อหาในบทความนี้เป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อนักวิชาการและประชาชนทั่วไป ในการทำความเข้าใจรากฐานความชอบธรรมของการใช้อำนาจรัฐ ซึ่งจะเป็นเครื่องมือและกลไกสำคัญในการส่งเสริมความเข้มแข็งของหลักนิติรัฐและการพัฒนาระบอบประชาธิปไตยในสถานการณ์การเมืองปัจจุบันได้อย่างยั่งยืน
คำสำคัญ: แนวความคิด, ผู้ทรงอำนาจอธิปไตย, โลกร่วมสมัย

Abstract

This academic article seeks to present and analyze the concept of the sovereign in the contemporary world. The scope of the article covers the transition of political legitimacy and the paradigms of exercising sovereignty across different historical eras, utilizing a review of literature and academic documents published between 1943 and 2010. The synthesis of these concepts demonstrates that: 1. The universal principle of sovereignty is the absolute and supreme power that a state independently exercises to govern and maintain social order

without external domination. 2. The development of the sovereign can be categorized by political legitimacy into three main types: the power of a single individual (the monarch or absolute ruler), the power of the masses (the people and the nation), and the power of representative institutions (the parliament). This reflects the dynamic choices of power structures shaped by the distinct ideology and context of each state; and 3. The new body of knowledge derived from the analysis indicates that the transition of state power has shifted from being deeply tied to religious sanctity and absolute centralization, to establishing bottom-up legitimacy anchored in the consent of the masses and constitutional frameworks. The presentation of this article is highly beneficial to scholars and the general public in understanding the foundational legitimacy of state power, which serves as a crucial mechanism for strengthening the rule of law and fostering sustainable democratic regimes in the contemporary political landscape.

Keywords: Concept, Sovereign, Contemporary World

บทนำ

หลักสากลของอำนาจอธิปไตย (Sovereignty) ในทางรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์นั้น ถือเป็นอำนาจบังคับบัญชาสูงสุดที่เด็ดขาดและเป็นอิสระ โดยรัฐไม่ตกอยู่ภายใต้อาณัติหรือการควบคุมขององค์กรหรือบุคคลอื่นใด ทั้งในกิจการภายในประเทศและในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ซึ่งสอดคล้องกับคำอธิบายของศาสตราจารย์ฟิลิป จอร์จ (Philippe Georges) และรองศาสตราจารย์กีย์ ซียาต์ (Guy Siat) ที่อธิบายว่ารัฐเป็นนิติบุคคลที่มีคุณลักษณะ 2 ประการที่นิติบุคคลอื่น ๆ ไม่มี นั่นคือ อำนาจอธิปไตยและอำนาจผูกขาดในการใช้กำลังบังคับที่มีการจัดองค์กรไว้อย่างเป็นระบบ (Georges & Siat, 2004) สอดคล้องกับคำอธิบายของศาสตราจารย์ชาร์ลส์ กาดูซ์ (Charles Cadoux) ที่ได้วางรากฐานทฤษฎีทั่วไปเกี่ยวกับสถาบันทางการเมืองไว้ว่าสังคมมนุษย์ใดที่จะมีฐานะเป็นรัฐได้อย่างสมบูรณ์นั้น จะต้องพิจารณาจากองค์ประกอบหลัก 3 ประการ ได้แก่ ดินแดน ประชากร และที่สำคัญที่สุดคือ อำนาจอธิปไตย (Cadoux, 1995) อำนาจนี้จึงเป็นอำนาจสูงสุดที่รัฐมีอยู่โดยปราศจากการครอบงำจากกลุ่มสังคมอื่น ทำให้รัฐมีฐานะเป็นองค์อธิปัตย์ (Sovereign) สามารถกำหนดอำนาจหน้าที่ของตนเองและตรากฎเกณฑ์ทางกฎหมายบังคับใช้กับบุคคลภายในรัฐได้ ในขณะเดียวกันรัฐก็อาจยอมลดทอนอำนาจบางส่วนโดยสมัครใจเพื่อทำสนธิสัญญากับรัฐอื่นในทางกฎหมายมหาชนระหว่างประเทศ

ในส่วนที่เกี่ยวกับอำนาจสูงสุด (Supremacy) หรืออำนาจอธิปไตย (Sovereignty) ซึ่งต่างก็เป็นอำนาจสูงสุดในการปกครองรัฐนั้น ได้ปรากฏขึ้นจากทฤษฎีทางการเมืองที่ว่า ทุกรูปแบบของการปกครองจะต้องมีอำนาจแห่งการตัดสินใจโดยสูงสุดและเด็ดขาด (เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์, 2546) เมื่อพิจารณาพัฒนาการของแนวคิดทางการเมือง จะพบว่าการนิยามผู้ทรงอำนาจอธิปไตยมีการเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของแต่ละยุคโดยมีจุดเริ่มต้นจากการรวมแนวคิดของนักคิดในยุคต่าง ๆ ที่ได้สร้างความชอบธรรมให้แก่อำนาจสูงสุดนี้ในรูปแบบที่แตกต่างกัน เมื่อก้าวเข้าสู่คำนิยามในโลกร่วมสมัย (Contemporary World) ประเด็นและความเป็นมาของอำนาจอธิปไตยได้มุ่งเน้นไปที่ความเป็นประชาธิปไตยและอำนาจของประชาชนมากยิ่งขึ้น อำนาจสูงสุดนี้ไม่ได้เป็นเพียงแค่หลักการทางกฎหมาย แต่ยังผูกติดอยู่กับรากฐานทางอุดมการณ์ ความเชื่อ และการต่อสู้ทางการเมืองของมนุษยชาติอย่างลึกซึ้ง ดังเช่นที่ เบอร์นาร์ด เบย์ลิน (Bernard Bailyn) ได้วิเคราะห์รากฐานทางอุดมการณ์ที่นำไปสู่การปฏิวัติอเมริกาไว้ว่าเกิดจากความหวาดระแวงต่อการใช้อำนาจที่ปราศจาก

ขอบเขต นำไปสู่การเปลี่ยนผ่านทางความคิดครั้งใหญ่ที่ปฏิเสธอำนาจเบ็ดเสร็จ และหันมากำหนดรูปแบบของผู้ทรงอำนาจอธิปไตยเสียใหม่เพื่อปกป้องสิทธิเสรีภาพของปัจเจกบุคคล (Bailyn, 1967) แต่ถึงอย่างนั้นช่องว่างองค์ความรู้ หรือ Knowledge Gap ของงานศึกษาที่ผ่านมามักเน้นการอธิบายประวัติศาสตร์หรือทฤษฎีทางกฎหมายแบบพรรณนาเหตุการณ์แยกส่วนกัน ความแตกต่างของบทความนี้จากงานศึกษาที่ผ่านมา คือ การมุ่งเน้นวิเคราะห์และสังเคราะห์ให้เห็นถึงพลวัตการเปลี่ยนผ่านของผู้ทรงอำนาจอธิปไตยในแต่ละยุคสมัยอย่างเชื่อมโยงกัน เหตุผลที่การศึกษาพัฒนาการของผู้ทรงอำนาจอธิปไตยยังมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อบริบทการเมืองร่วมสมัย เป็นเพราะความท้าทายทางการเมืองในปัจจุบัน ทั้งการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ การใช้อำนาจอธิปไตยภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ และการสร้างความชอบธรรมทางประชาธิปไตย ล้วนมีรากฐานมาจากการทำความเข้าใจว่าใครคือเจ้าของอำนาจสูงสุดที่แท้จริงภายใต้บริบทที่เปลี่ยนแปลงไป

ด้วยเหตุนี้ ผู้เขียนจึงมุ่งศึกษาและวิเคราะห์แนวคิดเกี่ยวกับเจ้าของอำนาจสูงสุดในการปกครองรัฐและอำนาจอธิปไตยในแต่ละยุคสมัยของการกำเนิดแนวคิดและทฤษฎี เพื่อให้เห็นถึงพลวัตที่หล่อหลอมให้เกิดแนวความคิดเกี่ยวกับผู้ทรงอำนาจอธิปไตยในโลกร่วมสมัย ยิ่งไปกว่านั้น การศึกษาเรื่องนี้จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อนักวิชาการ นักศึกษา และประชาชนทั่วไป ในสถานการณ์ปัจจุบันที่สังคมมักเกิดความขัดแย้งเชิงอำนาจและมีการตั้งคำถามต่อการใช้อำนาจรัฐ การตระหนักรู้ถึงที่มาและวิวัฒนาการของผู้ทรงอำนาจอธิปไตยจะช่วยให้ผู้คนในสังคมมีความรู้ความเข้าใจในรากฐานความชอบธรรมของการใช้อำนาจรัฐ ซึ่งจะเป็นเครื่องมือสำคัญในการปกป้องสิทธิเสรีภาพ ส่งเสริมหลักนิติรัฐ และพัฒนาประชาธิปไตยให้มีความเข้มแข็งและยั่งยืนในยุคปัจจุบันต่อไป

หลักสากลของอำนาจอธิปไตย

รัฐในฐานะนิติบุคคลทางการเมืองที่สมบูรณ์จะต้องประกอบด้วยองค์ประกอบหลักที่สำคัญยิ่ง ตามที่ศาสตราจารย์ชาร์ลส์ กาดูซ์ (Charles Cadoux) ได้อธิบายทฤษฎีทั่วไปเกี่ยวกับสถาบันทางการเมืองไว้ว่า สังคมมนุษย์ใดจะมีฐานะเป็นรัฐได้อย่างสมบูรณ์นั้น จะต้องพิจารณาจากองค์ประกอบหลัก 3 ประการ ได้แก่ ดินแดน ประชากร และอำนาจอธิปไตย (Cadoux, 1995) อำนาจอธิปไตยถือเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดในฐานะอำนาจบังคับบัญชาสูงสุดที่เด็ดขาดในการปกครองรัฐ อำนาจนี้ทำให้รัฐมีอำนาจในการจัดระเบียบสังคม รักษาความสงบเรียบร้อย และมีอำนาจบังคับเหนือประชากรตลอดจนทรัพย์สินที่อยู่ภายในอาณาเขตของตน สอดคล้องกับทัศนะของศาสตราจารย์ฟิลิป จอร์จ และรองศาสตราจารย์กีย์ ซียาต์ ที่ยืนยันว่า รัฐเป็นนิติบุคคลที่มีคุณลักษณะ 2 ประการที่นิติบุคคลอื่น ๆ ไม่มี นั่นคือ อำนาจอธิปไตยและอำนาจผูกขาดในการใช้กำลังบังคับที่มีการจัดองค์กรไว้อย่างเป็นระบบ (Georges & Siat, 2004)

ในแง่หลักสากล อำนาจอธิปไตยมีลักษณะที่เป็นอิสระ ปราศจากการครอบงำหรือตกอยู่ภายใต้อาณัติของการควบคุมโดยองค์กรหรือบุคคลอื่น ความเป็นอิสระนี้แสดงออกในสองมิติหลัก มิติแรกคือในทางกฎหมายมหาชนภายในประเทศที่รัฐในฐานะองค์อธิปัตย์สามารถตรากฎเกณฑ์ทางกฎหมายและกำหนดอำนาจหน้าที่ของตนเองเพื่อบังคับใช้กับบุคคลและกลุ่มสังคมภายในรัฐได้อย่างเป็นอิสระ มิติที่สองคือในทางกฎหมายมหาชนระหว่างประเทศซึ่งรัฐมีความเท่าเทียมกัน และรัฐอาจแสดงความยินยอมเพื่อลดทอนอำนาจบางส่วนของตนลงโดยสมัครใจในการเข้าทำสนธิสัญญากับรัฐอื่น ๆ ด้วยเหตุนี้ ทุกรูปแบบของการปกครองจะต้องมีอำนาจแห่งการตัดสินใจโดยสูงสุดและเด็ดขาด (เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์, 2546) เพื่อเป็นฐานรากสำคัญในการธำรงไว้ซึ่งความเป็นรัฐ

พัฒนาการแนวคิดผู้ทรงอำนาจอธิปไตยตามยุคสมัย

เพื่อทำความเข้าใจรากฐานความชอบธรรมของการใช้อำนาจรัฐอย่างลึกซึ้ง จำเป็นต้องพิจารณาถึงบริบทของการปกครองในแต่ละยุคสมัย ซึ่งได้ก่อให้เกิดแนวความคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับผู้ทรงอำนาจอธิปไตยที่แตกต่างกันไปตามสภาพความเชื่อ ศาสนา และอุดมการณ์ในขณะนั้น การเปลี่ยนผ่านของเจ้าของอำนาจสูงสุดนี้ สามารถแบ่งออกเป็น 4 ยุคสำคัญ ดังนี้

1. ยุคดั้งเดิม แนวคิดทางการเมืองในยุคนี้ผูกติดอยู่กับความเชื่อทางศาสนาและความศักดิ์สิทธิ์อย่างแยกไม่ออก โดยเริ่มต้นจากยุคคลาสสิกสมัยโรมันที่มีการใช้แนวคิดอำนาจสูงสุดเป็นของพระเจ้า หรือ The Supremacy of God ซึ่งถูกนำเสนอโดย เซนต์ ออกัสติน (St. Augustine) นักเทววิทยาแห่งคริสต์ศาสนจักรสมัยโรมันตะวันออก ต่อมาเมื่อก้าวเข้าสู่ยุโรปสมัยกลาง ศูนย์กลางของอำนาจได้เปลี่ยนผ่านไปสู่ศาสนจักรมากยิ่งขึ้น นำไปสู่แนวคิดอำนาจสูงสุดเป็นของสันตะปาปา โดยการนำเสนอของเซนต์ โธมัส อะไควนัส (St. Thomas Aquinas) แนวคิดในยุคดั้งเดิมนี้สะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ความชอบธรรมทางการเมืองและการใช้อำนาจสูงสุดถูกผูกขาดและรองรับโดยความเชื่อทางเทววิทยาและสถาบันคริสตจักรเป็นหลัก

2. ยุคกลางและการเปลี่ยนผ่าน เมื่อบริบทของรัฐต่าง ๆ เริ่มเปลี่ยนแปลงและกษัตริย์ต้องการความเป็นอิสระจากศาสนจักร อำนาจสูงสุดจึงได้ย้ายจากสถาบันศาสนามาสู่ตัวบุคคลผู้เป็นประมุขของรัฐ ฌอง โบแด็ง (Jean Bodin) นักปรัชญาการเมืองชาวฝรั่งเศส เป็นบุคคลแรกที่นำคำว่า อำนาจอธิปไตยมาใช้ในความหมายทางการเมือง และได้เสนอทฤษฎีอำนาจอธิปไตยเป็นของพระมหากษัตริย์ ขึ้นในปี ค.ศ. 1576 เพื่อลบล้างอำนาจของพระสันตะปาปาและสร้างความชอบธรรมให้กษัตริย์ทรงเป็นองค์อธิปัตย์ที่อยู่เหนือกฎหมาย (วิษณุ เครืองาม, 2526) แนวคิดนี้นำไปสู่การก่อตัวของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่เด่นชัดที่สุดในประเทศฝรั่งเศสยุคพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ผู้ทรงรวบอำนาจบริหาร นิติบัญญัติ และตุลาการไว้เบ็ดเสร็จแต่เพียงผู้เดียว ทรงเปรียบพระองค์เป็นสุริยราชันย์ หรือ Sun King และมีพระราชดำรัสที่สะท้อนแนวคิดนี้ว่า “รัฐ คือ ตัวกู” (Timbal, 1974) แต่ทว่าในขณะที่ฝรั่งเศสกำลังรุ่งเรืองด้วยอำนาจเด็ดขาดของกษัตริย์ ประเทศอังกฤษกลับมีวิวัฒนาการที่แตกต่างออกไป รัฐสภาอังกฤษได้พยายามต่อสู้และลดทอนพระราชอำนาจของกษัตริย์ผ่านเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญ เช่น การต่อต้านพระเจ้าเจมส์ที่ 2 และการเชิญเจ้าชายวิลเลียมแห่งราชวงศ์ออเรนจ์ขึ้นครองราชย์ในปี ค.ศ. 1689 (Zoller, 2006) เหตุการณ์นี้นำไปสู่การตราพระราชบัญญัติว่าด้วยสิทธิ (Bill of Rights 1689) และการตราพระราชบัญญัติว่าด้วยการสืบสันตติวงศ์ ค.ศ. 1701 (Act of Settlement 1701) ซึ่งถือเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญของการจำกัดอำนาจผู้ปกครอง (Tarkow, 1943) และปูทางไปสู่ความเข้มแข็งของระบบการเมืองที่ให้ความสำคัญกับรัฐสภา

3. ยุคสมัยใหม่ ยุคนี้ถือเป็นจุดเปลี่ยนครั้งยิ่งใหญ่ของมวลมนุษยชาติในการก้าวเข้าสู่ความเป็นประชาธิปไตย โดยเกิดแนวคิดและทฤษฎีที่หลากหลายในการกำหนดตัวผู้ทรงอำนาจอธิปไตยเสียใหม่ เพื่อป้องกันการใช้อำนาจที่ปราศจากขอบเขต สามารถแบ่งรูปแบบแนวคิดที่สำคัญออกได้ดังนี้

3.1 การปกครองประชาธิปไตยแบบประธานาธิบดี (ต้นแบบจากสหรัฐอเมริกา) แนวคิดนี้ได้รับอิทธิพลอย่างลึกซึ้งจาก ชาร์ลส์ เดอ มงเตสกิเยอ ที่มองว่า “มนุษย์ทุกคนเมื่อมีอำนาจแล้ว มีแนวโน้มที่จะบิดเบือนอำนาจที่ตนมีอยู่” (Montesquieu, 1951) สอดคล้องกับ เบอร์นาร์ด เบย์ลิน ที่อธิบายว่า ชาวอเมริกันมองอำนาจว่าพร้อมที่จะคุกคามเหยื่อตามธรรมชาติของคนคือเสรีภาพ (Baylin, 1992) นอกจากนี้ ฌอง ฌาคส์ รูสโซ่ ยังได้เสนอทฤษฎีอำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชน ผ่านวรรณกรรมสัญญาประชาคม โดยเสนอว่า ประชาชนแต่ละคนในรัฐมีฐานะเป็นเจ้าของส่วนหนึ่งของอำนาจอธิปไตย (Hauriou, 1975) บรรดาผู้ร่างรัฐธรรมนูญแห่งสหรัฐอเมริกา ค.ศ. 1787 จึงได้นำแนวคิดนี้ไปประยุกต์ใช้ ทำให้สหรัฐอเมริกากลายเป็นต้นแบบของการยึดโยงอำนาจไว้กับประชาชนอย่างแท้จริง (Zollar, 2006)

3.2 การปกครองประชาธิปไตยในฝรั่งเศส ก่อนการปฏิวัติใหญ่ฝรั่งเศส ค.ศ. 1789 เอมมานูแอล โจเซฟ ซีแยส (Emmanuel Joseph Sieyès) ได้พัฒนาแนวคิดของรูสโซ่เสียใหม่ โดยเสนอทฤษฎีอำนาจอธิปไตยเป็นของชาติ หรือ The Sovereignty of the Nation ซึ่งซีแยสอธิบายว่า จะต้องมีผู้แทนของชาติในสภาที่มีการกันผลประโยชน์ของปัจเจกชนออกไป (ชาญชัย แสวงศักดิ์, 2553) โดยชาติเท่านั้นที่เป็นที่มาของอำนาจทั้งปวง (Hauriou et al., 1975) แนวคิดนี้ได้กลายมาเป็นรากฐานสำคัญที่ถูกบรรจุไว้ในประกาศว่าด้วยสิทธิมนุษยชนและพลเมือง ค.ศ. 1789 และรัฐธรรมนูญแห่งสาธารณรัฐฝรั่งเศส ค.ศ. 1958

3.3 การปกครองประชาธิปไตยแบบกษัตริย์อยู่ใต้รัฐธรรมนูญ (ต้นแบบจากอังกฤษ) ศาสตราจารย์อัลเบิร์ต เวน ไดซีย์ ได้สรุปวิวัฒนาการระบบการเมืองของอังกฤษที่รัฐสภามีความเข้มแข็งออกมาเป็นทฤษฎี “อำนาจอธิปไตยของรัฐสภา” (Parliamentary Sovereignty) ไดซีย์นิยามว่า รัฐสภาซึ่งรวมเอากษัตริย์ สภาขุนนาง และสภาผู้แทนราษฎรไว้ในองค์กรเดียวกันนั้น มีสิทธิและอำนาจสูงสุดที่จะตราหรือยกเลิกกฎหมายใด ๆ ก็ได้ (Dicey, 1959)

4. ยุคปัจจุบัน ในโลกร่วมสมัย แม้ว่ากระแสหลักของการเมืองการปกครองจะมุ่งเน้นไปที่ทฤษฎีประชาธิปไตยซึ่งเปิดโอกาสให้ผู้ถูกปกครองเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างกว้างขวาง แต่ในความเป็นจริงก็ยังคงมีบางประเทศที่ยึดถือทฤษฎีอำนาจอธิปไตยเป็นของกษัตริย์ และยังคงปกครองด้วยระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ อย่างเคร่งครัด เช่น ซาอุดีอาระเบีย รัฐเอมิเรตย่อย รัฐโอมาน เอสวาตินี และเนการาบรูไนดารุสซาลาม อย่างไรก็ตาม ทิศทางหลักของบริบทการเมืองร่วมสมัยและกระแสโลกาภิวัตน์ ได้หล่อหลอมให้การใช้อำนาจอธิปไตยในรัฐส่วนใหญ่ของโลก ต้องดำเนินไปภายใต้กรอบของรัฐธรรมนูญ หลักนิติรัฐ และการเคารพสิทธิมนุษยชนมากยิ่งขึ้น การเปลี่ยนผ่านแนวคิดเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่าความพยายามในการจัดสรรและควบคุมผู้ทรงอำนาจอธิปไตย เป็นกระบวนการพลวัตที่ไม่หยุดนิ่งและดำเนินคู่ขนานไปกับพัฒนาการของสังคมมนุษย์มาจนถึงปัจจุบัน

สรุป อำนาจอธิปไตยซึ่งเป็นองค์ประกอบสูงสุดและเด็ดขาดแห่งความเป็นรัฐนั้น มีพลวัตการเปลี่ยนแปลงผู้ทรงอำนาจไปตามบริบททางประวัติศาสตร์และอุดมการณ์ทางการเมืองในแต่ละยุคสมัย โดยเริ่มจากยุคดั้งเดิมที่ผูกขาดความชอบธรรมไว้กับพระเจ้าและศาสนจักร ก่อนจะเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ยุคกลางที่อำนาจถูกรวมศูนย์ไว้ที่องค์พระมหากษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ จนกระทั่งเกิดการปฏิวัติทางความคิดในยุคสมัยใหม่ที่นำไปสู่การทวงคืนและกระจายอำนาจสู่มวลชน ก่อให้เกิดทฤษฎีอำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชน เช่น สหรัฐอเมริกา ของชาติ เช่น ฝรั่งเศส และของรัฐสภา เช่น อังกฤษ แม้ในยุคปัจจุบันจะยังมีบางประเทศที่ปกครองด้วยระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แต่กระแสหลักในโลกร่วมสมัยได้มุ่งเน้นการใช้อำนาจอธิปไตยตามระบอบประชาธิปไตย ซึ่งต้องดำเนินไปภายใต้กรอบของรัฐธรรมนูญ หลักนิติรัฐ และการเคารพสิทธิมนุษยชน เพื่อป้องกันการใช้อำนาจที่ปราศจากขอบเขตและให้ผู้ถูกปกครองมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง

การวิเคราะห์แนวคิด ทฤษฎีการปกครองรัฐและอำนาจอธิปไตย (วิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบ)

จากการศึกษาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของรัฐและการเมือง สามารถนำมาวิเคราะห์และจัดแบ่งประเภทของทฤษฎีผู้ทรงอำนาจอธิปไตยตามฐานความชอบธรรมทางการเมืองได้ 3 ประเภทหลัก ซึ่งแต่ละประเภทล้วนมีบริบท ข้อเด่น และข้อด้อยที่แตกต่างกัน ดังนี้

1. ประเภทอำนาจอธิปไตยเป็นของบุคคลเดียว (กษัตริย์หรือผู้ปกครองเบ็ดเสร็จ)

แนวคิดนี้ถือว่าอำนาจสูงสุดรวมศูนย์อยู่ที่ผู้ปกครองเพียงคนเดียว โดยมักอ้างอิงความชอบธรรมจากความเชื่อเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนา หรืออาศัยทฤษฎีอำนาจอธิปไตยของ ฌอง โบแด็ง (Jean Bodin) ที่สร้างความชอบธรรมให้ประมุขอยู่เหนือกฎหมาย (วิษณุ เครืองาม, 2526) ข้อเด่นของรูปแบบนี้ คือ ความรวดเร็วในการตัดสินใจและการบริหารราชการแผ่นดินที่เด็ดขาด มีเอกภาพสูง โดยเฉพาะในยามวิกฤตที่รัฐ

ต้องการภาวะผู้นำที่สามารถสั่งการได้ทันที อย่างไรก็ตาม ข้อด้อยที่สำคัญคือการขาดกลไกการตรวจสอบและถ่วงดุลอำนาจ (Checks and Balances) ดังที่ เบอร์นาร์ด เบย์ลิน (Bernard Bailyn) ได้ชี้ให้เห็นว่า อำนาจที่ปราศจากการควบคุมย่อมเป็นภัยคุกคามโดยธรรมชาติที่จะทำลายเสรีภาพของปัจเจกบุคคล (Bailyn, 1967) ในอดีต แนวคิดนี้ถูกนำไปใช้อย่างเด่นชัดในประเทศฝรั่งเศสยุคพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 (Timbal, 1974) และในปัจจุบันยังคงพบได้ในรัฐที่ปกครองด้วยระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (Absolute Monarchy) เช่น ซาอุดีอาระเบีย โอมาน เอสวาตินี และเนการาบรูไนดารุสซาลาม นอกจากนี้ หากวิเคราะห์เชื่อมโยงไปยังบริบทของประเทศรัสเซีย แม้ปัจจุบันจะมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองเป็นสาธารณรัฐแล้ว แต่ร่องรอยทางประวัติศาสตร์จากการปกครองในยุคซาร์ (Tsar) ที่ทรงอำนาจเบ็ดเสร็จแต่เพียงผู้เดียว ได้ส่งอิทธิพลต่อโครงสร้างและวัฒนธรรมทางการเมืองแบบรวมศูนย์อำนาจ ทำให้การเมืองร่วมสมัยของรัสเซียยังมีลักษณะของการใช้อำนาจบริหารที่เข้มแข็งและผูกขาดโดยผู้นำสูงสุดในทางปฏิบัติ

2. ประเภทอำนาจอธิปไตยเป็นของมวลชน (ประชาชนและชาติ)

แนวคิดนี้มีรากฐานมาจากการปฏิเสธอำนาจเบ็ดเสร็จ โดยเปลี่ยนมาสร้างฐานอำนาจจากความยินยอมของผู้ถูกปกครอง ซึ่งสามารถแบ่งย่อยได้เป็นอำนาจของทุกคน (ประชาชน) ตามแนวคิดของ ฌอง ฌาคส์ รูสโซ่ (Hauriou, 1975) และอำนาจของส่วนรวมที่แบ่งแยกไม่ได้ (ชาติ) ตามแนวคิดของเอมมานูแอล โจเซฟ ซีแยส (ชาญชัย แสวงศักดิ์, 2553) ข้อเด่นของการกำหนดให้มวลชนเป็นผู้ทรงอำนาจ คือ การป้องกันการผูกขาดอำนาจโดยบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ช่วยสร้างความชอบธรรมทางประชาธิปไตย และเป็นหลักประกันที่มั่นคงในการปกป้องสิทธิเสรีภาพของพลเมือง ทว่าข้อด้อยที่มักเผชิญคือ ความล่าช้าในกระบวนการตัดสินใจทางการเมือง เนื่องจากต้องผ่านกลไกการมีส่วนร่วมและรัฐสภาที่ซับซ้อน รวมถึงความสุ่มเสี่ยงที่จะเกิดปัญหาเผด็จการเสียงข้างมาก (Tyranny of the Majority) ที่อาจละเมิดสิทธิของคนกลุ่มน้อย แนวคิดนี้มีประเทศที่นำไปใช้เป็นต้นแบบที่สำคัญ ได้แก่ สหรัฐอเมริกาซึ่งเป็นต้นแบบของอำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชน (Zoller, 2006) และสาธารณรัฐฝรั่งเศสซึ่งเป็นต้นแบบของอำนาจอธิปไตยเป็นของชาติ (Hauriou et al., 1975) สำหรับบริบทของประเทศเยอรมนี ภายหลังความบอบช้ำจากระบอบเผด็จการในอดีต ได้มีการจัดทำกฎหมายพื้นฐาน (Basic Law) ที่สถาปนาอำนาจอธิปไตยให้เป็นของประชาชนอย่างมั่นคง โดยมุ่งเน้นการปกป้องศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เป็นกลไกสูงสุดเพื่อป้องกันมิให้อำนาจรัฐถูกนำไปใช้ในทางที่ผิดอีก สำหรับประเทศไทย รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยได้สะท้อนแนวคิดนี้ไว้อย่างชัดเจน โดยในรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2475 และ พ.ศ. 2489 ได้บัญญัติว่า อำนาจอธิปไตยย่อมมาจากปวงชนชาวสยาม/ไทย ขณะที่รัฐธรรมนูญฉบับปฏิรูป พ.ศ. 2540 รวมถึงฉบับ พ.ศ. 2550 และ พ.ศ. 2560 ได้เปลี่ยนถ้อยคำเป็น อำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชนชาวไทย ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการพัฒนาการตีความและบริบทการใช้อำนาจของประชาชนที่เปลี่ยนไปในสังคมไทย

3. ประเภทอำนาจอธิปไตยเป็นของสถาบันตัวแทน (รัฐสภา)

แนวคิดนี้พิจารณาว่าอำนาจสูงสุดในการตรากฎหมายและการตัดสินใจทางการเมืองอยู่ที่รัฐสภาในฐานะองค์กรที่เป็นศูนย์รวมของตัวแทนจากทุกภาคส่วนในสังคม ข้อเด่นของทฤษฎีนี้คือมีความยืดหยุ่นสูงกฎหมายและนโยบายสาธารณะสามารถปรับเปลี่ยนได้ตามมติของรัฐสภา และสะท้อนภาพรวมของการประนีประนอมระหว่างสถาบันหลักในชาติ อย่างไรก็ตาม ข้อด้อยประการสำคัญคือ หากสถาบันนิติบัญญัติและฝ่ายบริหารรวมศูนย์อยู่ด้วยกัน และรัฐสภาถูกครอบงำโดยพรรคการเมืองใดพรรคการเมืองหนึ่งด้วยเสียงข้างมากเด็ดขาด อาจนำไปสู่การใช้อำนาจโดยปราศจากการตรวจสอบที่รัดกุม ประเทศที่เป็นต้นแบบความสำเร็จในการนำทฤษฎีนี้ไปใช้ คือ สหราชอาณาจักร ซึ่งมีวิวัฒนาการทางการเมืองที่ทำให้รัฐสภากลายเป็นผู้ทรงอำนาจอธิปไตยสูงสุดโดยพฤตินัย (Dicey, 1959)

สรุป การวิเคราะห์เปรียบเทียบจากการวิเคราะห์เปรียบเทียบทฤษฎีทั้ง 3 ประเภทข้างต้น จะเห็นได้ว่าไม่มีทฤษฎีการกำหนดผู้ทรงอำนาจอธิปไตยใดที่มีความสมบูรณ์แบบโดยปราศจากข้อบกพร่อง การที่แต่ละรัฐจะเลือกยึดถือแนวคิดใดนั้น ล้วนเป็นผลผลิตจากบริบทความขัดแย้งทางอุดมการณ์ การต่อสู้ทางการเมืองและโครงสร้างทางวัฒนธรรมของชาตินั้น ๆ อย่างไรก็ตาม แนวโน้มของการเมืองร่วมสมัยได้มุ่งไปสู่การประยุกต์ใช้ทฤษฎีอำนาจอธิปไตยของมวลชนและรัฐสภา ควบคู่ไปกับการออกแบบสถาบันทางการเมืองตามหลักนิติรัฐ เพื่อสร้างสมดุลระหว่างประสิทธิภาพในการบริหารประเทศและการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนอย่างยั่งยืน

องค์ความรู้ใหม่

ภาพที่ 1 แนวความคิดเกี่ยวกับผู้ทรงอำนาจอธิปไตยในโลกร่วมสมัย

จากภาพที่ 1 สามารถอธิบายกระบวนการประกอบสร้างความเป็นรัฐและการเปลี่ยนผ่านของผู้ทรงอำนาจอธิปไตยได้อย่างเป็นระบบ โดยเริ่มต้นจากแนวคิดพื้นฐานที่ว่ารัฐที่สมบูรณ์จะต้องประกอบด้วยองค์ประกอบ 3 ประการ ได้แก่ ดินแดน ประชากร และอำนาจอธิปไตย อำนาจอธิปไตยนี้ถือเป็นอำนาจสูงสุดที่มีความเป็นอิสระเด็ดขาด ทั้งในการบังคับบัญชาภายในรัฐและในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ เมื่อพิจารณาตามกระบวนการพัฒนาการ แผนภาพได้แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนผ่านฐานความชอบธรรมของอำนาจรัฐถึง 6 ระยะ โดยเริ่มจากยุคดั้งเดิมที่อำนาจสูงสุดผูกติดอยู่กับความศักดิ์สิทธิ์ของพระเจ้าและคริสตจักร ก่อนจะย้ายมาสู่ตัวบุคคลคือพระมหากษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ จากนั้นจึงเกิดการปฏิวัติทางความคิดในยุคสมัยใหม่ที่มุ่งกระจายอำนาจไปสู่ส่วนรวม ก่อให้เกิดแนวคิดอำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชน อำนาจอธิปไตยเป็นของชาติ และอำนาจอธิปไตยเป็นของรัฐสภาตามลำดับ กระบวนการทั้งหมดนี้สะท้อนให้เห็นถึงเป้าหมายสูงสุดในโลกร่วมสมัย นั่นคือการเปลี่ยนผ่านจากอำนาจที่ปราศจากขอบเขตไปสู่การใช้อำนาจภายใต้กรอบของ

รัฐธรรมนูญ เพื่อธำรงไว้ซึ่งหลักนิติรัฐและระบอบประชาธิปไตย อันเป็นการใช้อำนาจอย่างเป็นธรรมและเคารพสิทธิเสรีภาพของประชาชน

จากวิวัฒนาการดังกล่าว เมื่อนำมาสังเคราะห์เพื่อเปรียบเทียบแนวคิดของนักปรัชญาการเมืองในแต่ละยุคสมัย จะพบว่า บรรดานักคิดตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันมีจุดร่วมที่เหมือนกันคือ ต่างยอมรับว่าทุกรูปแบบของการปกครองรัฐจำเป็นต้องมีอำนาจสูงสุดและเด็ดขาด เป็นกลไกศูนย์กลางในการจัดระเบียบและตัดสินใจ หากปราศจากอำนาจนี้รัฐย่อมไม่สามารถดำรงอยู่ได้ ทว่าจุดต่างที่สำคัญอย่างยิ่งคือ การกำหนดฐานความชอบธรรมและขอบเขตการใช้อำนาจ โดยนักคิดในยุคดั้งเดิม เช่น เซนต์ ออกัสติน และเซนต์ โธมัส อะไควนัส และยุคกลาง เช่น ฌอง โบแด็ง มุ่งเน้นการสร้างความชอบธรรมแบบรวมศูนย์อำนาจไว้ที่เบื้องบน ไม่ว่าจะเป็นการอ้างอิงอำนาจศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนา หรือการสร้างความชอบธรรมให้กษัตริย์ทรงอำนาจเบ็ดเสร็จและอยู่เหนือกฎหมายในทางตรงกันข้าม นักคิดในยุคสมัยใหม่ เช่น มงเตสกิเยอ, รูสโซ่, ซีแยส และไดซีย์) ปฏิเสธการใช้อำนาจเบ็ดเสร็จดังกล่าว เนื่องจากมองว่าอำนาจที่ปราศจากการควบคุมเป็นภัยคุกคามต่อเสรีภาพ กลุ่มนักคิดยุคใหม่จึงมีจุดต่างที่ชัดเจนโดยมุ่งเน้นการสร้างความชอบธรรมจากเบื้องล่าง คือยึดโยงอำนาจไว้กับมวลชน และให้ความสำคัญกับการจำกัดขอบเขตอำนาจผ่านสถาบันตัวแทน เพื่อสร้างกลไกตรวจสอบถ่วงดุลให้สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของประชาชนในโลกร่วมสมัยอย่างแท้จริง

สรุป

จากการที่ผู้เขียนได้เขียนพรรณนาความมานั้น พบว่า แม้นักปรัชญาการเมืองในทุกยุคสมัยจะมีความเห็นพ้องต้องกันว่าอำนาจอธิปไตยคืออำนาจสูงสุดและเด็ดขาดที่รัฐขาดไม่ได้ในการจัดระเบียบสังคม แต่จุดแตกต่างที่สำคัญคือการกำหนดฐานความชอบธรรมและขอบเขตการใช้อำนาจ นักคิดในยุคดั้งเดิมและยุคกลางมุ่งเน้นการรวมศูนย์อำนาจไว้ที่ศาสนจักรหรือกษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์โดยปราศจากการควบคุม ในขณะที่นักคิดยุคสมัยใหม่ได้เปลี่ยนผ่านอำนาจนั้นมาสู่มวลชน ทั้งในรูปแบบของประชาชน ชาติ และรัฐสภา เพื่อสร้างกลไกตรวจสอบและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพ เมื่อนำมาวิเคราะห์เชื่อมโยงกับบริบทของสังคมไทย จะเห็นได้ว่าประเทศไทยก็มีพลวัตการเปลี่ยนผ่านผู้ทรงอำนาจที่สอดคล้องกับกระแสโลก โดยเปลี่ยนจากการปกครองที่อำนาจสูงสุดเป็นของกษัตริย์ มาสู่การกำหนดให้ประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจ ดังที่ปรากฏในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับต่าง ๆ ที่มีพัฒนาการทางถ้อยคำจาก "อำนาจอธิปไตยย่อมมาจากปวงชนชาวไทย เช่น ในรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2475 และ 2489 มาสู่อำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชนชาวไทย เช่น ในรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540, 2550 และ 2560 ซึ่งตอกย้ำให้เห็นถึงความพยายามในการสถาปนาอำนาจอธิปไตยของประชาชนตามหลักนิติรัฐและประชาธิปไตยในโลกร่วมสมัยอย่างเป็นรูปธรรม สำหรับข้อเสนอแนะในการศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติม ผู้เขียนเสนอว่าควรมีการต่อยอดงานวิจัยโดยเจาะลึกถึงความเป็นมาของการปกครองของประเทศไทยตั้งแต่ยุคอยุธยาและยุครัตนโกสินทร์ตอนต้น ว่ามีลักษณะการใช้อำนาจที่สอดคล้องกับทฤษฎีเทวสิทธิ์หรือทฤษฎีอำนาจอธิปไตยเป็นของพระมหากษัตริย์ของ ฌอง โบแด็ง อย่างไร รวมทั้งศึกษาการเปลี่ยนผ่านระบอบการปกครองจนถึงปัจจุบัน ว่าประเทศไทยได้นำแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับผู้ทรงอำนาจอธิปไตยของนักคิดท่านใดหรือใช้รูปแบบของประเทศใด เช่น ทฤษฎีอำนาจอธิปไตยของประชาชนแบบสหรัฐอเมริกา อำนาจของชาติแบบฝรั่งเศส หรือระบบรัฐสภาแบบอังกฤษ มาเป็นแบบอย่างในการประยุกต์ใช้กับการสร้างระบอบประชาธิปไตยของไทย นอกจากนี้ ควรศึกษาอย่างละเอียดถึงกระบวนการออกใช้รัฐธรรมนูญซึ่งเป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศ ว่าบริบททางการเมืองเบื้องหลังการร่างรัฐธรรมนูญในแต่ละฉบับส่งผลให้เกิดความแตกต่างในการบัญญัติและการตีความเรื่องการใช้อำนาจอธิปไตยอย่างไร และผลสัมฤทธิ์ของการใช้อำนาจตามกฎหมายสูงสุด

เหล่านั้นสามารถสะท้อนเจตนารมณ์ของการเป็นรัฐประชาธิปไตยที่อำนาจสูงสุดเป็นของประชาชนได้มากน้อยเพียงใดในสถานการณ์การเมืองปัจจุบัน

เอกสารอ้างอิง

เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์. (2546). ที่มาของกฎหมายมหาชน. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ชาญชัย แสวงศักดิ์. (2553). กฎหมายมหาชน: ความเป็นมา ทฤษฎี และหลักการที่สำคัญ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิญญูชน.

วิษณุ เครืองาม. (2526). เอกสารการสอนชุดวิชากฎหมายมหาชน หน่วยที่ 2: ปรัชญารากฐานในกฎหมายมหาชน. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

Bailyn, B. (1967). The ideological origins of the American Revolution. Cambridge, MA: Belknap Press of Harvard University Press.

_____. (1992). The ideological origins of the American Revolution (Enl. ed.). Cambridge, MA: Belknap Press of Harvard University Press.

Cadoux, C. (1995). Droit constitutionnel et institutions politiques: Théorie générale des institutions politiques (4e éd.). Paris: Cujas.

Dicey, A. V. (1959). An introduction to the study of the law of the constitution (10th ed., E. C. S. Wade, Ed.). London, England: Macmillan.

Georges, P. & Siat, G. (2004). Droit public (14e éd.). Paris: Sirey.

Hauriou, A. et al. (1975). Droit constitutionnel et institutions politiques (6e éd.). Paris, France: Montchrestien.

Montesquieu, C. de. (1951). Oeuvres complètes (R. Caillois, Ed.). Paris, France: Gallimard.

Tarkow, I. N. (1943). The significance of the Act of Settlement in the evolution of English democracy. Political Science Quarterly, 58(4), 537–561.

Timbal, P. C. (1974). Histoire des institutions publiques et des faits sociaux. Paris: Dalloz.

Zoller, É. (2006). Introduction au droit public. Paris: Dalloz.

JIDIR
วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์
JOURNAL OF INTERDISCIPLINARY INNOVATION REVIEW
ปีที่ 9 ฉบับที่ 5 กันยายน – ตุลาคม 2569 Vol. 9 No. 5 September – October 2026

การพัฒนานโยบายกีฬาตามหลักอิทธิบาท 4

DEVELOPMENT OF SPORTS POLICY BASED ON IDDHIPADA 4

รัฐพล ไผ่งาม*
Ratthapol Phaingam*
นักวิชาการอิสระ
Independent Scholar
*Corresponding Author E-mail: ratthapol99@gmail.com
Received June 27, 2026; Revised August 5, 2026; Accepted August 26, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับนโยบายกีฬาและการพัฒนานโยบายกีฬา ศึกษาหลักพุทธธรรมที่เหมาะสมต่อการพัฒนานโยบายกีฬา และนำเสนอแนวทางการบูรณาการหลักอิทธิบาท 4 เพื่อพัฒนานโยบายกีฬาให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมไทย โดยศึกษาข้อมูลจากเอกสาร หนังสือ ตำรา วิชาการ งานวิจัย บทความวิชาการ และเอกสารของหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง แล้วนำมาวิเคราะห์และสังเคราะห์เชิงเนื้อหา ผลการศึกษาพบว่า นโยบายกีฬาเป็นนโยบายสาธารณะที่มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต สุขภาวะ ทุนมนุษย์ และขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ การพัฒนานโยบายกีฬาที่มีประสิทธิภาพจำเป็นต้องดำเนินการอย่างเป็นระบบ ครอบคลุมการกำหนดนโยบาย การนำนโยบายไปปฏิบัติ การกำกับติดตาม และการประเมินผล โดยเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมบนพื้นฐานของหลักธรรมาภิบาล ขณะเดียวกัน หลักอิทธิบาท 4 ได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา สามารถประยุกต์ใช้เป็นกลไกส่งเสริมแรงจูงใจ ความมุ่งมั่น ความรับผิดชอบ ความเอาใจใส่ และการปรับปรุงการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง เมื่อนำมาบูรณาการกับกระบวนการนโยบายกีฬา จะช่วยยกระดับประสิทธิภาพการบริหารจัดการ ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน พัฒนาศักยภาพของนักกีฬา บุคลากรและองค์กรกีฬา ตลอดจนเสริมสร้างความโปร่งใสและธรรมาภิบาลในการบริหารงานด้านกีฬา นอกจากนี้ ผู้เขียนได้สังเคราะห์องค์ความรู้ในรูปแบบการพัฒนานโยบายกีฬาเชิงพุทธ ซึ่งแสดงความสัมพันธ์ระหว่างหลักอิทธิบาท 4 กับกระบวนการพัฒนานโยบายกีฬา อันนำไปสู่นโยบายที่ตั้งอยู่บนหลักคุณธรรม มุ่งประโยชน์สาธารณะ ตอบสนองความต้องการของประชาชน และสนับสนุนการพัฒนาสังคมอย่างสมดุลและยั่งยืน

คำสำคัญ: นโยบายกีฬา, อิทธิบาท 4, นโยบายสาธารณะ

Abstract

This academic article aims to examine the concepts of sports policy and sports policy development, investigate Buddhist principles appropriate for sports policy development, and propose an approach to integrating the Iddhipada IV, or the Four Bases of Success, into sports policy development in accordance with the Thai social context. The study draws upon books, textbooks, research studies, academic articles, and official documents published by relevant government agencies. The collected information was analyzed and synthesized through content analysis. The findings indicate that sports policy is an important public policy

instrument for improving quality of life, promoting public health, developing human capital, and strengthening national competitiveness. Effective sports policy development requires a systematic process encompassing policy formulation, implementation, monitoring, and evaluation, while encouraging stakeholder participation based on the principles of good governance. The Iddhipada IV, consisting of Chanda (aspiration), Viriya (perseverance), Citta (dedication), and Vimamsa (critical reflection), can be applied to promote motivation, commitment, responsibility, attentiveness, and continuous improvement. When integrated into the sports policy process, these principles can enhance administrative effectiveness, encourage public participation, develop the competencies of athletes, sports personnel, and sports organizations, and strengthen transparency and good governance in sports administration. In addition, the article synthesizes a Buddhist Sport Policy Development Model, which illustrates the relationship between the Iddhipada IV and the sports policy development process. The model demonstrates that integrating Buddhist principles into policy formulation, implementation, monitoring, and evaluation can contribute to ethical and publicly oriented sports policies that respond to citizens' needs, improve organizational capacity, promote better quality of life, and support balanced and sustainable social development.
Keywords: Sports Policy, Iddhipada 4, Public Policy

บทนำ

การกีฬาเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาคน สังคม และประเทศ ทั้งในมิติด้านสุขภาพ เศรษฐกิจ การศึกษา และการสร้างทุนทางสังคม ปัจจุบันรัฐบาลไทยได้กำหนดให้การกีฬาเป็นส่วนสำคัญของการพัฒนาประเทศ โดยแผนพัฒนาการกีฬาแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2566–2570) กำหนดวิสัยทัศน์ว่า “กีฬาพัฒนาคน สังคม และเพิ่มมูลค่าเศรษฐกิจไทย” พร้อมมุ่งส่งเสริมให้ประชาชนออกกำลังกายและเล่นกีฬาอย่างสม่ำเสมอ พัฒนาศักยภาพนักกีฬา และยกระดับอุตสาหกรรมกีฬาให้สามารถแข่งขันได้ในระดับสากล ทั้งนี้ การกีฬามิได้เป็นเพียงกิจกรรมนันทนาการหรือการแข่งขันเพื่อสร้างชื่อเสียงให้แก่ประเทศเท่านั้น แต่ยังเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคุณภาพชีวิต เสริมสร้างสุขภาวะ วินัย ความสามัคคี และคุณธรรมแก่ประชาชน ดังนั้น นโยบายกีฬาจึงควรให้ความสำคัญกับการพัฒนาคนควบคู่กับการพัฒนาความเป็นเลิศทางกีฬา เพื่อให้การกีฬาเป็นฐานสำคัญของการพัฒนาสังคมและประเทศอย่างยั่งยืน (กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2566)

นโยบายกีฬาของประเทศไทยมีพัฒนาการอย่างต่อเนื่องภายใต้บริบททางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม โดยการกำหนดนโยบายด้านกีฬาของรัฐได้รับอิทธิพลจากนโยบายรัฐบาล ยุทธศาสตร์ชาติ และเป้าหมายในการสร้างความเป็นเลิศทางกีฬา อย่างไรก็ตาม การพัฒนากีฬาในอดีตมักให้ความสำคัญกับการแข่งขันและความสำเร็จของนักกีฬาเป็นหลัก ขณะที่การพัฒนาคน คุณธรรม และการมีส่วนร่วมของประชาชนยังไม่ได้รับความสำคัญอย่างเพียงพอ (ชาลิสา คำสวัสดิ์ และธำรงศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, 2560) ปัญหาดังกล่าวปรากฏอย่างเป็นรูปธรรมจากผลการติดตามแผนพัฒนาการกีฬาแห่งชาติ ฉบับที่ 6 ซึ่งพบว่า ในปี พ.ศ. 2564 ประชาชนอายุ 15 ปีขึ้นไปที่ออกกำลังกายอย่างสม่ำเสมอมีเพียงร้อยละ 39.18 ขณะที่เด็กและเยาวชนที่ผ่านเกณฑ์มาตรฐานสมรรถภาพทางกายมีร้อยละ 70.43 ซึ่งต่ำกว่าเป้าหมายที่กำหนดไว้ร้อยละ 80 และยังต่ำกว่าเป้าหมายอย่างต่อเนื่องตลอดช่วง พ.ศ. 2560–2564 นอกจากนี้ จำนวนบุคลากรกีฬาที่ได้มาตรฐานลดลงร้อยละ 56.17 ในปี พ.ศ. 2563 และมีชนิดกีฬาที่ได้รับการพัฒนามาตรฐานการเก็บตัวฝึกซ้อมในรูปแบบศูนย์

ฝึกกีฬาแห่งชาติเพียง 8 จากเป้าหมาย 10 ชนิดกีฬา สะท้อนให้เห็นว่าการมีส่วนร่วมของประชาชน รวมถึงการพัฒนานักกีฬาและบุคลากรกีฬาอย่างต่อเนื่องยังเป็นประเด็นที่ต้องเร่งแก้ไข (กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2566)

แม้ว่าการพัฒนากีฬาของไทยจะมีความก้าวหน้าในหลายด้าน แต่การเปลี่ยนแปลงของสังคมในปัจจุบันได้ก่อให้เกิดความท้าทายต่อการกำหนดและขับเคลื่อนนโยบายกีฬา ทั้งปัญหาจริยธรรมทางกีฬา การขาดน้ำใจนักกีฬา การใช้ความรุนแรงในการแข่งขัน การมุ่งผลสัมฤทธิ์หรือชัยชนะมากกว่าการพัฒนาคน ตลอดจนปัญหาความโปร่งใสและธรรมาภิบาลในการบริหารองค์กรกีฬา ปัญหาเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า การพัฒนานโยบายกีฬาไม่อาจมุ่งเน้นเฉพาะโครงสร้าง งบประมาณ หรือประสิทธิภาพการบริหารจัดการเท่านั้น แต่จำเป็นต้องพัฒนาคุณธรรม ความรับผิดชอบ และแรงจูงใจภายในของนักกีฬา บุคลากร ผู้บริหาร และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องควบคู่กันไป (ศักดิ์ชัย ธิตะจารี และคณะ, 2566) สำหรับประเทศไทยซึ่งมีพระพุทธศาสนาเป็นรากฐานสำคัญทางวัฒนธรรมและวิถีชีวิต การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมจึงมีความเหมาะสมในฐานะกรอบคุณธรรมที่ช่วยเชื่อมโยงประสิทธิภาพของกระบวนการนโยบายกับการพัฒนามนุษย์ โดยเฉพาะหลักอิทธิบาท 4 (สำ.ม. 19/1179/287) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา ซึ่งมุ่งสร้างแรงจูงใจ ความเพียร ความรับผิดชอบ และการใช้ปัญญาตรวจสอบปรับปรุงการดำเนินงาน อันสอดคล้องกับความจำเป็นในการพัฒนานโยบายกีฬาของไทยให้มีทั้งประสิทธิภาพ คุณธรรม และความยั่งยืน

จากการทบทวนงานศึกษาที่เกี่ยวข้องพบว่า งานวิชาการที่ผ่านมาโดยส่วนใหญ่มุ่งศึกษานโยบายกีฬาของรัฐบาล การบริหารจัดการองค์กรกีฬา การพัฒนากีฬาเพื่อความเป็นเลิศ และการยกระดับศักยภาพของนักกีฬาและบุคลากรกีฬา ขณะที่การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมมักเน้นการพัฒนาบุคคลหรือการบริหารองค์กรเป็นสำคัญ แต่ยังขาดการสังเคราะห์หลักอิทธิบาท 4 ให้เชื่อมโยงกับกระบวนการพัฒนานโยบายกีฬาอย่างเป็นระบบ ตั้งแต่การกำหนดนโยบาย การนำนโยบายไปปฏิบัติ การกำกับติดตาม และการประเมินผล รวมถึงยังไม่มีกรอบการพัฒนานโยบายกีฬาเชิงพุทธที่อธิบายกลไกและผลลัพธ์ของการบูรณาการดังกล่าวอย่างชัดเจน ช่องว่างทางวิชาการนี้จึงนำไปสู่บทความวิชาการเรื่องการพัฒนานโยบายกีฬาตามหลักอิทธิบาท 4 ซึ่งมุ่งศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับนโยบายกีฬาและการพัฒนานโยบายกีฬา ศึกษาหลักพุทธธรรมที่เหมาะสม และนำเสนอแนวทางการบูรณาการหลักอิทธิบาท 4 เพื่อพัฒนานโยบายกีฬาให้มุ่งประโยชน์สาธารณะ สอดคล้องกับบริบทของสังคมไทย และนำไปสู่การพัฒนาการกีฬาอย่างสมดุลและยั่งยืน

แนวคิดเกี่ยวกับนโยบายกีฬาและการพัฒนานโยบายกีฬา

นโยบายสาธารณะเป็นแนวทางหรือกรอบการดำเนินงานที่ภาครัฐกำหนดขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหา ตอบสนองความต้องการของประชาชน และขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศในด้านต่าง ๆ โดยอาศัยกระบวนการตัดสินใจที่มีเป้าหมายชัดเจนและสามารถนำไปปฏิบัติได้จริง วรเดช จันทรศร (2559) อธิบายว่า นโยบายสาธารณะมิได้หมายถึงเพียงการประกาศเจตนารมณ์ของรัฐบาลเท่านั้น แต่ยังครอบคลุมถึงการดำเนินการหรือการไม่ดำเนินการของรัฐต่อประเด็นสาธารณะ ซึ่งส่งผลกระทบต่อประชาชนและสังคมโดยรวม ขณะที่ สมบัติ ธำรงธัญวงศ์ (2554) เห็นว่า นโยบายสาธารณะเป็นเครื่องมือสำคัญของรัฐในการจัดสรรทรัพยากร สร้างความเป็นธรรม และยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนผ่านกระบวนการบริหารภาครัฐที่มีประสิทธิภาพ ดังนั้น การพัฒนานโยบายสาธารณะจึงต้องอาศัยการวิเคราะห์ปัญหา การกำหนดเป้าหมาย การมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้อง และการติดตามประเมินผลอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้การดำเนินนโยบายสามารถตอบสนองต่อสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงได้อย่างเหมาะสม

นโยบายกีฬาเป็นนโยบายสาธารณะด้านหนึ่งที่มุ่งพัฒนาการกีฬา การออกกำลังกาย และกิจกรรมทางกายของประชาชน ตลอดจนส่งเสริมศักยภาพนักกีฬา องค์กรกีฬา และอุตสาหกรรมกีฬาของประเทศให้เติบโตอย่างยั่งยืน แผนพัฒนาการกีฬาแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2566–2570) ได้กำหนดให้การกีฬาเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาคน สังคม และเศรษฐกิจของประเทศ โดยให้ความสำคัญกับการสร้างโอกาสในการเข้าถึงกิจกรรมกีฬา การพัฒนากีฬาเพื่อความเป็นเลิศ การส่งเสริมกีฬาอาชีพ และการบริหารจัดการด้านกีฬาอย่างมีธรรมาภิบาล (กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2566) แนวทางดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า นโยบายกีฬาในปัจจุบันมิได้จำกัดอยู่เพียงการสร้างความสำเร็จจากการแข่งขันกีฬาเท่านั้น แต่ยังเชื่อมโยงกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต สุขภาวะ การสร้างความสามัคคี และการพัฒนาทุนมนุษย์ของประเทศ อันสอดคล้องกับแนวคิดการบริหารภาครัฐสมัยใหม่ที่มุ่งเน้นผลสัมฤทธิ์และประโยชน์สาธารณะเป็นสำคัญ

การพัฒนานโยบายกีฬาเป็นกระบวนการที่ดำเนินไปตามวงจรของนโยบายสาธารณะ ประกอบด้วย การกำหนดประเด็นปัญหา การกำหนดนโยบาย การตัดสินใจเชิงนโยบาย การนำนโยบายไปปฏิบัติ และการติดตามประเมินผล โดยแต่ละขั้นตอนมีความสัมพันธ์ต่อเนื่องกันและส่งผลต่อประสิทธิผลของนโยบายโดยรวม วรเดช จันทรศร (2559) อธิบายว่า ความสำเร็จของนโยบายมิได้ขึ้นอยู่กับคุณภาพของการกำหนดนโยบายเพียงอย่างเดียว แต่ยังขึ้นอยู่กับศักยภาพของหน่วยงานผู้รับผิดชอบ ความร่วมมือของภาคีเครือข่าย และการมีส่วนร่วมของประชาชนในการขับเคลื่อนนโยบาย ขณะเดียวกัน ได้เสนอว่าการบริหารภาครัฐยุคใหม่ควรยึดหลักการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี เน้นความโปร่งใส การมีส่วนร่วม ความรับผิดชอบ และการประเมินผลจากผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจริง ซึ่งหลักการดังกล่าวสามารถประยุกต์ใช้กับการบริหารนโยบายกีฬาเพื่อยกระดับประสิทธิภาพการดำเนินงานของหน่วยงานภาครัฐได้อย่างเหมาะสม (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ, 2553)

การขับเคลื่อนนโยบายกีฬาให้บรรลุเป้าหมายจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือของหลายภาคส่วน โดยเฉพาะการกีฬาแห่งประเทศไทย กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สถานศึกษา สมาคมกีฬา ภาคเอกชน และภาคประชาชน ซึ่งล้วนมีบทบาทในการกำหนดนโยบาย สนับสนุนทรัพยากร ถ่ายทอดนโยบายสู่การปฏิบัติ และติดตามประเมินผลการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ แผนพัฒนาการกีฬาแห่งชาติ ฉบับที่ 7 ได้กำหนดให้ทุกภาคส่วนร่วมบูรณาการการทำงานบนพื้นฐานของธรรมาภิบาล นวัตกรรม และการมีส่วนร่วมของประชาชน เพื่อให้การพัฒนาการกีฬาเกิดประโยชน์ต่อทุกช่วงวัยและทุกพื้นที่ของประเทศ (กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2566) ดังนั้น การพัฒนานโยบายกีฬาที่มีประสิทธิภาพจึงมิใช่เพียงการกำหนดแผนงานหรือโครงการเท่านั้น แต่ต้องอาศัยกระบวนการบริหารนโยบายที่เป็นระบบ มีการติดตามประเมินผลอย่างต่อเนื่อง และสามารถปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับบริบททางสังคม เศรษฐกิจ และความต้องการของประชาชนที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

จากการสังเคราะห์แนวคิดเกี่ยวกับนโยบายสาธารณะและการพัฒนานโยบายกีฬา พบว่า การกำหนดนโยบายกีฬาในปัจจุบันมิได้มุ่งเน้นเพียงการพัฒนาศักยภาพด้านการแข่งขันหรือการสร้างชื่อเสียงให้แก่ประเทศเท่านั้น แต่ยังให้ความสำคัญกับการพัฒนาประชาชนในทุกมิติ ทั้งด้านสุขภาพ คุณภาพชีวิต การสร้างความเสมอภาคในการเข้าถึงกิจกรรมทางกีฬา และการเสริมสร้างทุนทางสังคมผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน การพัฒนานโยบายกีฬาจึงควรอาศัยหลักการบริหารภาครัฐที่ยึดประชาชนเป็นศูนย์กลาง มีการบูรณาการความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม และองค์กรกีฬา ควบคู่กับการนำหลักธรรมาภิบาลมาใช้ในการบริหารจัดการ เพื่อให้การดำเนินนโยบายเกิดความโปร่งใส มีประสิทธิภาพ และสามารถตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนได้อย่างแท้จริง อันจะนำไปสู่การพัฒนาการกีฬาอย่างสมดุลและยั่งยืนตามเป้าหมายของการพัฒนาประเทศ (กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2566)

โดยสรุป แนวคิดเกี่ยวกับนโยบายกีฬาและการพัฒนานโยบายกีฬาแสดงให้เห็นว่า นโยบายกีฬาเป็นส่วนหนึ่งของนโยบายสาธารณะที่มุ่งสร้างประโยชน์แก่ประชาชนและประเทศผ่านกระบวนการกำหนดนโยบาย การนำนโยบายไปปฏิบัติ และการติดตามประเมินผลอย่างเป็นระบบ ความสำเร็จของนโยบายมิได้ขึ้นอยู่กับประสิทธิภาพของหน่วยงานภาครัฐเพียงฝ่ายเดียว หากแต่ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน การบริหารจัดการที่มีธรรมาภิบาล และการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ควบคู่กันไป เมื่อพิจารณาถึงความสำคัญของการพัฒนาคนทั้งด้านร่างกาย จิตใจ คุณธรรม และความรับผิดชอบต่อสังคม จึงเห็นได้ว่า การนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนานโยบายกีฬาเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่สามารถเสริมสร้างคุณค่าและเพิ่มประสิทธิผลของนโยบายได้อย่างเหมาะสม

หลักพุทธธรรมที่เหมาะสมต่อการพัฒนานโยบายกีฬา

พระพุทธศาสนาเป็นรากฐานสำคัญของสังคมไทยที่มีบทบาทในการพัฒนามนุษย์และสังคมมาอย่างยาวนาน หลักธรรมคำสอนมิได้มุ่งเน้นเพียงการพัฒนาจิตใจของปัจเจกบุคคลเท่านั้น หากยังสามารถประยุกต์ใช้ในการบริหารองค์กร การพัฒนาสังคม และการกำหนดนโยบายสาธารณะได้อย่างเหมาะสม เนื่องจากการกำหนดนโยบายสาธารณะมิใช่เพียงกระบวนการทางเทคนิคหรือการจัดสรรทรัพยากรของรัฐ แต่ยังเกี่ยวข้องกับค่านิยม แนวคิด เป้าหมาย และการตัดสินใจเลือกแนวทางที่ส่งผลกระทบต่อประชาชนและสังคมโดยรวม Howlett et al. (2020) อธิบายว่า กระบวนการนโยบายสาธารณะเกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง โครงสร้างสถาบัน และแนวคิดที่ใช้กำหนดทิศทางของนโยบาย หลักพุทธธรรมจึงสามารถนำมาใช้เป็นกรอบคุณค่าในการกำกับเป้าหมายและพฤติกรรมของผู้เกี่ยวข้องในกระบวนการนโยบายให้มุ่งประโยชน์สาธารณะได้ สอดคล้องกับพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (2557) ที่อธิบายว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสตร์แห่งการพัฒนามนุษย์ที่มุ่งสร้างความสมดุลทั้งด้านความคิด พฤติกรรม และปัญญา ดังนั้น การพัฒนานโยบายกีฬาในปัจจุบันจึงมิได้ต้องการเพียงประสิทธิภาพในการบริหารจัดการเท่านั้น แต่ยังจำเป็นต้องอาศัยหลักคุณธรรมเป็นพื้นฐานในการกำหนดนโยบาย การตัดสินใจ และการบริหารจัดการ เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อประชาชน

ในบรรดาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา อิทธิบาท 4 (สำ.ม. 19/1179/287) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ประกอบด้วย ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา ถือเป็นหลักธรรมที่มีความเหมาะสมต่อการพัฒนานโยบายกีฬา เนื่องจากเป็นหลักแห่งความสำเร็จในการดำเนินงาน โดยฉันทะ หมายถึง ความพอใจหรือความรักในสิ่งที่ปฏิบัติ เป็นแรงจูงใจภายในที่ทำให้บุคคลมุ่งมั่นสร้างสรรค์งานให้บรรลุเป้าหมาย วิริยะ คือ ความเพียรพยายาม ความอดทน และความมุ่งมั่นในการปฏิบัติงานอย่างต่อเนื่อง จิตตะ หมายถึง การเอาใจใส่ มีสมาธิ และรับผิดชอบต่องานที่ได้รับมอบหมาย ส่วนวิมังสา คือ การใช้ปัญญาพิจารณา วิเคราะห์ ตรวจสอบ และปรับปรุงการดำเนินงานให้เกิดประสิทธิภาพยิ่งขึ้น (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2557) เมื่อพิจารณาตามแนวคิดวงจรนโยบายสาธารณะของ Howlett et al. (2020) องค์ประกอบของอิทธิบาท 4 สามารถเชื่อมโยงกับกระบวนการนโยบายได้อย่างเป็นระบบ กล่าวคือ ฉันทะสัมพันธ์กับการกำหนดประเด็นปัญหา วิสัยทัศน์ และเป้าหมายของนโยบายที่มุ่งประโยชน์สาธารณะ วิริยะสัมพันธ์กับการตัดสินใจและการนำนโยบายไปปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง จิตตะสัมพันธ์กับความรับผิดชอบ การประสานงาน และการกำกับติดตามการดำเนินงาน ส่วนวิมังสาสัมพันธ์กับการประเมินผล การเรียนรู้ และการปรับปรุงนโยบายบนพื้นฐานของข้อมูลและเหตุผล

การเชื่อมโยงหลักอิทธิบาท 4 กับทฤษฎีนโยบายสาธารณะยังช่วยให้สามารถอธิบายกระบวนการพัฒนานโยบายกีฬาได้มากกว่าการนำหลักธรรมมาใช้กำกับพฤติกรรมของบุคคลเพียงอย่างเดียว Dunn (2018) เสนอว่า การวิเคราะห์นโยบายต้องครอบคลุมการจัดโครงสร้างปัญหา การคาดการณ์ผลลัพธ์ การเสนอทางเลือก การติดตามผล และการประเมินผลการดำเนินนโยบาย แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับอิทธิบาท 4 โดยฉันทะช่วยกำหนดเจตจำนงและเป้าหมายในการแก้ไขปัญหาสาธารณะ วิริยะช่วยผลักดันทางเลือกเชิงนโยบายไปสู่การปฏิบัติ จิตตะช่วยให้ผู้รับผิดชอบติดตามและเอาใจใส่ต่อผลการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง และวิมังสาช่วยส่งเสริมการวิเคราะห์ผลลัพธ์และปรับปรุงนโยบายจากหลักฐานเชิงประจักษ์ ขณะเดียวกัน Sabatier & Weible (2014) ชี้ให้เห็นว่า กระบวนการนโยบายเกิดจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้แสดงนโยบาย กลุ่มผลประโยชน์ สถาบัน และระบบความเชื่อที่แตกต่างกัน อิทธิบาท 4 จึงสามารถทำหน้าที่เป็นกรอบคุณธรรมและกรอบพฤติกรรมสำหรับสร้างเป้าหมายร่วม ความเพียรในการขับเคลื่อนนโยบาย ความรับผิดชอบต่อบทบาทหน้าที่ และการเรียนรู้ร่วมกันของภาคีเครือข่ายด้านกีฬา ซึ่งช่วยลดข้อจำกัดจากความขัดแย้งและความไม่ต่อเนื่องของกระบวนการนโยบาย

สำหรับการพัฒนานโยบายกีฬา อิทธิบาท 4 สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ในทุกช่วงของกระบวนการนโยบาย ตั้งแต่การกำหนดนโยบายที่ยึดประโยชน์ของประชาชนเป็นศูนย์กลาง การสร้างทางเลือกที่สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการของประชาชน การขับเคลื่อนนโยบายผ่านความร่วมมือของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การสร้างความรับผิดชอบและความมุ่งมั่นของบุคลากรด้านกีฬา ตลอดจนการติดตามและประเมินผลเพื่อปรับปรุงนโยบายให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ทั้งนี้ งานวิจัยของจิรัตติกาล สุขสิงห์ (2565) พบว่า การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 ช่วยเสริมสร้างความมุ่งมั่นในการปฏิบัติงานของบุคลากรผ่านองค์ประกอบทั้ง 4 ซึ่งส่งผลต่อประสิทธิภาพการดำเนินงานขององค์กร ดังนั้น อิทธิบาท 4 มิได้เป็นเพียงหลักธรรมสำหรับการพัฒนาตนเองเท่านั้น แต่สามารถประยุกต์ใช้ร่วมกับแนวคิดนโยบายสาธารณะ เพื่อพัฒนาสมรรถนะของผู้กำหนดนโยบาย ผู้ปฏิบัติงาน และเครือข่ายที่เกี่ยวข้องกับการกีฬาได้อย่างเป็นรูปธรรม

สรุป หลักอิทธิบาท 4 เป็นหลักพุทธธรรมที่มีความเหมาะสมต่อการพัฒนานโยบายกีฬา เนื่องจากครอบคลุมทั้งด้านแรงจูงใจ ความเพียร ความรับผิดชอบ และการใช้ปัญญาพัฒนาปรับปรุงการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง เมื่อนำมาเชื่อมโยงกับทฤษฎีนโยบายสาธารณะ องค์ประกอบทั้ง 4 สามารถใช้เป็นกลไกสนับสนุนกระบวนการนโยบาย ตั้งแต่การกำหนดปัญหาและเป้าหมาย การพัฒนาทางเลือก การตัดสินใจและนำนโยบายไปปฏิบัติ การกำกับติดตาม ตลอดจนการประเมินผลและการเรียนรู้เชิงนโยบาย การบูรณาการดังกล่าวจึงมิใช่เพียงการนำหลักธรรมมาใช้เป็นกรอบคุณธรรมในการบริหาร แต่เป็นการเชื่อมโยงคุณค่าทางพระพุทธศาสนาเข้ากับโครงสร้าง ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง และกระบวนการตัดสินใจเชิงนโยบาย ซึ่งจะช่วยให้การพัฒนานโยบายกีฬามีความเป็นระบบ มีประสิทธิภาพ โปร่งใส เปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วม และสามารถปรับตัวให้สอดคล้องกับบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงได้อย่างยั่งยืน

การบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนานโยบายกีฬา

การพัฒนานโยบายกีฬาในปัจจุบันจำเป็นต้องคำนึงถึงทั้งประสิทธิภาพของการบริหารจัดการและการพัฒนาคุณค่าของมนุษย์ควบคู่กัน เนื่องจากการกีฬามิได้เป็นเพียงกิจกรรมเพื่อการแข่งขันหรือการสร้างความเป็นเลิศเท่านั้น หากยังเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาสุขภาวะ คุณภาพชีวิต ความสามัคคี และทุนทางสังคมของประเทศ ดังนั้น การกำหนดนโยบายกีฬาจึงควรตั้งอยู่บนพื้นฐานของคุณธรรม ความรับผิดชอบ และการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน เพื่อให้สามารถตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนได้อย่างแท้จริง ในบริบทดังกล่าว หลักอิทธิบาท 4 สามารถนำมาประยุกต์ใช้เป็นกรอบคุณธรรมและกลไกในการขับเคลื่อน

นโยบายกีฬาได้อย่างเหมาะสม เพราะเป็นหลักแห่งความสำเร็จที่ส่งเสริมแรงจูงใจ ความเพียร ความรับผิดชอบ และการเรียนรู้ปรับปรุงการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดกระบวนการนโยบายสาธารณะที่ให้ความสำคัญกับการกำหนดเป้าหมาย การนำนโยบายไปปฏิบัติ และการประเมินผลอย่างเป็นระบบ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2562; วรเดช จันทรศร, 2559; Howlett et al., 2020)

การบูรณาการหลักอิทธิบาท 4 กับการพัฒนานโยบายกีฬาสามารถดำเนินการได้ตลอดกระบวนการนโยบายสาธารณะ โดยเริ่มจากฉันทะ ซึ่งสะท้อนถึงเจตจำนงและแรงจูงใจในการกำหนดวิสัยทัศน์และเป้าหมายของนโยบายที่ยึดประโยชน์ของประชาชนเป็นศูนย์กลาง วิริยะเป็นพลังในการผลักดันนโยบายไปสู่การปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง แม้ต้องเผชิญกับข้อจำกัดด้านทรัพยากร บุคลากร หรือการประสานงานระหว่างหน่วยงาน จิตตะช่วยเสริมสร้างความรับผิดชอบ ความเอาใจใส่ และการกำกับติดตามผลการดำเนินงานอย่างใกล้ชิด ส่วนวิมังสาเป็นการใช้ข้อมูล เหตุผล และผลการประเมินมาวิเคราะห์และปรับปรุงนโยบายให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง การเชื่อมโยงดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของ Dunn (2018) ที่เน้นการกำหนดปัญหา การพัฒนาทางเลือก การติดตาม และการประเมินผลนโยบายบนพื้นฐานของข้อมูลเชิงประจักษ์ สามารถสังเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างขั้นตอนของนโยบาย หลักอิทธิบาท 4 และผลลัพธ์ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นได้ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 การบูรณาการขั้นตอนการพัฒนานโยบายกีฬากับหลักอิทธิบาท 4

ขั้นตอนการพัฒนานโยบายกีฬา	หลักอิทธิบาท 4 ที่นำมาบูรณาการ	ลักษณะการบูรณาการ	ผลลัพธ์ที่คาดว่าจะได้รับ
การกำหนดนโยบาย	ฉันทะและวิมังสา	สร้างเจตจำนงในการแก้ไขปัญหาด้านกีฬา กำหนดวิสัยทัศน์ที่มุ่งประโยชน์สาธารณะ และวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อพัฒนาทางเลือกเชิงนโยบาย	นโยบายมีเป้าหมายชัดเจน สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการของประชาชน
การนำนโยบายไปปฏิบัติ	วิริยะและจิตตะ	ขับเคลื่อนแผนงานอย่างต่อเนื่อง สร้างความรับผิดชอบแก่ผู้ปฏิบัติงาน และประสานความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรกีฬา และประชาชน	การดำเนินนโยบายมีความต่อเนื่อง ลดช่องว่างระหว่างนโยบายกับการปฏิบัติ และเกิดความร่วมมือของทุกภาคส่วน
การกำกับติดตาม	จิตตะและวิมังสา	เอาใจใส่ต่อผลการดำเนินงาน ติดตามตัวชี้วัด วิเคราะห์ปัญหา และเปิดเผยข้อมูลให้ผู้เกี่ยวข้องสามารถตรวจสอบได้	การบริหารงานมีความโปร่งใส ตรวจพบปัญหาได้รวดเร็ว และสามารถแก้ไขการดำเนินงานได้ทันสถานการณ์

ตารางที่ 1 การบูรณาการขั้นตอนการพัฒนานโยบายกีฬากับหลักอิทธิบาท 4 (ต่อ)

ขั้นตอนการพัฒนานโยบายกีฬา	หลักอิทธิบาท 4 ที่นำมาบูรณาการ	ลักษณะการบูรณาการ	ผลลัพธ์ที่คาดว่าจะได้รับ
การประเมินผลและปรับปรุงนโยบาย	วิมังสาและฉันทะ	ประเมินผลลัพธ์จากข้อมูลเชิงประจักษ์ ทบทวนความสำเร็จและข้อจำกัด และปรับเป้าหมายหรือวิธีดำเนินงานโดยคำนึงถึงประโยชน์ของประชาชน	เกิดการเรียนรู้เชิงนโยบาย นโยบายสามารถปรับตัวได้ และมีความยั่งยืนในระยะยาว

นอกจากการยกระดับประสิทธิภาพของกระบวนการนโยบายแล้ว หลักอิทธิบาท 4 ยังมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้านการกีฬา ทั้งนักกีฬา ผู้ฝึกสอน ผู้ตัดสิน ผู้บริหาร และบุคลากรขององค์กรกีฬา โดยฉันทะช่วยสร้างแรงบันดาลใจและความรักในการพัฒนาตนเอง วิริยะส่งเสริมความมุ่งมั่นและความอดทนต่อการฝึกซ้อมและการปฏิบัติงาน จิตตะช่วยให้เกิดความรับผิดชอบและความละเอียดรอบคอบในการทำหน้าที่ ส่วนวิมังสาช่วยให้บุคลากรสามารถวิเคราะห์ปัญหา พัฒนานวัตกรรม และปรับปรุงการดำเนินงานได้อย่างต่อเนื่อง เมื่อบุคลากรทุกระดับยึดหลักดังกล่าวเป็นแนวทางในการปฏิบัติงาน ย่อมส่งผลให้องค์กรกีฬามีวัฒนธรรมการทำงานเชิงคุณธรรม โปร่งใส ตรวจสอบได้ และสามารถสร้างความเชื่อมั่นแก่ประชาชนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ซึ่งสอดคล้องกับเป้าหมายของแผนพัฒนาการกีฬาแห่งชาติที่มุ่งยกระดับการบริหารจัดการกีฬาให้มีมาตรฐานและเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วม (กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2566)

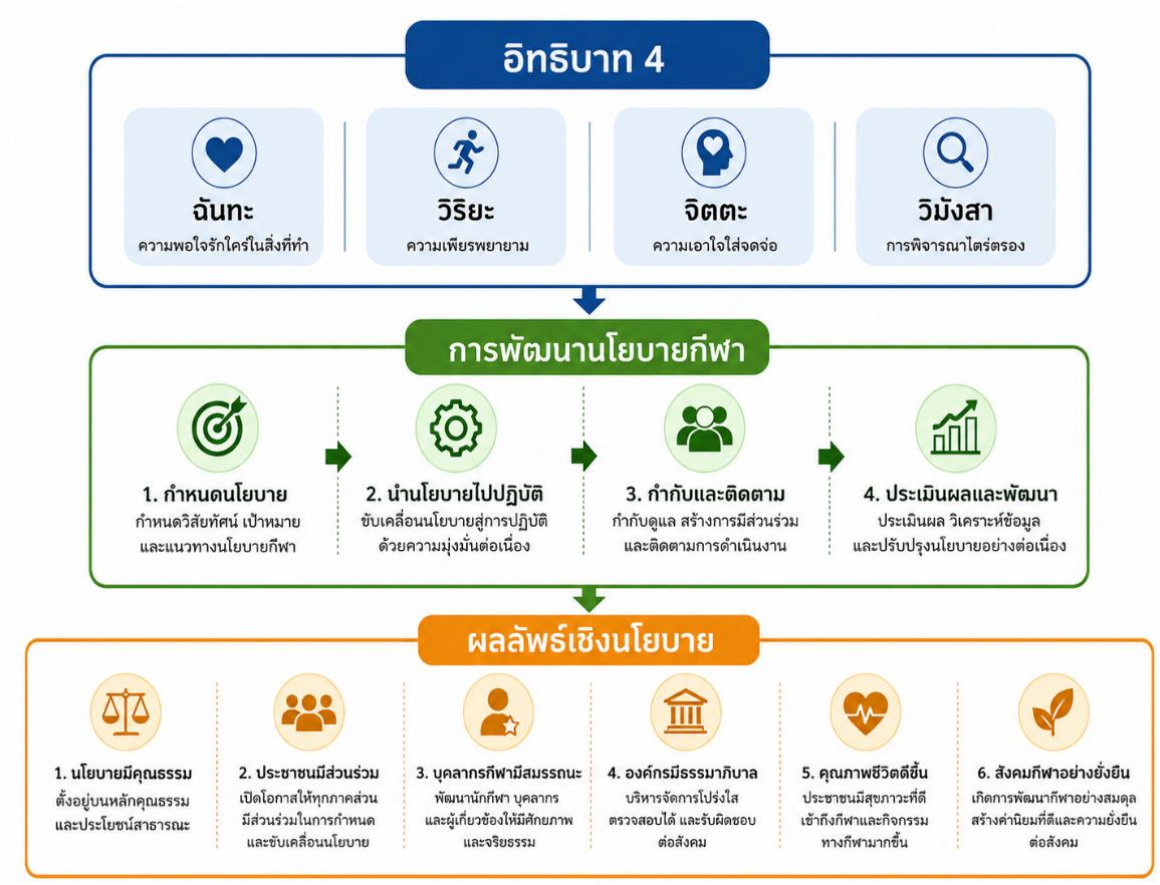
ข้อเสนอของผู้เขียนมีความสอดคล้องกับจิรัตติกาล สุขสิงห์ (2565) ในประเด็นที่ว่า หลักอิทธิบาท 4 สามารถส่งเสริมแรงจูงใจ ความรับผิดชอบ ประสิทธิภาพการปฏิบัติงาน และผลสัมฤทธิ์ขององค์กรได้ ขณะเดียวกันยังสอดคล้องกับ Howlett et al. (2020) ในด้านการพิจารณานโยบายเป็นกระบวนการที่ประกอบด้วยหลายขั้นตอน และสอดคล้องกับ Dunn (2018) ในด้านการใช้ข้อมูลและการประเมินผลเพื่อพัฒนาทางเลือกเชิงนโยบาย นอกจากนี้ ยังเชื่อมโยงกับแนวคิดของ Sabatier & Weible (2014) ซึ่งให้ความสำคัญกับบทบาทของผู้แสดงนโยบาย เครือข่าย ความเชื่อ และความร่วมมือระหว่างกลุ่มต่าง ๆ อย่างไรก็ตาม ข้อเสนอของผู้เขียนมีความแตกต่างจากงานที่ผ่านมา เนื่องจากงานของจิรัตติกาล สุขสิงห์ (2565) มุ่งประยุกต์ใช้อิทธิบาท 4 ในระดับบุคคลและการบริหารองค์กรเป็นสำคัญ ขณะที่ข้อเสนอในบทความนี้ยกระดับหลักอิทธิบาท 4 ให้เป็นกรอบวิเคราะห์ในระดับกระบวนการนโยบาย โดยเชื่อมโยงหลักธรรมเข้ากับการกำหนดนโยบาย การนำนโยบายไปปฏิบัติ การกำกับติดตาม และการประเมินผลอย่างเป็นระบบ จึงเป็นการผสานมิติด้านคุณธรรมของผู้เกี่ยวข้องเข้ากับโครงสร้างและกลไกของนโยบายสาธารณะในบริบทการกีฬาของประเทศไทย

สรุป การบูรณาการหลักอิทธิบาท 4 เข้ากับการพัฒนานโยบายกีฬาเป็นแนวทางที่ช่วยเสริมสร้างความสมบูรณ์ของการบริหารนโยบายทั้งในด้านคุณธรรมและประสิทธิภาพการดำเนินงาน องค์ประกอบทั้ง 4 ได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา สามารถนำมาใช้ได้ตลอดกระบวนการนโยบาย ตั้งแต่การกำหนดเป้าหมาย การขับเคลื่อนนโยบาย การกำกับติดตาม ไปจนถึงการประเมินผลและปรับปรุงนโยบายอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้การบริหารนโยบายกีฬามีความโปร่งใส เปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วม และมุ่งประโยชน์สาธารณะเป็นสำคัญ ขณะเดียวกันยังช่วยพัฒนานักกีฬา บุคลากร และองค์กรกีฬาให้มีแรงจูงใจ ความรับผิดชอบ และความสามารถในการเรียนรู้จากผลการดำเนินงาน อันนำไปสู่การยกระดับธรรมาภิบาลทางการกีฬา การสร้าง

คุณภาพชีวิตที่ดีแก่ประชาชน และการพัฒนาสังคมอย่างสมดุลและยั่งยืน ดังนั้น หลักอิทธิบาท 4 จึงมิได้เป็นเพียงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา หากสามารถประยุกต์ใช้เป็นกลไกเชิงนโยบายสำหรับการพัฒนาการกีฬาของประเทศไทยได้อย่างเป็นรูปธรรม

องค์ความรู้ใหม่

จากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับนโยบายสาธารณะ การพัฒนานโยบายกีฬา และหลักอิทธิบาท 4 ผู้เขียนได้สังเคราะห์องค์ความรู้ใหม่ในรูปแบบการพัฒนานโยบายกีฬาเชิงพุทธ เพื่ออธิบายกลไกการบูรณาการหลักพุทธธรรมเข้ากับกระบวนการพัฒนานโยบายกีฬาอย่างเป็นระบบ ดังแสดงในภาพที่ 1 ความใหม่ขององค์ความรู้นี้อยู่ที่การมิได้ใช้อิทธิบาท 4 เป็นเพียงหลักคุณธรรมสำหรับพัฒนาบุคคลหรือเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารองค์กรเท่านั้น แต่ยกระดับหลักธรรมดังกล่าวให้เป็นกลไกเชิงนโยบายที่เชื่อมโยงกับการกำหนดนโยบาย การนำนโยบายไปปฏิบัติ การกำกับติดตาม และการประเมินผล โดยผสานมิติด้านคุณธรรมของผู้เกี่ยวข้องเข้ากับโครงสร้างและกระบวนการนโยบายสาธารณะด้านกีฬา ดังแสดงในภาพที่ 1

ภาพที่ 1 รูปแบบการพัฒนานโยบายกีฬาเชิงพุทธ

องค์ความรู้ดังกล่าวมีสาระสำคัญว่า อิทธิบาท 4 ซึ่งประกอบด้วย ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา ทำหน้าที่เป็นกลไกภายในในการขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนานโยบายกีฬา โดยฉันทะเป็นแรงจูงใจในการกำหนดวิสัยทัศน์และเป้าหมายของนโยบายที่มุ่งประโยชน์สาธารณะ วิริยะเป็นพลังในการขับเคลื่อนนโยบายไปสู่การปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง จิตตะช่วยสร้างความรับผิดชอบ ความเอาใจใส่ และการมีส่วนร่วมของบุคลากร

และภาคีเครือข่าย ส่วนวิมังสาเป็นกลไกในการติดตาม ประเมินผล และปรับปรุงนโยบายบนพื้นฐานของข้อมูลและเหตุผล การบูรณาการดังกล่าวทำให้กระบวนการนโยบายมิได้ดำเนินไปตามขั้นตอนทางการบริหารเพียงอย่างเดียว แต่ยังมีหลักคุณธรรมกำกับเจตจำนง พฤติกรรม และการตัดสินใจของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในทุกระดับ เมื่อเปรียบเทียบกับองค์ความรู้เดิม พบว่า งานของจิรัตติกาล สุขสิงห์ (2565) มุ่งอธิบายการประยุกต์ใช้อิทธิบาท 4 เพื่อสร้างแรงจูงใจ พัฒนาบุคลากร และเพิ่มประสิทธิผลขององค์กรเป็นสำคัญ ขณะที่แนวคิดของ Howlett et al. (2020); Dunn (2018) รวมถึง Sabatier & Weible (2014) มุ่งอธิบายขั้นตอน การวิเคราะห์ผู้แสดง และเครือข่ายในกระบวนการนโยบายสาธารณะ แต่ยังมิได้เชื่อมโยงกับหลักพุทธธรรมโดยตรง รูปแบบที่ผู้เขียนเสนอจึงแตกต่างจากสิ่งที่มีอยู่เดิม โดยนำจุดแข็งของทั้งสองแนวคิดมาผสานกัน กล่าวคือ ใช้ทฤษฎีนโยบายสาธารณะเป็นโครงสร้างภายนอกของการดำเนินงาน และใช้อิทธิบาท 4 เป็นกลไกภายในที่กำกับแรงจูงใจ ความเพียร ความรับผิดชอบ และการเรียนรู้เชิงนโยบาย

ดังนั้น เมื่อบูรณาการหลักอิทธิบาท 4 เข้ากับกระบวนการนโยบายกีฬา จะก่อให้เกิดผลลัพธ์สำคัญ ได้แก่ นโยบายกีฬาที่ตั้งอยู่บนหลักคุณธรรม การมีส่วนร่วมของประชาชน การยกระดับสมรรถนะของนักกีฬา บุคลากรและองค์กรกีฬา การเสริมสร้างธรรมาภิบาล และการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน องค์ความรู้นี้จึงเสนอความสัมพันธ์เชิงระบบระหว่างหลักธรรม กระบวนการนโยบาย และผลลัพธ์สาธารณะ ซึ่งช่วยขยายการประยุกต์ใช้อิทธิบาท 4 จากระดับบุคคลและองค์กรไปสู่ระดับนโยบายสาธารณะ โดยเฉพาะนโยบายกีฬาที่ต้องอาศัยทั้งประสิทธิภาพการบริหาร คุณธรรมของผู้ปฏิบัติ และความร่วมมือของทุกภาคส่วน อันจะนำไปสู่การพัฒนาการกีฬาและสังคมอย่างสมดุลและยั่งยืน

สรุป

นโยบายกีฬาเป็นส่วนหนึ่งของนโยบายสาธารณะที่มีบทบาทต่อการพัฒนาสุขภาพ คุณภาพชีวิต ทุนมนุษย์ และความสามารถในการแข่งขันของประเทศ การพัฒนานโยบายกีฬาให้เกิดผลอย่างแท้จริงจึงต้องดำเนินการอย่างเป็นระบบ ตั้งแต่การกำหนดนโยบาย การนำนโยบายไปปฏิบัติ การกำกับติดตาม และการประเมินผล ควบคู่กับการมีส่วนร่วมของภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรกีฬา และประชาชน หลักอิทธิบาท 4 ได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา สามารถนำมาใช้เป็นกลไกภายในของกระบวนการนโยบาย โดยช่วยสร้างเป้าหมายที่มุ่งประโยชน์สาธารณะ ผลักดันการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง เสริมสร้างความรับผิดชอบ และส่งเสริมการเรียนรู้จากข้อมูลและผลการประเมิน องค์ความรู้ที่ผู้เขียนเสนอจึงเป็นการเชื่อมโยงระหว่างหลักธรรม กระบวนการนโยบาย และผลลัพธ์สาธารณะ เพื่อยกระดับการประยุกต์ใช้อิทธิบาท 4 จากระดับบุคคลและองค์กรไปสู่ระดับนโยบายกีฬาอย่างเป็นระบบ

ในเชิงนโยบาย กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬาสามารถนำรูปแบบการพัฒนานโยบายกีฬาเชิงพุทธไปใช้เป็นกรอบกำหนดทิศทางและตัวชี้วัดของแผนพัฒนาการกีฬา โดยใช้ฉันทะในการกำหนดเป้าหมายที่ตอบสนองความต้องการของประชาชน ใช้วิริยะในการสร้างความต่อเนื่องของแผนงานและงบประมาณ ใช้จิตตะในการกำกับความรับผิดชอบของหน่วยงาน และใช้วิมังสาในการประเมินผลจากข้อมูลเชิงประจักษ์ ส่วนการกีฬาแห่งประเทศไทยสามารถประยุกต์โมเดลกับการพัฒนานักกีฬา ผู้ฝึกสอน ผู้ตัดสิน และองค์กรกีฬา ตั้งแต่การวางระบบพัฒนาศักยภาพ การกำหนดมาตรฐานการปฏิบัติงาน การติดตามผลการแข่งขันและการบริหารงบประมาณ ไปจนถึงการทบทวนและปรับปรุงโครงการให้เหมาะสมกับสถานการณ์ ทั้งยังสามารถใช้โมเดลเป็นแนวทางสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่มุ่งผลสัมฤทธิ์ โปร่งใส และตรวจสอบได้ ซึ่งสอดคล้องกับการขับเคลื่อนนโยบายกีฬาที่ต้องอาศัยความร่วมมือของหลายภาคส่วนและการบริหารงานบนพื้นฐานของธรรมาภิบาล สำหรับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานกีฬาระดับพื้นที่ สามารถนำโมเดลไปใช้ในการสำรวจความ

ต้องการด้านกีฬาของประชาชน กำหนดแผนกิจกรรมที่เหมาะสมกับเด็ก เยาวชน ผู้สูงอายุ และกลุ่มเปราะบาง ตลอดจนสนับสนุนสนามกีฬา พื้นที่ออกกำลังกาย และเครือข่ายกีฬาชุมชน โดยเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมตั้งแต่การเสนอปัญหา การออกแบบกิจกรรม การดำเนินงาน และการประเมินผล ทั้งนี้ ควรกำหนดตัวชี้วัดที่สะท้อนทั้งจำนวนผู้เข้าร่วม ความต่อเนื่องของกิจกรรม การเข้าถึงอย่างเท่าเทียม สุขภาวะของประชาชน และความโปร่งใสในการใช้ทรัพยากร การนำรูปแบบดังกล่าวไปใช้จึงไม่ควรหยุดอยู่ที่การอบรมหลักธรรมแก่บุคลากรเท่านั้น แต่ต้องแปลงอิทธิบาท 4 ให้เป็นแนวปฏิบัติ ตัวชี้วัด และกลไกการติดตามที่ชัดเจน เพื่อให้นโยบายกีฬาเกิดผลต่อประชาชนและนำไปสู่การพัฒนาสังคมอย่างสมดุลและยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. (2566). แผนพัฒนาการกีฬาแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2566 – 2570). กรุงเทพฯ: กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา.

จิรัตติกาล สุขสิงห์. (2565). การประยุกต์ใช้หลักอิทธิบาท 4 เพื่อพัฒนาประสิทธิภาพการปฏิบัติงาน ของบุคลากรในองค์กร. วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์, 5(1), 211–219.

ชาลิสา คำสวัสดิ์ และธำรงศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์. (2560). นโยบายด้านการกีฬาของรัฐบาลนายชวน หลีกภัย พ.ศ. 2540–2544. ใน การประชุมนำเสนอผลงานวิจัยระดับบัณฑิตศึกษา ครั้งที่ 12 ปีการศึกษา 2560 (น. 1058–1063). ปทุมธานี: มหาวิทยาลัยรังสิต.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2557). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม (พิมพ์ครั้งที่ 27). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

วรเดช จันทรศร. (2559). ทฤษฎีการนำนโยบายสาธารณะไปปฏิบัติ. กรุงเทพฯ: บริษัท พริกหวานกราฟฟิค จำกัด.

ศักดิ์ชัย ธิตะจารี และคณะ. (2566). การพัฒนาการกีฬาแห่งประเทศไทยตามยุทธศาสตร์ชาติ เพื่อความเป็นเลิศกีฬาอาชีพของไทย และอุตสาหกรรมการกีฬาของประเทศ. วารสารรัฐศาสตร์รอบรู้และสหวิทยาการ, 6(1), 67–82.

สมบัติ ธำรงธัญวงศ์. (2554). นโยบายสาธารณะ : แนวความคิด การวิเคราะห์และกระบวนการ (พิมพ์ครั้งที่ 22). กรุงเทพฯ: คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ. (2553). ชุดเครื่องมือการเรียนรู้ด้วยตนเอง: การบริหารการเปลี่ยนแปลง (Change Management). สืบค้นเมื่อ 26 มิถุนายน 2569 จากhttps://shorturl.asia/hp3njz.

Dunn, W. N. (2018). Public Policy Analysis: An Integrated Approach (6th ed.). New York: Routledge.

Howlett, M. et al. (2020). Studying public policy: Principles and processes (4th ed.). Don Mills, Ontario: Oxford University Press.

Sabatier, P. A. & Weible, C. M. (Eds.). (2014). Theories of the policy process (3rd ed.). Boulder, CO: Westview Press.

วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์
JOURNAL OF INTERDISCIPLINARY INNOVATION REVIEW
ปีที่ 9 ฉบับที่ 5 กันยายน – ตุลาคม 2569 Vol. 9 No. 5 September – October 2026

บทความวิชาการ

ปัญญาประดิษฐ์กับการสร้างเนื้อหาทางวิชาการ: จริยธรรม ความโปร่งใส และมาตรฐานสากลในมุมมองพระพุทธศาสนา

ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN ACADEMIC CONTENT CREATION: ETHICS, TRANSPARENCY, AND GLOBAL STANDARDS FROM A BUDDHIST PERSPECTIVE

รัตนา ชินบุตรานนท์*
Ratana Chinbutranont*
บริษัท ไทยโอเชียนอุตสาหกรรม จำกัด
Thai Ocean Industries Co., Ltd.
*Corresponding Author E-mail: chratana@gmail.com
Received July 5, 2026; Revised August 19, 2026; Accepted August 26, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและวิเคราะห์บทบาทของปัญญาประดิษฐ์ในการสร้างเนื้อหาทางวิชาการผ่านมุมมองพุทธจริยศาสตร์ และเสนอแนวทางการใช้ปัญญาประดิษฐ์อย่างมีจริยธรรม โปร่งใส และสอดคล้องกับมาตรฐานทางวิชาการ จากการวิเคราะห์และสังเคราะห์เอกสารที่เกี่ยวข้องพบว่า ปัญญาประดิษฐ์มีบทบาทสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ 1 บทบาทด้านการสืบค้น วิเคราะห์ และสังเคราะห์ข้อมูล ซึ่งช่วยลดระยะเวลาและเพิ่มประสิทธิภาพในการเข้าถึงองค์ความรู้ 2. บทบาทด้านการสนับสนุนการสร้างและจัดระบบเนื้อหาทางวิชาการ โดยช่วยเรียบเรียง จัดหมวดหมู่ และประมวลข้อมูลให้สะดวกต่อการศึกษา และ 3. บทบาทด้านการสนับสนุนการเผยแผ่องค์ความรู้และพระพุทธศาสนา ทำให้ผู้เรียนและนักวิชาการสามารถเข้าถึงเนื้อหาได้รวดเร็วและกว้างขวางขึ้น อย่างไรก็ตาม บทบาทดังกล่าวมีข้อจำกัดด้านความถูกต้องของข้อมูล ความโปร่งใส การละเมิดลิขสิทธิ์ การบิดเบือนเนื้อหา และการพึ่งพาเทคโนโลยีมากเกินไปจนลดทอนกระบวนการคิดวิเคราะห์ของมนุษย์ การใช้ปัญญาประดิษฐ์จึงควรอยู่ภายใต้หลักพุทธจริยศาสตร์ โดยอาศัยปัจจัยที่ทำให้เกิดสัมมาทิฏฐิ 2 ประการ ได้แก่ ปรโตโฆสะ เพื่อรับข้อมูลจากปัญญาประดิษฐ์อย่างรู้เท่าทันและตรวจสอบแหล่งที่มา และโยนิโสมนสิการ เพื่อคิดวิเคราะห์ ไตร่ตรอง และแยกแยะข้อมูลอย่างมีเหตุผล ควบคู่กับหลักไตรสิกขา ได้แก่ ศีล เพื่อกำกับพฤติกรรมการใช้เทคโนโลยีอย่างซื่อสัตย์ สมาธิ เพื่อสร้างสติและไม่พึ่งพาปัญญาประดิษฐ์จนสูญเสียวิจารณญาณ และปัญญา เพื่อประเมินความถูกต้องและความเหมาะสมของข้อมูล ผลการสังเคราะห์ชี้ให้เห็นว่า ปัญญาประดิษฐ์ควรทำหน้าที่เป็นเครื่องมือสนับสนุนการเรียนรู้และการสร้างองค์ความรู้ มิใช่เป็นผู้ตัดสินหรือทดแทนกระบวนการคิดของมนุษย์ โดยนักวิชาการและผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนาต้องทำหน้าที่ตรวจสอบข้อมูลขั้นสุดท้าย เพื่อธำรงความถูกต้อง ความโปร่งใส และความน่าเชื่อถือของงานวิชาการในยุคดิจิทัล

คำสำคัญ: ปัญญาประดิษฐ์, พุทธจริยศาสตร์, จริยธรรมทางวิชาการ

Abstract

This academic article aims to examine the role of artificial intelligence (AI) in academic content creation from the perspective of Buddhist ethics and to propose guidelines for its ethical, transparent, and academically responsible use. The analysis identifies three major

roles of AI: 1. supporting information retrieval, analysis, and synthesis; 2. assisting in the creation and organization of academic content; and 3. facilitating the dissemination of knowledge and Buddhist teachings. However, AI also raises concerns regarding data accuracy, transparency, copyright infringement, content distortion, and excessive dependence that may weaken human critical thinking. Therefore, AI use should be guided by two factors leading to Right View: Paratoghosa, or the critical reception and verification of external information, and Yoniso-manasikara, or wise and systematic reflection. These principles should be applied together with the Threefold Training: Sila to ensure ethical conduct, Samadhi to maintain mindful and balanced use, and Panna to evaluate the accuracy and appropriateness of AI-generated information. The synthesis suggests that AI should function as a supportive tool for learning and knowledge creation rather than replace human judgment. Scholars and Buddhist communicators should remain responsible for final verification in order to maintain accuracy, transparency, and academic credibility in the digital age.

Keywords: Artificial Intelligence, Buddhist Ethics, Academic Ethics

บทนำ

ปัญญาประดิษฐ์ (AI) ได้กลายเป็นเครื่องมือสำคัญในแวดวงวิชาการ ช่วยให้กระบวนการสืบค้นข้อมูล วิเคราะห์ และสร้างเนื้อหาทางวิชาการดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ AI สามารถช่วยสังเคราะห์ข้อมูล ลดระยะเวลาในการทำวิจัย และสนับสนุนการเผยแพร่องค์ความรู้ได้กว้างขวางขึ้น โดย AI กำลังเปลี่ยนแปลงรูปแบบของการศึกษาและการวิจัยอย่างรวดเร็ว ความน่าเชื่อถือของข้อมูลที่ AI สร้างขึ้นยังคงเป็นประเด็นสำคัญ เนื่องจากเทคโนโลยีนี้จำเป็นต้องได้รับการกำกับดูแลและบูรณาการเข้ากับหลักธรรมและมาตรฐาน เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและลดความผิดพลาดในการใช้งาน (อรพิน ตันติวิรุฬห์, 2566)

ความโปร่งใสในการใช้ AI เป็นอีกปัจจัยสำคัญที่ต้องพิจารณา การใช้ AI เพื่อจัดระบบข้อมูลหรือเผยแพร่ความรู้ทางศาสนาสามารถทำได้อย่างมีประสิทธิภาพ แต่ต้องมีเกณฑ์การตัดสินและการตรวจสอบข้อมูลที่ชัดเจน เพื่อป้องกันการบิดเบือนข้อเท็จจริงทางศาสนา ความกังวลด้านจริยธรรมจึงเป็นประเด็นที่ต้องได้รับความสนใจ โดยเฉพาะในงานวิชาการที่ต้องมีความโปร่งใสและความถูกต้องของข้อมูล ซึ่งการพิจารณาเกณฑ์การตัดสินทางพุทธจริยศาสตร์สามารถนำมาเป็นบรรทัดฐานในการใช้งาน AI ได้เป็นอย่างดี โดยหัวใจสำคัญคือการประยุกต์ใช้ธรรมที่เป็นปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฏฐิ (ความเห็นที่ถูกต้อง) 2 ประการเป็นรากฐาน ได้แก่ ปรโตโฆสะ (การรับฟังเสียงจากผู้อื่น) ซึ่งในบริบทนี้คือการรับข้อมูลจากระบบ AI อย่างรู้เท่าทัน และโยนิโสมนสิการ (การทำในใจโดยแยบคาย) หรือการคิดวิเคราะห์ไตร่ตรองข้อมูลที่ได้รับมาอย่างมีเหตุผล ซึ่งในมุมมองของพระพุทธศาสนา AI สามารถเป็นเครื่องมือที่ช่วยส่งเสริมการศึกษาและเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้ หากนำมาประยุกต์ใช้ร่วมกับหลักพุทธธรรม เช่น ไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) เพื่อใช้เป็นกลไกกำกับพฤติกรรม ความรับผิดชอบ ควบคุมสติไม่ให้พึ่งพาเทคโนโลยีมากเกินไป และเสริมสร้างวิจารณญาณ จะช่วยให้การใช้งานเป็นไปอย่างมีสติและเกิดประโยชน์สูงสุด (มนัสวี ศรีนนท์, 2567)

แต่ถึงอย่างนั้น AI ก็ไม่สามารถแทนที่กระบวนการคิดวิเคราะห์และการปฏิบัติธรรมที่ต้องอาศัยประสบการณ์และความเข้าใจเชิงลึก การพัฒนา AI ในยุคปัจจุบันจึงต้องควบคู่ไปกับการสร้างทุนมนุษย์ทางปัญญา เพื่อให้ AI เป็นเพียงเครื่องมือที่ช่วยขยายองค์ความรู้ มากกว่าที่จะเป็นแหล่งข้อมูลที่ปราศจากการพิจารณาไตร่ตรอง (มนตรี สหชัยรุ่งเรือง และสุรพล สุยะพรหม, 2564) การใช้ AI ในงานวิชาการและพระพุทธศาสนา

จึงต้องอยู่ภายใต้หลักจริยธรรมและความโปร่งใส เพื่อให้เทคโนโลยีนี้เป็นเครื่องมือที่ช่วยส่งเสริมองค์ความรู้แทนที่จะเป็นปัจจัยที่ลดทอนคุณค่าของการศึกษาและการศึกษาธรรมะ หัวข้อถัดไปจะกล่าวถึงความก้าวหน้าของ AI ในงานวิชาการ และผลกระทบที่เทคโนโลยีนี้มีต่อกระบวนการเรียนรู้ เพื่อสร้างกรอบแนวคิดที่ชัดเจนเกี่ยวกับการใช้ AI อย่างมีจริยธรรมและโปร่งใส

ด้วยเหตุนี้ บทความวิชาการฉบับนี้จึงมุ่งเน้นศึกษาและวิเคราะห์บทบาทของการใช้ปัญญาประดิษฐ์ในการสร้างเนื้อหาทางวิชาการ โดยบูรณาการหลักจริยธรรม ความโปร่งใส และมาตรฐานสากลเข้ากับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อนำเสนอแนวทางปฏิบัติที่เหมาะสมและปลอดภัยในการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดังกล่าว ทั้งนี้เพื่อเป็นการสร้างความตระหนักรู้และป้องกันผลกระทบเชิงลบที่อาจเกิดจากการพึ่งพาเทคโนโลยีอย่างไร้การตรวจสอบ อันจะนำไปสู่การใช้ปัญญาประดิษฐ์ให้เป็นเครื่องมือทางปัญญาที่ช่วยยกระดับการศึกษาวิชาการและการเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้อย่างแท้จริง

ประโยชน์และข้อจำกัดของ AI ในการสร้างเนื้อหาทางวิชาการในมุมมองพระพุทธศาสนา

คำว่า พุทธจริยศาสตร์ ใช้ในความหมายของกรอบสำหรับกำกับการรับรู้ การคิดวิเคราะห์ และการปฏิบัติต่อเทคโนโลยีอย่างมีความรับผิดชอบ โดยอาศัยปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฏฐิ 2 ประการ ได้แก่ ปรโตโฆสะ เสียงจากผู้อื่นหรือการรับรู้จากแหล่งข้อมูลภายนอก และโยนิโสมนสิการ การพิจารณาโดยแยบคาย เป็นฐานในการรับและพิจารณาข้อมูล (อง. ทุก. 20/109/370) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) รวมทั้งใช้ไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา เป็นกรอบกำกับพฤติกรรมการใช้เทคโนโลยี ส่วนแนวคิดเรื่องสังขตธรรมและอิทัปปัจจยตานำมาใช้เพื่ออธิบายข้อจำกัดของ AI ในฐานะสิ่งที่เกิดขึ้นจากข้อมูล อัลกอริทึม และเงื่อนไขต่าง ๆ มิใช่ปัญญาที่สมบูรณ์ในตัวเอง กรอบดังกล่าวจึงช่วยให้การพิจารณาประโยชน์และข้อจำกัดของ AI ไม่จำกัดเฉพาะความสามารถทางเทคนิค แต่ครอบคลุมถึงวิธีการรับรู้ และตรวจสอบข้อมูลอย่างเหมาะสมด้วย เพราะ AI ได้กลายเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการศึกษา ค้นคว้า และสร้างเนื้อหาทางวิชาการ โดยสามารถช่วยสืบค้น วิเคราะห์ สังเคราะห์ และจัดระบบข้อมูลจำนวนมากได้อย่างรวดเร็ว ลดระยะเวลาในการทำงานของนักวิชาการ และเพิ่มโอกาสในการเข้าถึงองค์ความรู้ที่หลากหลายมากขึ้น เมื่อพิจารณาจากลักษณะการใช้งานสามารถจำแนกบทบาทของ AI ในการสร้างเนื้อหาทางวิชาการได้ 3 ด้านสำคัญ ได้แก่

1. บทบาทด้านการสืบค้นและสังเคราะห์ข้อมูล ซึ่ง AI สามารถช่วยรวบรวมข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ จัดหมวดหมู่ประเด็น และสรุปสาระสำคัญในเบื้องต้น ทำให้นักวิชาการสามารถเข้าถึงข้อมูลจำนวนมากได้สะดวกและรวดเร็วขึ้น โดยเฉพาะในงานที่ต้องจัดการกับข้อมูลหรือเอกสารจำนวนมาก เทคโนโลยีดังกล่าวจึงสามารถทำหน้าที่เป็นเครื่องมือช่วยลดภาระในกระบวนการค้นคว้าและเปิดโอกาสให้ผู้ใช้มีเวลามากขึ้นสำหรับการวิเคราะห์และตีความเชิงลึก อย่างไรก็ตาม ผลลัพธ์ที่ได้จาก AI ยังจำเป็นต้องได้รับการตรวจสอบ เนื่องจากความรวดเร็วในการประมวลผลมิได้เป็นหลักประกันว่าข้อมูลทุกส่วนจะมีความถูกต้องหรือมีแหล่งที่มาที่น่าเชื่อถือเสมอไป

2. บทบาทด้านการสนับสนุนการสร้างและจัดระบบเนื้อหาทางวิชาการ โดย AI สามารถช่วยเรียบเรียงประเด็น จัดโครงสร้างเนื้อหา สรุปสาระ และเชื่อมโยงข้อมูลเบื้องต้น ทำให้กระบวนการสร้างเนื้อหามีความคล่องตัวมากขึ้น ในบริบทของการศึกษาพระพุทธศาสนา AI ยังสามารถช่วยจัดหมวดหมู่ข้อมูลทางศาสนาและสนับสนุนการเข้าถึงพระไตรปิฎกหรือคัมภีร์ที่เกี่ยวข้องได้สะดวกยิ่งขึ้น การใช้เครื่องมือ เช่น ChatGPT เพื่อช่วยจัดระบบข้อมูลหรือค้นหาประเด็นในพระไตรปิฎกสามารถช่วยให้ผู้เรียนและนักวิชาการเข้าถึงเนื้อหาได้รวดเร็วขึ้น และเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาธรรมะในยุคดิจิทัล (โสภณ เทียนศิริ และพระเมธีวรญาณ, 2568)

3. บทบาทด้านการเผยแพร่และขยายการเข้าถึงองค์ความรู้ โดย AI สามารถช่วยแปลงข้อมูลที่มีความซับซ้อนให้มีรูปแบบที่เข้าใจง่าย สนับสนุนการสื่อสารองค์ความรู้ผ่านช่องทางดิจิทัล และช่วยให้เนื้อหาทางวิชาการหรือพระพุทธศาสนาเข้าถึงกลุ่มผู้เรียนได้กว้างขวางขึ้น บทบาทดังกล่าวมีความสำคัญต่อการเผยแผ่ความรู้ในสังคมที่ผู้รับสารมีพื้นฐานและความต้องการแตกต่างกัน และที่สำคัญการทำให้เนื้อหาเข้าใจง่ายจะต้องไม่ลดทอนความถูกต้องหรือบริบทของสาระสำคัญ โดยเฉพาะเนื้อหาทางพระพุทธศาสนาที่ต้องอาศัยความระมัดระวังในการตีความและการใช้ถ้อยคำให้ตรงกับหลักธรรมซึ่งแต่ละบทบาทสามารถช่วยเพิ่มประสิทธิภาพของกระบวนการทางวิชาการได้ในลักษณะที่แตกต่างกัน

แม้ AI จะมีประโยชน์อย่างมากต่อกระบวนการสร้างเนื้อหาทางวิชาการ แต่ก็มีข้อจำกัดที่ควรพิจารณาอย่างรอบคอบ ประการสำคัญคือ AI มิได้มีความเข้าใจหรือปัญญาในลักษณะเดียวกับมนุษย์ แต่ทำงานบนพื้นฐานของข้อมูล อัลกอริทึม และรูปแบบความสัมพันธ์ที่ระบบได้รับ ในมุมมองพระพุทธศาสนา AI จึงสามารถพิจารณาได้ว่าเป็นสิ่งที่ถูกปรุงแต่งหรือสังขตธรรม ซึ่งเกิดขึ้นจากเหตุปัจจัยและเงื่อนไขต่าง ๆ ไม่สามารถเข้าถึงความจริงตามกฎธรรมชาติหรือเข้าใจหลักอิทัปปัจจยตาในความหมายของการรู้แจ้งด้วยปัญญาได้ การใช้ AI จึงไม่ควรถูกมองว่าเป็นการแทนที่การเรียนรู้หรือการคิดของมนุษย์ แต่ควรเป็นเครื่องมือสนับสนุนการค้นคว้าและการพิจารณาเท่านั้น (ถนัด ไชยพันธ์, 2569) อีกทั้ง ข้อจำกัดอีกประการหนึ่ง คือ AI อาจสร้างหรือสังเคราะห์ข้อมูลที่มีความคลาดเคลื่อน โดยเฉพาะประเด็นที่ซับซ้อนและต้องอาศัยการตีความเชิงลึก เช่น หลักธรรมพระไตรปิฎก หรือข้อถกเถียงทางพุทธปรัชญา แม้เนื้อหาที่ระบบสร้างขึ้นจะมีรูปแบบภาษาที่น่าเชื่อถือ แต่หากไม่มีการตรวจสอบ อาจนำไปสู่ความเข้าใจที่ไม่ถูกต้องหรือการเผยแพร่เนื้อหาที่บิดเบือนจากหลักเดิมได้ ดังนั้น การประยุกต์ใช้ AI ในการศึกษาหรือเผยแผ่พระพุทธศาสนาจึงต้องดำเนินควบคู่กับการตรวจสอบโดยผู้มีความรู้และการใช้วิจารณญาณของมนุษย์อย่างสม่ำเสมอ (เพ็ญศรี ปักกะสีนัง และคณะ, 2567)

นอกจากนี้ การพึ่งพา AI มากเกินไปยังอาจลดทอนกระบวนการเรียนรู้และการคิดวิเคราะห์เชิงลึก เนื่องจากผู้ใช้สามารถได้รับคำตอบหรือเนื้อหาที่ผ่านการประมวลผลมาแล้วโดยไม่จำเป็นต้องผ่านกระบวนการค้นคว้า ไตร่ตรอง และเชื่อมโยงด้วยตนเอง หากเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องอาจทำให้ AI เปลี่ยนจากเครื่องมือสนับสนุนการเรียนรู้ไปเป็นแหล่งข้อมูลที่ผู้ใช้เชื่อถือโดยไม่ตรวจสอบ ซึ่งขัดกับหลักโยนิโสมนสิการที่เน้นการพิจารณาอย่างแยบคายและการใช้ปัญญาในการแยกแยะข้อมูล การพัฒนาและใช้ AI จึงควรดำเนินควบคู่กับการสร้างทุนมนุษย์ทางปัญญา เพื่อให้ผู้ใช้ยังคงมีความสามารถในการคิด วิเคราะห์ และตัดสินความถูกต้องของข้อมูลด้วยตนเอง (มนตรี สหชัยรุ่งเรือง และสุรพล สุยะพรหม, 2564) และเมื่อพิจารณาในมุมมองพระพุทธศาสนา ประโยชน์ของ AI จึงอยู่ที่ความสามารถในการสนับสนุนการเข้าถึง จัดระบบ และขยายองค์ความรู้ ขณะที่ข้อจำกัดสำคัญอยู่ที่การไม่มีวิจารณญาณและปัญญาในแบบมนุษย์ รวมถึงความเป็นไปได้ที่จะเกิดข้อมูลคลาดเคลื่อนหรือทำให้ผู้ใช้พึ่งพาเทคโนโลยีมากเกินไป เพราะจุดสำคัญจึงไม่ใช่การตัดสินว่า AI เป็นสิ่งที่ควรยอมรับหรือปฏิเสธ แต่เป็นการกำหนดบทบาทให้ AI เป็นเครื่องมือเสริมทางปัญญา โดยมนุษย์ยังคงทำหน้าที่เป็นผู้ตรวจสอบ วิเคราะห์ และตัดสินใจขั้นสุดท้าย แนวทางดังกล่าวจะทำให้ประโยชน์ของเทคโนโลยีสามารถดำเนินควบคู่ไปกับการรักษาคุณค่าของการเรียนรู้ การคิดอย่างมีเหตุผล และความถูกต้องขององค์ความรู้ทางวิชาการและพระพุทธศาสนา

สรุปได้ว่า ปัญญาประดิษฐ์ (AI) มีประโยชน์อย่างยิ่งในการเพิ่มประสิทธิภาพการศึกษา ค้นคว้า และจัดระบบองค์ความรู้ทางวิชาการและพระพุทธศาสนาให้เข้าถึงได้ง่ายและรวดเร็วขึ้น แต่ในขณะเดียวกันก็มีข้อจำกัดและความเสี่ยงหากผู้ใช้งานพึ่งพาเทคโนโลยีมากเกินไป เนื่องจาก AI เป็นเพียงสิ่งที่ถูกปรุงแต่งขึ้นและไม่อาจทดแทนการคิดวิเคราะห์อย่างลึกซึ้งเพื่อทำความเข้าใจความจริงตามกฎธรรมชาติได้ ดังนั้น การนำ AI มาประยุกต์ใช้จึงต้องดำเนินไปควบคู่กับหลักพุทธธรรม โดยอาศัยหลักปรโตโฆสะ และโยนิโสมนสิการในการ

พิจารณาไตร่ตรองข้อมูลอย่างรอบคอบ พร้อมทั้งต้องมีการตรวจสอบและกำกับดูแลจากนักวิชาการและพระสงฆ์เพื่อป้องกันการตีความหรือบิดเบือนเนื้อหาที่ผิดพลาด ซึ่งจะทำให้การใช้งานเทคโนโลยีเป็นไปอย่างโปร่งใส และช่วยให้ AI กลายเป็นเครื่องมือที่ส่งเสริมปัญญาและยกระดับคุณภาพงานวิชาการได้

ปัญหาทางจริยธรรมและความโปร่งใสในการใช้ AI ในงานวิชาการ

การนำปัญญาประดิษฐ์มาใช้ในการสร้างเนื้อหาทางวิชาการ แม้จะช่วยเพิ่มความรวดเร็วและประสิทธิภาพในการสืบค้น วิเคราะห์ และสังเคราะห์ข้อมูล แต่ในอีกด้านหนึ่งก็ทำให้เกิดคำถามสำคัญเกี่ยวกับความถูกต้อง ความโปร่งใส ความรับผิดชอบ และความน่าเชื่อถือขององค์ความรู้ โดยเฉพาะเมื่อผู้ใช้ไม่สามารถตรวจสอบกระบวนการสร้างคำตอบของระบบได้อย่างสมบูรณ์ ปัญหาดังกล่าวจึงไม่ได้อยู่ที่เทคโนโลยีเพียงอย่างเดียว แต่เกี่ยวข้องกับวิธีการใช้ การตรวจสอบ และความรับผิดชอบของมนุษย์ด้วย ในมุมมองพระพุทธศาสนา การกำกับการใช้ AI จึงควรอาศัยทั้งหลักที่ช่วยให้เกิดการรับรู้และพิจารณาข้อมูลอย่างถูกต้อง รวมถึงหลักที่กำกับพฤติกรรมของผู้ใช้ให้ตั้งอยู่บนความซื่อสัตย์และความรับผิดชอบทางวิชาการ (มนัสวี ศรีนนท์, 2567)

ความถูกต้องและความน่าเชื่อถือของข้อมูล

ปัญหาสำคัญประการแรกคือความถูกต้องของข้อมูลที่ AI สร้างขึ้น แม้ระบบสามารถผลิตข้อความที่มีโครงสร้างสมบูรณ์และมีลักษณะน่าเชื่อถือ แต่ข้อมูลดังกล่าวอาจมีความคลาดเคลื่อน สร้างแหล่งอ้างอิงที่ไม่มีอยู่จริง หรือเชื่อมโยงข้อเท็จจริงอย่างไม่ถูกต้อง หากผู้ใช้รับข้อมูลมาโดยไม่ตรวจสอบ อาจนำไปสู่การเผยแพร่ความรู้ที่ผิดพลาดและกระทบต่อความน่าเชื่อถือของงานวิชาการ โดยเฉพาะเนื้อหาทางพระพุทธศาสนาที่ต้องอาศัยความถูกต้องของคัมภีร์ ความหมายของศัพท์ และบริบทในการตีความอย่างรอบคอบ ในประเด็นนี้การสร้างทุนมนุษย์ทางปัญญามีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะผู้ใช้จำเป็นต้องมีความสามารถในการแยกแยะข้อเท็จจริง ความคิดเห็น และข้อมูลที่ระบบสร้างขึ้นโดยไม่มีฐานรองรับ การใช้ AI จึงไม่ควรลดบทบาทของมนุษย์ในฐานะผู้ตรวจสอบ แต่ควรเพิ่มความจำเป็นของการคิดวิเคราะห์และการตัดสินข้อมูลด้วยวิจารณญาณของผู้ใช้มากยิ่งขึ้น การพัฒนาเทคโนโลยีจึงควรดำเนินควบคู่กับการพัฒนาความสามารถทางปัญญาของมนุษย์ เพื่อให้การใช้ AI สนับสนุนการสร้างความรู้มากกว่าการลดทอนคุณภาพของการเรียนรู้และงานวิชาการ (มนตรี สหชัยรุ่งเรือง และสุรพล สุยะพรหม, 2564)

ลิขสิทธิ์ ความซื่อสัตย์ และความโปร่งใสทางวิชาการ

ปัญหาอีกประการหนึ่งคือการใช้เนื้อหาที่ AI สร้างขึ้นโดยไม่สามารถระบุที่มาของข้อมูลได้อย่างชัดเจน ระบบอาจสร้างข้อความที่มีลักษณะใกล้เคียงกับเนื้อหาที่มีอยู่เดิม หรือประมวลผลข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ โดยผู้ใช้ไม่ทราบที่มา หากนำเนื้อหาเหล่านั้นมาใช้โดยไม่ตรวจสอบหรือไม่เปิดเผยการใช้เทคโนโลยี อาจก่อให้เกิดข้อสงสัยด้านการละเมิดลิขสิทธิ์ การคัดลอกผลงาน และความซื่อสัตย์ทางวิชาการ ในมุมมองพุทธจริยศาสตร์ การพิจารณาการใช้ AI ไม่ควรประเมินเฉพาะผลลัพธ์ของงานเท่านั้น แต่ต้องพิจารณาเจตนาและความรับผิดชอบของผู้ใช้ควบคู่กัน การนำผลงานของผู้อื่นมาใช้โดยไม่ระบุที่มา หรือการนำเนื้อหาที่ AI สร้างขึ้นทั้งหมดมาแสดงเสมือนเป็นผลงานของตน ย่อมเป็นการกระทำที่ขาดความซื่อสัตย์และอาจละเมิดสิทธิของผู้อื่น การใช้เทคโนโลยีจึงต้องอยู่บนฐานของความสุจริต ความรับผิดชอบ และการเคารพสิทธิทางวิชาการ เพื่อให้ผลงานที่เกิดขึ้นสามารถตรวจสอบได้และรักษาความน่าเชื่อถือของกระบวนการสร้างองค์ความรู้ (พระครูปลัดธันรบ โชติวโส และวิโรจน์ อินทนน์, 2564)

การพึ่งพา AI และการลดทอนวิจารณญาณของมนุษย์

การพึ่งพา AI มากเกินไปเป็นปัญหาทางจริยธรรมที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับกระบวนการเรียนรู้ เพราะหากผู้ใช้เคยชินกับการให้ระบบค้นหา สรุป วิเคราะห์ และสร้างคำตอบแทนในทุกขั้นตอน อาจทำให้ความสามารถ

ในการศึกษาค้นคว้า การตั้งคำถาม และการคิดวิเคราะห์เชิงลึกลดลง เทคโนโลยีที่ควรทำหน้าที่เป็นเครื่องมือช่วยเหลือจึงอาจกลายเป็นสิ่งที่กำหนดกรอบความคิดของผู้ใช้โดยไม่รู้ตัว การใช้ AI อย่างเหมาะสมจึงควรรักษาสมดุลระหว่างความสะดวกจากเทคโนโลยีกับการใช้ความสามารถทางปัญญาของมนุษย์ ผู้ใช้ควรใช้ AI เพื่อสนับสนุนการเรียนรู้ ไม่ใช่แทนที่กระบวนการเรียนรู้ทั้งหมด โดยเฉพาะงานวิชาการที่ต้องอาศัยการตั้งคำถาม การเปรียบเทียบหลักฐาน การวิเคราะห์เหตุผล และการสังเคราะห์ข้อเสนอด้วยตนเอง การใช้เทคโนโลยีอย่างมีสติจึงเป็นแนวทางสำคัญที่จะช่วยลดความเสี่ยงจากการสูญเสียวิจารณญาณและการพึ่งพาระบบมากเกินไป

ปรโตโฆสะ และโยนิโสมนสิการกับการตรวจสอบข้อมูลจาก AI

หัวใจสำคัญในการลดปัญหาด้านความถูกต้องและความน่าเชื่อถือของข้อมูล คือ การประยุกต์ใช้ปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฏฐิ 2 ประการ ได้แก่ ปรโตโฆสะและโยนิโสมนสิการ โดยในบทความนี้ใช้คำว่า ปรโตโฆสะในความหมายของการรับรู้จากแหล่งข้อมูลภายนอก ซึ่งในบริบทของ AI หมายถึงการรับข้อมูลจากระบบอย่างรู้เท่าทัน ไม่ถือว่าคำตอบของระบบเป็นข้อยุติ แต่ต้องตรวจสอบย้อนกลับไปยังเอกสาร แหล่งอ้างอิง หรือหลักฐานที่มีอยู่จริง ส่วน โยนิโสมนสิการ หมายถึงการพิจารณาโดยแยบคาย คือการนำข้อมูลที่ได้รับมาวิเคราะห์ แยกแยะ ตรวจสอบเหตุผล และพิจารณาความสัมพันธ์ของข้อมูลก่อนตัดสินใจนำไปใช้ (องฺ.ทุก. 20/109/370) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

การประยุกต์หลักทั้งสองจึงทำให้กระบวนการใช้ AI ไม่สิ้นสุดเพียงการรับคำตอบแต่เปลี่ยนเป็นกระบวนการรับ–ตรวจสอบ–พิจารณา–ตัดสิน โดยมนุษย์ยังคงเป็นผู้ควบคุมกระบวนการคิดและรับผิดชอบต่อผลลัพธ์สุดท้าย หากผู้ใช้รับข้อมูลจาก AI โดยไม่ผ่านการตรวจสอบตามหลักปรโตโฆสะและไม่ใช้โยนิโสมนสิการ (องฺ.ทุก. 20/109/370) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ในการพิจารณาอย่างเป็นระบบ ย่อมเพิ่มความเสี่ยงต่อการเผยแพร่ข้อมูลคลาดเคลื่อนและลดความน่าเชื่อถือของงานวิชาการ การประยุกต์หลักธรรมทั้งสองจึงสามารถทำหน้าที่เป็นภูมิคุ้มกันทางปัญญาในการใช้เทคโนโลยีได้อย่างเหมาะสม นอกจากนี้ การนำปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฏฐิมาใช้ร่วมกับกรอบจริยธรรมขององค์กรหรือสถาบันการศึกษา ยังช่วยให้การใช้ AI มีความรับผิดชอบมากขึ้น เพราะผู้ใช้มิได้พิจารณาเพียงว่าระบบสามารถสร้างข้อมูลได้หรือไม่ แต่ต้องตั้งคำถามต่อความถูกต้อง แหล่งที่มา ผลกระทบ และความเหมาะสมของการนำข้อมูลไปใช้ด้วย การกำกับในลักษณะดังกล่าวช่วยลดปัญหาความคลาดเคลื่อนและเสริมสร้างความสามารถของบุคลากรในการใช้เทคโนโลยีอย่างมีวิจารณญาณ (อรพิน ตันติวิรุฬห์, 2566)

จากการวิเคราะห์ข้างต้น ปัญหาทางจริยธรรมและความโปร่งใสในการใช้ AI สามารถจำแนกได้เป็น 4 ประเด็นสำคัญ ได้แก่ ความถูกต้องของข้อมูล ความซื่อสัตย์และลิขสิทธิ์ทางวิชาการ การพึ่งพาเทคโนโลยีจนลดทอนวิจารณญาณ และความน่าเชื่อถือขององค์ความรู้ ซึ่งแต่ละปัญหาล้วนสะท้อนว่าคุณภาพของการใช้ AI ขึ้นอยู่กับวิธีคิดและความรับผิดชอบของผู้ใช้ควบคู่กับความสามารถของเทคโนโลยี

ตารางที่ 1 ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการใช้ AI ในงานวิชาการ พร้อมมุมมองจากพระพุทธศาสนาและแนวทางแก้ไข

ประเด็น	มุมมองทางพระพุทธศาสนา	ปัญหาที่เกิดขึ้น	แนวทางแก้ไข
ความถูกต้องของข้อมูล	รับรู้และพิจารณาอย่างถูกต้อง	ข้อมูลคลาดเคลื่อน แยกข้อเท็จจริงไม่ได้	ตรวจสอบอย่างแยบคายและเทียบกับแหล่งอ้างอิง
ลิขสิทธิ์และจริยธรรม	ไม่ละเมิดสิทธิผู้อื่น	โจรกรรมทางวิชาการ ไม่ระบุที่มา	สร้างมาตรการตรวจสอบและกำกับดูแล
การพึ่งพา AI มากเกินไป	ใช้ปัญญาและวิจารณญาณ	ลดทอนทักษะการคิดวิเคราะห์เชิงลึก	ใช้ AI เป็นเครื่องมือสนับสนุน มิใช่แหล่งความรู้หลัก

ตารางที่ 1 ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการใช้ AI ในงานวิชาการ พร้อมมุมมองจากพระพุทธศาสนาและแนวทางแก้ไข (ต่อ)

ประเด็น	มุมมองทางพระพุทธศาสนา	ปัญหาที่เกิดขึ้น	แนวทางแก้ไข
ความน่าเชื่อถือของความรู้	กระทำบนฐานความรับผิดชอบ	ข้อมูลบิดเบือนหรือหลอกลวงทางวิชาการ	กำหนดมาตรฐานและพัฒนาทุนมนุษย์ทางปัญญา

สรุปได้ว่า ปัญหาทางจริยธรรมและความโปร่งใสในการใช้ AI ในงานวิชาการ สามารถแก้ไขและป้องกันได้อย่างเป็นรูปธรรมผ่านการประยุกต์ใช้หลักธรรมที่เป็นปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฏฐิ (ความเห็นที่ถูกต้อง) 2 ประการเป็นแกนหลัก โดยเริ่มต้นจากการรับ ปรโตโฆสะ หรือข้อมูลความรู้จาก AI อย่างรู้เท่าทันและตรวจสอบแหล่งที่มาได้ ควบคู่ไปกับการใช้ โยนิโสมนสิการ เพื่อคิดวิเคราะห์และไตร่ตรองข้อมูลเหล่านั้นอย่างแยบคายก่อนนำไปใช้งาน การบูรณาการหลักธรรมทั้งสองประการนี้ร่วมกับหลักศีลธรรม จะช่วยสร้างภูมิคุ้มกันทางจริยธรรม ลดความเสี่ยงจากการพึ่งพาเทคโนโลยีอย่างขาดสติ และธำรงไว้ซึ่งความถูกต้อง โปร่งใส ตลอดจนความน่าเชื่อถือขององค์ความรู้ทางวิชาการอย่างยั่งยืน

มาตรฐานสากลและการใช้ปัญญาประดิษฐ์อย่างมีความรับผิดชอบในมุมมองพระพุทธศาสนา

การนำปัญญาประดิษฐ์มาใช้ในงานวิชาการและการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เกิดประโยชน์อย่างแท้จริง จำเป็นต้องดำเนินควบคู่กับมาตรฐานด้านความโปร่งใส ความรับผิดชอบ และการตรวจสอบได้ เนื่องจาก AI แม้จะมีศักยภาพในการสืบค้น วิเคราะห์ และจัดระบบองค์ความรู้ได้อย่างรวดเร็ว แต่ผลลัพธ์ที่ได้ยังต้องอาศัยมนุษย์เป็นผู้พิจารณาความถูกต้อง ความเหมาะสม และผลกระทบก่อนนำไปใช้ การพัฒนา AI จึงไม่ควรมุ่งเพียงเพิ่มขีดความสามารถของเทคโนโลยี แต่ต้องพัฒนาทุนมนุษย์ทางปัญญาควบคู่กัน เพื่อให้ผู้ใช้สามารถกำกับ ตรวจสอบ และใช้เทคโนโลยีอย่างมีวิจารณญาณ มิใช่ปล่อยให้ระบบทำหน้าที่แทนกระบวนการคิดของมนุษย์ (มนตรี สหชัยรุ่งเรือง และสุรพล สุยะพรหม, 2564)

การใช้ AI จึงต้องตั้งอยู่บนฐานของความรับผิดชอบควรตั้งอยู่บนหลักการสำคัญ ได้แก่ การเปิดเผยการใช้เทคโนโลยีอย่างเหมาะสม การตรวจสอบแหล่งที่มาของข้อมูล การตระหนักถึงข้อจำกัดของระบบ และการรักษาความรับผิดชอบของมนุษย์ต่อผลงานที่เกิดขึ้น ผู้ใช้ไม่ควรถือว่าคำตอบของ AI เป็นข้อยุติ แต่ต้องตรวจสอบความถูกต้อง เปรียบเทียบกับแหล่งข้อมูลที่น่าเชื่อถือ และประเมินความเหมาะสมก่อนนำไปใช้ในงานวิชาการ โดยเฉพาะเนื้อหาทางพระพุทธศาสนาที่ต้องอาศัยความระมัดระวังต่อถ้อยคำ ความหมาย และบริบทของหลักธรรม ซึ่งในมุมมองของพระพุทธศาสนา ความโปร่งใสและความรับผิดชอบสามารถเชื่อมโยงกับหลักความสุจริตและการไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น การใช้ AI จึงไม่ควรนำไปสู่การปกปิดแหล่งที่มา การคัดลอกผลงาน หรือการนำเนื้อหาที่ระบบสร้างขึ้นมาแสดงเสมือนเป็นความคิดของตนเองโดยไม่มีการตรวจสอบ การกำกับพฤติกรรมในลักษณะนี้สอดคล้องกับเกณฑ์การพิจารณาทางพุทธจริยศาสตร์ที่ให้ความสำคัญกับทั้งเจตนา การกระทำ และผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการใช้เทคโนโลยี (พระครูปลัดธันรบ โชติว์โส และวิโรจน์ อินทนน์, 2564) ดังนั้น การสร้างมาตรฐานภายในองค์กรหรือสถาบันการศึกษาจึงควรครอบคลุมทั้งการกำหนดแนวทางการใช้ AI การเปิดเผยการใช้เทคโนโลยีในงานวิชาการ การตรวจสอบแหล่งอ้างอิง และการกำหนดผู้รับผิดชอบต่อผลลัพธ์ขั้นสุดท้าย แนวทางดังกล่าวจะช่วยให้การนำ AI มาใช้ไม่ลดทอนความน่าเชื่อถือของผลงาน และยังสนับสนุนให้บุคลากรใช้เทคโนโลยีด้วยความรอบคอบและตระหนักถึงผลกระทบที่อาจเกิดขึ้น (อรพิน ตันติวิรุฬห์, 2566)

การประยุกต์ปรโตโฆสะ โยนิโสมนสิการ และไตรสิกขาเพื่อกำกับการใช้ AI

การใช้ AI อย่างมีความรับผิดชอบในมุมมองพระพุทธศาสนาควรเริ่มตั้งแต่กระบวนการรับข้อมูล พิจารณาข้อมูล ไปจนถึงการกำกับพฤติกรรมของผู้ใช้ โดยสามารถประยุกต์ปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฏฐิ 2 ประการ ได้แก่ ปรโตโฆสะ และโยนิโสมนสิการ (องฺ.ทุก. 20/109/370) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ร่วมกับหลักไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา (วิ.มหา. 1/1/33) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ให้ทำหน้าที่เป็นกรอบกำกับการใช้เทคโนโลยีอย่างเป็นระบบ หลักทั้งสองส่วนมีความสัมพันธ์กัน กล่าวคือ ปรโตโฆสะและโยนิโสมนสิการทำหน้าที่กำกับการรับและพิจารณาข้อมูล ขณะที่ไตรสิกขาทำหน้าที่กำกับพฤติกรรม สติ และการตัดสินใจของผู้ใช้ AI เพื่อให้การใช้เทคโนโลยีไม่หยุดอยู่เพียงความสะดวกรวดเร็ว แต่ดำเนินไปบนพื้นฐานของความถูกต้อง ความรับผิดชอบ และการใช้ปัญญาของมนุษย์

ปรโตโฆสะ สามารถประยุกต์ใช้กับการรับข้อมูลจาก AI โดยให้ผู้ใช้ตระหนักว่าข้อมูลจากระบบเป็นเพียงข้อมูลจากแหล่งภายนอกที่ยังต้องผ่านการตรวจสอบ มิใช่ข้อเท็จจริงที่ควรเชื่อถือในทันที การใช้ AI จึงควรควบคู่กับการตรวจสอบแหล่งอ้างอิง เปรียบเทียบข้อมูลกับเอกสารหรือฐานข้อมูลที่น่าเชื่อถือ และพิจารณาว่าข้อมูลที่ได้รับมีที่มาชัดเจนหรือสามารถตรวจสอบย้อนกลับได้หรือไม่ แนวทางดังกล่าวช่วยลดความเสี่ยงจากข้อมูลคลาดเคลื่อนและทำให้ผู้ใช้ไม่ยึดคำตอบของ AI เป็นข้อยุติทางวิชาการ

โยนิโสมนสิการ สามารถประยุกต์ใช้ในขั้นของการคิดวิเคราะห์และพิจารณาข้อมูลที่ได้รับจาก AI อย่างแยบคาย โดยผู้ใช้ต้องตั้งคำถามต่อความถูกต้อง เหตุผล ความสัมพันธ์ของข้อมูล และผลกระทบจากการนำข้อมูลไปใช้ ไม่ควรนำเนื้อหาที่ AI สร้างขึ้นไปใช้โดยตรงโดยปราศจากการตรวจสอบและไตร่ตรอง การประยุกต์โยนิโสมนสิการจึงช่วยให้ผู้ใช้เปลี่ยนจากการเป็นผู้รับข้อมูลแบบ Passive ไปสู่ผู้ใช้เทคโนโลยีที่สามารถวิเคราะห์แยกแยะ และตัดสินข้อมูลด้วยวิจารณญาณของตนเอง

เมื่อผ่านกระบวนการรับและพิจารณาข้อมูลแล้ว หลักไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา สามารถนำมาใช้เป็นกรอบกำกับการปฏิบัติของผู้ใช้ AI ในขั้นต่อไป โดย ศีล ทำหน้าที่กำกับพฤติกรรมให้ตั้งอยู่บนความซื่อสัตย์ ไม่คัดลอก ไม่บิดเบือนข้อมูล ไม่ละเมิดสิทธิ และไม่ใช้ AI เพื่อสร้างผลงานที่หลอกลวงทางวิชาการ สมาธิทำหน้าที่สร้างสติและความรอบคอบในการใช้เทคโนโลยี ไม่ปล่อยให้ความรวดเร็วหรือความสะดวกของระบบลดทอนความตั้งใจและความรับผิดชอบของผู้ใช้ ส่วน ปัญญา ทำหน้าที่ประเมินความถูกต้อง ความเหมาะสม และผลกระทบของข้อมูลก่อนนำไปใช้ โดยเฉพาะในประเด็นทางพระพุทธศาสนาที่ต้องอาศัยความเข้าใจบริบท คัมภีร์ และหลักธรรมอย่างรอบด้าน (มนัสวี ศรีนนท์, 2567) กล่าวคือ ปรโตโฆสะทำหน้าที่กำกับการรับข้อมูล โยนิโสมนสิการกำกับการคิดพิจารณา ศีลกำกับพฤติกรรม สมาธิกำกับสติ และปัญญากำกับการตัดสินใจ กรอบดังกล่าวช่วยให้การใช้ AI ไม่เป็นเพียงการใช้เครื่องมือทางเทคโนโลยี แต่เป็นกระบวนการที่ผู้ใช้ต้องรับผิดชอบต่อข้อมูล วิธีการ และผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นทั้งหมด

ในมุมมองของผู้เขียน จุดเด่นของกรอบดังกล่าวอยู่ที่การทำให้พุทธจริยศาสตร์สามารถเชื่อมโยงกับการใช้ AI ได้ตั้งแต่ต้นน้ำถึงปลายน้ำ คือ เริ่มจากการรับข้อมูลอย่างรู้เท่าทัน ผ่านการคิดวิเคราะห์อย่างมีเหตุผล ไปจนถึงการใช้เทคโนโลยีด้วยความซื่อสัตย์ มีสติ และมีปัญญาในการตัดสินใจ จึงสามารถช่วยลดความเสี่ยงจากข้อมูลที่คลาดเคลื่อน การพึ่งพาเทคโนโลยีมากเกินไป และการใช้ AI อย่างขาดความรับผิดชอบ พร้อมทั้งส่งเสริมให้ AI ทำหน้าที่เป็นเครื่องมือสนับสนุนการเรียนรู้และการสร้างองค์ความรู้มากกว่าการเข้ามาแทนที่กระบวนการคิดของมนุษย์

บทบาทของมนุษย์ในการกำกับและตรวจสอบ AI

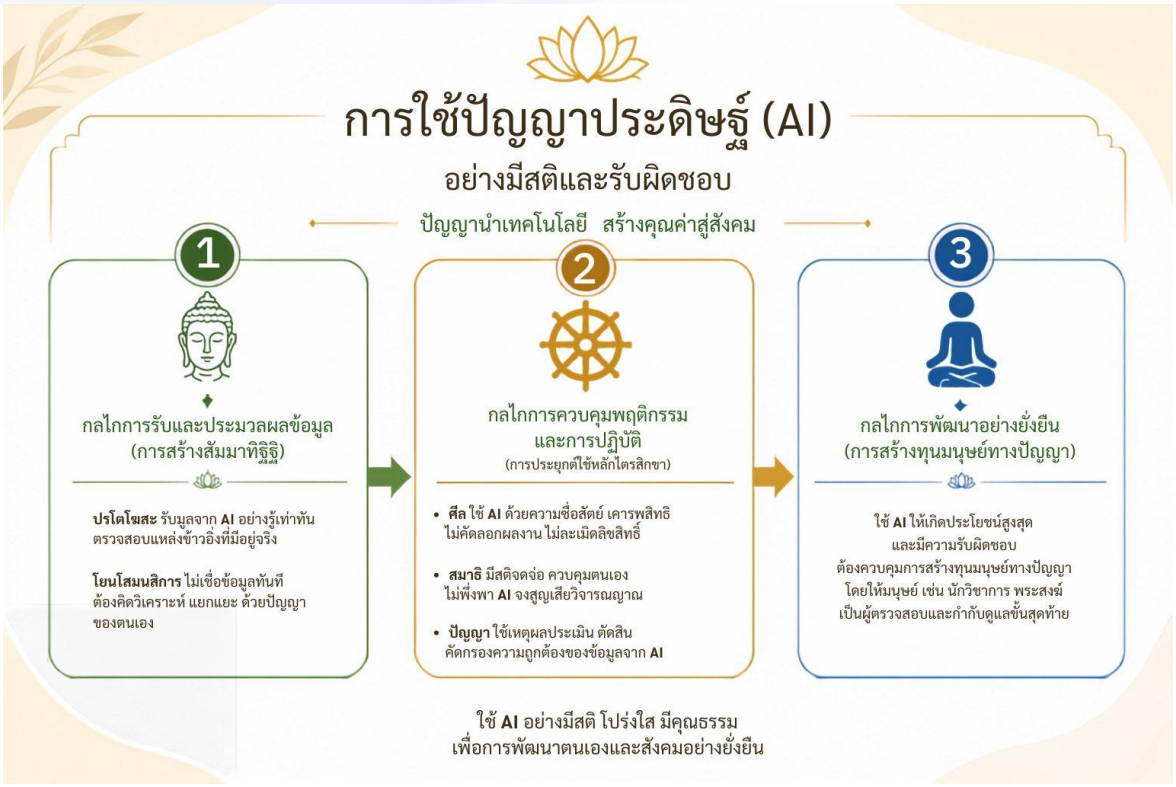
แม้ AI จะมีความสามารถในการประมวลผลข้อมูลจำนวนมาก แต่ความรับผิดชอบขั้นสุดท้ายยังคงต้องอยู่ที่มนุษย์ โดยเฉพาะนักวิชาการ ผู้วิจัย และผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนา ซึ่งต้องทำหน้าที่เป็นผู้ตรวจสอบเนื้อหา ประเมินแหล่งข้อมูล และพิจารณาความเหมาะสมของผลลัพธ์ก่อนนำไปเผยแพร่ การให้มนุษย์เป็นผู้กำกับขั้นสุดท้ายมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะ AI ไม่สามารถรับผิดชอบต่อผลกระทบทางวิชาการ จริยธรรม หรือสังคมที่เกิดจากข้อมูลที่สร้างขึ้นได้ และในกรณีของเนื้อหาทางพระพุทธศาสนา บทบาทของมนุษย์ยิ่งมีความสำคัญ เนื่องจากการตีความหลักธรรมต้องอาศัยความเข้าใจบริบท คัมภีร์ และความหมายเชิงหลักการ ซึ่งไม่สามารถพึ่งพาการประมวลผลทางภาษาเพียงอย่างเดียวได้ นักวิชาการและพระสงฆ์จึงควรทำหน้าที่ตรวจสอบและรับรองความถูกต้องของข้อมูลก่อนเผยแพร่ เพื่อป้องกันการบิดเบือนหลักธรรมและสร้างความมั่นใจว่าการใช้เทคโนโลยีเป็นไปเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ มิใช่ลดทอนคุณค่าขององค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนา ดังนั้น การกำกับโดยมนุษย์ยังสัมพันธ์กับแนวคิดการสร้างทุนมนุษย์ทางปัญญา เพราะยิ่ง AI มีความสามารถมากขึ้น ผู้ใช้ยิ่งจำเป็นต้องมีทักษะในการตั้งคำถาม วิเคราะห์ ตรวจสอบ และตัดสินใจมากขึ้น การพัฒนาคนจึงต้องดำเนินควบคู่กับการพัฒนาเทคโนโลยี เพื่อให้ AI ทำหน้าที่เป็นเครื่องมือขยายศักยภาพของมนุษย์ มากกว่ากลายเป็นสิ่งที่ลดทอนความสามารถในการคิดและการเรียนรู้ของผู้ใช้ (มนตรี สหชัยรุ่งเรือง และสุรพล สุยะพรหม, 2564)

จากการพิจารณาข้างต้นจะเห็นได้ว่า การใช้ AI อย่างมีความรับผิดชอบในมุมมองพระพุทธศาสนาควรตั้งอยู่บนความสัมพันธ์ 3 ระดับ ได้แก่ ระดับข้อมูลที่ต้องสามารถตรวจสอบได้ ระดับผู้ใช้ที่ต้องมีศีล สมาธิ และปัญญาในการกำกับตนเอง และระดับองค์กรหรือสถาบันที่ต้องมีมาตรฐานและกลไกกำกับการใช้เทคโนโลยีอย่างชัดเจน หากทั้งสามระดับทำงานร่วมกัน AI จะสามารถทำหน้าที่เป็นเครื่องมือสนับสนุนงานวิชาการได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยไม่ลดทอนความโปร่งใส ความรับผิดชอบ และคุณค่าของการใช้ปัญญาของมนุษย์

สรุปได้ว่า มาตรฐานการใช้ปัญญาประดิษฐ์อย่างมีความรับผิดชอบมิได้ขึ้นอยู่กับความสามารถของเทคโนโลยีเพียงอย่างเดียว แต่ต้องอาศัยการกำกับจากมนุษย์และกรอบจริยธรรมที่ชัดเจน การประยุกต์ไตรสิกขาช่วยให้การใช้ AI ครอบคลุมทั้งความซื่อสัตย์ในการกระทำ การมีสติในการใช้งาน และการใช้ปัญญาในการตรวจสอบข้อมูล ขณะที่นักวิชาการและผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนายังคงต้องทำหน้าที่เป็นผู้ตรวจสอบขั้นสุดท้าย เพื่อให้ AI เป็นเครื่องมือเสริมสร้างองค์ความรู้และปัญญาโดยไม่ทดแทนความรับผิดชอบและวิจารณญาณของมนุษย์

องค์ความรู้ใหม่

องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการศึกษา คือ การนำเสนอ โมเดลบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อกำกับดูแลและยกระดับการใช้เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ (AI) ในงานวิชาการให้มีมาตรฐานสากลและความโปร่งใส โดยชี้ให้เห็นว่า AI เป็นเพียงสังขตธรรม (สิ่งที่ถูกปรุงแต่งขึ้นจากอัลกอริทึมและข้อมูล) ซึ่งไม่สามารถทดแทนการเข้าถึงความจริงตามกฎธรรมชาติหรือปัญญาของมนุษย์ได้ ดังนั้น การป้องกันปัญหาทางจริยธรรม เช่น การบิดเบือนข้อมูล การละเมิดลิขสิทธิ์ และการลดทอนทักษะการคิดเชิงลึก จึงต้องอาศัยกลไกทางพุทธศาสนาเข้ามาเป็นฐานคิดสำคัญ ดังนี้

ภาพที่ 1 การใช้ปัญญาประดิษฐ์ (AI) อย่างมีสติและรับผิดชอบ

จากภาพที่ 1 การใช้ปัญญาประดิษฐ์ (AI) อย่างมีสติและรับผิดชอบสามารถสรุปได้ดังนี้

1. กลไกการรับและประมวลผลข้อมูล คือ ผู้ใช้งาน AI ต้องมีระบบคัดกรองข้อมูลผ่านปัจจัยที่ทำให้เกิดสัมมาทิฏฐิ (ความเห็นที่ถูกต้อง) 2 ประการ ได้แก่ ปรโตโฆสะ การรับเสียงจากผู้อื่น การมอง AI ในฐานะแหล่งข้อมูลภายนอกที่ผู้ใช้ต้องเปิดรับอย่างรู้เท่าทัน มีสติ และสามารถตรวจสอบกลับไปยังแหล่งอ้างอิงที่มีอยู่จริงได้ และโยนิโสมนสิการ การทำในใจโดยแยบคาย ไม่เชื่อข้อมูลที่ AI ผลิตออกมาในทันที แต่ต้องนำมาผ่านกระบวนการคิดวิเคราะห์ ไตร่ตรอง และแยกแยะอย่างเป็นระบบด้วยปัญญาของมนุษย์ เพื่อป้องกันการเผยแพร่ข้อมูลที่คลาดเคลื่อน

2. กลไกการควบคุมพฤติกรรมและการปฏิบัติ (การประยุกต์ใช้ไตรสิกขา) เพื่อแก้ปัญหาด้านความโปร่งใสและการละเมิดลิขสิทธิ์ โดยนำหลักไตรสิกขามาประยุกต์ใช้เป็นกรอบมาตรฐานทางวิชาการ ได้แก่ ศีล การใช้งาน AI ต้องอยู่บนพื้นฐานของการเคารพสิทธิ ไม่คัดลอกผลงาน หรือโจรกรรมทางวิชาการ ซึ่งสอดคล้องกับหลักของการดำรงชีพที่ถูกต้อง ไม่เบียดเบียนผู้อื่น สมาธิ การมีสติจดจ่อ ควบคุมตนเองไม่ให้ตกเป็นทาสของเทคโนโลยีหรือพึ่งพา AI มากเกินไปจนสูญเสียวิจารณญาณ และปัญญา การใช้เหตุผลในการประเมิน ตัดสิน และคัดกรองความถูกต้องของเนื้อหาที่เกิดจาก AI

3. กลไกการพัฒนาอย่างยั่งยืน (การสร้างทุนมนุษย์ทางปัญญา) คือ การใช้ AI ให้เกิดประโยชน์สูงสุดและมีความรับผิดชอบ จะต้องไม่ให้เทคโนโลยีทำงานอย่างโดดเดี่ยว แต่ต้องควบคู่ไปกับการสร้างทุนมนุษย์ทางปัญญาโดยให้มนุษย์ เช่น นักวิชาการ และพระสงฆ์ ทำหน้าที่เป็นผู้ตรวจสอบและกำกับดูแลขั้นสุดท้าย

ดังนั้น เทคโนโลยี AI มีศักยภาพในการเป็นเครื่องมือขยายขอบเขตงานวิชาการและการเผยแผ่พระพุทธศาสนา แต่จะมีความโปร่งใสและได้มาตรฐานสากลก็ต่อเมื่อถูกกำกับด้วยพุทธจริยศาสตร์ คือ ปรโตโฆสะ

โยนิโสมนสิการ และไตรสิกขา โดยมีเป้าหมายเพื่อใช้ AI เป็นเครื่องมือเสริมสร้างสติปัญญา มากกว่าการใช้เพื่อทดแทนกระบวนการคิดวิเคราะห์ของมนุษย์

สรุป

ปัญญาประดิษฐ์ (AI) ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการเพิ่มประสิทธิภาพการศึกษาวิจัยและการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้การสืบค้น วิเคราะห์ และจัดระบบองค์ความรู้มีความรวดเร็วและกว้างขวางมากขึ้น อย่างไรก็ตาม การนำเทคโนโลยีมาใช้โดยปราศจากมาตรฐานและการกำกับดูแลย่อมก่อให้เกิดข้อกังวลด้านความโปร่งใส ความถูกต้องของข้อมูล และปัญหาทางจริยธรรม เช่น การละเมิดลิขสิทธิ์ ยิ่งไปกว่านั้น การพึ่งพาเทคโนโลยีมากเกินไปอาจสร้างความเสี่ยงในการลดทอนทักษะการคิดวิเคราะห์เชิงลึก เนื่องจาก AI ถือเป็นเพียงสิ่งปรุงแต่ง (สังขตธรรม) จากอัลกอริทึมที่ไม่อาจทดแทนการเข้าถึงความจริงหรือปัญญาที่แท้จริงของมนุษย์ได้ การแก้ปัญหาเหล่านี้จึงไม่อาจพึ่งพาเพียงเทคโนโลยี แต่ต้องอาศัยการบูรณาการหลักธรรมเข้ามาเป็นฐานคิดและแนวปฏิบัติที่สำคัญ เพื่อยกระดับการใช้งาน AI ในงานวิชาการให้มีมาตรฐานสากลและมีความรับผิดชอบ การประยุกต์ใช้พุทธจริยศาสตร์จึงเป็นกลไกหลักที่สำคัญ โดยเริ่มต้นจากการสร้างสัมมาทิฏฐิผ่านหลักปรโตโฆสะ เพื่อให้ผู้ใช้รับรู้ข้อมูลจาก AI อย่างรู้เท่าทันและตรวจสอบแหล่งอ้างอิงได้ ควบคู่ไปกับการใช้โยนิโสมนสิการในการคิดวิเคราะห์ไตร่ตรองข้อมูลอย่างแยบคาย พร้อมกันนี้ การนำหลักไตรสิกขามาประยุกต์ใช้เป็นกรอบควบคุมพฤติกรรม จะช่วยให้การใช้งานตั้งอยู่บนความซื่อสัตย์ มีสติจดจ่อ และใช้เหตุผลในการตัดสินความถูกต้อง ท้ายที่สุด การจะใช้ปัญญาประดิษฐ์ให้เกิดประโยชน์สูงสุดอย่างยั่งยืน จำเป็นต้องควบคู่ไปกับการสร้างทุนมนุษย์ทางปัญญา โดยให้นักวิชาการและพระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นผู้กำกับดูแลและตรวจสอบขั้นสุดท้าย ซึ่งจะทำให้ AI เป็นเพียงเครื่องมือที่ช่วยส่งเสริมสติปัญญาได้อย่างแท้จริง โดยไม่ละทิ้งมาตรฐานทางวิชาการและแก่นแท้ของพระพุทธศาสนา

เอกสารอ้างอิง

ถนัด ไชยพันธ์. (2569). อิทัปปัจจยตา: กฎธรรมชาติที่ AI ก็เปลี่ยนไม่ได้. วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์, 9(2), 382-397.

พระครูปลัดธันรบ โชติวโส และวิโรจน์ อินทนน์. (2564). เกณฑ์ตัดสินทางพุทธจริยศาสตร์เกี่ยวกับการใช้ปัญญาประดิษฐ์. วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา, 12(2), 29–38.

เพ็ญศรี ปักกะสีนัง และคณะ. (2567). การพัฒนาจริยธรรมปัญญาประดิษฐ์เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคดิจิทัล. วารสารมณีเชษฐาราม วัดจอมมณี, 7(3), 1120–1136.

มนตรี สหชัยรุ่งเรือง และสุรพล สุยะพรหม. (2564). การสร้างทุนมนุษย์ทางปัญญากับการพัฒนา AI ในยุคไทยแลนด์ 5.0. วารสารมหาจุฬานาครทรรศน์, 8(7), 251-267.

มนัสวี ศรีนนท์. (2567). ประโยชน์ของการใช้งาน AI และแนวคิดเรื่องไตรสิกขาในพุทธศาสนา. วารสารประชาคมพุทธศาสนา ศูนย์วิจัยธรรมศึกษา สำนักเรียนวัดอาวุธวิกสิตาราม, 1(1), 32-39.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

โสภณ เทียนศรี และพระเมธีวรญาณ. (2568). ข้อดีและความเสี่ยงในการใช้ ChatGPT เพื่อการเข้าถึงพระไตรปิฎก. วารสารปณิธาน, 21(1), 112–130.

อรพิน ตันติวิรุฬห์. (2566). องค์กรยุคใหม่ในบริบท AI: บูรณาการหลักธรรม เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพบุคลากร. วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์, 6(2), A190-A206.

JIDIR
วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์
JOURNAL OF INTERDISCIPLINARY INNOVATION REVIEW
ปีที่ 9 ฉบับที่ 5 กันยายน – ตุลาคม 2569 Vol. 9 No. 5 September – October 2026

บทความวิชาการ

การจัดการนโยบายสาธารณะเพื่อยกระดับสุขภาวะการพักผ่อนในยุคดิจิทัล

PUBLIC POLICY MANAGEMENT TO ENHANCE WELL-BEING IN LEISURE ACTIVITIES IN THE DIGITAL AGE

ณณัฏฐ์ เกียรติทยากร*
Nanaht Kieattayakorn*
บริษัท เกียรติทยากร เมททัล จำกัด
Kiattayakorn Metal Co., Ltd.
*Corresponding Author E-mail: nanahtnaht@gmail.com
Received August 6, 2026; Revised September 17, 2026; Accepted September 28, 2026

บทคัดย่อ

บทความนี้นำเสนอการวิเคราะห์และสังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับสุขภาวะการพักผ่อนในยุคดิจิทัล โดยอธิบายสถานการณ์ ปัจจัยที่ส่งผลกระทบ กรอบนโยบายสาธารณะ และบทเรียนจากต่างประเทศ เพื่อนำไปสู่การเสนอแนวทางเชิงนโยบายที่เหมาะสมสำหรับประเทศไทย อาศัยการทบทวนหนังสือ บทความวิชาการ งานวิจัย กฎหมาย รายงานของหน่วยงานภาครัฐ และเอกสารจากองค์กรระหว่างประเทศ เพื่อเชื่อมโยงองค์ความรู้ด้านสุขภาวะ เทคโนโลยีดิจิทัล และนโยบายสาธารณะเข้าด้วยกัน ผลการวิเคราะห์สะท้อนว่า การขยายตัวของเทคโนโลยีดิจิทัลได้เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและรูปแบบการทำงาน ทำให้เส้นแบ่งระหว่างเวลาทำงานกับเวลาพักผ่อนลดความชัดเจนลง ส่งผลให้เกิดปัญหาการนอนไม่เพียงพอ ความเครียด ภาวะหมดไฟในการทำงาน และคุณภาพชีวิตที่ลดลง ซึ่งส่งผลกระทบต่อสุขภาพกาย สุขภาพจิต ผลิตภาพแรงงาน และต้นทุนทางเศรษฐกิจและสังคม แม้ว่าประเทศไทยจะมีกรอบกฎหมายและกลไกด้านสุขภาพที่เกี่ยวข้อง แต่ยังไม่ปรากฏนโยบายสาธารณะที่มุ่งคุ้มครองสุขภาวะการพักผ่อนในยุคดิจิทัลโดยเฉพาะ ขณะที่บทเรียนจากฝรั่งเศส ออสเตรเลีย ญี่ปุ่น และเกาหลีใต้ แสดงให้เห็นว่า การออกแบบนโยบายสามารถดำเนินการได้หลายรูปแบบ ทั้งการรับรองสิทธิในการตัดขาดจากการติดต่อเกี่ยวกับงาน การกำกับชั่วโมงการทำงาน และการส่งเสริมสุขภาวะดิจิทัล โดยต้องสอดคล้องกับบริบทของแต่ละประเทศ บทความเสนอว่า ประเทศไทยควรผลักดันให้สุขภาวะการพักผ่อนในยุคดิจิทัลเป็นวาระนโยบายสาธารณะ พัฒนากลไกความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน ภาควิชาการ และภาคประชาชน ส่งเสริมองค์กรสุขภาวะและความรอบรู้ด้านสุขภาวะดิจิทัล ตลอดจนศึกษาความเป็นไปได้ของมาตรการคุ้มครองสิทธิในการตัดขาดจากการติดต่อเกี่ยวกับงานให้เหมาะสมกับบริบทแรงงานไทย ทั้งนี้ บทความได้สังเคราะห์องค์ความรู้ใหม่ในรูปแบบ กรอบนโยบายสุขภาวะการพักผ่อนในยุคดิจิทัล เพื่อเป็นกรอบในการพัฒนานโยบายสาธารณะและต่อยอดการศึกษาในอนาคต

คำสำคัญ: นโยบายสาธารณะ, สุขภาวการณ์พักผ่อน, ยุคดิจิทัล

Abstract

This article presented an analytical synthesis of knowledge on rest well-being in the digital era by examining the current situation, contributing factors, public policy frameworks, and international experiences to propose appropriate policy directions for Thailand. The discussion was based on the review and synthesis of academic literature, research publications, legal

documents, government reports, and publications from international organizations to integrate perspectives on well-being, digital technology, and public policy. The analysis indicated that the rapid expansion of digital technology had transformed lifestyles and working patterns, blurring the boundaries between work and personal life. As a result, insufficient sleep, stress, burnout, and declining quality of life had become increasingly significant, affecting physical health, mental health, labor productivity, and broader social and economic outcomes. Although Thailand had established legal and institutional mechanisms related to health promotion, no specific public policy had directly addressed rest well-being in the digital era. International experiences from France, Australia, Japan, and South Korea demonstrated that policy approaches, including the Right to Disconnect, working-hour regulation, and digital well-being promotion, should be designed in accordance with each country's social, economic, and cultural context. The article proposed that Thailand should recognize digital rest well-being as a distinct public policy agenda, strengthen collaboration among government agencies, the private sector, academia, and civil society, promote healthy workplace initiatives and digital well-being literacy, and examine the feasibility of introducing legal measures protecting employees' right to disconnect in accordance with the Thai labor context. The article also proposed the Digital Well-being Policy Framework, which integrated problem situations, policy mechanisms, and implementation strategies at the individual, organizational, and governmental levels to support future public policy development and academic advancement.

Keywords: Public Policy, Well-Being in Leisure, Digital Age

บทนำ

ในยุคที่เทคโนโลยีดิจิทัลเข้ามามีบทบาทต่อวิถีชีวิตของคนไทยอย่างลึกซึ้ง พฤติกรรมการใช้ชีวิตประจำวันของประชาชนได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะรูปแบบการใช้เวลาที่เกี่ยวข้องกับอุปกรณ์สื่อสารและอินเทอร์เน็ต ข้อมูลจากสำนักงานพัฒนาธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์ (2564) ซึ่งสำรวจพฤติกรรมผู้ใช้อินเทอร์เน็ตในประเทศไทยต่อเนื่องเป็นปีที่ 9 พบว่า คนไทยใช้อินเทอร์เน็ตเฉลี่ยสูงถึงวันละกว่า 11 ชั่วโมง โดยเฉพาะกลุ่ม Gen Z และ Gen Y ที่อยู่ในวัยเรียนและวัยทำงานมีชั่วโมงการใช้งานสูงที่สุด ตัวเลขดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าเวลาที่ควรใช้เพื่อการพักผ่อนหรือฟื้นฟูร่างกายและจิตใจกำลังถูกแทนที่ด้วยกิจกรรมบนโลกออนไลน์อย่างต่อเนื่อง ในบทความนี้ “สุขภาวะการพักผ่อน” หมายถึง ภาวะที่บุคคลมีเวลาและเงื่อนไขในการพักผ่อนอย่างเพียงพอและมีคุณภาพ สามารถฟื้นฟูร่างกาย จิตใจ และความสามารถในการดำเนินชีวิตได้อย่างเหมาะสม โดยไม่ถูกรบกวนจากภาระงาน การสื่อสาร หรือการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลอย่างต่อเนื่อง ซึ่งครอบคลุมมากกว่าการนอนหลับเพียงอย่างเดียว แต่รวมถึงการมีเวลาว่างที่มีคุณภาพ ความสมดุลระหว่างชีวิตกับการทำงาน และความสามารถในการตัดขาดจากสิ่งเร้าทางดิจิทัลในช่วงเวลาที่ควรพักผ่อนด้วย ดังนั้น การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลอย่างต่อเนื่องจึงอาจนำไปสู่ความเสี่ยงต่อสุขภาวะการพักผ่อนที่สะสมโดยไม่รู้ตัวในระยะยาว

การพักผ่อนที่เพียงพอและมีคุณภาพถือเป็นปัจจัยพื้นฐานของการมีสุขภาพดีทั้งทางกายและจิตใจ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) (2561) ระบุว่า การนอนหลับเป็นรูปแบบการพักผ่อนที่ดีที่สุด เนื่องจากเป็นกระบวนการฟื้นฟูร่างกายในระดับเซลล์และระบบประสาท แต่คนส่วนใหญ่มักไม่ให้ความสำคัญ เพราะมองว่า เป็นเพียงกิจกรรมหนึ่งในชีวิตประจำวัน จึงทุ่มเวลาให้กับการทำงานหรือกิจกรรมอื่น

จนละเลยการพักผ่อนที่เพียงพอ อีกทั้งยังสอดรับกับอัญชลี ชุ่มบัวทอง และคณะ (2558) ที่ชี้ให้เห็นว่า คุณภาพการนอนหลับมีความสัมพันธ์อย่างสำคัญกับสุขภาพกายและสุขภาพจิตของบุคคล และหากการนอนหลับถูกรบกวนอย่างต่อเนื่อง ย่อมส่งผลกระทบต่อประสิทธิภาพการดำเนินชีวิตในภาพรวม ในบริบทของยุคดิจิทัล ปัจจัยรบกวนดังกล่าวมิได้จำกัดอยู่เพียงสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ แต่ยังรวมถึงแสงจากหน้าจอ การแจ้งเตือนตลอดเวลา การใช้สื่อสังคมออนไลน์ และการติดต่อเรื่องงานนอกเวลาปฏิบัติงาน ปัญหาดังกล่าวจึงไม่ได้ส่งผลเฉพาะต่อสุขภาพของปัจเจกบุคคล แต่ยังเชื่อมโยงไปถึงประสิทธิภาพการเรียน การทำงาน ผลิตภาพแรงงาน ความสัมพันธ์ในครอบครัว ตลอดจนต้นทุนด้านสุขภาพและสังคมในระยะยาว ด้วยเหตุนี้ สุขภาวะการพักผ่อนจึงควรถูกยกระดับจากเรื่องพฤติกรรมส่วนบุคคลไปสู่ประเด็นนโยบายสาธารณะ เนื่องจากสาเหตุของปัญหาส่วนหนึ่งเกิดจากโครงสร้างการทำงาน สภาพแวดล้อมทางสังคม และการเชื่อมต่อทางดิจิทัลที่บุคคลไม่สามารถจัดการได้ด้วยตนเองทั้งหมด

ประเด็นสุขภาวะของประชาชนได้รับความสำคัญในเชิงนโยบายระดับชาติมาอย่างต่อเนื่อง โดยบทความนี้ทบทวนกรอบที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ กรอบสุขภาวะตามกฎหมายสุขภาพแห่งชาติ กระบวนการสมัชชาสุขภาพแห่งชาติ โดยเฉพาะมติสมัชชาสุขภาพแห่งชาติ ครั้งที่ 16 ที่ให้ความสำคัญกับระบบสุขภาวะทางจิต ตลอดจนกรอบแผนพัฒนาประเทศที่เชื่อมโยงกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และการเปลี่ยนผ่านสู่สังคมดิจิทัล ซึ่งสะท้อนว่าภาครัฐเริ่มตระหนักถึงความสัมพันธ์ระหว่างสุขภาวะกับบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป (สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ (สช.), 2566) อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาเฉพาะประเด็นสุขภาวะการพักผ่อนในยุคดิจิทัล ยังไม่ปรากฏการกำหนดให้เป็นวาระนโยบายเฉพาะที่มี หน่วยงานเจ้าภาพรับผิดชอบโดยตรง มาตรการดำเนินงาน และตัวชี้วัดผลลัพธ์ที่ชัดเจน เช่น ตัวชี้วัดการถูกรบกวนจากงานนอกเวลา ระยะเวลาการพักผ่อน คุณภาพการนอน ภาวะหมดไฟ หรือความสมดุลระหว่างชีวิตกับการทำงาน ส่งผลให้การดำเนินงานที่เกี่ยวข้องยังมีลักษณะกระจัดกระจายอยู่ภายใต้งานด้านสุขภาพจิต แรงงาน และการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลมากกว่าจะถูกเชื่อมโยงเป็นระบบเดียวกัน ทั้งที่กระบวนการกำหนดนโยบายสาธารณะที่มีประสิทธิภาพจำเป็นต้องมีทั้งการวางแผน การนำไปปฏิบัติ และการติดตามประเมินผลอย่างเป็นระบบ (พระครูปลัดธวัชชัย ธวชฺชยเมธี, 2566) ช่องว่างดังกล่าวจึงสะท้อนว่าประเทศไทยยังขาดกรอบนโยบายที่มอง “การพักผ่อนในยุคดิจิทัล” เป็นปัญหาสาธารณะโดยเฉพาะ และขาดกลไกเชื่อมโยงบทบาทของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้าด้วยกันอย่างชัดเจน

ด้วยเหตุนี้ ผู้ศึกษาจึงมุ่งวิเคราะห์แนวทางการจัดการนโยบายสาธารณะที่เหมาะสมเพื่อยกระดับสุขภาวะการพักผ่อนของประชาชนไทยในยุคดิจิทัล โดยพิจารณาทั้งสถานการณ์ปัญหา ปัจจัยเชิงโครงสร้าง กรอบนโยบายและกลไกที่ประเทศไทยมีอยู่ บทบาทของหน่วยงานภาครัฐ ตลอดจนการจัดการเชิงนโยบายในต่างประเทศเพื่อนำมาสังเคราะห์เป็นแนวทางที่เหมาะสมกับบริบทของประเทศไทย จุดมุ่งหมายสำคัญของบทความจึงมิใช่เพียงเสนอให้ประชาชนลดเวลาใช้หน้าจอหรือปรับพฤติกรรมการพักผ่อนด้วยตนเอง แต่เป็นการเติมเต็มช่องว่างเชิงนโยบายด้วยการเสนอกรอบที่เชื่อมโยง การกำหนดปัญหา หน่วยงานและกลไกรับผิดชอบ มาตรการดำเนินงาน การดำเนินการในระดับบุคคล องค์กร และภาครัฐ ตลอดจนการติดตามและประเมินผลด้วยตัวชี้วัดที่ชัดเจน เพื่อผลักดันให้สุขภาวะการพักผ่อนในยุคดิจิทัลได้รับการพิจารณาในฐานะองค์ประกอบหนึ่งของสุขภาวะ คุณภาพชีวิต และการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของประเทศ และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการออกแบบมาตรการหรือพัฒนานโยบายสาธารณะได้อย่างเป็นรูปธรรมต่อไป

สถานการณ์และปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อสุขภาวการณ์พักผ่อนของคนไทยในยุคดิจิทัล

การเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีดิจิทัลในช่วงทศวรรษที่ผ่านมาได้ปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตและรูปแบบการใช้เวลาของคนไทยอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะการใช้สมาร์ทโฟน แท็บเล็ต และคอมพิวเตอร์ ซึ่งไม่ได้จำกัดอยู่เพียง

การติดต่อสื่อสาร แต่ครอบคลุมทั้งการทำงาน การศึกษา ความบันเทิง การซื้อสินค้า และการสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคม อุปกรณ์ดิจิทัลจึงกลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวันตั้งแต่ตื่นนอนจนถึงก่อนเข้านอน ข้อมูลจากสำนักงานพัฒนาธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์ (2564) ระบุว่า คนไทยใช้อินเทอร์เน็ตเฉลี่ยมากกว่าวันละ 11 ชั่วโมง โดยกลุ่ม Gen Z และ Gen Y ซึ่งเป็นกำลังสำคัญทั้งในระบบการศึกษาและตลาดแรงงานมีระยะเวลาการใช้งานสูงที่สุด สถานการณ์ดังกล่าวทำให้เส้นแบ่งระหว่างเวลาทำงาน เวลาเรียน เวลาส่วนตัว และเวลาพักผ่อนเลือนรางลง เนื่องจากบุคคลสามารถเข้าถึงข้อมูล ภาระงาน และการสื่อสารได้ตลอดเวลา ขณะเดียวกัน การใช้สื่อสังคมออนไลน์อย่างต่อเนื่องยังสัมพันธ์กับคุณภาพการนอนหลับที่ลดลง โดยเฉพาะในกลุ่มนักศึกษาซึ่งพบว่ามีสัดส่วนผู้ที่มีคุณภาพการนอนหลับไม่ดีอยู่ในระดับสูง สะท้อนให้เห็นว่าการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลมิได้ส่งผลเฉพาะต่อรูปแบบการใช้เวลา แต่ยังเชื่อมโยงโดยตรงกับสุขภาวะการพักผ่อนของผู้ใช้งานด้วย (จีรภา กาญจนโกเมศ และพรสรวง วงศ์สวัสดิ์, 2563)

ปัจจัยสำคัญที่รบกวนการพักผ่อนในยุคดิจิทัล คือ การได้รับแสงจากหน้าจออุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ในช่วงเวลาก่อนนอน โดยเฉพาะแสงสีฟ้าที่ส่งผลต่อกระบวนการทางสรีรวิทยาซึ่งควบคุมวงจรการหลับและตื่น การใช้สมาร์ทโฟน คอมพิวเตอร์ และแท็บเล็ตอย่างต่อเนื่อง ประกอบกับสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจและการทำงานที่มีความเร่งรีบ สามารถรบกวนนาฬิกาชีวิตและทำให้เกิดอาการนอนไม่หลับ หลับไม่ต่อเนื่อง หรือเข้าสู่ภาวะหลับลึกได้ยาก เนื่องจากแสงสีฟ้ามีผลยับยั้งการหลั่งฮอร์โมนเมลาโทนินซึ่งมีบทบาทสำคัญต่อการควบคุมวงจรการนอนหลับ เมื่อกระบวนการดังกล่าวถูกรบกวน สมองอาจรับรู้เสมือนว่ายังคงเป็นเวลากลางวัน ส่งผลให้ร่างกายไม่สามารถเข้าสู่กระบวนการพักผ่อนและฟื้นฟูได้อย่างสมบูรณ์ (กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข, 2563) นอกจากนี้ เสียงแจ้งเตือน การตอบข้อความ การติดตามข่าวสาร และพฤติกรรมตรวจสอบโทรศัพท์ก่อนนอนยังทำให้สมองอยู่ในภาวะตื่นตัว แม้บุคคลจะหยุดทำงานหรือเตรียมเข้านอนแล้วก็ตาม การนอนหลับจึงอาจถูกรบกวนทั้งในด้านระยะเวลา ความต่อเนื่อง และความลึกของการหลับ โดยเฉพาะในกลุ่มนักศึกษาและคนวัยทำงานที่จำเป็นต้องใช้เทคโนโลยีเพื่อการเรียนหรือการปฏิบัติงานเป็นเวลานาน (สาวิตรี พลเยี่ยม และเทพไทย โชติชัย, 2564)

นอกเหนือจากปัจจัยทางกายภาพของอุปกรณ์แล้ว ปัญหาสุขภาวะการพักผ่อนยังสัมพันธ์กับปัจจัยด้านจิตใจ พฤติกรรม และรูปแบบการดำเนินชีวิต โดยเฉพาะความเครียด ภาระงาน และการเชื่อมต่อกับระบบการทำงานตลอดเวลา ปัจจุบันการปฏิบัติงานจำนวนมากสามารถดำเนินการผ่านอีเมล แอปพลิเคชันสนทนา และระบบออนไลน์ได้จากทุกสถานที่ ทำให้บุคลากรยังคงได้รับข้อความ คำสั่งงาน หรือการติดตามงานแม้พ้นเวลาปฏิบัติงานตามปกติ เวลาที่ควรใช้เพื่อการพักผ่อนและฟื้นฟูสภาพร่างกายและจิตใจจึงถูกแทรกแซงด้วยภาระงาน ส่งผลให้บุคคลรู้สึกว่าต้องพร้อมตอบสนองต่องานอยู่ตลอดเวลา ภาวะดังกล่าวมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับปัญหาสุขภาพจิตของคนวัยทำงาน โดยผลสำรวจสุขภาพจิตพนักงานไทยปี พ.ศ. 2566 ระบุว่าคนวัยทำงานร้อยละ 40 มีภาวะเครียดในระดับสูง ร้อยละ 17.2 มีความเสี่ยงต่อภาวะซึมเศร้า และร้อยละ 10.6 มีความเสี่ยงต่อการทำร้ายตนเอง (สำนักข่าว Hfocus เจาะลึกระบบสุขภาพ, 2568) ขณะเดียวกัน ปัญหาการพักผ่อนในสังคมดิจิทัลยังมีลักษณะเป็นปัญหาหลายปัจจัยที่เชื่อมโยงกัน ทั้งความเครียด ภาระงาน สิ่งแวดล้อม พฤติกรรมการใช้สื่อสังคมออนไลน์ และสุขนิสัยการนอน ดังนั้น การอธิบายปัญหาด้วยจำนวนชั่วโมงการใช้งานหน้าจอเพียงด้านเดียวจึงไม่เพียงพอ แต่ต้องพิจารณาบริบทการดำเนินชีวิตและเงื่อนไขแวดล้อมของแต่ละกลุ่มประชากรร่วมด้วย (สุดกัญญา ปานเจริญ และคณะ, 2567)

ในกลุ่มเด็กและเยาวชน ปัญหาดังกล่าวมีความสำคัญเป็นพิเศษ เนื่องจากเป็นช่วงวัยที่ต้องการการนอนหลับอย่างเพียงพอเพื่อสนับสนุนการเจริญเติบโต การเรียนรู้ ความจำ และพัฒนาการทางอารมณ์ การเข้าถึงสมาร์ทโฟนและสื่อออนไลน์ตั้งแต่อายุยังน้อยทำให้เวลาพักผ่อนมีแนวโน้มถูกแทนที่ด้วยกิจกรรมบนหน้าจอ โดยเฉพาะ

การใช้สื่อสังคมออนไลน์ การเล่นเกม และการรับชมสื่อบันเทิงในช่วงก่อนนอน เมื่อเกิดร่วมกับความเครียดจากการเรียน ความคาดหวังของครอบครัว และความสัมพันธ์กับเพื่อน ยิ่งเพิ่มความเสี่ยงต่อการมีคุณภาพการนอนหลับที่ไม่ดี (อัญชลี ชุ่มบัวทอง และคณะ, 2558) ขณะเดียวกัน ปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อมก็ยังมีบทบาทสำคัญ โดยในอดีตสิ่งรบกวนการนอนมักเกี่ยวข้องกับแสง เสียง อุณหภูมิ หรือสภาพของสถานที่พักอาศัย แต่ในปัจจุบันบุคคลยังต้องเผชิญกับสิ่งรบกวนทางดิจิทัลเพิ่มเติม ไม่ว่าจะเป็นแสงจากหน้าจอ เสียงแจ้งเตือน ข้อความจากสื่อสังคมออนไลน์ หรือการติดต่อเรื่องงานนอกเวลา สิ่งรบกวนเหล่านี้สามารถเกิดขึ้นได้ตลอด 24 ชั่วโมงและติดตามบุคคลเข้าสู่พื้นที่ส่วนตัว จึงทำให้สภาพแวดล้อมที่เหมาะสมต่อการพักผ่อนในยุคดิจิทัลมิได้หมายถึงเพียงห้องนอนที่เงียบและมืดเท่านั้น แต่ต้องครอบคลุมถึงการจัดการอุปกรณ์ดิจิทัลและการควบคุมการแจ้งเตือนในช่วงเวลาพักผ่อนด้วย (รุ้ง พิบูลย์วรกุลกิจ และคณะ, 2562)

ผลกระทบจากการพักผ่อนไม่เพียงพอเกิดขึ้นทั้งในระดับบุคคล องค์กร และสังคม ในด้านร่างกาย การนอนหลับที่ไม่มีคุณภาพทำให้กระบวนการฟื้นฟูร่างกายดำเนินไปไม่สมบูรณ์ ส่งผลให้เกิดความอ่อนเพลียง่วงนอนในเวลากลางวัน สมาธิลดลง ปฏิกิริยาตอบสนองช้าลง และมีความเสี่ยงต่อการเจ็บป่วยมากขึ้น ส่วนในด้านจิตใจอาจนำไปสู่อารมณ์แปรปรวน ความเครียด ความวิตกกังวล และภาวะซึมเศร้า ขณะที่ในมิติการศึกษาและการทำงาน การพักผ่อนไม่เพียงพอยังส่งผลต่อความจำ ความสามารถในการเรียนรู้ การตัดสินใจ ความคิดสร้างสรรค์ และประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน อีกทั้งเพิ่มความเสี่ยงต่อความผิดพลาดและอุบัติเหตุ โดยเฉพาะงานที่ต้องอาศัยความแม่นยำและความปลอดภัย หากปัญหาเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง อาจนำไปสู่ภาวะหมดไฟ การขาดงาน การลาป่วย และความตั้งใจลาออก ซึ่งทำให้องค์กรต้องแบกรับต้นทุนจากผลิตภาพแรงงานที่ลดลงและการสูญเสียบุคลากร (กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข, 2563) เมื่อพิจารณาในระดับประเทศ ผลกระทบดังกล่าวย่อมสะสมเป็นต้นทุนทางสังคมและเศรษฐกิจ ทั้งค่าใช้จ่ายด้านการรักษาพยาบาล การสูญเสียผลิตภาพแรงงาน ปัญหาสุขภาพจิต และภาระของครอบครัว ดังนั้น สุขภาวะการพักผ่อนของคนไทยในยุคดิจิทัลจึงไม่ควรถูกมองเป็นเพียงความรับผิดชอบส่วนบุคคล แต่ควรได้รับการยกระดับเป็นประเด็นด้านสาธารณสุข คุณภาพแรงงาน และการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของประเทศ (ชนิสรา เครือไชย และคณะ, 2568)

สรุปได้ว่า ปัญหาสุขภาวะการพักผ่อนของคนไทยในยุคดิจิทัลมิได้เป็นเพียงเรื่องพฤติกรรมส่วนบุคคล หากแต่เป็นผลจากปฏิสัมพันธ์เชิงโครงสร้างระหว่างเทคโนโลยี รูปแบบการทำงาน และวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ตั้งแต่ปริมาณการใช้อินเทอร์เน็ตที่สูงเกินมาตรฐานสากล กลไกทางสรีรวิทยาที่ถูกรบกวนจากแสงสีฟ้าและการแจ้งเตือนตลอดเวลา ไปจนถึงภาวะเครียดสะสมของคนวัยทำงานที่ไม่สามารถแยกตัวออกจากภาระงานได้แม้ในยามพักผ่อน ซึ่งผลกระทบเหล่านี้มิได้จำกัดอยู่เพียงระดับปัจเจกบุคคล แต่ยังส่งผลต่อประสิทธิภาพแรงงานและต้นทุนทางสาธารณสุขของประเทศในภาพรวม ด้วยเหตุนี้ การทำความเข้าใจสถานการณ์และปัจจัยเชิงระบบดังกล่าวอย่างรอบด้านจึงเป็นพื้นฐานสำคัญที่จะนำไปสู่การวิเคราะห์ว่าปัจจุบันประเทศไทยมีกรอบนโยบายสาธารณะใดบ้างที่เกี่ยวข้อง และยังมีช่องว่างเชิงนโยบายในประเด็นใดที่จำเป็นต้องได้รับการพัฒนาต่อไป

กรอบแนวคิดและสถานการณ์นโยบายสาธารณะที่เกี่ยวข้องกับสุขภาวะการพักผ่อนในยุคดิจิทัลของไทย

ความหมายและกรอบแนวคิดสุขภาวะการพักผ่อน

การพิจารณาแนวทางเชิงนโยบายเพื่อยกระดับสุขภาวะการพักผ่อน จำเป็นต้องเริ่มต้นจากการทำความเข้าใจความหมายของคำว่า “สุขภาวะ” ตามกรอบกฎหมายไทย โดยพระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2550 ได้กำหนดให้สุขภาวะหมายถึงภาวะที่สมบูรณ์ทั้งทางกาย ทางจิต ทางสังคม และทางปัญญา

ซึ่งเชื่อมโยงกันเป็นองค์รวมอย่างสมดุล แนวคิดดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า การพักผ่อนไม่ควรถูกมองเพียงในฐานะพฤติกรรมส่วนบุคคลหรือประเด็นทางการแพทย์ที่เกี่ยวข้องกับจำนวนชั่วโมงการนอนเท่านั้น แต่ยังครอบคลุมถึงการมีเวลาว่างที่มีคุณภาพ ความสามารถในการฟื้นฟูสภาพร่างกายและจิตใจ ความสัมพันธ์ภายในครอบครัว ตลอดจนการดำรงชีวิตโดยไม่ถูกภาระงานหรือการสื่อสารผ่านเทคโนโลยีรบกวนอย่างต่อเนื่อง การพักผ่อนจึงเป็นองค์ประกอบพื้นฐานของคุณภาพชีวิตและเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้บุคคลสามารถปฏิบัติหน้าที่ทางสังคมและการทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ เมื่อพิจารณาจากกรอบดังกล่าว รัฐจึงไม่ได้มีหน้าที่เพียงจัดบริการรักษาพยาบาลเมื่อประชาชนประสบปัญหาการนอนหรือสุขภาพจิตเท่านั้น แต่ควรสร้างสภาพแวดล้อมทางสังคม การทำงาน และเทคโนโลยีที่เอื้อต่อการพักผ่อนอย่างเหมาะสมด้วย (สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ (สช.), 2550)

สุขภาวะการพักผ่อนในฐานะประเด็นนโยบายสาธารณะ

ในทางนโยบายสาธารณะ การแก้ไขปัญหาอย่างมีประสิทธิภาพจำเป็นต้องดำเนินผ่านกระบวนการที่เป็นระบบ ตั้งแต่การระบุและนิยามปัญหา การเสนอประเด็นเข้าสู่วาระสาธารณะ การรวบรวมข้อมูลและทางเลือกเชิงนโยบาย การยกร่างมาตรการ การนำไปปฏิบัติ ตลอดจนการติดตามและประเมินผล แต่ปัญหาสุขภาวะการพักผ่อนในยุคดิจิทัลของไทยยังไม่ผ่านกระบวนการดังกล่าวอย่างชัดเจน โดยมักถูกกล่าวถึงอย่างกระจัดกระจายอยู่ภายใต้กรอบสุขภาพจิต ความเครียดจากการทำงาน การใช้สื่อดิจิทัล หรือความสมดุลระหว่างชีวิตกับการทำงาน มากกว่าจะได้รับการนิยามให้เป็นปัญหาสาธารณะที่มีขอบเขต ตัวชี้วัด และหน่วยงานรับผิดชอบโดยตรง (พระครูปลัดธวัชชัย ธวชฺชยเมธี, 2566)

สถานการณ์ดังกล่าวทำให้การดำเนินงานของภาครัฐมีลักษณะแยกส่วน เช่น หน่วยงานด้านสุขภาพมุ่งเน้นการให้ความรู้เรื่องการนอน หน่วยงานด้านแรงงานให้ความสำคัญกับชั่วโมงการทำงาน ขณะที่หน่วยงานด้านดิจิทัลมุ่งเน้นการพัฒนาทักษะและการเข้าถึงเทคโนโลยี แต่ยังขาดกลไกที่เชื่อมโยงประเด็นเหล่านี้เข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ การไม่มีนิยามเชิงนโยบายที่ชัดเจนยังส่งผลให้ขาดฐานข้อมูลเฉพาะด้าน เช่น ระยะเวลาการติดต่องานนอกเวลา ความถี่ของการถูกรบกวนระหว่างพักผ่อน หรือผลกระทบของการเชื่อมต่อดิจิทัลต่อคุณภาพการนอนของคนวัยทำงาน ซึ่งเป็นข้อจำกัดสำคัญต่อการกำหนดมาตรการที่ตรงกับปัญหา

ช่องว่างของนโยบายระดับชาติ

เมื่อพิจารณาในระดับแผนพัฒนาประเทศ พบว่า ประกาศ เรื่อง แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 พ.ศ. 2566–2570 (2565) ได้กำหนดหมุดหมายการพัฒนาที่ครอบคลุมการยกระดับภาคการผลิตและบริการ การสร้างโอกาสและความเสมอภาคทางสังคม การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ตลอดจนการเปลี่ยนผ่านสู่รัฐบาลและเศรษฐกิจดิจิทัล อย่างไรก็ตาม แม้แผนดังกล่าวจะให้ความสำคัญกับการเพิ่มขีดความสามารถของประชากรและการใช้เทคโนโลยีเพื่อขับเคลื่อนเศรษฐกิจ แต่ยังไม่ปรากฏมาตรการที่มุ่งรองรับผลกระทบด้านสุขภาวะจากการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลอย่างชัดเจน โดยเฉพาะผลกระทบต่อการพักผ่อน การนอนหลับและสมดุลระหว่างชีวิตกับการทำงาน

ช่องว่างดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่านโยบายระดับชาติของไทยยังให้น้ำหนักกับประโยชน์ทางเศรษฐกิจและประสิทธิภาพจากการเปลี่ยนผ่านสู่ดิจิทัลมากกว่าการจัดการผลกระทบด้านคุณภาพชีวิตที่เกิดขึ้นตามมา ขณะเดียวกันยังไม่มีตัวชี้วัดที่สะท้อนต้นทุนด้านสุขภาพจากการเชื่อมต่อกับงานและสื่อดิจิทัลอย่างต่อเนื่อง เช่น ภาวะเหนื่อยล้าจากการทำงาน ความชุกของการนอนไม่เพียงพอ หรือการสูญเสียผลิตภาพจากการพักผ่อนไม่มีคุณภาพ ดังนั้น การพัฒนานโยบายในระยะต่อไปจึงควรปรับจากการส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีเพียงด้านเดียว ไปสู่การกำกับให้การเปลี่ยนผ่านทางดิจิทัลดำเนินควบคู่กับการคุ้มครองสุขภาวะของประชาชนอย่างสมดุล

กลไกสุขภาพที่สามารถนำมาต่อยอด

แม้ประเทศไทยยังไม่มีนโยบายเฉพาะด้านสุขภาวะการพักผ่อนในยุคดิจิทัล แต่มีต้นทุนเชิงสถาบันที่สามารถนำมาต่อยอดได้ โดยเฉพาะกระบวนการสมัชชาสุขภาพแห่งชาติ ซึ่งเปิดพื้นที่ให้หน่วยงานรัฐ ภาควิชาการ ภาคประชาสังคม และประชาชนร่วมกันพัฒนาข้อเสนอเชิงนโยบายด้านสุขภาพ การที่มติสมัชชาสุขภาพแห่งชาติ ครั้งที่ 16 ให้ความสำคัญกับการพัฒนาระบบสุขภาวะทางจิต แสดงให้เห็นว่าประเด็นการพักผ่อนสามารถเชื่อมโยงเข้าสู่กลไกดังกล่าวได้ หากมีการนิยามปัญหาและรวบรวมข้อมูลเชิงประจักษ์ให้ชัดเจนยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตาม การขับเคลื่อนในปัจจุบันยังคงเน้นสุขภาพจิตในภาพกว้าง และยังไม่ได้แยกประเด็นผลกระทบจากการใช้งานเทคโนโลยี การติดต่องานนอกเวลา และการถูกรบกวนในช่วงเวลาพักผ่อนออกมาเป็นวาระเฉพาะ (สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ (สช.), 2566)

ช่องว่างด้านกฎหมายและการคุ้มครองเวลาพักผ่อน

เมื่อเปรียบเทียบกับต่างประเทศ พบว่า หลายประเทศได้พัฒนามาตรการคุ้มครองเวลาพักผ่อนอย่างเป็นรูปธรรม โดยเฉพาะแนวคิดสิทธิที่จะตัดขาดจากการติดต่อ หรือ Right to Disconnect ซึ่งฝรั่งเศสได้นำมาใช้ผ่านกลไกทางกฎหมาย และต่อมาประเทศอื่น เช่น ออสเตรเลีย ได้นำไปปรับใช้ให้เหมาะสมกับบริบทแรงงานของตน แนวโน้มดังกล่าวสะท้อนว่า การพักผ่อนเริ่มได้รับการยอมรับในฐานะสิทธิที่เกี่ยวข้องกับศักดิ์ศรีของแรงงานและคุณภาพชีวิต มิใช่เพียงความรับผิดชอบส่วนบุคคล ขณะที่กฎหมายแรงงานของไทยยังไม่มีบทบัญญัติที่กำหนดขอบเขตการติดต่องานนอกเวลา สิทธิของลูกจ้างในการไม่ตอบสนองต่อการสื่อสาร หรือหน้าที่ของนายจ้างในการจัดระบบการทำงานที่ไม่รบกวนเวลาพักผ่อนอย่างชัดเจน ช่องว่างดังกล่าวจึงเป็นประเด็นสำคัญที่ควรได้รับการศึกษา ทั้งในด้านความเป็นไปได้ทางกฎหมาย ผลกระทบต่อสถานประกอบการ และรูปแบบการบังคับใช้ที่สอดคล้องกับโครงสร้างแรงงานของประเทศไทย (ภูมิภัทร อุดมสุวรรณกุล และภาณุพันธุ์ อุดมสุวรรณกุล, 2564)

สรุป เมื่อประมวลสถานการณ์นโยบายสาธารณะของไทยในปัจจุบัน จะเห็นได้ว่าประเทศไทยมีต้นทุนเชิงกฎหมายและกลไกเชิงสถาบันที่เอื้อต่อการพัฒนานโยบายด้านสุขภาวะการพักผ่อนอยู่บ้าง ไม่ว่าจะเป็นกรอบนิยามสุขภาวะตามกฎหมาย กระบวนการสมัชชาสุขภาพแห่งชาติ หรือแผนพัฒนาประเทศระดับชาติ แต่กลไกเหล่านี้ยังขาดการเชื่อมโยงและบูรณาการที่ชัดเจนเพียงพอที่จะแปลงเป็นนโยบายเฉพาะด้านที่ตอบสนองต่อความท้าทายของยุคดิจิทัลได้อย่างทันท่วงที

แนวทางการจัดการเชิงนโยบายจากต่างประเทศ และข้อเสนอแนวทางเชิงนโยบายสำหรับประเทศไทย

การจัดการเชิงนโยบายในต่างประเทศ

เมื่อพิจารณาการจัดการเชิงนโยบายในต่างประเทศ พบว่าหลายประเทศได้ปรับแนวทางจากการรณรงค์ให้ประชาชนและองค์กรตระหนักถึงความสำคัญของการพักผ่อน ไปสู่การกำหนดมาตรการทางกฎหมายเพื่อป้องกันการรุกล้ำเวลาส่วนตัวจากการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลอย่างเป็นรูปธรรม ฝรั่งเศสเป็นประเทศแรก ๆ ที่ผลักดันแนวคิดสิทธิที่จะตัดขาดจากการติดต่อเกี่ยวกับงานผ่านกฎหมาย El Khomri Law ซึ่งมีผลบังคับใช้ตั้งแต่ ค.ศ. 2017 โดยกำหนดให้องค์กรที่มีลูกจ้างตั้งแต่ 50 คนขึ้นไปเจรจากับผู้แทนลูกจ้างหรือสหภาพแรงงาน เพื่อกำหนดแนวทางการใช้เครื่องมือดิจิทัลและการติดต่อเกี่ยวกับงานนอกเวลาปฏิบัติงาน กฎหมายดังกล่าวมิได้ห้ามนายจ้างส่งอีเมลหรือข้อความนอกเวลางานโดยเด็ดขาด แต่เน้นการสร้างข้อตกลงร่วมกันเกี่ยวกับช่วงเวลาที่ลูกจ้างควรได้รับการพักผ่อน รูปแบบการติดต่อในกรณีจำเป็น และความรับผิดชอบของแต่ละฝ่าย จึงเป็นการใช้กลไกเจรจาต่อรองเพื่อสร้างสมดุลระหว่างความยืดหยุ่นในการดำเนินงานของ

องค์กรกับสิทธิในชีวิตส่วนตัวของลูกจ้าง (Pélicier Loevenbruck & Daubin, 2017) ต่อมาออสเตรเลียได้พัฒนาแนวคิดดังกล่าวให้มีสถานะเป็นสิทธิตามกฎหมายผ่านการแก้ไข Fair Work Act 2009 ซึ่งเริ่มมีผลบังคับใช้ในเดือนสิงหาคม ค.ศ. 2024 โดยลูกจ้างมีสิทธิปฏิเสธการอ่าน การติดตาม หรือการตอบสนองต่อการติดต่อที่เกี่ยวข้องกับงานนอกเวลาปฏิบัติงาน เว้นแต่การปฏิเสธนั้นจะถือว่าไม่สมเหตุสมผล ทั้งนี้ การพิจารณาความสมเหตุสมผลต้องคำนึงถึงสาเหตุและวิธีการติดต่อ ลักษณะและระดับความรับผิดชอบของตำแหน่งงาน ผลกระทบต่อชีวิตส่วนตัว ตลอดจนค่าตอบแทนหรือสิทธิประโยชน์ที่ลูกจ้างได้รับจากการพร้อมปฏิบัติงานนอกเวลา แนวทางของออสเตรเลียจึงมีความยืดหยุ่นและเปิดโอกาสให้พิจารณาตามข้อเท็จจริงของแต่ละกรณีมากกว่าการกำหนดข้อห้ามแบบเดียวสำหรับทุกอาชีพและทุกองค์กร (Fair Work Ombudsman, 2024)

ในขณะที่ฝรั่งเศสและออสเตรเลียมุ่งคุ้มครองเวลาพักผ่อนผ่านการกำหนดสิทธิและขอบเขตการติดต่อเกี่ยวกับงาน ญี่ปุ่นเลือกจัดการกับต้นเหตุสำคัญของปัญหา คือ ชั่วโมงการทำงานที่ยาวนานและการทำงานล่วงเวลาเกินสมควร ผ่านกฎหมาย Work Style Reform Act ซึ่งมีผลบังคับใช้ตั้งแต่ ค.ศ. 2019 กฎหมายดังกล่าวเกิดขึ้นภายใต้บริบทของปัญหา “คาโรชิ” หรือการเสียชีวิตจากการทำงานหนักเกินไป ซึ่งสะท้อนความเชื่อมโยงระหว่างวัฒนธรรมการทำงาน ภาระงาน และสุขภาวะของแรงงานอย่างชัดเจน โดยกำหนดเพดานการทำงานล่วงเวลาไว้ที่ 45 ชั่วโมงต่อเดือนและไม่เกิน 360 ชั่วโมงต่อปีเป็นหลักทั่วไป ส่วนกรณีพิเศษที่มีภาระงานสูงยังต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขและเพดานสูงสุดไม่เกิน 720 ชั่วโมงต่อปี พร้อมกำหนดบทลงโทษสำหรับนายจ้างที่ฝ่าฝืน แนวทางนี้แสดงให้เห็นว่าการคุ้มครองสุขภาวะการพักผ่อนไม่จำเป็นต้องจำกัดอยู่เฉพาะการควบคุมการติดต่อผ่านสื่อดิจิทัล แต่สามารถดำเนินการผ่านการกำกับโครงสร้างเวลาทำงาน ภาระงาน และความรับผิดชอบของนายจ้างได้ด้วย (Ornstein & Martinez, 2018) ส่วนกรณีของเกาหลีใต้เป็นบทเรียนในอีกด้านหนึ่งจากการใช้ Shutdown Law ซึ่งห้ามเยาวชนอายุต่ำกว่า 16 ปีเล่นเกมออนไลน์ผ่านคอมพิวเตอร์ระหว่างเวลา 00.00–06.00 น. โดยมีเจตนารมณ์เพื่อปกป้องเวลานอนหลับของเด็กและเยาวชน อย่างไรก็ตาม กฎหมายดังกล่าวถูกยกเลิกใน ค.ศ. 2021 เนื่องจากไม่สามารถรองรับรูปแบบการเล่นเกมผ่านโทรศัพท์มือถือและแพลตฟอร์มใหม่ ๆ ที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว อีกทั้งยังถูกวิพากษ์วิจารณ์ในประเด็นสิทธิในการตัดสินใจของเยาวชนและครอบครัว กรณีนี้จึงชี้ให้เห็นว่ามาตรการที่กำหนดข้อห้ามโดยอาศัยประเภทอุปกรณ์หรือช่องทางเทคโนโลยีเป็นหลักอาจล้าสมัยได้ง่าย และอาจไม่สามารถแก้ไขพฤติกรรมการใช้งานที่แท้จริงได้ในระยะยาว (Im, 2021)

ตารางที่ 1 ตัวอย่างนโยบายจากต่างประเทศ

ประเทศ	นโยบาย (ปีบังคับใช้)	กลไกหลัก	กลุ่มเป้าหมาย	บทเรียนสำคัญ
ฝรั่งเศส	El Khomri Law 2017	เจรจาต่อรองนายจ้าง–ลูกจ้าง วางกรอบการติดต่อนอกเวลางาน	แรงงานในองค์กร ≥ 50 คน	ยืดหยุ่นตามบริบทองค์กร แต่การบังคับใช้จริงขึ้นกับความร่วมมือของแต่ละที่
ออสเตรเลีย	Fair Work Act Amendment 2024	สิทธิปฏิเสธการติดต่อนอกเวลางานตามกฎหมาย พร้อมเกณฑ์ความสมเหตุสมผล	ลูกจ้างทั่วประเทศในระบบ Fair Work	มีสถานะเป็นสิทธิที่ฟ้องร้องได้จริง แต่ยังใหม่ ต้องรอดูผลระยะยาว

ตารางที่ 1 ตัวอย่างนโยบายจากต่างประเทศ (ต่อ)

ประเทศ	นโยบาย (ปีบังคับใช้)	กลไกหลัก	กลุ่มเป้าหมาย	บทเรียนสำคัญ
ญี่ปุ่น	Work Style Reform Act 2019	กำหนดเพดานชั่วโมงทำงานล่วงเวลาตามกฎหมาย พร้อมบทลงโทษ	แรงงานทั่วประเทศ (ยกเว้นผู้เชี่ยวชาญเงินเดือนสูง)	แก้ปัญหาที่ต้นเหตุได้ตรงจุด แต่ข้อยกเว้นบางกลุ่มถูกวิจารณ์ว่าเปิดช่องทำงานหนักต่อ
เกาหลีใต้	Shutdown Law 2011–2021 (ถูกยกเลิก)	ห้ามเยาวชนอายุต่ำกว่า 16 ปี เล่นเกม PC ช่วง 00.00–06.00 น.	เยาวชนอายุต่ำกว่า 16 ปี	มาตรการสั่งห้ามตามเทคโนโลยีไม่ทัน (เลี่ยงผ่านมือถือได้) จนต้องยกเลิกในที่สุด

เมื่อสังเคราะห์กรณีศึกษาทั้งสี่ประเทศ สามารถจำแนกแนวทางการจัดการเชิงนโยบายได้อย่างน้อยสามลักษณะ ได้แก่ การสร้างสิทธิและกลไกเจรจาต่อรองดังเช่นฝรั่งเศส การกำหนดสิทธิทางกฎหมายที่ยืดหยุ่นตามบริบทดังเช่นออสเตรเลีย และการควบคุมโครงสร้างเวลาทำงานโดยตรงดังเช่นญี่ปุ่น ขณะที่เกาหลีใต้แสดงให้เห็นข้อจำกัดของมาตรการสั่งห้ามที่มุ่งควบคุมพฤติกรรมเฉพาะรูปแบบ ประการสำคัญ บทเรียนเหล่านี้มิได้ชี้ว่า ประเทศหนึ่งประเทศใดมีรูปแบบที่สามารถนำไปใช้ได้กับทุกบริบท แต่สะท้อนว่าประสิทธิผลของนโยบายขึ้นอยู่กับความสอดคล้องระหว่างเครื่องมือทางกฎหมาย โครงสร้างตลาดแรงงาน วัฒนธรรมองค์กร ความพร้อมในการบังคับใช้ และระดับการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย นโยบายที่เปิดพื้นที่ให้ปรับใช้ตามลักษณะงานและสร้างความรับผิดชอบร่วมกันระหว่างนายจ้างกับลูกจ้างมีแนวโน้มตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลงได้ดีกว่ามาตรการที่กำหนดข้อห้ามแบบตายตัว ขณะเดียวกัน กลุ่มเป้าหมายของนโยบายต้องได้รับการจำแนกอย่างชัดเจน เพราะแรงงาน เด็กและเยาวชน ผู้ประกอบอาชีพอิสระ และผู้ทำงานผ่านแพลตฟอร์มดิจิทัลต่างเผชิญรูปแบบการรบกวนเวลาพักผ่อนที่แตกต่างกัน การออกแบบนโยบายสุขภาวะการพักผ่อนจึงควรใช้มาตรการหลายระดับและหลีกเลี่ยงการใช้แนวทางเดียวครอบคลุมประชากรทุกกลุ่ม

ข้อเสนอแนวทางเชิงนโยบายสำหรับประเทศไทย

เมื่อพิจารณาการจัดการเชิงนโยบายในต่างประเทศร่วมกับบริบทของประเทศไทย การผลักดันนโยบายด้านสิทธิในการตัดขาดจากการติดต่อเกี่ยวกับงานไม่ควรเริ่มต้นด้วยการออกกฎหมายที่มีผลบังคับใช้อย่างเข้มงวดในทันที เนื่องจากโครงสร้างตลาดแรงงานไทยประกอบด้วยแรงงานทั้งในระบบและนอกระบบ สถานประกอบการขนาดใหญ่และวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม ตลอดจนรูปแบบการทำงานที่แตกต่างกันอย่างมาก หากกำหนดมาตรการแบบเดียวกันโดยไม่มีข้อมูลรองรับ อาจเพิ่มภาระให้สถานประกอบการหรือเกิดการบังคับใช้ที่ไม่สอดคล้องกับสภาพการทำงานจริง แนวทางระยะเริ่มต้นจึงควรเป็นการพัฒนากลไกเชิงสมัครใจที่มีกรอบปฏิบัติ เป้าหมาย และตัวชี้วัดชัดเจน โดยอาศัยกระบวนการสมัชชาสุขภาพแห่งชาติเป็นพื้นที่ผลักดันประเด็น “สุขภาวะการพักผ่อนในยุคดิจิทัล” ให้เป็นวาระสาธารณะเฉพาะด้าน พร้อมเปิดให้หน่วยงานด้านแรงงาน สุขภาพ ดิจิทัล ภาคธุรกิจ สหภาพแรงงาน และภาคประชาชนเข้ามาร่วมกำหนดนิยามและแนวทางดำเนินงาน ตัวชี้วัดควรครอบคลุมทั้งระดับองค์กรและระดับบุคคล เช่น สัดส่วนองค์กรที่มีแนวปฏิบัติด้านการติดต่อเรื่องงานนอกเวลา จำนวนชั่วโมงการทำงานและการติดต่อเกินเวลาปกติ ระดับความชุกของภาวะนอนไม่

หลับ ภาวะหมดไฟในการทำงาน และระดับความสมดุลระหว่างชีวิตกับการทำงาน เพื่อสร้างฐานข้อมูลสำหรับประเมินผลและพัฒนานโยบายในระยะต่อไปอย่างมีหลักฐานรองรับ (สิทธิพร กล้าแข็ง และคณะ, 2568)

ในระดับปฏิบัติการ ภาครัฐควรส่งเสริมให้หน่วยงานราชการ รัฐวิสาหกิจ และองค์กรขนาดใหญ่ทำหน้าที่เป็นพื้นที่นำร่องขององค์กรสุขภาวะดิจิทัล โดยต่อยอดจากโครงการ Happy Workplace ที่สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพดำเนินการอยู่แล้ว แทนการจัดตั้งโครงการหรือหน่วยงานใหม่ที่อาจซ้ำซ้อนกับกลไกเดิม การดำเนินงานควรเพิ่มองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับการพักผ่อนโดยตรง เช่น การกำหนดช่วงเวลาปลอดการติดต่องาน การตั้งเวลาส่งอีเมลหรือข้อความ การปิดการแจ้งเตือนนอกเวลางาน การกำหนดช่องทางติดต่อเฉพาะกรณีฉุกเฉิน และการประเมินภาระงานให้เหมาะสมกับชั่วโมงปฏิบัติงาน (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.), 2561) ทั้งนี้ การมีนโยบายเป็นลายลักษณ์อักษรเพียงอย่างเดียวอาจไม่เพียงพอ หากวัฒนธรรมองค์กรยังคงคาดหวังให้บุคลากรตอบสนองต่องานตลอดเวลา ผู้บริหารและหัวหน้างานจึงต้องเป็นแบบอย่างในการเคารพเวลาพักผ่อน และไม่ใช้การตอบข้อความนอกเวลางานเป็นเกณฑ์แฝงในการประเมินความทุ่มเทหรือประสิทธิภาพของบุคลากร นอกจากนี้ ควรเปิดช่องให้แต่ละองค์กรปรับแนวปฏิบัติตามลักษณะงาน โดยแยกงานปกติออกจากงานฉุกเฉิน งานบริการต่อเนื่อง และตำแหน่งที่ได้รับค่าตอบแทนสำหรับการเตรียมพร้อมนอกเวลาอย่างชัดเจน เพื่อลดความขัดแย้งและสร้างความเป็นธรรมระหว่างบุคลากรกลุ่มต่าง ๆ (สิทธิพร กล้าแข็ง และคณะ, 2568)

สำหรับเด็กและเยาวชนซึ่งเป็นกลุ่มที่ใช้สื่อดิจิทัลในระดับสูง ประเทศไทยควรหลีกเลี่ยงมาตรการสั่งห้ามการเข้าถึงเทคโนโลยีแบบเบ็ดเสร็จ เพราะการควบคุมตามประเภทอุปกรณ์ เวลา หรือแพลตฟอร์มใดแพลตฟอร์มหนึ่งอาจถูกหลีกเลี่ยงได้ง่ายและล้าสมัยตามการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยี แนวทางที่เหมาะสมควรมุ่งสร้างความรอบรู้ดิจิทัลและสุขภาวะดิจิทัลควบคู่กับการพัฒนาสุขนิสัยการนอน โดยบูรณาการเนื้อหาเกี่ยวกับผลกระทบของแสงจากหน้าจอ การจัดสรรเวลา การรับมือกับการแจ้งเตือน และการรู้เท่าทันกลไกที่แพลตฟอร์มใช้ดึงดูดความสนใจเข้าสู่หลักสูตรหรือกิจกรรมของสถานศึกษา ขณะเดียวกัน ควรพัฒนาเครื่องมือที่ช่วยให้ผู้ปกครองและเยาวชนร่วมกันกำหนดขอบเขตการใช้งาน เช่น การกำหนดช่วงเวลาปลอดหน้าจอ การตั้งค่าการควบคุมโดยผู้ปกครอง และการประเมินรูปแบบการใช้งานของตนเอง โดยไม่ลดทอนสิทธิและความสามารถในการตัดสินใจของเยาวชนทั้งหมด มาตรการดังกล่าวควรคำนึงถึงความแตกต่างด้านวัย สภาพครอบครัว การเข้าถึงเทคโนโลยี และความจำเป็นในการใช้อุปกรณ์เพื่อการศึกษา เพื่อให้การกำกับดูแลเป็นการสร้างวินัยและความรับผิดชอบร่วมกัน มากกว่าการใช้ข้อห้ามจากภาครัฐเพียงด้านเดียว (กมลภพ เตชะวันสกุล และบุญรัตน์ แผลงศร, 2569)

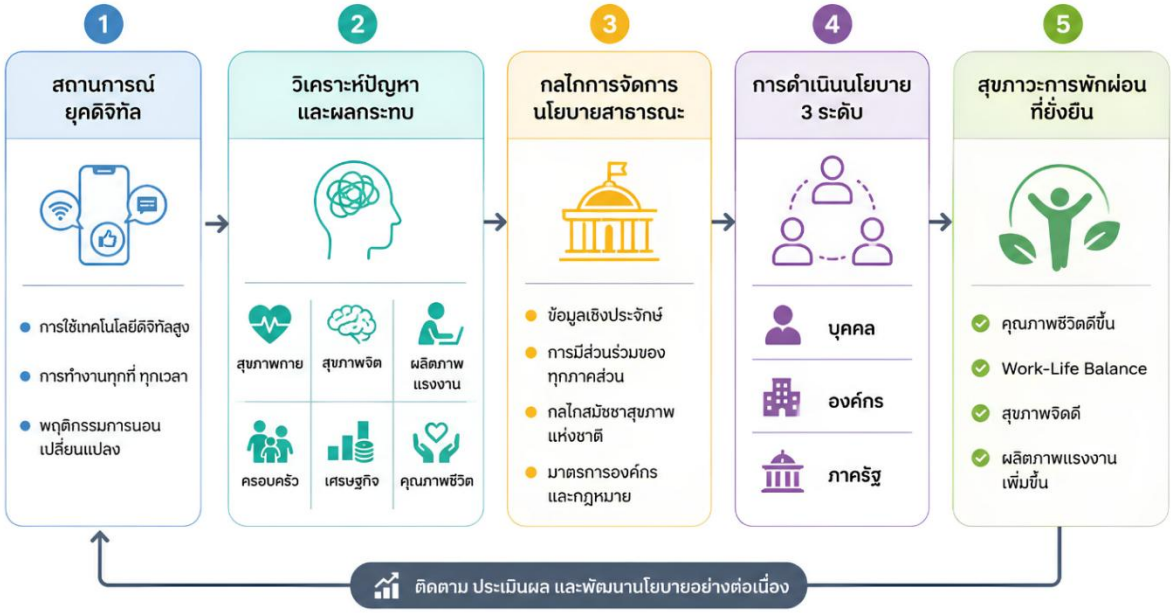
ในระยะยาว กระทรวงแรงงานและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรศึกษาความเป็นไปได้ในการพัฒนามาตรการคุ้มครองสิทธิในการตัดขาดจากการติดต่อเรื่องงาน โดยอาจดำเนินการเป็นลำดับจากการจัดทำแนวปฏิบัติ การทดลองใช้ในองค์กรที่มีความพร้อม การประเมินผลกระทบ และการพัฒนาไปสู่มาตรการทางกฎหมายตามความจำเป็น การออกแบบมาตรการควรนำจุดแข็งของฝรั่งเศสมาใช้ในด้านการเจรจาและการกำหนดข้อตกลงร่วมในระดับสถานประกอบการ พร้อมประยุกต์แนวทางของออสเตรเลียที่พิจารณาความสมเหตุสมผลตามลักษณะงาน เหตุผลในการติดต่อ ระดับความรับผิดชอบ และค่าตอบแทน ทั้งนี้ ควรกำหนดข้อยกเว้นสำหรับงานฉุกเฉิน งานด้านความปลอดภัย งานบริการสาธารณะที่ต้องดำเนินการต่อเนื่อง และตำแหน่งที่มีหน้าที่เตรียมพร้อมอย่างชัดเจน รวมถึงจัดให้มีกลไกร้องเรียนและไกล่เกลี่ยก่อนเข้าสู่กระบวนการทางกฎหมาย เพื่อลดภาระของทั้งนายจ้างและลูกจ้าง การศึกษาวิจัยควรครอบคลุมผลกระทบต่อสุขภาพจิต คุณภาพการนอน ผลิตภาพแรงงาน ต้นทุนของสถานประกอบการ และความเป็นไปได้ในการนำไปใช้กับวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม ตลอดจนแรงงานนอกระบบและแรงงานแพลตฟอร์ม เพื่อให้มาตรการที่พัฒนาขึ้นตอบสนองต่อ

โครงสร้างแรงงานไทยอย่างแท้จริง มิใช่เป็นเพียงการถ่ายโอนรูปแบบกฎหมายจากต่างประเทศโดยไม่ได้ปรับให้เหมาะสมกับบริบททางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมการทำงานของประเทศ (วิชุดา ศรีน้อย และชาคริต สกุลอิสริยาภรณ์, 2569)

โดยสรุปแล้ว การจัดการนโยบายสาธารณะเพื่อยกระดับสุขภาวะการพักผ่อนในยุคดิจิทัลของไทยจำเป็นต้องอาศัยการผสมผสานการจัดการเชิงนโยบายในต่างประเทศเข้ากับต้นทุนเชิงสถาบันที่ไทยมีอยู่แล้วอย่างชาญฉลาด มิใช่การนำเข้ากฎหมายจากต่างประเทศมาใช้โดยตรงโดยไม่ผ่านการปรับให้เข้ากับบริบท ทั้งนี้ประเทศไทยมีความได้เปรียบตรงที่มีกลไกเชิงสถาบันอย่างสมัชชาสุขภาพแห่งชาติและเครือข่ายองค์กรสุขภาวะของ สสส. อยู่แล้ว ซึ่งหากสามารถบูรณาการประเด็นการพักผ่อนในยุคดิจิทัลเข้าไปในกลไกเหล่านี้อย่างเป็นระบบ ควบคู่กับการค่อย ๆ พัฒนาไปสู่มาตรการเชิงกฎหมายในระยะยาวตามความพร้อมของสังคม ก็มีความเป็นไปได้สูงที่ประเทศไทยจะสามารถสร้างแนวทางการจัดการที่เหมาะสมกับบริบทของตนเองและตอบสนองต่อความท้าทายด้านสุขภาวะที่เทคโนโลยีดิจิทัลนำมาสู่สังคมไทยได้อย่างยั่งยืนในที่สุด

องค์ความรู้ใหม่

จากการสังเคราะห์สถานการณ์สุขภาวะการพักผ่อน แนวคิดนโยบายสาธารณะ ผลกระทบจากเทคโนโลยีดิจิทัล และบทเรียนจากต่างประเทศ ผู้เขียนได้พัฒนา “กรอบนโยบายสุขภาวะการพักผ่อนในยุคดิจิทัล” เพื่ออธิบายความสัมพันธ์ตั้งแต่ต้นเหตุของปัญหาไปจนถึงผลลัพธ์เชิงสุขภาวะอย่างเป็นระบบ โดยมีองค์ประกอบสำคัญตามภาพที่ 1 ดังนี้

ภาพที่ 1 กรอบนโยบายสุขภาวะการพักผ่อนในยุคดิจิทัล

จากภาพที่ 1 กรอบนโยบายสุขภาวะการพักผ่อนในยุคดิจิทัลสามารถอธิบายได้ดังนี้

1. สถานการณ์ยุคดิจิทัล เป็นจุดเริ่มต้นของกรอบแนวคิด โดยสะท้อนการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตจากการใช้เทคโนโลยีและสื่อดิจิทัลอย่างต่อเนื่อง การเชื่อมต่อกับการทำงานนอกเวลาปกติ ตลอดจนพฤติกรรม

การพักผ่อนและการนอนที่เปลี่ยนแปลงไป สถานการณ์เหล่านี้ทำให้เส้นแบ่งระหว่างเวลาทำงาน เวลาส่วนตัว และเวลาพักผ่อนลดความชัดเจนลง

2. การวิเคราะห์ปัญหาและผลกระทบ เมื่อสถานการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ย่อมส่งผลกระทบหลายมิติ ทั้งสุขภาพกาย สุขภาพจิต คุณภาพชีวิต และประสิทธิภาพในการทำงาน ดังนั้น การพิจารณาปัญหาสุขภาวะการพักผ่อนจึงไม่ควรจำกัดเฉพาะจำนวนชั่วโมงการนอนหรือพฤติกรรมการใช้หน้าจอ แต่ต้องวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล การทำงาน เทคโนโลยี และสภาพแวดล้อมทางสังคมร่วมกัน

3. กลไกการจัดการนโยบายสาธารณะ องค์ประกอบนี้ทำหน้าที่เชื่อมระหว่างการรับรู้ปัญหากับการจัดการอย่างเป็นระบบ โดยอาศัยข้อมูลเชิงประจักษ์ การมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง กลไกเชิงสถาบัน และเครื่องมือทางนโยบายเป็นฐานสำคัญ จุดเน้นจึงอยู่ที่การเปลี่ยนปัญหาสุขภาวการณ์พักผ่อนจากเรื่องส่วนบุคคลให้เป็นประเด็นที่สามารถกำหนดเป้าหมาย บริหารจัดการ และติดตามผลในเชิงนโยบายได้

4. การดำเนินนโยบายใน 3 ระดับ กรอบนี้เสนอให้การจัดการดำเนินไปพร้อมกันใน 3 ระดับ ได้แก่ ระดับบุคคล ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการพฤติกรรมและสุขภาวะดิจิทัล ระดับองค์กร ที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบการทำงานและวัฒนธรรมที่เคารพเวลาพักผ่อน และ ระดับภาครัฐ ที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดทิศทาง กลไก และสภาพแวดล้อมเชิงนโยบาย การดำเนินงานหลายระดับช่วยให้ปัญหาไม่ถูกผลักภาระไปยังประชาชนเพียงฝ่ายเดียว

5. สุขภาวการณ์พักผ่อนที่ยั่งยืน ผลลัพธ์ปลายทางของกรอบคือการสร้างภาวะที่ประชาชนสามารถพักผ่อนได้อย่างเพียงพอและมีคุณภาพ นำไปสู่คุณภาพชีวิตที่ดี ความสมดุลระหว่างชีวิตกับการทำงาน สุขภาวะทางกายและจิตที่เหมาะสม และความสามารถในการดำเนินชีวิตและทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นต้องเชื่อมกลับเข้าสู่กระบวนการ ติดตาม ประเมินผล และพัฒนานโยบายอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้นโยบายสามารถปรับตัวตามการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีและวิถีชีวิตของประชาชน

ความแตกต่างขององค์ความรู้ที่สังเคราะห์ขึ้นอยู่ที่การเปลี่ยนมุมมองจากแนวคิดเดิมที่มักพิจารณาปัญหาการพักผ่อนแยกส่วน เช่น มุ่งปรับพฤติกรรมการนอนของบุคคล แก้ปัญหาสุขภาพจิต กำกับเวลาการทำงาน หรือจัดการการใช้เทคโนโลยีเป็นรายประเด็น มาเป็นการมอง สุขภาวะการพักผ่อนในฐานะระบบนโยบายสาธารณะที่เชื่อมโยง สถานการณ์ ผลกระทบ กลไกนโยบาย การดำเนินงาน 3 ระดับ ผลลัพธ์ด้านสุขภาวะ การประเมินและปรับปรุงนโยบาย เข้าด้วยกันเป็นวงจรเดียว จุดเด่นของกรอบนี้จึงมิใช่การเสนอมาตรการใดมาตรการหนึ่ง แต่เป็นการจัดความสัมพันธ์ของปัญหาและกลไกการจัดการให้เห็นเป็นระบบ ซึ่งสามารถใช้เป็นกรอบสำหรับการกำหนดนโยบาย การศึกษา และการติดตามผลด้านสุขภาวการณ์พักผ่อนในยุคดิจิทัลต่อไปได้

สรุป

สุขภาวะการพักผ่อนในยุคดิจิทัลเป็นประเด็นที่เชื่อมโยงทั้งสุขภาพ คุณภาพชีวิต รูปแบบการทำงาน และการใช้เทคโนโลยีของประชาชน โดยข้อค้นพบสำคัญของบทความชี้ว่า แม้ประเทศไทยจะมีกฎหมาย แผนพัฒนาประเทศ และกลไกด้านสุขภาพที่เกี่ยวข้องอยู่แล้ว แต่ยังขาดนโยบายเฉพาะที่กำหนด หน่วยงานรับผิดชอบ มาตรการ และตัวชี้วัดด้านสุขภาวะการพักผ่อนอย่างชัดเจน ส่งผลให้การดำเนินงานยังมีลักษณะแยกส่วนและไม่สามารถตอบสนองต่อผลกระทบจากการเชื่อมต่อทางดิจิทัลได้อย่างเป็นระบบ ดังนั้น ประเทศไทยควรยกระดับประเด็นนี้เป็นวาระนโยบายสาธารณะ โดยใช้กลไกที่มีอยู่เดิม เช่น กระบวนการสมัชชาสุขภาพแห่งชาติและองค์กรสุขภาวะ เป็นฐานในการสร้างความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน ภาควิชาการ และภาคประชาชน ควบคู่กับการพัฒนามาตรการในระดับบุคคล องค์กร และภาครัฐ การกำหนดตัวชี้วัดเพื่อ

ประเมินผล และการศึกษาความเป็นไปได้ของมาตรการคุ้มครองเวลาพักผ่อนที่เหมาะสมกับบริบทแรงงานไทย เพื่อให้การพัฒนาดิจิทัลดำเนินควบคู่กับการคุ้มครองสุขภาวะและคุณภาพชีวิตของประชาชนอย่างสมดุลและยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

กมลภพ เตชะวันสกุล และบุญรัตน์ แผลงศร. (2569). สุขภาวะดิจิทัลกับการศึกษาในยุคดิจิทัล. วารสาร อีซีที เทคโนโลยีและสื่อสารการศึกษา, 21(31), 1–14.

กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข. (2563). ชวนคนไทย “นอนเปลี่ยนชีวิต” สดชื่นกระฉับกระเฉงตลอดวัน. สืบค้นเมื่อ 3 สิงหาคม 2569 จาก https://dmh.go.th/news-dmh/view.asp?id=30155.

_____. (2563). โรค นอนไม่หลับ สัมพันธ์กับ นาฬิกาชีวิต แก้ได้โดยไม่ใช้ยา. สืบค้นเมื่อ 4 สิงหาคม 2569 จาก https://dmh.go.th/news-dmh/view.asp?id=30519.

จีรภา กาญจนโกเมศ และพรสรวง วงศ์สวัสดิ์. (2563). คุณภาพการนอนหลับและปัจจัยที่เกี่ยวข้องของนักศึกษามหาวิทยาลัยแห่งหนึ่ง. วารสารพยาบาลศาสตร์และสุขภาพ, 43(2), 135–145.

ชนิสรา เครือไชย และคณะ. (2568). ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อคุณภาพการนอนหลับของกลุ่มคนวัยทำงานที่เสี่ยงภาวะซึมเศร้า จังหวัดอุบลราชธานี. วารสารศูนย์อนามัยที่ 10 อุบลราชธานี, 109–121.

ประกาศ เรื่อง แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2566–2570). (2565, 1 พฤศจิกายน). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 139 ตอนพิเศษ 258 ง. หน้า 1.

พระครูปลัดธวัชชัย ธวชชยเมธี. (2566). นโยบายสาธารณะ : ผลผลิตจากการเมือง ตามกรอบรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2560. วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์, 6(1), A42–A51.

ภูมิภัทร อุดมสุวรรณกุล และภาณุพันธุ์ อุดมสุวรรณกุล. (2564). แนวโน้มการปกป้อง เวลาส่วนตัวของพนักงานในต่างประเทศ. สืบค้นเมื่อ 29 กรกฎาคม 2569 จาก https://shorturl.asia/BNe8p.

รุ้ง พิบูลย์วรกุลกิจ และคณะ. (2562). ปัจจัยทำนายคุณภาพการนอนหลับของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาในกรุงเทพมหานคร ประเทศไทย. วารสารการวิจัยทางการพยาบาล นวัตกรรม และสุขภาพ, 31(2), 60–71.

วิชุดา ศรีน้อย และชาคริต สกุลอิสริยาภรณ์. (2569). ปัจจัยด้านเทคโนโลยีที่ส่งผลต่อความสุขในการทำงาน. วารสารบริหารธุรกิจและสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 9(1), 154–165.

สาวิตรี พลเยี่ยม และเทพไทย โชติชัย. (2564). ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับคุณภาพการนอนหลับ ของนักศึกษาวิทยาลัยการสาธารณสุขสิรินธร จังหวัดขอนแก่น. วารสารวิทยาศาสตร์สุขภาพและการสาธารณสุขชุมชน, 4(2), 33–44.

สำนักข่าว Hfocus เจาะลึกระบบสุขภาพ. (2568). วัยทำงานไทย 40% เครียดสูง! สสส.-คณะจิตวิทยา จุฬาฯ ชู 11 องค์กร คว้ารางวัลส่งเสริมสุขภาวะทางจิต. สืบค้นเมื่อ 2 สิงหาคม 2569 จาก https://www.hfocus.org/content/2025/01/32884.

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.). (2561). สุขภาพการนอนสำคัญไฉน. สืบค้นเมื่อ 6 สิงหาคม 2569 จาก https://dol.thaihealth.or.th/Media/Index/e4b7878b-2c9a-e811-80e7-00155d93ef05#.

สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ (สช.). (2550). พระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2550. สืบค้นเมื่อ 3 สิงหาคม 2569 จาก https://shorturl.asia/XdeaZ.

สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ (สช.). (2566). มติสมัชชาสุขภาพแห่งชาติ ครั้งที่ 16 มติ 16.1 ระบบสุขภาวะทางจิตเพื่อสังคมไทยไร้ความรุนแรง. สืบค้นเมื่อ 4 สิงหาคม 2569 จาก https://www.samatcha.org/site/resolution/fe57740c-0e49-40a5-8705-193fb2d5d14e/detail.

สำนักงานพัฒนาธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์. (2564). ETDA เผยโควิด-19 เป็นเหตุสังเกตได้ Gen Z ใช้เน็ตสูงสุด ปีแรก ชนะ Gen Y แชมป์ 6 สมัย. สืบค้นเมื่อ 6 สิงหาคม 2569 จาก https://shorturl.asia/GZd7z.

สิทธิพร กล้าแข็ง และคณะ. (2568). การสร้างองค์กรแห่งความสุขในยุคดิจิทัล. วารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร, 16(2), 225–241.

สุดกัญญา ปานเจริญ และคณะ. (2567). คุณภาพการนอนหลับและปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับคุณภาพการนอนหลับของนักศึกษาพยาบาล วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนี สวรรค์ประชารักษ์ นครสวรรค์. วารสารการพยาบาล สุขภาพ และการศึกษา, 7(3), 25–39.

อัญชลี ชุ่มบัวทอง และคณะ. (2558). คุณภาพการนอนหลับ ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการนอนหลับและความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองของผู้สูงอายุ. วารสารวิชาการสาธารณสุข, 24(5), 832–843.

Fair Work Ombudsman. (2024). Right to disconnect. Retrieved June 20, 2026, from https://www.fairwork.gov.au/employment-conditions/right-to-disconnect.

Im, E.-B. (2021). Korea to ax games curfew. Retrieved August 1, 2026, from https://shorturl.asia/F6v7e.

Ornstein, D. & Martinez, T. S. (2018). Japan's Labor Reform Caps Overtime in a Bid to Curb Karoshi. Retrieved June 17, 2026, from https://www.proskauer.com/blog/japans-labor-reform-caps-overtime-in-a-bid-to-curb-karoshi.

Pélicier Loevenbruck, S. & Daubin, S. (2017). Sorting out the truth about the right to disconnect in France. Retrieved June 20, 2026, from https://www.littler.com/news-analysis/asap/sorting-out-truth-about-right-disconnect-france.

JIDIR
วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์
JOURNAL OF INTERDISCIPLINARY INNOVATION REVIEW
ปีที่ 9 ฉบับที่ 5 กันยายน – ตุลาคม 2569 Vol. 9 No. 5 September – October 2026

เกษียณสำราญ: นโยบายสร้างความพร้อมก่อนวัยเก๋า

HAPPY RETIREMENT: PRE-RETIREMENT READINESS POLICY FOR SENIORS

นิชนันท์ บุญโข*
Nichanun Boonkho*
นักวิชาการอิสระ
Independent Scholar
*Corresponding Author E-mail: nichanunboonkho@gmail.com
Received July 17, 2026; Revised September 17, 2026; Accepted October 1, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอแนวคิด “เกษียณสำราญ” ในฐานะนโยบายสร้างความพร้อมก่อนเข้าสู่วัยเกษียณอย่างรอบด้าน ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรที่ประเทศไทยก้าวเข้าสู่สังคมสูงวัยอย่างสมบูรณ์ เนื้อหาสังเคราะห์แนวคิด เอกสารทางวิชาการ งานวิจัย และข้อมูลจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่ออธิบายความท้าทายของวัยเกษียณทั้งด้านรายได้ สุขภาพกาย สุขภาพจิต บทบาททางสังคม ความสัมพันธ์ในครอบครัว และความสามารถในการพึ่งพาตนเอง สิ่งที่พบตลอดการสังเคราะห์คือการเตรียมความพร้อมก่อนวัยเกษียณไม่ควรจำกัดอยู่เฉพาะการออมเงิน แต่ต้องครอบคลุมการวางแผนทางการเงิน การส่งเสริมสุขภาพและป้องกันโรค การจัดเตรียมที่อยู่อาศัยที่ปลอดภัย การรักษาเครือข่ายทางสังคม การพัฒนาทักษะดิจิทัลและอาชีพ ตลอดจนการสร้างเป้าหมายและบทบาทใหม่ที่มีความหมายหลังเกษียณ บทความจึงเสนอให้ขับเคลื่อนนโยบายผ่านความร่วมมือระหว่างบุคคล ครอบครัว สถานประกอบการ ชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานภาครัฐ โดยมีการประเมินความพร้อมเฉพาะบุคคล ระบบบริการที่เชื่อมโยงกัน งบประมาณต่อเนื่อง และการติดตามผลที่สะท้อนการเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิต จากการสังเคราะห์ดังกล่าว บทความได้ประมวลออกมาเป็นโมเดล 5P เกษียณสำราญ ซึ่งประกอบด้วย Pocket หรือความพร้อมด้านการเงิน Physical หรือความพร้อมด้านกายและใจ Place หรือความพร้อมด้านบ้านและสิ่งแวดล้อม People หรือความพร้อมด้านครอบครัวและสังคม และ Purpose หรือความพร้อมด้านงานและคุณค่าชีวิต องค์ประกอบทั้งห้ามีความสัมพันธ์เกื้อหนุนกันและสามารถใช้เป็นกรอบประเมิน วางแผน ออกแบบบริการ และกำหนดตัวชี้วัดร่วมกัน การนำโมเดลนี้ไปใช้ตั้งแต่วัยทำงานจะช่วยให้ประชาชนค้นพบจุดเปราะบางและปรับตัวได้ก่อนเกิดปัญหา ลดความเสี่ยงจากรายได้ไม่เพียงพอ ภาวะเจ็บป่วย การพึ่งพิง และความโดดเดี่ยว พร้อมเปลี่ยนการเกษียณจากจุดสิ้นสุดของบทบาทการทำงานให้เป็นช่วงชีวิตใหม่ที่บุคคลยังคงพึ่งพาตนเอง มีส่วนร่วมกับสังคม และดำรงชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรี มีคุณค่า และมีความสุข

คำสำคัญ: เกษียณสำราญ, การเตรียมความพร้อมก่อนเกษียณ, นโยบายสังคมสูงวัย

Abstract

This academic article aims to present the “Happy Retirement” concept as a comprehensive policy framework for building readiness before retirement in the context of Thailand’s transition to a fully aged society. The article synthesizes concepts, academic literature, research studies, and data from relevant agencies to explain retirement-related

challenges in terms of income, physical health, mental health, social roles, family relationships, and self-reliance. The synthesis indicates that pre-retirement preparation should not be limited to financial savings alone, but should also encompass financial planning, health promotion and disease prevention, safe housing, maintenance of social networks, development of digital and vocational skills, and the creation of meaningful goals and roles after retirement. The article therefore proposes that such preparation should be promoted through collaboration among individuals, families, workplaces, communities, local administrative organizations, and government agencies, supported by individualized readiness assessments, integrated service systems, continuous funding, and outcome monitoring that reflects changes in quality of life. Based on this synthesis, the article proposes the 5P Happy Retirement Model, consisting of Pocket (financial readiness), Physical (physical and mental readiness), Place (housing and environmental readiness), People (family and social readiness), and Purpose (work and meaningful life readiness). These five components are mutually reinforcing and can serve as a common framework for assessment, planning, service design, and indicator development. Applying the model from working age onward can help individuals identify vulnerabilities and make timely adjustments before problems arise, thereby reducing the risks of inadequate income, illness, dependency, and social isolation. Ultimately, the model seeks to transform retirement from the end of one's working role into a new stage of life in which individuals can remain self-reliant, socially engaged, and able to live with dignity, purpose, and happiness.

Keywords: Happy Retirement, Pre-Retirement Preparation; Ageing Society Policy

บทนำ

ประเทศไทยกำลังเผชิญการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรอย่างรวดเร็วจากจำนวนประชากรเกิดใหม่ที่ลดลง อายุคาดเฉลี่ยที่ยืนยาวขึ้น และสัดส่วนประชากรสูงอายุที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยข้อมูลของกรมกิจการผู้สูงอายุสะท้อนว่า ใน พ.ศ. 2566 ประเทศไทยมีประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไปจำนวนประมาณ 13.19 ล้านคน คิดเป็นร้อยละ 19.97 ของประชากรทั้งหมด และเพิ่มขึ้นต่อเนื่องสวนทางกับสัดส่วนประชากรเด็กและประชากรวัยแรงงานที่ลดลง สถานการณ์ดังกล่าวทำให้ประเทศไทยก้าวเข้าใกล้สังคมสูงอายุโดยสมบูรณ์อย่างชัดเจน การเปลี่ยนแปลงนี้ส่งผลกระทบทั้งต่อตลาดแรงงาน ระบบเศรษฐกิจ การจัดบริการสุขภาพ ระบบสวัสดิการ และบทบาทการดูแลภายในครอบครัว ขณะเดียวกัน ประชาชนจำนวนหนึ่งยังเข้าสู่วัยเกษียณโดยมีรายได้และเงินออมไม่เพียงพอ มีภาระหนี้สินหรือโรคเรื้อรัง และยังไม่ได้เตรียมบทบาทหรือกิจกรรมสำหรับชีวิตหลังออกจากงาน จึงสะท้อนให้เห็นว่า ความไม่พร้อมก่อนเกษียณมิใช่ปัญหาเฉพาะด้านการเงิน แต่ครอบคลุมสุขภาพ การอยู่อาศัย ความสัมพันธ์ทางสังคม และความสามารถในการพึ่งพาตนเองด้วย การรับมือสังคมสูงวัยจึงไม่ควรจำกัดอยู่ที่การจัดสวัสดิการหรือการช่วยเหลือเมื่อบุคคลมีอายุครบ 60 ปีแล้ว แต่ต้องให้ความสำคัญกับการสร้างความพร้อมตั้งแต่วัยทำงาน เพื่อให้ประชาชนสามารถสะสมทรัพยากร ดูแลสุขภาพ พัฒนาทักษะและวางแผนการดำเนินชีวิตได้อย่างต่อเนื่องก่อนเข้าสู่วัยเกษียณ ซึ่งสอดคล้องกับทิศทางของแผนปฏิบัติการด้านผู้สูงอายุ ระยะที่ 3 ที่ให้ความสำคัญกับการเตรียมความพร้อมของประชากรก่อนวัยสูงอายุควบคู่กับ

การยกระดับคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในมิติเศรษฐกิจ สุขภาพ สังคม และสภาพแวดล้อม (กองส่งเสริมศักยภาพผู้สูงอายุ กรมกิจการผู้สูงอายุ, 2566)

แนวคิดเกี่ยวกับการเกษียณในบทความนี้ตั้งอยู่บนฐานคิดสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ แนวคิดการสูงวัยตลอดช่วงชีวิต (Life Course Perspective) ซึ่งมองว่าคุณภาพชีวิตในวัยสูงอายุเป็นผลสะสมจากประสบการณ์ ทรัพยากร พฤติกรรม และโอกาสที่บุคคลได้รับมาตลอดช่วงชีวิต จึงสนับสนุนข้อเสนอว่าการเตรียมพร้อมไม่ควรรอจนใกล้เกษียณ แต่ควรเริ่มตั้งแต่วัยทำงาน ประการที่สอง คือ กรอบ Healthy Ageing และ Functional Ability ซึ่งให้ความสำคัญกับความสามารถของบุคคลในการดำรงชีวิต ทำสิ่งที่มีคุณค่า และพึ่งพาตนเองได้ โดยขึ้นอยู่ทั้งกับศักยภาพภายในของบุคคลและสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวย และประการที่สาม คือ แนวคิดทุนมนุษย์ ซึ่งมองว่าผู้สูงวัยยังคงมีความรู้ ทักษะ ประสบการณ์ และความสามารถที่สามารถสร้างประโยชน์แก่เศรษฐกิจและสังคมได้ การเกษียณจึงไม่ควรถูกมองว่าเป็นจุดสิ้นสุดของการทำงานหรือการลดลงของคุณค่าบุคคล แต่เป็นการเปลี่ยนผ่านไปสู่บทบาทใหม่ที่อาจอยู่ในรูปการทำงานยืดหยุ่น การถ่ายทอดความรู้ การทำงานอาสาสมัคร หรือการมีส่วนร่วมในครอบครัวและชุมชน แนวคิดเหล่านี้ช่วยให้บทความสามารถวิพากษ์การเตรียมเกษียณแบบเดิมที่มักให้น้ำหนักกับเงินออมเป็นหลัก และขยายมาสู่การพิจารณาความพร้อมด้านสุขภาพ สังคม สิ่งแวดล้อม และความหมายของชีวิตอย่างเป็นองค์รวม ซึ่งสอดคล้องกับข้อเสนอเกี่ยวกับการบริหารทุนมนุษย์สูงวัยที่ไม่ควรยึดอายุเป็นเกณฑ์เพียงอย่างเดียว แต่ควรพิจารณาศักยภาพ สุขภาพ ความต้องการ และความเหมาะสมของบทบาทที่บุคคลสามารถดำรงต่อไปได้ (นิชนันท์ บุญโข และคณะ, 2568)

จากฐานคิดดังกล่าว บทความนี้จึงมุ่งนำเสนอการเตรียมความพร้อมก่อนเกษียณในลักษณะองค์รวม ครอบคลุมความมั่นคงทางการเงิน สุขภาพกายและสุขภาพจิต ที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อม ความสัมพันธ์ในครอบครัวและสังคม การพัฒนาทักษะ อาชีพ และการสร้างคุณค่าชีวิตหลังเกษียณ โดยข้อเสนอเรื่องการเตรียมพร้อมหลายมิตินี้สอดคล้องกับงานที่ชี้ว่าการเตรียมก่อนเข้าสู่สังคมสูงวัยควรดำเนินอย่างต่อเนื่องและครอบคลุมหลายด้าน ไม่ใช่มุ่งเฉพาะมิติใดมิติหนึ่ง (กวินธิดา จีนเมือง และคณะ, 2568) อย่างไรก็ตาม โมเดล 5P เกษียณสำราญไม่ใช่โมเดลจากงานดังกล่าว แต่เป็นข้อสังเคราะห์ของผู้เขียนเอง ที่พัฒนาขึ้นจากการประมวลแนวคิดการสูงวัยตลอดช่วงชีวิต กรอบ Healthy Ageing และ Functional Ability แนวคิดทุนมนุษย์ตลอดจนข้อค้นพบเกี่ยวกับความพร้อมก่อนเกษียณในหลายมิติ แล้วจัดองค์ประกอบใหม่ให้เข้าใจและจดจำได้ง่ายเป็น 5 ด้าน ได้แก่ Pocket ความพร้อมด้านการเงิน Physical ความพร้อมด้านกายและใจ Place ความพร้อมด้านบ้านและสิ่งแวดล้อม People ความพร้อมด้านครอบครัวและสังคม และ Purpose ความพร้อมด้านงานและคุณค่าชีวิต คุณค่าที่เพิ่มขึ้นจากองค์ความรู้เดิมจึงอยู่ที่การนำแนวคิดซึ่งเดิมกระจายอยู่ในหลายมิติมาสังเคราะห์เป็นกรอบเดียวที่สามารถใช้ประเมิน วางแผน และเชื่อมโยงการเตรียมความพร้อมตั้งแต่วัยทำงานไปจนถึงชีวิตหลังเกษียณได้อย่างเป็นระบบ ทั้งในระดับบุคคล ครอบครัว สถานประกอบการ ชุมชน และภาครัฐ

วัยเกษียณกับความท้าทายในสังคมสูงวัย

วัยเกษียณเป็นช่วงเปลี่ยนผ่านสำคัญของชีวิต จากการทำงานที่มีบทบาท หน้าที่ รายได้ และความสัมพันธ์ทางสังคมค่อนข้างชัดเจน ไปสู่รูปแบบการดำเนินชีวิตที่บุคคลต้องจัดสรรเวลา บริหารรายได้ ดูแลสุขภาพ และกำหนดบทบาทของตนเองใหม่ การเกษียณจึงมิได้หมายถึงเพียงการสิ้นสุดการทำงานประจำเมื่อถึงเกณฑ์อายุเท่านั้น แต่เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางร่างกาย จิตใจ เศรษฐกิจ ครอบครัว และสังคม ซึ่งอาจเริ่มขึ้นก่อนวันเกษียณและดำเนินต่อเนื่องไปอีกหลายปีหลังจากนั้น ในบริบทของประเทศไทย ประเด็นดังกล่าวมีความสำคัญมากขึ้นตามการเพิ่มขึ้นของประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไป ควบคู่กับการลดลงของประชากร

วัยแรงงานและขนาดครอบครัว ส่งผลให้การสร้างหลักประกันและระบบสนับสนุนการดำรงชีวิตหลังเกษียณกลายเป็นวาระสำคัญของประเทศ (กรมกิจการผู้สูงอายุ, 2567)

ชีวิตหลังเกษียณสามารถเป็นช่วงเวลาแห่งการพักผ่อน การดูแลสุขภาพ การใช้ชีวิตร่วมกับครอบครัว และการทำกิจกรรมที่บุคคลสนใจ แต่ขณะเดียวกันก็อาจเป็นช่วงเวลาที่ต้องเผชิญกับการสูญเสียบทบาท สถานภาพ และการยอมรับที่เคยได้รับจากการทำงาน ผู้เกษียณบางคนสามารถปรับตัวและสร้างรูปแบบชีวิตใหม่ได้อย่างราบรื่น ขณะที่บางคนอาจรู้สึกว่างเปล่า ขาดเป้าหมาย หรือไม่เห็นคุณค่าของตนเอง โดยเฉพาะผู้ที่ผูกพันตัวตนและคุณค่าของชีวิตไว้กับตำแหน่งหน้าที่มาเป็นเวลานาน ดังนั้น การดำรงชีวิตหลังเกษียณอย่างมีความสุขจึงขึ้นอยู่กับความสามารถในการยอมรับการเปลี่ยนแปลงและสร้างบทบาทใหม่ที่เหมาะสมกับสภาพชีวิตของตน (La Rue et al., 2022) การเกษียณจึงไม่ควรถูกมองว่า เป็นการสิ้นสุดศักยภาพหรือการเข้าสู่ภาวะพึ่งพิงโดยอัตโนมัติ เพราะผู้เกษียณยังคงมีความรู้ ความสามารถ ทักษะ และประสบการณ์ที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้อีกมาก ไม่ว่าจะเป็นการทำงานที่มีความยืดหยุ่น การประกอบอาชีพอิสระ การเป็นที่ปรึกษา การทำงานอาสาสมัคร หรือการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่คนรุ่นหลัง การมีบทบาทและกิจกรรมที่เหมาะสมจะช่วยให้ผู้เกษียณรู้สึกว่าตนเองยังมีคุณค่า มีความหมาย และเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัวและสังคม การเตรียมความพร้อมก่อนเกษียณจึงควรครอบคลุมการค้นหาความสนใจ การพัฒนาทักษะ และการวางแผนกิจกรรมที่จะทำหลังออกจากงานด้วย (สิริวิมล ไชยมงคล และคณะ, 2566)

ความท้าทายที่เห็นได้ชัดเมื่อเข้าสู่วัยเกษียณ คือ การลดลงหรือสิ้นสุดลงของรายได้ประจำ ในขณะที่ค่าใช้จ่ายในการดำรงชีวิตยังคงมีอยู่และค่าใช้จ่ายด้านสุขภาพอาจเพิ่มขึ้นตามอายุ ความเสี่ยงทางการเงินจะสูงเป็นพิเศษในกลุ่มแรงงานนอกระบบ ผู้ประกอบอาชีพอิสระ และผู้ที่ไม่มีบำนาญหรือเงินออมระยะยาวเพียงพอ บุคคลกลุ่มนี้อาจต้องพึ่งพาเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ เงินสนับสนุนจากบุตรหลาน หรือการทำงานต่อไปเท่าที่สภาพร่างกายจะเอื้ออำนวย หากไม่มีการวางแผนรายได้และค่าใช้จ่ายอย่างเหมาะสม ปัญหาทางการเงินอาจนำไปสู่ความเครียด ความขัดแย้งภายในครอบครัว และข้อจำกัดในการเข้าถึงสิ่งจำเป็นต่อการดำรงชีวิต (Chongthawonsatid, 2022) ความมั่นคงทางเศรษฐกิจหลังเกษียณจึงไม่ได้หมายถึงการมีเงินก้อนในวันสุดท้ายของการทำงานเท่านั้น แต่รวมถึงการมีแหล่งรายได้ที่ต่อเนื่อง การไม่มีภาระหนี้สินเกินความสามารถ การมีหลักประกันสุขภาพ และการมีเงินสำรองสำหรับเหตุฉุกเฉิน ผู้ที่มีรายได้เพียงพอ มีเงินออม และมีหลักประกันทางสังคมย่อมมีโอกาสเข้าถึงอาหารที่มีคุณภาพ การตรวจรักษาสุขภาพ ที่อยู่อาศัยที่ปลอดภัย และกิจกรรมทางสังคมได้มากกว่า ในทางกลับกัน ความไม่มั่นคงทางการเงินอาจบังคับให้ผู้สูงอายุลดค่าใช้จ่ายที่จำเป็นหรือทำงานในสภาพที่ไม่เหมาะสมกับสุขภาพของตนเอง (Chongthawonsatid, 2022) โดยเฉพาะในด้านสุขภาพกาย เมื่ออายุเพิ่มขึ้น บุคคลมีโอกาสเผชิญกับความเสื่อมของร่างกาย โรคไม่ติดต่อเรื้อรัง และข้อจำกัดในการทำกิจวัตรประจำวันมากขึ้น อย่างไรก็ตาม ความเสื่อมดังกล่าวไม่ได้เกิดขึ้นในระดับเดียวกันกับทุกคน แต่สัมพันธ์กับพฤติกรรมสุขภาพ สภาพการทำงาน สิ่งแวดล้อม ฐานะทางเศรษฐกิจ และการเข้าถึงบริการสุขภาพที่สะสมมาตลอดช่วงชีวิต การเตรียมสุขภาพก่อนเกษียณจึงควรเริ่มจากการรับประทานอาหารที่เหมาะสม การออกกำลังกาย การตรวจสุขภาพอย่างสม่ำเสมอ การลดพฤติกรรมเสี่ยง และการจัดสมดุลระหว่างการทำงานกับการพักผ่อน เพื่อชะลอความเสื่อมและรักษาความสามารถในการพึ่งพาตนเองให้นานที่สุด (กวินธิดา จีนเมือง และคณะ, 2568) และด้านสุขภาพจิต ผู้เกษียณอาจเผชิญกับความวิตกกังวลเกี่ยวกับรายได้ ความรู้สึกสูญเสียคุณค่า ความเหงา หรือความรู้สึกว่าตนเองเป็นภาระของครอบครัว โดยเฉพาะเมื่อการเกษียณเกิดขึ้นโดยไม่สมัครใจหรือเกิดขึ้นพร้อมกับปัญหาสุขภาพและการสูญเสียบุคคลใกล้ชิด ทั้งนี้ การเกษียณไม่ได้ก่อให้เกิดผลกระทบทางจิตใจในทางลบเสมอไป หากบุคคลมีอิสระในการตัดสินใจ มีทรัพยากรเพียงพอและ

มีแผนการใช้ชีวิตที่ชัดเจน ช่วงเวลาหลังเกษียณอาจช่วยลดความเครียดจากงานและเปิดโอกาสให้บุคคลได้กลับมาดูแลตนเองและใช้เวลากับครอบครัวมากขึ้น (La Rue et al., 2022)

นอกเหนือจากสุขภาพกายและสุขภาพจิตแล้ว ด้านความสัมพันธ์ทางสังคมก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ได้รับผลกระทบไม่น้อยเมื่อเข้าสู่วัยเกษียณ เช่น การออกจากงานที่ทำให้ความสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมงานและการพบปะผู้คนในชีวิตประจำวันลดลง ผู้ที่ไม่มีเครือข่ายทางสังคมนอกสถานที่ทำงาน ไม่มีงานอดิเรก หรืออาศัยอยู่ตามลำพัง จึงมีความเสี่ยงที่จะรู้สึกโดดเดี่ยวมากขึ้น ความเหงาในวัยกลางคนและวัยสูงอายุมีความเชื่อมโยงกับรายได้ต่ำ สุขภาพกายที่ไม่ดี ภาวะซึมเศร้า และการมีโรคเรื้อรังหลายโรค ปัญหานี้จึงไม่ใช่เพียงเรื่องของการไม่มีคนอยู่ใกล้ชิด แต่เป็นผลจากความเปราะบางทางเศรษฐกิจ สุขภาพ และความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นพร้อมกัน การสร้างเครือข่ายเพื่อน ชมรม กิจกรรมชุมชน และพื้นที่สำหรับการมีส่วนร่วมจึงมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตหลังเกษียณ (Pengpid & Peltzer, 2023) ภายในครอบครัวเอง การเกษียณก็ทำให้สมาชิกต้องปรับตัวต่อการใช้เวลาร่วมกันและการเปลี่ยนแปลงบทบาท ผู้เกษียณบางคนเปลี่ยนจากผู้หารายได้หลักมาเป็นผู้ดูแลคู่สมรส บุตรหลาน หรือสมาชิกคนอื่น ขณะที่บางคนอาจต้องการความช่วยเหลือจากครอบครัวมากขึ้น การคาดหวังให้บุตรหลานรับผิดชอบดูแลผู้สูงอายุเพียงฝ่ายเดียวอาจไม่สอดคล้องกับสภาพครอบครัวปัจจุบันที่มีบุตรน้อยลง สมาชิกย้ายถิ่นเพื่อทำงาน และคนวัยทำงานต้องรับผิดชอบค่าใช้จ่ายหลายด้านพร้อมกัน การเตรียมความสัมพันธ์ การสื่อสารเรื่องบทบาท และการวางแผนการดูแลร่วมกันจึงควรดำเนินการก่อนเข้าสู่วัยเกษียณ (สิริวิมล ไชยมงคล และคณะ, 2566) นอกจากปัญหาด้านความสัมพันธ์แล้ว การขาดการเตรียมพร้อมก่อนเกษียณอาจเกิดจากรายได้ในวัยทำงานไม่เพียงพอ ภาระหนี้สิน ภาระเลี้ยงดูครอบครัว การขาดความรู้ทางการเงิน หรือความเข้าใจว่าการวางแผนเกษียณเป็นเรื่องของผู้ที่มีอายุใกล้ 60 ปีเท่านั้น เมื่อเริ่มเตรียมตัวช้า บุคคลย่อมมีเวลาจำกัดในการสะสมเงินออม ปรับพฤติกรรมสุขภาพ พัฒนาทักษะใหม่ และสร้างเครือข่ายทางสังคม การเตรียมความพร้อมจึงควรเป็นกระบวนการต่อเนื่องตั้งแต่วัยทำงาน และควรปรับให้สอดคล้องกับช่วงวัย อาชีพ รายได้ ภาระครอบครัว และสภาพชีวิตของแต่ละบุคคล (กวินธิดา จีนเมือง และคณะ, 2568)

สรุป วัยเกษียณจึงเป็นทั้งโอกาสและความท้าทาย บุคคลที่มีสุขภาพดี มีรายได้เพียงพอ มีความสัมพันธ์ที่เกื้อหนุน และมีบทบาทใหม่ที่มีความหมายย่อมมีแนวโน้มปรับตัวได้ดีกว่า ในทางตรงกันข้าม ผู้ที่ขาดความมั่นคงทางเศรษฐกิจ มีปัญหาสุขภาพ ขาดเครือข่ายทางสังคม หรือออกจากงานโดยไม่มีแผนรองรับ อาจเผชิญความเปราะบางหลายด้านพร้อมกัน ความท้าทายของวัยเกษียณจึงไม่ควรถูกมองว่าเป็นความรับผิดชอบเฉพาะของบุคคลหรือครอบครัว แต่เป็นประเด็นเชิงนโยบายที่ต้องสร้างระบบเตรียมความพร้อมตั้งแต่วัยทำงาน เพื่อให้ประชาชนสามารถเปลี่ยนผ่านสู่วัยเกษียณได้อย่างมั่นคง มีศักดิ์ศรี และยังคงมีคุณค่าต่อครอบครัว ชุมชน และสังคม

การเตรียมความพร้อมก่อนวัยเก๋าอย่างรอบด้าน

การเตรียมความพร้อมก่อนวัยเกษียณเป็นกระบวนการวางแผนชีวิตที่ควรเริ่มตั้งแต่วัยทำงานและดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง ไม่ควรรอจนใกล้ถึงวันเกษียณ เนื่องจากคุณภาพชีวิตในวัยสูงอายุเป็นผลสะสมจากการตัดสินใจและพฤติกรรมในช่วงชีวิตที่ผ่านมา ทั้งการดูแลสุขภาพ การใช้จ่ายและการออม การรักษาความสัมพันธ์ การพัฒนาทักษะ ตลอดจนการจัดเตรียมที่อยู่อาศัย การเตรียมพร้อมอย่างรอบด้านจึงมิใช่การมุ่งสะสมเงินเพียงมิติเดียว แต่เป็นการสร้างศักยภาพให้บุคคลสามารถพึ่งพาตนเอง ปรับตัวต่อความเปลี่ยนแปลง และดำรงชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรีเมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุ (กวินธิดา จีนเมือง และคณะ, 2568) ในบรรดาด้านต่าง ๆ ความพร้อมด้านการเงินถือเป็นพื้นฐานสำคัญ เพราะเมื่อรายได้ประจำลดลงหรือสิ้นสุดลง บุคคลยังคงมีค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวันและอาจมีค่าใช้จ่ายด้านสุขภาพเพิ่มขึ้น การวางแผนทางการเงินจึงควรเริ่มจากการประเมินรายได้ รายจ่าย

ทรัพย์สิน หนี้สิน และเงินออมที่มีอยู่ ก่อนกำหนดเป้าหมายค่าใช้จ่ายหลังเกษียณให้สอดคล้องกับรูปแบบชีวิตที่ต้องการ ควบคู่กับการจัดทำเงินสำรองฉุกเฉิน การลดหนี้ที่มีต้นทุนสูง และการเลือกช่องทางออมเงินหรือการลงทุนที่เหมาะสมกับอายุ ระดับรายได้ และความสามารถในการยอมรับความเสี่ยงของแต่ละบุคคล (สาระล่ำซำ, 2565) การออมเพื่อเกษียณควรดำเนินการอย่างสม่ำเสมอและเพิ่มขึ้นตามความสามารถทางรายได้ เพราะการเริ่มออมเร็วช่วยให้มีเวลาสะสมเงินและลดภาระการออมจำนวนมากในช่วงใกล้เกษียณ นอกจากเงินออมส่วนบุคคลแล้ว ควรทำความเข้าใจสิทธิและผลประโยชน์จากกองทุนประกันสังคม กองทุนบำเหน็จบำนาญข้าราชการ กองทุนสำรองเลี้ยงชีพ กองทุนการออมแห่งชาติ ประกันสุขภาพ และสวัสดิการอื่นที่ตนมีสิทธิได้รับด้วย สถานการณ์ที่ผู้สูงอายุจำนวนมากยังคงทำงานเพราะมีรายได้ไม่เพียงพอ มีภาระหนี้สิน และไม่มีเงินออม สะท้อนว่า การเตรียมการเงินต้องเริ่มก่อนเข้าสู่วัยสูงอายุและต้องเชื่อมโยงกับระบบหลักประกันรายได้ที่เข้าถึงได้สำหรับแรงงานทุกกลุ่ม (แพรวไพลิน วงษ์สินธุวิเศษ, 2568)

นอกจากด้านการเงินแล้ว ความพร้อมด้านสุขภาพกายก็มีความสำคัญไม่แพ้กัน โดยควรเน้นการรักษาความสามารถในการดำเนินชีวิตมากกว่าการมุ่งเพียงให้ปราศจากโรค บุคคลวัยทำงานควรรับประทานอาหารที่เหมาะสม ออกกำลังกายเป็นประจำ นอนหลับให้เพียงพอ ควบคุมน้ำหนัก หลีกเลี่ยงบุหรี่และเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ ตลอดจนตรวจสุขภาพตามช่วงวัย การดูแลอย่างต่อเนื่องช่วยลดความรุนแรงของโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง ชะลอความเสื่อมของร่างกาย และรักษาความแข็งแรงที่จำเป็นต่อการทำกิจวัตรประจำวัน ความพร้อมด้านสุขภาพจึงเป็นทั้งการป้องกันโรค การจัดการโรคประจำตัว และการสร้างพฤติกรรมที่ช่วยให้บุคคลพึ่งพาตนเองได้นานที่สุด (World Health Organization Regional Office for Europe, 2023) ควบคู่กับสุขภาพกาย สุขภาพจิตก็เป็นอีกองค์ประกอบที่ต้องเตรียมไปพร้อมกัน เพราะการเกษียณนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงบทบาท รายได้ กิจวัตรประจำวัน และความสัมพันธ์ทางสังคม บุคคลควรเตรียมยอมรับความเปลี่ยนแปลง ฝึกจัดการความเครียด และสร้างมุมมองเชิงบวกต่อชีวิตหลังเกษียณ การกำหนดเป้าหมายใหม่ เช่น การดูแลครอบครัว การเรียนรู้สิ่งใหม่ การทำงานอาสาสมัคร หรือการทำกิจกรรมที่ตนสนใจ จะช่วยให้ชีวิตยังคงมีความหมายและลดความรู้สึกว่างเปล่าหลังออกจากงาน การพูดคุยเรื่องแผนชีวิตกับคู่สมรสและสมาชิกครอบครัวยังช่วยให้ทุกฝ่ายเข้าใจความคาดหวังและสามารถปรับตัวร่วมกันได้ดีขึ้น (สิริวิมล ไชยมงคล และคณะ, 2566)

ในด้านความสัมพันธ์ ความพร้อมด้านครอบครัวและเครือข่ายทางสังคมมีส่วนช่วยสร้างความมั่นคงทางอารมณ์และลดความเสี่ยงจากความโดดเดี่ยว บุคคลก่อนวัยเกษียณควรรักษาความสัมพันธ์กับสมาชิกครอบครัว เพื่อน เพื่อนร่วมงาน และคนในชุมชน พร้อมทั้งสร้างเครือข่ายใหม่ที่ไม่ขึ้นอยู่กับสถานที่ทำงานเพียงแห่งเดียว การเข้าร่วมชมรม กิจกรรมทางศาสนา กิจกรรมชุมชน งานอาสาสมัคร หรือกลุ่มความสนใจ ช่วยให้บุคคลมีพื้นที่พบปะแลกเปลี่ยนและยังคงรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของสังคม เครือข่ายที่มีคุณภาพยังสามารถเป็นแหล่งช่วยเหลือในยามเจ็บป่วยหรือเผชิญปัญหาได้โดยไม่ต้องพึ่งพาบุตรหลานเพียงฝ่ายเดียว (World Health Organization, 2023) นอกจากความสัมพันธ์แล้ว ความพร้อมด้านที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อมก็ควรได้รับการพิจารณาควบคู่กัน โดยเริ่มจากการประเมินว่าบ้านสามารถรองรับการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายในอนาคตได้หรือไม่ บ้านที่เหมาะกับวัยสูงอายุควรมีทางเดินที่สะดวก พื้นไม่ลื่น แสงสว่างเพียงพอ ห้องน้ำปลอดภัย มีราวจับในจุดจำเป็น และลดสิ่งกีดขวางที่อาจทำให้หกล้ม หากเป็นบ้านหลายชั้นควรวางแผนพื้นที่ใช้สอยหลักให้อยู่ในชั้นที่เข้าถึงง่าย นอกจากนี้ ควรพิจารณาความใกล้เคียงกับสถานพยาบาล ตลาด ระบบขนส่งสาธารณะ และเครือข่ายชุมชน เพราะที่อยู่อาศัยที่ปลอดภัยและตั้งอยู่ในสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมช่วยให้ผู้สูงอายุสามารถใช้ชีวิตด้วยตนเองและอยู่ในชุมชนเดิมได้นานขึ้น (กองยุทธศาสตร์และแผนงาน กรมกิจการผู้สูงอายุ, 2567)

อีกด้านหนึ่งที่ควรเตรียมพร้อม คือ อาชีพและรายได้หลังเกษียณ ซึ่งไม่จำเป็นต้องหมายถึงการทำงานเต็มเวลาในรูปแบบเดิม แต่ควรเป็นการค้นหารูปแบบงานที่สอดคล้องกับสุขภาพ ความถนัด และความสนใจ บุคคลอาจต่อยอดประสบการณ์เดิมไปสู่การเป็นที่ปรึกษา การรับงานเป็นครั้งคราว การผลิตสินค้าชุมชน การให้บริการจากทักษะเฉพาะ หรือการประกอบอาชีพอิสระ การมีทางเลือกในการทำงานช่วยเสริมรายได้ รักษาความรู้สึกมีคุณค่า และทำให้บุคคลยังคงมีส่วนร่วมในระบบเศรษฐกิจ อย่างไรก็ตาม งานหลังเกษียณควรมีความยืดหยุ่น ปลอดภัย และไม่สร้างภาระเกินความสามารถทางร่างกาย (เฉลิมวงศ์ ธรรมพิชิตศึก และคณะ, 2568) ควบคู่กับการเตรียมอาชีพ การเรียนรู้ตลอดชีวิตก็เป็นเครื่องมือสำคัญในการเตรียมบุคคลให้พร้อมต่อการเปลี่ยนแปลงของโลก การพัฒนาความรู้ด้านสุขภาพ การเงิน กฎหมาย สิทธิผู้สูงอายุ อาชีพ และการใช้เทคโนโลยี ช่วยเพิ่มความสามารถในการตัดสินใจและลดการพึ่งพาผู้อื่น บุคคลก่อนวัยสูงอายุควรได้รับโอกาสในการพัฒนาทักษะเดิมและเรียนรู้ทักษะใหม่อย่างต่อเนื่อง โดยการจัดการเรียนรู้ควรมีรูปแบบยืดหยุ่น ค่าใช้จ่ายเหมาะสม เดินทางสะดวก และเชื่อมโยงกับความต้องการของผู้เรียนแต่ละกลุ่ม (จิตนธี ริชชี่ และกนกพร สัยยะสิทธิพานิชย์, 2566) ในจำนวนทักษะที่จำเป็น ทักษะดิจิทัลมีความสำคัญมากขึ้นต่อการดำรงชีวิตหลังเกษียณ เพราะบริการทางการเงิน การรักษาพยาบาล การสื่อสาร และการเข้าถึงสิทธิของรัฐจำนวนมากดำเนินการผ่านระบบออนไลน์ บุคคลจึงควรเรียนรู้การใช้สมาร์ตโฟน แอปพลิเคชัน การค้นหาข้อมูล และการติดต่อสื่อสารอย่างปลอดภัย รวมถึงรู้เท่าทันการหลอกลวงทางออนไลน์และการโจรกรรมข้อมูลส่วนบุคคล การพัฒนาทักษะดิจิทัลที่เหมาะกับผู้สูงอายุควรมีผู้แนะนำอย่างต่อเนื่องและใช้วิธีเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติจริง (เฉลิมวงศ์ ธรรมพิชิตศึก และคณะ, 2568) สุดท้าย การเตรียมความพร้อมอย่างรอบด้านควรรวมถึงการจัดการเรื่องสิทธิ กฎหมาย และการดูแลในอนาคต บุคคลควรรวบรวมเอกสารสำคัญ จัดทำบัญชีทรัพย์สินและหนี้สิน กำหนดผู้ที่สามารถช่วยจัดการเรื่องต่าง ๆ เมื่อเกิดเหตุฉุกเฉิน และพูดคุยกับครอบครัวเกี่ยวกับความต้องการด้านการรักษาพยาบาลและการดูแลระยะยาว การเตรียมการเหล่านี้มิใช่การมองชีวิตในเชิงลบ แต่เป็นการลดความไม่แน่นอนและป้องกันความขัดแย้งภายในครอบครัวเมื่อบุคคลไม่สามารถตัดสินใจหรือดูแลตนเองได้เช่นเดิม ทั้งยังช่วยให้การจัดสรรทรัพย์สินและการดูแลเป็นไปตามความประสงค์ของเจ้าของชีวิต (กวินธิดา จีนเมือง และคณะ, 2568)

สรุป การเตรียมความพร้อมก่อนวัยเก๋าต้องดำเนินการแบบองค์รวม ครอบคลุมการเงิน สุขภาพกาย สุขภาพจิต ครอบครัว ความสัมพันธ์ทางสังคม ที่อยู่อาศัย อาชีพ การเรียนรู้ และทักษะดิจิทัล องค์ประกอบเหล่านี้เชื่อมโยงและส่งผลต่อกัน การมีเงินออมแต่สุขภาพไม่ดีหรือขาดเครือข่ายทางสังคมอาจไม่ทำให้ชีวิตหลังเกษียณมีคุณภาพอย่างแท้จริง ในทำนองเดียวกัน การมีสุขภาพแข็งแรงแต่ขาดรายได้และที่อยู่อาศัยที่ปลอดภัยย่อมทำให้เกิดความเปราะบางได้ การเตรียมพร้อมจึงควรเริ่มต้นจากการประเมินตนเอง กำหนดเป้าหมาย และลงมือปรับพฤติกรรมทีละด้านอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้การเข้าสู่วัยเกษียณเป็นการเปลี่ยนผ่านไปสู่ช่วงชีวิตที่มั่นคง มีความหมาย และสามารถพึ่งพาตนเองได้

“เกษียณสำราญ”: นโยบายสร้างความพร้อมก่อนวัยเก๋า

แนวคิด “เกษียณสำราญ” เป็นข้อเสนอเชิงนโยบายที่มุ่งเปลี่ยนมุมมองต่อการจัดการสังคมสูงวัยจากการรอให้ประชาชนเข้าสู่วัยสูงอายุแล้วจึงให้ความช่วยเหลือ ไปสู่การเตรียมความพร้อมล่วงหน้าตั้งแต่วัยทำงาน เป้าหมายสำคัญคือการทำให้ประชาชนมีความมั่นคงทางการเงิน มีสุขภาพที่เอื้อต่อการพึ่งพาตนเอง มีที่อยู่อาศัยที่ปลอดภัย มีความสัมพันธ์ทางสังคม และมีโอกาสใช้ความรู้ความสามารถอย่างต่อเนื่องหลังเกษียณ แนวคิดนี้สอดคล้องกับทิศทางของแผนปฏิบัติการด้านผู้สูงอายุ ระยะที่ 3 ซึ่งให้ความสำคัญทั้งกับการเตรียมความพร้อมของประชากรก่อนวัยสูงอายุและการยกระดับคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในปัจจุบัน (กองส่งเสริม

ศักยภาพผู้สูงอายุ กรมกิจการผู้สูงอายุ, 2566) หลักการสำคัญของนโยบายนี้ คือ การมองการสูงวัยเป็นกระบวนการตลอดช่วงชีวิต ไม่ใช่เหตุการณ์ที่เริ่มขึ้นเมื่อบุคคลมีอายุครบ 60 ปี เพราะพฤติกรรมสุขภาพ การออม การเรียนรู้ การทำงาน และการสร้างความสัมพันธ์ในวัยทำงานล้วนส่งผลต่อความสามารถในการดำรงชีวิตเมื่ออายุมากขึ้น นโยบายจึงควรทำหน้าที่สร้างสภาพแวดล้อมที่ช่วยให้ประชาชนตัดสินใจและเตรียมตัวได้ง่ายขึ้น โดยไม่ผลักภาระทั้งหมดให้เป็นความรับผิดชอบส่วนบุคคล เนื่องจากแต่ละกลุ่มมีรายได้ อาชีพ สุขภาพ และโอกาสในการเข้าถึงบริการแตกต่างกัน (World Health Organization, 2023) ด้วยเหตุนี้ กลุ่มเป้าหมายของนโยบายจึงควรครอบคลุมประชาชนทุกช่วงวัยทำงาน โดยแบ่งระดับการเตรียมพร้อมให้สอดคล้องกับช่วงชีวิต กลุ่มวัยเริ่มทำงานควรได้รับการส่งเสริมเรื่องวินัยทางการเงิน การดูแลสุขภาพ และการวางแผนชีวิตระยะยาว กลุ่มวัยกลางคนควรประเมินช่องว่างระหว่างทรัพยากรที่มีอยู่กับความต้องการหลังเกษียณ พร้อมเร่งจัดการหนี้สินและความเสี่ยงด้านสุขภาพ ส่วนกลุ่มก่อนเกษียณควรได้รับการเตรียมเรื่องการเปลี่ยนบทบาท การจัดการทรัพย์สิน ที่อยู่อาศัย งานหลังเกษียณ และการสร้างกิจวัตรใหม่ (สิริวิมล ไชยมงคล และคณะ, 2566)

มาตรการด้านการเงินควรเป็นเสาหลักของนโยบาย โดยมุ่งให้ประชาชนทุกกลุ่มอาชีพมีหลักประกันรายได้หลังเกษียณอย่างเพียงพอและต่อเนื่อง ภาครัฐควรส่งเสริมการออมตั้งแต่เริ่มทำงาน สนับสนุนระบบออมที่หักเงินโดยอัตโนมัติ และสร้างแรงจูงใจให้ประชาชนเพิ่มเงินออมตามระดับรายได้ ควบคู่กับการพัฒนาความรู้ทางการเงินที่เข้าใจง่ายและนำไปใช้ได้จริง สำหรับแรงงานนอกระบบควรเพิ่มความสะดวกในการเข้าร่วมกองทุนการออมและออกแบบเงินสมทบให้เหมาะกับรายได้ที่ไม่แน่นอน ส่วนสถานประกอบการควรมีบทบาทในการจัดระบบออม โปรแกรมให้คำปรึกษา และการประเมินความพร้อมทางการเงินแก่บุคลากรอย่างสม่ำเสมอ (สาระ ล่ำซำ, 2565) ทั้งนี้ นโยบายการเงินไม่ควรจำกัดอยู่ที่การรณรงค์ให้ประชาชนออมเงิน แต่ต้องเชื่อมโยงกับการแก้ปัญหาหนี้สิน ค่าครองชีพ และความเหลื่อมล้ำด้านรายได้ด้วย เพราะผู้ที่มีรายได้เพียงพอเฉพาะค่าใช้จ่ายประจำวันย่อมมีข้อจำกัดในการออม แม้จะตระหนักถึงความสำคัญก็ตาม ภาครัฐจึงควรจัดให้มีบริการปรึกษาหนี้ ส่งเสริมการเข้าถึงงานที่มีรายได้เหมาะสม และทบทวนระบบบำนาญหรือเงินช่วยเหลือให้สอดคล้องกับค่าครองชีพ เพื่อเปลี่ยนการออมเพื่อเกษียณจากเรื่องที่ทำได้เฉพาะผู้มีรายได้สูงให้เป็นโอกาสที่ทุกกลุ่มเข้าถึงได้ (แพรวไพลิน วงษ์สินธุวิเศษ, 2568) ควบคู่กับมาตรการทางการเงิน มาตรการด้านสุขภาพควรเปลี่ยนจุดเน้นจากการรักษาเมื่อเจ็บป่วยไปสู่การป้องกันโรคและรักษาความสามารถในการดำเนินชีวิต ภาครัฐ สถานประกอบการ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรร่วมกันจัดระบบตรวจสุขภาพตามช่วงวัย ประเมินความเสี่ยงโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง ส่งเสริมการออกกำลังกาย และสนับสนุนการปรับพฤติกรรมอย่างต่อเนื่อง สถานที่ทำงานควรจัดสภาพแวดล้อมที่ลดความเสี่ยงต่อสุขภาพและเปิดโอกาสให้ลูกจ้างดูแลตนเอง ขณะที่ชุมชนควรมีพื้นที่ออกกำลังกายและกิจกรรมที่เหมาะกับประชาชนหลายช่วงวัย เพื่อให้การดูแลสุขภาพเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตประจำวัน (World Health Organization Regional Office for Europe, 2023)

นอกจากสุขภาพกายแล้ว สุขภาพจิตและความสัมพันธ์ทางสังคมควรได้รับความสำคัญไม่แพ้กัน นโยบายเกษียณสำราญควรจัดให้มีการให้คำปรึกษาก่อนเกษียณ พื้นที่เรียนรู้ร่วมกัน และกิจกรรมที่ช่วยให้บุคคลค้นหาบทบาทใหม่หลังออกจากงาน สถานประกอบการอาจจัดกิจกรรมถ่ายทอดความรู้ระหว่างบุคลากรใกล้เกษียณกับคนรุ่นใหม่ หรือสนับสนุนการเปลี่ยนจากงานประจำไปสู่งานที่ยืดหยุ่นอย่างค่อยเป็นค่อยไป ส่วนชุมชนควรมีชมรม งานอาสาสมัคร และกิจกรรมระหว่างวัยที่ช่วยรักษาความสัมพันธ์และลดความโดดเดี่ยว (World Health Organization, 2023) ในด้านอาชีพ นโยบายควรเปิดโอกาสให้ผู้ใกล้เกษียณและผู้สูงอายุทำงานต่อได้ตามความสมัครใจและศักยภาพ โดยไม่ยึดอายุเป็นข้อจำกัดเพียงอย่างเดียว รูปแบบงานอาจเป็นการทำงานบางเวลา งานตามโครงการ งานที่ปรึกษา การถ่ายทอดความรู้ หรือการประกอบอาชีพอิสระ ภาครัฐควรสนับสนุนการพัฒนาทักษะ การเข้าถึงแหล่งทุน และช่องทางตลาด ขณะที่ภาคเอกชนควรปรับลักษณะงาน

เวลา และสภาพแวดล้อมให้เหมาะกับกำลังความสามารถ เพราะงานที่เหมาะสมไม่เพียงช่วยเพิ่มรายได้ แต่ยังช่วยรักษาทักษะ ความสัมพันธ์ และความรู้สึกว่าชีวิตมีเป้าหมาย (เฉลิมวงศ์ ธรรมพิชิตศึก และคณะ, 2568) ทั้งนี้ การพัฒนาทักษะดิจิทัลควรเป็นส่วนหนึ่งของนโยบายด้วย เพราะบริการภาครัฐ การเงิน สุขภาพ การเรียนรู้ และการประกอบอาชีพมีแนวโน้มพึ่งพาระบบออนไลน์มากขึ้น ประชาชนก่อนวัยเกษียณควรเข้าถึงหลักสูตรที่ช่วยให้ใช้สมาร์ตโฟน ค้นหาข้อมูล ทำธุรกรรม และป้องกันการหลอกลวงทางออนไลน์ได้อย่างมั่นใจ โดยการฝึกอบรมควรใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย ให้ลงมือปฏิบัติจริง และมีระบบพี่เลี้ยงคอยให้คำแนะนำต่อเนื่อง

ด้านที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อม นโยบายควรสนับสนุนให้ประชาชนประเมินและปรับปรุงบ้านตั้งแต่ก่อนเข้าสู่วัยสูงอายุ ผ่านบริการให้คำปรึกษา แบบประเมินความปลอดภัย เงินกู้ดอกเบี้ยต่ำ หรือเงินสนับสนุนสำหรับครัวเรือนรายได้น้อย โดยเน้นการลดความเสี่ยงจากการหกล้ม การเข้าถึงห้องน้ำและพื้นที่จำเป็น รวมถึงการจัดแสงสว่างและทางเดินที่ปลอดภัย ส่วนในระดับชุมชนควรพัฒนาทางเท้า ระบบขนส่ง พื้นที่สาธารณะ และบริการพื้นฐานให้คนทุกวัยเข้าถึงได้ เพื่อให้ประชาชนสามารถอยู่อาศัยในบ้านและชุมชนเดิมได้แม้ความสามารถทางร่างกายเปลี่ยนแปลงไป (กองยุทธศาสตร์และแผนงาน กรมกิจการผู้สูงอายุ, 2567) ในการขับเคลื่อนนโยบายให้เกิดผลจริง องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรเป็นกลไกสำคัญ เนื่องจากอยู่ใกล้ชิดประชาชนและเข้าใจสภาพเศรษฐกิจ ครอบครัว และบริการที่มีอยู่ในแต่ละพื้นที่ ท้องถิ่นควรจัดทำฐานข้อมูลประชากรก่อนวัยสูงอายุ ประเมินระดับความพร้อม และเชื่อมโยงประชาชนเข้าสู่บริการด้านสุขภาพ การเงิน อาชีพ การเรียนรู้ และการปรับปรุงที่อยู่อาศัย โดยเชื่อมโยงกับโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล ชมรมผู้สูงอายุ สถานประกอบการ วัด สถาบันการศึกษา และภาคประชาสังคม เพื่อให้เกิดระบบสนับสนุนที่ต่อเนื่องและไม่แยกส่วน (อุมาพร กาญจนคลอด และธารินี จริยาปยุกต์เลิศ, 2567) เพื่อให้ประชาชนเห็นความก้าวหน้าของตน นโยบายควรมีเครื่องมือประเมิน “ความพร้อมก่อนวัยเก๋า” ที่ใช้งานง่ายและครอบคลุมด้านการเงิน สุขภาพกาย สุขภาพจิต ที่อยู่อาศัย ครอบครัว สังคม อาชีพ และทักษะดิจิทัล ผลการประเมินควรนำไปสู่คำแนะนำเฉพาะบุคคล ไม่ใช่ใช้เพื่อจัดลำดับหรือตีตราผู้ที่มีความพร้อมต่ำ และควรสามารถประเมินซ้ำเป็นระยะเพื่อดูพัฒนาการ ขณะที่หน่วยงานสามารถนำข้อมูลภาพรวมไปวางแผนบริการและจัดสรรงบประมาณให้ตรงกับความต้องการของแต่ละพื้นที่ (กองส่งเสริมศักยภาพผู้สูงอายุ กรมกิจการผู้สูงอายุ, 2566) ท้ายที่สุด การขับเคลื่อนนโยบายเกษียณสำราญต้องกำหนดความรับผิดชอบของแต่ละภาคส่วนให้ชัดเจน บุคคลมีบทบาทในการประเมินตนเองและลงมือเตรียมพร้อม ครอบครัวร่วมวางแผนและสร้างความเข้าใจ สถานประกอบการสนับสนุนการออม สุขภาพ และการเปลี่ยนผ่านก่อนเกษียณ ท้องถิ่นจัดบริการตามบริบทของพื้นที่ ส่วนรัฐบาลกลางทำหน้าที่กำหนดมาตรฐาน จัดสรรงบประมาณ เชื่อมโยงข้อมูล และสร้างระบบหลักประกันที่ครอบคลุม การทำงานร่วมกันเช่นนี้จะช่วยลดความซ้ำซ้อนและทำให้ประชาชนได้รับการสนับสนุนอย่างต่อเนื่องตลอดช่วงชีวิต (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2568)

สรุป นโยบายเกษียณสำราญมีสาระสำคัญอยู่ที่การเปลี่ยนจากระบบที่มุ่งบรรเทาปัญหาหลังเข้าสู่วัยสูงอายุ ไปสู่ระบบที่ลงทุนสร้างความพร้อมตั้งแต่วัยทำงาน นโยบายต้องครอบคลุมทั้งการเงิน สุขภาพ ที่อยู่อาศัย อาชีพ การเรียนรู้ เทคโนโลยี และความสัมพันธ์ทางสังคม พร้อมเปิดโอกาสให้ประชาชนเลือกแนวทางที่เหมาะกับชีวิตของตน หากดำเนินการอย่างต่อเนื่องและเชื่อมโยงทุกภาคส่วน การเกษียณจะไม่ใช่จุดเริ่มต้นของการสูญเสียความมั่นคง แต่เป็นการเปลี่ยนผ่านไปสู่ช่วงชีวิตที่บุคคลยังสามารถพึ่งพาตนเอง มีบทบาท และดำรงชีวิตอย่างมีคุณค่า

การขับเคลื่อนนโยบายสู่การปฏิบัติอย่างยั่งยืน

การขับเคลื่อนนโยบายเกษียณสำราญให้เกิดผลอย่างยั่งยืนจำเป็นต้องเปลี่ยนจากข้อเสนอเชิงแนวคิดไปสู่ระบบการดำเนินงานที่มีหน่วยงานรับผิดชอบ เป้าหมาย ตัวชี้วัด และการเชื่อมโยงบริการอย่างชัดเจน โดยการเตรียมความพร้อมก่อนวัยสูงอายุควรเป็นภารกิจร่วมของหน่วยงานด้านสังคม สุขภาพ แรงงาน การศึกษา การเงิน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อให้การดำเนินงานไม่แยกส่วนและสามารถสนับสนุนองค์ประกอบของโมเดล 5P ได้อย่างครบถ้วน ทั้งด้านการเงิน สุขภาวะ ที่อยู่อาศัย ความสัมพันธ์ และคุณค่าชีวิต (กองส่งเสริมศักยภาพผู้สูงอายุ กรมกิจการผู้สูงอายุ, 2566)

1. บุคคลและครอบครัวเป็นฐานของการเตรียมความพร้อม

บุคคลควรเป็นศูนย์กลางของการขับเคลื่อนนโยบาย โดยได้รับข้อมูล เครื่องมือ และแรงจูงใจเพื่อประเมินความพร้อมของตนเองในด้านการเงิน สุขภาพ ที่อยู่อาศัย ความสัมพันธ์ และบทบาทในอนาคต แล้วเชื่อมต่อไปยังบริการหรือกิจกรรมที่เหมาะสม เช่น การให้คำปรึกษาทางการเงิน การปรับพฤติกรรมสุขภาพ การพัฒนาทักษะอาชีพ หรือการปรับปรุงบ้าน ทั้งนี้ การเตรียมพร้อมควรเริ่มตั้งแต่วัยทำงาน ไม่ใช่เฉพาะช่วงใกล้เกษียณ (กวินธิดา จีนเมือง และคณะ, 2568) ขณะเดียวกัน ครอบครัวควรร่วมวางแผนเรื่องรายได้ ค่าใช้จ่าย การดูแลสุขภาพ ที่อยู่อาศัย และบทบาทหลังเกษียณ เพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกันและลดความคาดหวังที่อาจนำไปสู่ความขัดแย้งในอนาคต (สิริวิมล ไชยมงคล และคณะ, 2566)

2. สถานประกอบการเป็นกลไกสำคัญในช่วงวัยทำงาน

สถานประกอบการเป็นพื้นที่ที่เข้าถึงประชากรวัยทำงานได้อย่างต่อเนื่อง จึงควรผนวกการเตรียมเกษียณไว้ในระบบบริหารทรัพยากรบุคคล ไม่จำกัดเฉพาะการอบรมก่อนเกษียณช่วงสั้น ๆ แต่ควรครอบคลุมการออม การตรวจสุขภาพ การให้คำปรึกษาหนี้สิน การพัฒนาทักษะ และการวางแผนชีวิตระยะยาว สำหรับผู้ใกล้เกษียณควรมีทางเลือกในการลดเวลาทำงาน ปรับลักษณะงาน หรือถ่ายทอดความรู้แก่บุคลากรรุ่นใหม่ เพื่อให้การเปลี่ยนผ่านจากการทำงานประจำเกิดขึ้นอย่างค่อยเป็นค่อยไปและยังคงรักษาคุณค่าของประสบการณ์ไว้ได้ (สาระ ล่ำซำ, 2565)

3. ท้องถิ่นและชุมชนเป็นกลไกเชื่อมบริการ

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรทำหน้าที่เชื่อมโยงนโยบายกับประชาชน เนื่องจากมีความใกล้ชิดและเข้าใจบริบทของแต่ละพื้นที่ ควรมีฐานข้อมูลประชากรก่อนวัยสูงอายุและผู้สูงอายุที่สามารถจำแนกระดับความพร้อมและความต้องการ เพื่อออกแบบบริการให้เหมาะกับลักษณะพื้นที่ เช่น ด้านรายได้ สุขภาพ ที่อยู่อาศัย การเดินทาง หรือทักษะดิจิทัล (อุมาพร กาญจนคลอด และธารินี จริยาปยุกต์เลิศ, 2567) การดำเนินงานควรอาศัยความร่วมมือของหน่วยบริการสุขภาพ สถานศึกษา วัด ภาคเอกชน ชมรมผู้สูงอายุ และประชาชน โดยมีผู้ประสานงานและบทบาทของแต่ละฝ่ายที่ชัดเจน เพื่อให้การเตรียมพร้อมไม่เป็นกิจกรรมแยกส่วน แต่เป็นระบบสนับสนุนที่ต่อเนื่องในชุมชน (รัชฎา จอปา และตวงทิพย์ เชื้อผู้ดี, 2568)

4. ระบบสนับสนุนต้องมีบุคลากร งบประมาณ และข้อมูลรองรับ

การนำนโยบายไปปฏิบัติจำเป็นต้องมีบุคลากรที่เข้าใจเรื่องการสูงวัยตลอดช่วงชีวิต สามารถประเมินความพร้อม ให้คำแนะนำ และประสานส่งต่อบริการได้โดยเคารพศักดิ์ศรีและความสามารถในการตัดสินใจของประชาชน (World Health Organization, 2023) ขณะเดียวกัน งบประมาณควรมีความต่อเนื่องและจัดสรรตามปัญหาของพื้นที่ โดยพิจารณาผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจริงมากกว่าจำนวนกิจกรรมเพียงอย่างเดียว เช่น ความสามารถในการออม การควบคุมโรคเรื้อรัง ความปลอดภัยของที่อยู่อาศัย หรือการมีส่วนร่วมทางเศรษฐกิจและสังคม ทั้งนี้ ควรมีระบบข้อมูลที่เชื่อมโยงกันเพื่อช่วยให้หน่วยงานสามารถวางแผนและจัดสรรทรัพยากรได้ตรงกับความต้องการ (กองส่งเสริมศักยภาพผู้สูงอายุ กรมกิจการผู้สูงอายุ, 2566)

5. การติดตาม ประเมินผล และปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง

การติดตามและประเมินผลควรดำเนินไปพร้อมกับการนำนโยบายไปปฏิบัติ โดยตัวชี้วัดควรครอบคลุมทั้งระยะสั้น ระยะกลาง และระยะยาว ตั้งแต่การเข้าถึงความรู้และบริการ การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมด้านการออม สุขภาพ และการมีส่วนร่วมทางสังคม ไปจนถึงความสามารถในการพึ่งพาตนเองและคุณภาพชีวิตหลังเกษียณ ข้อมูลควรจำแนกตามอายุ รายได้ อาชีพ พื้นที่ และสถานะความเปราะบาง เพื่อให้เห็นกลุ่มที่ยังเข้าไม่ถึงประโยชน์จากนโยบาย (World Health Organization, 2025) ผลการประเมินต้องถูกนำกลับมาใช้ปรับรูปแบบบริการ กลุ่มเป้าหมาย และวิธีดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง พร้อมเปิดเผยผลและรับฟังความคิดเห็นจากประชาชน เพื่อให้ระบบสามารถเรียนรู้และปรับตัวตามบริบทที่เปลี่ยนแปลง (รัชฎา จอปา และตวงทิพย์ เชื้อผู้ดี, 2568)

สรุป การขับเคลื่อนนโยบายเกษียณสำราญอย่างยั่งยืนต้องอาศัยการทำงานเชื่อมโยงตั้งแต่บุคคล ครอบครัว สถานประกอบการ ชุมชน ท้องถิ่น จนถึงรัฐบาลกลาง โดยมีข้อมูล บุคลากร งบประมาณ และระบบประเมินผลรองรับอย่างต่อเนื่อง กลไกเหล่านี้ทำหน้าที่สนับสนุนองค์ประกอบของโมเดล 5P ให้เกิดขึ้นจริง กล่าวคือ Pocket ต้องอาศัยระบบการออมและหลักประกันรายได้ Physical ต้องอาศัยการส่งเสริมสุขภาพและการป้องกันโรค Place ต้องอาศัยการจัดสภาพบ้านและชุมชนที่เหมาะสม People ต้องอาศัยครอบครัวและเครือข่ายทางสังคม และ Purpose ต้องอาศัยงาน การเรียนรู้ และบทบาทที่มีความหมาย เมื่อทั้งห้าด้านถูกขับเคลื่อนผ่านระบบที่เชื่อมโยงกัน นโยบายจึงจะก้าวพ้นจากกิจกรรมระยะสั้นและกลายเป็นกลไกที่ช่วยให้ประชาชนเตรียมพร้อมก่อนวัยเกษียณได้อย่างทั่วถึง ต่อเนื่อง และยั่งยืน

องค์ความรู้ใหม่

จากการสังเคราะห์แนวคิดและงานวิชาการเกี่ยวกับการเตรียมความพร้อมก่อนเกษียณ พบว่าองค์ความรู้เดิมส่วนใหญ่มักอธิบายความพร้อมเป็นรายด้าน เช่น การเงิน สุขภาพ ที่อยู่อาศัย ความสัมพันธ์ทางสังคม หรือการมีงานและกิจกรรมหลังเกษียณ แต่ยังมีลักษณะแยกส่วนและยังขาดกรอบที่เชื่อมโยงองค์ประกอบเหล่านี้เข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ ผู้เขียนจึงพัฒนา โมเดล 5P เกษียณสำราญ ขึ้นจากการจัดกลุ่มประเด็นที่มีหน้าที่และความสัมพันธ์ใกล้เคียงกัน โดยพิจารณาจาก 3 หลักเกณฑ์สำคัญ ได้แก่ 1. ความจำเป็นต่อการพึ่งพาตนเองหลังเกษียณ 2. ผลต่อคุณภาพชีวิตและความสามารถในการดำรงชีวิต และ 3. ความสามารถในการนำไปใช้ประเมิน วางแผน และออกแบบการเตรียมความพร้อมได้จริง ทั้งนี้ การจัดกลุ่มดังกล่าวไม่ได้มุ่งเพียงรวบรวมประเด็นที่มีอยู่เดิมมาเรียงใหม่ แต่เป็นการพิจารณาว่าแต่ละประเด็นทำหน้าที่อย่างไรต่อชีวิตหลังเกษียณ และควรเชื่อมโยงกับองค์ประกอบอื่นในลักษณะใด จึงนำไปสู่การจำแนกความพร้อมออกเป็น 5 มิติหลัก ได้แก่ ฐานทรัพยากรทางการเงิน สุขภาวะกายและใจ สภาพแวดล้อมในการดำรงชีวิต เครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม และบทบาทหรือเป้าหมายที่ทำให้ชีวิตยังคงมีคุณค่า ซึ่งทั้ง 5 มิติมีความสัมพันธ์เกื้อหนุนกันและไม่สามารถพิจารณาแยกขาดจากกันได้ ความเปราะบางในด้านหนึ่งอาจส่งผลต่อความพร้อมในด้านอื่น ขณะที่ความเข้มแข็งในบางด้านสามารถช่วยชดเชยและสนับสนุนการปรับตัวหลังเกษียณได้ ดังนั้น โมเดล 5P จึงถูกพัฒนาขึ้นเพื่อทำหน้าที่เป็นกรอบองค์รวมที่เชื่อมโยงความพร้อมหลายมิติให้อยู่ในโครงสร้างเดียวกัน และสามารถนำไปใช้ได้ทั้งในระดับบุคคล ครอบครัว สถานประกอบการ ชุมชน และเชิงนโยบาย ดังภาพที่ 1 ดังนี้

ภาพที่ 1 โมเดล 5P เกษียณสำราญ

จากหลักเกณฑ์ดังกล่าว ประเด็นด้านรายได้ เงินออม หนี้สิน และหลักประกันทางเศรษฐกิจถูกรวมเป็น Pocket เพราะทำหน้าที่เป็นฐานทรัพยากรของชีวิตหลังเกษียณ ประเด็นด้านสุขภาพกาย สุขภาพจิต และความสามารถในการดำเนินชีวิตถูกรวมเป็น Physical เพราะเป็นฐานของการพึ่งพาตนเอง ประเด็นด้านที่อยู่อาศัย ความปลอดภัย และสิ่งแวดล้อมถูกรวมเป็น Place เพราะเป็นเงื่อนไขของการใช้ชีวิตอย่างปลอดภัยและเป็นอิสระ ประเด็นด้านครอบครัว เพื่อน ชุมชน และเครือข่ายช่วยเหลือถูกรวมเป็น People เพราะเป็นฐานของการเกื้อหนุนทางสังคม ส่วนประเด็นด้านงาน การเรียนรู้ บทบาทหลังเกษียณ เป้าหมาย และความหมายของชีวิตถูกรวมเป็น Purpose เพราะเป็นองค์ประกอบที่ช่วยรักษาคุณค่าและแรงจูงใจในการดำรงชีวิตหลังสิ้นสุดบทบาทการทำงานประจำ

ความใหม่ของโมเดล 5P จึงไม่ได้อยู่ที่การสร้างประเด็นใหม่ที่ไม่เคยมีการกล่าวถึงมาก่อน แต่เกิดจากการสังเคราะห์องค์ความรู้เดิมที่กระจัดกระจายให้เป็นกรอบเดียวที่เชื่อมโยงกัน และเปลี่ยนจากการมองความพร้อมก่อนเกษียณแบบแยกส่วนไปสู่การมองเป็นระบบ โดยทั้ง 5 องค์ประกอบมีความสัมพันธ์เกื้อหนุนกัน ความพร้อมด้านหนึ่งสามารถเสริมหรือจำกัดอีกด้านหนึ่งได้ เช่น ความมั่นคงทางการเงินส่งผลต่อการเข้าถึงบริการสุขภาพและการปรับปรุงที่อยู่อาศัย สุขภาพที่ดีเอื้อต่อการทำงานและการมีส่วนร่วมทางสังคม ขณะที่เครือข่ายสังคมและการมีเป้าหมายชีวิตช่วยสนับสนุนการปรับตัวหลังเกษียณ ดังนั้น การประเมินความพร้อมจึงไม่ควรพิจารณาเพียงด้านใดด้านหนึ่ง แต่ต้องพิจารณาความสมดุลของทั้งระบบ และอีกประการหนึ่งที่สำคัญ คือ ความใหม่ของโมเดลนี้อยู่ที่การเชื่อมแนวคิดเชิงวิชาการกับการประยุกต์ใช้เชิงนโยบาย กล่าวคือ โมเดล 5P สามารถใช้ได้ทั้งในระดับบุคคลเพื่อประเมินจุดแข็งและจุดที่ต้องพัฒนา ระดับครอบครัวเพื่อใช้วางแผนร่วมกัน ระดับสถานประกอบการเพื่อออกแบบโปรแกรมเตรียมเกษียณ และระดับชุมชนหรือภาครัฐเพื่อกำหนดบริการและตัวชี้วัดร่วมกัน ทำให้การเตรียมความพร้อมก่อนเกษียณไม่จำกัดอยู่ที่การให้ความรู้เรื่องการออมหรือการดูแลสุขภาพเพียงด้านเดียว แต่สามารถเชื่อมโยงไปสู่การจัดการความพร้อมตลอดช่วงชีวิตอย่างเป็นระบบ

ดังนั้น โมเดล 5P เกษียณสำราญ จึงเป็นการเพิ่มคุณค่าให้กับองค์ความรู้เดิมผ่านการจัดระบบใหม่ โดยเปลี่ยนจากการรวบรวมประเด็นความพร้อมหลายด้าน มาเป็นกรอบเชิงสัมพันธ์ที่ประกอบด้วย Pocket, Physical, Place, People และ Purpose ซึ่งสามารถใช้ทั้งเพื่อการประเมิน การวางแผน และการกำหนดนโยบายได้ในกรอบเดียว จุดเด่นของโมเดลจึงอยู่ที่ความเป็นองค์รวม ความเชื่อมโยงระหว่างองค์ประกอบ และความสามารถในการนำไปใช้จริงตั้งแต่วัยทำงานจนถึงหลังเกษียณ

สรุป

การเตรียมความพร้อมก่อนเกษียณควรถูกมองเป็นกระบวนการตลอดช่วงชีวิต มากกว่าการเตรียมตัวเฉพาะในระยะใกล้เกษียณหรือมุ่งเน้นเพียงด้านการเงิน เพราะความมั่นคงในวัยเกษียณเกิดจากความเชื่อมโยงระหว่างทรัพยากรทางเศรษฐกิจ สุขภาวะกายและใจ สภาพแวดล้อม ความสัมพันธ์ทางสังคม ตลอดจนบทบาทและความหมายของชีวิต จากการสังเคราะห์แนวคิดและข้อเสนอทางวิชาการ ผู้เขียนจึงพัฒนาโมเดล 5P เกษียณสำราญเพื่อจัดระบบความพร้อมที่เดิมกระจัดกระจายให้อยู่ในกรอบเดียวกัน โดยจุดสำคัญของโมเดลมิได้อยู่ที่การกำหนดองค์ประกอบใหม่ทั้งหมด แต่เป็นการเชื่อมโยงองค์ความรู้เดิมให้สามารถใช้ประเมิน วางแผน และขับเคลื่อนการเตรียมความพร้อมได้ตั้งแต่ระดับบุคคล ครอบครัว สถานประกอบการ ชุมชน จนถึงระดับนโยบาย ทั้งนี้ การนำแนวคิดดังกล่าวไปใช้ให้เกิดผลจำเป็นต้องมีระบบข้อมูล กลไกประสานงาน งบประมาณ บุคลากร และการติดตามประเมินผลที่ต่อเนื่อง เพื่อไม่ให้การเตรียมเกษียณเป็นเพียงกิจกรรมเฉพาะช่วงเวลา ดังนั้น การศึกษานี้จึงเป็นการสังเคราะห์เชิงวิชาการจากเอกสาร งานวิจัย และข้อมูลที่เกี่ยวข้อง จึงยังไม่มีการทดสอบโมเดล 5P ด้วยข้อมูลเชิงประจักษ์ในกลุ่มประชากรหรือพื้นที่เฉพาะ อีกทั้งองค์ประกอบและตัวชี้วัดในแต่ละด้านยังอาจต้องปรับให้เหมาะสมกับความแตกต่างด้านอาชีพ รายได้ สถานภาพครอบครัว และบริบทพื้นที่ และการศึกษาต่อไปควรนำโมเดลไปทดลองใช้ พัฒนาเครื่องมือประเมินความพร้อม และตรวจสอบความเหมาะสมของตัวชี้วัดในกลุ่มประชากรที่หลากหลาย เพื่อให้สามารถต่อยอดจากกรอบเชิงแนวคิดไปสู่เครื่องมือเชิงนโยบายและการปฏิบัติที่มีความแม่นยำและใช้ได้จริงมากยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

กรมกิจการผู้สูงอายุ. (2567). สถานการณ์ผู้สูงอายุไทย พ.ศ. 2566. กรุงเทพฯ: กรมกิจการผู้สูงอายุ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.

กวินธิดา จีนเมือง และคณะ. (2568). การเตรียมความพร้อมก่อนเข้าสู่สังคมสูงวัย. วารสารการแพทย์และสาธารณสุข มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, 8(1), 73–84.

กองยุทธศาสตร์และแผนงาน กรมกิจการผู้สูงอายุ. (2567). เติมรู้ เตรียมพร้อม ก่อนสูงวัย. กรุงเทพฯ: กรมกิจการผู้สูงอายุ.

กองส่งเสริมศักยภาพผู้สูงอายุ กรมกิจการผู้สูงอายุ. (2566). แผนปฏิบัติการด้านผู้สูงอายุ ระยะที่ 3 (พ.ศ. 2566–2580). สืบค้น 15 กรกฎาคม 2569 จาก https://www.dop.go.th/th/laws/1/28/843.

จิตนธี ริชชี่ และกนกพร สัยยะสิทธิพานิชย์. (2566). ความต้องการการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุในเขตภาคเหนือตอนบน. วารสารมหาวิทยาลัยพายัพ, 33(2), 1–17.

เฉลิมวงศ์ ธรรมพิชิตศึก และคณะ. (2568). แนวทางการพัฒนาอาชีพผู้สูงอายุสู่สังคมยุคดิจิทัล: กรณีศึกษาศูนย์พัฒนาคุณภาพชีวิตและส่งเสริมอาชีพผู้สูงอายุ จังหวัดมหาสารคาม. วารสารอินทนิลทักษิณสารมหาวิทยาลัยทักษิณ, 20(2), 127–151.

นิชนันท์ บุญโข และคณะ. (2568). สูงวัยไม่เกษียณ: การจัดการทุนมนุษย์ในยุคประชากรเปลี่ยนผ่าน. วารสารพุทธนวัตกรรมและการจัดการ, 8(3), 316–327.

แพรวไพลิน วงษ์สินธุวิเศษ. (2568). เตรียมพร้อมเกษียณอย่างไรให้มีกินใช้ตลอดชีวิต. สืบค้น 15 กรกฎาคม 2569 จาก https://shorturl.asia/sirt2.

รัชฎา จอปา และตวงทิพย์ เชื้อผู้ดี. (2568). การพัฒนารูปแบบเป็นชุมชนที่เป็นมิตรกับผู้สูงอายุแบบมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายในเขตสุขภาพที่ 2. วารสารสิ่งแวดล้อมศึกษาการแพทย์และสุขภาพ, 10(4), 156–168.

สาระ ล่ำซำ. (2565). แนวทางการเตรียมความพร้อมทางการเงินของวัยแรงงานไทยเพื่อรองรับการเข้าสู่การเป็นผู้สูงอายุ. วารสารรัฏฐาภิรักษ์, 64(1), 31-41.

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2568). สศช. จัดงาน เวทีแลกเปลี่ยนบทเรียนจากต่างประเทศเพื่อรับมือกับสังคมสูงวัยระดับสุดยอด. สืบค้นเมื่อ 16 กรกฎาคม 2569 จาก https://www.nesdc.go.th/shr24092025/.

สิริวิมล ไชยมงคล และคณะ. (2566). การเตรียมความพร้อมก่อนวัยสูงอายุของพยาบาลวิชาชีพ: กรณีศึกษาโรงพยาบาลพะเยา. วารสารวิจัยทางวิทยาศาสตร์สุขภาพ วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนี จังหวัดนนทบุรี, 17(1), 90–101.

อุมาพร กาญจนคลอด และธารินี จริยาปยุกต์เลิศ. (2567). การจัดการความพร้อมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต่อการเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุในอำเภอนบพิตำ จังหวัดนครศรีธรรมราช. วารสารนาคบุตรปริทรรศน์, 16(1), 134-146.

Chongthawonsatid, S. (2022). Socioeconomic status and health condition of the older adult and elderly population in Thailand. Thai Journal of Public Health, 52(1), 79–87.

La Rue, C. J. et al. (2022). A meta-analysis of retirement adjustment predictors. Journal of Vocational Behavior, 136, 103723.

Pengpid, S. & Peltzer, K. (2023). Prevalence and associated factors of incident and persistent loneliness among middle-aged and older adults in Thailand. BMC Psychology, 11, Article 70.

World Health Organization Regional Office for Europe. (2023). Promoting physical activity and healthy diets for healthy ageing in the WHO European Region. Retrieved June 20, 2026, from https://www.who.int/europe/publications/i/item/WHO-EURO-2023-8002-47770-70520.

World Health Organization. (2023). Key steps for developing national programmes for age-friendly cities and communities. Geneva, Switzerland: World Health Organization.

_____. (2023). Healthy ageing: A priority for delivering universal health coverage. Retrieved June 20, 2026, from https://www.who.int/europe/publications/i/item/WHO-EURO-2023-8002-47770-70520.

_____. (2023). Progress report on the United Nations Decade of Healthy Ageing, 2021–2023. Retrieved June 20, 2026, from https://www.who.int/publications/i/item/9789240079694.

_____. (2025). Measuring the progress and impact of the UN Decade of Healthy Ageing (2021–2030): Framework and indicators recommended by WHO Technical Advisory Group. Retrieved June 20, 2026, from https://www.who.int/publications/i/item/9789240104181.

วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์
JOURNAL OF INTERDISCIPLINARY INNOVATION REVIEW
ปีที่ 9 ฉบับที่ 5 กันยายน – ตุลาคม 2569 Vol. 9 No. 5 September – October 2026

บทความวิชาการ

ดุลยภาพเชิงรุกในนโยบายการต่างประเทศไทยท่ามกลางการแข่งขันระหว่างสหรัฐอเมริกากับจีน

PROACTIVE EQUILIBRIUM IN THAILAND'S FOREIGN POLICY AMID U.S.-CHINA RIVALRY

อภิญญา ฉัตรช่อฟ้า*, อนุภูมิ โซวเกษม, วัชรินทร์ ชาญศิลป์
Apinya Chatchofah*, Anubhumi Sowkasem, Vacharin Chansilp
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Faculty of Social Sciences, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
*Corresponding Author E-mail: apinyarchatcorfa@gmail.com
Received June 22, 2026; Revised July 28, 2026; Accepted August 3, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มุ่งวิเคราะห์นโยบายการต่างประเทศของไทยท่ามกลางการแข่งขันระหว่างมหาอำนาจสหรัฐอเมริกาและสาธารณรัฐประชาชนจีน ซึ่งเป็นบริบทสำคัญที่ส่งผลต่อภูมิรัฐศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในศตวรรษที่ 21 การแข่งขันดังกล่าวมิได้จำกัดอยู่เฉพาะมิติความมั่นคงทางทหารเท่านั้น หากยังครอบคลุมด้านเศรษฐกิจ เทคโนโลยี ห่วงโซ่อุปทาน โครงสร้างพื้นฐาน พลังงาน ความมั่นคงไซเบอร์ และการสร้างอิทธิพลผ่านกลไกระหว่างประเทศ ประเทศไทยในฐานะรัฐขนาดกลางของภูมิภาคจึงต้องดำเนินนโยบายต่างประเทศอย่างรอบคอบ เพื่อรักษาความสัมพันธ์กับสหรัฐฯ ในฐานะพันธมิตรด้านความมั่นคงและหุ้นส่วนเชิงยุทธศาสตร์ ขณะเดียวกันก็ต้องรักษาความสัมพันธ์กับจีนในฐานะหุ้นส่วนสำคัญด้านเศรษฐกิจ การค้า การลงทุน โครงสร้างพื้นฐาน และความเชื่อมโยงภูมิภาค ใช้กรอบแนวคิดทางความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ได้แก่ แนวคิดสัจนิยม แนวคิดดุลแห่งอำนาจ แนวคิดเสรีนิยมเชิงสถาบัน แนวคิดการถ่วงดุลความเสี่ยง หรือ Hedging และแนวคิดการทูตไผ่ลู่ลม เพื่ออธิบายลักษณะ จุดแข็ง และข้อจำกัดของนโยบายการต่างประเทศไทยในบริบทการแข่งขันของมหาอำนาจ ข้อวิเคราะห์สำคัญชี้ว่า ไทยไม่ควรดำเนินนโยบายแบบเลือกข้างอย่างเด็ดขาด และไม่ควรวางตนเป็นกลางแบบนิ่งเฉย หากควรพัฒนาการทูตไผ่ลู่ลมไปสู่ดุลยภาพเชิงรุก หรือการลู่ลมอย่างมีทิศทาง กล่าวคือ ยืดหยุ่นแต่ไม่ไร้หลักการ ร่วมมือกับทุกฝ่ายแต่ไม่พึ่งพิงฝ่ายใดมากเกินไป และรักษาผลประโยชน์แห่งชาติเป็นศูนย์กลาง อาเซียนควรเป็นพื้นที่กลางทางยุทธศาสตร์ของไทยในการลดแรงกดดันจากการแข่งขันสหรัฐฯ-จีน เพิ่มอำนาจต่อรอง และสร้างความชอบธรรมทางการทูต ขณะเดียวกัน ไทยต้องเสริมสร้างภูมิคุ้มกันภายในประเทศ ทั้งด้านเศรษฐกิจ เทคโนโลยี ทุนมนุษย์ และสมรรถนะรัฐ เพื่อให้สามารถดำรงอิสระทางยุทธศาสตร์และรักษาบทบาทที่สร้างสรรค์ในภูมิภาคได้อย่างยั่งยืน
คำสำคัญ: นโยบายการต่างประเทศไทย, สหรัฐฯ-จีน, การทูตไผ่ลู่ลม, ดุลยภาพเชิงรุก, อาเซียน

Abstract

This academic article analyzes Thailand's foreign policy amid the strategic rivalry between the United States and the People's Republic of China, a major geopolitical context shaping Southeast Asia in the twenty-first century. The U.S.-China competition is no longer confined to traditional military and security dimensions but has expanded into economic

policy, technology, supply chains, infrastructure, energy, cybersecurity, and influence-building through regional and multilateral mechanisms. As a middle power in Southeast Asia, Thailand must carefully conduct its foreign policy to maintain its long-standing security alliance and strategic partnership with the United States while also preserving its close relationship with China as a key economic partner in trade, investment, infrastructure development, and regional connectivity. The article employs key concepts in international relations, including realism, balance of power, liberal institutionalism, hedging, and Thailand's traditional "bamboo diplomacy," to explain the characteristics, strengths, and limitations of Thai foreign policy under intensifying great-power competition. The central argument is that Thailand should neither choose sides rigidly nor adopt passive neutrality. Instead, Thailand should transform its traditional bamboo diplomacy into a more proactive strategic equilibrium, or "directional flexibility." This approach means remaining flexible without abandoning principles, cooperating with all major powers without becoming overly dependent on any single side, and placing national interests at the center of foreign policy decision-making. The article further argues that ASEAN should serve as Thailand's strategic middle ground for reducing pressure from U.S.-China competition, enhancing diplomatic leverage, and strengthening the legitimacy of Thailand's regional position. At the same time, Thailand must reinforce its domestic resilience in the areas of economic competitiveness, technological capability, human capital, state capacity, and strategic risk management. Such an approach will enable Thailand to preserve strategic autonomy, increase bargaining power, and play a constructive role in maintaining regional stability and sustainable development amid an increasingly complex international order.

Keywords: Thai Foreign Policy, U.S.-China Rivalry, Bamboo Diplomacy, Proactive Equilibrium, ASEAN

บทนำ

การแข่งขันระหว่างสหรัฐอเมริกาและสาธารณรัฐประชาชนจีนเป็นปรากฏการณ์สำคัญที่กำหนดทิศทางการเมืองระหว่างประเทศในคริสต์ศตวรรษที่ 21 การแข่งขันดังกล่าวมิได้เป็นเพียงความขัดแย้งระหว่างมหาอำนาจสองประเทศเท่านั้น หากยังสะท้อนการเปลี่ยนผ่านของโครงสร้างอำนาจโลกจากระเบียบระหว่างประเทศที่สหรัฐฯ เคยมีบทบาทนำอย่างเด่นชัด ไปสู่ระเบียบโลกที่มีลักษณะหลายศูนย์อำนาจมากขึ้น จีนได้ก้าวขึ้นมาเป็นมหาอำนาจทางเศรษฐกิจ เทคโนโลยี การทหาร และการทูตระหว่างประเทศ ขณะที่สหรัฐฯ ยังคงพยายามรักษาบทบาทนำในระบบระหว่างประเทศ โดยเฉพาะในภูมิภาคอินโด-แปซิฟิก การแข่งขันของทั้งสองฝ่ายจึงครอบคลุมทั้งมิติความมั่นคง การค้า เทคโนโลยี ห่วงโซ่อุปทาน โครงสร้างพื้นฐาน พลังงาน และการสร้างอิทธิพลผ่านกลไกพหุภาคี (ฐิติพงศ์ พงษ์ภมร, 2565) ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กลายเป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์สำคัญของการแข่งขันระหว่างสหรัฐฯ และจีน เนื่องจากเป็นพื้นที่เชื่อมโยงมหาสมุทรอินเดียกับมหาสมุทรแปซิฟิก เป็นเส้นทางคมนาคมทางทะเลที่สำคัญของโลก และเป็นศูนย์กลางของห่วงโซ่การผลิต การค้า การลงทุน และความมั่นคงระดับภูมิภาค ประเทศในภูมิภาคนี้จำนวนมากมีความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกับจีนอย่างลึกซึ้ง ขณะเดียวกันก็ยังต้องพึ่งพาบทบาทของสหรัฐฯ ในฐานะผู้ถ่วงดุลทางยุทธศาสตร์และ

ผู้สนับสนุนระเบียบระหว่างประเทศที่อิงกติกา สถานการณ์ดังกล่าวทำให้รัฐในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต้องดำเนินนโยบายต่างประเทศอย่างรอบคอบในลักษณะการรักษาสมดุล (Hedging) เพื่อไม่ให้ตนเองตกอยู่ภายใต้แรงกดดันของมหาอำนาจฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมากเกินไป พร้อมทั้งพยายามผลักดันและรักษาความเป็นแกนกลางของอาเซียน (ASEAN Centrality) ไว้เพื่อรับมือกับการขยายเขตอิทธิพลของมหาอำนาจ (เทอดศักดิ์ ไป่จันทึก และนิลุบล ไพเราะ, 2567)

ประเทศไทยเป็นรัฐขนาดกลางในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีความสัมพันธ์สำคัญกับทั้งสหรัฐฯ และจีน ในด้านหนึ่ง ไทยมีความสัมพันธ์ทางความมั่นคงกับสหรัฐฯ มาอย่างยาวนาน ทั้งในรูปของความร่วมมือทางทหาร การฝึกร่วม การศึกษา เทคโนโลยี และความร่วมมือเชิงยุทธศาสตร์ ในอีกด้านหนึ่ง จีนมีบทบาทสำคัญต่อไทยในด้านเศรษฐกิจ การค้า การลงทุน การท่องเที่ยว โครงสร้างพื้นฐาน และความเชื่อมโยงระดับภูมิภาค โดยเฉพาะในบริบทของอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงและโครงการเชื่อมโยงทางเศรษฐกิจระหว่างจีนกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ความสัมพันธ์ที่แนบแน่นกับทั้งสองมหาอำนาจทำให้ไทยไม่สามารถใช้นโยบายต่างประเทศแบบเลือกข้างอย่างเด็ดขาดได้ หากจำเป็นต้องแสวงหายุทธศาสตร์ที่สามารถรักษาดุลยภาพระหว่างมหาอำนาจ ควบคู่กับการปกป้องผลประโยชน์แห่งชาติ การแข่งขันระหว่างสหรัฐฯ-จีนในระยะหลังมีลักษณะซับซ้อนมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการแข่งขันด้านเทคโนโลยี ดิจิทัล ปัญญาประดิษฐ์ เซมิคอนดักเตอร์ ความมั่นคงไซเบอร์ และโครงสร้างพื้นฐานข้อมูล ซึ่งกลายเป็นแนวรบใหม่ ของการแข่งขันเชิงยุทธศาสตร์ระหว่างมหาอำนาจ งานศึกษาของศูนย์ศึกษาการต่างประเทศชี้ว่า การแข่งขันทางเทคโนโลยีระหว่างสหรัฐฯ กับจีนมีนัยสำคัญต่อภูมิภาคเอเชียตะวันออกและประเทศไทย เพราะเกี่ยวข้องโดยตรงกับความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ความสามารถในการแข่งขัน และโครงสร้างพื้นฐานดิจิทัลของประเทศ (ยุทธฤทธิ์ บุนนาค และคณะ, 2564) ดังนั้น นโยบายการต่างประเทศของไทยจึงมิอาจพิจารณาเฉพาะมิติความสัมพันธ์ทางการทูตแบบดั้งเดิม แต่ต้องเชื่อมโยงกับยุทธศาสตร์เศรษฐกิจ เทคโนโลยี และความมั่นคงรูปแบบใหม่ด้วย

ในทางทฤษฎี ประเด็นนโยบายการต่างประเทศของไทยท่ามกลางการแข่งขันระหว่างสหรัฐฯ-จีน สามารถอธิบายได้ผ่านกรอบแนวคิดความสัมพันธ์ระหว่างประเทศหลายแนวทาง แนวคิดสัจนิยมทางการเมืองระหว่างประเทศมองว่า ระบบระหว่างประเทศมีลักษณะอนาธิปไตย กล่าวคือไม่มีอำนาจสูงสุดที่ควบคุมรัฐทั้งหมดได้ รัฐจึงต้องแสวงหาความมั่นคงและความอยู่รอดของตนเองผ่านการประเมินดุลอำนาจและการดำเนินยุทธศาสตร์ที่เหมาะสม (Waltz, 1979) ในกรอบนี้ ไทยจำเป็นต้องรักษาระยะห่างเชิงยุทธศาสตร์จากมหาอำนาจทั้งสองฝ่าย เพื่อป้องกันมิให้ตนเองตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมากเกินไป ขณะเดียวกัน แนวคิดเสรีนิยมเชิงสถาบันให้ความสำคัญกับบทบาทของสถาบันระหว่างประเทศ กติกา และกลไกพหุภาคีในการลดความไม่แน่นอนและสร้างความร่วมมือระหว่างรัฐ (Keohane, 1984) สำหรับไทย อาเซียนจึงมิใช่เพียงเวทีทางการทูต แต่เป็นเครื่องมือเชิงยุทธศาสตร์ที่ช่วยเพิ่มอำนาจต่อรองของประเทศขนาดกลางและขนาดเล็กในภูมิภาค กระทรวงการต่างประเทศได้ให้ความสำคัญกับการทูตพหุภาคีและความร่วมมือระดับภูมิภาค โดยเฉพาะบทบาทของอาเซียน ความร่วมมือในอนุภูมิภาค และการสร้างหุ้นส่วนทางเศรษฐกิจที่หลากหลาย เพื่อส่งเสริมผลประโยชน์ของไทยในระยะยาว (กระทรวงการต่างประเทศ, 2566)

นอกจากนี้ แนวคิด Hedging หรือยุทธศาสตร์การถ่วงดุลความเสี่ยง เป็นกรอบคิดสำคัญในการอธิบายนโยบายของรัฐที่ไม่ต้องการเลือกข้างโดยสมบูรณ์ แต่เลือกสร้างความสัมพันธ์กับหลายฝ่ายพร้อมกัน เพื่อรักษาประโยชน์จากความร่วมมือและลดความเสี่ยงจากความไม่แน่นอนของระบบระหว่างประเทศ (Kuik, 2008) แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับลักษณะการทูตของไทยที่มักถูกอธิบายว่าเป็น “การทูตไผ่ลู่ลม” กล่าวคือ การปรับตัวอย่างยืดหยุ่นตามสภาวะแวดล้อมระหว่างประเทศ โดยไม่เผชิญหน้ากับมหาอำนาจโดยตรง ภายใต้การแข่งขันสหรัฐฯ-จีนที่ทวีความเข้มข้นมากขึ้น การทูตไผ่ลู่ลมแบบเดิมอาจไม่เพียงพอ หากขาดทิศทาง

เชิงยุทธศาสตร์ที่ชัดเจนและขาดความสามารถในการเพิ่มอำนาจต่อรองของประเทศ ในมิติเศรษฐกิจ การแข่งขันระหว่างสหรัฐฯ-จีนยังสัมพันธ์กับการจัดระเบียบห่วงโซ่อุปทานโลก การย้ายฐานการผลิต การลงทุนในอุตสาหกรรมแห่งอนาคต และกรอบความร่วมมือทางเศรษฐกิจใหม่ ๆ เช่น กรอบเศรษฐกิจอินโด-แปซิฟิก หรือ IPEF ซึ่งเป็นกลไกที่สหรัฐฯ ใช้เพื่อเสริมสร้างบทบาททางเศรษฐกิจในภูมิภาค โดยเกี่ยวข้องกับประเด็นห่วงโซ่อุปทาน เศรษฐกิจสะอาด เศรษฐกิจดิจิทัล และความเป็นธรรมทางเศรษฐกิจ (จุฬามณี ชาติสุวรรณ, 2567) ประเด็นนี้มีความสำคัญต่อไทย เพราะไทยต้องแสวงหาโอกาสจากการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจโลก ขณะเดียวกันก็ต้องลดความเสี่ยงจากการพึ่งพิงตลาดหรือแหล่งลงทุนใดแหล่งหนึ่งมากเกินไป

ด้วยเหตุนี้ บทความวิชาการนี้จึงมุ่งวิเคราะห์นโยบายการต่างประเทศของไทยท่ามกลางการแข่งขันระหว่างสหรัฐฯ-จีน โดยเสนอว่า ไทยไม่ควรดำเนินนโยบายแบบเลือกข้างอย่างเด็ดขาด และไม่ควรวางตนเป็นกลางแบบนิ่งเฉย หากควรพัฒนานโยบายต่างประเทศไปสู่ดุลยภาพเชิงรุก ซึ่งหมายถึงการรักษาความสัมพันธ์กับทุกฝ่ายอย่างยืดหยุ่น แต่มีหลักการ มีเป้าหมาย และมีผลประโยชน์แห่งชาติเป็นแกนกลาง การดำเนินนโยบายดังกล่าวต้องอาศัยการประสานระหว่างการทูตทวิภาคี การทูตพหุภาคี การทูตเศรษฐกิจ และการเสริมสร้างศักยภาพภายในประเทศ เพื่อให้ไทยสามารถรักษาอิสระทางยุทธศาสตร์ เพิ่มอำนาจต่อรอง และมีบทบาทสร้างสรรค์ต่อเสถียรภาพของภูมิภาคในระยะยาว

บริบทการแข่งขันระหว่างสหรัฐฯ-จีนกับภูมิรัฐศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้

การแข่งขันระหว่างสหรัฐอเมริกาและสาธารณรัฐประชาชนจีนเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ภูมิรัฐศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้เปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยสำคัญ จากเดิมที่ภูมิภาคนี้มักถูกมองว่าเป็นพื้นที่เชื่อมโยงทางเศรษฐกิจ การค้า และวัฒนธรรมระหว่างมหาสมุทรอินเดียกับมหาสมุทรแปซิฟิก ปัจจุบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้กลายเป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์ที่มหาอำนาจต่างให้ความสำคัญในฐานะจุดตัดของผลประโยชน์ด้านความมั่นคง เศรษฐกิจ เทคโนโลยี พลังงาน การคมนาคมทางทะเล และห่วงโซ่อุปทานโลก การแข่งขันดังกล่าวมิได้ปรากฏในรูปของความขัดแย้งทางทหารโดยตรงเพียงอย่างเดียว หากยังดำเนินผ่านเครื่องมือทางเศรษฐกิจ การทูต การลงทุน โครงสร้างพื้นฐาน เทคโนโลยีดิจิทัล และการสร้างอิทธิพลผ่านกรอบความร่วมมือระดับภูมิภาค

ในเชิงโครงสร้าง สหรัฐฯ ยังคงพยายามรักษาบทบาทนำในระเบียบระหว่างประเทศ โดยเฉพาะระเบียบที่อิงกติกา เสรีภาพในการเดินเรือ ความร่วมมือด้านความมั่นคงกับพันธมิตร และการคงไว้ซึ่งสมดุลอำนาจในภูมิภาคอินโด-แปซิฟิก ยุทธศาสตร์อินโด-แปซิฟิกของสหรัฐฯ จึงมิได้เป็นเพียงนโยบายภูมิภาคเท่านั้น แต่เป็นกรอบยุทธศาสตร์ที่สะท้อนความพยายามของสหรัฐฯ ในการรักษาความเป็นผู้นำทางการเมือง เศรษฐกิจ และความมั่นคงในภูมิภาคที่มีความสำคัญต่อเศรษฐกิจโลก ขณะที่จีนก้าวขึ้นมาเป็นมหาอำนาจที่มีอิทธิพลเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ผ่านการขยายบทบาทด้านการค้า การลงทุน โครงการโครงสร้างพื้นฐาน ความร่วมมือด้านเทคโนโลยี และการริเริ่มกรอบความร่วมมือระหว่างประเทศในรูปแบบใหม่ ความเคลื่อนไหวของจีนจึงมิได้จำกัดอยู่เฉพาะการเติบโตทางเศรษฐกิจ แต่ยังสะท้อนความพยายามในการสร้างบทบาทนำเชิงสถาบันและเชิงบรรทัดฐานในระบบระหว่างประเทศด้วย

เอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีความสำคัญต่อการแข่งขันระหว่างสหรัฐฯ-จีนด้วยเหตุผลหลายประการ ประการแรก ภูมิภาคนี้ตั้งอยู่ในตำแหน่งภูมิศาสตร์ที่เป็นทางผ่านของเส้นทางคมนาคมทางทะเลสำคัญของโลก โดยเฉพาะช่องแคบมะละกาและทะเลจีนใต้ ซึ่งเป็นเส้นทางขนส่งสินค้า พลังงาน และวัตถุดิบที่มีความสำคัญต่อเศรษฐกิจโลก ประการที่สอง ภูมิภาคนี้เป็นตลาดขนาดใหญ่และเป็นฐานการผลิตสำคัญของห่วงโซ่อุปทานโลก โดยเฉพาะในบริบทที่บริษัทข้ามชาติจำนวนมากเริ่มปรับยุทธศาสตร์การผลิตเพื่อลดความเสี่ยงจากความตึงเครียดทางการค้าระหว่างสหรัฐฯ กับจีน ประการที่สาม เอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นพื้นที่ที่มีความ

หลากหลายทางการเมือง เศรษฐกิจ และความมั่นคง ทำให้มหาอำนาจสามารถใช้เครื่องมือทางการทูตและเศรษฐกิจเพื่อสร้างความสัมพันธ์กับประเทศต่าง ๆ ได้หลายรูปแบบ

การแข่งขันระหว่างสหรัฐฯ-จีนยังมีมิติสำคัญในทะเลจีนใต้ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับเสรีภาพในการเดินเรือ การอ้างสิทธิทางทะเล ทรัพยากรธรรมชาติ และอธิปไตยของประเทศชายฝั่ง แม้ประเทศไทยมิใช่รัฐคู่พิพาทโดยตรงในทะเลจีนใต้ แต่เสถียรภาพของพื้นที่ดังกล่าวย่อมมีผลต่อไทยในฐานะประเทศสมาชิกอาเซียนและประเทศที่พึ่งพาการค้าระหว่างประเทศอย่างสูง ความไม่มั่นคงในทะเลจีนใต้สามารถส่งผลต่อเส้นทางการขนส่ง ความเชื่อมั่นทางเศรษฐกิจ และความเป็นเอกภาพของอาเซียน ดังนั้น ไทยจึงไม่สามารถมองประเด็นทะเลจีนใต้เป็นเรื่องไกลตัว หากต้องพิจารณาในฐานะองค์ประกอบหนึ่งของความมั่นคงภูมิภาคและความมั่นคงทางเศรษฐกิจของประเทศ

นอกจากทะเลจีนใต้แล้ว อนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงก็เป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่สะท้อนการแข่งขันเชิงอิทธิพลระหว่างมหาอำนาจ จีนมีบทบาทสำคัญในลุ่มน้ำโขงผ่านโครงการโครงสร้างพื้นฐาน การเชื่อมโยงทางเศรษฐกิจเขื่อน การค้า และการลงทุน ขณะที่สหรัฐฯ ญี่ปุ่น เกาหลีใต้ อินเดีย ออสเตรเลีย และสหภาพยุโรป ต่างก็มีกรอบความร่วมมือกับประเทศลุ่มน้ำโขงในมิติการพัฒนา ความมั่นคงมนุษย์ สิ่งแวดล้อม และธรรมาภิบาล การที่ลุ่มน้ำโขงกลายเป็นพื้นที่แข่งขันของหลายขั้วอำนาจทำให้ไทยในฐานะประเทศศูนย์กลางของแผ่นดินใหญ่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต้องดำเนินนโยบายอย่างระมัดระวัง โดยเฉพาะการรักษาสมดุลระหว่างการใช้ประโยชน์จากโอกาสทางเศรษฐกิจกับการป้องกันความเสี่ยงด้านอธิปไตย สิ่งแวดล้อม และความมั่นคงของชุมชนชายแดน

ในมิติเศรษฐกิจ การแข่งขันระหว่างสหรัฐฯ-จีนส่งผลต่อการปรับโครงสร้างห่วงโซ่อุปทานโลกอย่างชัดเจน สงครามการค้า มาตรการควบคุมเทคโนโลยี การจำกัดการส่งออกชิปและอุปกรณ์ขั้นสูง ตลอดจนแนวคิดการลดความเสี่ยงจากการพึ่งพาจีนมากเกินไป ทำให้ประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กลายเป็นพื้นที่รองรับการย้ายฐานการผลิตและการลงทุนใหม่ ประเทศในภูมิภาคจึงได้รับทั้งโอกาสและความเสี่ยง กล่าวคือมีโอกาสดึงดูดการลงทุนจากต่างประเทศมากขึ้น แต่ในขณะเดียวกันก็อาจถูกดึงเข้าไปเกี่ยวข้องกับมาตรการทางเศรษฐกิจของมหาอำนาจ หากไม่สามารถกำหนดมาตรฐานด้านการค้า การลงทุน และเทคโนโลยีที่รอบคอบเพียงพอ การแข่งขันด้านเทคโนโลยีระหว่างสหรัฐฯ กับจีนจึงมีนัยสำคัญต่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจและขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศในภูมิภาค รวมถึงประเทศไทยด้วย (ยุทธฤทธิ์ บุนนาค และคณะ, 2564)

ในระดับภูมิภาค อาเซียนพยายามรักษาบทบาทของตนผ่านแนวคิดความเป็นแกนกลางของอาเซียนและการเสนอ ASEAN Outlook on the Indo-Pacific หรือ AOIP ซึ่งเน้นหลักความเปิดกว้าง ความครอบคลุม ความโปร่งใส การเคารพกติกา และการส่งเสริมความร่วมมือแทนการเผชิญหน้า (Association of Southeast Asian Nations, 2019) ความเป็นแกนกลางของอาเซียนต้องเผชิญข้อจำกัดจากความแตกต่างของผลประโยชน์ระหว่างประเทศสมาชิก บางประเทศมีความใกล้ชิดทางเศรษฐกิจกับจีนมาก บางประเทศพึ่งพาสหรัฐฯ ด้านความมั่นคงมากกว่า ขณะที่บางประเทศพยายามรักษาสมดุลระหว่างทั้งสองฝ่าย ความแตกต่างดังกล่าวทำให้อาเซียนไม่สามารถแสดงจุดยืนร่วมได้อย่างเข้มแข็งในทุกประเด็น โดยเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวข้องกับมหาอำนาจโดยตรง

สำหรับประเทศไทย บริบทดังกล่าวทำให้นโยบายการต่างประเทศต้องเผชิญโจทย์ที่ซับซ้อนยิ่งขึ้น ไทยไม่อาจเลือกยืนอยู่กับสหรัฐฯ หรือจีนฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งอย่างเด็ดขาด เพราะไทยมีผลประโยชน์สำคัญ กับทั้งสองฝ่าย ในด้านความมั่นคง สหรัฐฯ ยังคงเป็นหุ้นส่วนที่มีความสำคัญต่อไทย ทั้งในด้านการทหาร การฝึกร่วม ความมั่นคงไซเบอร์ และความร่วมมือด้านเทคโนโลยี ขณะที่ในด้านเศรษฐกิจ จีนเป็นคู่ค้าสำคัญ แหล่งลงทุน แหล่งนักท่องเที่ยว และหุ้นส่วนด้านโครงสร้างพื้นฐานของไทย ดังนั้น การกำหนดนโยบายต่างประเทศของไทย

จึงต้องตั้งอยู่บนการประเมินผลประโยชน์แห่งชาติอย่างรอบด้าน มิใช่การตอบสนองต่อแรงกดดันจากมหาอำนาจฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง

ในเชิงยุทธศาสตร์ ประเทศไทยจึงควรใช้แนวทางการรักษาดุลยภาพเชิงรุก กล่าวคือ การรักษาความสัมพันธ์กับทุกฝ่ายโดยไม่สูญเสียอิสระทางนโยบาย การใช้กรอบอาเซียนเป็นเครื่องมือเพิ่มอำนาจต่อรอง และการกระจายความร่วมมือไปยังหุ้นส่วนอื่น ๆ เช่น ญี่ปุ่น อินเดีย สหภาพยุโรป เกาหลีใต้ ออสเตรเลีย และประเทศในอาเซียนด้วยกันเอง แนวทางดังกล่าวสอดคล้องกับยุทธศาสตร์การทูตพหุภาคีของไทยที่ให้ความสำคัญกับการสร้างเครือข่ายความร่วมมือหลายระดับ ทั้งระดับทวิภาคี อนุภูมิภาค ภูมิภาค และพหุภาคี เพื่อสนับสนุนผลประโยชน์ของไทยในระยะยาว (กระทรวงการต่างประเทศ, 2566)

กล่าวโดยสรุป บริบทการแข่งขันระหว่างสหรัฐฯ-จีนทำให้เอเชียตะวันออกเฉียงใต้กลายเป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์ที่มีความสำคัญมากขึ้นในระบบระหว่างประเทศ ประเทศในภูมิภาคไม่อาจหลีกเลี่ยงผลกระทบจากการแข่งขันดังกล่าวได้ แต่สามารถกำหนดยุทธศาสตร์เพื่อรักษาพื้นที่ทางนโยบายของตนเองได้ สำหรับไทย ความท้าทายสำคัญจึงมิใช่การเลือกข้าง หากอยู่ที่การรักษาสมดุลอย่างมีหลักการ การใช้ประโยชน์จากโอกาสทางเศรษฐกิจโดยไม่เพิ่มความเปราะบางทางยุทธศาสตร์ และการใช้บทบาทของอาเซียนเพื่อสร้างพื้นที่กลางทางการทูตในภูมิภาคที่กำลังเผชิญแรงกดดันจากมหาอำนาจอย่างต่อเนื่อง

ความสัมพันธ์ไทย-สหรัฐฯ พันธมิตรด้านความมั่นคงและหุ้นส่วนเชิงยุทธศาสตร์

ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับสหรัฐอเมริกาเป็นความสัมพันธ์ที่มีรากฐานยาวนานและมีลักษณะหลายมิติ ทั้งด้านการทูต ความมั่นคง การทหาร เศรษฐกิจ การศึกษา วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และความร่วมมือระดับประชาชนต่อประชาชน ในมิติประวัติศาสตร์ สหรัฐฯ เป็นหนึ่งในประเทศตะวันตกที่มีความสัมพันธ์ทางการทูตกับไทยมาอย่างต่อเนื่อง ความสัมพันธ์ดังกล่าวได้พัฒนาจากความร่วมมือทางการค้าและการทูตไปสู่ความร่วมมือด้านความมั่นคงในช่วงสงครามเย็น และต่อมาขยายไปสู่ความเป็นหุ้นส่วนเชิงยุทธศาสตร์ในบริบทภูมิภาคอินโด-แปซิฟิกร่วมสมัย

ในมิติความมั่นคง สหรัฐฯ ถือเป็นพันธมิตรสำคัญของไทยมาอย่างยาวนาน โดยเฉพาะในด้านการฝึกร่วมทางทหาร การแลกเปลี่ยนข้อมูล การพัฒนาขีดความสามารถของกองทัพ และการตอบสนองต่อภัยคุกคามรูปแบบใหม่ การฝึกคอบร้าโกลด์ หรือ Cobra Gold เป็นตัวอย่างสำคัญของความร่วมมือดังกล่าว เพราะเป็นการฝึกร่วมพหุภาคีที่ไทยและสหรัฐฯ ร่วมกันผลักดันมาอย่างต่อเนื่อง การฝึกดังกล่าวมิได้มีความหมายเพียงในเชิงการทหารเท่านั้น หากยังสะท้อนบทบาทของไทยในฐานะพื้นที่กลางของความร่วมมือด้านความมั่นคงในภูมิภาค และเป็นกลไกเสริมสร้างความสามารถในการปฏิบัติการร่วม การช่วยเหลือด้านมนุษยธรรม การบรรเทาภัยพิบัติ และการรับมือวิกฤตข้ามพรมแดน

ในบริบทการแข่งขันระหว่างสหรัฐฯ-จีน ความสัมพันธ์ด้านความมั่นคงระหว่างไทยกับสหรัฐฯ มีความสำคัญเพิ่มขึ้น เนื่องจากสหรัฐฯ ให้ความสำคัญกับภูมิภาคอินโด-แปซิฟิกในฐานะพื้นที่ยุทธศาสตร์หลักของศตวรรษที่ 21 สหรัฐฯ พยายามธำรงระเบียบระหว่างประเทศที่อิงกติกา เสรีภาพในการเดินเรือ ความมั่นคงของเส้นทางคมนาคมทางทะเล และความร่วมมือกับพันธมิตรและหุ้นส่วนในภูมิภาค สำหรับไทย ความร่วมมือกับสหรัฐฯ จึงมีความสำคัญต่อการรักษาความมั่นคงทางยุทธศาสตร์ การพัฒนาขีดความสามารถทางทหาร และการเข้าถึงองค์ความรู้ด้านเทคโนโลยีและความมั่นคงรูปแบบใหม่

ความสัมพันธ์ไทย-สหรัฐฯ มิได้จำกัดอยู่เฉพาะมิติความมั่นคงแบบดั้งเดิมเท่านั้น แต่ได้ขยายไปสู่ความเป็นหุ้นส่วนเชิงยุทธศาสตร์ที่ครอบคลุมประเด็นร่วมสมัยหลายด้าน เช่น ความมั่นคงไซเบอร์ ความมั่นคงทางสาธารณสุข การต่อต้านอาชญากรรมข้ามชาติ การค้ามนุษย์ การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ พลังงานสะอาด

ห่วงโซ่อุปทาน และเศรษฐกิจดิจิทัล แถลงการณ์ไทย-สหรัฐฯ ว่าด้วยพันธมิตรและหุ้นส่วนเชิงยุทธศาสตร์ สะท้อนให้เห็นว่า ทั้งสองประเทศมุ่งขยายความร่วมมือจากฐานความมั่นคงเดิมไปสู่ประเด็นเศรษฐกิจและความมั่นคงรูปแบบใหม่ที่สอดคล้องกับภูมิรัฐศาสตร์ร่วมสมัย (Ministry of Foreign Affairs, Kingdom of Thailand, 2022)

ในด้านเศรษฐกิจ สหรัฐฯ ยังคงเป็นหุ้นส่วนสำคัญของไทย ทั้งในฐานะตลาดส่งออก แหล่งลงทุน เทคโนโลยีขั้นสูง และหุ้นส่วนด้านนวัตกรรม ความร่วมมือทางเศรษฐกิจไทย-สหรัฐฯ มีความสำคัญมากขึ้นในบริบทที่ห่วงโซ่อุปทานโลกกำลังปรับตัวจากผลของการแข่งขันสหรัฐฯ-จีน การย้ายฐานการผลิต การลดความเสี่ยงจากการพึ่งพาแหล่งผลิตเดียว และการสร้างห่วงโซ่อุปทานที่มีความยืดหยุ่น เป็นประเด็นที่ไทยสามารถใช้เป็นโอกาสในการยกระดับเศรษฐกิจของตนเอง หากสามารถพัฒนาขีดความสามารถด้านอุตสาหกรรม เทคโนโลยี ทุนมนุษย์ และมาตรฐานการลงทุนให้สอดคล้องกับความต้องการของเศรษฐกิจโลกยุคใหม่

ความสัมพันธ์ไทย-สหรัฐฯ ก็มีความท้าทายหลายประการ ประการแรก สหรัฐฯ มักให้ความสำคัญกับประเด็นประชาธิปไตย สิทธิมนุษยชน หลักนิติธรรม และธรรมาภิบาล ซึ่งบางครั้งอาจทำให้ความสัมพันธ์กับไทยมีความละเอียดอ่อน โดยเฉพาะในช่วงที่การเมืองภายในไทยเผชิญความไม่แน่นอน ประการที่สอง การที่สหรัฐฯ มีนโยบายแข่งขันเชิงยุทธศาสตร์กับจีนอย่างเข้มข้น ทำให้ประเทศพันธมิตรและหุ้นส่วนในภูมิภาครวมถึงไทย อาจเผชิญแรงกดดันในการแสดงจุดยืนต่อประเด็นที่เกี่ยวข้องกับจีน ประการที่สาม ความสัมพันธ์ด้านเศรษฐกิจระหว่างไทยกับสหรัฐฯ แม้มีความสำคัญ แต่ยังต้องแข่งขันกับบทบาททางเศรษฐกิจของจีนซึ่งมีความใกล้ชิดกับไทยมากขึ้นในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมา

ดังนั้น การดำเนินความสัมพันธ์กับสหรัฐฯ ของไทยจึงต้องอาศัยความสมดุลระหว่างการธำรงพันธมิตรเดิมกับการรักษาอิสระทางยุทธศาสตร์ กล่าวคือ ไทยควรรักษาความร่วมมือด้านความมั่นคงกับสหรัฐฯ ในฐานะพันธมิตรสำคัญ แต่ไม่ควรปล่อยให้ความสัมพันธ์ดังกล่าวทำให้ไทยถูกมองว่าเป็นส่วนหนึ่งของการปิดล้อมหรือเผชิญหน้ากับจีนโดยตรง การวางท่าทีเช่นนี้สอดคล้องกับแนวคิด hedging ที่มุ่งสร้างความร่วมมือกับหลายฝ่ายพร้อมกัน เพื่อลดความเสี่ยงและรักษาพื้นที่ทางนโยบายของรัฐขนาดกลางในระบบระหว่างประเทศที่ไม่แน่นอน (Kuik, 2008) ในเชิงนโยบาย ไทยควรใช้ความสัมพันธ์กับสหรัฐฯ เพื่อเสริมสร้างขีดความสามารถของประเทศใน 4 ด้านสำคัญ ได้แก่ 1. ความมั่นคงและการป้องกันประเทศ โดยเฉพาะการฝึกร่วม การพัฒนาทักษะกำลังพล และการรับมือภัยคุกคามรูปแบบใหม่ 2. เทคโนโลยีและนวัตกรรม โดยเฉพาะเศรษฐกิจดิจิทัล ปัญญาประดิษฐ์ ความมั่นคงไซเบอร์ และอุตสาหกรรมแห่งอนาคต 3. เศรษฐกิจและห่วงโซ่อุปทาน โดยเฉพาะการดึงดูดการลงทุนคุณภาพสูง และ 4. การศึกษาและทุนมนุษย์ โดยเฉพาะการแลกเปลี่ยนทางวิชาการ การวิจัย และการพัฒนาทักษะแรงงานยุคใหม่

ไทยควรกำหนดขอบเขตของความร่วมมือกับสหรัฐฯ อย่างรอบคอบ โดยให้ความสำคัญกับผลประโยชน์แห่งชาติเป็นหลัก การร่วมมือกับสหรัฐฯ ควรเป็นไปเพื่อเพิ่มขีดความสามารถของไทย ไม่ใช่เพื่อผูกมัดไทยเข้ากับยุทธศาสตร์ของมหาอำนาจฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งโดยอัตโนมัติ กล่าวอีกนัยหนึ่ง ไทยควรใช้พันธมิตรภาพกับสหรัฐฯ เป็นทรัพยากรเชิงยุทธศาสตร์ สำหรับการพัฒนาประเทศและการรักษาเสถียรภาพภูมิภาค แต่ในขณะเดียวกันต้องรักษาความสามารถในการตัดสินใจอย่างเป็นอิสระ

กล่าวโดยสรุป ความสัมพันธ์ไทย-สหรัฐฯ เป็นองค์ประกอบสำคัญของนโยบายการต่างประเทศไทยในยุคการแข่งขันระหว่างมหาอำนาจ สหรัฐฯ ยังคงเป็นพันธมิตรด้านความมั่นคงและหุ้นส่วนเชิงยุทธศาสตร์ที่มีบทบาทสำคัญต่อไทย แต่ความสัมพันธ์ดังกล่าวต้องถูกบริหารอย่างรอบคอบภายใต้บริบทที่จีนมีอิทธิพลทางเศรษฐกิจและภูมิรัฐศาสตร์เพิ่มขึ้น การรักษาความสัมพันธ์กับสหรัฐฯ จึงไม่ควรถูกเข้าใจว่าเป็นการเลือก

ข้าง หากควรถูกมองว่าเป็นส่วนหนึ่งของยุทธศาสตร์ดุลยภาพเชิงรุกที่ไทยใช้ในการเพิ่มอำนาจต่อรอง เสริมสร้างความมั่นคง และรักษาอิสระทางยุทธศาสตร์ของตนเองในภูมิภาคอินโด-แปซิฟิก

ความสัมพันธ์ไทย-จีน เศรษฐกิจ โครงสร้างพื้นฐาน และความเชื่อมโยงภูมิภาค

ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับสาธารณรัฐประชาชนจีนเป็นความสัมพันธ์ที่มีรากฐานทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสังคมมาอย่างยาวนาน ความใกล้ชิดดังกล่าวมักถูกอธิบายผ่านวลีทางการทูตว่า “ไทย-จีนใช่อื่นไกล พี่น้องกัน” ซึ่งสะท้อนมิติความสัมพันธ์ระดับประชาชนต่อประชาชนควบคู่กับความสัมพันธ์ระดับรัฐ ในบริบทปัจจุบัน ความสัมพันธ์ไทย-จีนมิได้จำกัดอยู่เพียงความใกล้ชิดทางวัฒนธรรมหรือการค้าแบบดั้งเดิมเท่านั้น หากได้พัฒนาไปสู่ความเป็นหุ้นส่วนเชิงยุทธศาสตร์ที่ครอบคลุมเศรษฐกิจ โครงสร้างพื้นฐาน เทคโนโลยี พลังงาน ความมั่นคงรูปแบบใหม่ และความเชื่อมโยงระดับภูมิภาค ในด้านเศรษฐกิจ จีนมีบทบาทสำคัญต่อเศรษฐกิจไทยอย่างต่อเนื่อง ทั้งในฐานะคู่ค้า แหล่งลงทุน แหล่งนักท่องเที่ยว และหุ้นส่วนด้านการพัฒนาอุตสาหกรรมใหม่ ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจไทย-จีนมีความสำคัญมากขึ้นภายใต้บริบทที่เศรษฐกิจโลกกำลังปรับตัวจากการแข่งขันระหว่างสหรัฐฯ-จีน การย้ายฐานการผลิต การปรับโครงสร้างห่วงโซ่อุปทาน และการเปลี่ยนผ่านสู่เศรษฐกิจดิจิทัลและเศรษฐกิจสีเขียว จีนจึงมิได้เป็นเพียงตลาดส่งออกหรือแหล่งนำเข้าสินค้าของไทยเท่านั้น แต่ยังเป็นตัวแสดงสำคัญที่มีผลต่อทิศทางอุตสาหกรรมแห่งอนาคตของไทย เช่น ยานยนต์ไฟฟ้า แบตเตอรี่ เซมิคอนดักเตอร์ อิเล็กทรอนิกส์ขั้นสูง พลังงานสะอาด ปัญญาประดิษฐ์ และเศรษฐกิจดิจิทัล

แถลงการณ์ร่วมไทย-จีนเมื่อปี 2568 สะท้อนทิศทางดังกล่าวอย่างชัดเจน โดยทั้งสองฝ่ายเน้นการส่งเสริมความร่วมมือด้านความยืดหยุ่นทางเศรษฐกิจ การพัฒนาคุณภาพสูง พลังงานสะอาด เศรษฐกิจดิจิทัล การพัฒนาเขียว การค้าอิเล็กทรอนิกส์ และการยกระดับห่วงโซ่อุปทาน โดยเฉพาะในอุตสาหกรรมเซมิคอนดักเตอร์ แบตเตอรี่ ยานยนต์ไฟฟ้า และอิเล็กทรอนิกส์ขั้นสูง (กระทรวงการต่างประเทศ, 2568) ประเด็นนี้มีนัยสำคัญต่อไทย เพราะไทยกำลังอยู่ในช่วงเปลี่ยนผ่านจากฐานการผลิตอุตสาหกรรมแบบเดิมไปสู่ฐานการผลิตที่ใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรมสูงขึ้น หากไทยสามารถใช้ความร่วมมือกับจีนเพื่อยกระดับความสามารถด้านเทคโนโลยีและการผลิตได้ ย่อมเป็นโอกาสในการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจที่แนบแน่นกับจีนย่อมมาพร้อมความท้าทายเชิงยุทธศาสตร์เช่นกัน ประการแรก คือ ความเสี่ยงจากการพึ่งพิงจีนมากเกินไปในบางภาคส่วน ทั้งด้านการค้า การลงทุน เทคโนโลยี และตลาดนักท่องเที่ยว หากเศรษฐกิจจีนชะลอตัวหรือเกิดความตึงเครียดระหว่างจีนกับมหาอำนาจอื่น ผลกระทบย่อมส่งผ่านมายังเศรษฐกิจไทยได้โดยตรง ประการที่สอง คือ ความท้าทายด้านการแข่งขันของผู้ประกอบการไทย โดยเฉพาะในอุตสาหกรรมที่ทุนจีนมีความสามารถสูงและเข้ามามีบทบาทเพิ่มขึ้น ประการที่สาม คือ ความเสี่ยงด้านมาตรฐานสินค้าห่วงโซ่อุปทาน และความโปร่งใสของโครงการลงทุนขนาดใหญ่ ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยกลไกกำกับดูแลที่รอบคอบและเป็นธรรม

ในด้านโครงสร้างพื้นฐาน โครงการรถไฟความเร็วสูงไทย-จีนเป็นสัญลักษณ์สำคัญของความเชื่อมโยงทางยุทธศาสตร์ระหว่างไทยกับจีน โครงการดังกล่าวมิได้เป็นเพียงโครงการคมนาคมภายในประเทศเท่านั้น หากมีความหมายในเชิงภูมิรัฐศาสตร์และเศรษฐกิจภูมิภาค เพราะเป็นส่วนหนึ่งของการเชื่อมโยงไทยกับลาว จีนตอนใต้ และเครือข่ายคมนาคมในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การเชื่อมต่อดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานภายใต้กรอบ Belt and Road Initiative หรือ BRI ของจีน และสอดรับกับเป้าหมายของไทยในการเป็นศูนย์กลางโลจิสติกส์ของภูมิภาค

โครงการรถไฟความเร็วสูงไทย-จีนระยะที่ 1 เส้นทางกรุงเทพฯ-นครราชสีมา เป็นโครงการที่รัฐบาลไทยลงทุนในงานโยธาและนำเทคโนโลยีระบบรางจากจีนมาใช้ โดยมีเป้าหมายเพื่อเชื่อมโยงการเดินทางและการขนส่งระหว่างกรุงเทพฯ กับภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ส่วนระยะที่ 2 เส้นทางนครราชสีมา-หนองคาย ได้รับความเห็นชอบจากคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 4 กุมภาพันธ์ 2568 โดยมีระยะทางประมาณ 357.12 กิโลเมตร และมีเป้าหมายสำคัญในการเชื่อมต่อไทยกับลาวและจีนผ่านจังหวัดหนองคาย (กรมประชาสัมพันธ์, 2568) ความคืบหน้าของโครงการดังกล่าวจึงเป็นตัวชี้วัดสำคัญของความสัมพันธ์ไทย-จีนในมิติความเชื่อมโยงภูมิภาค

ในเชิงยุทธศาสตร์ การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานไทย-จีนมีทั้งโอกาสและข้อควรระวัง ด้านโอกาส โครงการรถไฟความเร็วสูงสามารถช่วยเพิ่มศักยภาพด้านโลจิสติกส์ ลดต้นทุนการขนส่ง กระตุ้นเศรษฐกิจในพื้นที่ตามแนวเส้นทาง และเชื่อมโยงไทยกับตลาดจีนและประเทศเพื่อนบ้านได้มากขึ้น โดยเฉพาะภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งอาจได้รับประโยชน์จากการเป็นประตูการค้าและการคมนาคมสู่ลาวและจีนตอนใต้ ด้านข้อควรระวัง ไทยต้องพิจารณาความคุ้มค่าทางเศรษฐกิจ ภาระงบประมาณ ผลกระทบต่อชุมชน การถ่ายทอดเทคโนโลยี และผลประโยชน์ระยะยาวของประเทศ ไม่ควรมองโครงสร้างพื้นฐานเพียงในฐานะสัญลักษณ์ทางการทูต แต่ต้องประเมินในฐานะนโยบายสาธารณะที่ต้องตอบโจทย์การพัฒนาอย่างยั่งยืน

ในระดับภูมิภาค ความสัมพันธ์ไทย-จีนมีความเชื่อมโยงอย่างใกล้ชิดกับกรอบความร่วมมือในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง จีนมีบทบาทสำคัญผ่านกรอบความร่วมมือแม่โขง-ล้านช้าง ขณะที่ไทยมีบทบาทในกรอบ ACMECS และกรอบความร่วมมืออนุภูมิภาคอื่น ๆ การที่ลุ่มน้ำโขงเป็นพื้นที่สำคัญของการค้า การลงทุน พลังงาน น้ำ สิ่งแวดล้อม และความมั่นคงชายแดน ทำให้ความสัมพันธ์ไทย-จีนในพื้นที่นี้มีความสำคัญทั้งในเชิงเศรษฐกิจและภูมิรัฐศาสตร์ ไทยจึงต้องดำเนินนโยบายในลุ่มน้ำโขงอย่างสมดุล โดยใช้ประโยชน์จากความร่วมมือกับจีน ขณะเดียวกันต้องให้ความสำคัญกับธรรมาภิบาลทรัพยากรน้ำ สิ่งแวดล้อม ความมั่นคงมนุษย์ และผลประโยชน์ของชุมชนท้องถิ่น อีกมิติหนึ่งที่มีความสำคัญ คือ ความร่วมมือด้านความมั่นคงรูปแบบใหม่ ไทยและจีนให้ความสำคัญกับการต่อต้านอาชญากรรมข้ามชาติ การค้ามนุษย์ ยาเสพติด การพนันออนไลน์ อาชญากรรมไซเบอร์ และการหลอกลวงทางออนไลน์ ซึ่งเป็นปัญหาที่ขยายตัวอย่างมากในภูมิภาคลุ่มน้ำโขงและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ความร่วมมือดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าความสัมพันธ์ไทย-จีนมิได้มีเพียงมิติทางเศรษฐกิจ แต่ยังเกี่ยวข้องกับความปลอดภัยของประชาชนและความมั่นคงภายในของรัฐด้วย ไทยควรดำเนินความร่วมมือด้านความมั่นคงกับจีนโดยคำนึงถึงหลักนิติธรรม สิทธิมนุษยชน และอธิปไตยของประเทศควบคู่กันไป

เมื่อพิจารณาในภาพรวม ความสัมพันธ์ไทย-จีนเป็นทั้งโอกาสและความท้าทายต่อการต่างประเทศไทย ด้านหนึ่ง จีนเป็นหุ้นส่วนสำคัญที่สามารถสนับสนุนการค้า การลงทุน โครงสร้างพื้นฐาน เทคโนโลยี และความเชื่อมโยงภูมิภาคของไทย อีกด้านหนึ่ง ความสัมพันธ์ที่แนบแน่นกับจีนอาจเพิ่มความเปราะบางทางยุทธศาสตร์ หากไทยไม่สามารถรักษาความสมดุลระหว่างการใช้ประโยชน์จากความร่วมมือกับจีนกับการคงไว้ซึ่งอิสระทางนโยบายของตนเอง ดังนั้น ไทยควรดำเนินนโยบายต่อจีนบนฐานของความร่วมมืออย่างมียุทธศาสตร์ มิใช่ความใกล้ชิดอย่างไร้เงื่อนไข กล่าวคือ ไทยควรส่งเสริมความร่วมมือกับจีนในด้านที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ โครงสร้างพื้นฐาน และเทคโนโลยีของประเทศ แต่ต้องรักษาหลักการด้านความโปร่งใส ความคุ้มค่า ความยั่งยืน และการกระจายความเสี่ยงทางยุทธศาสตร์ควบคู่กันไป แนวทางดังกล่าวจะทำให้ไทยสามารถใช้ความสัมพันธ์กับจีนเป็นพลังขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศ โดยไม่สูญเสียอิสระในการกำหนดนโยบายต่างประเทศ

กล่าวโดยสรุป ความสัมพันธ์ไทย-จีนในยุคการแข่งขันระหว่างมหาอำนาจมีความสำคัญอย่างยิ่งต่ออนาคตของไทยในด้านเศรษฐกิจ โครงสร้างพื้นฐาน และความเชื่อมโยงภูมิภาค จีนเป็นหุ้นส่วนที่มีบทบาทสูงต่อการพัฒนาเศรษฐกิจไทยและการเชื่อมโยงไทยกับภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ไทยต้องบริหารความสัมพันธ์

อย่างรอบคอบ โดยไม่ให้ความร่วมมือทางเศรษฐกิจนำไปสู่การพึ่งพิงเชิงยุทธศาสตร์มากเกินไป ความสัมพันธ์ไทย-จีนจึงควรถูกวางอยู่ภายใต้ยุทธศาสตร์ดุลยภาพเชิงรุก ที่ไทยร่วมมือกับจีนอย่างสร้างสรรค์ แต่ยังคงรักษาความเป็นอิสระ ความหลากหลายของหุ้นส่วน และผลประโยชน์แห่งชาติเป็นศูนย์กลาง

การทูตไผ่ลู่ลม จุดแข็งและข้อจำกัดในบริบทใหม่

การทูตไผ่ลู่ลมเป็นแนวคิดที่มักถูกใช้เพื่ออธิบายลักษณะสำคัญของนโยบายการต่างประเทศไทย กล่าวคือ ไทยมักดำเนินนโยบายต่างประเทศด้วยความยืดหยุ่น ปรับตัวได้ตามสภาพแวดล้อมระหว่างประเทศ และหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้าโดยตรงกับมหาอำนาจ แนวทางดังกล่าวเปรียบเสมือนไม้ไผ่ที่มีรากมั่นคง แต่ลำต้นสามารถเอนลู่ไปตามแรงลมโดยไม่หักโค่น ในทางการทูต ความหมายของการทูตไผ่ลู่ลมจึงมิใช่ความอ่อนแอ หากหมายถึงความสามารถในการปรับตัวเพื่อรักษาเอกราช อธิปไตย และผลประโยชน์แห่งชาติท่ามกลางสภาพแวดล้อมระหว่างประเทศที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ

ในประวัติศาสตร์การต่างประเทศไทย แนวทางดังกล่าวปรากฏให้เห็นอย่างต่อเนื่อง ไทยมักหลีกเลี่ยงการผูกมัดตนเองกับมหาอำนาจฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งอย่างเบ็ดเสร็จ แต่เลือกใช้ความสัมพันธ์กับมหาอำนาจหลายฝ่ายเพื่อรักษาพื้นที่ทางนโยบายของตนเอง ในช่วงสงครามเย็น ไทยมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับสหรัฐฯ ด้านความมั่นคงและการทหาร แต่ภายหลังการเปลี่ยนแปลงบริบทภูมิภาค ไทยก็สามารถปรับความสัมพันธ์กับจีนและประเทศเพื่อนบ้านได้มากขึ้น ลักษณะเช่นนี้สะท้อนความสามารถของไทยในการอ่านทิศทางลมทางการเมืองระหว่างประเทศ และปรับท่าทีโดยไม่ทำให้ตนเองตกอยู่ในสภาวะปะทะโดยตรงกับมหาอำนาจ

จุดแข็งประการแรกของการทูตไผ่ลู่ลม คือ ความยืดหยุ่นเชิงยุทธศาสตร์ ไทยสามารถรักษาความสัมพันธ์กับมหาอำนาจหลายฝ่ายพร้อมกัน โดยไม่จำเป็นต้องเลือกข้างอย่างเด็ดขาด ในบริบทการแข่งขันระหว่างสหรัฐฯ-จีน ความยืดหยุ่นดังกล่าวมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะไทยมีผลประโยชน์สำคัญกับทั้งสองฝ่าย สหรัฐฯ เป็นพันธมิตรด้านความมั่นคงและหุ้นส่วนด้านเทคโนโลยี การศึกษา และระเบียบระหว่างประเทศ ขณะที่จีนเป็นหุ้นส่วนสำคัญด้านเศรษฐกิจ การค้า การลงทุน โครงสร้างพื้นฐาน และความเชื่อมโยงระดับภูมิภาค การทูตแบบยืดหยุ่นจึงช่วยให้ไทยสามารถใช้ประโยชน์จากความร่วมมือกับทั้งสองฝ่าย โดยลดความเสี่ยงจากการถูกผูกมัดเข้ากับยุทธศาสตร์ของมหาอำนาจฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง

จุดแข็งประการที่สอง คือ การลดความเสี่ยงจากความขัดแย้งระหว่างมหาอำนาจ การแข่งขันสหรัฐฯ-จีนมีแนวโน้มขยายตัวเข้าสู่หลายมิติ ทั้งความมั่นคง เทคโนโลยี เศรษฐกิจ ห่วงโซ่อุปทาน และอิทธิพลเชิงบรรทัดฐาน หากไทยแสดงท่าทีสนับสนุนฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งอย่างชัดเจนเกินไป อาจทำให้ไทยเผชิญแรงกดดันจากอีกฝ่ายหนึ่ง การทูตไผ่ลู่ลมจึงช่วยให้ไทยสามารถหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้าโดยตรง และรักษาความสัมพันธ์ทางการทูตกับมหาอำนาจทุกฝ่ายไว้ได้

จุดแข็งประการที่สาม คือ ความสามารถในการใช้เวทีพหุภาคีเพื่อเพิ่มพื้นที่ทางนโยบาย การทูตไผ่ลู่ลมของไทยมิได้ดำเนินผ่านความสัมพันธ์ทวิภาคีกับมหาอำนาจเท่านั้น แต่ยังอาศัยกรอบอาเซียนและกลไกพหุภาคีเป็นพื้นที่กลางในการสร้างความร่วมมือและลดแรงกดดันจากการแข่งขันของมหาอำนาจ แนวคิดความเป็นแกนกลางของอาเซียนช่วยให้ไทยสามารถแสดงบทบาทในฐานะส่วนหนึ่งของภูมิภาค แทนการเผชิญกับแรงกดดันในฐานะรัฐเดี่ยว การใช้กรอบอาเซียนจึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการรักษาดุลยภาพระหว่างสหรัฐฯ จีน และหุ้นส่วนอื่น ๆ

จุดแข็งประการที่สี่ คือ ความสอดคล้องกับลักษณะของรัฐขนาดกลาง ไทยมิใช่มหาอำนาจที่สามารถกำหนดทิศทางของระบบระหว่างประเทศได้โดยลำพัง แต่ก็ไม่ใช่รัฐขนาดเล็กที่ไร้ความสามารถในการต่อรอง ไทยมีที่ตั้งทางภูมิรัฐศาสตร์สำคัญ มีบทบาทในอาเซียน มีศักยภาพทางเศรษฐกิจ และมีเครือข่ายความสัมพันธ์

กับหลายฝ่าย การทูตไผ่ลู่ลมจึงเหมาะสมกับสถานะของไทยในฐานะรัฐขนาดกลางที่ต้องใช้ความยืดหยุ่น ความรอบคอบ และการประสานผลประโยชน์หลายด้านเพื่อรักษาอิสระทางยุทธศาสตร์ของตนเอง

ในบริบทใหม่ การทูตไผ่ลู่ลมก็มีข้อจำกัดสำคัญหลายประการ ข้อจำกัดประการแรก คือ ความเสี่ยงจากความคลุมเครือทางยุทธศาสตร์ หากความยืดหยุ่นไม่มีเป้าหมายหรือหลักการรองรับ อาจถูกมองว่าเป็นความไม่ชัดเจนหรือการหลีกเลี่ยงการตัดสินใจ การไม่เลือกข้างมิได้หมายความว่าไทยสามารถหลีกเลี่ยงการกำหนดจุดยืนในทุกประเด็นได้ โดยเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายระหว่างประเทศ อธิปไตย เสรีภาพในการเดินเรือ ความมั่นคงไซเบอร์ และสิทธิมนุษยชน หากไทยไม่สามารถแสดงจุดยืนที่ตั้งอยู่บนหลักการอย่างเหมาะสม ความน่าเชื่อถือทางการทูตของไทยอาจลดลง ข้อจำกัดประการที่สอง คือ การทูตไผ่ลู่ลมอาจกลายเป็นการตั้งรับมากกว่าการกำหนดยุทธศาสตร์เชิงรุก ในอดีต การปรับตัวตามแรงลมของมหาอำนาจอาจช่วยให้ไทยรักษาเอกราชและหลีกเลี่ยงความขัดแย้งได้ แต่ในโลกปัจจุบัน การแข่งขันระหว่างมหาอำนาจมีความซับซ้อนและต่อเนื่องมากขึ้น หากไทยเพียงรอปรับท่าทีตามสถานการณ์ อาจทำให้ไทยสูญเสียโอกาสในการกำหนดวาระทางการทูตของตนเอง กล่าวอีกนัยหนึ่ง การลู่ลมโดยไม่มีทิศทางอาจทำให้ไทยเป็นเพียงผู้รับแรงกดดันจากภายนอก มากกว่าจะเป็นผู้กำหนดผลประโยชน์และยุทธศาสตร์ของตนเอง ข้อจำกัดประการที่สาม คือ ความเสี่ยงจากการพึ่งพิงเชิงเศรษฐกิจและเทคโนโลยี แม้การรักษาความสัมพันธ์กับทุกฝ่ายจะช่วยเพิ่มทางเลือกทางการทูต แต่หากไทยพึ่งพิงประเทศใดประเทศหนึ่งมากเกินไปในด้านการค้า การลงทุน เทคโนโลยี โครงสร้างพื้นฐาน หรือห่วงโซ่อุปทาน ความยืดหยุ่นทางการทูตอาจลดลงโดยปริยาย ตัวอย่างเช่น หากเศรษฐกิจไทยพึ่งพาตลาด การลงทุน หรือเทคโนโลยีจากมหาอำนาจฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมากเกินไป ไทยอาจไม่สามารถตัดสินใจเชิงนโยบายได้อย่างเป็นอิสระเต็มที่ แม้ในเชิงวาทกรรมจะยังยืนยันการไม่เลือกข้างก็ตาม ข้อจำกัดประการที่สี่ คือ ความท้าทายจากการเมืองภายในประเทศ นโยบายต่างประเทศที่มีประสิทธิภาพต้องอาศัยความต่อเนื่องของยุทธศาสตร์ ความสามารถของระบบราชการ การประสานงานระหว่างหน่วยงาน และฉันทามติทางสังคมต่อผลประโยชน์แห่งชาติ หากการเมืองภายในมีความไม่แน่นอนสูง หรือหน่วยงานรัฐขาดการประสานเชิงยุทธศาสตร์ การทูตไผ่ลู่ลมอาจกลายเป็นนโยบายเฉพาะหน้า ขาดความต่อเนื่อง และไม่สามารถตอบสนองต่อความท้าทายระยะยาวได้ และข้อจำกัดประการที่ห้า คือ การแข่งขันของมหาอำนาจในปัจจุบันมีลักษณะเลือกข้างโดยโครงสร้าง มากขึ้น แม้ไทยจะพยายามไม่เลือกข้าง แต่โครงสร้างของระบบเศรษฐกิจและเทคโนโลยีโลกอาจบีบให้ประเทศต่าง ๆ ต้องตัดสินใจในบางเรื่อง เช่น มาตรฐานเทคโนโลยีดิจิทัล ระบบ 5G ความมั่นคงไซเบอร์ เซมิคอนดักเตอร์ แพลตฟอร์มดิจิทัล หรือมาตรการคว่ำบาตรทางเศรษฐกิจ ประเด็นเหล่านี้ไม่ใช่เพียงเรื่องเทคนิค แต่เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับอำนาจ มาตรฐาน และความมั่นคงของรัฐ ดังนั้น การทูตแบบยืดหยุ่นจึงต้องมีขีดความสามารถในการประเมินความเสี่ยงเชิงยุทธศาสตร์อย่างรอบด้าน

ด้วยเหตุนี้ การทูตไผ่ลู่ลมในบริบทใหม่จำเป็นต้องถูกยกระดับจาก “การปรับตัวเพื่อความอยู่รอด” ไปสู่การลู่ลมอย่างมีทิศทาง กล่าวคือ ไทยยังคงต้องรักษาความยืดหยุ่นและความสามารถในการร่วมมือกับทุกฝ่าย แต่ต้องมีหลักการชัดเจน มีเป้าหมายเชิงยุทธศาสตร์ และมีเครื่องมือในการประเมินผลประโยชน์แห่งชาติอย่างเป็นระบบ การลู่ลมอย่างมีทิศทางจึงไม่ใช่การหลีกเลี่ยงการตัดสินใจ หากเป็นการตัดสินใจอย่างรอบคอบบนฐานของข้อมูล ผลประโยชน์ และความเสี่ยง

กล่าวโดยสรุป การทูตไผ่ลู่ลมยังคงเป็นทรัพยากรทางยุทธศาสตร์ที่สำคัญของนโยบายต่างประเทศไทย เพราะช่วยให้ไทยสามารถรักษาความสัมพันธ์กับมหาอำนาจหลายฝ่ายและลดความเสี่ยงจากการถูกดึงเข้าสู่ความขัดแย้งโดยตรง ในบริบทการแข่งขันสหรัฐฯ-จีนที่ซับซ้อนและเข้มข้นมากขึ้น การทูตไผ่ลู่ลมแบบเดิมไม่เพียงพออีกต่อไป หากไทยต้องพัฒนาแนวทางดังกล่าวให้เป็นการทูตเชิงรุกที่มีหลักการ มีทิศทาง และเชื่อมโยง

กับการพัฒนาขีดความสามารถภายในประเทศ การลู่ลมของไทยจึงควรเป็นการลู่ลมเพื่อรักษาอิสระ เพิ่มอำนาจต่อรอง และสร้างประโยชน์สูงสุดต่อประเทศ มิใช่เพียงการโอนอ่อนตามแรงกดดันของมหาอำนาจ

อาเซียนกับพื้นที่กลางทางยุทธศาสตร์ของไทย

อาเซียนมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการดำเนินนโยบายการต่างประเทศของไทยในยุคการแข่งขันระหว่างสหรัฐอเมริกาและสาธารณรัฐประชาชนจีน เนื่องจากอาเซียนมิได้เป็นเพียงองค์การความร่วมมือระดับภูมิภาคเท่านั้น หากยังทำหน้าที่เป็น “พื้นที่กลางทางยุทธศาสตร์” ที่ช่วยให้ประเทศสมาชิก โดยเฉพาะรัฐขนาดกลางและรัฐขนาดเล็ก สามารถรักษาพื้นที่ทางนโยบายของตนเองท่ามกลางแรงกดดันจากมหาอำนาจได้ สำหรับไทย อาเซียนจึงเป็นทั้งกรอบความร่วมมือทางการทูต เครื่องมือเพิ่มอำนาจต่อรอง และกลไกสำคัญในการรักษาดุลยภาพระหว่างมหาอำนาจโดยไม่จำเป็นต้องเลือกข้างอย่างเด็ดขาด แนวคิดความเป็นแกนกลางของอาเซียน หรือ ASEAN Centrality เป็นหลักการสำคัญที่สะท้อนความพยายามของประเทศสมาชิกในการรักษาบทบาทนำของอาเซียนต่อกระบวนการความร่วมมือในภูมิภาคเอเชียตะวันออกและอินโด-แปซิฟิก ความเป็นแกนกลางดังกล่าวมิได้หมายความว่าอาเซียนมีอำนาจเหนือมหาอำนาจ หากหมายถึงความสามารถของอาเซียนในการเป็นผู้ริเริ่ม กำหนดวาระ และจัดวางพื้นที่สนทนาระหว่างประเทศมหาอำนาจกับประเทศในภูมิภาคผ่านกลไกต่าง ๆ เช่น ASEAN Plus Three, East Asia Summit, ASEAN Regional Forum และ ASEAN Defence Ministers’ Meeting-Plus กลไกเหล่านี้ช่วยให้อาเซียนสามารถดึงมหาอำนาจเข้ามาอยู่ในกรอบความร่วมมือที่เน้นการสนทนา การสร้างความไว้วางใจ และการจัดการความขัดแย้งโดยสันติ

ในบริบทของอินโด-แปซิฟิก อาเซียนได้เสนอ ASEAN Outlook on the Indo-Pacific หรือ AOIP เพื่อยืนยันบทบาทของอาเซียนในฐานะศูนย์กลางของความร่วมมือระดับภูมิภาค เอกสารดังกล่าวให้ความสำคัญกับหลักความเปิดกว้าง ความครอบคลุม ความโปร่งใส การเคารพกติกา และการส่งเสริมความร่วมมือแทนการเผชิญหน้า (Association of Southeast Asian Nations, 2019) หลักการเหล่านี้มีนัยสำคัญต่อไทยโดยตรง เพราะช่วยให้ไทยสามารถสนับสนุนระเบียบภูมิภาคที่ไม่ถูกครอบงำโดยมหาอำนาจฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง และสามารถใช้กรอบอาเซียนเป็นฐานในการประสานความร่วมมือกับทั้งสหรัฐฯ จีน ญี่ปุ่น อินเดีย สหภาพยุโรป ออสเตรเลีย และหุ้นส่วนอื่น ๆ

สำหรับประเทศไทย อาเซียนเป็นพื้นที่กลางทางยุทธศาสตร์ในอย่างน้อย 4 มิติ มิติแรก คือ มิติการทูต อาเซียนช่วยให้ไทยไม่ต้องเผชิญแรงกดดันจากมหาอำนาจในฐานะรัฐเดี่ยว แต่สามารถใช้จุดยืนร่วมของภูมิภาคเป็นฐานในการเจรจาและต่อรอง การดำเนินนโยบายผ่านอาเซียนจึงช่วยเพิ่มน้ำหนักทางการทูตของไทย และลดความเสี่ยงจากการถูกบีบให้เลือกข้างในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการแข่งขันสหรัฐฯ-จีน มิติที่สอง คือ มิติความมั่นคง อาเซียนมีบทบาทในการสร้างพื้นที่สนทนาด้านความมั่นคงผ่านกลไกต่าง ๆ โดยเฉพาะ ASEAN Regional Forum และ ADMM-Plus ซึ่งเปิดโอกาสให้ประเทศมหาอำนาจและประเทศในภูมิภาคหารือประเด็นความมั่นคงร่วมกัน เช่น ความมั่นคงทางทะเล การต่อต้านการก่อการร้าย อาชญากรรมข้ามชาติ ความมั่นคงไซเบอร์ และการบรรเทาภัยพิบัติ แม้อาเซียนจะไม่มีลักษณะเป็นพันธมิตรทางทหารแบบองค์การสนธิสัญญาป้องกันแอตแลนติกเหนือ แต่ความสามารถในการเป็นเวทีสนทนาและลดความหวาดระแวงระหว่างรัฐถือเป็นคุณูปการสำคัญต่อเสถียรภาพภูมิภาค มิติที่สาม คือ มิติเศรษฐกิจ อาเซียนเป็นตลาดและฐานการผลิตสำคัญของโลก การรวมตัวทางเศรษฐกิจของอาเซียนช่วยเพิ่มศักยภาพของประเทศสมาชิกในการดึงดูดการลงทุนและเชื่อมโยงห่วงโซ่อุปทานระหว่างประเทศ ในยุคที่การแข่งขันสหรัฐฯ-จีนทำให้ห่วงโซ่อุปทานโลกเกิดการปรับตัว อาเซียนจึงเป็นพื้นที่สำคัญที่ทั้งสองมหาอำนาจและหุ้นส่วนอื่นให้ความสนใจ สำหรับไทย การอยู่ในอาเซียนช่วยเพิ่มโอกาสในการเป็นศูนย์กลางการผลิต การค้า โลจิสติกส์ และการลงทุนของภูมิภาค โดยเฉพาะเมื่อเชื่อมโยง

กับเขตเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน และการเชื่อมโยงกับอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง และมิติที่สี่ คือ มิติอำนาจต่อรองเชิงยุทธศาสตร์ อาเซียนช่วยให้ไทยสามารถกระจายความสัมพันธ์กับหุ้นส่วนหลายฝ่าย โดยไม่ถูกจำกัดอยู่กับสหรัฐฯ หรือจีนเท่านั้น การใช้กลไกอาเซียนทำให้ไทยสามารถร่วมมือกับประเทศมหาอำนาจและประเทศขนาดกลางอื่น ๆ ในประเด็นที่มีผลประโยชน์ร่วม เช่น เศรษฐกิจสีเขียว ความมั่นคงทางอาหาร พลังงานสะอาด การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ความมั่นคงไซเบอร์ และการพัฒนาที่ยั่งยืน การกระจายความร่วมมือเช่นนี้เป็นกลไกสำคัญในการลดความเสี่ยงจากการพึ่งพิงมหาอำนาจฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมากเกินไป

การใช้อาเซียนเป็นพื้นที่กลางทางยุทธศาสตร์ของไทยก็มีข้อจำกัดที่ต้องพิจารณาอย่างรอบคอบ ข้อจำกัดประการแรก คือ ความแตกต่างของผลประโยชน์ระหว่างประเทศสมาชิกอาเซียน ประเทศสมาชิกแต่ละประเทศมีระดับความสัมพันธ์กับสหรัฐฯ และจีนแตกต่างกัน บางประเทศมีพันธมิตรด้านความมั่นคงกับสหรัฐฯ ขณะที่บางประเทศมีความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและการเมืองกับจีนอย่างใกล้ชิด ความแตกต่างดังกล่าวทำให้อาเซียนไม่สามารถแสดงจุดยืนร่วมที่เข้มแข็งได้ในทุกประเด็น โดยเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวข้องกับทะเลจีนใต้ เมียนมา หรือการแข่งขันทางเทคโนโลยีระหว่างมหาอำนาจ ข้อจำกัดประการที่สอง คือ หลักฉันทามติของอาเซียน แม้หลักฉันทามติจะช่วยรักษาความเป็นเอกภาพและลดความขัดแย้งภายในกลุ่ม แต่ในบางสถานการณ์ หลักการดังกล่าวอาจทำให้การตัดสินใจของอาเซียนล่าช้าและไม่ทันต่อสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะในกรณีวิกฤตความมั่นคงหรือประเด็นที่ต้องการท่าทีร่วมที่ชัดเจน ความล่าช้านี้อาจทำให้ความเป็นแกนกลางของอาเซียนถูกตั้งคำถามจากทั้งภายในและภายนอกภูมิภาค และข้อจำกัดประการที่สาม คือ ความเสี่ยงที่อาเซียนจะกลายเป็นพื้นที่แข่งขันของมหาอำนาจมากกว่าพื้นที่กลางทางยุทธศาสตร์ หากประเทศสมาชิกไม่สามารถรักษาความเป็นเอกภาพและกำหนดวาระร่วมของตนเองได้ มหาอำนาจอาจใช้ความสัมพันธ์ทวิภาคีกับประเทศสมาชิกบางประเทศเพื่อสร้างอิทธิพลและลดบทบาทของอาเซียนในฐานะกลไกส่วนรวม สถานการณ์เช่นนี้จะทำให้อาเซียนสูญเสียความสามารถในการเป็นผู้กำหนดวาระ และกลายเป็นเพียงเวทีที่มหาอำนาจเข้ามาแข่งขันกัน

ด้วยเหตุนี้ ไทยจึงควรมีบทบาทเชิงรุกในการเสริมสร้างความเป็นแกนกลางของอาเซียน ไม่ใช่เพียงกล่าวอ้างอาเซียนในเชิงหลักการเท่านั้น แต่ควรผลักดันให้อาเซียนมีวาระความร่วมมือที่เป็นรูปธรรมและสอดคล้องกับผลประโยชน์ร่วมของภูมิภาค เช่น การรับมืออาชญากรรมออนไลน์ การค้ามนุษย์ หมอกควันข้ามแดน โรคระบาด ภัยพิบัติ ความมั่นคงทางอาหาร และการพัฒนาเศรษฐกิจสีเขียว กระทรวงการต่างประเทศของไทยได้เน้นบทบาทของไทยในการส่งเสริมความเป็นแกนกลางของอาเซียนผ่านความร่วมมือกับหุ้นส่วนภายนอกตามแนวทาง AOIP รวมทั้งการให้ความสำคัญกับความมั่นคงมนุษย์และประเด็นข้ามพรมแดนที่กระทบต่อชีวิตประจำวันของประชาชน (กระทรวงการต่างประเทศ, 2568) ในเชิงยุทธศาสตร์ ไทยควรใช้อาเซียนเป็นเกราะทางการทูต และสะพานเชื่อมความร่วมมือ ในฐานะเกราะทางการทูต อาเซียนช่วยลดแรงกดดันจากมหาอำนาจและเพิ่มความชอบธรรมให้กับท่าทีของไทยในประเด็นระหว่างประเทศ ในฐานะสะพานเชื่อมความร่วมมือ อาเซียนเปิดโอกาสให้ไทยร่วมมือกับมหาอำนาจหลายฝ่ายในประเด็นที่ไม่จำเป็นต้องเป็นศูนย์รวมของความขัดแย้ง เช่น การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานอย่างยั่งยืน การเปลี่ยนผ่านพลังงาน การเชื่อมโยงดิจิทัล และการพัฒนาทุนมนุษย์ นอกจากนี้ ไทยควรเชื่อมโยงบทบาทในอาเซียนกับกรอบอนุภูมิภาค โดยเฉพาะลุ่มน้ำโขง เนื่องจากลุ่มน้ำโขงเป็นพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับทั้งจีน สหรัฐฯ ญี่ปุ่น เกาหลีใต้ อินเดีย ออสเตรเลีย และสหภาพยุโรป การที่ไทยมีบทบาทในกรอบ ACMECS และความร่วมมืออนุภูมิภาคอื่น ๆ ช่วยให้ไทยสามารถเป็นจุดเชื่อมระหว่างอาเซียนภาคพื้นทวีปกับหุ้นส่วนภายนอกได้ หากไทยสามารถใช้บทบาทนี้อย่างมีประสิทธิภาพจะช่วยเพิ่มสถานะของไทยในฐานะรัฐศูนย์กลางของแผ่นดินใหญ่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้

กล่าวโดยสรุป อาเซียนเป็นพื้นที่กลางทางยุทธศาสตร์ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการดำเนินนโยบายต่างประเทศไทยในยุคการแข่งขันสหรัฐฯ-จีน อาเซียนช่วยให้ไทยมีพื้นที่ทางการทูตมากขึ้น เพิ่มอำนาจต่อรอง ลดแรงกดดันจากมหาอำนาจ และเปิดโอกาสให้ไทยขับเคลื่อนความร่วมมือที่หลากหลาย ประสิทธิภาพของอาเซียนขึ้นอยู่กับความสามารถในการรักษาเอกภาพ การปรับตัวต่อบริบทใหม่ และการกำหนดวาระร่วมของภูมิภาค ไทยจึงควรมีบทบาทเชิงรุกในการเสริมสร้างอาเซียนให้เป็นทั้งกลไกสร้างสมดุล พื้นที่สนทนา และฐานรองรับยุทธศาสตร์ดุลยภาพเชิงรุกของไทยอย่างแท้จริง

องค์ความรู้ใหม่

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ใหม่

สรุป

การแข่งขันระหว่างสหรัฐอเมริกาและจีนเป็นบริบทสำคัญที่กำหนดทิศทางนโยบายต่างประเทศของไทยในศตวรรษที่ 21 การแข่งขันนี้ครอบคลุมตั้งแต่มิติความมั่นคง เศรษฐกิจ เทคโนโลยี ไปจนถึงกลไกพหุภาคี ส่งผลให้เอเชียตะวันออกเฉียงใต้กลายเป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์สำคัญ สำหรับไทยแล้ว สหรัฐฯ เป็นพันธมิตรหลักด้านความมั่นคง เทคโนโลยี และการสนับสนุนระเบียบสากลที่อิงกติกา ขณะที่จีนมีบทบาทสูงยิ่งต่อเศรษฐกิจ การค้า การลงทุน โครงสร้างพื้นฐาน และความเชื่อมโยงในภูมิภาค ด้วยเหตุนี้ ไทยจึงไม่อาจดำเนินนโยบายเลือกข้างอย่างเด็ดขาด หรือเป็นกลางแบบนิ่งเฉยซึ่งอาจทำให้เสียโอกาส แนวทางที่เหมาะสมคือการยกระดับการทูตไผ่ลู่ลมไปสู่ดุลยภาพเชิงรุก ซึ่งหมายถึงการรักษาความสัมพันธ์อย่างยืดหยุ่น แต่ตั้งอยู่บนผลประโยชน์แห่งชาติและการประเมินความเสี่ยงอย่างรอบคอบ ไทยควรพึ่งพาสหรัฐฯ เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงและนวัตกรรม ควบคู่ไปกับการร่วมมือกับจีนเพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจ โดยต้องระวังไม่ให้เกิดการพึ่งพิงเชิงยุทธศาสตร์ต่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมากเกินไป นอกจากนี้ อาเซียนยังเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยสร้างพื้นที่กลางทางยุทธศาสตร์

ลดแรงกดดัน เพิ่มอำนาจต่อรอง และสร้างความชอบธรรมทางการทูต การสนับสนุนความเป็นแกนกลางของอาเซียนจึงเป็นยุทธศาสตร์สำคัญของไทย ท้ายที่สุด นโยบายต่างประเทศไทยควรยึดหลัก ยืดหยุ่นแต่ไม่ไร้หลักการ ร่วมมือแต่ไม่พึ่งพิง สมดุลแต่ไม่ตั้งรับ เพื่อรักษาอิสระทางยุทธศาสตร์และผลประโยชน์แห่งชาติอย่างยั่งยืน ท่ามกลางระเบียบโลกที่เปลี่ยนแปลงอย่างซับซ้อน

เอกสารอ้างอิง

กรมประชาสัมพันธ์. (2568). ครม. ไฟเขียวรถไฟความเร็วสูง เฟส 2 โคราช-หนองคาย เชื่อมโครงการรถไฟลาว-จีน. กรุงเทพฯ: กรมประชาสัมพันธ์.

กระทรวงการต่างประเทศ. (2566). แผนยุทธศาสตร์รายภูมิภาคและแผนปฏิบัติการการทูตพหุภาคี พ.ศ. 2566-2570. กรุงเทพฯ: กระทรวงการต่างประเทศ.

กระทรวงการต่างประเทศ. (2568). ถ้อยแถลงร่วมระหว่างรัฐบาลแห่งราชอาณาจักรไทยกับรัฐบาลแห่งสาธารณรัฐประชาชนจีนว่าด้วยการส่งเสริมความเป็นหุ้นส่วนความร่วมมือเชิงยุทธศาสตร์อย่างรอบด้านและการสร้างประชาคมที่มีอนาคตร่วมกันไทย-จีน เพื่อความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืนยิ่งขึ้น ด้วยวิสัยทัศน์ที่มุ่งมองไปข้างหน้า และมีประชาชนเป็นศูนย์กลาง. กรุงเทพฯ: กระทรวงการต่างประเทศ.

โครงการรถไฟความเร็วสูงไทย-จีน. (2569). โครงการความร่วมมือระหว่างรัฐบาลแห่งราชอาณาจักรไทยและรัฐบาลแห่งสาธารณรัฐประชาชนจีนในการพัฒนาระบบรถไฟความเร็วสูง ช่วงกรุงเทพมหานคร-หนองคาย ระยะที่ 1 ช่วงกรุงเทพมหานคร-นครราชสีมา. กรุงเทพฯ: การรถไฟแห่งประเทศไทย.

จุฬามณี ชาติสุวรรณ. (2567). IPEF Explained: แนวคิด ทิศทาง และประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจไทย. วิเทศวารสาร, 8/2567. กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาการต่างประเทศ กระทรวงการต่างประเทศ.

ฐิติพงศ์ พงษ์ภมร. (2565). การแข่งขันเชิงยุทธศาสตร์ระหว่างสหรัฐฯจีนกับผลกระทบต่อภูมิภาคอินโด-แปซิฟิก. วารสารความมั่นคงศึกษา, 9(2), 1-20.

เทอดศักดิ์ ไป่จันทึก และนิลุบล ไพเราะ. (2567). ความเป็นแกนกลางของอาเซียนท่ามกลางการแข่งขันระหว่างสหรัฐอเมริกากับจีนในการขยายเขตอิทธิพลเข้าสู่พื้นที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้. วารสารวิชาการธรรมทรรศน์, 24(4), 275-290.

ยุทธฤทธิ์ บุนนาค และคณะ. (2564). การแข่งขันทางเทคโนโลยีระหว่างสหรัฐอเมริกากับจีน: นัยต่อภูมิภาคเอเชียตะวันออกและไทย. วิเทศปริทัศน์, 3/2564. กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาการต่างประเทศ กระทรวงการต่างประเทศ.

Association of Southeast Asian Nations. (2019). ASEAN outlook on the Indo-Pacific. Jakarta: ASEAN Secretariat.

Keohane, R. O. (1984). After hegemony: Cooperation and discord in the world political economy. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Kuik, C.-C. (2008). The essence of hedging: Malaysia and Singapore's response to a rising China. Contemporary Southeast Asia, 30(2), 159-185.

Ministry of Foreign Affairs, Kingdom of Thailand. (2022). Thailand-United States communiqué on strategic alliance and partnership. Bangkok: Ministry of Foreign Affairs.

Poonkham, J. (2023). Thailand's foreign policy: Hedging by default? RSIS Commentary No. 038. Singapore: S. Rajaratnam School of International Studies.

Waltz, K. N. (1979). Theory of international politics. Reading, MA: Addison-Wesley.

วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์
JOURNAL OF INTERDISCIPLINARY INNOVATION REVIEW
ปีที่ 9 ฉบับที่ 5 กันยายน – ตุลาคม 2569 Vol. 9 No. 5 September – October 2026

บทความวิชาการ

ธรรมาภิบาลเชิงพุทธกับการบริหารงานของนายอำเภอในสังคมยุคใหม่

BUDDHIST GOOD GOVERNANCE AND THE ADMINISTRATION OF DISTRICT OFFICERS IN MODERN SOCIETY

เดชฤทธิ์ ถิตย์ฉาย*
Dechrit Thitchai*
นักวิชาการอิสระ
Independent Scholar
*Corresponding Author E-mail: dechrit191031@gmail.com
Received August 7, 2026; Revised September 18, 2026; Accepted September 24, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสังเคราะห์แนวคิดหลักการธรรมาภิบาลเชิงพุทธรวมทั้งการวิเคราะห์แนวทางการประยุกต์ใช้ในการบริหารงานของนายอำเภอในสังคมยุคใหม่ โดยการวิเคราะห์ระหว่างหลักธรรมาภิบาลกับหลักพุทธธรรม อันได้แก่ ทศพิธราชธรรม พรหมวิหาร 4 สังคหวัตถุ 4 และอิทธิบาท 4 อปริหานิยธรรม 7 ซึ่งปัจจุบันแม้ว่าหลักธรรมาภิบาลจะได้การยอมรับอย่างแพร่หลายในการบริหารงานของภาครัฐ แต่การนำมาปฏิบัติในการบริหารงานของนายอำเภอยังพบอุปสรรคหลายประการ การประยุกต์ใช้หลักธรรม จึงอาจเป็นทางออกที่เหมาะสมกับสังคมยุคใหม่ ดังนั้น ธรรมาภิบาลเชิงพุทธจึงเป็นแนวทางการบริหารงาน ซึ่งมุ่งบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ากับหลักธรรมาภิบาลสากล ประกอบไปด้วย หลักนิติธรรม หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใส หลักความรับผิดชอบ หลักการมีส่วนร่วม และหลักความคุ้มค่า เพื่อเสริมสร้างประสิทธิภาพในการบริหารราชการ นอกจากนี้ การเสริมสร้างประสิทธิภาพในการบริหารราชการในบริบทของสังคมยุคใหม่ที่มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วในทางด้านสังคมเศรษฐกิจ และเทคโนโลยี โดยนายอำเภอในฐานะผู้บริหารราชการแผ่นดินระดับอำเภอและผู้บริหารสูงสุดในพื้นที่อำเภอ จำเป็นต้องปรับบทบาทจากผู้สั่งการสู่การเป็นผู้นำเชิงบูรณาการที่ยึดประชาชนเป็นศูนย์กลาง ซึ่งการนำหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธมาประยุกต์ใช้จะช่วยส่งเสริมการตัดสินใจที่อยู่บนพื้นฐานของคุณธรรม และความรับผิดชอบต่อสังคม ตลอดจนการสนับสนุนการมีส่วนร่วมของภาคส่วนต่าง ๆ ในการพัฒนาพื้นที่ อันจะนำไปสู่การบริหารราชการที่มีประสิทธิภาพ โปร่งใส เป็นธรรม และตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนได้อย่างแท้จริง

คำสำคัญ: ธรรมาภิบาลเชิงพุทธ, การบริหารงาน, นายอำเภอ, สังคมยุคใหม่

Abstract

This academic article aimed to synthesize the concept and principles of Buddhist good governance and analyze approaches to their application in the administration of district chiefs in modern society. The article examines the integration of good governance principles with Buddhist teachings, including the Ten Royal Virtues (Dasavidha-rajadhamma), Brahmavihara 4, Sangahavatthu 4, Iddhipada 4, and Aparihaniyadhamma 7. Although good governance principles are widely recognized in public administration, their practical application in district administration continues to face several challenges. The application of Buddhist principles may therefore

provide an appropriate approach for addressing the complexities of modern society. Buddhist good governance represents an administrative approach that integrates Buddhist teachings with universal principles of good governance, comprising the rule of law, morality, transparency, accountability, participation, and cost-effectiveness, with the aim of enhancing the efficiency of public administration. Furthermore, strengthening administrative efficiency in modern society, which is characterized by rapid social, economic, and technological changes, requires district chiefs, as the chief government administrators at the district level and the highest-ranking administrative officials in their respective areas, to transform their roles from command-oriented administrators into integrated, people-centered leaders. Applying Buddhist good governance can promote decision-making grounded in morality and social responsibility while encouraging the participation of various sectors in local development. Such an approach can contribute to public administration that is efficient, transparent, equitable, and genuinely responsive to the needs of the people.

Keywords: Buddhist Governance, Administration, District Officer, Modern Society

บทนำ

ในสังคมยุคใหม่เป็นสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วทั้งในมิติด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม และเทคโนโลยี ที่ได้ส่งผลต่อรูปแบบการดำเนินชีวิต ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชน ตลอดจนรูปแบบการบริหารจัดการภาครัฐอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ทำให้ประชาชนมีความต้องการและความคาดหวังต่อหน่วยงานภาครัฐเพิ่มสูงขึ้น ทั้งในด้านคุณภาพและความรวดเร็วของการให้บริการ ความโปร่งใสในการดำเนินงาน ความรับผิดชอบต่อผลการปฏิบัติงาน ความเป็นธรรม ตลอดจนการเปิดโอกาสให้ประชาชน

เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารราชการ ดังนั้น การบริหารงานของภาครัฐจึงมิได้มุ่งเน้นเฉพาะประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการปฏิบัติงานเท่านั้น แต่ยังต้องให้ความสำคัญกับคุณภาพของการบริหารจัดการที่ยึดประชาชนเป็นศูนย์กลาง และสามารถสร้างความเชื่อมั่นต่อระบบราชการได้อย่างเป็นรูปธรรม ภายใต้บริบทดังกล่าว การบริหารราชการแผ่นดินจำเป็นต้องดำเนินการตามหลักเกณฑ์และแนวทางที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. 2534 และที่แก้ไขเพิ่มเติม ที่มุ่งให้การบริหารราชการเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน

เกิดความคุ้มค่า สามารถตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนได้อย่างเหมาะสม และมีประสิทธิภาพ หลักธรรมาภิบาลหรือหลักการบริหารจัดการบ้านเมืองที่ดีได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในฐานะเป็นกรอบแนวคิดที่ช่วยให้การยกระดับคุณภาพการบริหารภาครัฐ โดยให้ความสำคัญกับหลักนิติธรรม คุณธรรม ความโปร่งใส การมีส่วนร่วม ความรับผิดชอบ และความคุ้มค่า อันจะเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการสร้างความน่าเชื่อถือและความไว้วางใจระหว่างภาครัฐกับประชาชน (พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน (ฉบับที่ 8) พ.ศ. 2553, 2553) ด้วยเหตุนี้ หลักธรรมาภิบาลจึงได้รับการนำมาประยุกต์ใช้ทั้งในหน่วยงานภาครัฐ และภาคเอกชนอย่างกว้างขวาง เพื่อส่งเสริมให้องค์กรสามารถดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีความรับผิดชอบ และเกิดความยั่งยืน

การบริหารราชการในระดับพื้นที่ นายอำเภอถือได้ว่าเป็นข้าราชการประจำในสังกัดกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย มีบทบาทสำคัญในการบริหารราชการส่วนภูมิภาคทำหน้าที่เป็นผู้บังคับบัญชาข้าราชการ

ฝ่ายการปกครองในระดับอำเภอ ในขณะเดียวกันนั้นนายอำเภอยังมีบทบาทในการประสานความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน ผู้นำชุมชน และภาคประชาชน เพื่อให้การบริหารราชการและการจัดบริการสาธารณะสามารถตอบสนองต่อปัญหาและความต้องการของประชาชนได้อย่างเหมาะสม บทบาทดังกล่าวของนายอำเภอจึงต้องเผชิญกับปัญหาและความท้าทาย ทั้งปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคม เศรษฐกิจ ความขัดแย้งในชุมชน ตลอดจนผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีที่ทันสมัย ดังนั้น การปฏิบัติงานของนายอำเภอจึงจำเป็นต้องอาศัยทั้งความรู้ ความสามารถ ทักษะการบริหารจัดการ ภาวะผู้นำ ตลอดจนคุณธรรมและจริยธรรมในการตัดสินใจ เพื่อให้นายอำเภอสามารถบริหารราชการได้อย่างมีประสิทธิภาพและตอบสนองต่อประโยชน์ของประชาชน (กรมการปกครอง, 2567) ถึงแม้ว่าหลักธรรมาภิบาลจะเป็นกรอบแนวคิดที่ได้รับการยอมรับอย่างแพร่หลาย แต่การนำหลักธรรมาภิบาลมาประยุกต์ใช้ในระดับพื้นที่ยังมีประเด็นที่ควรพิจารณาเพิ่มเติม โดยเฉพาะในบริบทที่ผู้บริหารต้องเผชิญกับปัญหาที่ซับซ้อนและเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนโดยตรง อย่างไรก็ตามในการยึดหลักธรรมาภิบาลในเชิงระบบยังไม่เพียงพอต่อการอธิบายมิติด้านคุณธรรม จริยธรรม และคุณลักษณะภายในของผู้บริหารซึ่งมีผลต่อกระบวนการตัดสินใจในการใช้อำนาจ และการปฏิบัติต่อประชาชน ดังนั้น การนำหลักพุทธธรรมมาบูรณาการกับหลักธรรมาภิบาลจึงเป็นแนวทางหนึ่งที่สามารถเสริมมิติด้านคุณธรรมและจริยธรรมให้แก่การบริหารงานภาครัฐ โดยเฉพาะการพัฒนาผู้นำให้มีความตระหนักถึงความรับผิดชอบต่อส่วนรวม และสามารถใช้อำนาจอย่างเหมาะสม หลักพุทธธรรมที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการบริหาร ได้แก่ ทศพิธราชธรรม ซึ่งเน้นคุณธรรมของผู้ปกครอง พรหมวิหาร 4 เน้นการส่งเสริมการปฏิบัติต่อผู้อื่นด้วยเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา สังคหวัตถุ 4 เป็นหลักในการสร้างความสัมพันธ์และความร่วมมือ อิทธิบาท 4 เป็นแนวทางในการดำเนินงานให้ประสบความสำเร็จและอปริหานิยธรรม 7 ให้ความสำคัญกับการประชุมปรึกษาหารือ ความสามัคคี และการเคารพความคิดเห็นร่วมกัน หลักธรรมดังกล่าวเหล่านี้สามารถนำมาประยุกต์ร่วมกับหลักธรรมาภิบาลเพื่อพัฒนาการบริหารที่มิได้มุ่งเพียงประสิทธิภาพของงาน แต่ยังคำนึงถึงความเป็นธรรม คุณธรรม ความสัมพันธ์กับประชาชน และประโยชน์ส่วนรวม (พระมหาธนวัฒน์ ปริยตฺติเมธี, 2568)

จึงกล่าวได้ว่า หลักธรรมาภิบาลเป็นแนวคิดที่สามารถเชื่อมโยงกับหลักพุทธธรรมและสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับบทบาทของผู้บริหารราชการในระดับพื้นที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “นายอำเภอ” ซึ่งนายอำเภออยู่ในตำแหน่งที่ต้องเชื่อมโยงระหว่างนโยบายของรัฐ กับสภาพปัญหาและความต้องการของประชาชนในพื้นที่ อีกทั้งนายอำเภอยังต้องใช้อำนาจในการบริหารจัดการ ประสานความร่วมมือ และแก้ไขปัญหาที่มีความหลากหลาย การเลือกนายอำเภอเป็นหน่วยวิเคราะห์ อีกทั้งต้องใช้อำนาจในการบริหารจัดการ ประสานความร่วมมือ และแก้ไขปัญหาที่มีความหลากหลาย การเลือกนายอำเภอเป็นหน่วยวิเคราะห์จึงมีความสำคัญ เนื่องจากเป็นตำแหน่งที่สะท้อนการนำหลักการบริหารจากระดับนโยบายไปสู่การปฏิบัติในระดับพื้นที่ และเป็นจุดเชื่อมต่อสำคัญระหว่างภาครัฐกับภาคประชาชน ดังนั้น บทความวิชาการนี้จึงมุ่งสังเคราะห์แนวคิดและหลักการเกี่ยวกับธรรมาภิบาลเชิงพุทธ โดยเชื่อมโยงหลักธรรมาภิบาลเข้ากับหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับภาวะผู้นำและการบริหารจัดการ พร้อมทั้งวิเคราะห์แนวทางการประยุกต์ใช้

หลักดังกล่าวในการบริหารงานของนายอำเภอในสังคมยุคใหม่ เพื่อเสนอกรอบแนวคิดที่ช่วยอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างหลักธรรมาภิบาลกับหลักพุทธธรรมในบริบทการบริหารราชการส่วนภูมิภาค อันจะช่วยเติมเต็มองค์ความรู้จากการพิจารณาธรรมาภิบาลมิใช่เพียงในมิติของระบบและกระบวนการบริหารแต่รวมถึงมิติด้านคุณธรรม จริยธรรม และคุณลักษณะของผู้บริหารที่นำหลักการไปปฏิบัติจริง ตลอดจนเสนอแนวทางสำหรับการบริหารงานของนายอำเภอให้มีความโปร่งใส มีคุณธรรมมีความรับผิดชอบ เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วม และสามารถตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

แนวคิดเกี่ยวกับธรรมาภิบาล

ธรรมาภิบาล (Good Governance) หรือการบริหารจัดการที่ดีเป็นหลักการแนวใหม่ที่มุ่งเป็นหลักการโดยมิใช่หลักการที่เป็นรูปทฤษฎีการบริหารงานแต่กล่าวได้ว่าหลักธรรมาภิบาลเป็นหลักการทำงานที่มีการนำมาใช้เพื่อการบริหารงานที่ทำให้เกิดความเชื่อมั่นว่าหลักการนี้จะนำมาซึ่งผลลัพธ์ที่ดีที่สุด คือ ความเป็นธรรม ความสุจริต ความมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ซึ่งได้มีผู้ให้ความหมายของธรรมาภิบาลไว้อย่างมากมาย (ถวิลวดี บุรีกุล, 2546) สำหรับการบริหารงานภาครัฐ หลักธรรมาภิบาลถือได้ว่าเป็นกลไกที่สำคัญในการยกระดับคุณภาพการบริหารภาครัฐ โดยให้ความสำคัญกับการดำเนินงานที่มีความโปร่งใส สามารถตรวจสอบได้ ยึดประชาชนเป็นศูนย์กลาง และการใช้ทรัพยากรของรัฐอย่างคุ้มค่าและเกิดประโยชน์สูงสุดการนำหลักธรรมาภิบาลมาใช้จึงมีส่วนสำคัญในการป้องกันและลดปัญหาการทุจริต ตลอดจนเสริมสร้างความไว้วางใจจากประชาชนที่มีต่อหน่วยงานและระบบราชการ นอกจากนี้ ธรรมาภิบาลมิได้เป็นเพียงแนวทางการปฏิบัติที่มุ่งเน้นเรื่องคุณธรรม จริยธรรม และความถูกต้องในการปฏิบัติหน้าที่เท่านั้น แต่ยังเป็นกรอบแนวคิดที่สำคัญสำหรับการบริหารองค์กรที่ให้ความสำคัญกับความโปร่งใส ความรับผิดชอบ ความสามารถในการตรวจสอบและการดำเนินงานที่ปราศจากการแทรกแซงจากอิทธิพลภายนอก ซึ่งปัจจัยดังกล่าวมีความสำคัญต่อการสร้างความน่าเชื่อถือและศรัทธาของประชาชนที่มีต่อระบบราชการ (อำนาจ ยอดทอง, 2562)

อุทัย สติมั่น กล่าวว่า หลักธรรมาภิบาลเป็นแนวคิดที่พัฒนามาจาก Good Government ในยุคหลังสงครามเย็น เมื่อสหรัฐอเมริกาก้าวขึ้นเป็นมหาอำนาจ และพยายามจัดระเบียบโลกใหม่ผ่านกระบวนการโลกาภิวัตน์ ถึงแม้ว่ากระแสโลกาภิวัตน์จะถูกมองว่าเป็นการครอบงำจากแหล่งทุนขนาดใหญ่ที่มีอิทธิพลเหนือรัฐบาลประเทศต่าง ๆ แต่องค์การสหประชาชาติได้ให้ความหมายของธรรมาภิบาลในเชิงสร้างสรรค์ไว้ว่าธรรมาภิบาลเป็นการใช้อำนาจทางการเมือง การบริหารและเศรษฐกิจในการดำเนินกิจกรรมของประเทศในทุกระดับ โดยธรรมาภิบาลเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมและแสดงความต้องการและใช้สิทธิตามกฎหมาย (อุทัย สติมั่น, 2561)

สำหรับประเทศไทย การบริหารราชการได้นำแนวคิดหลักธรรมาภิบาลมาปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมผ่านระเบียบนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการสร้างระบบบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดี พ.ศ. 2542 ซึ่งเป็นกฎหมายที่นำหลักธรรมาภิบาล (Good Governance) มาใช้ในการบริหารราชการ มีเป้าหมายเพื่อสร้างความโปร่งใสและประสิทธิภาพ และเพื่อใช้เป็นแนวทางในการบริหารราชการในทุกหน่วยงาน (ยิ่งยศ บุณยานันต์, 2564) จึงกล่าวได้ว่าหลักสำคัญของธรรมาภิบาล (Good Governance) ประกอบไปด้วย

1. หลักนิติธรรม (Rule of Law) คือ การตรากฎหมาย กฎ ข้อบังคับต่าง ๆ ให้ทันสมัยและเป็นธรรม เป็นที่ยอมรับของสังคม และสังคมยินยอมพร้อมใจปฏิบัติตามกฎหมาย กฎข้อบังคับเหล่านั้น ถือว่าเป็นการปกครองภายใต้กฎหมายมิใช่ตามอำเภอใจ หรืออำนาจของตัวบุคคล มีความเป็นธรรม มีการปฏิรูปกฎหมายสม่ำเสมอ ในเชิงวิเคราะห์หลักนิติธรรมมีความสำคัญต่อการบริหารระดับอำเภอ เนื่องจากนายอำเภอเป็นผู้ใช้อำนาจรัฐที่เกี่ยวข้องกับชีวิตและสิทธิของประชาชนโดยตรง อย่างไรก็ตาม การยึดกฎหมายเพียงอย่างเดียวอาจไม่เพียงพอในสถานการณ์ที่ปัญหาของประชาชนมีความซับซ้อนและแตกต่างกันตามบริบทพื้นที่ ดังนั้นการนำหลักพุทธธรรม โดยเฉพาะพรหมวิหาร 4 มาสนับสนุนการใช้หลักนิติธรรม จะช่วยให้การใช้อำนาจมิได้มุ่งเพียงความถูกต้องตามตัวบทกฎหมาย แต่คำนึงถึงความทุกข์ ความเดือดร้อน และความเป็นธรรมของประชาชนควบคู่กันไป

2. หลักคุณธรรม (Ethics) คือ การยึดมั่นในความถูกต้องโดยรณรงค์ให้เจ้าหน้าที่ของรัฐที่ยึดถือหลักในการปฏิบัติหน้าที่ที่เป็นตัวอย่างแก่สังคมและส่งเสริมให้ประชาชนพัฒนาตนเองไปพร้อมกัน เพื่อให้คนไทยมีความซื่อสัตย์ จริงใจ ขยัน อดทน มีระเบียบวินัยประกอบอาชีพสุจริต จนเป็นนิสัยประจำชาติ ดังนั้น นายอำเภอ

จะต้องปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ยึดมั่นในความถูกต้อง มีความเมตตา เอื้อเฟื้อ และคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตน และปฏิบัติต่อประชาชนอย่างเป็นธรรม แต่เมื่อพิจารณาในระดับพื้นที่ หลักคุณธรรมถือเป็นพื้นฐานภายในของการบริหาร เพราะแม้มีกฎหมายและระบบตรวจสอบที่ดี หากผู้ใช้อำนาจขาดคุณธรรม ระบบธรรมาภิบาลก็อาจไม่สามารถบรรลุเป้าหมายได้อย่างแท้จริง ดังนั้น การนำหลักพรหมวิหาร 4 และทศพิธราชธรรมมาเสริมหลักคุณธรรมจึงช่วยยกระดับจากการปฏิบัติตามกฎไปสู่การตระหนักถึงความถูกต้องและประโยชน์ส่วนรวม หลักพุทธธรรมจึงช่วยเติมเต็มมิติด้านจิตสำนึกของผู้ใช้อำนาจ ซึ่งเป็นมิติที่กลไกทางกฎหมายเพียงอย่างเดียวไม่สามารถรับประกันได้

3. หลักความโปร่งใส (Transparency) คือ การสร้างความไว้วางใจซึ่งกันและกันของคนในชาติ โดยปรับปรุงกลไกการทำงานของทุกวงการให้มีความโปร่งใส มีการเปิดเผยข้อมูลข่าวสาร และมีกระบวนการให้ประชาชนตรวจสอบความถูกต้องชัดเจน สร้างความมั่นใจว่าหน่วยงานรัฐมีความตั้งใจในการดำเนินการอย่างสุจริตและมีความโปร่งใส สำหรับนายอำเภอ หลักความโปร่งใสมีความสำคัญอย่างยิ่ง เนื่องจากการตัดสินใจในระดับพื้นที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์และความเดือดร้อนของประชาชนโดยตรง การเชื่อมโยงหลักความโปร่งใสกับหลักสัจจะและอาชชวะซึ่งเน้นความจริงใจ ความตรงไปตรงมา และความซื่อสัตย์ จะช่วยเสริมมิติด้านจริยธรรมให้แก่กลไกการเปิดเผยข้อมูล กล่าวคือ ความโปร่งใสที่แท้จริงมิใช่เพียงการ “เปิดเผยข้อมูล” แต่ต้องเป็นการเปิดเผยข้อมูลอย่างตรงไปตรงมา เข้าใจง่าย และไม่บิดเบือน เพื่อให้ประชาชนสามารถใช้ข้อมูลประกอบการตรวจสอบและมีส่วนร่วมได้อย่างมีความหมาย

4. หลักการมีส่วนร่วม (Participation) คือ การเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมรับรู้และเสนอความคิดเห็นในการตัดสินใจในปัญหาสำคัญของประเทศ ไม่ว่าด้วยการแจ้งความเห็นการไต่สวนสาธารณะ การประชาพิจารณ์ การแสดงประชามติ ซึ่งการให้ข้อมูลเป็นวิธีการที่ง่ายที่สุดในการให้ข้อมูลแก่ประชาชนเกี่ยวกับการตัดสินใจ และเปิดโอกาสให้แสดงความคิดเห็นหรือเข้ามาเกี่ยวข้อง ในบริบทของการบริหารระดับอำเภอ การมีส่วนร่วมมีความสำคัญเนื่องจากปัญหาในพื้นที่มีความแตกต่างกัน และภาครัฐไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้โดยลำพัง การนำหลักอปริหานิยธรรม 7 มาประยุกต์ใช้จึงสามารถสนับสนุนการบริหารแบบมีส่วนร่วมได้โดยเฉพาะการประชุมปรึกษาหารือ การรับฟังความคิดเห็น และการเคารพข้อตกลงร่วมกัน หลักดังกล่าวช่วยเปลี่ยนบทบาทของประชาชนจากผู้รับบริการไปสู่ผู้มีส่วนร่วมในการพัฒนาพื้นที่ อย่างไรก็ตาม การมีส่วนร่วมอาจเกิดขึ้นเพียงในเชิงรูปแบบ หากประชาชนมีโอกาสแสดงความคิดเห็นแต่ความคิดเห็นไม่ได้ถูกนำไปใช้ประกอบการตัดสินใจ ดังนั้น นายอำเภอควรสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมตั้งแต่การระบุปัญหา การกำหนดทางเลือก การตัดสินใจ ไปจนถึงการติดตามประเมินผล เพื่อให้การมีส่วนร่วมเกิดผลในทางปฏิบัติ

5. หลักความรับผิดชอบ (Accountability) คือ การตระหนักในสิทธิหน้าที่ความสำนึกในความรับผิดชอบต่อสังคม การใส่ใจปัญหาสาธารณะของบ้านเมืองและกระตือรือร้นในการแก้ไขปัญหา ตลอดจนการเคารพในความคิดเห็นที่แตกต่าง และความกล้าที่จะยอมรับผลจากการกระทำของตนรวมถึงความรับผิดชอบต่อการถูกตรวจสอบในภารกิจที่ได้รับมอบหมายและนำไปปฏิบัติด้วยความรับผิดชอบที่มีเป้าหมายอย่างชัดเจน สำหรับนายอำเภอ หลักความรับผิดชอบมิได้หมายถึงเพียงการรับผิดเมื่อเกิดปัญหา แต่รวมถึงการติดตามและประเมินผลการตัดสินใจอย่างต่อเนื่อง การนำอิทธิบาท 4 โดยเฉพาะวิมังสา ซึ่งหมายถึงการพิจารณาไตร่ตรองและตรวจสอบ มาใช้เป็นกลไกเสริม จะช่วยให้การบริหารมีลักษณะของการเรียนรู้และปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง ดังนั้น นายอำเภอไม่ควรพิจารณาเพียงว่า “ดำเนินการตามขั้นตอนแล้วหรือไม่” แต่ควรพิจารณาด้วยว่า “ผลของการดำเนินงานตอบสนองต่อปัญหาของประชาชนหรือไม่” ซึ่งเป็นการเปลี่ยนจากความรับผิดชอบเชิงกระบวนการไปสู่ความรับผิดชอบเชิงผลสัมฤทธิ์

6. หลักความคุ้มค่า (Cost-Effectiveness) คือ การบริหารและใช้ทรัพยากรของภาครัฐอย่างประหยัด เหมาะสม และเกิดประโยชน์สูงสุด โดยคำนึงถึงประสิทธิภาพ ประสิทธิผล และผลประโยชน์ที่ประชาชนจะได้รับ ดังนั้น ความคุ้มค่าในบริบทของนายอำเภอจึงไม่ควรตีความเพียงการลดค่าใช้จ่ายของภาครัฐ แต่ควรหมายถึงการใช้ทรัพยากร งบประมาณ บุคลากร เทคโนโลยี และเครือข่ายความร่วมมือให้เกิดผลสัมฤทธิ์สูงสุดต่อประชาชน ภายใต้หลักความเป็นธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคม

สรุปได้ว่า หลักธรรมาภิบาลเป็นกรอบของแนวความคิดสำคัญในการบริหารจัดการภาครัฐที่มุ่งให้การใช้อำนาจและการบริหารทรัพยากรของรัฐเป็นไปอย่างถูกต้อง โปร่งใส เป็นธรรม มีประสิทธิภาพ และสามารถตรวจสอบได้ โดยหลักธรรมาภิบาล 6 ประการ ได้แก่ หลักนิติธรรม หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใส หลักการมีส่วนร่วม หลักความรับผิดชอบ และหลักความคุ้มค่า ล้วนมีความสัมพันธ์และเกื้อหนุนกันในการสร้างระบบบริหารราชการที่มีประสิทธิภาพและตอบสนองต่อความต้องการของประชาชน อันจะนำไปสู่การสร้างความน่าเชื่อถือ และความไว้วางใจจากประชาชน ตลอดจนส่งเสริมการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน

บทบาทนายอำเภอในสังคมยุคใหม่

ตามพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. 2534 กำหนดให้นายอำเภอเป็นหน่วยการบริหารราชการส่วนภูมิภาค และให้นายอำเภอเป็นหัวหน้าปกครองบังคับบัญชาข้าราชการในอำเภอและเป็นผู้รับผิดชอบงานบริหารราชการของอำเภอ โดยนายอำเภอสังกัดกระทรวงมหาดไทย นอกจากนี้ตามมาตรา 65 ได้กำหนดอำนาจหน้าที่ของนายอำเภอในการบริหารราชการตามกฎหมาย และระเบียบของทางราชการตลอดจนการควบคุมดูแลการบริหารราชส่วนท้องถิ่นในอำเภอตามกฎหมาย ดังนั้น นายอำเภอจึงเป็นกลไกสำคัญในการเชื่อมโยงนโยบายจากส่วนกลางไปสู่การปฏิบัติในระดับพื้นที่ และเป็นผู้ประสานภารกิจของหน่วยงานภาครัฐกับประชาชนในพื้นที่ (พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. 2534)

นอกจากนี้นายอำเภอมีบทบาทที่สำคัญสามารถพิจารณาได้อย่างน้อย 3 มิติ ได้แก่ 1. การปฏิบัติหน้าที่ตามกฎหมายและอำนาจหน้าที่ของรัฐ 2. การขับเคลื่อนและสนับสนุนนโยบายของรัฐบาลในระดับพื้นและ 3. การบริหารจัดการพื้นที่เพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน (วรเดช จันทรศร, 2544) ทั้งสามมิตินี้มีความสัมพันธ์กัน กล่าวได้คือ นายอำเภอมิได้ทำหน้าที่เพียงผู้ใช้อำนาจทางปกครองแต่ยังต้องทำหน้าที่เป็นผู้บริหาร ผู้ประสานงาน และผู้นำการพัฒนาพื้นที่ ซึ่งต้องอาศัยทั้งความรู้ด้านกฎหมาย ความสามารถในการบริหารจัดการ และทักษะด้านการประสานความร่วมมือกับผู้มีส่วนได้เสียในพื้นที่

ในปัจจุบันสังคมยุคใหม่มีการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม เทคโนโลยี และความคาดหวังของประชาชน ส่งผลให้บทบาทของนายอำเภอในฐานะผู้บริหารราชการส่วนภูมิภาคต้องปรับเปลี่ยนจากการมุ่งเน้นการบังคับใช้กฎหมายและการสั่งการ ไปสู่การบริหารจัดการที่ยึดประชาชนเป็นศูนย์กลาง โดยการนำหลักธรรมาภิบาล (Good Governance) มาใช้ในการบริหารงาน ได้แก่ ความโปร่งใส ความรับผิดชอบ ความเป็นธรรม และการมีส่วนร่วมของประชาชน (OECD, 2020) นอกจากนี้ นายอำเภอจำเป็นต้องมีบทบาทในลักษณะของ ผู้นำการเปลี่ยนแปลงและผู้ประสานความร่วมมือ โดยอาศัยแนวคิดการบริหารภาครัฐสมัยใหม่ (Public Governance) และการบริหารแบบร่วมมือ (Collaborative Governance) เพื่อเชื่อมโยงหน่วยงานภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม และประชาชนในการร่วมกันแก้ไขปัญหาและพัฒนาพื้นที่ ตลอดจนต้องประยุกต์ใช้แนวคิดรัฐบาลดิจิทัล (Digital Governance) ในการใช้ข้อมูลและเทคโนโลยีเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการบริการและการเข้าถึงประชาชน อย่างไรก็ตาม ในสังคมยุคใหม่ที่มีการเปลี่ยนอย่างรวดเร็วนั้น บทบาทของนายอำเภอจึงไม่ได้จำกัดอยู่เพียงการปฏิบัติตามกฎหมายเท่านั้น แต่ยังต้องเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง

ผู้ประสานความร่วมมือ และสร้างการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายในการพัฒนาพื้นที่ อันจะสะท้อนให้เห็นถึงความจำเป็นในการยึดหลักธรรมาภิบาลควบคู่ไปกับหลักคุณธรรมในการบริหารงาน (สมศักดิ์ จังตระกูล, 2554) ดังนั้น บทบาทของนายอำเภอในสังคมยุคใหม่จึงครอบคลุมทั้งการเป็น ผู้บังคับใช้กฎหมาย ผู้บริหารการเปลี่ยนแปลง ผู้ประสานเครือข่าย ผู้จัดการความขัดแย้ง และผู้นำการบริการประชาชน โดยต้องมีภาวะผู้นำที่สามารถสร้างความไว้วางใจและการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนควบคู่กับการยึดหลักคุณธรรมและจริยธรรม การนำแนวคิดธรรมาภิบาลเชิงพุทธมาประยุกต์ใช้จึงมีความสำคัญ เพราะช่วยเสริมมิติด้านคุณธรรมให้แก่การบริหารภาครัฐสมัยใหม่ โดยส่งเสริมให้นายอำเภอปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต เป็นธรรม มีความรับผิดชอบ และคำนึงถึงประโยชน์สุขของประชาชนเป็นสำคัญ อันจะนำไปสู่การบริหารราชการที่มีประสิทธิภาพ โปร่งใส สร้างความเชื่อมั่น และพัฒนาพื้นที่ได้อย่างยั่งยืน

ธรรมาภิบาลกับหลักพุทธธรรมในการบริหารงานของนายอำเภอ

ธรรมาภิบาลตามแนวคิดของเชิงพุทธเป็นแนวทางการบริหารที่นำมาบูรณาการกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ากับหลักธรรมาภิบาล เพื่อส่งเสริมการบริหารงานให้มีประสิทธิภาพควบคู่ไปกับคุณธรรม จริยธรรม และความรับผิดชอบต่อสังคม โดยการนำหลัก

นิติธรรม หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใส หลักการมีส่วนร่วม หลักความรับผิดชอบ และหลักความคุ้มค่า มาเชื่อมโยงกับหลักธรรมที่สำคัญในทางพระพุทธศาสนา โดยบริบทของการบริหารราชการส่วนภูมิภาคเป็นรูปแบบของการบริหารที่ภาครัฐมอบหมายให้ผู้ว่าราชการจังหวัดและนายอำเภอซึ่งเป็นผู้แทนของรัฐบาลในพื้นที่ ทำหน้าที่กำกับ ดูแล และประสานการดำเนินงานของหน่วยงานภาครัฐ เพื่อให้เป็นไปตามนโยบายของรัฐและตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนในแต่ละจังหวัดได้อย่างมีประสิทธิผล ดังนั้น บทบาทของนายอำเภอในสังคมยุคใหม่จึงมิได้จำกัดอยู่เพียงการเป็นผู้บังคับบัญชาและผู้รักษากฎหมาย หากแต่ต้องทำหน้าที่ในฐานะผู้นำเชิงยุทธศาสตร์ ผู้ประสานเครือข่าย และผู้ขับเคลื่อนการพัฒนาพื้นที่บนฐานของการมีส่วนร่วม ตลอดจนตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนอย่างรวดเร็ว โปร่งใส และตรวจสอบได้ ภายใต้บริบทของสังคมที่มีความซับซ้อนและเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และเทคโนโลยี

จากการบูรณาการหลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธที่นำมาประยุกต์ใช้ในการบริหารงานของนายอำเภอ มิได้เป็นเพียงการนำหลักธรรมาภิบาลมาเทียบเคียงกับหลักพุทธธรรมเท่านั้น แต่ยังเป็นการบูรณาการหลักความคิดทางพุทธศาสนาที่เข้ากับกระบวนการบริหาร เพื่อเสริมสร้างกลไกการบริหารที่มีคุณธรรม มีความรับผิดชอบและมุ่งประโยชน์สาธารณะ โดยหลักนิติธรรมสามารถเชื่อมโยงกับหลักคุณธรรม และพรหมวิหาร 4 ที่จะช่วยกำกับการใช้อำนาจของนายอำเภอให้ตั้งอยู่บนความเมตตา ความกรุณา ความซื่อสัตย์สุจริต และความเป็นธรรม ส่งผลให้การบังคับอำนาจของนายอำเภอให้ตั้งอยู่บนความเมตตา ความกรุณา ความซื่อสัตย์สุจริต และความเป็นธรรม จึงส่งผลให้การบังคับใช้กฎหมายเป็นไปอย่างเสมอภาค ปราศจากอคติและการเลือกปฏิบัติ ขณะที่หลักความโปร่งใสที่เชื่อมโยงกับหลักอาชชวะและสัจจะ ซึ่งเน้นความตรงไปตรงมา ความจริงใจ และความซื่อสัตย์ อันเป็นพื้นฐานสำคัญของการเปิดเผยข้อมูลและการปฏิบัติราชการที่สามารถตรวจสอบได้ จึงส่งผลต่อการสร้างความเชื่อมั่นและความไว้วางใจระหว่างหน่วยงานของรัฐกับประชาชน ในด้านหลักนิติธรรมสามารถอธิบายผ่านหลักพรหมวิหาร 4 ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ซึ่งทำหน้าที่เป็นกรอบด้านจริยธรรมในการกำกับการใช้อำนาจของนายอำเภอ โดยเฉพาะอุเบกขาที่สะท้อนการวางใจเป็นกลางและไม่ลำเอียง ขณะที่เมตตาและกรุณาช่วยให้การใช้อำนาจคำนึงถึงความเดือดร้อนและประโยชน์ของประชาชน การนำหลักดังกล่าวมาใช้จึงมิได้หมายความว่าการบังคับใช้กฎหมายจะลดความเข้มงวดลง แต่เป็นการทำให้การใช้อำนาจตามกฎหมายอยู่บนพื้นฐานของความเป็นธรรม ไม่เลือกปฏิบัติ และคำนึงถึงผลกระทบต่อประชาชน ส่งผลให้

หลักนิติธรรมมิได้เป็นเพียงการปฏิบัติตามกฎหมายเท่านั้น แต่เป็นการใช้อำนาจตามกฎหมายอย่างมีคุณธรรมและรับผิดชอบต่อสังคม สำหรับหลักความโปร่งใส สามารถเชื่อมโยงกับหลักอาชชวะและสัจจะ ซึ่งเน้นความตรงไปตรงมา ความซื่อสัตย์ และการไม่บิดเบือนข้อเท็จจริง หลักธรรมดังกล่าวสามารถทำหน้าที่เป็นกลไกภายในของผู้บริหารในการกำกับพฤติกรรมให้สอดคล้องกับความโปร่งใสในกระบวนการบริหาร กล่าวคือ เมื่อนายอำเภอยึดมั่นในความซื่อสัตย์และความตรงไปตรงมาย่อมมีแนวโน้มที่จะเปิดเผยข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงาน ชี้แจงเหตุผลของการตัดสินใจ และยอมรับการตรวจสอบจากประชาชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้มากขึ้น

ในด้านหลักการมีส่วนร่วม หลักอปริหานิยธรรม 7 สามารถนำมาใช้เป็นกรอบสนับสนุนการบริหารแบบมีส่วนร่วม เนื่องจากให้ความสำคัญกับการประชุมปรึกษาหารือ การรับฟังความคิดเห็น การเคารพกติกาและข้อตกลงร่วมกัน ตลอดจนการรักษาความร่วมมือของสมาชิกในชุมชน เมื่อนำมาประยุกต์ใช้กับการบริหารงานของนายอำเภอ หลักดังกล่าวสามารถทำหน้าที่เป็นกลไกในการสร้างกระบวนการตัดสินใจร่วม โดยเปิดพื้นที่ให้ประชาชน ผู้นำชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม เข้ามาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและร่วมกำหนดแนวทางในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาพื้นที่ การมีส่วนร่วมในลักษณะนี้จะช่วยให้นายอำเภอได้รับข้อมูลจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรง ทำให้การตัดสินใจมีข้อมูลรอบด้านและสอดคล้องกับบริบทของพื้นที่มากขึ้น ขณะเดียวกันยังช่วยสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมและเพิ่มความร่วมมือในการนำแนวนโยบายไปปฏิบัติ (อำนาจ ยอดทอง, 2562)

ส่วนหลักความรับผิดชอบ สามารถสังเคราะห์ร่วมกับหลักอิทธิบาท 4 โดยเฉพาะวิมังสา ซึ่งหมายถึงการพิจารณาไตร่ตรอง ตรวจสอบ และประเมินผลการดำเนินงานอย่างมีเหตุผล ทั้งนี้ หลักอิทธิบาท 4 ในภาพรวมยังสะท้อนกระบวนการทำงานที่มีเป้าหมายและความมุ่งมั่น ได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา เมื่อนำมาประยุกต์ใช้กับการบริหารราชการ นายอำเภอจะต้องมีความตั้งใจในการปฏิบัติภารกิจ มีความเพียรในการแก้ไขปัญหา มีจิตจดจ่อต่อภารกิจ และตรวจสอบผลการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะวิมังสาที่ทำหน้าที่เชื่อมโยงไปสู่การติดตามและประเมินผล ทำให้ผู้บริหารสามารถพิจารณาว่าการดำเนินงานบรรลุเป้าหมายหรือไม่มีผลกระทบหรือข้อบกพร่องประการใด และควรปรับปรุงแก้ไขอย่างไร ดังนั้น ความรับผิดชอบจึงมิได้หมายถึงเพียงการรับผิดเมื่อเกิดปัญหา แต่หมายถึงความรับผิดชอบตลอดกระบวนการบริหาร ตั้งแต่การกำหนดเป้าหมาย การดำเนินงาน การติดตามประเมินผล และการปรับปรุงแก้ไข สำหรับหลักความคุ้มค่า ซึ่งเป็นประเด็นที่ต้องพิจารณาในเชิงกลไกมากกว่าการจับคู่หลักธรรมโดยตรง สามารถสังเคราะห์ร่วมกับหลักสังคหวัตถุ 4 ได้แก่ ทาน ปิยวาจา อัตถจริยา และสมานัตตตา (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2546) โดยพิจารณาว่าสังคหวัตถุ 4 เป็นหลักที่ช่วยสร้างความสัมพันธ์ ความร่วมมือ และความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันระหว่างบุคคลและกลุ่มต่าง ๆ ซึ่งความสัมพันธ์และความร่วมมือดังกล่าวสามารถส่งผลต่อประสิทธิภาพในการระดมและใช้ทรัพยากรเพื่อประโยชน์สาธารณะได้ ดังนั้น การเชื่อมโยง หลักความคุ้มค่ากับสังคหวัตถุ 4 จึงควรเข้าใจในฐานะการเชื่อมโยงผ่าน “กลไกของความร่วมมือ” มากกว่าการกล่าวว่าสังคหวัตถุ 4 เป็นหลักการบริหารทรัพยากรโดยตรง กล่าวคือ สังคหวัตถุ 4 ช่วยสร้างความสัมพันธ์ ความไว้วางใจ การสื่อสาร และความร่วมมือระหว่างผู้เกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ฝ่ายปกครองสามารถระดมและใช้ทรัพยากรร่วมกัน ลดความซ้ำซ้อนของภารกิจ และจัดสรรทรัพยากรให้ตรงกับปัญหาและความต้องการของพื้นที่ได้มากขึ้น ด้วยเหตุนี้ ความคุ้มค่าจึงมิได้หมายถึงการลดค่าใช้จ่ายเพียงอย่างเดียว แต่หมายถึงการทำให้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด ได้แก่ งบประมาณ บุคลากร เวลา ข้อมูล และเครือข่ายความร่วมมือ ถูกนำไปใช้เพื่อสร้างผลสัมฤทธิ์และประโยชน์สาธารณะสูงสุด ภายใต้หลักความเป็นธรรมและความรับผิดชอบต่อประชาชน

จากการสังเคราะห์ดังกล่าวจะเห็นได้ว่า หลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธมิได้เป็นเพียงการนำหลักธรรมมาใช้กำกับพฤติกรรมของผู้บริหารเท่านั้น แต่ยังสามารถทำหน้าที่เป็นกรอบแนวคิดที่เชื่อมโยงคุณธรรมของการบริหารกับกระบวนการบริหารและผลลัพธ์ของการบริหาร ซึ่งหลักพรหมวิหาร 4 ช่วยกำกับการใช้อำนาจให้เป็นธรรม หลักอาชชวะและสัจจะช่วยสร้างพื้นฐานทางจริยธรรมของความโปร่งใส หลักอปริหานิยธรรม 7 สนับสนุนกระบวนการปรึกษาหารือและการมีส่วนร่วม หลักอิทธิบาท 4 สนับสนุนการทำงานอย่างมุ่งเป้าหมายและการติดตามประเมินผล และหลักสังคหวัตถุ 4 สนับสนุนการสร้างความสัมพันธ์และเครือข่ายความร่วมมือ ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุดกล่าวได้ว่า การประยุกต์ใช้ธรรมาภิบาลเชิงพุทธในการบริหารงานของนายอำเภอจึงควรมองเป็น กระบวนการบูรณาการระหว่างหลักการกำกับการบริหารกับหลักธรรมที่สนับสนุนพฤติกรรมและกระบวนการตัดสินใจของผู้บริหาร มิใช่การจับคู่หลักธรรมาภิบาลกับหลักพุทธธรรมแบบแยกส่วน การบูรณาการดังกล่าวช่วยให้นายอำเภอสามารถใช้อำนาจโดยยึดหลักกฎหมายและความเป็นธรรม มีความซื่อสัตย์และโปร่งใส เปิดพื้นที่ให้ประชาชนและภาคีเครือข่ายมีส่วนร่วม รับผิดชอบต่อผลของการตัดสินใจ และสามารถระดมและจัดสรรทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ

องค์ความรู้ใหม่

จากบทความวิชาการเรื่อง “ธรรมาภิบาลเชิงพุทธกับการบริหารงานของนายอำเภอในสังคมยุคใหม่” สามารถสังเคราะห์องค์ความรู้ได้ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ใหม่

จากองค์ความรู้ใหม่ สามารถอธิบายได้ว่า

การบริหารงานของนายอำเภอในสังคมยุคใหม่เป็นการบูรณาการระหว่างหลักธรรมาภิบาลกับหลักพุทธธรรม โดยมีนายอำเภอเป็นกลไกสำคัญที่นำไปสู่พฤติกรรมการบริหารและการปฏิบัติงานในพื้นที่อย่างเป็นรูปธรรม จะประกอบด้วยความสัมพันธ์เชิงระบบ 5 องค์ประกอบ ดังนี้

1. หลักธรรมาภิบาล ทำหน้าที่เป็นกรอบหลักในการบริหารราชการ ประกอบด้วย หลักนิติธรรม หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใส หลักการมีส่วนร่วม หลักความรับผิดชอบ และหลักความคุ้มค่า ซึ่งเป็นหลักสำคัญในการสร้างระบบการบริหารที่มีประสิทธิภาพ เป็นธรรม และสามารถตรวจสอบได้

2. หลักพุทธธรรม ทำหน้าที่เป็นกลไกด้านคุณธรรมในการกำกับการใช้อำนาจและการบริหารงานของนายอำเภอ โดยหลักพุทธธรรมที่มีความสัมพันธ์กับหลักธรรมาภิบาล ได้แก่ พรหมวิหาร 4 ทศพิธราชธรรม อาชชวะ สัจจะ อปริหานิยธรรม 7 อิทธิบาท 4 และสังคหวัตถุ 4 ทั้งนี้ หลักสังคหวัตถุ 4 มีบทบาทสำคัญในฐานะกลไกในการสร้างความสัมพันธ์และความร่วมมือระหว่างนายอำเภอกับประชาชน หน่วยงานภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม ซึ่งช่วยสนับสนุนการบริหารทรัพยากรและการดำเนินงานให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อพื้นที่

3. พฤติกรรมและสมรรถนะของนายอำเภอ เป็นผลจากการนำหลักธรรมาภิบาลและหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติหน้าที่ ทำให้นายอำเภอสามารถใช้อำนาจอย่างเป็นธรรม มีคุณธรรมและความรับผิดชอบ มีความโปร่งใส เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วม รับฟังความคิดเห็น สามารถประสานความร่วมมือแก้ไขปัญหา และบริหารความสัมพันธ์กับภาคส่วนต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสมกับบริบทของพื้นที่

4. กระบวนการบริหารพื้นที่ เป็นขั้นตอนที่นายอำเภอนำหลักการและคุณค่าดังกล่าวไปสู่การปฏิบัติจริง ทั้งด้านการนำนโยบายของรัฐบาลไปปฏิบัติ การประสานงานระหว่างหน่วยงาน การแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของประชาชน การส่งเสริมการมีส่วนร่วม การใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า ตลอดจนการติดตามและประเมินผลการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง โดยมีหลักพุทธธรรมเป็นกลไกกำกับให้กระบวนการบริหารเป็นไปด้วยความถูกต้อง เป็นธรรม และคำนึงถึงประโยชน์ของประชาชน

5. ผลลัพธ์ต่อประชาชนและพื้นที่ เกิดจากการที่หลักธรรมาภิบาลและหลักพุทธธรรมได้รับการแปลงไปสู่พฤติกรรมของผู้นำและกระบวนการบริหารที่เป็นรูปธรรม ส่งผลให้เกิดการให้บริการประชาชนที่มีคุณภาพ ความเป็นธรรม ความโปร่งใส ความรับผิดชอบ และประสิทธิภาพในการบริหารงาน ตลอดจนสร้างความเชื่อมั่นและความไว้วางใจระหว่างภาครัฐกับประชาชนอันนำไปสู่ความร่วมมือในการพัฒนาพื้นที่และการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนอย่างยั่งยืน

สรุป

ในสังคมยุคใหม่ที่มีความเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วส่งผลให้การบริหารราชการส่วนภูมิภาคจำเป็นต้องปรับตัวเพื่อให้สอดคล้องกับบริบทที่เปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะบทบาทของนายอำเภอ ซึ่งนายอำเภอเป็นผู้บริหารราชการระดับพื้นที่ที่มีหน้าที่สำคัญในการขับเคลื่อนนโยบายของภาครัฐ เพื่อแก้ไขปัญหาของประชาชนและการประสานความร่วมมือจากทุกภาคส่วน ในการบริหารงานในปัจจุบันไม่สามารถมุ่งเน้นเพียงประสิทธิภาพของการปฏิบัติงานเท่านั้น แต่จำเป็นต้องยึดหลักธรรมาภิบาลควบคู่ไปกับคุณธรรม จริยธรรมในการบริหารงาน หลักธรรมาภิบาลเชิงพุทธจึงเป็นแนวทางในการบริหารที่บูรณาการกับหลักธรรมาภิบาลสากล ประกอบไปด้วย หลักนิติธรรม หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใส หลักการมีส่วนร่วม หลักความรับผิดชอบ และหลักความคุ้มค่าที่เข้ากับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่มุ่งส่งเสริมให้ผู้นำมีความซื่อสัตย์สุจริต คุณธรรม ความเป็นธรรม ความเสียสละ และการคำนึงถึงประโยชน์สุขของประชาชนเป็นสำคัญการประยุกต์ใช้หลักธรรมดังกล่าวจึงช่วยให้นายอำเภอสามารถบริหารงานด้วยความโปร่งใส ตรวจสอบได้ เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาพื้นที่ และสามารถตัดสินใจบนพื้นฐานของเหตุผลและคุณธรรม

เอกสารอ้างอิง

กรมการปกครอง. (2567). คู่มือปฏิบัติราชการฝ่ายปกครอง “บทบาทนายอำเภอกับการบริหารจัดการงานพื้นที่”. กรุงเทพฯ: กรมการปกครอง.

ถวิลวดี บุรีกุล. (2546). ธรรมาภิบาล: หลักการเพื่อการบริหารรัฐกิจแนวใหม่. นนทบุรี: สถาบันพระปกเกล้า.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2546). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม (พิมพ์ครั้งที่ 12). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาธนวัฒน์ ปริยตฺติเมธี. (2568). ธรรมาภิบาลเชิงพุทธ: แนวทางการสร้างธรรมรัฐในสังคมไทยร่วมสมัย. วารสารพุทธนวัตกรรมและการจัดการ, 8(2), 257–271.

พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน (ฉบับที่ 8) พ.ศ. 2553. (2553, 7 ธันวาคม). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 127 ตอนที่ 75 ก. หน้า 51–53.

พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. 2534. (2534, 4 กันยายน). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 108 ตอนที่ 156. หน้า 1-41.

ยิ่งยศ บุณยานันต์. (2564). หลักธรรมาภิบาลกับการบริหารองค์กร. วารสารมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, 13(1), 60-66.

วรเดช จันทรศร. (2544). ปรัชญาของการบริหารภาครัฐ. กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขานุการคณะกรรมการปฏิรูประบบราชการ.

สมศักดิ์ จังตระกูล. (2554). การจัดการความขัดแย้งโดยนายอำเภอของประชาชนในประเทศไทย (วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการภาครัฐและเอกชน). นครปฐม: มหาวิทยาลัยคริสเตียน.

อำนาจ ยอดทอง. (2562). วิเคราะห์เชิงวิพากษ์แนวคิดว่าด้วยทศพิธราชธรรมในพระพุทธศาสนาคือธรรมาภิบาล. วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร, 7(1), 1–19.

อุทัย สติมั่น. (2561). กระบวนทัศน์ธรรมมาภิบาลสำหรับผู้นำยุคโลกาภิวัตน์. วารสารบัณฑิตสาเกตปริทรรศน์, 3(2), 1-14.

OECD. (2020). Policy framework on sound public governance: Baseline features of governments that work well. OECD Publishing. Retrieved July 10, 202, from https://www.oecd.org/en/publications/policy-framework-on-sound-public-governance_c03e01b3-en.html.

JIDIR
วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์
JOURNAL OF INTERDISCIPLINARY INNOVATION REVIEW
ปีที่ 9 ฉบับที่ 5 กันยายน – ตุลาคม 2569 Vol. 9 No. 5 September – October 2026

บทความวิชาการ

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์สีเขียวในยุคเศรษฐกิจคาร์บอนต่ำ

GREEN HUMAN RESOURCE DEVELOPMENT IN THE LOW-CARBON ECONOMY

เบญญาภา เบญจกุล*
Benyapa Benjakul*
กรมส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ
Department of International Trade Promotion (DITP)
*Corresponding Author E-mail: beyyaphabeyckul@gmail.com
Received May 3, 2026; Revised July 29, 2026; Accepted August 17, 2026

บทคัดย่อ

บทความนี้นำเสนอแนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงสิ่งแวดล้อม และวิเคราะห์บทบาทของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในการขับเคลื่อนองค์กรสู่เศรษฐกิจคาร์บอนต่ำและเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน ในบริบทองค์กรไทยที่เผชิญแรงกดดันจากกฎระเบียบด้านสิ่งแวดล้อมและมาตรฐานสากลด้านสิ่งแวดล้อม สังคม และธรรมาภิบาล บทความใช้กรอบทฤษฎีการจัดการทรัพยากรมนุษย์สีเขียวเป็นฐานหลัก ซึ่งพิจารณาได้ทั้งในเชิงกระบวนการบริหารบุคลากร (การสรรหา การฝึกอบรม การประเมินผล การให้ผลตอบแทน และวัฒนธรรมองค์กร) และในเชิงจิตวิทยาตามกรอบความสามารถ แรงจูงใจ และโอกาส โดยมีทฤษฎีบรรยากาศทางจิตวิทยาสีเขียวและกรอบการบริหารทรัพยากรมนุษย์เชิงยั่งยืนเป็นกรอบเสริม ผลการวิเคราะห์ชี้ว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์มิใช่เพียงโปรแกรมฝึกอบรมชั่วคราว แต่เป็นการปรับเปลี่ยนเชิงกลยุทธ์ในการบริหารบุคลากรทั้งระบบ โดยมีบรรยากาศทางจิตวิทยาสีเขียวเป็นตัวแปรกลางที่กำหนดความสำเร็จ อย่างไรก็ตาม องค์กรไทยยังเผชิญปัญหาสำคัญ 5 ประการ ได้แก่ การขาดแคลนทักษะด้านสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมองค์กรที่ไม่เอื้อต่อความยั่งยืน การลงทุนที่ไม่เพียงพอ ช่องว่างระหว่างนโยบายกับการปฏิบัติจริง และการขาดกลไกการวัดผลที่เป็นระบบ บทความจึงเสนอแนวทางพัฒนา 5 ด้านตามกระบวนการบริหารบุคลากร พร้อมกรณีศึกษาเปรียบเทียบองค์กรขนาดใหญ่ที่บูรณาการแนวทางดังกล่าวจนเกิดผลลัพธ์เชิงประจักษ์ กับวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมที่พัฒนาเพียงเพื่อผ่านเกณฑ์ขั้นต่ำของคู่ค้า บทความสรุปว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์สีเขียวที่มีประสิทธิภาพต้องบูรณาการทั้งระดับบุคคล องค์กร และความร่วมมือระดับสังคมระหว่างภาคเอกชน ภาครัฐ และสถาบันการศึกษา เพื่อเตรียมความพร้อมด้านทรัพยากรมนุษย์สู่การเปลี่ยนผ่านที่ยั่งยืน

คำสำคัญ: การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์, ทักษะสีเขียว, เศรษฐกิจคาร์บอนต่ำ

Abstract

This academic article presents the concepts and theories of Green Human Resource Development and analyzes the role of human resource development in driving organizations toward a low-carbon economy and the Sustainable Development Goals (SDGs), particularly in the context of Thai organizations facing increasing pressures from environmental regulations and international Environmental, Social, and Governance (ESG) standards. The article primarily employs the Green Human Resource Management (GHRM) framework, examining both human resource management processes including recruitment, training, performance appraisal,

rewards, and organizational culture and psychological mechanisms based on the Ability–Motivation–Opportunity (AMO) framework. Green Psychological Climate theory and the Sustainable Human Resource Management framework are also incorporated as complementary perspectives. The analysis indicates that human resource development should not be viewed merely as a temporary training program but rather as a strategic transformation of the entire human resource management system, with a green psychological climate serving as a mediating factor influencing successful implementation. However, Thai organizations continue to face five major challenges: shortages of environmental skills, organizational cultures that are not conducive to sustainability, insufficient investment, gaps between policy and actual implementation, and the absence of systematic performance measurement mechanisms. Accordingly, the article proposes five areas of development aligned with human resource management processes and presents comparative case studies between large organizations that have successfully integrated these approaches and achieved tangible outcomes and small and medium-sized enterprises (SMEs) that undertake such development primarily to meet the minimum requirements of their business partners. The article concludes that effective Green Human Resource Development requires integration at the individual and organizational levels, together with broader societal collaboration among the private sector, government agencies, and educational institutions, in order to prepare human resources for a sustainable transition.

Keywords: Human Resource Development, Green Skills, Low-Carbon Economy

บทนำ

โลกกำลังเผชิญวิกฤตสภาพภูมิอากาศที่ทวีความรุนแรงขึ้นอย่างต่อเนื่อง คณะกรรมการระหว่างรัฐบาลว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศระบุว่าการปล่อยก๊าซเรือนกระจกสะสมที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องได้ก่อให้เกิดผลกระทบที่ชัดเจนและแพร่หลายต่อระบบนิเวศและสังคมมนุษย์ทั่วโลก (Intergovernmental Panel on Climate Change, 2023) สถานการณ์ดังกล่าวได้ผลักดันให้ประชาคมโลกร่วมกันกำหนดกรอบความร่วมมือระหว่างประเทศเพื่อควบคุมการปล่อยก๊าซเรือนกระจก โดยข้อตกลงปารีสซึ่งมีผลบังคับใช้ตั้งแต่ปี ค.ศ. 2016 ได้วางเป้าหมายร่วมกันในการควบคุมอุณหภูมิเฉลี่ยของโลกไม่ให้เพิ่มขึ้นเกิน 1.5-2 องศาเซลเซียสจากยุคก่อนอุตสาหกรรม (United Nations Framework Convention on Climate Change, 2015) ข้อตกลงนี้ได้กลายเป็นแรงผลักดันสำคัญที่ทำให้หลายประเทศประกาศเป้าหมายการปล่อยก๊าซเรือนกระจกสุทธิเป็นศูนย์และนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างขององค์กรธุรกิจทั่วโลก ทั้งด้านกฎระเบียบ การเปิดเผยข้อมูลด้านสิ่งแวดล้อม สังคม และธรรมาภิบาล ตลอดจนความคาดหวังของนักลงทุนและผู้บริโภคที่มีต่อภาคธุรกิจ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกระแสการปรับตัวของการบริหารทรัพยากรมนุษย์จากแนวคิดเชิงกลยุทธ์ไปสู่แนวคิด เชิงยั่งยืน (Cooke, 2025)

สำหรับประเทศไทย รัฐบาลได้ยื่นข้อเสนอการมีส่วนร่วมที่ประเทศกำหนด (Nationally Determined Contribution) ต่อที่ประชุมภาคีอนุสัญญาสหประชาชาติ โดยตั้งเป้าลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกลงร้อยละ 30 จากระดับปกติของการดำเนินธุรกิจภายในปี ค.ศ. 2030 และอาจเพิ่มเป็นร้อยละ 40 หากได้รับการสนับสนุนด้านเทคโนโลยีและเงินทุนจากต่างประเทศ พร้อมทั้งวางเป้าหมายระยะยาวสู่ความเป็นกลางทาง

คาร์บอนภายในปี ค.ศ. 2050 และการปล่อยก๊าซเรือนกระจกสุทธิเป็นศูนย์ภายในปี ค.ศ. 2065 (Thailand, 2022) ล่าสุดในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. 2025 ประเทศไทยได้ยกระดับความมุ่งมั่นดังกล่าวด้วยการยื่นข้อเสนอฉบับใหม่ ซึ่งกำหนดเป้าหมายลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกสุทธิลงร้อยละ 47 ภายในปี ค.ศ. 2035 เทียบกับระดับปี ค.ศ. 2019 (NDC Partnership, 2025) สะท้อนให้เห็นว่า การเปลี่ยนผ่านสู่เศรษฐกิจคาร์บอนต่ำมิใช่เพียงพันธสัญญาเชิงสัญลักษณ์ แต่หมายถึงการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างของระบบเศรษฐกิจไทยทั้งระบบที่ต้องเร่งดำเนินการอย่างจริงจังในระยะเวลาอันสั้น

ประเด็นสำคัญที่มักถูกมองข้ามในการขับเคลื่อนสู่เศรษฐกิจคาร์บอนต่ำ คือ ทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานที่แท้จริงในการแปลงนโยบายด้านสิ่งแวดล้อมไปสู่การปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม แนวคิดการจัดการทรัพยากรมนุษย์เชิงสิ่งแวดล้อมได้รับการนำเสนออย่างเป็นระบบครั้งแรกในฐานะกรอบแนวคิดที่บูรณาการมิติสิ่งแวดล้อมเข้ากับกระบวนการบริหารจัดการคน ทั้งการสรรหา การฝึกอบรม และการประเมินผลการปฏิบัติงาน (Renwick et al., 2013) ข้อมูลระดับโลกชี้ว่านายจ้างกว่าร้อยละ 70 กำลังสรรหาหรือวางแผนสรรหาบุคลากรที่มีทักษะสีเขียว และคาดว่าการเปลี่ยนผ่านสู่เศรษฐกิจสีเขียวจะก่อให้เกิดตำแหน่งงานใหม่มากถึง 30 ล้านตำแหน่งทั่วโลกภายในปี ค.ศ. 2030 (ManpowerGroup, 2023) สะท้อนว่าทรัพยากรมนุษย์สีเขียวกำลังกลายเป็นปัจจัยขับเคลื่อนความสามารถในการแข่งขันขององค์กรยุคใหม่ ไม่ต่างจากทุนทางเทคโนโลยีหรือทุนทางการเงิน

อย่างไรก็ตาม ปัญหาที่องค์กรทั่วโลกกำลังเผชิญคือช่องว่างระหว่างความต้องการกับความพร้อมของทรัพยากรมนุษย์สีเขียวที่มีอยู่จริง โดยพบว่าบริษัทถึงร้อยละ 94 ยอมรับว่าขาดแคลนบุคลากรที่มีทักษะเพียงพอในการบรรลุเป้าหมายด้านสิ่งแวดล้อม สังคม และธรรมาภิบาลของตนเอง (ManpowerGroup, 2023) สำหรับประเทศไทย ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทยได้ผลักดันให้บริษัทจดทะเบียนเปิดเผยผลการดำเนินงานด้านความยั่งยืนผ่านระบบการจัดอันดับ ESG อย่างต่อเนื่อง ขณะเดียวกันหน่วยงานที่ปรึกษาระดับโลกยังชี้ให้เห็นว่า องค์กรไทยจำเป็นต้องเสริมสร้างระบบการจัดเก็บข้อมูลด้านสิ่งแวดล้อม สังคม และธรรมาภิบาลตลอดจนขยายความร่วมมือตลอดห่วงโซ่คุณค่า เพื่อรองรับมาตรฐานการกำกับดูแลที่เข้มงวดขึ้นและความต้องการเงินทุนเพื่อความยั่งยืนที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว (Deloitte, 2025) แรงกดดันเหล่านี้ทำให้องค์กรไทยจำนวนมากเผชิญความท้าทายในการพัฒนาศักยภาพบุคลากรให้ทันต่อความเปลี่ยนแปลง ทั้งในเชิงทักษะเฉพาะทาง วัฒนธรรมองค์กร และระบบการบริหารจัดการที่รองรับการเปลี่ยนผ่านสู่ความยั่งยืน

ด้วยเหตุนี้ ผู้เขียนจึงเห็นว่าประเด็นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์สีเขียวเป็นเรื่องที่สมควรได้รับการนำเสนอและทบทวนอย่างเป็นระบบ เพื่อฉายภาพให้เห็นทั้งพัฒนาการเชิงแนวคิด สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นจริงในบริบทองค์กรไทย ตลอดจนแนวทางการพัฒนาที่จะช่วยเสริมสร้างความพร้อมของทรัพยากรมนุษย์ในการรับมือกับการเปลี่ยนผ่านสู่เศรษฐกิจคาร์บอนต่ำอย่างยั่งยืน บทความวิชาการนี้จึงมุ่งนำเสนอสามประเด็นหลัก ได้แก่ ประการแรก การทบทวนแนวคิดและทฤษฎีหลักของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงสิ่งแวดล้อมและการจัดการทรัพยากรมนุษย์สีเขียว ประการที่สอง การวิเคราะห์สภาพการณ์และปัญหาของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์สีเขียวในบริบทองค์กรไทยที่ต้องเผชิญกับแรงกดดันด้านสิ่งแวดล้อม สังคม และธรรมาภิบาล และการเปลี่ยนผ่านสู่เศรษฐกิจคาร์บอนต่ำ และประการที่สาม การนำเสนอแนวทางการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์สีเขียวที่สอดคล้องกับบริบทไทย เพื่อเสริมสร้างความสามารถในการแข่งขันและความยั่งยืนขององค์กรในระยะยาว

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์สีเขียว

ผู้เขียนขอนิยามคำสำคัญสองคำที่ใช้ตลอดทั้งบทความ เพื่อความชัดเจนในการทำความเข้าใจ มนุษย์สีเขียวในที่นี้มิได้หมายถึงบุคคลกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งโดยเฉพาะ แต่หมายถึงบุคลากรในองค์กรที่มีความรู้ ทักษะ ทัศนคติ

และพฤติกรรมที่เอื้อต่อการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมในการทำงาน กล่าวคือเป็นบุคลากรที่สามารถนำหลักการด้านสิ่งแวดล้อมไปปฏิบัติได้จริงในหน้าที่การงานของตน

ทรัพยากรมนุษย์สีเขียว จึงหมายถึงระบบและกระบวนการบริหารจัดการบุคลากรทั้งหมดขององค์กรที่ถูกออกแบบมาเพื่อสร้าง สนับสนุน และรักษาไว้ซึ่ง มนุษย์สีเขียว ดังกล่าว โดยมีเป้าหมายเพื่อให้พฤติกรรมที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมกลายเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมและการดำเนินงานปกติขององค์กร Campos-García et al. (2024) ชี้ให้เห็นว่า งานวิจัยด้านการบริหารทรัพยากรมนุษย์กับความยั่งยืนเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญตั้งแต่ปี 2015 ซึ่งสอดคล้องกับการประกาศใช้เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ โดยมีกรอบทฤษฎีหลักที่สำคัญดังต่อไปนี้

1. ทฤษฎีการจัดการทรัพยากรมนุษย์สีเขียว

การจัดการทรัพยากรมนุษย์สีเขียว (Green Human Resource Management หรือ Green HRM) เป็นแนวคิดที่นำหลักการด้านสิ่งแวดล้อมมาบูรณาการในทุกกระบวนการบริหารบุคลากร Renwick et al. (2013) เสนอกรอบแนวคิดนี้ผ่านสองมุมมองที่เชื่อมโยงกัน

มุมมองแรก คือ การมองผ่าน กระบวนการบริหารทรัพยากรมนุษย์ตามลำดับขั้นตอนการทำงาน ซึ่งประกอบด้วยห้าขั้นตอนหลัก ได้แก่ การสรรหาและคัดเลือกบุคลากรที่มีจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อม การฝึกอบรมและพัฒนาทักษะสีเขียว การบริหารผลการปฏิบัติงานที่ผนวกตัวชี้วัดด้านสิ่งแวดล้อม การกำหนดค่าตอบแทนและสวัสดิการที่จูงใจพฤติกรรมสีเขียว และการสร้างวัฒนธรรมองค์กรและสภาพแวดล้อมการทำงานที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม มุมมองนี้มีประโยชน์ในเชิงปฏิบัติ เพราะสอดคล้องกับโครงสร้างงานบริหารบุคลากรที่มีอยู่แล้วในทุกองค์กร ทำให้นำไปประยุกต์ใช้ได้ทันที

มุมมองที่สอง คือ การมองผ่าน กรอบความสามารถ แรงจูงใจ และโอกาส (Ability-Motivation-Opportunity หรือ AMO) ซึ่งจัดกลุ่มแนวปฏิบัติทั้งห้าขั้นตอนข้างต้นใหม่ตามหน้าที่เชิงจิตวิทยาที่มีต่อบุคลากร ได้แก่ การสร้างขีดความสามารถสีเขียว ซึ่งครอบคลุมการสรรหาและการฝึกอบรม การเสริมสร้างแรงจูงใจสีเขียว ซึ่งครอบคลุมการบริหารผลการปฏิบัติงานและค่าตอบแทน และ การส่งเสริมการมีส่วนร่วมสีเขียว ซึ่งครอบคลุมวัฒนธรรมองค์กรและการสร้างโอกาสให้บุคลากรมีส่วนร่วม (Renwick et al., 2013 อ้างถึงใน Tahir et al., 2024) มุมมองนี้มีประโยชน์ในเชิงอธิบาย เพราะช่วยให้เข้าใจว่าเหตุใดแนวปฏิบัติแต่ละขั้นตอนจึงส่งผลต่อพฤติกรรมบุคลากรได้จริง

สองมุมมองนี้มิได้ขัดแย้งกัน แต่เป็นเลนส์คนละชนิดที่มองปรากฏการณ์เดียวกัน มุมมองแรกตอบคำถามว่า องค์กรต้องทำอะไรบ้าง ในขณะที่มุมมองที่สองตอบคำถามว่า เหตุใดสิ่งที่ทำจึงได้ผล บทความนี้จึงใช้มุมมองแรกเป็นโครงสร้างหลักในการนำเสนอแนวทางการพัฒนาในหัวข้อถัดไป และใช้มุมมองที่สองเป็นกรอบอธิบายเชิงทฤษฎีที่รองรับแนวทางเหล่านั้นตลอดทั้งบทความ การศึกษาเชิงประจักษ์ในกลุ่มวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมยังพบว่า การจัดการทรัพยากรมนุษย์สีเขียวส่งผลเชิงบวกอย่างมีนัยสำคัญต่อผลการดำเนินงานด้านความยั่งยืนขององค์กร โดยเฉพาะเมื่อองค์กรมีนวัตกรรมสีเขียวและภาวะผู้นำที่สนับสนุนความยั่งยืนควบคู่กันไป (Wang et al., 2024)

2. ทฤษฎีความสามารถ แรงจูงใจ และโอกาส

ทฤษฎีความสามารถ แรงจูงใจ และโอกาส เป็นกรอบแนวคิดสำคัญที่อธิบายว่า บุคลากรจะแสดงพฤติกรรมที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมได้ก็ต่อเมื่อมีองค์ประกอบครบทั้งสามด้าน ได้แก่ ความสามารถ หมายถึง ทักษะและความรู้ด้านสิ่งแวดล้อมที่จำเป็น แรงจูงใจ หมายถึงความปรารถนาและเหตุผลในการดำเนินพฤติกรรมดังกล่าว และโอกาส หมายถึง สภาพแวดล้อมและระบบขององค์กรที่เอื้อต่อการแสดงพฤติกรรมนั้น กรอบนี้

นำไปสู่การออกแบบโปรแกรมพัฒนาทรัพยากรมนุษย์สีเขียวที่ต้องพัฒนาทั้งสามมิติไปพร้อมกัน ไม่ใช่เน้นเพียงการฝึกอบรมความรู้ด้านเดียว (Tahir et al., 2024)

3. กรอบทักษะสีเขียว

รายงานแนวโน้มทักษะขององค์การเพื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนา หรือ OECD Skills Outlook (OECD, 2023) นิยาม ทักษะสีเขียวว่าประกอบด้วยสามมิติหลัก ได้แก่ ทักษะเทคนิคสีเขียว เช่น ความรู้เรื่องพลังงานทดแทนและการจัดการคาร์บอน ทักษะเชิงกลยุทธ์สีเขียว เช่น การออกแบบกลยุทธ์ความยั่งยืนและการวิเคราะห์วงจรชีวิตผลิตภัณฑ์ และ ทักษะพฤติกรรมสีเขียว เช่น ความตระหนักด้านสิ่งแวดล้อมและการบริโภคอย่างยั่งยืน ทักษะเหล่านี้ต้องได้รับการพัฒนาอย่างบูรณาการและต่อเนื่อง

4. ทฤษฎีบรรยากาศทางจิตวิทยาสีเขียว

แนวคิดบรรยากาศทางจิตวิทยาสีเขียว (Green Psychological Climate) อธิบายถึงการรับรู้ของบุคลากรเกี่ยวกับนโยบายและแนวปฏิบัติด้านสิ่งแวดล้อมขององค์กร งานวิจัยของ Li et al. (2025) พบว่า การจัดการทรัพยากรมนุษย์สีเขียวส่งผลต่อพฤติกรรมสีเขียวของบุคลากรผ่านการสร้างบรรยากาศดังกล่าว กล่าวคือ เมื่อบุคลากรรับรู้ว่าองค์กรให้ความสำคัญกับสิ่งแวดล้อมอย่างจริงจัง ก็จะเกิดแรงจูงใจในการแสดงพฤติกรรมที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมมากขึ้น

5. กรอบการบริหารทรัพยากรมนุษย์เชิงยั่งยืนกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน

การเชื่อมโยงระหว่างการบริหารทรัพยากรมนุษย์เชิงยั่งยืนกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติกลายเป็นกระแสหลักของงานวิจัยในทศวรรษล่าสุด Aust et al. (2024) เสนอแนวคิดการบริหารทรัพยากรมนุษย์เพื่อประโยชน์ร่วม (Common Good HRM) ซึ่งขยายกรอบจากมิติเศรษฐกิจ-สังคม-สิ่งแวดล้อมสู่การให้ความสำคัญกับประโยชน์ร่วมของสังคมในวงกว้าง โดยเฉพาะเป้าหมายด้านการศึกษา งานที่มีคุณค่าและการเติบโตทางเศรษฐกิจ การผลิตและการบริโภคที่รับผิดชอบ และการดำเนินการด้านสภาพภูมิอากาศ

สรุป แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์สีเขียวมีรากฐานจากกรอบทฤษฎีที่เชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ เริ่มจากทฤษฎีการจัดการทรัพยากรมนุษย์สีเขียวซึ่งมองได้ทั้งในเชิงกระบวนการ 5 ขั้นตอนและในเชิงหน้าที่ทางจิตวิทยาตามกรอบความสามารถ แรงจูงใจ และโอกาส ทฤษฎีดังกล่าวยังได้รับการเสริมด้วยกรอบทักษะสีเขียวของ OECD ที่ระบุมิติทักษะที่ต้องพัฒนาควบคู่กัน ในระดับองค์กร ทฤษฎีบรรยากาศทางจิตวิทยาสีเขียวชี้ว่าการรับรู้ของบุคลากรเป็นตัวแปรกลางสำคัญที่กำหนดความสำเร็จของการนำทฤษฎีไปปฏิบัติ และในระดับสังคม กรอบการบริหารทรัพยากรมนุษย์เพื่อประโยชน์ร่วมขยายเป้าหมายออกไปสู่เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน ทฤษฎีทั้งห้าชุดนี้จึงเป็นฐานรากที่รองรับทั้งการวิเคราะห์ปัญหาและการเสนอแนวทางการพัฒนาในหัวข้อถัดไปของบทความ

ความหมายและปัญหาของเศรษฐกิจยุคคาร์บอนต่ำ

เศรษฐกิจยุคคาร์บอนต่ำ หมายถึงยุคสมัยที่ระบบเศรษฐกิจโลกกำลังปรับเปลี่ยนโครงสร้างการผลิตและการบริโภคจากที่เคยพึ่งพาเชื้อเพลิงฟอสซิลและกระบวนการที่ปล่อยก๊าซเรือนกระจกสูง ไปสู่รูปแบบที่ปล่อยคาร์บอนน้อยลงหรือไม่ปล่อยเลย เหตุผลที่เรียกยุคนี้ว่า เศรษฐกิจคาร์บอนต่ำ ก็เพราะปริมาณคาร์บอนที่ปล่อยออกมาจากกิจกรรมทางเศรษฐกิจได้กลายเป็นตัวชี้วัดใหม่ที่กำหนดมูลค่าและความสามารถในการแข่งขันของธุรกิจ ควบคู่ไปกับตัวชี้วัดทางการเงินแบบดั้งเดิม ธุรกิจที่ปล่อยคาร์บอนสูงเริ่มเผชิญต้นทุนที่สูงขึ้นทั้งจากภาษีคาร์บอน มาตรการกีดกันทางการค้าที่อิงเกณฑ์สิ่งแวดล้อม และการเข้าถึงแหล่งเงินทุนที่ยากขึ้น ขณะที่ธุรกิจที่ปรับตัวได้เร็วจะได้เปรียบทั้งด้านต้นทุนและโอกาสทางการตลาดใหม่

ปัญหาสำคัญของเศรษฐกิจยุคคาร์บอนต่ำเกิดจากความไม่พร้อมของโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจแบบเดิมในการปรับตัว อุตสาหกรรมจำนวนมากถูกสร้างขึ้นบนฐานของพลังงานฟอสซิลมาเป็นเวลานาน การเปลี่ยนผ่านจึงต้องใช้เงินลงทุนมหาศาลในการปรับเปลี่ยนเทคโนโลยี กระบวนการผลิต และทักษะของบุคลากร ผลกระทบเกิดขึ้นกับหลายฝ่ายพร้อมกัน ในระดับประเทศ ประเทศที่พึ่งพาอุตสาหกรรมพลังงานฟอสซิลหรือส่งออกสินค้าที่ปล่อยคาร์บอนสูงอาจสูญเสียความสามารถในการแข่งขันในตลาดโลก ในระดับองค์กร ธุรกิจที่ไม่ปรับตัวอาจถูกตัดออกจากห่วงโซ่อุปทานของลูกค้ารายใหญ่ และในระดับบุคคล แรงงานในอุตสาหกรรมที่ปล่อยคาร์บอนสูงอาจเผชิญความเสี่ยงต่อการว่างงานหากไม่ได้รับการพัฒนาทักษะให้สอดคล้องกับทิศทางใหม่ของตลาดแรงงาน

ผลกระทบของกระแส ESG ต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในองค์กรไทย

แม้กระแสมาตรฐานสิ่งแวดล้อม สังคม และธรรมาภิบาล (Environmental, Social, and Governance หรือ ESG) และการเปลี่ยนผ่านสู่เศรษฐกิจสีเขียวจะสร้างโอกาสใหม่ให้กับบุคลากรไทย แต่ยังเผชิญกับข้อจำกัดหลายประการ มาตรฐานดังกล่าวมีบทบาทสำคัญในฐานะกรอบการประเมินที่ทำให้นักลงทุน คู่ค้า และผู้บริโภคสามารถตรวจสอบได้ว่าองค์กรดำเนินธุรกิจอย่างรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม สังคม และมีธรรมาภิบาลที่ดีหรือไม่ จึงกลายเป็นเงื่อนไขสำคัญในการเข้าถึงตลาดทุนและตลาดส่งออกระดับนานาชาติ

1. ช่องว่างทักษะสีเขียว ปัญหาเร่งด่วนที่สุด คือ การขาดแคลนบุคลากรที่มีทักษะสีเขียวที่ตรงกับความต้องการของตลาด ManpowerGroup (2023) รายงานว่า ร้อยละ 94 ของบริษัททั่วโลกยังไม่มีบุคลากรเพียงพอในการบรรลุเป้าหมายด้านสิ่งแวดล้อม สังคม และธรรมาภิบาลของตน ในบริบทไทย ทักษะที่ขาดแคลนมากที่สุดคือการจัดทำรายงานความยั่งยืน การวิเคราะห์คาร์บอนฟุตพริ้นท์ และการจัดการห่วงโซ่อุปทานอย่างมีความรับผิดชอบ

2. วัฒนธรรมองค์กรที่ไม่เอื้อต่อความยั่งยืน เมื่อองค์กรขาดบรรยากาศทางจิตวิทยาสีเขียว โปรแกรมฝึกอบรมด้านสิ่งแวดล้อมมักไม่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่ยั่งยืน เพราะบุคลากรไม่รับรู้ว่าองค์กรให้ความสำคัญกับเรื่องเหล่านี้อย่างจริงจัง (Li et al, 2025) ปัญหานี้มักฝังลึกอยู่ในองค์กรที่ยังไม่ได้นำค่านิยมด้านความยั่งยืนมาเป็นส่วนหนึ่งของการทำงานประจำวัน โดยเฉพาะในมิติการดูแลสิทธิของบุคลากรและสภาพการทำงาน ซึ่งยังคงเป็นจุดที่องค์กรไทยจำนวนมากต้องเร่งพัฒนาต่อไป

3. การลงทุนที่ไม่เพียงพอ องค์กรไทยส่วนใหญ่ยังมองการลงทุนด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์สีเขียวเป็นต้นทุนที่ต้องลดทอน มากกว่าการลงทุนเชิงกลยุทธ์ที่สร้างผลตอบแทนในระยะยาว ทั้งที่งานวิจัยเชิงประจักษ์ชี้ว่า การลงทุนดังกล่าวส่งผลเชิงบวกต่อผลการดำเนินงานด้านความยั่งยืนอย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะเมื่อมีนวัตกรรมสีเขียวและภาวะผู้นำที่สนับสนุนควบคู่กัน (Wang et al., 2024) ในไทย บริษัทขนาดใหญ่ที่จดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์มักนำหน้าในเรื่องนี้ ในขณะที่วิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมซึ่งเป็นกระดูกสันหลังของเศรษฐกิจไทยยังขาดทรัพยากรและองค์ความรู้ที่จำเป็น

4. ช่องว่างระหว่างนโยบายกับการปฏิบัติจริง Aust et al. (2024) เรียกปรากฏการณ์นี้ว่า การแยกส่วน (Decoupling) คือ การแยกออกจากกันระหว่างสิ่งที่องค์กรประกาศกับสิ่งที่บุคลากรปฏิบัติจริง ซึ่งเกิดจากการขาดกลไกเชื่อมโยงระหว่างกลยุทธ์ความยั่งยืนกับระบบบริหารบุคลากร เช่น ระบบการประเมินผลงานที่ยังไม่รวมตัวชี้วัดด้านสิ่งแวดล้อม

5. การขาดกลไกการวัดผลที่เป็นระบบ ปัญหาสุดท้ายคือการขาดระบบการวัดและประเมินผลกระทบของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์สีเขียวที่น่าเชื่อถือ ทำให้ยากต่อการโน้มน้าวให้ผู้บริหารสนับสนุนงบประมาณอย่างต่อเนื่อง (Campos-García et al., 2024)

สรุป กระแสมาตรฐานสิ่งแวดล้อม สังคม และธรรมาภิบาล และการเปลี่ยนผ่านสู่เศรษฐกิจสีเขียว สร้างแรงกดดันต่อองค์กรไทยอย่างต่อเนื่อง แต่การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เพื่อรับมือกับความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวยังเผชิญกับปัญหาเชิงโครงสร้างที่สำคัญ 5 ประการที่เชื่อมโยงกันเป็นวงจร ตั้งแต่ช่องว่างทักษะ วัฒนธรรมองค์กร การลงทุนที่ไม่เพียงพอ ช่องว่างระหว่างนโยบายกับการปฏิบัติ ไปจนถึงการขาดระบบวัดผล ปัญหาทั้งห้าจึงหนุนเสริมกันเองและต้องการการแก้ไขที่บูรณาการพร้อมกัน

แนวทางการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์สีเขียวสำหรับองค์กรไทย

จากการวิเคราะห์ปัญหาและทฤษฎีที่กล่าวมา บทความนี้เสนอแนวทางการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์สีเขียวผ่านกระบวนการบริหารบุคลากรหลัก 5 ด้าน ซึ่งครอบคลุมตั้งแต่ต้นทางถึงปลายทางของวงจรการทำงาน โดยแนวทางทั้งห้าด้านนี้มิได้แยกจากกัน แต่ทำหน้าที่เป็นกลไกที่แปลงกรอบทฤษฎีความสามารถ แรงจูงใจ และโอกาส ตลอดจนแนวคิดบรรยากาศทางจิตวิทยาสีเขียวที่กล่าวถึงในส่วนทฤษฎี ให้กลายเป็นแนวปฏิบัติที่จับต้องได้จริงในบริบทองค์กรไทย

1. การสรรหาและคัดเลือกบุคลากรสีเขียว

องค์กรควรสรรหาผู้สมัครที่มีจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อมตั้งแต่ขั้นตอนแรก โดยกำหนดเกณฑ์การคัดเลือกที่พิจารณาทั้งทักษะสีเขียวและทัศนคติที่เอื้อต่อความยั่งยืนควบคู่กับคุณสมบัติทางวิชาชีพทั่วไป ขั้นตอนนี้ถือเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้าง ความสามารถ ตามกรอบทฤษฎีความสามารถ แรงจูงใจ และโอกาส เพราะการคัดเลือกบุคลากรที่มีพื้นฐานด้านสิ่งแวดล้อมอยู่แล้วจะช่วยลดภาระในการฝึกอบรมในภายหลัง และยังเป็นสัญญาณแรกที่ส่งผลต่อการรับรู้ของบุคลากรใหม่ว่าองค์กรให้ความสำคัญกับความยั่งยืนอย่างจริงจัง ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างบรรยากาศทางจิตวิทยาสีเขียวตั้งแต่วันแรกที่เข้าทำงาน สำหรับบริบทไทยที่เผชิญปัญหาช่องว่างทักษะสีเขียวอย่างรุนแรง องค์กรอาจจำเป็นต้องขยายเกณฑ์การสรรหาให้ครอบคลุมผู้สมัครที่มีศักยภาพในการเรียนรู้ทักษะสีเขียวได้เร็ว มิใช่จำกัดเฉพาะผู้ที่มีประสบการณ์ตรงเพียงอย่างเดียว เนื่องจากบุคลากรกลุ่มหลังยังมีจำนวนจำกัดในตลาดแรงงานไทย

2. การฝึกอบรมและพัฒนาทักษะสีเขียว

จัดหลักสูตรฝึกอบรมที่ตอบโจทย์เฉพาะ เช่น การลดของเสียและการประหยัดพลังงาน พร้อมทั้งพัฒนาทักษะใหม่ด้านสิ่งแวดล้อมอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้บุคลากรมีความสามารถตามกรอบทักษะสีเขียวสามมิติที่กล่าวถึงในส่วนทฤษฎี ได้แก่ ทักษะเทคนิค ทักษะเชิงกลยุทธ์ และทักษะพฤติกรรม อย่างไรก็ตาม องค์ความรู้ที่สำคัญจากการวิเคราะห์ในบทความนี้ชี้ว่า การฝึกอบรมเพียงลำพังไม่เพียงพอที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่ยั่งยืน หากขาดบรรยากาศทางจิตวิทยาสีเขียวรองรับ กล่าวคือ หากบุคลากรผ่านการอบรมแล้วแต่กลับพบว่า องค์กรไม่ได้นำความรู้เหล่านั้นไปใช้จริงในกระบวนการทำงาน หรือผู้บริหารไม่ได้แสดงออกถึงความมุ่งมั่นด้านสิ่งแวดล้อมอย่างสม่ำเสมอ การฝึกอบรมนั้นก็มีแนวโน้มไม่ก่อให้เกิดผลลัพธ์ที่ยั่งยืน ด้วยเหตุนี้องค์กรไทยจึงควรออกแบบหลักสูตรฝึกอบรมให้เชื่อมโยงกับสถานการณ์การทำงานจริงในแต่ละแผนก มิใช่เป็นเพียงการบรรยายเชิงทฤษฎีทั่วไป และควรติดตามผลหลังการฝึกอบรมอย่างต่อเนื่องเพื่อให้แน่ใจว่าความรู้ถูกนำไปปฏิบัติจริง

3. การบริหารผลการปฏิบัติงานเชิงสิ่งแวดล้อม

กำหนดเป้าหมายด้านสิ่งแวดล้อมในระดับบุคคลอย่างชัดเจน และประเมินผลด้วยตัวชี้วัดผลงานด้านสิ่งแวดล้อมที่วัดผลได้จริง เพื่อให้พฤติกรรมสีเขียวกลายเป็นส่วนหนึ่งของการประเมินผลงานประจำปี มิใช่กิจกรรมเสริมที่แยกออกจากงานหลัก ขั้นตอนนี้ทำหน้าที่สร้าง โอกาส ตามกรอบทฤษฎีความสามารถ แรงจูงใจ และโอกาส เพราะเมื่อมีตัวชี้วัดชัดเจน บุคลากรจะมีช่องทางที่เป็นทางการในการแสดงพฤติกรรม

สีเขียวและได้รับการยอมรับจากองค์กร นอกจากนี้ การนำตัวชี้วัดสิ่งแวดล้อมเข้าสู่ระบบประเมินผลยังเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยแก้ปัญหาช่องว่างระหว่างนโยบายกับการปฏิบัติจริงที่พบในองค์กรไทยจำนวนมาก เพราะเมื่อนโยบายด้านสิ่งแวดล้อมถูกผูกเข้ากับระบบประเมินผลที่มีผลต่อความก้าวหน้าในอาชีพ นโยบายนั้นจะไม่หยุดอยู่เพียงในรายงานความยั่งยืนที่สวยงาม แต่จะกลายเป็นส่วนหนึ่งของการทำงานประจำวันอย่างแท้จริง

4. ค่าตอบแทนและสวัสดิการสีเขียว

ออกแบบระบบรางวัลสำหรับนวัตกรรมที่ช่วยลดการปล่อยคาร์บอน พร้อมทั้งจัดสวัสดิการที่สนับสนุนการเดินทางที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม เพื่อสร้าง แรงจูงใจ ตามกรอบทฤษฎีความสามารถ แรงจูงใจ และโอกาสอย่างเป็นรูปธรรม องค์กรไทยที่ยังมองการลงทุนด้านนี้เป็นต้นทุนมากกว่าการลงทุนเชิงกลยุทธ์ มักละเลยมิตินี้ไป ทั้งที่ระบบค่าตอบแทนและรางวัลเป็นสัญญาณที่ชัดเจนที่สุดที่บุคลากรใช้ตัดสินว่า องค์กรให้ความสำคัญกับความยั่งยืนมากน้อยเพียงใด การมีระบบรางวัลที่จับต้องได้ ไม่ว่าจะเป็นโบนัสพิเศษ การยกย่องต่อสาธารณะภายในองค์กร หรือโอกาสความก้าวหน้าในอาชีพ จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยเสริมสร้างบรรยากาศทางจิตวิทยาสีเขียวให้เข้มแข็งขึ้น และช่วยให้การลงทุนในการฝึกอบรมทักษะสีเขียวในขั้นตอนก่อนหน้าเกิดผลตอบแทนที่คุ้มค่ามากขึ้น

5. วัฒนธรรมองค์กรและสภาพแวดล้อมการทำงานสีเขียว

ส่งเสริมพฤติกรรมที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมในชีวิตการทำงานประจำวัน และสร้างสถานที่ทำงานที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมและประหยัดทรัพยากร มิตินี้ถือเป็นแกนกลางที่เชื่อมโยงทั้งสี่มิติก่อนหน้าเข้าด้วยกัน เพราะเป็นการสร้างบรรยากาศทางจิตวิทยาสีเขียวในระดับองค์กรอย่างเป็นระบบ มิใช่เพียงกิจกรรมเฉพาะจุด สำหรับบริบทไทย มิตินี้ยังเป็นคำตอบโดยตรงต่อองค์ความรู้ที่ว่าการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์สีเขียวในไทยต้องเริ่มจากการสร้างวัฒนธรรมองค์กรควบคู่กับการพัฒนาทักษะ มิใช่พัฒนาทักษะไปก่อนแล้วจึงค่อยสร้างวัฒนธรรมภายหลัง เพราะหากปราศจากวัฒนธรรมที่เอื้อต่อความยั่งยืนรองรับ ทักษะที่พัฒนาไว้ก็มีความเสี่ยงที่จะไม่ถูกนำไปใช้จริง องค์กรที่วางรากฐานวัฒนธรรมสีเขียวได้อย่างมั่นคงตั้งแต่ต้น มักสามารถต่อยอดและขยายผลไปสู่มิติอื่นทั้งสี่ด้านได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในทางตรงกันข้าม องค์กรที่ยังขาดวัฒนธรรมดังกล่าว โดยเฉพาะองค์กรที่มีทรัพยากรจำกัด มักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์สีเขียวได้เพียงระดับผิวเผินเพื่อผ่านเกณฑ์ขั้นต่ำของคู่ค้าหรือหน่วยงานกำกับดูแลเท่านั้น มิได้พัฒนาไปสู่การเปลี่ยนแปลงเชิงลึกในระดับพฤติกรรมของบุคลากร

ความเชื่อมโยงสู่ผลลัพธ์ที่ยั่งยืน เมื่อองค์กรดำเนินการทั้ง 5 ด้านนี้อย่างบูรณาการและต่อเนื่อง มิใช่แยกดำเนินการเป็นโครงการเฉพาะกิจ ผลลัพธ์ที่ยั่งยืนซึ่งคาดว่าจะเกิดขึ้นมีอย่างน้อยสี่ประการที่เชื่อมโยงกันเป็นห่วงโซ่คุณค่า ประการแรก การลดการปล่อยคาร์บอนจากกิจกรรมและกระบวนการผลิตขององค์กร ซึ่งเป็นผลโดยตรงจากการที่บุคลากรมีทั้งความสามารถ แรงจูงใจ และโอกาสในการแสดงพฤติกรรมสีเขียวอย่างสม่ำเสมอ ประการที่สอง การลดต้นทุนด้านพลังงานและเพิ่มประสิทธิภาพการดำเนินงาน ซึ่งเป็นผลพลอยได้ทางเศรษฐกิจที่ตามมาจากพฤติกรรมสีเขียวในระดับปฏิบัติการ ประการที่สาม การสร้างภาพลักษณ์และความน่าเชื่อถือขององค์กรในสายตาของนักลงทุนและคู่ค้า ซึ่งช่วยเสริมความสามารถในการเข้าถึงตลาดทุนและตลาดส่งออกที่มีมาตรฐานด้านสิ่งแวดล้อมสูงขึ้นเรื่อย ๆ และประการที่สี่ การดึงดูดและรักษาบุคลากรที่มีความสามารถไว้กับองค์กรในระยะยาว เนื่องจากคนรุ่นใหม่จำนวนมากให้ความสำคัญกับคุณค่าด้านความยั่งยืนขององค์กรที่ตนทำงานด้วย

ผลลัพธ์ทั้งสี่ประการนี้สะท้อนให้เห็นว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์สีเขียวมิใช่เพียงต้นทุนด้านสิ่งแวดล้อม แต่เป็นการลงทุนที่สร้างผลตอบแทนทั้งเชิงเศรษฐกิจและเชิงกลยุทธ์ให้กับองค์กรไปพร้อมกัน (Renwick et al., 2013; Wang et al., 2024) และเมื่อพิจารณาร่วมกับองค์ความรู้ที่สังเคราะห์ไว้ก่อนหน้านี้ จะเห็นได้ว่า แนวทาง

ทั้งห้าด้านในหัวข้อนี้ คือ กลไกระดับ บุคคลและองค์กร ที่ทำหน้าที่แปลงทฤษฎีให้เป็นแนวปฏิบัติ ในขณะที่ความสำเร็จอย่างยั่งยืนในระยะยาวยังต้องอาศัยความร่วมมือใน ระดับสังคม ระหว่างภาคเอกชน ภาครัฐ และสถาบันการศึกษา ดังที่กล่าวไว้ในองค์ความรู้ประการที่สี่ เพื่อแก้ไขข้อจำกัดเชิงโครงสร้างที่องค์กรใดองค์กรหนึ่ง โดยเฉพาะวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม ไม่สามารถแก้ไขได้ด้วยตนเองเพียงลำพัง

องค์ความรู้ใหม่

จากการทบทวนแนวคิดทฤษฎี การวิเคราะห์สภาพปัญหา และกรณีศึกษาที่นำเสนอในบทความนี้ สามารถสังเคราะห์เป็นองค์ความรู้ได้ว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์สีเขียวในยุคเศรษฐกิจคาร์บอนต่ำ คือ กระบวนการพัฒนาสมรรถนะ ทัศนคติ และพฤติกรรมของบุคลากรที่บูรณาการมิติด้านสิ่งแวดล้อมและ ความยั่งยืนเข้ากับกลยุทธ์การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ขององค์กรอย่างเป็นระบบ โดยมีเป้าหมายเพื่อสนับสนุนการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนและการปฏิบัติตามมาตรฐานด้านสิ่งแวดล้อม สังคม และธรรมาภิบาลระดับโลก บทความนี้สังเคราะห์องค์ความรู้หลักได้สี่ประการ ดังนี้

1. การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์สีเขียวต้องดำเนินการผ่านสามช่องทางควบคู่กันไปพร้อมกัน มิใช่เลือกทำเพียงด้านใดด้านหนึ่ง ได้แก่ การสร้างความสามารถผ่านการฝึกอบรมทักษะสีเขียว การสร้างแรงจูงใจผ่านระบบรางวัลและวัฒนธรรมองค์กรสีเขียว และการสร้างโอกาสผ่านระบบและกระบวนการที่เอื้อต่อการแสดงพฤติกรรมสีเขียว ตามกรอบทฤษฎีความสามารถ แรงจูงใจ และโอกาส องค์กรที่ลงทุนเพียงด้านการฝึกอบรมโดยไม่พัฒนาแรงจูงใจและโอกาสควบคู่กัน มักไม่สามารถแปลงความรู้ที่ได้ไปสู่พฤติกรรมจริงในการทำงาน (Tahir et al., 2024)

2. บรรยากาศทางจิตวิทยาสีเขียวเป็นตัวแปรกลางสำคัญที่กำหนดว่าการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์สีเขียวจะส่งผลต่อพฤติกรรมของบุคลากรได้จริงหรือไม่ กล่าวคือ แม้องค์กรจะลงทุนในโปรแกรมฝึกอบรมที่ดีเพียงใด หากบุคลากรไม่รับรู้ว่าองค์กรให้ความสำคัญกับความยั่งยืนอย่างจริงจัง การลงทุนนั้นก็มักไม่ประสบความสำเร็จในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมระยะยาว องค์ความรู้ข้อนี้ชี้ให้เห็นว่า การสร้างบรรยากาศองค์กรจึงมีความสำคัญไม่น้อยไปกว่าตัวโปรแกรมพัฒนาทักษะเอง (Li et al., 2025)

3. บริบทองค์กรไทยมีข้อจำกัดเฉพาะที่ต้องได้รับการแก้ไขอย่างตรงจุด โดยเฉพาะช่องว่างระหว่างนโยบายด้านสิ่งแวดล้อม สังคม และธรรมาภิบาลกับการปฏิบัติจริง ตลอดจนการขาดแคลนบุคลากรที่มีทักษะสีเขียวอย่างเป็นระบบ องค์ความรู้ข้อนี้ชี้ว่าการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์สีเขียวในบริบทไทยจึงไม่อาจเริ่มต้นจากการพัฒนาทักษะเพียงอย่างเดียว แต่ต้องเริ่มจากการสร้างวัฒนธรรมองค์กรสีเขียวควบคู่กันไปตั้งแต่ต้น เพื่อป้องกันมิให้เกิดปรากฏการณ์การแยกส่วนระหว่างนโยบายกับการปฏิบัติดังที่พบในหลายองค์กร

4. ความร่วมมือระหว่างภาคเอกชน ภาครัฐ และสถาบันการศึกษา เป็นปัจจัยชี้ขาดในการสร้างระบบนิเวศทักษะสีเขียวที่ยั่งยืนในระดับประเทศ มิใช่ภาระที่องค์กรใดองค์กรหนึ่งจะแบกรับได้โดยลำพัง เมื่อผู้นำองค์กรกำหนดให้ความยั่งยืนเป็นแกนกลางของกลยุทธ์ธุรกิจ และมีการลงทุนด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์สีเขียวอย่างจริงจังและต่อเนื่อง การพัฒนาดังกล่าวย่อมสามารถสร้างความได้เปรียบทางการแข่งขันและเพิ่มคุณค่าให้กับองค์กรได้ในระยะยาว ในทางตรงกันข้าม เมื่อองค์กรขาดทั้งทรัพยากรและแรงสนับสนุนจากภายนอก การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์สีเขียวมักหยุดอยู่เพียงระดับการปฏิบัติตามข้อกำหนดขั้นต่ำเท่านั้น มิได้ก้าวไปสู่การพัฒนาเชิงรุกที่สร้างคุณค่าในระยะยาว

องค์ความรู้ทั้งสี่ประการนี้เมื่อพิจารณาร่วมกัน สะท้อนให้เห็นว่าการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์สีเขียวที่มีประสิทธิภาพต้องดำเนินการอย่างบูรณาการในสามระดับพร้อมกัน คือ ระดับบุคคล ผ่านการพัฒนาความสามารถ แรงจูงใจ และโอกาสไปพร้อมกัน ระดับองค์กร ผ่านการสร้างบรรยากาศและวัฒนธรรมสีเขียวที่แท้จริง และระดับ

สังคม ผ่านความร่วมมือระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ เพื่อลดข้อจำกัดเชิงโครงสร้างที่องค์กรใดองค์กรหนึ่งไม่สามารถแก้ไขได้ด้วยตนเอง องค์ความรู้นี้จึงเป็นทั้งกรอบอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในองค์กรไทย และเป็นแนวทางเชิงปฏิบัติสำหรับองค์กรที่ต้องการเตรียมความพร้อมด้านทรัพยากรมนุษย์เพื่อรองรับการเปลี่ยนผ่านสู่เศรษฐกิจคาร์บอนต่ำอย่างยั่งยืนในระยะยาว

ภาพที่ 1 การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์สีเขียวในยุคเศรษฐกิจคาร์บอนต่ำ

สรุป

บทความนี้นำเสนอแนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์สีเขียว พร้อมทั้งวิเคราะห์การประยุกต์ใช้ในบริบทองค์กรไทยที่กำลังเผชิญแรงกดดันจากมาตรฐานด้านสิ่งแวดล้อม สังคม และธรรมาภิบาลระดับโลก ตลอดจนการเปลี่ยนผ่านสู่เศรษฐกิจคาร์บอนต่ำ การวิเคราะห์ผ่านกรอบทฤษฎีการจัดการทรัพยากรมนุษย์สีเขียว ทฤษฎีความสามารถ แรงจูงใจ และโอกาส ทฤษฎีบรรยากาศทางจิตวิทยาสีเขียว และกรอบการบริหารทรัพยากรมนุษย์เชิงยั่งยืน ชี้ให้เห็นตรงกันว่าการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์สีเขียวมิใช่เพียงโปรแกรมฝึกอบรมด้านสิ่งแวดล้อมที่จัดขึ้นเป็นครั้งคราว แต่เป็นการปรับเปลี่ยนเชิงกลยุทธ์ในวิธีที่องค์กรพัฒนาและบริหารจัดการบุคลากรทั้งระบบ ตั้งแต่การสร้างความสามารถ แรงจูงใจ และโอกาสไปพร้อมกัน โดยมีบรรยากาศทางจิตวิทยาสีเขียวขององค์กรเป็นตัวแปรกลางที่กำหนดว่าการลงทุนดังกล่าวจะแปรเป็นพฤติกรรมจริงของบุคลากรได้หรือไม่

ปัญหาสำคัญของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์สีเขียวในองค์กรไทยที่บทความนี้วิเคราะห์ไว้ประกอบด้วยห้าประการที่เชื่อมโยงและหนุนเสริมกันเป็นวงจร ได้แก่ ช่องว่างทักษะสีเขียว วัฒนธรรมองค์กรที่ยังไม่เอื้อต่อความยั่งยืน การลงทุนที่ไม่เพียงพอ ช่องว่างระหว่างนโยบายกับการปฏิบัติจริง และการขาดกลไกการวัดผลที่เป็นระบบ ปัญหาทั้งห้าประการนี้มีรากที่เกี่ยวโยงกัน จึงไม่อาจแก้ไขได้ด้วยมาตรการเดียวหรือการดำเนินการทีละจุด หากต้องอาศัยแนวทางที่บูรณาการและดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง

ด้วยเหตุนี้ บทความจึงเสนอแนวทางการพัฒนาใน 5 มิติที่ต้องดำเนินการควบคู่กัน ได้แก่ การบูรณาการสมรรถนะสีเขียวเข้าสู่ระบบสมรรถนะองค์กร การสร้างบรรยากาศสีเขียวผ่านภาวะผู้นำและวัฒนธรรมองค์กร

การพัฒนาระบบนิเวศการเรียนรู้ด้านความยั่งยืน การปรับระบบบริหารทรัพยากรมนุษย์ให้ขับเคลื่อนด้วยข้อมูล และการสร้างความร่วมมือระหว่างองค์กรในการพัฒนาทักษะสีเขียว ทั้งห้ามิตินี้เกื้อหนุนและขยายผลซึ่งกันและกัน การดำเนินการเพียงมิติใดมิติหนึ่งโดยขาดมิติอื่นจึงมักไม่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ยั่งยืน องค์กรที่ผู้บริหารระดับสูงกำหนดให้ความยั่งยืนเป็นแกนกลางของกลยุทธ์ธุรกิจและลงทุนอย่างต่อเนื่อง มักเกิดผลลัพธ์เป็นรูปธรรมทั้งในเชิงเศรษฐกิจและภาพลักษณ์องค์กร ในทางตรงกันข้าม องค์กรจำนวนมาก โดยเฉพาะวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมที่มีทรัพยากรจำกัด ยังคงพัฒนาทรัพยากรมนุษย์สีเขียวเพียงเพื่อผ่านเกณฑ์ขั้นต่ำของคู่ค้าหรือหน่วยงานกำกับดูแล โดยขาดทั้งความเชื่อมั่นในคุณค่าและทรัพยากรที่จำเป็นในการก้าวไปสู่การพัฒนาเชิงรุก

ท้ายที่สุด การเปลี่ยนผ่านสู่เศรษฐกิจสีเขียวมิใช่ทางเลือกที่องค์กรจะพิจารณาดำเนินการหรือไม่ก็ได้อีกต่อไป หากแต่เป็นความจำเป็นเชิงโครงสร้างที่ทุกภาคส่วนของระบบเศรษฐกิจต้องเผชิญร่วมกัน องค์กรไทยที่ให้ความสำคัญและลงทุนในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์สีเขียวอย่างจริงจังตั้งแต่วันนี้ ทั้งในระดับบุคคล องค์กร และความร่วมมือระดับสังคม จะมีความพร้อมและความได้เปรียบในการแข่งขันที่ยั่งยืนมากกว่าองค์กรที่เพียงตอบสนองต่อข้อกำหนดขั้นต่ำ ในขณะที่ภาครัฐและสถาบันการศึกษาก็มีบทบาทสำคัญไม่แพ้กันในการลดข้อจำกัดเชิงโครงสร้างที่องค์กรขนาดเล็กไม่สามารถแก้ไขได้ด้วยตนเอง เพื่อให้การเปลี่ยนผ่านสู่เศรษฐกิจคาร์บอนต่ำของประเทศไทยเกิดขึ้นได้อย่างทั่วถึงและยั่งยืนในระยะยาว

เอกสารอ้างอิง

Aust, I. et al. (2024). Achieving sustainable development goals through common-good HRM: Context, approach and practice. German Journal of Human Resource Management, 38(2), 93–110.

Campos-García, I. et al. (2024). Human resource management and sustainability: Bridging the 2030 agenda. Corporate Social Responsibility and Environmental Management, 31(3), 2033–2053.

Cooke, F. L. (2025). From strategic HRM to sustainable HRM? Exploring a common good approach through a critical reflection on existing literature. Human Resource Management, 64(5), 1381–1399.

Deloitte. (2025). Driving sustainable success: ESG reporting and policy developments in Thailand. Retrieved March 20, 2026, from https://www.deloitte.com/southeast-asia/en/about/press-room/thai-companies-esg-sustainable-finance.html.

Intergovernmental Panel on Climate Change. (2023). Climate change 2023: Synthesis report. Contribution of Working Groups I, II and III to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change (Core Writing Team, H. Lee, & J. Romero, Eds.). Geneva, Switzerland: IPCC.

Li, C. et al. (2025). Does green human resource management stimulate employees' green behavior through a green psychological climate? SAGE Open, 15(1). doi:10.1177/21582440241279274.

ManpowerGroup. (2023). The greening world of work: 2023 outlook. Milwaukee, WI: Manpower Group.

NDC Partnership. (n.d.). Thailand. Retrieved March 20, 2026, from https://ndcpartnership.org/country/tha.

OECD. (2023). OECD skills outlook 2023: Skills for a resilient green and digital transition. Paris, France: OECD Publishing.

Renwick, D. W. S. et al. (2013). Green human resource management: A review and research agenda. International Journal of Management Reviews, 15(1), 1–14.

Tahir, A. H. et al. (2024). Sustainable development goals and green human resource management: A comprehensive review of environmental performance. Journal of Environmental Management, 370, 122495.

Thailand. (2022). Thailand's 2nd updated nationally determined contribution. Bonn, Germany: United Nations Framework Convention on Climate Change.

United Nations Framework Convention on Climate Change. (2015). Paris Agreement. Bonn, Germany: UNFCCC.

Wang, Z. et al. (2024). Green human resource management as a catalyst for sustainable performance: Unveiling the role of green innovations. Sustainability, 16(4), 1453.

JIDIR
วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์
JOURNAL OF INTERDISCIPLINARY INNOVATION REVIEW
ปีที่ 9 ฉบับที่ 5 กันยายน – ตุลาคม 2569 Vol. 9 No. 5 September – October 2026

บทความวิชาการ

ความเหลื่อมล้ำทางปัญญาประดิษฐ์: ความฉลาดที่เกินจ่ายไหว

ARTIFICIAL INTELLIGENCE INEQUALITY: INTELLIGENCE BEYOND AFFORDABILITY

พิชัย งามบุญอนันต์*, ธนวุฒิ สุนทรเดชา, ชุมพล สิมธรรมนิมิต
Pichai Ngamboonanant*, Tanawut Soontorndacha, Chumpol Simthamnimit
นักวิชาการอิสระ
Independent Scholar
*Corresponding Author E-mail: xpickey@gmail.com
Received June 18, 2026; Revised August 4, 2026; Accepted August 26, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงปัญญาประดิษฐ์ในยุคของแบบจำลองระดับแนวหน้า โดยเสนอแนวคิด “ความฉลาดที่เกินจ่ายไหว” เพื่ออธิบายภาวะที่ขีดความสามารถของปัญญาประดิษฐ์ที่ทรงคุณค่าที่สุดกระจุกตัวอยู่กับผู้ครอบครองทรัพยากรและอำนาจ จนความเหลื่อมล้ำมิได้ลู่เข้าตามกาลเวลาดังความเหลื่อมล้ำทางดิจิทัลเดิม หากแต่ถ่างกว้างออกอย่างเป็นวงจรที่เสริมแรงตนเอง การวิเคราะห์อาศัยกรอบความเหลื่อมล้ำเชิงอัลกอริทึม วงจรความเหลื่อมล้ำที่เสริมแรงตนเอง และมุมมองเศรษฐศาสตร์การเมืองว่าด้วยระบบอัตโนมัติกับความเหลื่อมล้ำ ดำเนินผ่านสี่มิติที่สัมพันธ์กัน ได้แก่ มิติเชิงกระบวนการซึ่งเป็นการเข้าถึงทรัพยากรการผลิตปัญญาประดิษฐ์ มิติเชิงตรรกะซึ่งเป็นอำนาจกำหนดเหตุผลของเครื่องจักร มิติเชิงธรรมาภิบาลซึ่งเป็นอำนาจตั้งกฎ และมิติเชิงความมั่นคงปลอดภัยซึ่งเป็นอำนาจตัดขาดการใช้งาน จากนั้นขยายสู่การวิเคราะห์เชิงภูมิรัฐศาสตร์ของการแย่งชิงการเข้าถึงผ่านกรณีร่วมสมัยของการระงับการเข้าถึงแบบจำลองโดยอำนาจรัฐ ทั้งการกีดกันการส่งออกและการกีดกันการสูญเสียความสามารถ ผลการวิเคราะห์ชี้ว่าปัญญาประดิษฐ์กลายเป็นทรัพยากรเชิงยุทธศาสตร์และวัตถุแห่งอำนาจอธิปไตยที่รัฐพร้อมแทรกแซงตลาด รัฐขนาดกลางที่พึ่งพาเทคโนโลยีจากภายนอกจึงเผชิญความเปราะบางด้านอธิปไตยทางปัญญาประดิษฐ์ที่อาจถูกตัดขาดตามผลประโยชน์เชิงยุทธศาสตร์ของผู้ครอบครองเทคโนโลยี ข้อค้นพบถูกสังเคราะห์เป็นโมเดลวงจรความเหลื่อมล้ำที่เกินจ่ายไหว ซึ่งแสดงการป้อนกลับที่เสริมแรงตนเองระหว่างสี่มิติโดยมีการกระจุกตัวของอำนาจรัฐและทุนเป็นแกนเร่ง พร้อมเสนอทางออกเชิงพุทธจริยธรรมสามประการ ได้แก่ หลักสาธารณโภคิตาที่เรียกร้องการแบ่งปันทรัพยากรอย่างเป็นธรรม หลักจักขุมาที่กำกับให้ผู้นำใช้อำนาจด้วยการมองการณ์ไกลอย่างรับผิดชอบ และหลักกัมมัสสกตาที่ย้ำว่าผู้กระทำย่อมเป็นเจ้าของกรรมและต้องรับผลแห่งการกระทำ อันเป็นการทวงคืนความรับผิดของมนุษย์ผู้กุมอำนาจ การจัดการความเหลื่อมล้ำนี้จึงเป็นทั้งโจทย์เชิงนโยบายและเชิงจริยธรรมที่ต้องอาศัยการกำกับเชิงคุณค่าควบคู่กับกลไกเชิงสถาบัน ก่อนที่ความฉลาดของเครื่องจักรจะกลายเป็นอภิสิทธิ์ของผู้มีอำนาจเพียงหยิบมือแทนที่จะเป็นสาธารณประโยชน์ของมวลมนุษยชาติ

คำสำคัญ: ความเหลื่อมล้ำทางปัญญาประดิษฐ์, ความฉลาดที่เกินจ่ายไหว, ภูมิรัฐศาสตร์ปัญญาประดิษฐ์, สาธารณโภคิตา

Abstract

This academic article presents the concepts and theories of Green Human Resource Development and analyzes the role of human resource development in driving organizations toward a low-carbon economy and the Sustainable Development Goals (SDGs), particularly in the context of Thai organizations facing increasing pressures from environmental regulations and international Environmental, Social, and Governance (ESG) standards. The article primarily employs the Green Human Resource Management (GHRM) framework, examining both human resource management processes including recruitment, training, performance appraisal, rewards, and organizational culture and psychological mechanisms based on the Ability–Motivation–Opportunity (AMO) framework. Green Psychological Climate theory and the Sustainable Human Resource Management framework are also incorporated as complementary perspectives. The analysis indicates that human resource development should not be viewed merely as a temporary training program but rather as a strategic transformation of the entire human resource management system, with a green psychological climate serving as a mediating factor influencing successful implementation. However, Thai organizations continue to face five major challenges: shortages of environmental skills, organizational cultures that are not conducive to sustainability, insufficient investment, gaps between policy and actual implementation, and the absence of systematic performance measurement mechanisms. Accordingly, the article proposes five areas of development aligned with human resource management processes and presents comparative case studies between large organizations that have successfully integrated these approaches and achieved tangible outcomes and small and medium-sized enterprises (SMEs) that undertake such development primarily to meet the minimum requirements of their business partners. The article concludes that effective Green Human Resource Development requires integration at the individual and organizational levels, together with broader societal collaboration among the private sector, government agencies, and educational institutions, in order to prepare human resources for a sustainable transition.

Keywords: AI Inequality, Intelligence Beyond Affordability, AI Geopolitics, Sadharanabhogita

บทนำ

เมื่อเวลา 17.21 นาฬิกาตามเวลาภาคตะวันออกของสหรัฐอเมริกา วันที่ 12 มิถุนายน พ.ศ. 2569 ผู้ใช้งานปัญญาประดิษฐ์ทั่วโลกถูกตัดขาดจากแบบจำลองที่ตนพึ่งพาโดยฉับพลัน แบบจำลองที่ถูกระงับ คือ Fable 5 และ Mythos 5 ซึ่งจัดอยู่ในกลุ่มแบบจำลองระดับแนวหน้า (Frontier Model) หมายถึงปัญญาประดิษฐ์ที่มีขีดความสามารถสูงสุดเท่าที่เทคโนโลยีขณะนั้นจะอำนวย และเป็นเครื่องมือที่องค์กร นักวิจัย และภาคธุรกิจหลายร้อยล้านรายทั่วโลกใช้ขับเคลื่อนงานประจำวันจริง การระงับเกิดขึ้นเมื่อบริษัทผู้พัฒนาได้รับคำสั่งควบคุมการส่งออกจากรัฐบาลสหรัฐให้ปิดการเข้าถึงต่อบุคคลสัญชาติต่างชาติทั้งหมดด้วยเหตุผลด้านความมั่นคงของชาติ แม้ผู้พัฒนาจะโต้แย้งว่าการยึดมาตรฐานเช่นนี้กับทั้งอุตสาหกรรมเท่ากับหยุดการเผยแพร่แบบจำลองใหม่ของผู้พัฒนาแนวหน้าทุกราย แต่ก็จำต้องปิดการเข้าถึงเพื่อให้เป็นไปตามกฎหมาย (Anthropic, 2026) เหตุการณ์นี้

สะท้อนว่า ความสามารถทางปัญญาของเครื่องจักรได้กลายเป็นทรัพยากรเชิงยุทธศาสตร์ที่รัฐสั่งเปิดหรือปิดได้ด้วยคำสั่งทางปกครอง มิใช่เพียงสินค้าทางเทคโนโลยีอย่างที่เคยเข้าใจ แกนของความเหลื่อมล้ำจึงมิได้อยู่ที่ตัวกลไกป้องกัน แต่อยู่ที่อำนาจกำหนดเกณฑ์ว่าใครเข้าถึงปัญญาขั้นสูงสุดได้เพียงใด ทำให้ความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงปัญญาประดิษฐ์เป็นปัญหาเชิงอำนาจที่ฝังรากอยู่ในโครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองระดับโลก มิใช่ปัญหาเชิงเทคนิค

บทความที่ว่าด้วยความเหลื่อมล้ำทางดิจิทัลแต่เดิมอธิบายช่องว่างเป็นเรื่องของการมีหรือไม่มีอุปกรณ์และโครงข่าย ที่เชื่อกันว่าจะบรรเทาลงตามกาลเวลาเมื่อราคาลดลง (เอื้องสุดา แก้วกุลปรีชา, 2569) แต่การมาถึงของปัญญาประดิษฐ์ได้ก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำเชิงอัลกอริทึมที่ Yu (2020) อธิบายว่า ครอบคลุมทั้งการตระหนักรู้ การเข้าถึง ความสามารถในการจ่าย และการปรับตัว สอดคล้องกับ Wu (2022) ที่ระบุว่าครอบคลุมทั้งการเข้าถึง ขีดความสามารถ และผลลัพธ์ ผู้เขียนเห็นว่ากรอบเหล่านี้ยังไม่จับลักษณะเฉพาะที่เพดานของความสามารถซึ่งทรงคุณค่าที่สุดขยับหนีออกไปเรื่อย ๆ จนผู้อยู่เบื้องล่างเข้าถึงไม่ไหว บทความจึงเสนอแนวคิด “ความฉลาดที่เกินจ่ายไหว” และวิเคราะห์ผ่านสี่มิติที่สัมพันธ์กัน ได้แก่ มิติเชิงกระบวนการ เชิงตรรกะ เชิงธรรมาภิบาล และเชิงความมั่นคงปลอดภัย ก่อนขยายสู่การวิเคราะห์เชิงภูมิรัฐศาสตร์และปิดท้ายด้วยทางออกตามหลักพุทธธรรม ทั้งนี้เพราะปัญญาประดิษฐ์มิใช่เครื่องมือที่เป็นกลาง หากเป็นพลังที่จัดโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมและเสริมความไม่เท่าเทียมให้รุนแรงขึ้น โดยอคติฝังตัวได้ตั้งแต่ข้อมูลที่นำมาฝึกปัญญาประดิษฐ์จนถึงทีมพัฒนาปัญญาประดิษฐ์ (ดุษฎี วรธรรมดุษฎี, 2569) การจัดการความเหลื่อมล้ำนี้จึงต้องหยั่งถึงรากเชิงจริยธรรมของผู้กุมอำนาจ มิอาจอาศัยเพียงกลไกทางเทคนิคหรือกฎหมาย บทความนี้มุ่งเสนอกรอบวิเคราะห์เพื่อให้ผู้กำหนดนโยบายและรัฐขนาดกลางอย่างประเทศไทยใช้ทำความเข้าใจและรับมือกับความเปราะบางด้านอธิปไตยทางปัญญาประดิษฐ์ อันต้องถูกกำกับในฐานะประเด็นทางการเมืองและธรรมาภิบาล มิใช่เพียงปัญหาทางเทคนิค

ความเหลื่อมล้ำเชิงกระบวนการ: เมื่อการสร้างปัญญาประดิษฐ์ผูกกับผู้มีทรัพยากร

มิติพื้นฐานที่สุดของความเหลื่อมล้ำทางปัญญาประดิษฐ์ คือ ความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงกระบวนการผลิตปัญญาประดิษฐ์นั้นเอง กล่าวคือ การเข้าถึงกำลังประมวลผล ข้อมูลขนาดใหญ่ พลังงาน และทักษะความเชี่ยวชาญ ซึ่งเป็นปัจจัยการผลิตที่ขาดไม่ได้ในการพัฒนาและใช้งานแบบจำลองสมัยใหม่ Yu (2020) อธิบายว่า ความสามารถในการจ่ายและความพร้อมใช้เป็นสองปัจจัยที่แยกผู้เข้าถึงได้ออกจากผู้เข้าไม่ถึงอย่างชัดเจน ขณะที่การฝึกแบบจำลองระดับแนวหน้าหนึ่งครั้งต้องใช้ทรัพยากรประมวลผลและเงินทุนมหาศาลที่กระจุกอยู่กับบรรษัทเทคโนโลยีและรัฐเพียงไม่กี่ราย ในมุมมองของผู้เขียน ลักษณะเช่นนี้ทำให้ความเหลื่อมล้ำเชิงกระบวนการแตกต่างจากความเหลื่อมล้ำทางดิจิทัลแบบเดิมอย่างมีนัยสำคัญ เพราะในขณะที่ราคาของอุปกรณ์ดิจิทัลทั่วไปมีแนวโน้มลดลงตามเวลา ต้นทุนของการสร้างแบบจำลองขนาดใหญ่ (Large-Scale Model) ที่ก้าวหน้ากลับเพิ่มสูงขึ้นตามความซับซ้อนของแบบจำลอง (Model Complexity) ทำให้เพดานของการเข้าถึงจึงขยับหนีออกไปเรื่อย ๆ

ประเด็นที่ควรพิจารณาเพิ่มเติมคือ ทรัพยากรที่หล่อเลี้ยงปัญญาประดิษฐ์มิได้จำกัดเพียงกำลังประมวลผลและข้อมูล แต่รวมถึงพลังงานซึ่งเป็นความต้องการพื้นฐานที่มองข้ามไม่ได้ Noorman et al. (2023) วิเคราะห์ว่าการใช้ปัญญาประดิษฐ์ในระบบพลังงานต้องคำนึงถึงความเป็นธรรมด้านพลังงานเป็นเงื่อนไขของการออกแบบและการกำกับ เพราะผู้ที่เข้าถึงทรัพยากรพลังงานและการประมวลผลได้มากกว่าย่อมได้เปรียบในการพัฒนาและใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยี สภาพการณ์นี้ปรากฏชัดในงานศึกษาเชิงบรรณมิติของพงศ์เทพ โคตรประทุม และคณะ (2569) ที่พบว่า งานวิจัยด้านความรอบรู้ทางปัญญาประดิษฐ์กระจุกตัวอยู่ใน

ประเทศพัฒนาแล้วถึงร้อยละ 76.10 ขณะที่ประเทศกำลังพัฒนามีสัดส่วนเพียงร้อยละ 23.90 สะท้อนว่าแม้แต่ความสามารถในการศึกษาและทำความเข้าใจปัญญาประดิษฐ์ก็ยังเหลื่อมล้ำตามฐานทรัพยากรของแต่ละภูมิภาค ความเหลื่อมล้ำเชิงกระบวนการจึงมิได้จำกัดอยู่ที่การเข้าถึงผลผลิตสำเร็จรูป แต่หยั่งลึกถึงการเข้าถึงความสามารถในการสร้างปัญญาประดิษฐ์ ผู้ที่ครอบครองปัจจัยการผลิตเหล่านี้ย่อมกำหนดทิศทางการพัฒนาได้ตามผลประโยชน์ของตน ส่วนผู้ที่ขาดแคลนได้แต่เป็นผู้บริโภคปลายทางที่ต้องยอมรับเงื่อนไขที่ผู้อื่นกำหนด ภาวะการพึ่งพาเช่นนี้คือจุดเริ่มต้นของวงจรความเหลื่อมล้ำที่จะทวีความรุนแรงขึ้นในมิติถัด ๆ ไป

ในมิติของไทย กิตติธัช อ่ำพันธ์ (2569) ระบุว่า ความเหลื่อมล้ำทางปัญญาประดิษฐ์ในการศึกษามิได้จำกัดอยู่ที่การเข้าถึงอุปกรณ์ หากแต่เป็นช่องว่างด้านสมรรถนะและความฉลาดรู้ทางปัญญาประดิษฐ์ที่ทับซ้อนกัน โดยพบว่า แม้โรงเรียนไทยกว่าร้อยละ 97 เชื่อมต่ออินเทอร์เน็ต แต่มีครัวเรือนเพียงราวร้อยละ 16 ที่มีคอมพิวเตอร์สำหรับการเรียนรู้ ขณะที่ครูมัธยมไทยจำนวนมากมีความรอบรู้ทางปัญญาประดิษฐ์อยู่เพียงระดับปานกลาง สะท้อนว่าเมื่อผู้เรียนกลุ่มเปราะบางขาดทรัพยากรและผู้สอนขาดสมรรถนะในการกำกับการใช้งานอย่างมีคุณภาพ ความเหลื่อมล้ำจึงเคลื่อนจากช่องว่างของการเข้าถึงไปสู่ช่องว่างเชิงสมรรถนะที่ฝังรากลึกและเสี่ยงขยายตัวเป็นช่องว่างดิจิทัลรูปแบบใหม่

อย่างไรก็ดี ความเหลื่อมล้ำเชิงกระบวนการมิได้หมายความว่าผู้มีทรัพยากรน้อยจะไร้โอกาสโดยสิ้นเชิง รวิภา อัครจินดานนท์ และธีรวุฒิ ตันติอธิมงคล (2569) ศึกษาผู้ประกอบการธุรกิจออนไลน์รายย่อยไทยจำนวน 200 ราย พบว่า การประยุกต์ใช้ปัญญาประดิษฐ์ด้านการวิเคราะห์ข้อมูลมีอิทธิพลสูงสุดต่อประสิทธิภาพการดำเนินงาน และช่วยให้ธุรกิจขนาดเล็กตอบสนองลูกค้าภายในหนึ่งชั่วโมงได้ถึงร้อยละ 88.2 จนลดช่องว่างทางการแข่งขันกับรายใหญ่ลงได้ กระนั้น ความได้เปรียบดังกล่าวกลับผูกอยู่กับความสามารถในการวิเคราะห์ข้อมูลและทักษะดิจิทัล มิใช่เพียงการครอบครองเครื่องมือ ปัญญาประดิษฐ์จึงเป็นเครื่องมือลดความเหลื่อมล้ำได้เฉพาะกับผู้ที่เข้าถึงโครงสร้างพื้นฐานข้อมูลและทักษะ ขณะที่ผู้ขาดทุนทรัพย์และทักษะกลับเสี่ยงถูกทิ้งห่างมากขึ้น

สรุปได้ว่า ความเหลื่อมล้ำเชิงกระบวนการเป็นเงื่อนไขตั้งต้นที่กำหนดว่าใครได้เปรียบตั้งแต่ต้นทางของการผลิตปัญญา และความได้เปรียบนี้ยังส่งผลต่อเนื่องไปสู่อำนาจในการกำหนดตรรกะของเครื่องจักร ซึ่งเป็นมิติที่จะวิเคราะห์ต่อไป

ความเหลื่อมล้ำเชิงตรรกะ: เมื่อตรรกะของปัญญาประดิษฐ์ถูกกำหนดโดยคนเพียงไม่กี่กลุ่ม

หากความเหลื่อมล้ำเชิงกระบวนการเป็นเรื่องของการเข้าถึงปัจจัยการผลิต ความเหลื่อมล้ำเชิงตรรกะคือ เรื่องของอำนาจในการกำหนดเหตุผลเชิงระบบที่ฝังอยู่ในแบบจำลอง กล่าวคือ ปัญญาประดิษฐ์มิได้ตัดสินใจอย่างเป็นกลางตามธรรมชาติ หากแต่สะท้อนชุดคุณค่า อคติ และสมมติฐานของผู้ออกแบบและข้อมูลที่ใช้ฝึก Dieterle et al. (2024) เสนอว่า ความเหลื่อมล้ำทางปัญญาประดิษฐ์ดำเนินไปเป็นวงจรที่เสริมแรงตนเองผ่านห้าช่องว่างที่สัมพันธ์กัน ได้แก่ ช่องว่างของการเข้าถึง การแทนค่า อัลกอริทึม การตีความ และความเป็นพลเมือง โดยช่องว่างของการแทนค่าและอัลกอริทึมนั้นหมายถึงภาวะที่กลุ่มคนซึ่งมิได้มีส่วนในการสร้างแบบจำลองถูกแทนค่าอย่างบิดเบือนหรือถูกละเลยในตรรกะการตัดสินใจของระบบ

ปัญหานี้ทวีความรุนแรงเมื่อปัญญาประดิษฐ์ถูกนำเสนอในรูปบริการสำเร็จรูป Lewicki et al. (2023) วิเคราะห์ว่าการให้บริการปัญญาประดิษฐ์แบบสำเร็จรูปซึ่งใช้ตรรกะชุดเดียวกับลูกค้าจำนวนมากนั้นขัดแย้งกับธรรมชาติของความเป็นธรรมที่ขึ้นอยู่กับบริบทเฉพาะ ทำให้อคติถูกขยายและส่งผ่านในวงกว้างโดยที่ผู้ใช้ปลายทางไม่อาจตรวจสอบหรือปรับแก้ตรรกะภายในได้ ในอีกด้านหนึ่ง Morimoto (2022) เสนอว่า หากออกแบบอย่างมีจริยธรรม ปัญญาประดิษฐ์ก็อาจเป็นเครื่องมือคืนความเสมอภาคของโอกาสได้เช่นกัน กระนั้น

เงื่อนไขดังกล่าวขึ้นอยู่กับว่าใครเป็นผู้กำหนดตรรกะตั้งแต่ต้น ความเหลื่อมล้ำเชิงตรรกะจึงร้ายแรงกว่าความเหลื่อมล้ำเชิงกระบวนการ เพราะมันมิได้เพียงกีดกันการเข้าถึง แต่ยังกำหนดวิธีคิดและกรอบการมองโลกของผู้ใช้โดยที่ผู้ใช้มิได้รู้ตัว ผู้ที่อยู่นอกวงของผู้สร้างตรรกะจึงตกอยู่ในฐานะผู้ถูกตรรกะของผู้อื่นปกครอง ซึ่งเป็นความเหลื่อมล้ำที่ลึกซึ้งและยากจะมองเห็นกว่าความเหลื่อมล้ำเชิงวัตถุ และยิ่งเป็นเหตุให้การเสริมสร้างความรอบรู้ทางปัญญาประดิษฐ์ของผู้ใช้กลายเป็นเงื่อนไขจำเป็น ดังที่ ฐาปนี เพ็งสุข และคณะ (2569) พบว่าความตระหนักด้านจริยธรรมและประสบการณ์การใช้งานเป็นปัจจัยเชิงสาเหตุของความฉลาดรู้ทางปัญญาประดิษฐ์

ความเหลื่อมล้ำเชิงตรรกะยังปรากฏชัดในบริบทภาษาและวัฒนธรรม พระอานนท์ เปลือกเขียว และคณะ (2569) วิเคราะห์ว่า อัลกอริทึมการแปลของปัญญาประดิษฐ์ถูกฝึกบนชุดข้อมูลขนาดใหญ่ที่มาจากแหล่งข้อมูลหลักของโลกเป็นด้านหลัก จึงมีอคติทางวัฒนธรรมแฝงอยู่ ทำให้กระบวนการแปลมิได้ถ่ายทอดเพียงข้อความ แต่ยังพ่วงมุมมองวัฒนธรรมกระแสหลักมาด้วย และนำไปสู่ภาวะการกลืนกลายที่ลดทอนเอกลักษณ์ของภาษาและวัฒนธรรมย่อย ข้อค้นพบนี้ตอกย้ำว่าความเหลื่อมล้ำเชิงตรรกะมิได้อยู่ที่การเข้าถึงเทคโนโลยี หากแต่ฝังอยู่ในตรรกะของตัวแบบเอง เมื่อระบบเรียนรู้จากคลังข้อมูลที่กระแสหลักครอบงำ ผลลัพธ์ย่อมผลิตซ้ำอคติที่ทำให้กลุ่มภาษาและวัฒนธรรมชายขอบเสียเปรียบอย่างเป็นระบบ

จะเห็นได้ว่า ความเหลื่อมล้ำเชิงตรรกะทำให้คนกลุ่มน้อยที่ออกแบบแบบจำลองมีอำนาจกำหนดวิธีคิดของเครื่องจักรที่คนจำนวนมากต้องพึ่งพา และเมื่ออำนาจกำหนดตรรกะถูกยกระดับเป็นอำนาจในการตั้งกฎ ความเหลื่อมล้ำก็เคลื่อนเข้าสู่มิติเชิงธรรมาภิบาล

ความเหลื่อมล้ำเชิงธรรมาภิบาล: เมื่อปัญญาประดิษฐ์แบ่งโลกเป็นผู้ตั้งกฎกับผู้ตามกฎ

ในมิติเชิงธรรมาภิบาล ความเหลื่อมล้ำปรากฏในรูปของอำนาจในการกำหนดกฎเกณฑ์การกำกับดูแลปัญญาประดิษฐ์ ผู้ที่ครอบครองเทคโนโลยีและทรัพยากรย่อมอยู่ในฐานะผู้ตั้งกฎ ขณะที่รัฐและองค์กรขนาดเล็กกว่าตกอยู่ในฐานะผู้ตามกฎที่ต้องปรับตัวตามมาตรฐานที่ผู้อื่นกำหนด ประเด็นที่ควรพิจารณาอย่างเป็นธรรม คือ ปัญญาประดิษฐ์มิได้มีแต่ด้านที่บั่นทอนธรรมาภิบาล Cui et al. (2022) พบจากการศึกษาบริษัทจดทะเบียนในจีนว่า การประยุกต์ใช้ปัญญาประดิษฐ์ช่วยยกระดับธรรมาภิบาลของบรรษัทได้อย่างมีนัยสำคัญผ่านการเพิ่มความสมมาตรของข้อมูล กระนั้นก็ตาม ประโยชน์ดังกล่าวตกอยู่กับองค์กรที่สามารถเข้าถึงและลงทุนในเทคโนโลยีได้เท่านั้น สำหรับองค์กรหรือรัฐที่เข้าไม่ถึง ปัญญาประดิษฐ์กลับยิ่งตอกย้ำช่องว่างของขีดความสามารถในการกำกับดูแล กลายเป็นการเสริมแรงวงจรความเหลื่อมล้ำมากกว่าจะคลี่คลาย

สำหรับประเทศไทย ภาวะการเป็นผู้ตามกฎปรากฏชัดในกระบวนการเปลี่ยนผ่านสู่รัฐบาลดิจิทัล สิริพัชรีญา ตะวังทัน (2569) อธิบายว่า การขับเคลื่อนรัฐบาลดิจิทัลของไทยยังเผชิญความท้าทายเชิงโครงสร้างหลายประการ รวมถึงความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงเทคโนโลยีที่เป็นอุปสรรคต่อการบริการสาธารณะที่ทั่วถึง ตรงกับข้อค้นพบของเอื้องสุดา แก้วกุลปรีชา (2569) ที่ว่า ความเหลื่อมล้ำทางดิจิทัลเป็นปัจจัยบั่นทอนประสิทธิผลของการนำนโยบายสาธารณะไปปฏิบัติ เมื่อรัฐต้องพึ่งพาแบบจำลองปัญญาประดิษฐ์ที่พัฒนาและควบคุมโดยบรรษัทต่างชาติ อำนาจในการกำหนดว่าบริการสาธารณะของรัฐจะดำเนินไปได้เพียงใดจึงตกอยู่ในมือของผู้กำหนดกฎภายนอกประเทศ ความเหลื่อมล้ำเชิงธรรมาภิบาลในระดับองค์กรจึงเชื่อมต่อโดยตรงกับคำถามเรื่องอธิปไตยของรัฐ อันเป็นประเด็นที่จะทวีความแหลมคมขึ้นในมิติเชิงความมั่นคงปลอดภัยและการวิเคราะห์เชิงภูมิรัฐศาสตร์ต่อไป

ในบริบทไทย ความเหลื่อมล้ำเชิงธรรมาภิบาลมิได้อยู่ที่การเข้าถึงเทคโนโลยีเท่านั้น แต่อยู่ที่ขีดความสามารถในการกำกับ สุกัญญา สุดารารัตน์ (2569) วิเคราะห์ว่า ผู้บริหารสถานศึกษาไทยจำนวนไม่น้อยยังขาดสมรรถนะดิจิทัลและความเข้าใจจริยธรรมดิจิทัลที่จำเป็นต่อการกำกับปัญญาประดิษฐ์ ทำให้แม้นำ

เทคโนโลยีมาใช้แล้วก็ยังมิอาจป้องกันอคติของอัลกอริทึมหรือความทึบของแบบจำลองที่บั่นทอนความเป็นธรรมได้ หากปราศจากภาวะผู้นำเชิงจริยธรรมและกลไกตรวจสอบที่ชัดเจน การนำปัญญาประดิษฐ์มาใช้กลับเสี่ยงขยายความเหลื่อมล้ำมากกว่าจะลดทอน

ภาวะดังกล่าวสัมพันธ์โดยตรงกับความพร้อมเชิงทรัพยากรที่ไม่เท่ากัน พันธ์ศักดิ์ พึ่งงาม (2569) พบว่า แม้ปัญญาประดิษฐ์จะช่วยให้ผู้บริหารตัดสินใจได้แม่นยำขึ้น แต่การนำมาใช้กลับถูกกั้นด้วยข้อจำกัดด้านโครงสร้างพื้นฐานและงบประมาณ โดยสถานศึกษาในพื้นที่ชนบทที่ขาดอินเทอร์เน็ตความเร็วสูงและอุปกรณ์ทันสมัยไม่สามารถรองรับค่าติดตั้ง ฝึกอบรม และบำรุงรักษาระบบได้ ทำให้ปัญญาประดิษฐ์ที่ถูกคาดหวังให้ลดช่องว่างกลับเสี่ยงตอกย้ำช่องว่างทางการศึกษาระหว่างเมืองและชนบทที่กว้างขึ้น หากปราศจากการกำกับเชิงนโยบายและการจัดสรรงบประมาณอย่างจงใจ

โดยรวม ความเหลื่อมล้ำเชิงธรรมาภิบาลแบ่งโลกออกเป็นผู้ตั้งกฎกับผู้ตามกฎ โดยรัฐขนาดกลางมักตกอยู่ในฐานะหลัง และเมื่ออำนาจการกำกับถูกผลักไปถึงจุดที่รัฐตัดขาดการเข้าถึงได้โดยตรง ความเหลื่อมล้ำก็เข้าสู่มิติที่แหลมคมที่สุด คือ มิติเชิงความมั่นคงปลอดภัย

ความเหลื่อมล้ำเชิงความมั่นคงปลอดภัย: เมื่อการเข้าถึงถูกตัดขาดด้วยคำสั่งของรัฐ

มิติที่แหลมคมที่สุดของความเหลื่อมล้ำทางปัญญาประดิษฐ์คือมิติเชิงความมั่นคงปลอดภัย ซึ่งความเหลื่อมล้ำมิได้แสดงออกผ่านราคาหรือทรัพยากรอีกต่อไป แต่ผ่านอำนาจในการตัดขาดการเข้าถึงโดยอ้างเหตุผลด้านความมั่นคง ในมิติก่อนหน้า ผู้เข้าไม่ถึงยังพอมีความหวังว่าจะไต่ระดับขึ้นมาได้หากมีทรัพยากรเพิ่มขึ้น แต่ในมิติเชิงความมั่นคงปลอดภัย แม้ผู้ที่เคยเข้าถึงได้แล้วก็อาจถูกตัดขาดในชั่วข้ามคืนโดยมิอาจต่อรอง กรณีการระงับการเข้าถึงแบบจำลอง Fable 5 และ Mythos 5 เป็นภาพสะท้อนที่ชัดเจน เมื่อรัฐบาลสหรัฐออกคำสั่งควบคุมการส่งออกให้ระงับการเข้าถึงต่อบุคคลสัญชาติต่างชาติทั้งหมด ทั้งภายในและภายนอกประเทศ รวมถึงพนักงานของบริษัทผู้พัฒนาเองที่เป็นชาวต่างชาติ ผลลัพธ์คือผู้ใช้ทุกรายทั่วโลกถูกตัดขาดทันที (Anthropic, 2026)

ในการวิเคราะห์อย่างเป็นธรรม ผู้เขียนตระหนักว่าข้อโต้แย้งฝ่ายสนับสนุนการควบคุมมีน้ำหนักอยู่ไม่น้อย โดยผู้พัฒนาเองยอมรับว่าได้วางมาตรการป้องกันที่เข้มงวดและทำงานร่วมกับหน่วยงานรัฐและองค์กรอิสระหลายฝ่ายเพื่อทดสอบช่องโหว่นับพันชั่วโมง ด้วยเหตุผลว่าความปลอดภัยทางไซเบอร์เป็นความเสี่ยงที่ชอบธรรมต่อการกำกับ (Anthropic, 2026) การจำกัดการเข้าถึงเทคโนโลยีที่อาจถูกนำไปใช้ในทางที่เป็นภัยจึงมิใช่เรื่องไร้เหตุผลโดยสิ้นเชิง อย่างไรก็ดี ผู้เขียนเห็นว่าปัญหาที่แท้จริงมิได้อยู่ที่ว่าควรมีการกำกับด้านความปลอดภัยหรือไม่ หากแต่อยู่ที่ว่าใครเป็นผู้ตัดสินเส้นแบ่งระหว่างความปลอดภัยที่ชอบธรรมกับการกีดกันที่อำพรางด้วยวาทกรรมความมั่นคง เมื่อผู้พัฒนาเองยังโต้แย้งว่าช่องโหว่ที่ถูกอ้างถึงเป็นเพียงช่องโหว่จำกัดที่แบบจำลองสาธารณะอื่นก็ค้นพบได้ และการเรียกคืนแบบจำลองที่ให้บริการแก่ผู้คนหลายร้อยล้านคนด้วยเหตุดังกล่าวจะส่งผลให้การเผยแพร่แบบจำลองใหม่ของทั้งอุตสาหกรรมหยุดชะงัก (Anthropic, 2026) ก็ยิ่งชี้ว่า เส้นแบ่งของความปลอดภัยนั้นถูกขีดโดยผู้กุมอำนาจ มิใช่โดยข้อเท็จจริงเชิงเทคนิคที่โปร่งใสและเป็นกลาง ความมั่นคงจึงอาจกลายเป็นเครื่องมือของความเหลื่อมล้ำ เมื่ออำนาจในการนิยามภัยคุกคามกระจุกอยู่ในมือของผู้เข้าถึงอำนาจในการสั่งการและกำกับการเหนือพัฒนาเทคโนโลยี

กล่าวเฉพาะมิตินี้ อำนาจตัดขาดการเข้าถึงเปลี่ยนปัญญาประดิษฐ์ให้กลายเป็นสิ่งที่รัฐเปิดหรือปิดได้ด้วยคำสั่ง ทำให้ความเหลื่อมล้ำทั้งสี่มิติมาบรรจบกันในระดับที่สูงขึ้น และนำไปสู่การวิเคราะห์เชิงภูมิรัฐศาสตร์ของการแย่งชิงการเข้าถึงในลำดับถัดไป

ภูมิรัฐศาสตร์ของการแย่งชิงการเข้าถึง: สองทิศของการกีดกันโดยรัฐ

เมื่อยกระดับการวิเคราะห์จากปัจเจกและองค์กรขึ้นสู่ระดับรัฐและระเบียบโลก ความเหลื่อมล้ำทั้งสี่มิติข้างต้นมาบรรจบกันเป็นการแย่งชิงเชิงภูมิรัฐศาสตร์ ปัญญาประดิษฐ์ระดับแนวหน้าได้กลายเป็นทรัพยากรเชิงยุทธศาสตร์ที่มหาอำนาจใช้เป็นเครื่องมือในการสถาปนาและรักษาความได้เปรียบ การควบคุมการเข้าถึงจึงมิใช่เพียงมาตรการทางพาณิชย์ หากแต่เป็นการกระทำทางการเมืองระหว่างประเทศ กรณีการระงับการเข้าถึงแบบจำลองทั้งสองที่กล่าวถึงข้างต้นเป็นตัวอย่างของการใช้อำนาจรัฐกีดกันการเข้าถึงจากภายนอกโดยอ้างความมั่นคง ขณะที่อีกด้านหนึ่งของระเบียบโลกก็ปรากฏการใช้อำนาจรัฐในทิศทางตรงข้าม

เมื่อวันที่ 27 เมษายน พ.ศ. 2569 ทางการจีนได้สั่งระงับการเข้าซื้อกิจการบริษัทปัญญาประดิษฐ์สตาร์ตอัป Manus มูลค่าราวสองพันล้านดอลลาร์สหรัฐโดยบริษัท Meta สะท้อนความกังวลของจีนว่าอาจสูญเสียเทคโนโลยีสำคัญให้แก่สหรัฐท่ามกลางสงครามเทคโนโลยีที่ทวีความเข้มข้น Manus เป็นบริษัทที่ก่อตั้งในจีนและเปิดตัวเอเจนต์ปัญญาประดิษฐ์เมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. 2568 ก่อนจะย้ายสำนักงานใหญ่ไปยังสิงคโปร์ และการตัดสินใจของจีนครั้งนี้ตอกย้ำการแบ่งขั้วของการพัฒนาเทคโนโลยีระดับโลก พร้อมทั้งสะท้อนสภาพแวดล้อมที่ท้าทายยิ่งขึ้นสำหรับการลงทุนข้ามพรมแดนในภาคส่วนสำคัญอย่างปัญญาประดิษฐ์และเซมิคอนดักเตอร์ (Liu, 2026) กล่าวได้ว่า กรณีของสหรัฐและจีนแม้จะมีทิศทางตรงข้าม กล่าวคือ ฝ่ายหนึ่งกีดกันการส่งออกความสามารถ อีกฝ่ายหนึ่งกีดกันการสูญเสียความสามารถ แต่ทั้งสองล้วนยืนยันหลักการเดียวกันว่าปัญญาประดิษฐ์ได้กลายเป็นวัตถุแห่งอำนาจอธิปไตยที่รัฐพร้อมจะแทรกแซงกลไกตลาดเพื่อควบคุม

นัยเชิงเศรษฐศาสตร์การเมืองและอธิปไตยของรัฐขนาดกลาง

ภาวะเช่นนี้ต้องกับข้อวิเคราะห์เชิงเศรษฐศาสตร์การเมืองที่ว่าปัญญาประดิษฐ์มีแนวโน้มซ้ำเติมความเหลื่อมล้ำมากกว่าจะบรรเทา Brynjolfsson (2022) เตือนถึงกับดักทัวริงว่าการมุ่งพัฒนาปัญญาประดิษฐ์ให้เลียนแบบมนุษย์มากเกินไปจะเคลื่อนย้ายอำนาจต่อรองออกจากแรงงานไปสู่ผู้ครอบครองเทคโนโลยี ขณะที่ Moll et al. (2022) แสดงให้เห็นว่า ระบบอัตโนมัติเพิ่มผลตอบแทนแก่ผู้ถือครองทุนและอาจกดค่าจ้างของแรงงานระดับล่างให้หยุดนิ่ง ส่งผลให้ความเหลื่อมล้ำทั้งด้านรายได้และความมั่งคั่งถ่างกว้างขึ้น เมื่อนำมุมมองนี้มาวางในบริบทระหว่างประเทศ รัฐขนาดกลางและขนาดเล็กที่มิได้ครอบครองเทคโนโลยีจึงตกอยู่ในฐานะเดียวกับแรงงานระดับล่างในระบบเศรษฐกิจ คือ เป็นผู้รับผลกระทบที่อำนาจต่อรองถูกบั่นทอนลงเรื่อย ๆ สำหรับประเทศไทยซึ่งพึ่งพาแบบจำลองปัญญาประดิษฐ์จากต่างประเทศเป็นหลัก กรณีการตัดการเข้าถึงทั้งสองข้างต้นเป็นสัญญาณเตือนว่าอธิปไตยทางปัญญาประดิษฐ์ของรัฐมิอาจวางอยู่บนความสามารถที่ผู้อื่นพร้อมจะสั่งเปิดปิดได้ตามผลประโยชน์เชิงยุทธศาสตร์ของตน นี่คือแก่นของภาวะความฉลาดที่เกินจ่ายไหวในระดับรัฐ ที่ความเหลื่อมล้ำมิได้วัดด้วยกำลังซื้ออีกต่อไป แต่วัดด้วยตำแหน่งแห่งที่ในโครงสร้างอำนาจของระเบียบเทคโนโลยีโลก

มุมมองเชิงพุทธจริยธรรมต่อความเหลื่อมล้ำทางปัญญาประดิษฐ์

การวิเคราะห์ทั้งสี่มิติและการวิเคราะห์เชิงภูมิรัฐศาสตร์ข้างต้นชี้ว่าความเหลื่อมล้ำทางปัญญาประดิษฐ์เป็นปัญหาเชิงโครงสร้างที่หยั่งรากในการกระจุกตัวของอำนาจ ทางออกจึงมิอาจอาศัยเพียงกลไกทางเทคนิคหรือกฎหมาย แต่ต้องหยั่งถึงรากเชิงจริยธรรมของผู้ที่กุมอำนาจ ในแง่นี้ หลักพุทธธรรมเสนอกรอบคุณค่าสามประการที่ไล่เรียงสอดรับกับโครงสร้างของความเหลื่อมล้ำที่วิเคราะห์มา ตั้งแต่ระดับทรัพยากร ระดับการใช้อำนาจ ไปจนถึงระดับความรับผิด หลักธรรมประการแรกที่ตอบโจทย์มิติเชิงกระบวนการคือ สาธารณโภคิตา ซึ่งเป็นองค์หนึ่งในสาราณียธรรม อันหมายถึงการที่เมื่อได้สิ่งใดมาโดยชอบธรรม แม้เป็นของเล็กน้อย ก็ไม่หวง

ไว้ผู้เดียว หากแต่นำมาแบ่งปันเฉลี่ยให้ผู้อื่นได้มีส่วนร่วมใช้สอยทั่วกัน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2559) ข้อสังเกตสำคัญ คือ หลักสาธารณโภคิตาเป็นหลักการตรงข้ามกับภาวะความฉลาดที่เกินจ่ายไหวโดยตรง เพราะแม้บรรษัทผู้พัฒนาปัญญาประดิษฐ์จะได้ขีดความสามารถนั้นมาโดยชอบธรรมผ่านการลงทุนของตน แต่หลักธรรมนี้เรียกร้องว่าทรัพยากรที่ทรงคุณค่าต่อส่วนรวมเช่นนี้ไม่ควรถูกกักตุนไว้กับผู้มีอำนาจเพียงหยิบมือ หากแต่ต้องกระจายให้เข้าถึงได้อย่างเป็นธรรม ดังที่ สุรพล สุยะพรหม และคณะ (2567) เสนอว่า สาราณียธรรมเป็นหลักการของการกระจายอำนาจและการอยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์ การออกแบบและกำกับปัญญาประดิษฐ์ที่ตั้งอยู่บนหลักนี้จึงต้องถือการเข้าถึงที่เป็นธรรมเป็นเงื่อนไขพื้นฐาน มิใช่ผลพลอยได้

หลักธรรมประการที่สองยกระดับจากตัวทรัพยากรขึ้นสู่ผู้ที่กุมอำนาจเหนือทรัพยากรนั้น อันตอบโจทย์มิติเชิงธรรมาภิบาล ได้แก่ หลักจักขุมา ซึ่งเป็นองค์แรกในปาปณิกธรรม หมายถึงการมีตาดี คือ มีปัญญามองการณ์ไกล รู้จักวิเคราะห์เหตุปัจจัยและคาดการณ์ผลที่จะตามมาอย่างรอบด้าน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2559) แม้เดิมหลักนี้เป็นคุณสมบัติของผู้ประกอบการที่ดี แต่ สุรพล สุยะพรหม และคณะ (2567) เสนอว่าปาปณิกธรรมสะท้อนคุณลักษณะของภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ ผู้เขียนมองว่า หลักจักขุมามีนัยสำคัญยิ่งต่อบรรษัทและรัฐที่ครอบครองปัญญาประดิษฐ์ เพราะผู้ที่พรั่งพร้อมด้วยทรัพยากรและทุนย่อมมีอำนาจกำหนดทิศทางของเทคโนโลยี การใช้อำนาจนั้นจึงต้องตั้งอยู่บนการมองการณ์ไกลอย่างรับผิดชอบต่อผลกระทบระยะยาวที่มีต่อสังคมส่วนรวม มิใช่การตักตวงผลประโยชน์เฉพาะหน้า ข้อเรียกร้องนี้ล้อกับคำเตือนของ Brynjolfsson (2022) ที่ว่า การพัฒนาปัญญาประดิษฐ์โดยมุ่งผลได้เฉพาะหน้าของผู้ครอบครองเทคโนโลยีจะเคลื่อนย้ายอำนาจต่อรองออกจากส่วนรวม จักขุมาจึงเป็นหลักธรรมที่ทวงถามวิสัยทัศน์เชิงจริยธรรมของผู้กุมอำนาจว่าจะใช้ความสามารถในการมองการณ์ไกลเพื่อกระจายประโยชน์ หรือเพื่อรักษาความได้เปรียบของตนให้ยั่งยืน

หลักธรรมประการที่สามหยั่งลงสู่ระดับที่ลึกที่สุด คือ ความรับผิด อันตอบโจทย์มิติเชิงความมั่นคงปลอดภัยที่ว่าด้วยอำนาจตัดขาดการเข้าถึง ได้แก่ หลักกัมมัสสกตา ซึ่งหมายถึงความที่บุคคลมีกรรมเป็นของตน แต่ละคนเป็นเจ้าของการกระทำของตนเอง และจะต้องรับผิดชอบเสวยผลแห่งการกระทำนั้นตามที่ตนได้ก่อไว้ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2559) แม้ปัญญาประดิษฐ์จะเป็นเครื่องมือที่ปราศจากความเป็นเจ้าของกรรมในตนเอง แต่การออกแบบ การกำกับ และการตัดสินใจเปิดหรือปิดการเข้าถึงล้วนเป็นการกระทำของมนุษย์ ความรับผิดทางจริยธรรมจึงมิได้ตกอยู่ที่เครื่องจักร หากแต่ย้อนคืนสู่ผู้กระทำที่เป็นมนุษย์ แนวทางนี้ตรงกับข้อเสนอของ พระครูกาญจนกิจโสภณ (2569) ที่ว่า เมื่อปัญญาประดิษฐ์ขาดเจตนาในตนเอง ความรับผิดทางกรรมย่อมย้อนคืนสู่มนุษย์ และควรอาศัยหลักพุทธจริยธรรมเป็นกรอบกำกับดูแล หลักกัมมัสสกตามีนัยสำคัญยิ่งต่อกรณีการตัดการเข้าถึงด้วยเหตุความมั่นคง เพราะการตัดสินใจที่ส่งผลกระทบต่อผู้คนหลายร้อยล้านคนนั้นเป็นการกระทำที่ผู้กุมอำนาจเป็นเจ้าของ และต้องรับผลที่ตามมา จะปัดความรับผิดไปที่ความจำเป็นเชิงเทคนิคหรือกลไกตลาดที่ดูเหมือนไร้ตัวตนหาได้ไม่ หลักทั้งสามประการจึงไล่เรียงกันอย่างเป็นระบบ ตั้งแต่สาธารณโภคิตาที่เรียกร้องการแบ่งปันทรัพยากร จักขุมาที่กำกับการใช้อำนาจของผู้นำไปจนถึงกัมมัสสกตาที่ทวงคืนความเป็นเจ้าของการกระทำและความรับผิดของมนุษย์ ซึ่งมักถูกกลบด้วยวาทกรรมความเป็นกลางของเทคโนโลยี

องค์ความรู้ใหม่

จากการวิเคราะห์ข้างต้น ผู้เขียนสังเคราะห์เป็นโมเดลวงจรความเหลื่อมล้ำที่เกินจ่ายไหว ดังภาพที่ 1 โมเดลนี้แสดงให้เห็นว่าความเหลื่อมล้ำทางปัญญาประดิษฐ์มิได้เป็นภาวะคงที่ หากแต่เป็นวงจรพลวัตที่เสริมแรงตนเอง ความเหลื่อมล้ำเชิงกระบวนการซึ่งเป็นเรื่องของการเข้าถึงทรัพยากรการผลิตปัญญาประดิษฐ์

นำไปสู่ความเหลื่อมล้ำเชิงตรรกะซึ่งเป็นเรื่องของการกำหนดเหตุผลของเครื่องจักร ซึ่งส่งต่อไปยังความเหลื่อมล้ำเชิงธรรมาภิบาลในการตั้งกฎ และสุดท้ายตกผลึกเป็นความเหลื่อมล้ำเชิงความมั่นคงปลอดภัยซึ่งเป็นอำนาจในการตัดขาดการเข้าถึง โดยแต่ละมิติป้อนกลับไปเสริมความได้เปรียบของผู้อยู่เบื้องบนในมิติก่อนหน้า ทำให้วงจรหมุนเร็วขึ้นและช่องว่างถ่างกว้างออกแทนที่จะลู่เข้า

หัวใจสำคัญของโมเดลคือแกนเร่ง อันได้แก่ การกระจุกตัวของอำนาจรัฐและทุน ซึ่งทำหน้าที่เร่งวงจรทั้งสี่มิติให้หมุนเร็วขึ้น ดังปรากฏในกรณีการแย่งชิงเชิงภูมิรัฐศาสตร์ที่รัฐใช้อำนาจอธิปไตยแทรกแซงการเข้าถึงโดยตรง จุดนี้เองที่ทำให้ภาวะความฉลาดที่เกินจ่ายไหวแตกต่างจากความเหลื่อมล้ำทางดิจิทัลแบบเดิม เพราะกลไกของมันมิได้คลี่คลายตามกาลเวลา แต่ทวีความรุนแรงด้วยตรรกะการเสริมแรงตนเอง ทางออกที่โมเดลเสนอคือ หลักธรรมกำกับวงจรสามประการที่ทำหน้าที่กำกับและคลี่คลายวงจร โดยหลักสาธารณโภคิตาเรียกร้องการแบ่งปันทรัพยากรอย่างเป็นธรรมเพื่อหยุดการกระจุกประโยชน์ หลักจักขุมากำกับให้ผู้กุมอำนาจใช้อำนาจด้วยการมองการณ์ไกลอย่างรับผิดชอบ และหลักกัมมัสสกตาย้ำว่าผู้กุมอำนาจซึ่งขับเคลื่อนแกนเร่งย่อมเป็นเจ้าของการกระทำและต้องรับผลที่ตามมา โมเดลนี้จึงมิได้เพียงวินิจฉัยกลไกของความเหลื่อมล้ำ แต่ยังชี้จุดที่การกำกับเชิงคุณค่าจะมีพลังตัดวงจรได้อย่างเป็นรูปธรรม

ภาพที่ 1 กรอบวงจรความเหลื่อมล้ำที่เกินจ่ายไหว
(Affordability-Driven AI Inequality Cycle: ADAIC)
ที่มา: ผู้เขียน

เพื่อให้เห็นความเชื่อมโยงระหว่างหลักธรรมกับวงจรอย่างเป็นรูปธรรม ภาพที่ 1 จับคู่หลักธรรมกำกับแต่ละประการเข้ากับมิติที่หลักธรรมนั้นตอบโดยตรง หลักสาธารณโภคิตาวางกำกับที่มิติเชิงกระบวนการเพราะ

เรียกร้องการแบ่งปันทรัพยากรการผลิตปัญญาที่กระจุกตัวอยู่ต้นทาง หลักจักขุมาวางกำกับที่มิติเชิงธรรมาภิบาล เพราะเรียกร้องให้ผู้ตั้งกฎใช้อำนาจด้วยการมองการณ์ไกลและคำนึงถึงผู้ตามกฎ และหลักกัมมัสสกตาวางกำกับที่มิติเชิงความมั่นคงปลอดภัย เพราะทวงคืนความรับผิดของผู้ที่ตัดสินใจเปิดหรือปิดการเข้าถึง ส่วนมิติเชิงตรรกะซึ่งเป็นการส่งผ่านระหว่างต้นทางกับปลายทางได้รับการกำกับร่วมจากทั้งสาธารณโภคิตาและจักขุมา เนื่องจากการกำหนดเหตุผลของเครื่องจักรเป็นทั้งการจัดสรรทรัพยากรเชิงความรู้และการใช้อำนาจออกแบบที่ต้องรับผิดชอบ การจับคู่นี้แสดงให้เห็นว่าหลักธรรมทั้งสามมิได้เป็นเพียงข้อเสนอเชิงศีลธรรมกว้าง ๆ แต่ทำหน้าที่กำกับจุดเฉพาะของวงจรที่แรงเร่งจากอำนาจรัฐและทุนออกฤทธิ์แรงที่สุด (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2559; พระครูกาญจนกิจโสภณ, 2569; สุรพล สุยะพรหม และคณะ, 2567)

ข้อเสนอเชิงนโยบาย

โครงสร้างพื้นฐานปัญญาประดิษฐ์สาธารณะ ข้อเสนอเชิงคุณค่าตามหลักพุทธธรรมข้างต้นจะมีพลังก็ต่อเมื่อแปลงเป็นกลไกเชิงสถาบันที่จับต้องได้ ผู้เขียนจึงเสนอให้รัฐลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานปัญญาประดิษฐ์สาธารณะสามเสาที่สอดรับกับหลักสาธารณโภคิตาโดยตรง เสาแรก คือ คลาวด์ปัญญาประดิษฐ์แห่งชาติ ซึ่งเป็นศูนย์ประมวลผลสมรรถนะสูงที่เปิดให้สตาร์ตอัป นักวิจัย และผู้ประกอบการรายย่อยเช่าใช้ในราคาที่เข้าถึงได้ เพื่อลดความเหลื่อมล้ำเชิงกระบวนการที่ทรัพยากรการผลิตปัญญากระจุกตัวอยู่กับผู้มีทุน เสาที่สอง คือคลังข้อมูลสาธารณะ ซึ่งเป็นการจัดทำชุดข้อมูลภาษาไทยและข้อมูลบริบทท้องถิ่นที่เปิดเผยและปลอดภัย เพื่อให้ผู้พัฒนาไทยฝึกแบบจำลองได้โดยไม่ต้องพึ่งพาข้อมูลราคาสูงจากภายนอก อันช่วยบรรเทาความเหลื่อมล้ำเชิงตรรกะที่เหตุผลของเครื่องจักรถูกกำหนดโดยข้อมูลของคนกลุ่มน้อย และเสาที่สาม คือ การบรรจุความรู้เท่าทันปัญญาประดิษฐ์เป็นวิชาพื้นฐานในการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อให้ประชาชนใช้งานและกำกับเครื่องมือได้อย่างมีวิจารณญาณอย่างทั่วถึง ทิศทางนี้สอดคล้องกับข้อค้นพบในบริบทไทยที่ว่าความพร้อมด้านโครงสร้างพื้นฐานและทักษะดิจิทัลเป็นเงื่อนไขสำคัญของการลดช่องว่าง (สิริพัชรีญา ตะวังทัน, 2569; พงศ์เทพ โคตรประทุม และคณะ, 2569; เอื้องสุดา แก้วกุลปรีชา, 2569) ทั้งสามเสาจึงเป็นการแปลหลักการแบ่งปันทรัพยากรอย่างเป็นธรรมให้กลายเป็นนโยบายที่รัฐลงมือทำได้จริง

สรุป

บทความนี้เสนอว่าความเหลื่อมล้ำทางปัญญาประดิษฐ์ในยุคของแบบจำลองระดับแนวหน้าได้ก้าวพ้นกรอบความเหลื่อมล้ำทางดิจิทัลแบบเดิม เข้าสู่ภาวะที่ผู้เขียนเรียกว่าความฉลาดที่เกินจ่ายไหว อันเป็นภาวะที่ขีดความสามารถของปัญญาประดิษฐ์ที่ทรงคุณค่าที่สุดกระจุกตัวอยู่กับผู้ครอบครองทรัพยากรและอำนาจ จนผู้ที่อยู่เบื้องล่างอยากเข้าถึงก็เข้าถึงไม่ไหว และช่องว่างมิได้ลู่เข้าหากันตามกาลเวลา หากแต่ถ่างกว้างออกอย่างเป็นวงจรที่เสริมแรงตนเอง การวิเคราะห์ผ่านสี่มิติ ได้แก่ มิติเชิงกระบวนการ ตรรกะ ธรรมาภิบาล และความมั่นคงปลอดภัย แสดงให้เห็นว่าความเหลื่อมล้ำไต่ระดับจากการเข้าถึงปัจจัยการผลิตขึ้นสู่อำนาจในการตัดขาดการเข้าถึง และเมื่อยกระดับสู่การวิเคราะห์เชิงภูมิรัฐศาสตร์ กรณีการระงับการเข้าถึงแบบจำลองโดยรัฐทั้งในทิศทางของการกีดกันการส่งออกและการกีดกันการสูญเสียความสามารถ ล้วนยืนยันว่าปัญญาประดิษฐ์ได้กลายเป็นวัตถุแห่งอำนาจอธิปไตยที่รัฐพร้อมแทรกแซง สำหรับรัฐขนาดกลางอย่างประเทศไทย ภาวะนี้เป็นสัญญาณเตือนว่า อธิปไตยทางปัญญาประดิษฐ์มิอาจวางอยู่บนความสามารถที่ผู้อื่นพร้อมสั่งเปิดปิดได้ตามผลประโยชน์ของตน ผู้เขียนเสนอว่าการคลี่คลายความเหลื่อมล้ำนี้ต้องอาศัยการกำกับเชิงคุณค่าควบคู่ไปกับกลไกเชิงสถาบัน โดยหลักสาธารณโภคิตาเรียกร้องการแบ่งปันทรัพยากรอย่างเป็นธรรม หลักจักขุมากำกับให้ผู้กุมอำนาจมองการณ์ไกลอย่างรับผิดชอบ และหลักกัมมัสสกตาย้ำว่าผู้กำหนดการเข้าถึงย่อมเป็นเจ้าของการกระทำและต้องรับผิดต่อผลที่เกิดขึ้น การจัดการความเหลื่อมล้ำทางปัญญาประดิษฐ์จึงเป็นทั้งโจทย์เชิงนโยบาย

และโจทย์เชิงจริยธรรมที่สังคมต้องเผชิญอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยง ก่อนที่ความฉลาดของเครื่องจักรจะกลายเป็นอภิสิทธิ์ของผู้มีอำนาจเพียงหยิบมือ แทนที่จะเป็นสาธารณประโยชน์ของมวลมนุษยชาติ

เอกสารอ้างอิง

กิตติธัช อ่ำพันธ์. (2569). สมรรถนะครูกับความท้าทายในการจัดการศึกษาในยุคปัญญาประดิษฐ์. วารสารสังคมศาสตร์ ลวะศรี, 8(1), 227-242.

ฐาปนี เพ็งสุข และคณะ. (2569). ปัจจัยเชิงสาเหตุของความฉลาดรู้ทางปัญญาประดิษฐ์และผลต่อประสิทธิภาพการเรียนรู้ของนักศึกษาระดับอุดมศึกษา. วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์, 15(2), 148-162.

ดุษฎี วรธรรมดุษฎี. (2569). บทวิจารณ์หนังสือ: ปรัชญาการเมืองของปัญญาประดิษฐ์: ความรู้เบื้องต้น. วารสารสถาบันพระปกเกล้า, 24(1), 194-212.

พงศ์เทพ โคตรประทุม และคณะ. (2569). การศึกษาช่องว่างและแนวโน้มของงานวิจัยด้าน AI Literacy ในระดับอุดมศึกษาตามบริบทภูมิภาคและประเทศ: การวิเคราะห์เชิงบรรณมิติจากฐานข้อมูล Scopus พ.ศ.2563-2568. วารสารวิจัยและพัฒนาอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง, 5(1), 52-63.

พระครูกาญจนกิจโสภณ. (2569). พุทธจริยธรรมกับความรับผิดชอบ และการกำกับดูแลปัญญาประดิษฐ์. วารสาร มจร กาญจนปริทรรศน์, 6(1), 144-153.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2559). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม (พิมพ์ครั้งที่ 34). กรุงเทพฯ: มูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต).

พระอานนท์ เปลือกเขียว และคณะ. (2569). เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์กับการแปลภาษา: การศึกษาผลกระทบต่อการถ่ายทอดความหมายและอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม. วารสาร มจร สุรนารีสาร, 4(1), 185-196.

พันธ์ศักดิ์ พึ่งงาม. (2569). ศักยภาพของ AI ในการสนับสนุนการตัดสินใจของผู้บริหารสถานศึกษา. วารสารวิจัยวิชาการ, 9(3), 337-356.

รวิภา อัครจินดานนท์ และธีรวุฒิ ตันติอธิมงคล. (2569). อิทธิพลของการประยุกต์ใช้ปัญญาประดิษฐ์ต่อการยกระดับประสิทธิภาพการดำเนินงานและความได้เปรียบทางการแข่งขันของธุรกิจออนไลน์รายย่อย. วารสารบริหารธุรกิจราชมงคลสุวรรณภูมิ, 3(1), 57-71.

สิริพัชรีญา ตะวังทัน. (2569). การนำทางสู่การเปลี่ยนผ่านรัฐบาลดิจิทัลในประเทศไทย: กรอบแนวคิดบูรณาการ 5 มิติเพื่อความเป็นเลิศด้านการบริการสาธารณะ. วิทยาการบริหารภาครัฐสมัยใหม่, 3(2), 269-278.

สุกัญญา สุดารารัตน์. (2569). ภาวะผู้นำเชิงปัญญาประดิษฐ์ของผู้บริหารสถานศึกษาเพื่อการพัฒนาการศึกษายุคปัญญาประดิษฐ์. วารสารมหาวิทยาลัยพายัพ, 36(1), 210-229.

สุรพล สุยะพรหม และคณะ. (2567). แนวคิด ทฤษฎีและหลักพุทธธรรมทางการจัดการเชิงพุทธ รัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์. กรุงเทพฯ: หลักสูตรบัณฑิตศึกษา ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

เอื้องสุดา แก้วกุลปรีชา. (2569). ความเหลื่อมล้ำทางดิจิทัลกับการนำนโยบายสาธารณะไปปฏิบัติ. วารสาร มจร เพชรบุรีปริทรรศน์, 9(1), 296-306.

Anthropic. (2026). Statement on the US government directive to suspend access to Fable 5 and Mythos 5. Retrieved June 13, 2026, from https://www.anthropic.com/news/fable-mythos-access.

Brynjolfsson, E. (2022). The Turing trap: The promise and peril of human-like artificial intelligence. Dædalus, 151(2), 272-287.

Cui, X. et al. (2022). Can application of artificial intelligence in enterprises promote the corporate governance? Frontiers in Environmental Science, 10, 944467.

Dieterle, E. et al. (2024). The cyclical ethical effects of using artificial intelligence in education. AI & Society, 39(2), 633–643.

Lewicki, K. et al. (2023). Out of context: Investigating the bias and fairness concerns of "artificial intelligence as a service." In Proceedings of the 2023 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems (Article 135, pp. 1–17). New York, NY: ACM.

Liu, J. (2026). China blocks Meta's acquisition of Chinese-founded AI startup Manus. Retrieved June 13, 2026, from https://edition.cnn.com/2026/04/27/tech/china-blocks-meta-manus-intl-hnk.

Moll, B. et al. (2022). Uneven growth: Automation's impact on income and wealth inequality. Econometrica, 90(6), 2645-2683.

Morimoto, J. (2022). Intersectionality of social and philosophical frameworks with technology: Could ethical AI restore equality of opportunities in academia? Humanities and Social Sciences Communications, 9, 203.

Noorman, M. et al. (2023). AI and energy justice. Energies, 16(5), 2110.

Wu, Y. (2022). An overview analysis of AI divide: Applications and prospects of AI divide in China's society. In Proceedings of the 2022 3rd International Conference on Mental Health, Education and Human Development (MHEHD 2022) (pp. 3–9). Paris, France: Atlantis Press.

Yu, P. K. (2020). The algorithmic divide and equality in the age of artificial intelligence. Florida Law Review, 72(2), 331-389.

วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์
JOURNAL OF INTERDISCIPLINARY INNOVATION REVIEW
ปีที่ 9 ฉบับที่ 5 กันยายน – ตุลาคม 2569 Vol. 9 No. 5 September – October 2026

บทความวิชาการ

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในยุคปัญญาประดิษฐ์ของไทย
HUMAN RESOURCE DEVELOPMENT IN THE AGE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THAILAND

เบญจวรรณ เขียวเขิน*
Benjawan Keawkhern*
บริษัท 321 ไพร์ม เอสเตท จำกัด
321 Prime Estate Company Limited
*Corresponding Author E-mail: benjawan.mcu@gmail.com
Received April 5, 2026; Revised July 30, 2026; Accepted August 17, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มุ่งศึกษาแนวคิดและทฤษฎีหลักเกี่ยวกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ตลอดจนวิเคราะห์ผลกระทบและโอกาสที่เกิดจากการแพร่หลายของปัญญาประดิษฐ์ต่อกระบวนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในองค์กรและสังคมไทย โดยใช้กรอบวิเคราะห์จากทฤษฎีทุนมนุษย์ ทฤษฎีการเรียนรู้ขององค์กร และแนวคิดทักษะแห่งอนาคต ผลการศึกษาพบว่า ปัญญาประดิษฐ์ก่อให้เกิดทั้งโอกาสและความเสี่ยงต่อบุคลากร โดยเฉพาะการทดแทนงานซ้ำซ้อน การสร้างงานใหม่ที่ต้องการทักษะขั้นสูง และความจำเป็นเร่งด่วนในการพัฒนาการเรียนรู้ทักษะใหม่และการยกระดับทักษะ บทความเสนอแนวทางพัฒนา 5 มิติ สำหรับการเตรียมความพร้อมทรัพยากรมนุษย์ไทยในยุคปัญญาประดิษฐ์ ได้แก่ มิติที่ 1 การปฏิรูปหลักสูตรและกระบวนการเรียนรู้เพื่อรองรับยุคปัญญาประดิษฐ์ มิติที่ 2 การสร้างระบบนิเวศการเรียนรู้ตลอดชีวิต มิติที่ 3 การพัฒนากลไกความร่วมมือแบบพหุภาคีสี่ฝ่าย มิติที่ 4 การสร้างความเสมอภาคในการเข้าถึงโอกาสการพัฒนา และมิติที่ 5. การพัฒนากลไกการประเมินและติดตามผลการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในยุคปัญญาประดิษฐ์ โดยแนวทางทั้ง 5 มิติต้องขับเคลื่อนพร้อมกันอย่างบูรณาการและต่อเนื่อง
คำสำคัญ: การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์, ปัญญาประดิษฐ์, ทักษะแห่งอนาคต, การเรียนรู้ตลอดชีวิต

Abstract

This academic article aims to study the main concepts and theories of Human Resource Development, as well as to analyze the impacts and opportunities arising from the proliferation of Artificial Intelligence on Human Resource Development processes in Thai organizations and society. Using the frameworks of human capital theory, organizational learning theory, and future skills concepts, the study found that Artificial Intelligence generates both opportunities and risks for the workforce, particularly in terms of automating repetitive tasks, creating new high-skill positions, and the urgent need for reskilling and upskilling. The article proposes a five-dimensional development framework for preparing Thai human resources in the Age of Artificial Intelligence, comprising: Dimension 1 reforming curricula and learning processes for the Artificial Intelligence era, Dimension 2 building a lifelong learning ecosystem, Dimension 3 developing quadruple helix collaboration mechanisms, Dimension 4

promoting equitable access to development opportunities, and Dimension 5 establishing Human Resource Development evaluation and monitoring systems for the Artificial Intelligence era. All five dimensions must be implemented simultaneously in an integrated and sustained manner.

Keywords: Human Resource Development, Artificial Intelligence, Future Skills, Lifelong Learning

บทนำ

การปฏิวัติทางเทคโนโลยีในยุคปัจจุบัน โดยเฉพาะการพัฒนาอย่างก้าวกระโดดของปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence: AI) ได้ส่งผลกระทบอย่างลึกซึ้งต่อโครงสร้างของตลาดแรงงาน ลักษณะงาน และกระบวนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ทั่วโลก การประมาณการของ World Economic Forum (2023) ชี้ว่า ภายในปี ค.ศ. 2027 งานกว่า 83 ล้านตำแหน่งทั่วโลกอาจถูกทดแทนด้วยระบบอัตโนมัติและ AI ในขณะที่จะมีการสร้างงานใหม่ราว 69 ล้านตำแหน่งที่ต้องการทักษะที่แตกต่างออกไปโดยสิ้นเชิง ความเปลี่ยนแปลงนี้นำมาซึ่งความจำเป็นเร่งด่วนในการปรับกระบวนทัศน์ของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (Schwab, 2017)

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (Human Resource Development: HRD) ในฐานะศาสตร์ที่มุ่งเน้นการพัฒนา ศักยภาพของบุคคลและองค์กรผ่านการฝึกอบรม การศึกษา และการพัฒนาสมรรถนะ ต้องเผชิญกับความท้าทายใหม่ที่ไม่เคยมีมาก่อน ทั้งในแง่ของเนื้อหาทักษะที่ต้องพัฒนา รูปแบบการเรียนรู้ที่เปลี่ยนไป และบทบาทของ AI ในฐานะทั้งเครื่องมือพัฒนาและตัวแทนที่อาจแทนที่มนุษย์ Swanson & Holton (2009) ได้นิยาม HRD ว่าเป็นกระบวนการพัฒนาและปลดปล่อยศักยภาพของมนุษย์ ผ่านการฝึกอบรมและพัฒนาการศึกษา และการพัฒนาองค์กร ซึ่งในยุค AI นิยามนี้จำเป็นต้องได้รับการขยายความ ให้ครอบคลุมมิติของการทำงานร่วมกันระหว่างมนุษย์และระบบอัจฉริยะ

สำหรับประเทศไทย ความท้าทายด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในยุค AI มีความซับซ้อนยิ่งขึ้น เนื่องจากโครงสร้างแรงงานที่ยังพึ่งพาการผลิตที่ใช้แรงงานเข้มข้น ระบบการศึกษาที่ยังไม่สอดคล้อง กับความต้องการของตลาดในยุคดิจิทัล และความเหลื่อมล้ำทางเทคโนโลยีระหว่างกลุ่มประชากรต่าง ๆ การวิจัยของธนาคารโลก (World Bank, 2021) ชี้ว่า แรงงานไทยร้อยละ 44 อยู่ในกลุ่มเสี่ยงสูงที่จะถูกทดแทนด้วยระบบอัตโนมัติในอีก 20 ปีข้างหน้า ซึ่งสะท้อนถึงความเร่งด่วนในการพัฒนากลยุทธ์ HRD เชิงรุกสำหรับบริบทไทย (Office of the National Economic and Social Development Council, 2022)

จากปัญหาและข้อจำกัดดังกล่าว บทความวิชาการนี้จึงมุ่งศึกษาประเด็นสำคัญสามประการ ประการแรก การวิเคราะห์แนวคิดและทฤษฎีหลักเกี่ยวกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ และผลกระทบของ AI ต่อกระบวนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ประการที่สอง การศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในบริบทสังคมไทยที่เผชิญกับ AI โดยวิเคราะห์ช่องว่างทักษะ ความเหลื่อมล้ำดิจิทัล และความไม่สอดคล้องของระบบการศึกษา และประการที่สาม การนำเสนอแนวทางการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่มีความเป็นระบบ สอดคล้องกับบริบทไทย และสามารถนำไปปฏิบัติได้จริงในยุคปัญญาประดิษฐ์

บทความวิชาการนี้คาดว่าจะก่อให้เกิดประโยชน์หลายประการ ประการแรก เป็นการสร้างองค์ความรู้ที่เชื่อมโยงระหว่างทฤษฎี HRD กับบริบทของการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีในสังคมไทย ประการที่สอง เป็นแนวทางในการพัฒนายุทธศาสตร์การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่ตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีสำหรับองค์กรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และประการสุดท้าย เป็นข้อเสนอเชิงนโยบายที่ช่วยให้ผู้กำหนดนโยบายสามารถวางแผน และลงทุนในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ได้อย่างมีประสิทธิภาพในยุค AI

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และปัญญาประดิษฐ์

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (HRD) เป็นศาสตร์สหวิทยาการที่ผสมผสานความรู้จากจิตวิทยา การบริหารจัดการ เศรษฐศาสตร์ และการศึกษา มีเป้าหมายหลักเพื่อส่งเสริมศักยภาพของบุคคล กลุ่ม และองค์กร (McLean & McLean, 2001) ในยุคที่ AI กลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตการทำงาน การทำความเข้าใจกรอบแนวคิดพื้นฐานของ HRD ควบคู่กับทฤษฎีที่อธิบายผลกระทบของ AI จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการออกแบบกลยุทธ์การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่เหมาะสม

1. ทฤษฎีทุนมนุษย์ (Human Capital Theory)

Becker (1964) ผู้วางรากฐานทฤษฎีทุนมนุษย์สมัยใหม่ เสนอว่า การลงทุนในการศึกษา ฝึกอบรม และพัฒนาทักษะของมนุษย์ถือเป็นการสะสมทุนทางเศรษฐกิจที่ก่อให้เกิดผลตอบแทน ทั้งแก่บุคคลในรูปของรายได้ที่สูงขึ้น และแก่สังคมในรูปของผลิตภาพและการเติบโตทางเศรษฐกิจ ในยุค AI ทฤษฎีนี้ยังคงมีความสำคัญ แต่ต้องปรับให้รับรู้ว่าทุนมนุษย์ในศตวรรษที่ 21 ไม่ได้วัดเพียงจากระดับการศึกษาหรือประสบการณ์การทำงาน หากแต่ต้องรวมถึงความสามารถในการเรียนรู้ทักษะใหม่ (Learnability) ความสามารถในการทำงานร่วมกับ AI และความคิดสร้างสรรค์ที่ AI ยังไม่สามารถทดแทนได้ (Brynjolfsson & McAfee, 2014)

2. ทฤษฎีการเรียนรู้ขององค์กร (Organizational Learning Theory)

Senge (1990) ได้พัฒนาแนวคิดองค์กรแห่งการเรียนรู้ (Learning Organization) โดยเสนอว่า องค์กรที่ประสบความสำเร็จในระยะยาวต้องสร้างวัฒนธรรมและกระบวนการที่ส่งเสริม การเรียนรู้อย่างต่อเนื่องทั้งในระดับบุคคลและระบบ ในบริบทของ AI ทฤษฎีนี้ได้รับการต่อยอดโดย Edmondson (2018) ซึ่งชี้ให้เห็นว่าความปลอดภัยทางจิตใจ (Psychological Safety) เป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้บุคลากรกล้าเรียนรู้ ทดลอง และปรับตัวต่อเทคโนโลยีใหม่ โดยไม่กลัวความล้มเหลวหรือการถูกแทนที่ การสร้างองค์กรแห่งการเรียนรู้ในยุค AI จึงต้องให้ความสำคัญกับทั้งการพัฒนาทักษะดิจิทัล และการสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่เปิดรับการเปลี่ยนแปลง

3. กรอบทักษะแห่งอนาคต (Future Skills Framework)

World Economic Forum (2023) ได้พัฒนากรอบทักษะแห่งอนาคตที่แบ่งทักษะที่จำเป็นในยุค AI ออกเป็น 3 กลุ่มหลัก ได้แก่

3.1 ทักษะเทคโนโลยี (Technology Skills) ได้แก่ การวิเคราะห์ข้อมูล การเขียนโปรแกรม ความเข้าใจระบบ AI และ Machine Learning การรักษาความปลอดภัยทางไซเบอร์ และการออกแบบระบบดิจิทัล

3.2 ทักษะความคิด (Cognitive Skills) ได้แก่ การคิดเชิงวิเคราะห์และสร้างสรรค์ การแก้ปัญหาที่ซับซ้อน การตัดสินใจภายใต้ความไม่แน่นอน และความสามารถในการเรียนรู้ด้วยตนเอง

3.3 ทักษะมนุษย์ (Human Skills) ได้แก่ ความฉลาดทางอารมณ์ การสื่อสาร ความเป็นผู้นำ การทำงานเป็นทีมข้ามวัฒนธรรม และจริยธรรมในยุคดิจิทัล

สะท้อนให้เห็นว่า HRD ในยุค AI ต้องให้ความสำคัญกับทั้งทักษะเทคนิคและทักษะที่มีเฉพาะมนุษย์ ซึ่ง AI ยังไม่สามารถทดแทนได้อย่างสมบูรณ์ในอนาคตอันใกล้

4. แนวคิด Reskilling และ Upskilling

OECD (2023) ได้เสนอแนวคิด Reskilling หมายถึง การพัฒนาทักษะใหม่เพื่อเปลี่ยนสายงาน สำหรับผู้ที่งานถูกทดแทนด้วย AI และ Upskilling หมายถึง การยกระดับทักษะเดิมให้สูงขึ้น เพื่อทำงานร่วมกับ AI ได้อย่างมีประสิทธิภาพ แนวคิดทั้งสองมีความสำคัญอย่างยิ่งในบริบทที่เทคโนโลยีเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และทักษะที่มีคุณค่าในปัจจุบันอาจล้าสมัยภายในเวลาไม่กี่ปี การออกแบบโปรแกรม HRD จึงต้องยืดหยุ่นต่อเนื่องและเชื่อมโยงกับความต้องการของตลาดแรงงานที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา (Autor, 2022)

5. ทฤษฎีการทำงานร่วมกันระหว่างมนุษย์และ AI (Human-AI Collaboration Theory)

Daugherty & Wilson (2018) ได้เสนอแนวคิด Collaborative Intelligence ซึ่งเน้นว่า อนาคตของการทำงานไม่ใช่การแข่งขันระหว่างมนุษย์กับ AI แต่เป็นการทำงานร่วมกันที่เสริมจุดแข็งของทั้งสองฝ่าย มนุษย์มีจุดแข็งด้านความคิดสร้างสรรค์ การตัดสินใจทางจริยธรรม และความเข้าใจบริบทสังคม ในขณะที่ AI มีจุดแข็งด้านการประมวลผลข้อมูลขนาดใหญ่ ความแม่นยำ และความเร็ว กรอบแนวคิดนี้นำไปสู่การออกแบบโปรแกรม HRD ที่ไม่เพียงแต่สอนทักษะดิจิทัล แต่ยังพัฒนาความสามารถในการออกแบบ ควบคุม และตีความผลลัพธ์จากระบบ AI อีกด้วย

ทฤษฎีทั้ง 5 ที่กล่าวถึงมีความเชื่อมโยงกันในฐานะกรอบอธิบายการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในยุคที่ AI กำลังเปลี่ยนแปลงโลกการทำงานอย่างรวดเร็ว โดยมีสาระสำคัญร่วมกันว่า มนุษย์ยังคงมีคุณค่าและไม่อาจถูกทดแทนได้อย่างสมบูรณ์ หากแต่ต้องพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องเพื่อทำงานร่วมกับ AI ได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยสามารถมองภาพรวมได้ใน 3 ระดับ กล่าวคือ ในระดับบุคคล ทฤษฎีทุนมนุษย์ชี้ว่าการลงทุนในตนเองผ่านการเรียนรู้ทักษะใหม่และการยกระดับทักษะคือสิ่งจำเป็น ในระดับองค์กร ทฤษฎีการเรียนรู้ขององค์กรเน้นว่า ต้องสร้างสภาพแวดล้อมที่ปลอดภัยและเอื้อต่อการเรียนรู้ และในระดับระบบ กรอบทักษะแห่งอนาคตและแนวคิดการทำงานร่วมกันระหว่างมนุษย์และปัญญาประดิษฐ์ชี้ทิศทางว่าทักษะใดที่ควรพัฒนาและในแนวทางใด สรุปได้ว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในยุคปัญญาประดิษฐ์ต้องดำเนินการพร้อมกันทั้ง 3 ระดับ คือ พัฒนาทักษะของบุคคล สร้างวัฒนธรรมองค์กรแห่งการเรียนรู้ และออกแบบระบบที่ให้มนุษย์กับปัญญาประดิษฐ์ทำงานเสริมกัน ไม่ใช่แข่งขันกัน

ผลกระทบของปัญญาประดิษฐ์ต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในบริบทสังคมไทย

แม้ว่า ทฤษฎีและแนวคิดด้าน HRD ในยุค AI จะมีพัฒนาการที่ก้าวหน้าในระดับนานาชาติ แต่การนำแนวคิดเหล่านั้นมาประยุกต์ใช้ในบริบทของสังคมไทยกลับเผชิญกับข้อจำกัดและอุปสรรคหลายประการ ซึ่งเชื่อมโยงกับโครงสร้างเศรษฐกิจ ระบบการศึกษา และวัฒนธรรมองค์กรที่มีลักษณะเฉพาะ

1. ระบบการศึกษาและปรับตัวช้าต่อการเปลี่ยนแปลง

ระบบการศึกษาไทยยังคงเน้นการถ่ายทอดความรู้และการท่องจำ มากกว่าการพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์และการแก้ปัญหาเชิงสร้างสรรค์ที่จำเป็นในยุค AI การศึกษาของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (Office of the National Economic and Social Development Council, 2022) ชี้ว่า หลักสูตรในระดับอาชีวศึกษาและอุดมศึกษาของไทยยังล้าหลังกว่าความต้องการของตลาดแรงงานดิจิทัลถึง 3-5 ปี ส่งผลให้บัณฑิตที่จบการศึกษาขาดทักษะที่ตรงกับความต้องการขององค์กร โดยเฉพาะในด้านการวิเคราะห์ข้อมูล การเขียนโปรแกรม และการทำงานกับระบบ AI ปัญหานี้สะท้อนถึงช่องว่างระหว่างระบบการศึกษากับตลาดแรงงานที่ยิ่งทวีความรุนแรงขึ้น เมื่อเทคโนโลยี AI พัฒนาในอัตราเร่งที่สถาบันการศึกษาตามไม่ทัน

2. ช่องว่างทักษะดิจิทัลและความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงเทคโนโลยี

ความเหลื่อมล้ำดิจิทัล (Digital Divide) ในประเทศไทยมีลักษณะหลายมิติ ทั้งระหว่างพื้นที่เมืองและชนบท ระหว่างกลุ่มอายุ และระหว่างระดับการศึกษา การสำรวจพบว่า ประชากรในพื้นที่ชนบทมีอัตราการเข้าถึงอินเทอร์เน็ต ความเร็วสูงเพียงร้อยละ 45 เทียบกับร้อยละ 91 ในเขตเมือง ขณะที่แรงงานในภาคเกษตรและอุตสาหกรรมการผลิตซึ่งมีสัดส่วนสูงในโครงสร้างแรงงานไทย มีระดับทักษะดิจิทัลต่ำกว่าเกณฑ์ที่จำเป็นสำหรับการทำงานในยุค AI อย่างมีนัยสำคัญ ช่องว่างนี้ส่งผลให้การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงดิจิทัลไม่สามารถกระจายตัวได้อย่างเท่าเทียม และกลับยิ่งขยายความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจในระยะยาว

3. การขาดกลยุทธ์ HRD เชิงรุกในองค์กรไทย

แม้ว่าองค์กรขนาดใหญ่และบริษัทข้ามชาติในไทยจะเริ่มลงทุนใน AI และระบบอัตโนมัติ แต่การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เพื่อรับมือกับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวยังไม่เป็นระบบ การศึกษาของ Deloitte (2023) พบว่าองค์กรไทยกว่าร้อยละ 67 ยังไม่มีกลยุทธ์การ Reskilling และ Upskilling ที่ชัดเจน และมีเพียงร้อยละ 23 ที่มีการประเมินช่องว่างทักษะ (Skills Gap Analysis) อย่างสม่ำเสมอ ลักษณะนี้สะท้อนถึงการมองการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เป็นต้นทุน มากกว่าการลงทุนเชิงกลยุทธ์ที่จำเป็นสำหรับความสามารถในการแข่งขันในระยะยาว

4. ความไม่ต่อเนื่องของนโยบาย HRD ระดับชาติ

เช่นเดียวกับปัญหาการขาดความต่อเนื่องของนโยบายสาธารณะในภาพรวม นโยบายพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในยุคดิจิทัลของไทยก็ประสบปัญหาเดียวกัน โครงการพัฒนาทักษะดิจิทัลหลายโครงการถูกเริ่มต้นในสมัยรัฐบาลหนึ่ง แต่ถูกยกเลิกหรือลดความสำคัญเมื่อเปลี่ยนรัฐบาล ทำให้การสะสมองค์ความรู้และการสร้างระบบนิเวศแห่งการเรียนรู้ดิจิทัลไม่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง การวิเคราะห์เปรียบเทียบกับสิงคโปร์ซึ่งมี SkillsFuture Program ที่ดำเนินต่อเนื่องมาตั้งแต่ปี 2015 ชี้ให้เห็นว่าความต่อเนื่องของนโยบายเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ดิจิทัล ประสบความสำเร็จในระยะยาว (Ministry of Manpower, 2024)

5. การขาดความร่วมมือระหว่างภาคส่วน

ปัญหาสำคัญอีกประการหนึ่ง คือ การขาดกลไกความร่วมมือที่มีประสิทธิภาพ ระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และสถาบันการศึกษา ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์สำหรับยุค AI สถาบันการศึกษาออกแบบหลักสูตรโดยไม่ได้รับข้อมูลป้อนกลับที่เพียงพอจากภาคเอกชน ภาคเอกชนฝึกอบรมพนักงานตามความต้องการเฉพาะองค์กรโดยไม่แบ่งปันองค์ความรู้ และภาครัฐออกนโยบายโดยขาดการมีส่วนร่วมจากผู้ปฏิบัติงานจริง

ปัญหาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในยุค AI ของไทยมีรากฐานมาจากข้อจำกัดเชิงโครงสร้างที่เชื่อมโยงกันใน 3 ระดับ คือ ระดับระบบการศึกษา ระดับองค์กร และระดับนโยบาย

ในระดับระบบการศึกษา หลักสูตรไทยยังล้าหลังความต้องการของตลาดแรงงานดิจิทัลถึง 3-5 ปี ทำให้บัณฑิตขาดทักษะที่จำเป็นในยุค AI ขณะเดียวกันความเหลื่อมล้ำดิจิทัลระหว่างเมืองและชนบทก็ยิ่งซ้ำเติมปัญหา เพราะทำให้โอกาสการพัฒนาทักษะไม่กระจายตัวอย่างเท่าเทียม

ในระดับองค์กร แม้บริษัทขนาดใหญ่จะเริ่มนำ AI มาใช้แล้ว แต่กว่าร้อยละ 67 ยังไม่มีกลยุทธ์ Reskilling และ Upskilling ที่ชัดเจน สะท้อนว่า องค์กรไทยส่วนใหญ่ยังมองการพัฒนาบุคลากรเป็นต้นทุนมากกว่าการลงทุนเชิงกลยุทธ์

ในระดับนโยบาย ความไม่ต่อเนื่องของรัฐบาลทำให้โครงการพัฒนาทักษะดิจิทัลถูกยกเลิกซ้ำแล้วซ้ำเล่า ต่างจากสิงคโปร์ที่ประสบความสำเร็จจากการดำเนิน SkillsFuture Program อย่างต่อเนื่องยาวนาน นอกจากนี้การขาดกลไกความร่วมมือระหว่างภาครัฐ เอกชน และสถาบันการศึกษา ยิ่งทำให้ระบบ HRD ของไทยขาดความเชื่อมโยงและไม่ตอบโจทย์ความต้องการที่แท้จริงของตลาดแรงงาน

สรุปได้ว่า ปัญหาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในยุคปัญญาประดิษฐ์ของไทยเกิดจากข้อจำกัดเชิงโครงสร้างที่เชื่อมโยงกันใน 5 ด้านหลัก ได้แก่ 1. ระบบการศึกษาที่ปรับตัวช้า ทำให้หลักสูตรล้าหลังความต้องการของตลาดแรงงานดิจิทัลถึง 3-5 ปี 2. ช่องว่างทักษะดิจิทัลและความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงเทคโนโลยีโดยเฉพาะระหว่างพื้นที่เมืองและชนบท ที่ส่งผลให้โอกาสการพัฒนาทักษะกระจายตัวไม่เท่าเทียม 3. การขาดกลยุทธ์การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงรุกในองค์กรไทย โดยกว่าร้อยละ 67 ยังไม่มีแผนการเรียนรู้ทักษะใหม่และการยกระดับทักษะที่ชัดเจน 4. ความไม่ต่อเนื่องของนโยบายการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ระดับชาติ ทำให้โครงการพัฒนาทักษะดิจิทัลถูกยกเลิกซ้ำแล้วซ้ำเล่า และ 5. การขาดกลไกความร่วมมือที่มีประสิทธิภาพ

ระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และสถาบันการศึกษา ซึ่งทำให้ระบบการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของไทยขาดความเชื่อมโยงและไม่ตอบโจทย์ความต้องการที่แท้จริงของตลาดแรงงาน หากไม่แก้ไขข้อจำกัดทั้ง 5 ด้านนี้พร้อมกัน ความเหลื่อมล้ำที่เกิดจากปัญญาประดิษฐ์จะยิ่งขยายตัวมากขึ้นในระยะยาว

แนวทางการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในยุคปัญญาประดิษฐ์สำหรับบริบทสังคมไทย

จากข้อจำกัดและปัญหาที่กล่าวมา การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้สามารถรับมือกับยุค AI ในบริบทสังคมไทยจำเป็นต้องดำเนินการเชิงระบบและบูรณาการในหลายมิติดังต่อไปนี้

1. ปฏิรูปหลักสูตรและกระบวนการเรียนรู้เพื่อรองรับยุค AI

ระบบการศึกษาและการฝึกอบรมต้องได้รับการปฏิรูปอย่างรอบด้านเพื่อสร้างผู้เรียนที่มีทักษะครบถ้วนสำหรับยุค AI แนวทางปฏิบัติที่สำคัญ ได้แก่ การบูรณาการทักษะดิจิทัลและ AI Literacy ในทุกระดับชั้นเรียนตั้งแต่ประถมศึกษาจนถึงอุดมศึกษา การออกแบบหลักสูตรแบบ Competency-Based ที่สอดคล้องกับความต้องการของตลาดแรงงานจริง การพัฒนาระบบ Micro-credentials ที่ยืดหยุ่นและรับรองทักษะเฉพาะด้าน การส่งเสริม Project-Based Learning ที่ให้ผู้เรียนแก้ปัญหาจริงด้วยเครื่องมือดิจิทัล และการจัดตั้ง “AI Learning Lab” ในสถาบันการศึกษาทุกระดับ เพื่อให้นักศึกษาและบุคลากรสามารถทดลองใช้และพัฒนาระบบ AI ได้จริง (Office of the National Economic and Social Development Council, 2022)

2. สร้างระบบนิเวศการเรียนรู้ตลอดชีวิต

การเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learning) ต้องเปลี่ยนจากแนวคิดเป็นโครงสร้างพื้นฐานทางนโยบายและระบบสังคม แนวทางปฏิบัติ ได้แก่ การจัดตั้งกองทุนพัฒนาทักษะแห่งชาติที่ให้สิทธิ์ทุกคนในการรับเครดิตการเรียนรู้ตลอดชีวิต โดยอ้างอิงจากโมเดล SkillsFuture ของสิงคโปร์ การพัฒนาแพลตฟอร์มการเรียนรู้ออนไลน์ระดับชาติที่เข้าถึงได้ทุกคนโดยไม่มีค่าใช้จ่าย การสร้างระบบ Recognition of Prior Learning (RPL) ที่รับรองทักษะที่ได้จากประสบการณ์การทำงานอย่างเป็นทางการ และการพัฒนา Digital Skills Passport ที่บันทึกและรับรองทักษะดิจิทัล ของแรงงานทุกคนตลอดเส้นทางอาชีพ (SkillsFuture Singapore, n.d.; Gog et al., 2024)

3. พัฒนากลไกความร่วมมือแบบ Triple Helix และ Quadruple Helix

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่ยั่งยืนในยุค AI ต้องอาศัยความร่วมมือของหลายภาคส่วน โดยต่อยอดจากโมเดล Triple Helix (รัฐ-เอกชน-การศึกษา) ไปสู่ Quadruple Helix ที่รวมภาคประชาสังคมด้วย แนวทางปฏิบัติ ได้แก่ การจัดตั้ง "คณะกรรมการพัฒนาทักษะดิจิทัลแห่งชาติ" ที่มีตัวแทนจากทุกภาคส่วนและมีอำนาจในการกำหนดทิศทางการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การสร้างกลไก Industry-Academia Collaboration ที่ให้บริษัทเทคโนโลยี ร่วมออกแบบหลักสูตรและสนับสนุนทรัพยากรการเรียนรู้ให้กับสถาบันการศึกษา การพัฒนาระบบ Apprenticeship และ Co-op Education ที่เชื่อมโยง การเรียนรู้ในห้องเรียนกับประสบการณ์จริงในองค์กรที่ใช้ AI และการสร้างเขตทดลองทักษะดิจิทัล (Digital Skills Sandbox) ในจังหวัดนำร่องที่มีการบูรณาการการเรียนรู้ การทำงาน และการพัฒนาชุมชน (Carayannis & Campbell, 2010)

4. สร้างความเสมอภาคในการเข้าถึงโอกาสการพัฒนา

เพื่อป้องกันไม่ให้ AI ยิ่งขยายความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและสังคม การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ต้องให้ความสำคัญกับกลุ่มที่มีความเสี่ยงสูง แนวทางปฏิบัติ ได้แก่ การจัดโปรแกรม Reskilling เฉพาะสำหรับแรงงานในภาคอุตสาหกรรม ที่มีความเสี่ยงสูงต่อการถูกทดแทนด้วย AI เช่น การผลิต การเกษตร และการค้าปลีก การพัฒนาโปรแกรม HRD สำหรับผู้สูงอายุที่ต้องการทักษะดิจิทัล เพื่อยังคงมีส่วนร่วมในตลาดแรงงาน การขยาย

โครงสร้างพื้นฐานดิจิทัล ไปยังพื้นที่ห่างไกลควบคู่กับโปรแกรมพัฒนาทักษะ และการสร้างศูนย์การเรียนรู้ดิจิทัลชุมชนที่เข้าถึงได้ง่ายในทุกพื้นที่

5. พัฒนากลไกการประเมินและติดตามผล HRD ในยุค AI

การประเมินและติดตามผลเป็นส่วนสำคัญของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่มีประสิทธิภาพ แนวทางปฏิบัติ ได้แก่ การพัฒนาดัชนีทุนมนุษย์ดิจิทัลแห่งชาติ (Digital Human Capital Index) ที่ติดตามระดับทักษะดิจิทัลของแรงงานไทยอย่างเป็นระบบ การจัดตั้งระบบ Real-time Labor Market Intelligence ที่ติดตามความต้องการทักษะในตลาดแรงงานและปรับโปรแกรมการฝึกอบรมให้สอดคล้อง การพัฒนาระบบการประเมินผลกระทบของโปรแกรม HRD ต่อทั้งผลิตภาพและความเป็นอยู่ที่ดีของบุคลากร และการสร้างกลไกป้อนกลับที่ให้ผู้เรียนและนายจ้างสามารถประเมิน และปรับปรุงคุณภาพของโปรแกรมการพัฒนาทักษะได้อย่างต่อเนื่อง

โดยรวมแนวทางทั้ง 5 มิตินี้ต้องขับเคลื่อนพร้อมกัน เพราะต่างเกื้อหนุนกัน การปฏิรูปหลักสูตรจะไม่ยั่งยืนหากไม่มีระบบนิเวศการเรียนรู้รองรับ ความร่วมมือระหว่างภาคส่วนจะไม่เกิดผลหากขาดกลไกติดตามที่มีประสิทธิภาพ และทั้งหมดนี้จะไม่มีความหมายหากยังปล่อยให้ความเหลื่อมล้ำดิจิทัลดำรงอยู่

การวิเคราะห์การประยุกต์ใช้ทฤษฎี HRD ในบริบทไทยยุค AI

เพื่อให้เห็นภาพที่ชัดเจนขึ้นของการประยุกต์ใช้ทฤษฎีที่กล่าวถึง บทความนี้จะวิเคราะห์กรณีศึกษาที่สะท้อนบริบทของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในไทย

1. การวิเคราะห์โครงการ Thailand 4.0 ผ่านทฤษฎีทุนมนุษย์

นโยบาย Thailand 4.0 ซึ่งเปิดตัวในปี พ.ศ. 2559 สามารถวิเคราะห์ผ่านกรอบทฤษฎีทุนมนุษย์ (Becker, 1964) ได้อย่างน่าสนใจ นโยบายดังกล่าวมีเป้าหมายในการเปลี่ยนผ่านโครงสร้างเศรษฐกิจไทย จากการผลิตที่ใช้แรงงานเข้มข้นไปสู่เศรษฐกิจที่ขับเคลื่อนด้วยนวัตกรรมและเทคโนโลยี ซึ่งต้องการแรงงานที่มีทุนมนุษย์ในรูปแบบใหม่ ได้แก่ ทักษะดิจิทัล ความคิดสร้างสรรค์ และความสามารถในการทำงานกับเทคโนโลยีขั้นสูง

การวิเคราะห์พบว่า แม้นโยบาย Thailand 4.0 จะมีวิสัยทัศน์ที่ถูกต้อง แต่การลงทุนในทุนมนุษย์เพื่อรองรับนโยบายดังกล่าวยังไม่เพียงพอและขาดความต่อเนื่อง งบประมาณด้านการฝึกอบรมทักษะดิจิทัลสำหรับแรงงานอยู่ที่เพียงร้อยละ 0.3 ของ GDP เทียบกับร้อยละ 1.2 ในสิงคโปร์และร้อยละ 0.8 ในเกาหลีใต้ ผู้ผลักดันนโยบายในระดับปฏิบัติซึ่งได้แก่ข้าราชการและผู้บริหารองค์กรส่วนใหญ่ ยังขาดความเข้าใจเชิงลึกเกี่ยวกับผลกระทบของ AI ต่อทุนมนุษย์ ทำให้การแปลงนโยบายเป็นโปรแกรม HRD ที่ใช้ได้จริงยังไม่เกิดขึ้นอย่างมีประสิทธิภาพ

2. การวิเคราะห์โครงการ Coding Thailand ผ่านกรอบทักษะแห่งอนาคต

โครงการ Coding Thailand ของสำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจดิจิทัล (DEPA) ซึ่งมุ่งพัฒนาทักษะการเขียนโปรแกรมให้กับนักเรียนและแรงงานไทย เป็นตัวอย่างของความพยายามในการพัฒนาทักษะเทคโนโลยีตาม Future Skills Framework ของ World Economic Forum (2023)

การวิเคราะห์ผ่านกรอบนี้ชี้ให้เห็นทั้งจุดแข็งและจุดอ่อนของโครงการ จุดแข็ง คือ การที่โครงการมุ่งพัฒนาทักษะเทคโนโลยีที่จำเป็น และมีการนำ AI-assisted learning tools มาใช้ในกระบวนการเรียนรู้ อย่างไรก็ตาม จุดอ่อนสำคัญ คือ การให้ความสำคัญกับทักษะเทคนิคมากเกินไป โดยไม่ได้พัฒนาทักษะมนุษย์ (Human Skills) และทักษะความคิด (Cognitive Skills) ให้สมดุล ซึ่งตามกรอบ WEF ทักษะทั้งสามกลุ่มต้องได้รับการพัฒนาควบคู่กัน นอกจากนี้โครงการยังขาดการวัดและติดตามผลลัพธ์การเรียนรู้ที่ชัดเจน ทำให้ยากที่จะประเมินว่าการลงทุนใน HRD ดังกล่าวก่อให้เกิดผลตอบแทนที่คุ้มค่าหรือไม่

3. การวิเคราะห์ความร่วมมือ EEC กับทฤษฎีการเรียนรู้ขององค์กร

เขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก (EEC) เป็นกรณีศึกษาที่น่าสนใจในการประยุกต์ใช้ทฤษฎีการเรียนรู้ขององค์กร เพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในยุค AI EEC ได้สร้างกลไกความร่วมมือระหว่างบริษัทเทคโนโลยีระดับโลก สถาบันการศึกษา และภาครัฐ เพื่อพัฒนาแรงงานสำหรับอุตสาหกรรมเป้าหมาย เช่น อุตสาหกรรมยานยนต์ไฟฟ้า อิเล็กทรอนิกส์ขั้นสูง และดิจิทัล

การวิเคราะห์ผ่านทฤษฎีการเรียนรู้ขององค์กร (Senge, 1990; Edmondson, 2018) พบว่า EEC มีศักยภาพในการสร้างระบบนิเวศการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับหลักการขององค์กรแห่งการเรียนรู้ แต่ยังมีข้อจำกัดสำคัญ ได้แก่ การที่การเรียนรู้ส่วนใหญ่ยังอยู่ในระดับทักษะปฏิบัติ โดยไม่ได้สร้างการเรียนรู้เชิงระบบ (Double-Loop Learning) ที่ทำให้องค์กรสามารถ ตั้งคำถามและปรับเปลี่ยนสมมติฐานพื้นฐานเกี่ยวกับการทำงานในยุค AI ข้อเสนอแนะจากการวิเคราะห์นี้ คือ EEC ควรพัฒนากลไกการแลกเปลี่ยนความรู้ข้ามองค์กร และสร้างชุมชนการปฏิบัติ (Communities of Practice) ที่ช่วยให้แรงงานและผู้บริหารสามารถเรียนรู้จากประสบการณ์ร่วมกันในการนำ AI มาใช้

กรณีศึกษาทั้งสามสะท้อนรูปแบบปัญหาร่วมที่พบในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของไทย นั่นคือ วิสัยทัศน์ดีแต่การปฏิบัติยังไม่ตามทัน Thailand 4.0 เมื่อวิเคราะห์ผ่านทฤษฎีทุนมนุษย์ (Becker, 1964) แสดงให้เห็นว่าไทยลงทุนในทักษะดิจิทัลเพียงร้อยละ 0.3 ของ GDP ต่ำกว่าสิงคโปร์และเกาหลีใต้อย่างมีนัยสำคัญ สะท้อนความไม่สอดคล้องระหว่างเป้าหมายนโยบายกับทรัพยากรที่จัดสรรจริง Coding Thailand เมื่อวิเคราะห์ผ่านกรอบทักษะแห่งอนาคตของ World Economic Forum (2023) ชี้ให้เห็นความไม่สมดุลของการพัฒนาที่เน้นทักษะเทคนิคมากเกินไปจนละเลยทักษะมนุษย์และทักษะความคิด ซึ่งกรอบ WEF ระบุชัดว่าต้องพัฒนาทั้งสามกลุ่มควบคู่กัน และ EEC เมื่อวิเคราะห์ผ่านทฤษฎีการเรียนรู้ขององค์กร (Senge, 1990; Edmondson, 2018) พบว่าการเรียนรู้ส่วนใหญ่หยุดอยู่ที่ระดับทักษะปฏิบัติ ยังไม่ก้าวสู่ Double-Loop Learning ที่ทำให้องค์กรตั้งคำถามกับสมมติฐานพื้นฐานและปรับตัวได้อย่างแท้จริงในยุค AI

สรุปได้ว่า ปัญหาร่วมของทั้งสามกรณีคือการขาดความสมดุลระหว่างนโยบายกับทรัพยากรระหว่างทักษะเทคนิคกับทักษะมนุษย์ และระหว่างการเรียนรู้ระดับปฏิบัติกับการเรียนรู้เชิงระบบ บทเรียนสำคัญที่ได้คือการพัฒนา HRD ที่มีประสิทธิภาพในยุค AI ต้องการทั้งการลงทุนที่เพียงพอ การพัฒนาทักษะอย่างครบถ้วนทุกมิติ และการสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่เอื้อต่อการเรียนรู้เชิงลึก ไม่ใช่เพียงการฝึกอบรมทักษะเฉพาะหน้า

องค์ความรู้ใหม่

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (HRD) ในยุคปัญญาประดิษฐ์ถือเป็นกระบวนการเชิงยุทธศาสตร์ที่มุ่งสร้างและพัฒนาสมรรถนะของบุคคลและองค์กร เพื่อให้สามารถทำงานร่วมกับ AI ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีได้อย่างต่อเนื่อง และรักษาศักยภาพในการแข่งขันในตลาดโลกได้อย่างยั่งยืน องค์ความรู้หลักที่ได้จากการศึกษาครั้งนี้สามารถสรุปได้เป็น 4 ประการ

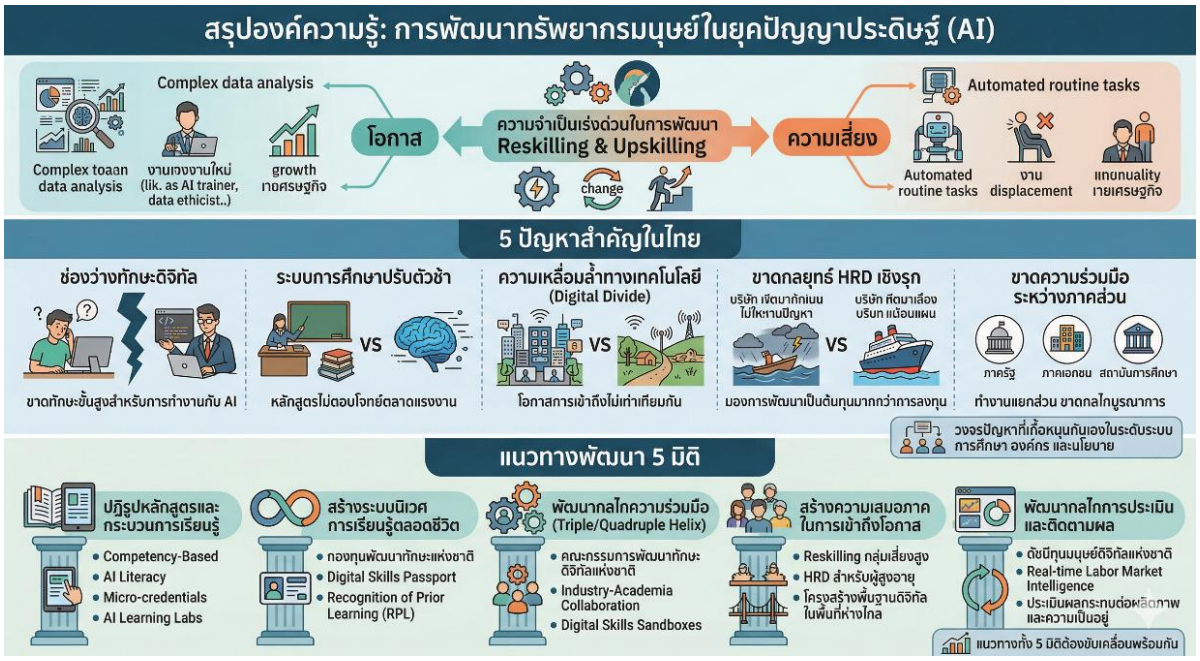
ประการแรก AI ไม่ใช่ภัยคุกคามของทรัพยากรมนุษย์ทั้งหมด แต่เป็นตัวเร่งที่เปลี่ยนโครงสร้างความต้องการทักษะอย่างรวดเร็ว ทฤษฎีทุนมนุษย์และกรอบทักษะแห่งอนาคตชี้ว่า การลงทุนใน Reskilling และ Upskilling ที่เหมาะสมสามารถช่วยให้แรงงาน เปลี่ยนผ่านจากงานที่ถูกทดแทนไปสู่งานใหม่ที่มีมูลค่าสูงขึ้นได้

ประการที่สอง การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่มีประสิทธิภาพในยุค AI ต้องสมดุลระหว่างทักษะเทคนิค ทักษะความคิด และทักษะมนุษย์ โดยไม่เน้นเพียงมิติใดมิติหนึ่งมากเกินไป มนุษย์มีคุณค่าเฉพาะในด้าน

ความคิดสร้างสรรค์ ความเห็นอกเห็นใจ และการตัดสินใจทางจริยธรรม ซึ่ง AI ยังไม่สามารถทดแทนได้อย่างสมบูรณ์

ประการที่สาม บริบทสังคมไทยมีข้อจำกัดเฉพาะที่ต้องได้รับการแก้ไขควบคู่กัน ได้แก่ ช่องว่างดิจิทัล ระบบการศึกษาที่ปรับตัวช้า และการขาดความร่วมมือระหว่างภาคส่วน การนำโมเดล HRD จากต่างประเทศมาใช้จึงต้องปรับให้สอดคล้องกับบริบทเฉพาะนี้

ประการที่สี่ ความต่อเนื่องของนโยบายและการลงทุนระยะยาวเป็นปัจจัยสำคัญที่สุด ในความสำเร็จของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในยุค AI ประสบการณ์จากประเทศที่ประสบความสำเร็จ เช่น สิงคโปร์และเกาหลีใต้ ชี้ให้เห็นว่า การสร้างระบบนิเวศการเรียนรู้ตลอดชีวิตต้องใช้เวลาและความมุ่งมั่นต่อเนื่องหลายทศวรรษ

ภาพที่ 1 องค์ความรู้การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในยุคปัญญาประดิษฐ์

สรุป

บทความนี้มุ่งศึกษาพื้นฐานแนวคิดและทฤษฎีสำคัญเกี่ยวกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ พร้อมทั้งวิเคราะห์ผลกระทบของปัญญาประดิษฐ์ต่อกระบวนการ HRD ในบริบทของประเทศไทย โดยอาศัยกรอบแนวคิดจากทฤษฎีทุนมนุษย์ ทฤษฎีการเรียนรู้ขององค์กร กรอบทักษะแห่งอนาคต แนวคิด Reskilling/Upskilling และทฤษฎีการทำงานร่วมกันระหว่างมนุษย์และ AI

การวิเคราะห์ชี้ให้เห็นว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในยุค AI ของไทยยังเผชิญกับ ข้อจำกัดสำคัญหลายประการ ได้แก่ ระบบการศึกษาที่ปรับตัวช้า ช่องว่างทักษะดิจิทัล ความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงเทคโนโลยี การขาดกลยุทธ์ HRD เชิงรุก และความไม่ต่อเนื่องของนโยบาย ซึ่งทำให้ประเทศไทยยังไม่พร้อมเต็มที่ในการเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ที่ AI กำลังสร้างขึ้น

บทความนี้เสนอแนวทางการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ 5 มิติ ได้แก่ การปฏิรูปหลักสูตรและกระบวนการเรียนรู้ การสร้างระบบนิเวศการเรียนรู้ตลอดชีวิต การพัฒนากลไกความร่วมมือแบบ Quadruple Helix

การสร้างความเสมอภาคในการเข้าถึงโอกาส และการพัฒนากลไกการประเมินและติดตามผล แนวทางเหล่านี้ต้องดำเนินการอย่างบูรณาการและต่อเนื่อง โดยอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วนของสังคม ท้ายที่สุด การเตรียมความพร้อมทรัพยากรมนุษย์ไทยสำหรับยุค AI ไม่ใช่เพียงประเด็นทางเทคนิค แต่เป็นคำถามเชิงสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองที่ต้องการคำตอบที่ครอบคลุม การลงทุนใน HRD อย่างมีกลยุทธ์และต่อเนื่องจะเป็นกุญแจสำคัญที่กำหนดว่า ไทยจะเป็นประเทศที่ได้ประโยชน์หรือเสียประโยชน์จากการปฏิวัติ AI ในทศวรรษหน้า

เอกสารอ้างอิง

Autor, D. (2022). The labor market impacts of technological change: From unbridled enthusiasm to qualified optimism to vast uncertainty (NBER Working Paper No. 30074). Cambridge, MA: National Bureau of Economic Research.

Becker, G. S. (1964). Human capital: A theoretical and empirical analysis, with special reference to education. New York, NY: National Bureau of Economic Research.

Brynjolfsson, E. & McAfee, A. (2014). The second machine age: Work, progress, and prosperity in a time of brilliant technologies. New York, NY: W. W. Norton & Company.

Carayannis, E. G. & Campbell, D. F. J. (2010). Triple Helix, Quadruple Helix and Quintuple Helix and how do knowledge, innovation and the environment relate to each other? International Journal of Social Ecology and Sustainable Development, 1(1), 41–69.

Daugherty, P. R. & Wilson, H. J. (2018). Human + machine: Reimagining work in the age of AI. Boston, MA: Harvard Business Review Press.

Deloitte. (2023). 2023 global human capital trends: New fundamentals for a boundaryless world. London, UK: Deloitte Insights.

Edmondson, A. C. (2018). The fearless organization: Creating psychological safety in the workplace for learning, innovation, and growth. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons.

Gog, S.-J. et al. (2024). Future-skilling the workforce: SkillsFuture movement in Singapore. In U. D. Ehlers & L. Eigbrecht (Eds.), Creating the university of the future (pp. 515–528). Wiesbaden, Germany: Springer VS.

ILO. (2022). Futures of work in Asia and the Pacific: Implications for employment and industrial relations. Retrieved March 25, 2026, from https://www.ilo.org/asia/publications/WCMS_836674/lang--en/index.htm .

McLean, G. N. & McLean, L. (2001). If we can't define HRD in one country, how can we define it in an international context? Human Resource Development International, 4(3), 313–326.

Ministry of Manpower. (2024). Labour force in Singapore 2023. Singapore: Manpower Research and Statistics Department.

OECD. (2023). OECD employment outlook 2023: Artificial intelligence and the labour market. Paris, France: OECD.

Office of the National Economic and Social Development Council. (2022). The Thirteenth National Economic and Social Development Plan (2023–2027). Bangkok, Thailand: Office of the Prime Minister.

Schwab, K. (2017). The fourth industrial revolution. New York: Crown Business.

Senge, P. M. (1990). The fifth discipline: The art and practice of the learning organization. New York: Doubleday/Currency.

SkillsFuture Singapore. (n.d.). About SkillsFuture: Building skills, growing careers. Retrieved March 25, 2026, from https://www.skillsfuture.gov.sg/aboutskillsfuture?utm.

Swanson, R. A. & Holton, E. F. (2009). Foundations of human resource development (2nd ed.). San Francisco, CA: Berrett-Koehler Publishers.

World Bank. (2021). Thailand economic monitor: Emerging stronger. Washington, DC: World Bank.

World Economic Forum. (2023). The future of jobs report 2023. Geneva, Switzerland: World Economic Forum.

วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์
JOURNAL OF INTERDISCIPLINARY INNOVATION REVIEW
ปีที่ 9 ฉบับที่ 5 กันยายน – ตุลาคม 2569 Vol. 9 No. 5 September – October 2026

บทความวิชาการ

กลไกการบริหารจัดการโรงเรียนผู้สูงอายุขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อรองรับการเป็นสังคมสูงวัยระดับสมบูรณ์ในประเทศไทย

MANAGEMENT MECHANISMS OF SCHOOLS FOR OLDER PERSONS UNDER LOCAL ADMINISTRATIVE ORGANIZATIONS TO SUPPORT A COMPLETE AGED SOCIETY IN THAILAND

ศรันย์ดิษฐ์ เบญจพงศ์*, อารีย์ รุ่งแสง, ศิวพร โพธิวิทย์
Srundit Benjapongs*, Aree Rungsang, Siwapohn Pothiwit
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา
Faculty of Humanities and Social Sciences, Bansomdejchaopraya Rajabhat University
*Corresponding Author E-mail: srundit.be@bsru.ac.th
Received July 19, 2026; Revised August 31, 2026; Accepted September 7, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์กลไกการบริหารจัดการโรงเรียนผู้สูงอายุขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ในมิติโครงสร้างและการบริหาร กระบวนการเรียนรู้ และเครือข่ายการมีส่วนร่วม พร้อมเสนอแนวทางการยกระดับเพื่อรองรับการเป็นสังคมสูงวัยระดับสมบูรณ์ในประเทศไทยอธิบายผ่านมุมมองทางรัฐประศาสนศาสตร์ จากการทบทวนและสังเคราะห์เอกสารพบว่ากลไกเชิงโครงสร้างและการบริหารยังเผชิญความท้าทายจากการพึ่งพิงภาวะผู้นำและขาดเสถียรภาพด้านงบประมาณจึงควรพัฒนาสู่ระบบคณะกรรมการร่วมจตุภาคีและยกร่างข้อบัญญัติท้องถิ่นรองรับการดำเนินงานกลไกด้านกระบวนการเรียนรู้ส่วนใหญ่ยังเน้นกิจกรรมสันทนาการและอาจเผชิญปัญหาจากวิทยากรอาสาสมัครจึงเสนอให้ปรับหลักสูตรเสริมการพัฒนาทุนมนุษย์ที่เน้นทักษะดิจิทัลและความรอบรู้ด้านสุขภาพ พร้อมจัดทำระบบบริหารทุนทางปัญญาเชิงรุกและร่วมทำงานกับสถาบันอุดมศึกษา สำหรับกลไกเครือข่ายและการมีส่วนร่วมพบว่าความร่วมมือยังเป็นไปตามกิจกรรมและผู้สูงอายุมีสถานะเป็นเพียงผู้รับบริการ อปท.จึงควรเปลี่ยนบทบาทสู่การเป็นผู้อำนวยความสะดวกและเชื่อมโยงเครือข่ายผลักดันผู้สูงอายุกลุ่มพฤฒพลังให้เป็นผู้ร่วมผลิตบริการสาธารณะที่ร่วมตัดสินใจกำหนดทิศทางโรงเรียน พร้อมกับสร้างกลไกการคลังท้องถิ่นรูปแบบใหม่เพื่อลดการพึ่งพางบประมาณภาครัฐ สรุปได้ว่าการดำเนินงานของโรงเรียนผู้สูงอายุที่เหมาะสมกับยุคสังคมสูงวัยระดับสมบูรณ์คือการปรับเปลี่ยนไปสู่การบริหารจัดการเชิงเครือข่ายที่เป็นระบบเพื่อดึงทุนทางสังคมและทุนทางปัญญามาขับเคลื่อนการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ

คำสำคัญ: โรงเรียนผู้สูงอายุ, การบริหารจัดการภาครัฐ, องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น, สังคมสูงวัยระดับสมบูรณ์

Abstract

This academic article aims to analyze the management mechanisms of schools for older persons operated by local administrative organizations (LAOs) in three dimensions: organizational structure and administration, learning processes, and participatory networks. It also proposes approaches to strengthening these mechanisms in response to Thailand's transition to a complete aged society from a public administration perspective. A review and

synthesis of relevant literature reveal that structural and administrative mechanisms continue to face challenges arising from dependence on individual leadership and budgetary instability. It is therefore proposed that a quadripartite joint committee be established and local ordinances be enacted to institutionalize and ensure continuity of operations. Regarding learning processes, most programs remain focused primarily on recreational activities and may encounter limitations associated with reliance on volunteer instructors. Accordingly, curricula should be enhanced to promote human capital development, particularly digital skills and health literacy, together with proactive intellectual capital management and collaboration with higher education institutions. In terms of networks and participation, collaboration remains largely activity-based, while older persons continue to be positioned primarily as service recipients. LAOs should therefore shift toward a facilitative and network-coordinating role, enabling active older persons to become co-producers of public services and to participate in decision-making regarding the strategic direction of the schools. Innovative local financing mechanisms should also be developed to reduce dependence on government budgets. In conclusion, schools for older persons in a complete aged society should transition toward systematic network governance that mobilizes social and intellectual capital to enhance the quality of life of older persons.

Keywords: Schools for Older Persons, Public Administration, Local Administrative Organizations, Complete Aged Society

บทนำ

นับตั้งแต่ พ.ศ. 2548 ประเทศไทยเริ่มเข้าสู่ภาวะสังคมสูงอายุ (Aged Society) จนกระทั่ง ปี 2567 กลายเป็น “สังคมสูงวัยระดับสมบูรณ์” (Complete Aged Society) หรือการมีสัดส่วนประชากรผู้สูงอายุหรือผู้ที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไปมากกว่าร้อยละ 20 ของประชากรทั้งหมดของประเทศ โดยจากรายงานสถานการณ์ผู้สูงอายุไทย พ.ศ. 2567 มีจำนวนผู้สูงอายุจำนวน 13,736,996 คน คิดเป็นร้อยละ 20.8 ของประชากรทั้งหมด (กรมกิจการผู้สูงอายุ, 2568) และสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล (2569) คาดการณ์ว่าในปี 2578 ประเทศไทยจะกลายเป็นสังคมผู้วัยระดับสุดยอด (Super-Aged Society) หรือมีสัดส่วนประชากรที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไปมากกว่าร้อยละ 28 ของประชากรทั้งหมดของประเทศ

ประเทศไทยมีหน่วยงานที่มีบทบาทงานด้านคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุจำนวนมาก แต่ยอมรับกันว่างานด้านคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุเป็นภารกิจสำคัญขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) เนื่องจากเป็นองค์กรใกล้ชิดประชาชน เพราะรัฐบาลส่วนกลางกระจายอำนาจให้ อปท.เปรียบเสมือนเป็น “ด่านหน้า” รับหน้าที่แก้ไขปัญหาและความต้องการของประชาชนในท้องถิ่น (ศรันย์ดิษฐ์ เบญจพงศ์, 2569) อปท.จึงเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุทุกด้าน มีบทบาทในการจัดสวัสดิการที่จำเป็น จัดสภาพแวดล้อมที่อยู่ให้เหมาะสม รวมถึงสร้างเสริมอาชีพและรายได้ให้แก่กลุ่มผู้สูงอายุ (ศิริมา ทองสว่าง และคณะ, 2567) และที่ผ่านมา อปท.ดำเนินงานและจัดบริการแก่ผู้สูงอายุหลายลักษณะครอบคลุมหลายมิติ และทำงานร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐอื่นตามปัญหาและสภาพความต้องการของผู้สูงอายุในท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี

โรงเรียนผู้สูงอายุเป็นบริการสังคมรูปแบบหนึ่งที่มีการดำเนินงานอย่างแพร่หลายและมีหน่วยงานจัดทำหลายหน่วยงาน ปัจจุบันมีจำนวน 3,257 แห่ง มีนักเรียนจำนวน 212,683 คน (กรมกิจการผู้สูงอายุ, 2567) มีวัตถุประสงค์สำคัญเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ของผู้สูงอายุ จัดกิจกรรมสันทนาการ รวมทั้งนำไปใช้แก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของผู้สูงอายุ ซึ่งการจัดบริการรูปแบบโรงเรียนผู้สูงอายุสามารถเป็นวิธีการพัฒนาผู้สูงอายุอย่างบูรณาการได้เป็นอย่างดี โดย ศศิพัฒน์ ยอดเพชร (2567) เห็นว่า การสร้างศักยภาพผู้สูงอายุผ่านโรงเรียนผู้สูงอายุเป็นรูปแบบที่เหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบัน โดยภาครัฐควรมีบทบาทในการเพิ่มศักยภาพการบริหารจัดการ ดังนั้น หากมีการนำข้อมูลต่าง ๆ มาศึกษาวิเคราะห์จะสามารถนำเสนอแนวทางการดำเนินงานเพื่อเสริมสร้างโอกาสและลดอุปสรรคของโรงเรียนผู้สูงอายุ

การจัดบริการโรงเรียนผู้สูงอายุเป็นวิธีการหนึ่งที่ อปท.นิยมจัดทำเพื่อพัฒนาศักยภาพของผู้สูงอายุในท้องถิ่น และบทความนี้ก็ตระหนักถึงบทบาทและความสำคัญของ อปท.ในการขับเคลื่อนโรงเรียนผู้สูงอายุนำมาสู่วัตถุประสงค์สำคัญที่ต้องการวิเคราะห์กลไกการบริหารจัดการโรงเรียนผู้สูงอายุของ อปท. มุ่งเป้าที่กลไกการดำเนินงาน กระบวนการจัดการเรียนรู้ และเครือข่ายการมีส่วนร่วม พร้อมทั้งต้องการนำเสนอแนวทางการพัฒนาการดำเนินงานโรงเรียนผู้สูงอายุด้วยมุมมองทางรัฐประศาสนศาสตร์ อธิบายผ่านทฤษฎีการบริหารจัดการและการบริหารงานภาครัฐ แนวคิดการจัดการเครือข่ายความร่วมมือในการทำงาน (Network Governance/Collaborative Governance) ตลอดจนแนวคิดอื่น ๆ อาทิ แนวคิดผู้สูงอายุ แนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong learning) เพื่อให้ อปท.ยกระดับการบริหารจัดการโรงเรียนผู้สูงอายุรองรับสังคมสูงวัยระดับสมบูรณ์

กลไกเชิงโครงสร้างและการบริหาร

โรงเรียนผู้สูงอายุมีจุดมุ่งหมายเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตและการเรียนรู้ของผู้สูงอายุ รวมทั้งเป็นพื้นที่ให้ผู้สูงอายุแสดงศักยภาพและถ่ายทอดองค์ความรู้ให้แก่ชุมชน อาจแตกต่างจากแนวคิดเริ่มแรกที่มุ่งการจัดการเรียนรู้ตลอดชีวิตเป็นสำคัญ (ศศิพัฒน์ ยอดเพชร และคณะ, 2560) ปัจจุบันโรงเรียนผู้สูงอายุมีการดำเนินงานที่หลากหลายขึ้นอยู่กับภารกิจของหน่วยงานที่จัดตั้ง กล่าวได้ว่าหน่วยงานจัดตั้งที่แตกต่างกันจะทำให้การดำเนินงานของโรงเรียนมีรูปแบบมุ่งเน้นที่ต่างกัน เช่น หากเป็นโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล (รพ.สต.) ดูแล จะเน้นการส่งเสริมสุขภาพ หากเป็น อปท.ดูแล ก็จะเน้นนันทนาการและการสร้างทักษะต่าง ๆ (มิ่งขวัญ คงเจริญ, 2563)

ที่มาของโรงเรียนผู้สูงอายุ ส่วนใหญ่จัดตั้งโดยหน่วยงานในพื้นที่และมักเริ่มมาจากชมรมผู้สูงอายุ โรงเรียนผู้สูงอายุส่วนใหญ่มี อปท.เป็นหน่วยงานรับผิดชอบ รองลงมา คือ รพ.สต. สำหรับในอดีตแม้เคยมีการวางแนวทางจัดตั้งและดำเนินงานไว้ แต่การจัดตั้งไม่มีแบบแผนแน่นอน เพราะจะขึ้นอยู่กับบริบทกับความต้องการของผู้สูงอายุในพื้นที่ และเป้าหมายของหน่วยงานที่จัดตั้ง (มิ่งขวัญ คงเจริญ และกัมปนาท บริบูรณ์, 2564) ปัจจุบันการจัดตั้ง (ปี 2569) กรมกิจการผู้สูงอายุกำหนดแนวทางการจัดตั้งโรงเรียนผู้สูงอายุขึ้นใหม่ โดยกำหนดวัตถุประสงค์การจัดตั้ง คุณสมบัติผู้ขอจัดตั้ง วิธีการและขั้นตอนการจัดตั้ง ตลอดจนเงื่อนไขการดำเนินงานอื่น ๆ เอาไว้อย่างชัดเจน (กรมกิจการผู้สูงอายุ, 2569)

ส่วนแรกนี้เป็นการวิเคราะห์กลไกการบริหารจัดการในด้านโครงสร้างและการบริหาร และเสนอแนวทางการพัฒนาโรงเรียนผู้สูงอายุของ อปท. ที่เหมาะสมกับสังคมสูงวัยระดับสมบูรณ์ แยกเป็น 3 ประเด็นดังต่อไปนี้

1. กลไกด้านนโยบายและโครงสร้างการบริหาร

การบริหารจัดการโรงเรียนผู้สูงอายุของ อปท. ส่วนใหญ่เป็นรูปแบบคณะกรรมการและอย่างน้อยจะประกอบด้วยเครือข่ายบุคคลและหน่วยงานในพื้นที่ (มิ่งขวัญ คงเจริญ และกัมปนาท บริบูรณ์, 2564; วิชุลดา มาตันบุญ, 2566) และผู้นำหรือผู้บริหารท้องถิ่นถือเป็นปัจจัยความสำเร็จสำคัญในการขับเคลื่อนงานโรงเรียนผู้สูงอายุ (ศศิพัฒน์ ยอดเพชร และคณะ, 2565; วิชุลดา มาตันบุญ, 2566; สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และคณะ, 2566) แต่โรงเรียนผู้สูงอายุหลายแห่งพึ่งพิงความเข้มแข็งของตัวผู้นำมากกว่าระบบโครงสร้างที่เป็นทางการ ซึ่งการยึดโยงกับตัวผู้นำดังกล่าวอาจส่งผลกระทบต่อความยั่งยืนในอนาคต เช่นกรณีเมื่อเปลี่ยนผู้บริหารอาจจะทำให้โครงการโรงเรียนผู้สูงอายุขาดการสนับสนุนที่ต่อเนื่อง (ศศิพัฒน์ ยอดเพชร และคณะ, 2565; วิชุลดา มาตันบุญ, 2566)

แนวทางการพัฒนาเพื่อยกระดับการบริหารโรงเรียนผู้สูงอายุ อปท.ควรต้องเน้นให้การบริหารจัดการดำเนินการโดยคณะกรรมการที่มีระเบียบรองรับชัดเจน มีสัดส่วนคณะกรรมการมาจากภาคส่วนต่าง ๆ ที่หลากหลายและแน่นอน ได้แก่ ภาครัฐ เอกชน ชุมชนและผู้แทนผู้สูงอายุ และภาคนักวิชาการ (สุดารัตน์ สุดสมบูรณ์ และคณะ, 2566) หรือควรให้เป็นแบบจตุภาคี (ภาครัฐ เอกชน ชุมชน และวิชาการ) เน้นเป็นความสัมพันธ์แบบแนวราบ พึ่งพาทรัพยากรระหว่างกัน เพื่อสร้างการมีส่วนร่วม และความต่อเนื่องเชิงนโยบาย (วสันต์ เหลืองประภัสร์ และชาย ไชยชิต, 2561) และเพื่อป้องกันปัญหาการทำงานแบบแยกส่วนและการบูรณาการโครงสร้างภายใน อย่างน้อยควรต้องให้มีหนึ่งหน่วยงานภายในทำหน้าที่ประสานงานหลักและมีคณะทำงานร่วมระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ ภายใน อปท. พร้อมกับปรับแผนงาน ผลสัมฤทธิ์ และตัวชี้วัด (KPIs) ของโรงเรียนผู้สูงอายุไว้ในแผนพัฒนาท้องถิ่น

2. กลไกด้านงบประมาณและแหล่งทรัพยากร

อปท.ส่วนใหญ่ (โดยเฉพาะ อปท.ขนาดเล็ก) มักพึ่งพารายได้ที่รัฐบาลส่วนกลางจัดสรรให้และเงินอุดหนุน (บรรเจิด สิงคะเนติ และคณะ, 2562; วีระศักดิ์ สมยานะ และกมลทิพย์ คำใจ, 2564) เงินจำนวนนี้อาจไม่สามารถนำมาใช้จ่ายเป็นงบลงทุนระยะยาวหรือเป็นค่าตอบแทนวิทยากรผู้เชี่ยวชาญได้อย่างต่อเนื่อง ทำให้การบริหารจัดการโรงเรียนผู้สูงอายุอาจขาดเสถียรภาพและลดคุณภาพ แนวทางการพัฒนาเพื่อยกระดับกลไกด้านงบประมาณและการใช้ประโยชน์จากแหล่งทรัพยากร อปท.จำเป็นต้องบรรจุแผนงานโครงการเกี่ยวกับโรงเรียนผู้สูงอายุเอาไว้ในแผนพัฒนาท้องถิ่นและงบประมาณรายจ่ายประจำปีของ อปท. เพื่อเป็นหลักประกันว่าจะมีงบประมาณเพียงพอที่จะดำเนินการได้ (ศศิพัฒน์ ยอดเพชร และคณะ, 2565; สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และคณะ, 2566) นอกจากนี้ ควรต้องสร้างกลไกระดมทรัพยากรในท้องถิ่นเพื่อลดต้นทุนในการบริหาร เช่น ดึงเอาศักยภาพของผู้ทรงคุณวุฒิ ทุนมนุษย์ หรือทุนทางสังคมในท้องถิ่น (เช่น ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้เกษียณอายุ) ให้เข้ามาร่วมทำงานกับโรงเรียนผู้สูงอายุ หรือทุนทางกายภาพโดยร่วมมือกับโรงเรียนหรือสถาบันศาสนา (เช่น วัด) ขอใช้พื้นที่ว่างให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชน (ศศิพัฒน์ ยอดเพชร และคณะ, 2560; มิ่งขวัญ คงเจริญ และกัมปนาท บริบูรณ์, 2564)

3. กลไกด้านกฎหมาย ระเบียบ และข้อบังคับ

ปัจจุบันยังไม่พบกฎหมายรองรับการดำเนินงานโรงเรียนผู้สูงอายุ (สุดารัตน์ สุดสมบูรณ์ และคณะ, 2566; พัชรินทร์ เลี่ยมอยู่ และคณะ, 2566) อปท.จึงต้องบริหารจัดการโดยใช้ระเบียบกฎหมายที่อาจเกี่ยวข้อง เช่น ระเบียบว่าด้วยการจ่ายเงินสงเคราะห์ หรือระเบียบการพัฒนาคุณภาพชีวิต ซึ่งมีข้อจำกัดและเป็นอุปสรรคที่สำคัญของเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานที่จะมีความเสี่ยงหรือความผิดพลาดในการทำงาน แนวทางการแก้ไข กลไกด้านนี้ อปท.ควรอาศัยอำนาจตาม พ.ร.บ.กำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 ยกร่างให้เป็นข้อบัญญัติท้องถิ่นว่าด้วยเรื่องโรงเรียนผู้สูงอายุ เพื่อให้เป็นฐานรองรับ

การใช้จ่ายงบประมาณ รวมทั้งร่วมมือกันเป็นเครือข่ายโรงเรียนผู้สูงอายุร่วมกันผลักดันนโยบายระดับชาติให้รัฐบาลออกระเบียบว่าด้วยเรื่องการดำเนินงานโรงเรียนผู้สูงอายุของ อปท. เพื่อให้การดำเนินงานและเบิกจ่ายงบประมาณให้มีความยืดหยุ่นและเอื้อต่อการจัดกิจกรรมที่ตอบโจทย์สังคมผู้สูงอายุ (พัชรินทร์ เลี่ยมอยู่ และคณะ, 2566)

สรุป กลไกเชิงโครงสร้างและการบริหารของโรงเรียนผู้สูงอายุของ อปท. ยังเผชิญความท้าทาย 3 กลไก คือ 1. กลไกด้านนโยบายและโครงสร้าง ที่มักพึ่งพิงตัวผู้นำและทำงานแยกส่วน จึงควรพัฒนาสู่ระบบคณะกรรมการร่วมจตุภาคีและบูรณาการการดำเนินงานไว้ในแผนพัฒนาท้องถิ่น 2. กลไกด้านงบประมาณและแหล่งทรัพยากร ที่ยังขาดเสถียรภาพเนื่องจากพึ่งพาเงินอุดหนุนส่วนกลาง จึงจำเป็นต้องจัดสรรงบประมาณรายจ่ายประจำปีรองรับควบคู่กับการระดมทุนด้วยวิธีอื่น ๆ และ 3. กลไกด้านกฎหมายและระเบียบ ที่โรงเรียนผู้สูงอายุยังไม่มีกฎหมายเฉพาะรองรับโดยตรง จึงเสนอให้ อปท.ยกร่างข้อบัญญัติท้องถิ่นขึ้นเอง พร้อมสร้างเครือข่ายร่วมผลักดันนโยบายระดับชาติเพื่อความยืดหยุ่นในการดำเนินงานของโรงเรียนผู้สูงอายุ

กลไกการดำเนินงานและกระบวนการจัดการเรียนรู้

การจัดการเรียนรู้ตลอดชีวิตเป็นเป้าหมายของการจัดตั้งโรงเรียนผู้สูงอายุ ปัจจุบันโรงเรียนผู้สูงอายุเป็นกลไกสำคัญหนึ่งที่ช่วยขับเคลื่อนแนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตให้เกิดขึ้นจริงในชุมชน โดยมีการจัดกิจกรรมที่หลากหลายและสอดคล้องกับความต้องการของผู้สูงอายุ ครอบคลุมกิจกรรมการศึกษาและถ่ายทอดองค์ความรู้ ตลอดจนกิจกรรมที่ช่วยลดความวิตกกังวลเมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุ ช่วยสร้างแรงจูงใจให้เห็นคุณค่าในตนเอง ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวนอกจากจะเกิดประโยชน์แก่ตัวผู้สูงอายุเอง แต่ยังเปลี่ยนบทบาทของผู้สูงอายุจากการเป็นผู้รับให้กลายมาเป็นผู้ให้หรือเป็นผู้ส่งต่อภูมิปัญญาคืนสู่ชุมชน โรงเรียนผู้สูงอายุจึงเป็นพื้นที่สร้างสรรค์ที่ช่วยเปลี่ยนมุมมองของสังคม ส่งเสริมการมีส่วนร่วม และขับเคลื่อนศักยภาพของผู้สูงอายุ (มิ่งขวัญ คงเจริญ, 2563)

โรงเรียนผู้สูงอายุแต่ละแห่งอาจจะมีรูปแบบการจัดการเรียนรู้ที่แตกต่างกัน เช่น เรื่องการจัดชั้นเรียน ชั่วโมงการเรียนรู้ ฯลฯ (ศศิพัฒน์ ยอดเพชร และคณะ, 2560) แต่ส่วนใหญ่จะเน้นพัฒนาผู้สูงอายุโดยชุมชน จะมีครูหรือวิทยากรเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้และส่วนใหญ่จะเป็นอาสาสมัครในท้องถิ่น เช่น วิทยากรจากหน่วยงานภาครัฐในพื้นที่ ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำทางศาสนา ผู้ที่เกษียณจากงานประจำ ฯลฯ (มิ่งขวัญ คงเจริญ, 2563) บุคคลเหล่านี้จะมาช่วยถ่ายทอดความรู้ด้วยความเต็มใจ มักไม่รับค่าตอบแทน เต็มใจเป็นอาสาสมัครให้โรงเรียน และบางคนยังร่วมเป็นกรรมการบริหารโรงเรียนด้วย (ศศิพัฒน์ ยอดเพชร และคณะ, 2560)

ส่วนนี้เป็นการวิเคราะห์กลไกการดำเนินงานและกระบวนการจัดการเรียนรู้ และเสนอแนวทางการพัฒนาที่เหมาะสมกับสังคมสูงวัยระดับสมบูรณ์ แยกเป็น 2 กลไกย่อย ดังนี้

1. กลไกด้านการบริหารหลักสูตร

อปท.ส่วนใหญ่มักออกแบบหลักสูตรเน้นกิจกรรม “เรียนปนเล่น” กล่าวคือ มีกิจกรรมปฏิบัติแทรกในการสอนที่สนุกสนาน ให้ผู้สูงอายุมีส่วนร่วม ส่งเสริมสุขภาพกายและจิตใจ (ศศิพัฒน์ ยอดเพชร และคณะ, 2560; มิ่งขวัญ คงเจริญ และกัมปนาท บริบูรณ์, 2564) แม้จะมีประโยชน์เชิงจิตสังคมและช่วยลดภาวะซึมเศร้า แต่บริบทปัจจุบันหลักสูตรรูปแบบนี้อาจไม่เพียงพอรองรับสังคมสูงวัยระดับสมบูรณ์ หลักสูตรยุคใหม่ควรต้องเสริมการพัฒนาทุนมนุษย์ ส่งเสริมวิชาชีพที่เหมาะสมกับวัยและให้มีรายได้ เพื่อให้ผู้สูงอายุที่ยังมีศักยภาพทางกายสามารถเป็นตัวแปรในการเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ และสามารถพึ่งพาตนเอง (ประเวศ เวชชะ และคณะ, 2563; พัชรินทร์ เลี่ยมอยู่ และคณะ, 2566) รวมถึงให้มีทักษะที่เหมาะสมสอดคล้องกับเศรษฐกิจยุคใหม่และให้มีทักษะดิจิทัล (ศศิพัฒน์ ยอดเพชร และคณะ, 2565) เช่น การรู้เท่าทันสื่อและภัยไซเบอร์ (Digital Literacy) ฯลฯ

นอกจากนี้ ควรส่งเสริมความรอบรู้ด้านสุขภาพเพื่อชะลอหรือลดภาวะพึ่งพิง เป็นการลดค่าใช้จ่ายทางสาธารณสุขของภาครัฐ อีกทั้ง การพัฒนาหลักสูตรต่าง ๆ อปท.ควรเปลี่ยนบทบาทจากผู้กำหนดหลักสูตรฝ่ายเดียวมาเป็นผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน โดยให้ผู้สูงอายุและชุมชนมีส่วนร่วมในการออกแบบหลักสูตร (มนตรี คำวัน, 2568) ซึ่งต้องสำรวจข้อมูลผู้สูงอายุที่จะเข้าเรียนรวมทั้งความคาดหวังของผู้เรียนเป็นข้อมูลเพื่อออกแบบหลักสูตร (วรรณลักษณ์ เมียนเกิด และคณะ, ม.ป.ป.) และควรเน้นจัดหลักสูตรให้ผู้สูงอายุได้แสดงออกถึงภูมิปัญญาเพื่อให้เกิดความภาคภูมิใจและเห็นคุณค่าในตัวเองเป็นการให้กำลังใจกับผู้สูงอายุ (ศศิพัฒน์ ยอดเพชร และคณะ, 2560; วิชุลดา มาตันบุญ, 2566) และต้องมีการตรวจสอบมาตรฐานหรือประเมินผลสัมฤทธิ์ในการจัดการเรียนรู้ เพราะที่ผ่านมาอาจยังให้ความสำคัญค่อนข้างน้อย (ศศิพัฒน์ ยอดเพชร และคณะ, 2565) และจากการทบทวนเอกสารก็ยังไม่พบผลการประเมินผลลัพธ์ของการจัดการเรียนรู้เชิงประจักษ์ สุดท้ายนี้บทความฉบับนี้ยังเห็นความสำคัญของการเรียนรู้ในสถานที่ (On site) หรือการพบปะกันโรงเรียนผู้สูงอายุจึงคงต้องเป็นศูนย์กลางการพบปะสังสรรค์และสร้างความสุขแก่ผู้สูงอายุในชุมชน (ศศิพัฒน์ ยอดเพชร และคณะ, 2565)

2. กลไกด้านการบริหารทรัพยากรบุคคลและอาสาสมัคร

การพึ่งพาวิทยากรอาสาสมัครจัดการเรียนรู้ในโรงเรียนผู้สูงอายุเป็นสิ่งเหมาะสม เพราะช่วยเพิ่มความยืดหยุ่นและไม่เป็นภาระผูกพันงบประมาณระยะยาว อย่างไรก็ตาม การเป็นอาสาสมัครเกิดจากการเอื้อเฟื้อเสียสละ (ปิยากร หวังมหาพร, 2564) ซึ่งอาจมีปัญหาในทำงาน อาทิ ขาดวิทยากรที่เหมาะสม ปัญหาเรื่องความต่อเนื่องของตัววิทยากร (เช่น มีภารกิจส่วนตัว) ความรู้และเทคนิคการสอนหรือมาตรฐานการจัดการเรียนรู้ (วรรณลักษณ์ เมียนเกิด และสิริยา รัตนช่วย, 2562; ศศิพัฒน์ ยอดเพชร และคณะ, 2565; วิชุลดา มาตันบุญ, 2566) บางครั้งทำให้การทำงานไม่บรรลุผลลัพธ์ที่คาดหวัง

เพื่อยกระดับกลไกด้านนี้ อปท.ต้องเปลี่ยนจากการบริหารอาสาสมัครแบบตามสะดวก ไปเป็นระบบบริหารทุนทางปัญญาที่มีโครงสร้างชัดเจน โดยเริ่มจัดทำทะเบียนวิทยากรอาสาสมัครที่เป็นระบบ แล้วทำความตกลงร่วมกัน (เช่น รายภาคเรียน) เพื่อสร้างความแน่นอนในการทำงาน อีกทั้ง อปท.ต้องแสดงบทบาทผู้ประสานเครือข่ายเชื่อมโยงภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม และภาควิชาการเข้ามามีส่วนร่วม (ศศิพัฒน์ ยอดเพชร และคณะ, 2560) อีกทั้ง ควรร่วมมือกับสถาบันอุดมศึกษาเพื่อพัฒนาหลักสูตรโรงเรียนผู้สูงอายุและให้มามีส่วนร่วมจัดกระบวนการเรียนรู้ หรืออาจจัดทำหลักสูตรเพื่อพัฒนาทักษะวิทยากรอาสาสมัครก็ได้ (วรรณลักษณ์ เมียนเกิด และสิริยา รัตนช่วย, 2562; ศศิพัฒน์ ยอดเพชร และคณะ, 2565)

สรุป การขับเคลื่อนการจัดการเรียนรู้ในโรงเรียนผู้สูงอายุของ อปท. เพื่อรองรับสังคมสูงวัยระดับสมบูรณ์ จำเป็นต้องยกระดับผ่าน 2 กลไก คือ 1. กลไกด้านการบริหารหลักสูตร ต้องปรับเปลี่ยนจากกิจกรรม “เรียนปนเล่น” สู่การพัฒนาทุนมนุษย์เพื่อการพึ่งพาตนเอง เน้นสร้างทักษะดิจิทัลและความรอบรู้ด้านสุขภาพ และเปลี่ยนบทบาทให้ อปท.เป็นผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับชุมชน และ 2. กลไกด้านการบริหารทรัพยากรบุคคลและอาสาสมัคร ควรแก้ข้อจำกัดเรื่องความไม่ต่อเนื่องและมาตรฐานการสอนของวิทยากรอาสาสมัคร โดยปรับจากการจัดการตามสะดวกสู่ระบบบริหารทุนทางปัญญา จัดทำทะเบียนและข้อตกลงร่วมรายภาคเรียน พร้อมทั้งประสานความร่วมมือกับเครือข่ายและสถาบันอุดมศึกษาในการร่วมจัดการเรียนรู้และพัฒนาสมรรถนะวิทยากรอาสาสมัคร

กลไกเครือข่ายและการมีส่วนร่วม

การทำงานด้านผู้สูงอายุของภาครัฐที่ผ่านมาอาจไม่สอดคล้องกับบริบทการเปลี่ยนแปลงที่เข้าสู่สังคมสูงวัยระดับสมบูรณ์ จนส่งผลให้ระบบบริการสาธารณะของรัฐเพียงมิติเดียวไม่สามารถรองรับสถานการณ์ดังกล่าวได้ ภาครัฐจึงจำเป็นต้องส่งเสริมการสร้างความร่วมมือกับภาคส่วนอื่น ซึ่งปัจจุบันพบว่า อปท.บางแห่งก็ได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบการทำงานแบบเดิม ๆ เป็นการทำงานที่มุ่งเน้นเครือข่ายมากขึ้น (ศิริมา ทองสว่าง และคณะ, 2567) ส่วนกรณีโรงเรียนผู้สูงอายุได้สร้างเครือข่ายผ่านการมีส่วนร่วมเป็นคณะกรรมการบริหารโรงเรียน โดยดึงเครือข่ายต่าง ๆ เข้ามามีส่วนร่วมขับเคลื่อนการดำเนินงาน ทั้งเครือข่ายในแนวดิ่งและแนวราบ เครือข่ายในพื้นที่ รวมถึงเครือข่ายระดับจังหวัด ระดับภูมิภาค และระดับประเทศ (มิ่งขวัญ คงเจริญ และกัมปนาท บริบูรณ์, 2564; วิชุลดา มาตันบุญ, 2566) และยอมรับกันว่า โรงเรียนที่มีการบริหารจัดการที่ดีและมีทรัพยากรดำเนินงานอย่างเพียงพอ เกิดจากการมีส่วนร่วมของเครือข่ายเป็นองค์ประกอบสำคัญ ทั้งเครือข่ายเป็นทางการและไม่เป็นทางการ (มิ่งขวัญ คงเจริญ และกัมปนาท บริบูรณ์, 2564; ศศิพัฒน์ ยอดเพชร และคณะ, 2565; สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และคณะ, 2566)

กลไกสุดท้ายเป็นการวิเคราะห์ประเด็นเครือข่ายและการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานและเสนอแนวทางการพัฒนาการบริหารจัดการสำหรับโรงเรียนผู้สูงอายุของ อปท. ที่เหมาะสมกับสังคมสูงวัยระดับสมบูรณ์ เมื่อวิเคราะห์ผ่านมุมมองการจัดการเครือข่าย พบกลไกการมีส่วนร่วมทั้งในมิติในพื้นที่และมิตินอกพื้นที่ โดยมิติในพื้นที่เป็นมิติของความร่วมมือระหว่าง อปท. กับหน่วยงานต่าง ๆ ในพื้นที่ (เช่น รพ.สต. สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัด) มักเป็นความร่วมมือตามกิจกรรม (เช่น เชิญบุคลากร รพ.สต. มาบรรยายให้ความรู้) ยังไม่พบการบูรณาการแผนงานและงบประมาณร่วมกันอย่างเป็นระบบ และในมิตินี้ยังมีเรื่องการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนและกลุ่มผู้สูงอายุในท้องถิ่น ซึ่งแม้เปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุและชุมชนมีส่วนร่วมผ่านการเป็นคณะกรรมการบริหารโรงเรียน แต่ผู้สูงอายุมักมีสถานะเป็นผู้รับบริการมากกว่าจะก้าวไปถึงการเป็นผู้ร่วมผลิตบริการสาธารณะ (Co-production) (ปิยากร หวังมหาพร, 2564) สำหรับมิตินอกพื้นที่จะเป็นการประสานงานกับหน่วยงานระดับชาติ (เช่น กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น สปสช.) พบว่า มักเป็นเรื่องการปฏิบัติงานตามกฎระเบียบ การสนับสนุนเงินทุนเงินงบประมาณ และการตีความทางกฎหมาย

ข้อเสนอแนวทางการพัฒนาเพื่อยกระดับการจัดการเครือข่าย อปท.ต้องเปลี่ยนบทบาทจากการเน้นเป็นผู้จัดทำบริการสาธารณะเพียงผู้เดียวไปเน้นเป็นผู้อำนวยความสะดวกและเชื่อมโยงเครือข่ายต่าง ๆ ทั้งในและนอกพื้นที่เป็นหลัก เพื่อเป็นการก้าวข้ามการบริหารงานรูปแบบเดิมที่เน้นการสั่งการฝ่ายเดียวไปสู่การสร้างโครงสร้างและกลไกการทำงานร่วมกันอย่างเป็นระบบ (Ansell & Gash, 2008) อีกทั้งหัวใจสำคัญของโรงเรียนผู้สูงอายุ คือ การรวมกลุ่มคนและองค์กรที่หลากหลายให้เข้ามามีส่วนร่วมพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ (วรรณลักษณ์ เมียนเกิด และสิริยา รัตนช่วย, 2562) จึงควรเน้นการนำผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจร่วมกันที่เป็นทางการ เพื่อขับเคลื่อนกิจกรรมสาธารณะไปปฏิบัติร่วมกัน (Ansell & Gash, 2008) พร้อมกับส่งเสริมบทบาทของผู้สูงอายุให้เป็นผู้ร่วมสร้างสรรค์และขับเคลื่อนการบริหารจัดการโรงเรียนผู้สูงอายุ แทนการให้ผู้สูงอายุเป็นนักเรียนหรือผู้รับบริการสวัสดิการ รวมทั้งต้องพยายามลดการพึ่งพางบประมาณจากภาครัฐเพียงฝ่ายเดียว จากกรอบข้อเสนอนี้มีแนวทางเชิงรูปธรรมเพื่อการบริหารจัดการโรงเรียนผู้สูงอายุ ดังนี้

1. สร้างเครือข่ายแบบจตุภาคี การดึงภาคส่วนเข้ามาขับเคลื่อนโรงเรียนผู้สูงอายุร่วมกันถือเป็นหลักพื้นฐาน และต้องชี้ให้เห็นความสำคัญของสถานการณ์สังคมผู้สูงอายุร่วมกัน รวมทั้งสร้างความไว้เนื้อเชื่อใจที่จะให้โรงเรียนผู้สูงอายุเป็นแหล่งพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุในท้องถิ่น (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และคณะ, 2566) และนอกจากจะมีเครือข่ายแล้ว การบริหารจัดการเครือข่ายเป็นสิ่งสำคัญ โดยภาคส่วนที่เข้ามาร่วมต่างต้องมี

อิสระในการแสดงบทบาทของตนเอง ไม่ได้อยู่ภายใต้หรือเป็นส่วนหนึ่งของสายการควบคุมบังคับบัญชา (วสันต์ เหลืองประภัสร์ และชาย ไชยชิต, 2561) และต้องส่งเสริมการมีส่วนร่วมกับกิจกรรมของโรงเรียนและมีการสื่อสารระหว่างกันอย่างเท่าเทียมและสม่ำเสมอ เพื่อสร้างความไว้วางใจ ให้เกิดความผูกพัน และการเข้าใจปัญหาร่วมกันของเครือข่าย จนนำไปสู่ความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน (Ansell & Gash, 2008; ศศิพัฒน์ ยอดเพชร, และคณะ, 2565) รวมทั้งให้ภาควิชาการเข้ามาช่วยพัฒนาหลักสูตร (วรรณลักษณ์ เมียนเกิด และสิริยา รัตนช่วย, 2562) ภาคเอกชนเข้ามาสนับสนุนงบประมาณหรือรับซื้อผลผลิตจากฝีมือผู้สูงอายุ ภาคประชาสังคมต้องเข้ามาร่วมคิดร่วมทำตลอดทั้งกระบวนการ แล้วสิ่งสำคัญต้องให้ผู้สูงอายุในโรงเรียนมีปฏิสัมพันธ์กับคนในสังคม เพราะจะนำไปสู่การสร้างเครือข่ายที่เข้มแข็งและหลากหลายมากขึ้น (มิ่งขวัญ คงเจริญ และกัมปนาท บริบูรณ์, 2564)

2. ดึงศักยภาพผู้สูงอายุที่มีพฤฒพลัง ที่เป็นกลุ่ม “ติดสังคม” หรือ กลุ่มผู้สูงอายุที่ช่วยเหลือตนเองได้ดีและสนใจเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคม (ศศิพัฒน์ ยอดเพชร และณัฏฐพัชร สโรบล, 2568) ให้เป็นวิทยากรแกนนำชุมชน หรือผู้บริหารโรงเรียนร่วมกับ อปท. และเป็นกลไกเชื่อมผู้สูงอายุกลุ่มอื่น (กลุ่มติดบ้านและกลุ่มติดเตียง) เพื่อให้มีโอกาสมารับบริการจากโรงเรียนและบริการสาธารณะอื่น ๆ ของ อปท. อีกทั้งต้องให้ผู้สูงอายุมีโอกาสตัดสินใจเลือกวิชาเรียน และกำหนดทิศทางของโรงเรียนด้วยตนเอง เพื่อจะส่งผลให้เกิดความผูกพันและความรู้สึกความเป็นเจ้าของร่วมกัน นอกจากนี้ ยังต้องพัฒนาคนรุ่นต่อ ๆ ไป เพื่อให้มาขับเคลื่อนกิจการโรงเรียนผู้สูงอายุไม่ให้สะดุดหยุดลงหรือให้เกิดความยั่งยืน (ศศิพัฒน์ ยอดเพชร และคณะ, 2565; สุดารัตน์ สุดสมบูรณ์, และคณะ, 2566)

3. สร้างกลไกการเงินการคลังท้องถิ่นรูปแบบใหม่ การดำเนินงานโรงเรียนผู้สูงอายุที่ผ่านมา อปท. มักจัดสรรงบประมาณอย่างจำกัด (สุดารัตน์ สุดสมบูรณ์ และคณะ, 2566) ดังนั้น จึงต้องพยายามหาแหล่งงบประมาณใหม่ ๆ เพื่อลดการพึ่งพางบประมาณรัฐเพียงแหล่งเดียว เช่น บูรณาการกองทุนหลักประกันสุขภาพในพื้นที่ร่วมกับงบประมาณข้อบัญญัติท้องถิ่น หรืออาจผลักดันให้มีการระดมทุน (เช่น เปิดรับเงินบริจาค ระดมทุนจากคนในชุมชน) (ศศิพัฒน์ ยอดเพชร และคณะ, 2565; สุดารัตน์ สุดสมบูรณ์ และคณะ, 2566)

สรุป การแก้ไขปัญหาสังคมสูงวัยระดับสมบูรณ์ จำเป็นต้องอาศัยกลไกเครือข่ายและการมีส่วนร่วม โดย อปท.ต้องปรับบทบาทจากผู้จัดทำบริการสาธารณะฝ่ายเดียว สู่การเป็นผู้อำนวยความสะดวกและเชื่อมโยงเครือข่ายอย่างเป็นระบบ ผ่าน 3 แนวทาง ได้แก่ 1. การสร้างเครือข่ายแบบจตุภาคี บูรณาการภาควิชาการ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม บนพื้นฐานความสื่อสารที่เท่าเทียมเพื่อสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน 2. การดึงศักยภาพผู้สูงอายุกลุ่มติดสังคมให้เป็นแกนนำ คณะกรรมการ หรือวิทยากรที่มีอำนาจตัดสินใจทิศทางโรงเรียน พร้อมสร้างคนรุ่นใหม่ทดแทน และ 3. การสร้างกลไกการเงินการคลังรูปแบบใหม่ ลดการพึ่งพางบประมาณรัฐฝ่ายเดียวด้วยการบูรณาการแหล่งเงินทุนที่หลากหลายควบคู่กับการระดมทุนจากชุมชนและการบริจาค เพื่อสร้างความยั่งยืนในระยะยาว

องค์ความรู้ใหม่

ภาพที่ 1 โมเดลกลไกการบริหารจัดการโรงเรียนผู้สูงอายุขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
เพื่อรองรับการเป็นสังคมสูงวัยระดับสมบูรณ์ในประเทศไทย

องค์ความรู้ใหม่ของบทความนี้ คือ โมเดลกลไกการบริหารจัดการโรงเรียนผู้สูงอายุขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อรองรับการเป็นสังคมสูงวัยระดับสมบูรณ์ในประเทศไทย โมเดลนี้แสดงองค์ความรู้ใหม่ที่ค้นพบจากการศึกษาโดยเสนอยกระดับการบริหารจัดการโรงเรียนผู้สูงอายุขององค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่นผ่าน 4 กลไกสำคัญ ได้แก่ 1. กลไกเชิงโครงสร้างและการบริหาร 2. กลไกด้านกระบวนการเรียนรู้ 3. กลไกเครือข่ายและการมีส่วนร่วม และ 4. กลไกการคลังท้องถิ่นรูปแบบใหม่ ความใหม่ของโมเดลเป็นการยกระดับโรงเรียนผู้สูงอายุจากกรอบการจัดตั้ง การให้มีเครือข่าย และการดำเนินกิจกรรมไปสู่ระบบการบริหารจัดการเชิงเครือข่าย (Network Governance) ที่เชื่อมโยงกลไกด้านโครงสร้าง การเรียนรู้ เครือข่าย และการคลังเข้าด้วยกัน โดย อปท.เปลี่ยนบทบาทจากผู้จัดบริการเป็นผู้อำนวยความสะดวกและเชื่อมโยงเครือข่าย และนำทุนทางสังคมกับทุนทางปัญญามาเป็นฐานในการระดมทรัพยากร โมเดลจึงแตกต่างจากแนวทางอื่น ๆ ที่อาจมุ่งกำหนดองค์ประกอบ หลักเกณฑ์ และกระบวนการดำเนินงาน โดยจะมามุ่งเน้นความสัมพันธ์ระหว่างกลไกและความยั่งยืนของระบบบริหารจัดการเพื่อรองรับสังคมสูงวัยระดับสมบูรณ์

สรุป

แม้ความสนใจศึกษาเรื่องโรงเรียนผู้สูงอายุจะไม่ใช่เรื่องใหม่ แต่ที่ผ่านมาจะให้ความสำคัญไปที่คุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ การจัดการสุขภาวะ การพัฒนาหลักสูตรและรูปแบบการจัดกิจกรรม สำหรับการศึกษากลไกการบริหารจัดการโรงเรียนผู้สูงอายุของ อปท.เพื่อรองรับสังคมสูงวัยระดับสมบูรณ์ในครั้งนี้ แม้มีข้อจำกัดจากการเลือกสังเคราะห์เอกสารเป็นหลักโดยไม่มีข้อมูลภาคสนาม แต่ผลการศึกษาได้สะท้อนการเป็นนวัตกรรมสังคมที่เป็นการปรับตัวของท้องถิ่นเพื่อตอบสนองต่อจำนวนประชากรผู้สูงอายุที่เพิ่มขึ้น และแสดงถึงความท้าทายของการบริหารงานภาครัฐในระดับท้องถิ่น โดยในด้านโครงสร้างและการบริหาร พบว่า อปท.ยังคงพึ่งพิงภาวะผู้นำของผู้บริหารท้องถิ่น อาจส่งผลต่อความต่อเนื่องและความมั่นคงของโรงเรียนผู้สูงอายุ นำมาสู่ข้อเสนอปรับเปลี่ยนโครงสร้างไปสู่คณะกรรมการแบบจตุภาคีและบูรณาการเป้าหมายเข้ากับแผนพัฒนาท้องถิ่น ความเชื่อมโยงนี้ส่งผลต่อเนื่องถึงกลไกการดำเนินงานและกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งจำเป็นต้องก้าวข้ามหลักสูตรที่เน้นสันทนาการไปสู่การพัฒนาทุนมนุษย์ที่ยกระดับทักษะดิจิทัลและความรอบรู้ด้านสุขภาพ ควบคู่ไปกับการจัดการวิทยากรอาสาสมัครให้เป็นระบบบริหารทุนทางปัญญา และทำงานร่วมกับร่วมมือกับสถาบันอุดมศึกษาเพื่อพัฒนาหลักสูตร ส่วนมิติของเครือข่ายและการมีส่วนร่วม กลไกชี้ชัดว่า อปท.ต้องเปลี่ยนผ่านบทบาทจากการเป็นผู้จัดทำบริการสาธารณะแต่เพียงผู้เดียวสู่การเป็นผู้อำนวยความสะดวกและเชื่อมโยงเครือข่าย พร้อมทั้งปรับเปลี่ยนสถานะของผู้สูงอายุให้กลายมาเป็นผู้ร่วมผลิตที่มีส่วนร่วมคิดและร่วมตัดสินใจกำหนดทิศทางของโรงเรียน รวมทั้งต้องพัฒนาเครื่องมือการคลังท้องถิ่นรูปแบบใหม่ ๆ เพื่อลดการพึ่งพางบประมาณจากภาครัฐเพียงด้านเดียว

ผลการศึกษาเห็นได้ว่า การบริหารจัดการที่ดีและความยั่งยืนของโรงเรียนผู้สูงอายุในยุคสังคมสูงวัยระดับสมบูรณ์ไม่ใช่การขยายขนาดหรือเพิ่มจำนวนโรงเรียน แต่คือการปรับเปลี่ยนจากกลไกการบริหารแบบดั้งเดิมไปสู่การบริหารจัดการเชิงเครือข่ายที่มีการบริหารจัดการที่เป็นระบบรองรับการดำเนินงาน แต่การเปลี่ยนผ่านจะสำเร็จได้ขึ้นอยู่กับความสามารถของ อปท. ในการดึงทุนทางสังคมและทุนทางปัญญาในท้องถิ่นและการสร้างความสัมพันธ์กับเครือข่ายให้กลายเป็นระบบการร่วมมือกันทำงาน ซึ่งจะส่งผลให้การดำเนินงานราบรื่นและยั่งยืน สำหรับข้อเสนอแนะประเด็นการวิจัยที่จะเกิดผลประโยชน์ที่เป็นรูปธรรม เช่น การประเมินผลลัพธ์ของโรงเรียนผู้สูงอายุ การศึกษาเปรียบเทียบการดำเนินงานของ อปท. ขนาดเล็กกับขนาดใหญ่ การทดลองนำโมเดลไปใช้ในพื้นที่ต้นแบบ เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง

กรมกิจการผู้สูงอายุ. (2567). สถิติโรงเรียนผู้สูงอายุและศูนย์พัฒนาคุณภาพชีวิตและส่งเสริมอาชีพผู้สูงอายุ. สืบค้นเมื่อ 12 พฤษภาคม 2569 จาก https://www.dop.go.th/th/statistics_page?cat=14&id=2545.

_____. (2568). สถานการณ์ผู้สูงอายุไทย พ.ศ. 2567. กรุงเทพฯ: กรมกิจการผู้สูงอายุ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.

_____. (2569). ประกาศกรมกิจการผู้สูงอายุ เรื่อง การจัดตั้งโรงเรียนผู้สูงอายุ พ.ศ. 2569. สืบค้นเมื่อ 15 พฤษภาคม 2569 จาก https://www.dop.go.th/thai/news/1/6263.

บรรเจิด สิงคะเนติ และคณะ. (2562). บทบาทและอำนาจหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในทศวรรษหน้ากับความเปลี่ยนแปลงของสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม.

ประเวศ เวชชะ และคณะ. (2563). แนวทางการจัดกิจกรรมและการบริหารจัดการเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุของโรงเรียนผู้สูงอายุที่มีผลการปฏิบัติเป็นเลิศ วัดหัวฝาย อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย. วารสารชุมชนวิจัย มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา, 14(4), 14–24.

ปิยากร หวังมหาพร. (2564). การจัดบริการสาธารณะแบบร่วมผลิต: กรณีการดูแลผู้สูงอายุผ่านอาสาสมัคร. กรุงเทพฯ: โอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮาส์.

พัชรินทร์ เลี่ยมอยู่ และคณะ. (2566). ข้อเสนอเชิงนโยบายในการบริหารจัดการโรงเรียนผู้สูงอายุสังกัดองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในประเทศไทย. วารสารราชพฤกษ์, 21(2), 112-127.

มนตรี คำวัน. (2568). บทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ: กรณีศึกษาโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลเมืองวังสะพุง อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย, 7(2), 72–87.

มิ่งขวัญ คงเจริญ และกัมปนาท บริบูรณ์. (2564). การพัฒนารูปแบบโรงเรียนผู้สูงอายุโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน. วารสารวิชาการศึกษาศาสตร์, 22(1). 135-149.

มิ่งขวัญ คงเจริญ. (2563). โรงเรียนผู้สูงอายุต้นแบบพึ่งตนเอง คำตอบของสังคมสูงอายุในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: ภาควิชาการศึกษาผู้ใหญ่และการศึกษาตลอดชีวิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

วรรณลักษณ์ เมียนเกิด และคณะ. (ม.ป.ป.). คู่มือการจัดตั้งและบริหารงานโรงเรียนผู้สูงอายุ. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) และคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

วรรณลักษณ์ เมียนเกิด และสิริยา รัตนช่วย. (2562). การส่งเสริมการพัฒนาและติดตามการดำเนินงานโรงเรียนผู้สูงอายุ. วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร, 7(6), 1635–1651.

วสันต์ เหลืองประภัสร์ และชาย ไชยชิต. (2561). การอภิบาลโดยเครือข่าย (Network Governance) : กรอบแนวคิดและมิติการวิเคราะห์. วารสารรัฐศาสตร์นิเทศ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 4(1-2), 69-108.

วิชุลดา มาตันบุญ. (2566). การพัฒนาการดำเนินงานโรงเรียนผู้สูงอายุในภาคเหนือตอนบน. วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์, 18(2), 107–119.

วีระศักดิ์ สมยานะ และกมลทิพย์ คำใจ. (2564). การบริหารงบประมาณขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นภาคเหนือ. สักทอง: วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, 27(3), 34-47.

ศรันย์ดิษฐ์ เบญจพงศ์. (2569). “เกิดน้อย สังคมสูงวัย”: โอกาสและความท้าทายขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไทย. วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์, 9(3), 255–265.

ศศิพัฒน์ ยอดเพชร และคณะ. (2560). โครงการวิจัยเรื่อง “การถอดบทเรียนตัวอย่างที่ดีของโรงเรียนและชมรมผู้สูงอายุที่มีกิจกรรมถ่ายทอดความรู้”. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ. สืบค้นเมื่อ 15 พฤษภาคม 2569 จาก https://thaitgri.org/?p=37914.

_____. (2565). แนวทางการจัดตั้งโรงเรียนผู้สูงอายุและชุดความรู้ที่มุ่งสู่ภาวะการสูงวัยอย่างมีพลัง. สืบค้นเมื่อ 20 พฤษภาคม 2569 จาก https://thaitgri.org/?p=40573.

ศศิพัฒน์ ยอดเพชร และณัฏฐพัชร สโรบล. (2568). เอกสารวิชาการเรื่อง บทบาทที่พึงประสงค์ของท้องถิ่นต่อการจัดบริการสาธารณะสำหรับผู้สูงอายุในชุมชนภายใต้แนวคิดการสูงวัยในถิ่นที่อยู่. กรุงเทพฯ: คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ศศิพัฒน์ ยอดเพชร. (2567). โรงเรียนผู้สูงอายุ: แหล่งเสริมสร้างศักยภาพผู้สูงอายุอย่างบูรณาการ. ใน ภูษิต ประคองสาย (บ.ก.), Aging Focus: จับตาสถานการณ์ผู้สูงอายุไทย ฉบับที่ 3 (น. 5–9). กรุงเทพฯ: มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย.

ศิริมา ทองสว่าง และคณะ. (2567). การปรับเปลี่ยนแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น. วารสารสถาบันพระปกเกล้า, 22(1), 64-87.

สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล. (2569). สถานการณ์ประชากรไทยปี 2569 “พลิกวิกฤตเกิดน้อย-สังคมสูงวัย” (เอกสารวิชาการ สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล หมายเลข 612). นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และคณะ. (2566). องค์ประกอบเครือข่ายความร่วมมือของโรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์. วารสารวิชาการธรรมทรรศน์, 23(1), 31–46.

สุดารัตน์ สุดสมบูรณ์ และคณะ. (2566). การนำนโยบายโรงเรียนผู้สูงอายุเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตไปปฏิบัติในพื้นที่ภาคใต้. วารสารวิชาการการจัดการภาครัฐและเอกชน, 5(2), 29–43.

Ansell, C. & Gash, A. (2008). Collaborative Governance in Theory and Practice. Journal of Public Administration Research and Theory, 18(4), 543-571.

วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์
JOURNAL OF INTERDISCIPLINARY INNOVATION REVIEW
ปีที่ 9 ฉบับที่ 5 กันยายน – ตุลาคม 2569 Vol. 9 No. 5 September – October 2026

บทความวิชาการ

แนวทางการส่งเสริมการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมของคณะสงฆ์ไทย

GUIDELINES FOR PROMOTING THE ADMINISTRATION AND MANAGEMENT OF MEDITATION CENTERS IN THE THAI SANGHA

พระชญาเชษฐกาญจน์ กุลเพชรจารุภักดี*
Phra Chayachetkan Kulpetjarupakdi*
วัดแก้วฟ้า นนทบุรี
Wat Kaew Fah, Nonthaburi
*Corresponding Author E-mail: komint100@gmail.com
Received July 13, 2026; Revised August 8, 2026; Accepted August 26, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอแนวทางการส่งเสริมการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมของคณะสงฆ์ไทย โดยศึกษาบทบาท ความสำคัญ สภาพการบริหารจัดการ และแนวทางการพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมในฐานะสถาบันทางพระพุทธศาสนาที่มีบทบาทในการส่งเสริมการศึกษาและการปฏิบัติธรรมของพุทธศาสนิกชน ตลอดจนการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และคุณภาพจิตใจของประชาชน ผลการศึกษาพบว่าการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมควรพัฒนาให้เป็นระบบและสอดคล้องกับบริบทของสังคมปัจจุบัน โดยมีองค์ประกอบสำคัญ 6 ประเด็น ได้แก่ สภาพแวดล้อม บุคลากร การบริหารจัดการ เทคโนโลยี เครือข่าย และศูนย์การเรียนรู้ ซึ่งแต่ละองค์ประกอบมีความสัมพันธ์และเกื้อหนุนกัน กล่าวคือ ควรจัดสภาพแวดล้อมให้สะอาด สงบ ร่มรื่น และปลอดภัย พัฒนาพระวิปัสสนาจารย์และบุคลากรให้มีความรู้และทักษะที่เหมาะสม บริหารบุคลากร งบประมาณ และทรัพยากรอย่างเป็นระบบ นำเทคโนโลยีมาใช้ในการบริหาร ประชาสัมพันธ์และเผยแผ่พระพุทธศาสนา สร้างเครือข่ายความร่วมมือกับคณะสงฆ์ ชุมชน สถานศึกษา หน่วยงานภาครัฐและภาคประชาสังคม และพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมให้เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้และพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน ผลลัพธ์ที่ได้จากการศึกษาจึงเป็นแนวทางการบริหารจัดการที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมให้มีระบบการดำเนินงานที่ชัดเจน มีสภาพแวดล้อมและกิจกรรมที่เอื้อต่อการปฏิบัติธรรม บุคลากรสามารถให้คำแนะนำและถ่ายทอดหลักธรรมได้อย่างเหมาะสม ประชาชนสามารถเข้าถึงข้อมูล กิจกรรมและการปฏิบัติธรรมได้สะดวกและทั่วถึงมากขึ้น ขณะเดียวกัน การสร้างเครือข่ายจะช่วยเพิ่มการมีส่วนร่วมและทรัพยากรในการดำเนินงาน ส่งผลให้ผู้ปฏิบัติธรรมได้รับประโยชน์ทั้งด้านความรู้ทางพระพุทธศาสนา การพัฒนาจิตใจ คุณธรรม จริยธรรม และการนำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน ส่วนสำนักปฏิบัติธรรมจะมีศักยภาพในการดำเนินงาน การเผยแผ่พระพุทธศาสนา และการให้บริการแก่ประชาชนเพิ่มขึ้น และในระดับสังคมจะนำไปสู่การสร้างสังคมแห่งคุณธรรม การพัฒนาคุณภาพชีวิต และการธำรงรักษาและสืบทอดพระพุทธศาสนาให้มีความมั่นคงและยั่งยืนต่อไป

คำสำคัญ: การบริหารจัดการ, สำนักปฏิบัติธรรม, คณะสงฆ์ไทย

Abstract

This academic article aims to propose guidelines for promoting the management of meditation centers under the Thai Sangha by examining their roles, significance, current

management conditions, and development approaches as Buddhist institutions that play an important role in promoting Buddhist education and meditation practice, as well as in developing the morality, ethics, and mental well-being of the people. The findings reveal that the management of meditation centers should be systematically developed in accordance with the context of contemporary society. Six key components were identified: environment, personnel, management, technology, networks, and learning centers. These components are interrelated and mutually supportive. Specifically, meditation centers should provide clean, peaceful, pleasant, and safe environments; develop the knowledge and skills of meditation instructors and personnel; systematically manage personnel, budgets, and resources; apply technology to management, public relations, and Buddhist dissemination; establish collaborative networks with the Sangha, communities, educational institutions, government agencies, and civil society; and develop meditation centers as learning centers for enhancing people's quality of life. The resulting guidelines can be applied to improve meditation center management through clearly defined operational systems, environments and activities conducive to meditation practice, and personnel capable of providing appropriate guidance and effectively communicating Buddhist teachings. They can also facilitate broader and more equitable public access to information, activities, and meditation practices. Meanwhile, network development can increase participation and resources for operations. Consequently, meditation practitioners can benefit from enhanced knowledge of Buddhism, mental development, morality, ethics, and the application of Buddhist principles in daily life. Meditation centers will also gain greater capacity to operate effectively, disseminate Buddhism, and provide services to the public. At the societal level, these outcomes will contribute to the development of a moral society, improvement of people's quality of life, and the preservation and sustainable continuation of Buddhism.

Keywords: Administration and Management, Meditation Practice Centers, Thai Sangha

บทนำ

การปฏิบัติธรรมมีเป้าหมายสำคัญเพื่อพัฒนาจิตใจให้เกิดความสงบสุข มีสติ และมีปัญญาสามารถแยกแยะความดีความชั่วได้อย่างถูกต้อง ดังนั้น การฝึกปฏิบัติธรรมจึงจำเป็นต้องอาศัยสถานที่ที่มีความเหมาะสมและเอื้อต่อการพัฒนาจิตใจและการเจริญภาวนา หากปฏิบัติในสถานที่ที่ขาดความสงบหรือมีสิ่งรบกวนมาก เช่น บริเวณที่มีผู้คนพลุกพล่านหรือภายในที่อยู่อาศัย อาจส่งผลให้การฝึกปฏิบัติเป็นไปได้ยากและไม่บรรลุผลตามวัตถุประสงค์ ทั้งนี้ สถานที่ปฏิบัติธรรมที่ส่งเสริมให้การนั่งสมาธิและการเจริญภาวนาเกิดผลอย่างมีประสิทธิภาพ จำเป็นต้องมีสภาพแวดล้อมที่สงบ ร่มรื่น และเอื้อต่อการพัฒนาจิตใจของผู้ปฏิบัติ ด้วยเหตุนี้ มหาเถรสมาคมจึงได้ส่งเสริมและสนับสนุนให้วัดทั่วประเทศจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดขึ้นตามระเบียบมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด พ.ศ. 2543 เพื่อรองรับพุทธศาสนิกชนที่มีความสนใจในการปฏิบัติธรรมด้วยการฝึกสมาธิและการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน โดยมุ่งหมายให้แต่ละจังหวัดมีสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดที่มีมาตรฐานและเป็นที่ยอมรับในด้านการฝึกอบรมสมถกัมมัฏฐานหรือวิปัสสนากัมมัฏฐานอย่างน้อยจังหวัดละ 1 แห่ง

การจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดต้องดำเนินการตามข้อ 5 แห่งระเบียบมหาเถรสมาคมดังกล่าว ซึ่งกำหนดให้เจ้าคณะจังหวัดทำหน้าที่เป็นประธานคณะกรรมการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด ดำเนินการคัดเลือกวัดที่มีความเหมาะสม และให้เจ้าอาวาสวัดที่ประสงค์จะจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมยื่นคำขอตามแบบที่สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติกำหนด เสนอต่อคณะกรรมการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดเพื่อพิจารณา จากนั้นประธานคณะกรรมการจะรายงานผลต่อเจ้าคณะภาคและเจ้าคณะใหญ่ เพื่อเสนอมหาเถรสมาคมพิจารณาอนุมัติ เมื่อมหาเถรสมาคมมีมติอนุมัติและมีพระบัญชาให้จัดตั้งแล้ว สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติจะดำเนินการขึ้นทะเบียนเป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด และจัดสรรงบประมาณอุดหนุนประจำปีตามโครงการเงินอุดหนุนการดำเนินงานสำนักปฏิบัติธรรม อย่างไรก็ตาม แม้ว่าการดำเนินงานดังกล่าวจะอยู่ภายใต้ความรับผิดชอบของเจ้าคณะปกครองฝ่ายสงฆ์ในนามคณะกรรมการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด แต่ภายหลังการบังคับใช้ระเบียบดังกล่าวเป็นระยะเวลากว่า 6 ปี จำนวนสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดที่จัดตั้งขึ้นกลับไม่เพิ่มขึ้นตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ (กองพุทธศาสนศึกษา สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, 2549)

สำนักปฏิบัติธรรมแต่ละแห่งอาจมีรูปแบบการจัดสถานที่และการบริหารพื้นที่ที่แตกต่างกันไปตามบริบทและความเหมาะสมของแต่ละสำนัก แต่โดยภาพรวมล้วนมุ่งเน้นการจัดสภาพแวดล้อมให้มีลักษณะเป็น “สัปปายะ” อันหมายถึงสภาพที่เอื้อต่อการปฏิบัติธรรมและการพัฒนาจิตใจของผู้ปฏิบัติ ทั้งในด้านสถานที่สำหรับฟังธรรมและปฏิบัติธรรม สถานที่รับประทานอาหาร ที่พักอาศัย ตลอดจนพื้นที่สำหรับการปฏิบัติภาวนาเป็นการส่วนตัว ซึ่งได้รับการจัดให้มีความสะดวก เหมาะสม สงบ และเอื้อต่อการเจริญสมาธิและวิปัสสนา อันเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยส่งเสริมให้ผู้ปฏิบัติสามารถพัฒนาจิตใจและบรรลุเป้าหมายของการปฏิบัติธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ (พระครูสมุห์ชาคริต ปิยาคโม, 2566)

ดังนั้น บทความวิชาการนี้ ผู้เขียนจึงมุ่งนำเสนอแนวทางการส่งเสริมการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมของคณะสงฆ์ไทย เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาการดำเนินงานของสำนักปฏิบัติธรรมให้มีประสิทธิภาพ มีความเหมาะสม และสอดคล้องกับบริบทของสังคมในปัจจุบัน อันจะช่วยลดปัญหาและผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นจากการบริหารจัดการที่ไม่เป็นระบบ ตลอดจนส่งเสริมให้สามารถตอบสนองต่อความต้องการของพุทธศาสนิกชนได้อย่างเหมาะสม พร้อมทั้งสนับสนุนการศึกษาและปฏิบัติธรรม การพัฒนาคุณภาพจิตใจของประชาชน และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เจริญงอกงาม อันเป็นรากฐานสำคัญในการธำรงรักษาและสืบทอดพระพุทธศาสนาให้ดำรงอยู่คู่สังคมไทยสืบไปในอนาคต

บริบทของสำนักปฏิบัติธรรม

นับตั้งแต่สมัยพุทธกาล การเข้าวัดฟังพระธรรมเทศนาและการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในวันธรรมสวนะหรือในโอกาสสำคัญทางพระพุทธศาสนา ถือเป็นกิจกรรมที่พุทธศาสนิกชนปฏิบัติสืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน สังคมไทยยังคงรักษาแนวปฏิบัติดังกล่าวไว้ โดยเฉพาะในวันพระหรือวันธรรมสวนะ ซึ่งพุทธศาสนิกชนจะเตรียมภัตตาหารเพื่อถวายพระภิกษุสงฆ์ พร้อมทั้งเตรียมกายและใจเพื่อเข้าร่วมฟังธรรม รักษาศีล และปฏิบัติธรรมตามหลักพระพุทธศาสนา อันเป็นการสืบทอดขนบธรรมเนียมทางศาสนาที่มีมาแต่ครั้งพุทธกาล การปฏิบัติธรรมจึงมิใช่เรื่องที่ห่างไกลจากวิถีชีวิตของพุทธศาสนิกชน หากแต่เป็นกิจกรรมที่ผูกพันอยู่กับวิถีวัฒนธรรมและความเชื่อทางพระพุทธศาสนามาอย่างยาวนาน การปฏิบัติธรรมเป็นเรื่องของการพัฒนาตนเองในระดับปัจเจกบุคคล ซึ่งไม่อาจบังคับหรือกำหนดให้บุคคลใดปฏิบัติได้เหมือนกันทุกคน แต่ขึ้นอยู่กับศรัทธา ความพร้อม และความสมัครใจของแต่ละบุคคลเป็นสำคัญ การปฏิบัติธรรมจึงเป็น

กระบวนการขัดเกลากิเลส พัฒนาสติ สมาธิ และปัญญา เพื่อให้ผู้ปฏิบัติสามารถเข้าถึงความสงบภายในและดำเนินไปสู่ความพ้นทุกข์ตามหลักพระพุทธศาสนาด้วยตนเอง (พระครูสมุห์ชาคริต ปิยาคโม, 2566)

สำนักปฏิบัติธรรม หมายถึง สถานที่ที่มีความสงบ ร่มรื่น และมีสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมต่อการฝึกปฏิบัติธรรม โดยส่วนใหญ่มักเป็นวัดในพระพุทธศาสนาที่ได้รับการจัดเตรียมและปรับปรุงสถานที่เพื่อรองรับการฝึกอบรมและการปฏิบัติธรรมของพุทธศาสนิกชน ทั้งในด้านการฝึกสมาธิ (สมถกัมมัฏฐาน) และการเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐาน ทั้งนี้ สำนักปฏิบัติธรรมที่ยังมิได้รับการคัดเลือกและรับรองตามระเบียบมหาเถรสมาคมให้เป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด จะเรียกว่า “สำนักปฏิบัติธรรมทั่วไป” ส่วนสำนักที่ผ่านการพิจารณาและได้รับการรับรองตามหลักเกณฑ์ที่กำหนด จะได้รับการขึ้นทะเบียนเป็น “สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด” (จุฬาลักษม์ วงศ์สงวน, 2557)

บริบทของสำนักปฏิบัติธรรมในประเทศไทยปัจจุบันมีความหลากหลายทั้งในด้านแนวคิด วิธีการ และรูปแบบการฝึกปฏิบัติกัมมัฏฐาน โดยการเลือกแนวทางปฏิบัติย่อมขึ้นอยู่กับความเหมาะสมหรือจริตของผู้ปฏิบัติแต่ละบุคคล ทั้งนี้ เพื่อให้การปฏิบัติธรรมเกิดผลอย่างมีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับธรรมชาติของจิตใจตนเอง จึงได้มีการพัฒนาและสืบทอดแนวทางการปฏิบัติกัมมัฏฐานจากพระอาจารย์และสำนักปฏิบัติธรรมต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง

เสนาะ ผดุงฉัตร และพระมหาจีรวัฒน์ กนฺตวณฺโณ (2568) ได้เสนอทรรศนะเกี่ยวกับแนวทางการปฏิบัติกัมมัฏฐานที่ได้รับความนิยมในประเทศไทยในปัจจุบัน ซึ่งเป็นรูปแบบการปฏิบัติที่สำนักปฏิบัติธรรมหลายแห่งนำมาใช้เป็นแนวทางในการฝึกอบรมและเผยแผ่ธรรมะ โดยสามารถจำแนกออกได้เป็น 5 สายสำคัญ ได้แก่

1. สายพุทโธ หรือพุทโธกัมมัฏฐาน เป็นวิธีปฏิบัติที่ใช้คำบริกรรม “พุทโธ” อันหมายถึง ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน เป็นอารมณ์กรรมฐาน โดยบางแนวทางจะกำหนดคำบริกรรมให้สัมพันธ์กับลมหายใจ คือ บริกรรมว่า “พุท” ขณะหายใจเข้า และ “โธ” ขณะหายใจออก เพื่อช่วยให้จิตรวมเป็นสมาธิได้ง่ายขึ้น แนวทางนี้ได้รับการเผยแผ่อย่างกว้างขวางโดยหลวงปู่เสาร์ กนฺตสีโล และหลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต

2. สายอานาปานสติ เป็นการกำหนดรู้ลมหายใจเข้าและลมหายใจออกด้วยสติ เริ่มจากการตามดูลมหายใจ แล้วพัฒนาไปสู่การเจริญสติปัฏฐาน 4 ได้แก่ กาย เวทนา จิต และธรรม ซึ่งเป็นแนวทางที่มีรากฐานจากพระไตรปิฎก และได้รับการเผยแผ่อย่างกว้างขวางโดยท่านพุทธทาสภิกขุ

3. สายพอง-ยุบ เป็นแนวทางที่กำหนดอาการเคลื่อนไหวของท้องตามลมหายใจ โดยบริกรรมว่า “พองหนอ” เมื่อท้องพอง และ “ยุบหนอ” เมื่อท้องยุบ อันเป็นการเจริญกายานุปัสสนาสติปัฏฐานตามแนวพระไตรปิฎก แนวทางนี้ได้รับการเผยแผ่ในประเทศไทยโดยพระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทฺธิ ป.ธ.9)

4. สายสัมมา-อะระหัง หรือสายธรรมกาย เป็นการปฏิบัติที่ใช้การกำหนดนิมิตเป็นดวงแก้วใสควบคู่กับการบริกรรมว่า “สัมมา อะระหัง” เพื่อเป็นเครื่องรวมใจให้เข้าสู่ความสงบและความตั้งมั่นแห่งจิต แนวทางนี้ได้รับการวางรากฐานโดยพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) หรือหลวงพ่อวัดปากน้ำ

5. สายเคลื่อนไหว หรือสายหลวงพ่อเทียน เป็นการเจริญสติผ่านการกำหนดรู้อาการเคลื่อนไหวของร่างกายในอิริยาบถต่าง ๆ เพื่อสร้างความรู้สึกตัวอย่างต่อเนื่องและรู้เท่าทันความคิดที่เกิดขึ้นในปัจจุบันขณะ แนวทางนี้มีพื้นฐานจากอิริยาปถปัพพะในสติปัฏฐาน 4 และได้รับการเผยแผ่โดยหลวงพ่อเทียน จิตฺตสุโภ

สำนักปฏิบัติธรรมเป็นสถาบันสำคัญทางพระพุทธศาสนาที่ทำหน้าที่ส่งเสริมการศึกษาและการปฏิบัติธรรมของพุทธศาสนิกชน สืบทอดเจตนารมณ์แห่งการฟังธรรม รักษาศีล และเจริญภาวนาที่มีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล โดยเป็นสถานที่ที่มีความสงบ ร่มรื่น และเอื้อต่อการพัฒนาสติ สมาธิ และปัญญาในบริบทของประเทศไทย สำนักปฏิบัติธรรมมีความหลากหลายในด้านแนวคิดและรูปแบบการฝึกกัมมัฏฐาน ซึ่งพัฒนาตามแนวทางของพระอาจารย์และคณาจารย์แต่ละสาย ทั้งสายพุทโธ สายอานาปานสติ สายพอง-ยุบ สายสัมมา-

อะระหัง และสายเคลื่อนไหว แม้จะมีวิธีการปฏิบัติที่แตกต่างกัน แต่ล้วนมุ่งพัฒนาจิตใจให้เกิดความสงบ รู้เท่าทันความเป็นจริง และนำไปสู่การลดละกิเลส อันเป็นเป้าหมายสำคัญของการปฏิบัติธรรมตามหลักพระพุทธศาสนา

แนวทางการบริหารสำนักปฏิบัติธรรมของมหาเถรสมาคม

ตามแถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่มที่ 112 ตอนที่ 6 ลงวันที่ 25 มิถุนายน 2567 มหาเถรสมาคม มีมติให้แก้ไขและปรับปรุงระเบียบว่าด้วยสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด เพื่อให้มีความเหมาะสมกับบริบทและสภาวการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป โดยกำหนดรายละเอียดไว้ดังต่อไปนี้

เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบัน ตลอดจนสนับสนุนการดำเนินงานของสำนักปฏิบัติธรรมให้เป็นไปตามนโยบายของมหาเถรสมาคมและแผนแม่บทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแห่งชาติ ระเบียบดังกล่าวได้กำหนดโครงสร้างการบริหารงานอย่างเป็นระบบ ทั้งในระดับส่วนกลางและระดับจังหวัด โดยจัดตั้งคณะกรรมการส่งเสริมสำนักปฏิบัติธรรมแห่งคณะสงฆ์และคณะกรรมการส่งเสริมสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด เพื่อทำหน้าที่กำกับ ดูแล ส่งเสริม สนับสนุน และพัฒนาการดำเนินงานของสำนักปฏิบัติธรรมให้มีมาตรฐานเดียวกันทั่วประเทศ นอกจากนี้ ระเบียบยังได้กำหนดหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการจัดตั้ง การดำเนินงาน และการกำกับดูแลสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดอย่างชัดเจน โดยกำหนดให้สำนักปฏิบัติธรรมต้องมีความพร้อมด้านสถานที่ พระวิปัสสนาจารย์ และหลักสูตรการปฏิบัติธรรมที่ได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการ พร้อมทั้งเน้นการพัฒนาศักยภาพพระวิปัสสนาจารย์ การจัดทำฐานข้อมูล การติดตามประเมินผล และการรายงานผลการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ เพื่อให้การปฏิบัติธรรมเป็นไปตามหลักมหาสติปัฏฐานสูตรและแนวทางที่ถูกต้องตามพระพุทธศาสนา อันจะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและการส่งเสริมการปฏิบัติธรรมของประชาชนให้เกิดประสิทธิภาพ

จากระเบียบดังกล่าวของมหาเถรสมาคม ได้กำหนดมาตรฐานการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดอย่างชัดเจน ทั้งด้านความพร้อมของสถานที่ จำนวนและคุณสมบัติของพระวิปัสสนาจารย์ ตลอดจนหลักสูตรที่ต้องสอดคล้องกับหลักมหาสติปัฏฐานสูตร พร้อมทั้งวางระบบกำกับติดตาม ตรวจเยี่ยม และรายงานผลการดำเนินงานประจำปีอย่างเป็นรูปธรรม แนวทางการบริหารจัดการเน้นการยกระดับศักยภาพพระวิปัสสนาจารย์ การพัฒนาฐานข้อมูลกลาง และการประสานความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปในทิศทางเดียวกันทั่วประเทศ ทั้งนี้ หากสำนักปฏิบัติธรรมแห่งใดดำเนินงานไม่เป็นไปตามหลักเกณฑ์หรือมาตรฐานที่กำหนด อาจถูกพิจารณางดการดำเนินงานชั่วคราวตามมติ เพื่อรักษามาตรฐานความเรียบร้อย และเอกภาพในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของคณะสงฆ์ไทย (มหาเถรสมาคม, 2567)

การแบ่งประเภทของสำนักปฏิบัติธรรมในประเทศไทยไม่มีรูปแบบที่ตายตัว เนื่องจากแต่ละหน่วยงานหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องอาจใช้หลักเกณฑ์ในการจำแนกที่แตกต่างกันตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา การบริหารจัดการ หรือการกำกับดูแล ซึ่งสามารถแบ่งประเภทของสำนักปฏิบัติธรรมได้หลายลักษณะ (พระนรินทร์ โชติปาโล, 2566) ดังนี้

1. การแบ่งตามศูนย์ประสานงานสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดแห่งประเทศไทย เป็นการจำแนกตามสถานภาพและลักษณะของสถานที่ที่ใช้ในการปฏิบัติธรรม โดยแบ่งออกเป็น 4 ประเภท ได้แก่ วัดที่เป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด ซึ่งได้รับการรับรองอย่างเป็นทางการ วัดที่มีการจัดอบรมปฏิบัติธรรมอย่างสม่ำเสมอแต่ยังไม่ได้รับการรับรองเป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด สำนักสงฆ์ที่ดำเนินกิจกรรมอบรมและปฏิบัติธรรมอย่างต่อเนื่อง และสถานปฏิบัติธรรมที่จัดตั้งขึ้นโดยภิกษุณี แม่ชี หรือฆราวาส ซึ่งไม่มีพระภิกษุจำพรรษาอยู่ประจำ

2. การแบ่งตามวัตถุประสงค์หรือคุณลักษณะของสำนักปฏิบัติธรรม เป็นการจำแนกโดยพิจารณาจากลักษณะเฉพาะของสำนักแต่ละแห่ง เช่น สถานะของสำนักปฏิบัติธรรม แนวทางหรือสายการปฏิบัติ นิกายทางพระพุทธศาสนาที่สังกัด และภูมิภาคที่ตั้งของสำนัก

3. การแบ่งตามสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด และสำนักปฏิบัติธรรมทั่วไป โดยสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดเป็นสำนักที่ผ่านการพิจารณาและรับรองตามหลักเกณฑ์ที่กำหนด ส่วนสำนักปฏิบัติธรรมทั่วไปเป็นสถานที่ที่ดำเนินกิจกรรมด้านการปฏิบัติธรรมเช่นเดียวกัน แต่ยังไม่ได้รับการประกาศแต่งตั้งเป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด

4. การแบ่งตามสายการปฏิบัติธรรม ซึ่งสามารถแบ่งได้เป็นหลายสาย ได้แก่ สายบริกรรมพุทโธ สายบริกรรมยุบหนอ-พองหนอ สายบริกรรมสัมมา-อรหัง สายอานาปานสติที่เน้นการกำหนดลมหายใจเข้า-ออก และสายพิจารณารูป-นามที่มุ่งพิจารณาสภาวธรรมตามความเป็นจริง

จากแนวทางการบริหารสำนักปฏิบัติธรรมของมหาเถรสมาคม จะเห็นได้ว่ามุ่งเน้นการพัฒนาระบบการบริหารจัดการให้มีมาตรฐาน เป็นเอกภาพ และสอดคล้องกับแผนแม่บทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแห่งชาติ โดยกำหนดโครงสร้างการกำกับดูแลที่ชัดเจนทั้งในระดับส่วนกลางและระดับจังหวัด ควบคู่กับกา รยกระดับคุณภาพของสถานที่ บุคลากร และหลักสูตรการปฏิบัติธรรมให้เป็นไปตามหลักพระพุทธศาสนา นอกจากนี้ยังให้ความสำคัญกับการติดตามประเมินผล การจัดทำฐานข้อมูล และการพัฒนาศักยภาพพระวิปัสสนาจารย์อย่างต่อเนื่อง อันเป็นกลไกสำคัญในการส่งเสริมให้สำนักปฏิบัติธรรมสามารถดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ โปร่งใส และตอบสนองต่อความต้องการทางจิตใจของประชาชนได้

แนวทางการส่งเสริมการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมของคณะสงฆ์ไทย

แนวทางการส่งเสริมการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมของคณะสงฆ์ไทย ควรมุ่งพัฒนาองค์ประกอบสำคัญให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมปัจจุบัน โดยสามารถจำแนกเป็นรายด้านได้ (พระครูภาวนาปัจจันตเขต (เสรี ธมฺมานนฺโท), 2567; พระมหาสมถวิล ปภาโส (อิหนิม), 2561) ดังนี้

1. ด้านสภาพแวดล้อมและสิ่งอำนวยความสะดวก ควรจัดสภาพแวดล้อมของสำนักปฏิบัติธรรมให้สะอาด ร่มรื่น สงบ และเอื้อต่อการปฏิบัติธรรม มีสิ่งอำนวยความสะดวกที่เหมาะสมและเพียงพอ รวมทั้งคำนึงถึงความปลอดภัยและการเข้าถึงของผู้ปฏิบัติธรรมทุกกลุ่ม เพื่อสร้างบรรยากาศที่ส่งเสริมการพัฒนากายและจิตใจอย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ สถานที่ควรมีความสะดวก ปลอดภัย การคมนาคมเข้าถึงได้ง่าย ตลอดจนมีสภาพอากาศและสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมต่อการปฏิบัติธรรม

2. ด้านบุคลากรและวิทยากร ควรส่งเสริมการพัฒนาองค์ความรู้ ทักษะการสื่อสาร และศักยภาพของวิทยากรและบุคลากรอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้สามารถถ่ายทอดหลักธรรม ให้คำแนะนำ และดูแลผู้ปฏิบัติธรรมได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม รวมทั้งควรมีบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถและความเชี่ยวชาญที่หลากหลาย เพื่อยกระดับคุณภาพการจัดกิจกรรมและการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

3. ด้านการจัดกิจกรรมและการปฏิบัติธรรม ควรออกแบบและจัดกิจกรรมให้เหมาะสมกับความต้องการและความแตกต่างของผู้ปฏิบัติธรรม โดยส่งเสริมการเจริญสติและการปฏิบัติในอิริยาบถต่าง ๆ ได้แก่ การยืน เดิน นั่ง และนอน ตลอดจนส่งเสริมการสนทนาและการสื่อสารในเรื่องที่เป็นประโยชน์ต่อการปฏิบัติ เพื่อเสริมสร้างศรัทธา ความเพียร และความสงบทางจิตใจ

4. ด้านการบริหารจัดการและการใช้ทรัพยากร ควรมีการวางแผนและจัดระบบการบริหารงานอย่างชัดเจน ทั้งด้านการจัดกิจกรรม การบริหารบุคลากร การจัดสรรและใช้ทรัพยากร ตลอดจนการบริหารจัดการ

สิ่งอำนวยความสะดวก เพื่อให้การดำเนินงานเป็นระบบ มีประสิทธิภาพ และสามารถตอบสนองต่อความต้องการของผู้ปฏิบัติธรรมได้อย่างเหมาะสม

5. ด้านการประชาสัมพันธ์และการเข้าถึง ควรพัฒนาระบบการประชาสัมพันธ์ให้มีความหลากหลายและเหมาะสมกับบริบทของสังคมปัจจุบัน เพื่อให้ประชาชนสามารถรับรู้ข้อมูลข่าวสาร ตารางกิจกรรม และแนวทางการเข้าร่วมปฏิบัติธรรมได้อย่างสะดวกและทั่วถึง อันจะช่วยเพิ่มโอกาสในการเข้าถึงกิจกรรมและบริการของสำนักปฏิบัติธรรม

6. ด้านการสร้างเครือข่ายความร่วมมือ ควรส่งเสริมการสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับคณะสงฆ์ หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน สถานศึกษา และภาคประชาชน เพื่อร่วมกันสนับสนุนการจัดกิจกรรม การเผยแผ่พระพุทธศาสนา และการพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมให้สามารถตอบสนองต่อความต้องการของสังคมได้อย่างเหมาะสมและต่อเนื่อง (พระครูภาวนาปัจจันตเขต (เสรี ธมฺมานนฺโท), 2567)

7. ด้านการส่งเสริมคุณภาพชีวิตและการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ควรมุ่งให้การบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมก่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้ปฏิบัติธรรมทั้งด้านร่างกาย จิตใจ และการดำเนินชีวิต โดยนำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน พร้อมทั้งส่งเสริมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เข้าถึงประชาชนในวงกว้าง อันจะนำไปสู่การพัฒนาคุณธรรมและคุณภาพจิตใจของประชาชนอย่างยั่งยืน

โดยสรุป แนวทางการส่งเสริมการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมของคณะสงฆ์ไทยควรมุ่งพัฒนาองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติธรรมอย่างรอบด้าน ทั้งในด้านสภาพแวดล้อม บุคลากร และระบบการบริหารจัดการที่เหมาะสม อันจะเอื้อต่อการพัฒนาจิตใจและการเจริญภาวนาของผู้ปฏิบัติธรรม ควบคู่กับการพัฒนาศักยภาพของวิทยากร การบริหารทรัพยากร และการสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับภาคส่วนต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ ซึ่งจะช่วยให้สำนักปฏิบัติธรรมสามารถดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ เป็นศูนย์กลางแห่งการเรียนรู้และพัฒนาคุณธรรมของประชาชน ตลอดจนส่งเสริมการเผยแผ่และสืบทอดพระพุทธศาสนาให้มีความมั่นคงสืบไป

องค์ความรู้ใหม่

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ใหม่

จากภาพที่ 1 ผู้เขียนได้สังเคราะห์องค์ความรู้จากผลการศึกษาเกี่ยวกับแนวทางการส่งเสริมการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมของคณะสงฆ์ไทย และนำมาพัฒนาเป็นกรอบองค์ความรู้เชิงบูรณาการ ประกอบด้วย 6 ประเด็นสำคัญ ดังนี้

1. สภาพแวดล้อม สำนักปฏิบัติธรรมควรจัดสภาพแวดล้อมที่สะอาด สงบ ร่มรื่น ปลอดภัย และมีสิ่งอำนวยความสะดวกที่เหมาะสม เพื่อเอื้อต่อการเจริญสติ สมาธิ และการพัฒนาจิตใจของผู้ปฏิบัติธรรม

2. บุคลากร ควรส่งเสริมการพัฒนาองค์ความรู้ ทักษะการสื่อสาร และความสามารถในการถ่ายทอดหลักธรรมของพระวิทยากรและบุคลากร เพื่อให้สามารถตอบสนองต่อความต้องการของผู้ปฏิบัติธรรมในสังคมยุคใหม่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3. สัปปายะ การดำเนินงานควรคำนึงถึงความเหมาะสมของสถานที่ บุคคล อาหาร อากาศ การสื่อสาร และปัจจัยแวดล้อมต่าง ๆ เพื่อสร้างบรรยากาศที่เกื้อกูลต่อการปฏิบัติธรรมและการพัฒนาจิตใจ

4. เทคโนโลยี ควรนำเทคโนโลยีและนวัตกรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการ การประชาสัมพันธ์ และการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการเข้าถึงประชาชนและขยายโอกาสทางการเรียนรู้ด้านธรรมะ

5. เครือข่าย สำนักปฏิบัติธรรมควรสร้างความร่วมมือกับวัด ชุมชน สถานศึกษา หน่วยงานภาครัฐ และภาคประชาสังคม เพื่อร่วมกันส่งเสริมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาและพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของสังคม

6. ศูนย์การเรียนรู้ สำนักปฏิบัติธรรมควรพัฒนาบทบาทจากสถานที่ปฏิบัติธรรมไปสู่ศูนย์กลางการเรียนรู้ด้านคุณธรรม จริยธรรม และการพัฒนาคุณภาพชีวิต โดยบูรณาการหลักธรรมเข้ากับการดำเนินชีวิตของประชาชนทุกช่วงวัย

สรุป

จากการสังเคราะห์แนวคิดและแนวทางการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมของคณะสงฆ์ไทย ผู้เขียนเห็นว่า การบริหารจัดการควรมุ่งพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมให้เป็นระบบและสามารถตอบสนองต่อความต้องการของผู้ปฏิบัติธรรมและประชาชนในบริบทปัจจุบัน โดยดำเนินการอย่างเป็นองค์รวม ครอบคลุม การพัฒนาสถานที่และสภาพแวดล้อมให้สะอาด สงบ ร่มรื่น ปลอดภัย และมีสิ่งอำนวยความสะดวกที่เหมาะสม เพื่อเอื้อต่อการปฏิบัติธรรมและการพัฒนาจิตใจ ควบคู่กับการพัฒนาพระวิปัสสนาจารย์และบุคลากรให้มีความรู้ ความสามารถ ทักษะการสื่อสาร และวิธีการถ่ายทอดหลักธรรมที่เหมาะสมกับผู้ปฏิบัติธรรมแต่ละกลุ่ม รวมทั้งการวางแผน กำหนดบทบาทหน้าที่ และบริหารบุคลากร งบประมาณ และทรัพยากรอย่างเป็นระบบ โดยนำเทคโนโลยีและนวัตกรรมมาใช้ในการบริหารจัดการ การประชาสัมพันธ์ และการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ตลอดจนสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างคณะสงฆ์ วัด ชุมชน สถานศึกษา หน่วยงานภาครัฐ และภาคประชาสังคมเพื่อสนับสนุนทรัพยากร องค์ความรู้ และขยายช่องทางการเข้าถึงการปฏิบัติธรรมให้ครอบคลุมกลุ่มเป้าหมายมากยิ่งขึ้น ผลจากการบริหารจัดการดังกล่าวจะช่วยให้สำนักปฏิบัติธรรมสามารถดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีคุณภาพ และสอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงของสังคม ผู้ปฏิบัติธรรมและประชาชนได้รับประโยชน์ทั้งด้านความรู้ทางพระพุทธศาสนา การพัฒนาจิตใจ คุณธรรม จริยธรรม และคุณภาพชีวิต ขณะเดียวกันยังช่วยยกระดับสำนักปฏิบัติธรรมให้เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้และการพัฒนาจิตใจของประชาชน ตลอดจนเป็นกลไกสำคัญในการเผยแผ่ ธำรงรักษา และสืบทอดพระพุทธศาสนาให้มีความมั่นคงและยั่งยืนต่อไปในอนาคต

เอกสารอ้างอิง

กองพุทธศาสนศึกษา สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. (2549). คู่มือการปฏิบัติงาน: การขอจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรม. นครปฐม: สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.

จุฬาลักษม์ วงศ์สงวน. (2557). การศึกษาสภาพแวดล้อมเชิงพื้นที่ของสำนักปฏิบัติธรรมที่สนับสนุนต่อกิจกรรมการปฏิบัติธรรม: กรณีศึกษาสำนักปฏิบัติธรรมภายในวัดปทุมวนารามและวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ (วิทยานิพนธ์ปริญญาสถาปัตยกรรมภายในมหาบัณฑิต สาขาวิชาสถาปัตยกรรมภายใน). ปทุมธานี: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

พระครูภาวนาปัจจันตเขต (เสรี ธมฺมานนฺโท). (2567). การพัฒนาการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมของวัดในจังหวัดตราด (ดุษฎีนิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระครูสมุห์ชาคริต ปิยาคโม. (2566). บทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรม. วารสารพุทธนวัตกรรมและการจัดการ, 6(4), 168-182.

พระนรินทร์ โชติปาโล. (2566). การพัฒนาการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดสิงห์บุรีแห่งที่ 1 วัดอัมพวัน (สารนิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

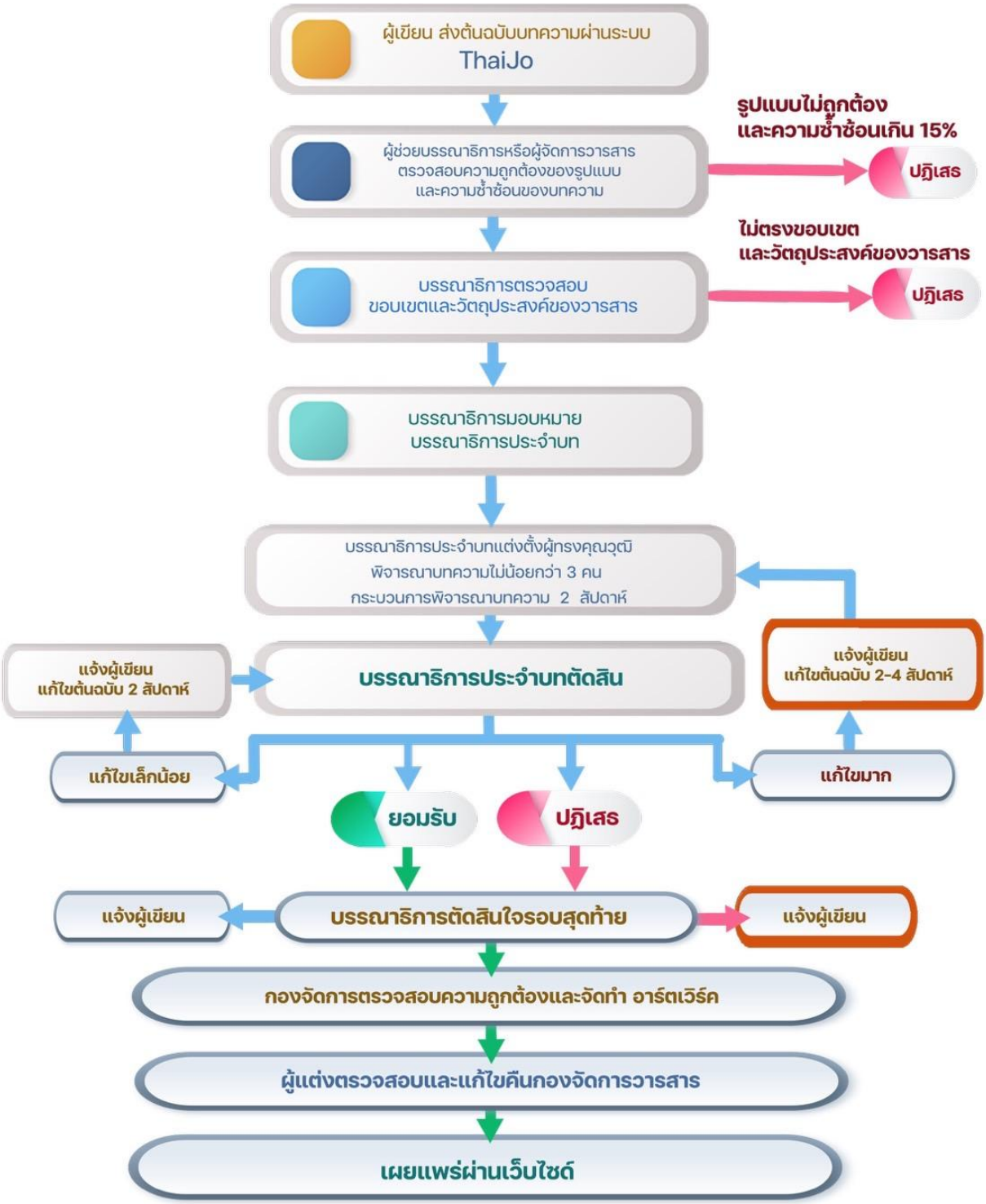
พระมหาสมถวิล ปภาโส (อิหนิม). (2561). การบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมในเขตกรุงเทพมหานครตามหลักสัปปายะ 7 (วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

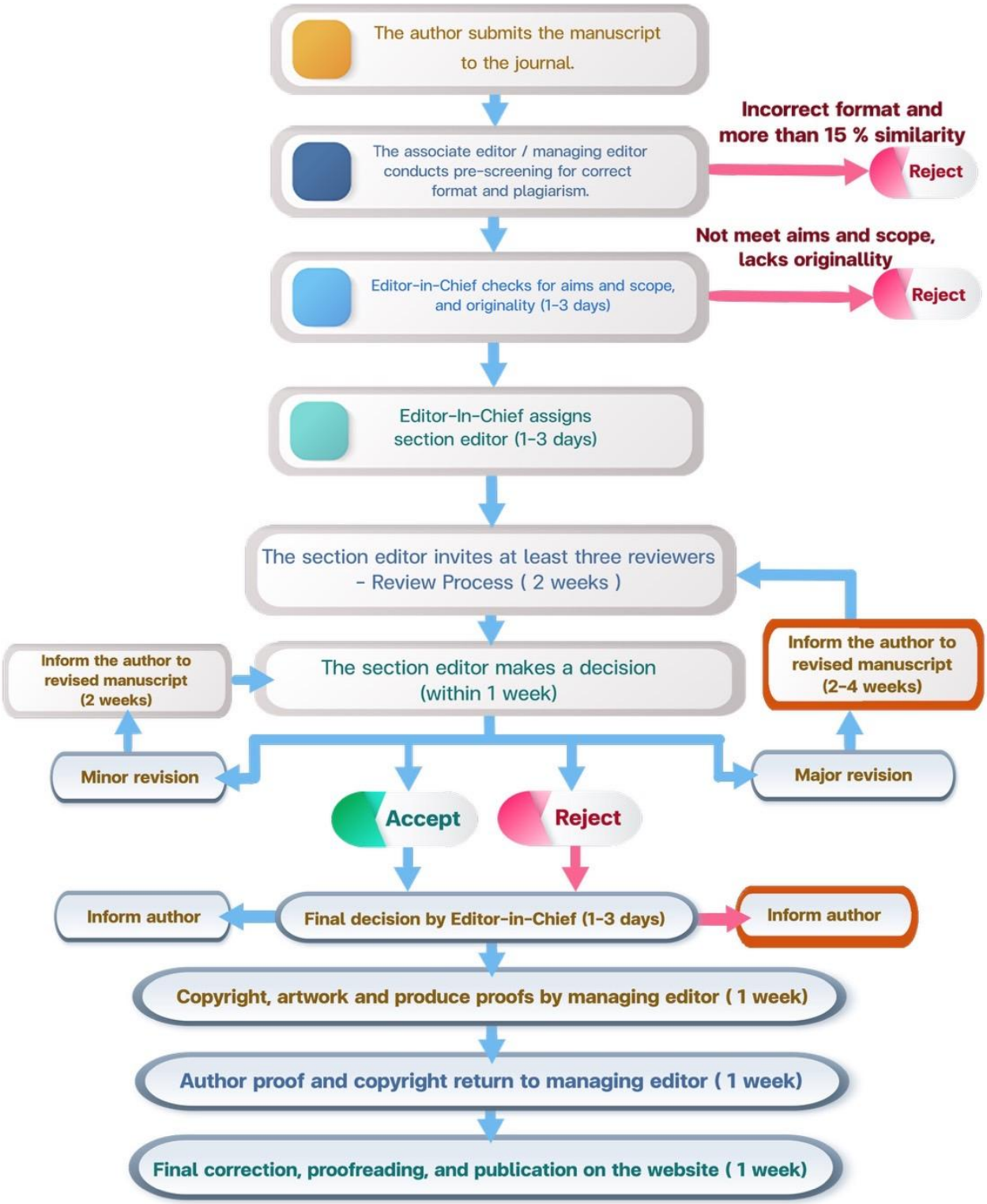
มหาเถรสมาคม. (2567). ระเบียบมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการส่งเสริมสำนักปฏิบัติธรรมแห่งคณะสงฆ์ พ.ศ. 2567. กรุงเทพฯ: สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.

เสนาะ ผดุงฉัตร และพระมหาจีรวัฒน์ กนฺตวณฺโณ. (2568). วิปัสสนาภาวนาศึกษา: การสัมมนามิติใหม่. วารสารพุทธนวัตกรรมและการจัดการ, 8(5), 271–282.

ภาคผนวก

กระบวนการพิจารณาบทความ

The author submits the manuscript to the journal.
The associate editor / managing editor conducts pre-screening for correct format and plagiarism.
Incorrect format and more than 15 % similarity
Reject
Editor-in-Chief checks for aims and scope, and originality (1-3 days)
Not meet aims and scope, lacks originallity
Reject
Editor-In-Chief assigns section editor (1-3 days)
The section editor invites at least three reviewers - Review Process (2 weeks)
The section editor makes a decision (within 1 week)
Inform the author to revised manuscript (2 weeks)
Inform the author to revised manuscript (2-4 weeks)
Minor revision
Major revision
Accept
Reject
Inform author
Final decision by Editor-in-Chief (1-3 days)
Inform author
Copyright, artwork and produce proofs by managing editor (1 week)
Author proof and copyright return to managing editor (1 week)
Final correction, proofreading, and publication on the website (1 week)

คำแนะนำสำหรับผู้เขียน

รูปแบบเอกสารอ้างอิงวารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์

เอกสารที่นำมาใช้ในการอ้างอิงบทความ ควรมีที่มาจากแหล่งตีพิมพ์ที่ชัดเจน และมีความน่าเชื่อถือ สามารถสืบค้นได้ เช่น หนังสือ วารสาร หรืองานวิจัย เป็นต้น ผู้เขียนบทความจะต้องตรวจสอบความถูกต้องของรายการอ้างอิง เพื่อป้องกันความล่าช้าในการตีพิมพ์บทความ เนื่องจากบทความที่มีการอ้างอิงไม่ถูกต้องจะไม่ได้รับการส่งต่อให้ผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาจนกว่าการอ้างอิงเอกสารจะได้รับการแก้ไขให้สมบูรณ์

รูปแบบการอ้างอิงในเนื้อเรื่อง**ใช้วิธีการอ้างอิงระบบนาม-ปี ตามรูปแบบของ American Psychological Association (APA)** โดยแบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ

1. การอ้างอิงในเนื้อหาบทความ

1.1 การอ้างอิงต้นเนื้อความ ให้ใช้ระบบตัวอักษรโดยระบุชื่อ-นามสกุล ตามด้วย วงเล็บ เปิด แล้วระบุปีที่ตีพิมพ์ วงเล็บปิด เช่น

1.1.1 กฤษฎา แซ่หลี (2562) กล่าวว่า...

1.1.2 ...สอดคล้องกับงานวิจัยของกฤษฎา แซ่หลี (2562) ผลการวิจัยพบว่า...

1.1.3 ข้อกำหนดกรมตำรวจ เรื่อง กำหนดชื่อและประเภทของวัตถุที่ออกฤทธิ์ต่อจิตและประสาทและประเภทของรถที่ใช้เจ้าพนักงานมีอำนาจตรวจสอบผู้ขับขี่ (2567).....

1.1.4 Krisada Saelee (2019) explains that...

1.1.5 ...consistent with the research of Krisada Saelee (2019), which found that...

1.2 การอ้างอิงท้ายเนื้อความ ให้ใช้ระบบตัวอักษรโดยใช้ วงเล็บเปิด แล้วระบุชื่อ-นามสกุลของผู้เขียน เครื่องหมายจุลภาค และปีที่ตีพิมพ์ วงเล็บปิด กำกับท้ายเนื้อความที่ได้อ้างอิง ดังนี้

1.2.1 อ้างอิงจากเอกสารภาษาไทย

1.2.1.1 พระไตรปิฎกและอรรถกถา วงเล็บเปิด ชื่อคัมภีร์/เล่มที่/ข้อที่/เลขหน้า วงเล็บปิด แล้วตามด้วย วงเล็บเปิด มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จุลภาค ปีที่พิมพ์ วงเล็บปิด ตัวอย่างเช่น “ดูกรภิกษุทั้งหลาย จักร 4 ประการนี้ เป็นเครื่องเป็นไปแก่มนุษย์และเทวดาผู้ประกอบเป็นเครื่องที่มนุษย์และเทวดาประกอบแล้ว ย่อมถึงความเป็นผู้ใหญ่และความไพบูลย์ในโภคะทั้งหลายต่อกาลไม่นานนัก” (องฺ.จตุกก. 21/31/37) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) เป็นต้น

1.2.1.2 ผู้แต่งหนึ่งราย ให้อ้างชื่อผู้แต่งแล้วตามด้วยเครื่องหมายจุลภาค (,) และตามด้วยปีที่พิมพ์ เช่น (เกียรติศักดิ์ สุขเหลือง, 2560)

1.2.1.3 ผู้แต่งสองราย ให้อ้างชื่อของผู้แต่งทั้งสองรายโดยใช้คำว่า “และ” ในการเชื่อมผู้เขียนทั้งสองแล้วตามด้วยเครื่องหมายจุลภาค (,) และปีที่พิมพ์ เช่น (พระมหาสุนันท์ สุนนฺโท และเกียรติศักดิ์ สุขเหลือง, 2560)

1.2.1.4 ถ้ามีผู้แต่งมากกว่า 2 รายให้อ้างชื่อของผู้แต่งรายแรกแล้วเพิ่มคำว่า “และคณะ” แล้วตามด้วยเครื่องหมายจุลภาค (,) และตามด้วยปีที่พิมพ์ เช่น (ธิติวุฒิ หมั่นมี และคณะ, 2560)

1.2.1.5 กรณีที่เนื้อความเป็นเรื่องเดียวกันหรือผลการวิจัยเหมือนกัน แต่มีผู้อ้างอิงหลายคนให้ใช้รายการอ้างอิงที่ใกล้เคียงปีปัจจุบันมากที่สุด

1.2.1.6 ราชกิจจานุเบกษา ให้อ้างชื่อเรื่องหรือชื่อประกาศ แล้วตามด้วยเครื่องหมายจุลภาค (,) และปี พ.ศ. ที่พิมพ์ เช่น (ข้อกำหนดกรมตำรวจ เรื่อง กำหนดชื่อและประเภทของวัตถุที่ออกฤทธิ์ต่อจิตและประสาทและประเภทของรถที่ใช้เจ้าพนักงานมีอำนาจตรวจสอบผู้ขับขี่, 2567) หรือ (ราชกิจจานุเบกษา, 2567)

1.2.2 อ้างอิงจากเอกสารภาษาอังกฤษ

1.2.2.1 ถ้ามีผู้แต่งหนึ่งรายให้อ้างนามสกุลของผู้แต่ง ตามด้วยเครื่องหมายจุลภาค (,) และปีที่พิมพ์ เช่น (Keown, 2010)

1.2.2.2 ถ้ามีผู้แต่งสองรายให้อ้างนามสกุลของผู้แต่งทั้งสองราย โดยใช้เครื่องหมายแอนด์ (&) คั่นกลางระหว่างนามสกุลของผู้แต่งทั้งสอง แล้วตามด้วยเครื่องหมายจุลภาค (,) และปีที่พิมพ์ เช่น (Hersey & Blanchard, 2010)

1.2.2.3 ถ้ามีผู้แต่งมากกว่า 2 รายให้อ้างนามสกุลของผู้แต่งรายแรกตามด้วย et al. ตามด้วยเครื่องหมายจุลภาค (,) และปีที่พิมพ์ (Kaiser et al., 2010)

เอกสารอ้างอิงที่ใช้อ้างอิงในเนื้อหาบทความ จะต้องปรากฏในเอกสารอ้างอิงท้ายบทความทุกรายการ และรายการในเอกสารอ้างอิงท้ายบทความต้องถูกอ้างอิงในเนื้อหาบทความเช่นเดียวกัน

2. เอกสารอ้างอิงท้ายเล่ม (ภาษาไทย)

*****ข้อกำหนดเพิ่มเติมที่สำคัญ**

กรณีผู้แต่งซ้ำกันแต่ตีพิมพ์คนละปี ให้เรียงลำดับจากปีที่พิมพ์เก่าที่สุดขึ้นก่อน โดยรายการที่ 2 เป็นต้นไป ให้พิมพ์เส้นใต้ _____. แทนชื่อผู้แต่ง เช่น

นิกร ศรีราช. (2564). การสร้างทัศนคติเชิงบวกในการทำงานตามหลักพระพุทธศาสนา. วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์, 10(2), 387–396.

_____. (2567).การพัฒนาสมรรถนะในการปฏิบัติงานของบุคลากร สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์, 13(4), 166–179.

กรณีมีผู้แต่งตั้งแต่ 3 คนขึ้นไป ให้ระบุชื่อผู้แต่งคนแรก แล้วตามด้วยคำว่า “และคณะ” เช่น

สุภัทรชัย สีสะใบ และคณะ. (2568). การอนุรักษ์และเพาะพันธุ์ปูทะเลเชิงพุทธบูรณาการ ในอำเภอเมืองระยอง จังหวัดระยอง. วารสารวิชาการรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์, 7(1), 14–30.

2.1 พระไตรปิฎก อรรถกถา ทุกเล่มให้อ้างอิงท้ายเล่มด้วยรูปแบบเดียวกันดังนี้

ผู้แต่ง./(ปีที่พิมพ์)./ชื่อพระไตรปิฎก อรรถกถา./สถานที่พิมพ์:/สำนักพิมพ์หรือโรงพิมพ์.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

_____. (2539). พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

2.2 หนังสือ

ผู้แต่ง./(ปีที่พิมพ์)./ชื่อหนังสือ/(ครั้งที่พิมพ์)./สถานที่พิมพ์:/สำนักพิมพ์หรือโรงพิมพ์.

พระมหาสุทิตย์ อาภากโร. (2548). เครือข่าย: ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: พิสิษฐ์ ไทย ออฟเซต.

2.3 บทความในหนังสือ หรือบทความในการประชุมวิชาการ

2.3.1 บทความในหนังสือ

ผู้แต่ง./(ปีที่พิมพ์)./ชื่อบทความ./ใน ชื่อบรรณาธิการ./ชื่อเรื่อง./(เลขหน้าที่อ้าง)./สถานที่พิมพ์:/สำนักพิมพ์หรือโรงพิมพ์.

พระสุกิจจ์ สุจิณโณ. (2559). การสร้างความคิดนามธรรมในวัฒนธรรมไทย. ใน ปวิตร ว่องวีระ, ทฤษฎีและวิธีวิทยาของการวิจัยวัฒนธรรม. (น. 112). กรุงเทพฯ: อัมรินทร์.

2.3.2 บทความในการประชุมวิชาการ

ผู้แต่ง./(ปีที่พิมพ์)./ชื่อบทความ./ใน ชื่อการประชุม./(เลขหน้าที่อ้าง)./สถานที่พิมพ์:/สำนักพิมพ์หรือโรงพิมพ์.

ฐิตินันทน์ ผิวนิล และคณะ. (2566). ทัศนคติต่อการอยู่ตัวคนเดียวและความกลัวต่อการเสียชีวิตตามลำพังของคนรุ่นใหม่ในกรุงเทพมหานคร. ใน การประชุมวิชาการประชากรศาสตร์แห่งชาติ 2566. (น. 153-172). กรุงเทพฯ: สมาคมนักประชากรไทย.

2.4 บทความในวารสาร

ผู้แต่ง./(ปีที่พิมพ์)./ชื่อบทความ./ชื่อวารสาร,/ปีที่(ฉบับที่),/เลขหน้าแรกที่ตีพิมพ์-เลขหน้าสุดท้ายที่ตีพิมพ์.

พระมหาสมัคร อติภทฺโท. (2567). แนวคิดทางการเมืองของหลวงพ่อพุทธทาส พระธรรมโกศาจารย์ (เงื่อม อินฺทปญฺโญ). วารสารบัณฑิตศึกษาวิชาการ, 2(2), 37–43.

2.5 บทความในสารานุกรม

ผู้แต่ง./(ปีที่พิมพ์)./ชื่อบทความ./ใน/ชื่อสารานุกรม/(เล่มที่อ้าง, หน้า เลขหน้าที่อ้าง).

วุฒิชัย มูลศิลป์. (2549). กฎหมายตราสามดวง. ใน สารานุกรมประวัติศาสตร์ไทย (เล่ม 1, อักษร ก, น. 12-16).

2.6 หนังสือพิมพ์

ผู้แต่ง./(ปีที่พิมพ์,/วันที่/เดือน)./ชื่อบทความ./ชื่อหนังสือพิมพ์,/เลขหน้า.

สุชาติ เผือกสกนธ์. (2549, 9 มิถุนายน). ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง. ผู้จัดการรายวัน, น. 13.

2.7 การค้นคว้าอิสระ, สารนิพนธ์, วิทยานิพนธ์, ดุษฎีนิพนธ์

ผู้แต่ง./(ปีที่พิมพ์)./ชื่อวิทยานิพนธ์/(ระดับวิทยานิพนธ์ สาขาวิชา)./สถานที่พิมพ์:/สำนักพิมพ์.

นนทรัตน์ สุวรรณพงศ์. (2563). กลยุทธ์การสื่อสารทางสื่อสังคมออนไลน์ของพรรคการเมืองในการเลือกตั้งทั่วไป พ.ศ. 2562 (การค้นคว้าอิสระรัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการเมืองการปกครอง). ปทุมธานี: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ธีรเดช ธนานุตยกุล. (2566). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารงานขององค์การบริหารส่วนตำบลแม่สา อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน (สารนิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหายอดนภา วิสิฏฐชโย (บัตรวิเศษ). (2565). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงพุทธ ในอำเภอเมืองอุทัยธานี จังหวัดอุทัยธานี (วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระครูพิศิษฏ์ประชานาถ. (2562). การพัฒนาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนตามแนววิถีพุทธในจังหวัดสมุทรสงคราม (ดุษฎีนิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

2.8 รายงานผลการวิจัย

ผู้แต่ง./(ปีที่พิมพ์)./ชื่อเรื่อง/(รายงานผลการวิจัย)./สถานที่พิมพ์: สำนักพิมพ์.

พระมหากฤษฎา กิตฺติโสภโณ. (2562). รูปแบบการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมสำหรับวัยรุ่นไทยยุคใหม่ตามหลักพุทธธรรม ผ่านกลไกการขับเคลื่อนโครงการคลินิกคุณธรรมของพระธรรมวิทยากร (รายงานผลการวิจัย). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

2.9 สัมภาษณ์

ชื่อผู้ที่ได้รับการสัมภาษณ์./(ปีที่สัมภาษณ์, วัน เดือน)./ตำแหน่ง/[บทสัมภาษณ์].

พระอุดมสิทธินายก. (2563, 5 กุมภาพันธ์). ผู้อำนวยการหลักสูตรบัณฑิตศึกษา สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ [บทสัมภาษณ์].

2.9.1 กรณีไม่สามารถระบุชื่อผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้ ให้ระบุตำแหน่ง หรือหน่วยงาน

ตำแหน่ง หรือหน่วยงาน/.(ปีที่สัมภาษณ์, วัน เดือน) [บทสัมภาษณ์].

ผู้จัดการฝ่ายบุคคล บริษัท ไอออนิค จำกัด. (2569, 5 มกราคม) [บทสัมภาษณ์].

2.10 สื่ออิเล็กทรอนิกส์

ผู้แต่ง./(ปีที่เผยแพร่)./ชื่อเรื่อง./สืบค้นเมื่อ วัน เดือน ปี จาก แหล่งที่มาของข้อมูล.

ธรรมะไทย. (2563). พระพุทธศาสนาในประเทศไทย. สืบค้นเมื่อ 20 มีนาคม 2563 จาก http://www.dhamma thai.org/thailand/thailand.php.

2.11 ราชกิจจานุเบกษา

ชื่อเรื่อง./(พ.ศ.,วันที่ เดือนที่ประกาศ)./ราชกิจจานุเบกษา./เล่ม ตอน./หน้า.

ข้อกำหนดกรมตำรวจ เรื่อง กำหนดชื่อและประเภทของวัตถุที่ออกฤทธิ์ต่อจิตและประสาทและประเภทของรถที่ใช้เจ้าพนักงานมีอำนาจตรวจสอบผู้ขับขี่. (2537, 13 กรกฎาคม). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 111 ตอนพิเศษ 30 ง. หน้า 31.

2.12 หนังสือพิมพ์

ผู้แต่ง./(ปีพิมพ์, วัน เดือน)./ชื่อบทความ./ชื่อหนังสือพิมพ์./น. หรือ p. หรือ pp. เลขหน้า.

ไทยรัฐ. (2548, 19 เมษายน). เชียร์พระสอนศีลธรรม. ไทยรัฐ. น. 3.

3. เอกสารอ้างอิงท้ายเล่ม (ภาษาอังกฤษ)

***Important Additional Guideline:

For multiple works by the same author published in different years, list the references in chronological order (from the oldest to the newest publication year). For the second and subsequent entries, use an underline _____. in place of the author's name. For example:

Srirat, N. (2021). Creating a Positive Attitude in Woking Accordind to Buddhism. Journal of MCU Social Science Review, 10(2), 387–396.

_____. (2024). Development of Work Compertencies Development in Staffs Performance of The National Office of Buddhism. Journal of MCU Social Science Review, 13(4), 166–179.

For references with three or more authors, list only the first author's name followed by "et al."

Sisabai, S. et al. (2025). Conservation and Breeding of Sea Crabs in Integrated Buddhist Way in Mueang Rayong District, Rayong Province. Academic Journal of Political Science and Public Administration, 7(1), 14–30.

3.1 Tripitaka Commentary

Institution Name./(Year)./Title of the Tripitaka./ Location:/Publisher.

Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (1996). Thai Tripitaka. Bangkok: MCU Press.

_____. (1996). Pali Tripitaka. Bangkok: MCU Press.

3.2 Books

Author./(Year)./Title of the book/(Edition ed.)./ Location:/Publisher.

Hunt, E. K. & Lautzenheiser, M. (2015). History of Economic Thought (3rd ed.). New York: M. E. Sharpe.

3.3 Book Articles or Conference Proceedings

3.3.1 Book Articles

Author./(Year)./Title of the chapter./In Editor/(Eds.),/Title of the book/(xth ed.) . / (pp-pp)./Publisher.

Sparks, D. L. (2003). Environmental Soil Chemistry: An Overview. In Sparks, D. L. (Eds.), Environmental Soil Chemistry (2nd ed.). (pp. 1-42). Academic Press.

3.3.2 Conference Proceedings

Author./(Year)./Title of the article./In Title of the conference./(Page numbers)./Location:/Publisher.

Phiwnil, T. et al. (2023). Attitudes about Living Alone and Fear of Dying Alone (Monatophobia) among Younger Populations in the Bangkok Metropolitan Area. In The 2023 National Demographic Conference. (pp. 153-172). Bangkok: Thai Population Association.

3.4 Encyclopaedia Articles

Author./(Year)./Title of the Article./In Title of Encyclopaedia/(Pages)./Publisher.

Wasinsarakorn, W. (2004). Psychology and Developmental Psychology. In Encyclopedia of Education. Collected edition of specific issues, 4th rank (pp. 99-117). Thanat Printing Co., Ltd.

3.5 Journal Articles

Author./(Year)./Title of the Article./Title of Journal,/Volume(Issue), XX-XX.

Limprasert, P. (2022). The Research of Punishment Suspension of Buddhist Monk and Secular of The Criminal Justice in Thailand. Journal of Social Science and Buddhistic Anthropology, 7(11), 37-53.

3.6 Newspaper

Author./(Year, Month Day)./Column Name./Title of Newspaper./p. xx.

Nanuam, W. (2023, January 4). Plans Proceeding for Joint Petroleum Production with Cambodia. Bangkok Post. p. 22.

3.7 Independent Study, Thesis, and Dissertations

Author./(Year)./Title/(Doctoral or Master's Thesis or Dissertation)./ Location:/Publisher.

Thananutayakul, T. (2023). Public Participation in the Management of Maf Sa Sub-District Administrative Organization Wiang Sa DistrictI, Nan province (Master of Public

Administration Minor Thesis, Program in Public Administration). Ayutthaya: Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

Phramaha Yodnapha Wisitthachayo (Batwises). (2022). Public Participation In Buddhism-Based Tourism Management Mueang Uthai Thani District, Uthai Thani Province (Master of Public Administration Thesis, Program in Public Administration). Ayutthaya: Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

Pittayawattanachai, P. (2019). An Analysis of Buddhism Propagation by using Buddhist Arts and Landscape of Cetiyaphum Monastery, Namphong District, Khonkaen (Doctoral dissertation). Ayutthaya: Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

3.8 Interview

Key Informant./(Year, Month Day)./Position./(Interview).

Anuchid. P. (2022, November 5). Director of the Research Institute. (Interview).

3.8.1 In case the key informant's name cannot be identified, specify the position or organization

Position or Organization./(Year, Month Day) [Interview].

Human Resources Manager, Ionic Co., Ltd. (2026, January 5) [Interview].

3.9 Website

Author./(Year)./Title./Retrieved Month Day, Year,/from URL.

Buddhism Meditation Triratna Find us Community. (2020). Who was the Buddha?. Retrieved March 20, 2020, from https://thebuddhistcentre.com/text/who-was-buddha.

3.10 Royal Thai Government Gazette

Title./(Year, Month Day of Announcement)./Royal Thai Government Gazette./Volume, Part./Page.

Police Department Regulation Re: Prescribing Names and Categories of Psychotropic Substances and Categories of Vehicles Subject to Inspection of Drivers by Competent Officials. (1994, July 13). Royal Thai Government Gazette. Volume 111, Special Part 30 Ngo. p. 31.

3.11 Newspaper

Author./(Year, Month Day)./Title of the article./Title of Newspaper./p. or pp. Page number.

Thai Rath. (2005, April 19). Cheering Monks Teaching Morality. Thai Rath. p. 3.

บทความวิจัย (12 pt)

ชื่อบทความ (ไทย) (20 pt)

ชื่อบทความ (อังกฤษ) (18 pt) (ตัวพิมพ์ใหญ่ทั้งหมด)

ชื่อ-นามสกุลผู้เขียนหลัก (ไทย) (14 pt)[1*], ชื่อ-นามสกุลผู้เขียนร่วม (ไทย) (14 pt)[2]
ชื่อ-นามสกุลผู้เขียนหลัก (อังกฤษ) (14 pt)[1*], ชื่อ-นามสกุลผู้เขียนร่วม (อังกฤษ) (14 pt)[2]
[1]หน่วยงานต้นสังกัดผู้เขียนหลัก (ไทย) (14 pt) (คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)
[1]หน่วยงานต้นสังกัดผู้เขียนหลัก (อังกฤษ) (14 pt) (Faculty of Social Sciences, Mahachulalongkornrajavidyalaya University)
[2]หน่วยงานต้นสังกัดผู้เขียนร่วม (ไทย) (14 pt) (คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)
[2]หน่วยงานต้นสังกัดผู้เขียนร่วม (อังกฤษ) (14 pt) (Faculty of Humanities, Mahachulalongkornrajavidyalaya University)
[*]Corresponding Author E-mail: (14 pt) (ระบุอีเมลผู้ติดต่อหลักสำหรับติดต่อกับบรรณาธิการวารสาร)
Received.....; Revised.....; Accepted.....

กรณีพระสงฆ์ ให้เขียนชื่อ-นามสกุลดังนี้
-พระมหาสมัคร นาชิน
-พระครูสุธีกิตติบัณฑิต (กฤษฎา รักสนิท)

บทคัดย่อ (18 pt) (300 - 400 คำ) (2 ย่อหน้า)

(16 pt) บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1. 2. และ 3. ประเภทของการวิจัย ประชากร กลุ่มตัวอย่าง ผู้ให้ข้อมูลสำคัญหรือแหล่งข้อมูล เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย การเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

(16 pt) ผลการวิจัยพบว่า 1. 2. และ 3.

คำสำคัญ: (3-5 คำ) (16 pt) พระพุทธศาสนา, การบริหารจัดการเชิงพุทธ, นวัตกรรม

Abstract (18 pt) (แปลตามภาษาไทย)

(16 pt)

(16 pt)

Keywords: (3-5 words) (16 pt) Buddhism, Buddhist Management, Innovation

บทนำ (18 pt) (ไม่เกิน 4 ย่อหน้า และเขียนให้ครอบคลุมทุกประเด็น)

กล่าวถึงความเป็นมาของเรื่องที่ทำการวิจัยครั้งนี้ ว่ามีความเป็นมาอย่างไรบ้าง พร้อมทั้งอ้างอิงที่มาของข้อมูลนั้นอย่างถูกต้อง (16 pt)

กล่าวถึงปัญหาที่นำมาสู่การวิจัย ให้ตรงประเด็นกับเรื่องที่วิจัยและเชื่อมโยงกับพื้นที่วิจัย ปัญหานั้นเป็นปัญหาที่เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปและต้องการได้รับการแก้ไข นำเสนอผลงานวิจัยที่ผู้อื่นได้เคยศึกษาไว้แล้ว พร้อมทั้งอ้างอิงแหล่งที่มาของข้อมูล (16 pt)

ทบทวนแนวคิดและทฤษฎีที่นำมาใช้ในการวิจัยในครั้งนี้และหรือทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยพร้อมทั้งอ้างอิงแหล่งที่มาของข้อมูล (16 pt)

สรุปเพื่อเชื่อมโยงไปสู่คำถามและวัตถุประสงค์การวิจัย (16 pt)

วัตถุประสงค์การวิจัย (18 pt)

1. (16 pt)
2. (16 pt)
3. (16 pt)

***หมายเหตุ:** กรณีมีวัตถุประสงค์การวิจัย 1 ข้อ ไม่ต้องระบุเลขข้อ

วิธีดำเนินการวิจัย (18 pt)

เขียนให้ครอบคลุม 5 หัวข้อ ได้แก่

1. รูปแบบของการวิจัย (16 pt)

(16 pt)

2. ประชากร กลุ่มตัวอย่าง หรือผู้ให้ข้อมูลสำคัญ หรือแหล่งข้อมูล (16 pt)

(16 pt)

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย (16 pt)

(16 pt)

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล (16 pt)

(16 pt)

5. การวิเคราะห์ข้อมูล (16 pt)

(16 pt)

ผลการวิจัย (18 pt) (เขียนให้ครบตามวัตถุประสงค์การวิจัยที่ตั้งไว้)

1. ผลการวิจัยตอบวัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ 1 (16 pt)

2. ผลการวิจัยตอบวัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ 2 (16 pt)

3. ผลการวิจัยตอบวัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ 3 (16 pt)

***กรณีมีภาพ นำเสนอภาพตามรูปแบบ ดังนี้**

ภาพที่ 1 (ชื่อภาพ) (16 pt)
ที่มา: (ถ้ามี) (16 pt)

คำอธิบายภาพ (ถ้ามี) (16 pt)

***กรณีมีตาราง นำเสนอตารางตามรูปแบบ ดังนี้**

ตารางที่ 1 ชื่อตาราง (16 pt)

(เนื้อหาในตาราง 14 pt)	

คำอธิบายตาราง (16 pt)

***กรณีตารางไม่สามารถอยู่ในหน้าเดียวกัน หน้าถัดไประบุชื่อตาราง และ (ต่อ) ดังนี้**

ตารางที่ 1 ชื่อตาราง (ต่อ) (16 pt)

(เนื้อหาในตาราง14 pt)	

คำอธิบายตาราง (16 pt)

อภิปรายผลการวิจัย (18 pt) (อภิปรายผลการวิจัยที่พบตามวัตถุประสงค์ ค้นพบอะไร สะท้อนให้เห็นถึงอะไร สอดคล้องหรือไม่สอดคล้องกับงานวิจัยของใคร พร้อมทั้งอ้างอิงแหล่งที่มาของข้อมูล)

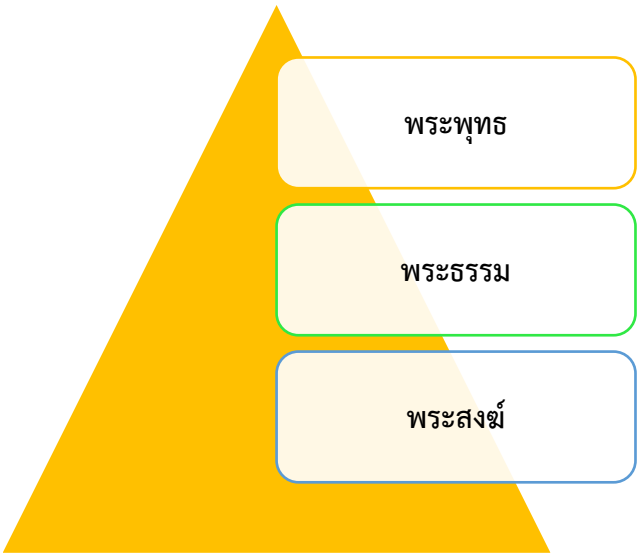
1. อภิปรายผลการวิจัยตอบวัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ 1 (16 pt)

2. อภิปรายผลการวิจัยตอบวัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ 2 (16 pt)

3. อภิปรายผลการวิจัยตอบวัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ 3 (16 pt)

องค์ความรู้ใหม่ (18 pt)

ระบุองค์ความรู้ใหม่ที่ค้นพบจากการวิจัย หรือสังเคราะห์ออกมาในรูปแบบโมเดลหรือแผนภาพ พร้อมทั้งอธิบายประกอบ (16 pt)

ภาพที่ 2 ชื่อโมเดลหรือแผนภาพ (16 pt)
ที่มา: (ถ้ามี) (16 pt)

คำอธิบายภาพ (16 pt)

สรุปและข้อเสนอแนะ (18 pt)

สรุปผลการวิจัยทั้งหมด สั้น ๆ กะทัดรัดได้ใจความ พร้อมข้อเสนอแนะที่ได้จากการวิจัยและการนำผลการวิจัยไปใช้ ร่วมถึงเสนอแนะแนวทางในการวิจัยครั้งต่อไป (16 pt)

กิตติกรรมประกาศ (18 pt) (ระบุเฉพาะกรณีที่ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัย หรือกรณีชื่อบทความมีชื่อเรื่องไม่ตรงกับงานวิจัยหรือวิทยานิพนธ์) (ถ้ามี)

(16 pt) ขอบคุณแหล่งทุน และควรระบุเลขที่สัญญาทุนวิจัย ตัวอย่างเช่น ขอขอบคุณทุนสนับสนุนวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ปีงบประมาณ 2563 และข้อมูลจากโครงการวิจัยย่อย เรื่อง การพัฒนาศูนย์ประสานงานเครือข่ายความเข้มแข็งทางจิตปัญญาของผู้สูงอายุตามหลักพุทธธรรม

เอกสารอ้างอิง (18 pt)

(16 pt) รูปแบบการอ้างอิงท้ายเรื่องใช้วิธีการอ้างอิงระบบนาม-ปี ตามรูปแบบ American Psychological Association (APA6) จำนวนการอ้างอิงในเนื้อหาและท้ายเรื่องต้องตรงกัน (เรียงจากภาษาไทยตามด้วยภาษาอังกฤษ พร้อมทั้งเรียงตามลำดับตัวอักษร)

ข้อกำหนดกรมตำรวจ เรื่อง กำหนดชื่อและประเภทของวัตถุที่ออกฤทธิ์ต่อจิตและประสาทและประเภทของรถที่ใช้เจ้าพนักงานมีอำนาจตรวจสอบผู้ขับขี่. (2537, 13 กรกฎาคม). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 111 ตอนพิเศษ 30 ง. หน้า 31.

ไทยรัฐ. (2548, 19 เมษายน). เชียร์พระสอนศีลธรรม. ไทยรัฐ. น. 3.

ธรรมะไทย. (2563). พระพุทธศาสนาในประเทศไทย. สืบค้นเมื่อ 20 มีนาคม 2563 จาก http://www.dhamma thai.org/thailand/thailand.php.

ธิติวุฒิ หมั่นมี. (2557). การวางแผนและการติดต่อประสานงานเชิงพุทธ. วารสารบัณฑิตศึกษาวิชาการ, 3(1), 25-31.

พระครูพิศิษฏ์ประชานาถ. (2562). การพัฒนาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนตามแนววิถีพุทธในจังหวัดสมุทรสงคราม (ดุษฎีนิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหากฤษฎา กิตฺติโสภโณ. (2562). รูปแบบการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมสำหรับวัยรุ่นไทยยุคใหม่ตามหลักพุทธธรรม ผ่านกลไกการขับเคลื่อนโครงการคลินิกคุณธรรมของพระธรรมวิทยากร (รายงานผลการวิจัย). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาสุทิตย์ อาภากโร. (2548). เครือข่าย: ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: พิสิษฐ์ ไทย ออฟเซต.

พระสุกิจจ์ สุจิณโณ. (2559). การสร้างความคิดนามธรรมในวัฒนธรรมไทย. ใน ปวิตร ว่องวีระ, ทฤษฎีและวิธีวิทยาของการวิจัยวัฒนธรรม. (น. 112). กรุงเทพฯ: อัมรินทร์.

พระอุดมสิทธินายก. (2563, 5 กุมภาพันธ์). ผู้อำนวยการหลักสูตรบัณฑิตศึกษา สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ [บทสัมภาษณ์].

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

_____. (2539). พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

วุฒิชัย มูลศิลป์. (2549). กฎหมายตราสามดวง. ใน สารานุกรมประวัติศาสตร์ไทย (เล่ม 1, อักษร ก, น. 12-16).

สุชาติ เผือกสกนธ์. (2549, 9 มิถุนายน). ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง. ผู้จัดการรายวัน, น. 13.

Anuchid. P. (2022, November 5). Director of the Research Institute. (Interview).

Buddhism Meditation Triratna Find us Community. (2020). Who was the Buddha?. Retrieved March 20, 2020, from https://thebuddhistcentre.com/text/who-was-buddha.

Hunt, E. K. & Lautzenheiser, M. (2015). History of Economic Thought (3rd ed.). New York: M. E. Sharpe.

Limprasert, P. (2022). The Research of Punishment Suspension of Buddhist Monk and Secular of The Criminal Justice in Thailand. Journal of Social Science and Buddhistic Anthropology, 7(11), 37-53.

Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (1996). Thai Tripitaka. Bangkok: MCU Press.

Nanuam, W. (2023, January 4). Plans Proceeding for Joint Petroleum Production with Cambodia. Bangkok Post. p. 22.

Pittayawattanachai, P. (2019). An Analysis of Buddhism Propagation by using Buddhist Arts and Landscape of Cetiyaphum Monastery, Namphong District, Khonkaen (Doctoral dissertation). Ayutthaya: Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

Sparks, D. L. (2003). Environmental Soil Chemistry: An Overview. In Sparks, D. L. (Eds.), Environmental Soil Chemistry (2nd ed.). (pp. 1-42). Academic Press.

Wasinsarakorn, W. (2004). Psychology and Developmental Psychology. In Encyclopedia of Education. Collected edition of specific issues, 4th rank (pp. 99-117). Thanat Printing Co., Ltd.

Research Article (12 pt)

ARTICLE TITLE (20 pt) (ALL CAPITAL LETTERS)

First Author Full Name (14 pt)[1*], Co-author Full Name (14 pt)[2]
[1]Affiliation of the First Author (14 pt)
[2]Affiliation of the Co-author (14 pt)
[*]Corresponding Author E-mail: (14 pt)

กรณีพระสงฆ์ ให้เขียนชื่อ-นามสกุลดังนี้
-พระมหาสมัคร นาชิน
-พระครูสุธีกิตติบัณฑิต (กฤษฎา รักสนิท)

Received.....; Revised.....; Accepted.....

Abstract (18 pt) (300–400 words) (2 Paragraphs)

(16 pt) Write comprehensively by clearly separating the research objectives (e.g., 1., 2., and 3.). The abstract must include the research design, population, sample, key informants or data sources (adjusted according to the specific research), research instruments, data collection, and data analysis.

(16 pt) Write the research or study results comprehensively by clearly separating them according to the objectives (e.g., 1., 2., and 3.)

Keywords: (3-5 words) (16 pt)

Introduction (18 pt)

(16 pt)

Objectives (18 pt)

1. (16 pt)
2. (16 pt)
3. (16 pt)

***Note:** If there is only one research objective, numbering is not required.

Methodology (18 pt)

Write comprehensively covering the following 5 topics:

1. Research Design (16 pt)

(16 pt)

2. Population, Sample, Key Informants, or Data Sources (16 pt)

(16 pt)

3. Research Instruments (16 pt)

(16 pt)

4. Data Collection (16 pt)

(16 pt)

5. Data Analysis (16 pt)

(16 pt)

Results (18 pt) (Write comprehensively to cover all established research objectives)

1. Research results addressing research objective 1 (16 pt)

2. Research results addressing research objective 2 (16 pt)

3. Research results addressing research objective 3 (16 pt)

*In case of figures, present them in the following format:

Figure 1: Title of Figure (16 pt)
Source: (if any) (16pt)

Figure Description (if any) (if any) (16 pt)

*In case of tables, present them in the following format:

Table 1: Title of Table (16 pt)

(14 pt)	

Table description (16 pt)

***If a table continues to the next page, state the table title followed by "(Continued)" as follows:**

Table 1: Title of Table (Continued) (16 pt)

(14 pt)	

Table Note (16 pt)

Discussion (18 pt) (Discuss the findings based on the research objectives: state the discoveries, their implications, and whether they are consistent or inconsistent with previous studies, including proper citations.)

1. Discussion addressing research objective 1 (16 pt)

2. Discussion addressing research objective 2 (16 pt)

3. Discussion addressing research objective 3 (16 pt)

Body of Knowledge (18 pt)

Specify the new knowledge discovered from the research, or synthesize it into a model or diagram along with an accompanying explanation (16 pt)

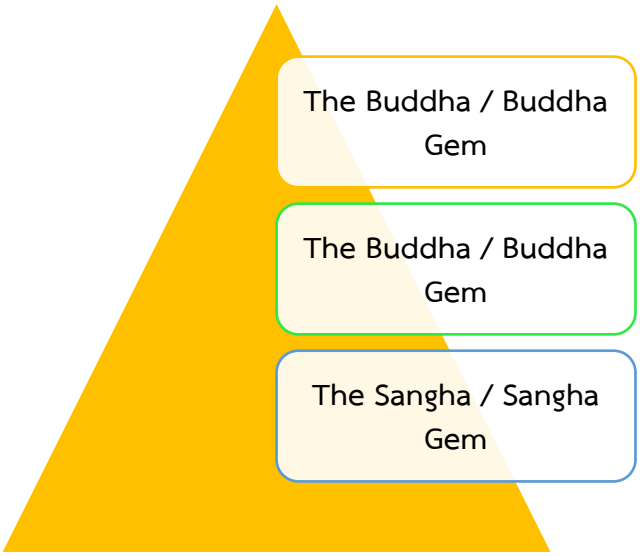

Figure 2: Title of Model or Diagram (16 pt)
Source: (if any) (16pt)

Figure description (16 pt)

Conclusion and Recommendations (18 pt)

Briefly and concisely summarize all research findings, along with recommendations derived from the research, the practical application of the results, and suggestions for future research. (16 pt)

Acknowledgements (18 pt) (if any)

(16 pt)

References (18 pt)

(16 pt)

(16 pt)

Anuchid. P. (2022, November 5). Director of the Research Institute. (Interview).

Buddhism Meditation Triratna Find us Community. (2020). Who was the Buddha?. Retrieved March 20, 2020, from https://thebuddhistcentre.com/text/who-was-buddha.

Hunt, E. K. & Lautzenheiser, M. (2015). History of Economic Thought (3rd ed.). New York: M. E. Sharpe.

Limprasert, P. (2022). The Research of Punishment Suspension of Buddhist Monk and Secular of The Criminal Justice in Thailand. Journal of Social Science and Buddhistic Anthropology, 7(11), 37-53.

Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (1996). Thai Tripitaka. Bangkok: MCU Press.

Nanuam, W. (2023, January 4). Plans Proceeding for Joint Petroleum Production with Cambodia. Bangkok Post. p. 22.

Pittayawattanachai, P. (2019). An Analysis of Buddhism Propagation by using Buddhist Arts and Landscape of Cetiyaphum Monastery, Namphong District, Khonkaen (Doctoral dissertation). Ayutthaya: Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

Sparks, D. L. (2003). Environmental Soil Chemistry: An Overview. In Sparks, D. L. (Eds.), Environmental Soil Chemistry (2nd ed.). (pp. 1-42). Academic Press.

Wasinsarakorn, W. (2004). Psychology and Developmental Psychology. In Encyclopedia of Education. Collected edition of specific issues, 4th rank (pp. 99-117). Thanat Printing Co., Ltd.

บทความวิชาการ (12 pt)

ชื่อบทความ (ไทย) (20 pt)

ชื่อบทความ (อังกฤษ) (18 pt) (ตัวพิมพ์ใหญ่ทั้งหมด)

ชื่อ-นามสกุลผู้เขียนหลัก (ไทย) (14 pt)[1*], ชื่อ-นามสกุลผู้เขียนร่วม (ไทย) (14 pt)[2]
ชื่อ-นามสกุลผู้เขียนหลัก (อังกฤษ) (14 pt)[1*], ชื่อ-นามสกุลผู้เขียนร่วม (อังกฤษ) (14 pt)[2]
[1]หน่วยงานต้นสังกัดผู้เขียนหลัก (ไทย) (14 pt) (คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)
[1]หน่วยงานต้นสังกัดผู้เขียนหลัก (อังกฤษ) (14 pt) (Faculty of Social Sciences, Mahachulalongkornrajavidyalaya University)
[2]หน่วยงานต้นสังกัดผู้เขียนร่วม (ไทย) (14 pt) (คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)
[2]หน่วยงานต้นสังกัดผู้เขียนร่วม (อังกฤษ) (14 pt) (Faculty of Humanities, Mahachulalongkornrajavidyalaya University)
[*]Corresponding Author E-mail: (14 pt) (ระบุอีเมลผู้ติดต่อหลักสำหรับติดต่อกับบรรณาธิการวารสาร)
Received.....; Revised.....; Accepted.....

กรณีพระสงฆ์ ให้เขียนชื่อ-นามสกุลดังนี้
-พระมหาสมัคร นาชิน
-พระครูสุธีกิตติบัณฑิต (กฤษฎา รักสนิท)

บทคัดย่อ (18 pt) (300 - 400 คำ) (1 ย่อหน้า)

(16 pt)

คำสำคัญ: (3-5 คำ) (16 pt) พระพุทธศาสนา, การบริหารจัดการเชิงพุทธ, นวัตกรรม

Abstract (18 pt) (แปลตามภาษาไทย)

(16 pt)

Keywords: (3-5 words) (16 pt) Buddhism, Buddhist Management, Innovation

บทนำ (18 pt)

(16 pt) เขียนทบทวนแนวคิดและทฤษฎีที่นำมาเป็นฐานคิดในวิพากษ์ประเด็นต่างๆในการเขียนบทความวิชาการ

เนื้อหา (18 pt) (ระบุหัวข้อตามบทความวิชาการที่นำเสนอ)

(16 pt)

***กรณีมีภาพ นำเสนอภาพตามรูปแบบ ดังนี้**

ภาพที่ 1 (ชื่อภาพ) (16 pt)
ที่มา: (ถ้ามี) (16 pt)

คำอธิบายภาพ (ถ้ามี) (16 pt)

***กรณีมีตาราง นำเสนอตารางตามรูปแบบ ดังนี้**

ตารางที่ 1 ชื่อตาราง (16 pt)

(เนื้อหาในตาราง 14 pt)	

คำอธิบายตาราง (16 pt)

***กรณีตารางไม่สามารถอยู่ในหน้าเดียวกัน หน้าถัดไประบุชื่อตาราง และ (ต่อ) ดังนี้**

ตารางที่ 1 ชื่อตาราง (ต่อ) (16 pt)

(เนื้อหาในตาราง 14 pt)	

คำอธิบายตาราง (16 pt)

องค์ความรู้ใหม่ (18 pt)

ระบุองค์ความรู้ใหม่ที่ค้นพบจากการศึกษา หรือสังเคราะห์ออกมาในรูปแบบโมเดลหรือแผนภาพ พร้อมทั้งอธิบายประกอบ (16 pt)

ภาพที่ 2 ชื่อโมเดลหรือแผนภาพ (16 pt)
ที่มา: (ถ้ามี) (16 pt)

คำอธิบายภาพ (16 pt)

สรุป

(16 pt) สรุปผลการศึกษาทั้งหมด สั้น ๆ กะทัดรัดได้ใจความ

เอกสารอ้างอิง (18 pt)

(16 pt) รูปแบบการอ้างอิงท้ายเรื่องใช้วิธีการอ้างอิงระบบนาม-ปี ตามรูปแบบ American Psychological Association (APA6) จำนวนการอ้างอิงในเนื้อหาและท้ายเรื่องต้องตรงกัน

ข้อกำหนดกรมตำรวจ เรื่อง กำหนดชื่อและประเภทของวัตถุที่ออกฤทธิ์ต่อจิตและประสาทและประเภทของรถที่ใช้เจ้าพนักงานมีอำนาจตรวจสอบผู้ขับขี่. (2537, 13 กรกฎาคม). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 111 ตอนพิเศษ 30 ง. หน้า 31.

ไทยรัฐ. (2548, 19 เมษายน). เชียร์พระสอนศีลธรรม. ไทยรัฐ. น. 3.

ธรรมะไทย. (2563). พระพุทธศาสนาในประเทศไทย. สืบค้นเมื่อ 20 มีนาคม 2563 จาก http://www.dhamma thai.org/thailand/thailand.php.

ธิติวุฒิ หมั่นมี. (2557). การวางแผนและการติดต่อประสานงานเชิงพุทธ. วารสารบัณฑิตศึกษาวิชาการ, 3(1), 25-31.

พระครูพิศิษฏ์ประชานาถ. (2562). การพัฒนาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนตามแนววิถีพุทธในจังหวัดสมุทรสงคราม (ดุษฎีนิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหากฤษฎา กิตฺติโสภโณ. (2562). รูปแบบการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมสำหรับวัยรุ่นไทยยุคใหม่ตามหลักพุทธธรรม ผ่านกลไกการขับเคลื่อนโครงการคลินิกคุณธรรมของพระธรรมวิทยากร (รายงานผลการวิจัย). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาสุทิตย์ อาภากโร. (2548). เครือข่าย: ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: พิสิษฐ์ ไทย ออฟเซต.

พระสุกิจจ์ สุจิณโณ. (2559). การสร้างความคิดนามธรรมในวัฒนธรรมไทย. ใน ปวิตร ว่องวีระ, ทฤษฎีและวิธีวิทยาของการวิจัยวัฒนธรรม. (น. 112). กรุงเทพฯ: อัมรินทร์.

พระอุดมสิทธินายก. (2563, 5 กุมภาพันธ์). ผู้อำนวยการหลักสูตรบัณฑิตศึกษา สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ [บทสัมภาษณ์].

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

_____. (2539). พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

วุฒิชัย มูลศิลป์. (2549). กฎหมายตราสามดวง. ใน สารานุกรมประวัติศาสตร์ไทย (เล่ม 1, อักษร ก, น. 12-16).

สุชาติ เผือกสกนธ์. (2549, 9 มิถุนายน). ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง. ผู้จัดการรายวัน, น. 13.

Anuchid. P. (2022, November 5). Director of the Research Institute. (Interview).

Buddhism Meditation Triratna Find us Community. (2020). Who was the Buddha?. Retrieved March 20, 2020, from https://thebuddhistcentre.com/text/who-was-buddha.

Hunt, E. K. & Lautzenheiser, M. (2015). History of Economic Thought (3rd ed.). New York: M. E. Sharpe.

Limprasert, P. (2022). The Research of Punishment Suspension of Buddhist Monk and Secular of The Criminal Justice in Thailand. Journal of Social Science and Buddhistic Anthropology, 7(11), 37-53.

Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (1996). Thai Tripitaka. Bangkok: MCU Press.

Nanuam, W. (2023, January 4). Plans Proceeding for Joint Petroleum Production with Cambodia. Bangkok Post. p. 22.

Pittayawattanachai, P. (2019). An Analysis of Buddhism Propagation by using Buddhist Arts and Landscape of Cetiyaphum Monastery, Namphong District, Khonkaen (Doctoral dissertation). Ayutthaya: Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

Sparks, D. L. (2003). Environmental Soil Chemistry: An Overview. In Sparks, D. L. (Eds.), Environmental Soil Chemistry (2nd ed.). (pp. 1-42). Academic Press.

Wasinsarakorn, W. (2004). Psychology and Developmental Psychology. In Encyclopedia of Education. Collected edition of specific issues, 4th rank (pp. 99-117). Thanat Printing Co., Ltd.

Academic Article (12 pt)

ARTICLE TITLE (20 pt) (ALL CAPITAL LETTERS)

First Author Full Name (14 pt)[1*], Co-author Full Name (14 pt)[2]
[1]Affiliation of the First Author (14 pt)
[2]Affiliation of the Co-author (14 pt)
[*]Corresponding Author E-mail: (14 pt)

กรณีพระสงฆ์ ให้เขียนชื่อ-นามสกุลดังนี้
-พระมหาสมัคร นาชิน
-พระครูสุธีกิตติบัณฑิต (กฤษฎา รักสนิท)

Received.....; Revised.....; Accepted.....

Abstract (18 pt) (300–400 words) (1 Paragraphs)

(16 pt)

Keywords: (3-5 words) (16 pt)

Introduction (18 pt)

(16 pt)

Content (18 pt)

(16 pt)

*In case of figures, present them in the following format:

Figure 1: Title of Figure (16 pt)
Source: (if any) (16pt)

Figure Description (if any) (if any) (16 pt)

*In case of tables, present them in the following format:

Table 1: Title of Table (16 pt)

(14 pt)	

Table description (16 pt)

***If a table continues to the next page, state the table title followed by "(Continued)" as follows:**

Table 1: Title of Table (Continued) (16 pt)

(14 pt)	

Table Note (16 pt)

Body of Knowledge (18 pt)

Specify the new knowledge discovered from the research, or synthesize it into a model or diagram along with an accompanying explanation (16 pt)

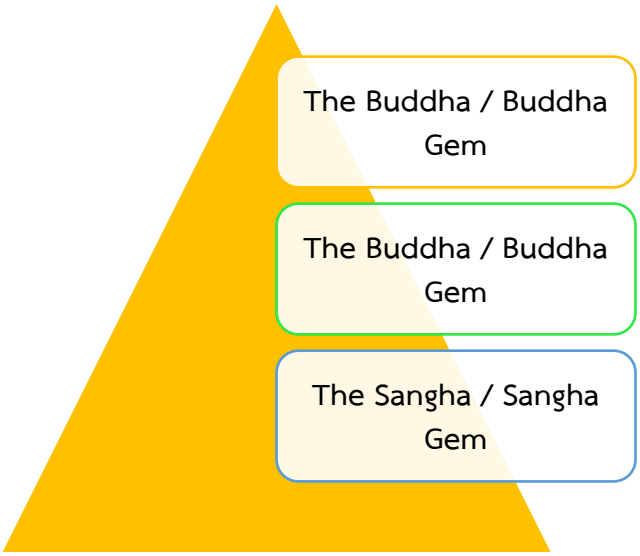

Figure 2: Title of Model or Diagram (16 pt)
Source: (if any) (16pt)

Figure description (16 pt)

Conclusion (18 pt)

(16 pt)

References (18 pt)

(16 pt)

(16 pt)

Anuchid. P. (2022, November 5). Director of the Research Institute. (Interview).

Buddhism Meditation Triratna Find us Community. (2020). Who was the Buddha?. Retrieved March 20, 2020, from https://thebuddhistcentre.com/text/who-was-buddha.

Hunt, E. K. & Lautzenheiser, M. (2015). History of Economic Thought (3rd ed.). New York: M. E. Sharpe.

Limprasert, P. (2022). The Research of Punishment Suspension of Buddhist Monk and Secular of The Criminal Justice in Thailand. Journal of Social Science and Buddhistic Anthropology, 7(11), 37-53.

Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (1996). Thai Tripitaka. Bangkok: MCU Press.

Nanuam, W. (2023, January 4). Plans Proceeding for Joint Petroleum Production with Cambodia. Bangkok Post. p. 22.

Pittayawattanachai, P. (2019). An Analysis of Buddhism Propagation by using Buddhist Arts and Landscape of Cetiyaphum Monastery, Namphong District, Khonkaen (Doctoral dissertation). Ayutthaya: Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

Sparks, D. L. (2003). Environmental Soil Chemistry: An Overview. In Sparks, D. L. (Eds.), Environmental Soil Chemistry (2nd ed.). (pp. 1-42). Academic Press.

Wasinsarakorn, W. (2004). Psychology and Developmental Psychology. In Encyclopedia of Education. Collected edition of specific issues, 4th rank (pp. 99-117). Thanat Printing Co., Ltd.